PRO REGE.

TYP. J. BOOTSMA, ELECTR. DRUKKERIJ, TE 'S-GRAVENHAGE, TEL. 4633.

(1)

PRO REGE

OF

HET KONINGSCHAP VAN CHRISTUS

DOOR

DR. A. KUYPER

EERSTE DEEL

HET KONINGSCHAP VAN CHRISTUS IN ZIJN HOOGHEID.

PREMIE-EXEMPLAAR.

J. H. KOK — KAMPEN — 1911

VOORWOORD.

Pro Rege *bedoelt de scheiding op te heffen, die zich in ons bewustzijn, veel scherper dan goed was, tusschen ons* Kerkelijk *leven en ons leven* buiten *de Kerk heeft afgeteekend. Op het erf der Kerk, dit kon niet anders, staat de Belijdenis van den Christus als* onzen Verlosser *op den voorgrond. De Verlosser stelt van zelf de tegenstelling tusschen onze* verlorenheid *in schuld en zonde en de daartegenover staande* genade, *en het is juist in de schommeling tusschen deze twee polen, dat het kerkelijk leven zich bewegen moet. Een kerkelijk leven, dat in het waarnemen van kerkelijke plichten verloopt, ontzielt zichzelf, en, doelt het hoofdzakelijk op een wandel in het spoor der deugd, dan verwisselt het zijn diep religieus met een oppervlakkig zedelijk karakter. Gevolg waarvan dan steeds was en altoos weer zijn zal, dat de geestelijk aangegrepenen zich in hun Kerk niet thuis gevoelen en, zich aan gelijkgezinden in nauwer band aansluitend, de secte bloeien doen.*

Nu sluit daarom het Verlosserschap van den Christus zijn Koningschap niet uit. Veeleer is steeds ook op kerkelijk erf beleden, dat de Kerk zonder de hoogheilige bescherming van haar Koning verloren is, en dat het niet het minst in de Kerk is, dat de Christus koninklijk in het midden der zijnen heerscht. Die behoefte aan protectie en aan het regiment van haar Koning hebben dan ook onze Gereformeerde Kerken in haar eerste opkomen zeer sterk gevoeld. Het waren toen tijden van bittere vervolging en van ongemeene verwarring op elk terrein. Zoo kon het wel niet anders, of men beleed met bezieling, dat onze Koning over zijn Kerk waakte, en zag in de ure der

benauwdheid om redding en bescherming op tot Hem, die, met alle macht in hemel en op aarde bekleed, gezeten was aan de rechterhand des Vaders. En ook waar, na de breuke met Rome, de kerken nieuw moesten geregeld worden en aan een regiment van hooger hand allerwege behoefte werd gevoeld, bleef men in den Verlosser tevens zijn Koning eeren, aan wiens leiding men zich zonder voorbehoud overgaf. Maar hierin kwam verandering toen de vervolging ophield, de publieke religie zelve het gereformeerde stempel ontving, en de Gereformeerde Kerken allengs tot vaster ordening geraakten.

Vandaar dat toen het Koningschap van Christus, hoezeer nog steeds beleden, toch zijne hooge beteekenis voor het leven verloor, en men bijna niemand meer van den Koning, maar een ieder schier eeniglijk van den Heiland en Verlosser hoorde gewagen.

Hiermede ging ook op ander terrein een wijziging in het leven gepaard. Toen de kerkelijke strijd beslecht was, wierpen de Gereformeerde volkeren zich op het burgerlijk en maatschappelijk leven. Er ontstond voor hen tweeërlei leven, het ééne in de Kerk en het andere buiten de Kerk, en de eenheid van beide kwam niet meer tot haar recht. Die breuke had alleen voorkomen kunnen worden, indien de belijdenis van het Koningschap van Christus, van de Kerk uitgegaan, voor het volksbewustzijn als de beheerschende macht voor geheel *het leven ware gevoeld geweest. Maar dit juist greep niet plaats. Veeleer werd het Koningschap van Christus al meer in de schaduw gesteld, en van zelf deed dit toen allengs de tegenstelling tusschen het kerkelijk en burgerlijk leven op hoogst gevaarlijke wijze in het bewustzijn der Gereformeerde volkeren doordringen. Tenslotte was het alsof men alleen in de Kerk met Christus te maken had, en alsof men buiten de Kerk met de hoogheid van den Christus niet had te rekenen. Die tegenstelling heeft tot diep in de vorige eeuw doorgewerkt, en begon sinds eerst voor een betere harmonie in het leven plaats te maken. Zoo ontvingen we onze Christelijke Pers, onze Christelijke wetenschap, onze Christelijke kunst, onze Christelijke letterkunde, onze Christelijke philanthropie, onze Christelijke staatkunde, onze Christelijke*

vakorganisatie enz. Kortom het besef, dat de Christus ook op het buitenkerkelijk leven beslag legt, werd allengs gemeengoed. Thans zijn we reeds zoover, dat niemand onder ons meer anders wil. Alleen maar men zoekt het Christelijk karakter van deze onderscheiden levensuitingen nog te zeer uitsluitend in de Christelijke beginselen, *en het besef is* nog *niet levendig genoeg, dat het* de Christus zelf *is, die als onze Koning dit Christelijk stempel op onze levensuitingen drukken moet. Vandaar de behoefte om dit besef weer wakker te roepen en te sterken. En het is aan deze behoefte, dat* Pro Rege *poogt te voldoen.*

Vanzelf vloeit uit dit verlevendigde besef een gewijzigde verhouding voort tegenover hen, die, hoewel mét ons het Koningschap van Christus belijdend, toch kerkelijk van ons verschillen.

Op kerkelijk terrein moet men tot in de fijnste geledingen van het geloof één van zin en één van gevoelen zijn, en daarom kon het niet anders of de volkeren moesten wel in onderscheidene kerken uiteengaan. Zoo ontstonden de Roomsche, de Grieksche, de Lutherssche, de Gereformeerde, de Baptistische en de Independentistische kerken, en wat men ook poogt, het zal vooreerst wel niet gelukken op kerkelijk terrein deze verschillen uit den weg te ruimen. Maar deze kerkelijke verschillen dreigden lange jaren ook op burgerlijk terrein de Christenen te verdeelen. En tegen dit gevaar nu is alleen heul te zoeken in de alzijdige belijdenis van het Koningschap van Christus, en dit wel daarom, omdat men op burgerlijk terrein met die fijnere geledingen van het geloof niet te maken heeft. Op burgerlijk terrein is een gemeenschappelijke Christelijke actie mogelijk met anderen, *mogelijk zelfs met* allen, *die het Koningschap van Christus belijden, ook al is het dat we in het geestelijke en deswege kerkelijk uiteengingen. Bij de diepere behoefte nu, die steeds meer uitkomt, om in den strijd tegen Ongeloof en Revolutie alle Christelijke elementen saâm te vereenigen, was het daarom zoo hoog noodig op het Koningschap van Christus als* heel ons leven *beheerschend meer nadruk te leggen. En ook in dien zin scheen een studie als* Pro Rege *biedt, voor onzen tijd eisch, zoo niet onmisbaar.*

Reeds nu viel sinds de artikelen Pro Rege *in de* Heraut *verschenen, herhaaldelijk te bespeuren, hoe op allerlei terrein veel meer dan vroeger aan den Christus zijn eere als Koning werd toegebracht. Dat dit zoo voort moge gaan, is mijn stille bede.*

De latijnsche titel Pro Rege *is evenals vroeger* E Voto *kortheidshalve genomen. Lange titels zijn te lastig bij het aanhalen. Een kort* Pro Rege *of* E Voto *vestigt zich gemakkelijk in het geheugen, en zegt u dadelijk welk geschrift wordt bedoeld.* Pro Rege *beduidt:* Voor onzen Koning!

Na dit eerste deel verschijnen, zoo spoedig 't kan, de beide andere deelen. Evenals de Gemeene Gratie *zal ook dit werk drie lijvige octavo deelen groot zijn.*

KUYPER.

's-Gravenhage, 20 December 1910.

PRO REGE.

HET KONINGSCHAP VAN CHRISTUS.

DEEL EEN.

HET KONINGSCHAP VAN CHRISTUS IN ZIJN HOOGHEID.

EERSTE REEKS.

De verdonkering van Christus' Koningschap.

I.

Christus en Mohamed.

> Ik toch heb mijnen Koning gezalfd
> over Sion, den berg mijner heiligheid.
> PSALM 2:6.

NIETS treft u in het verre land van den Islâm sterker, dan de trouw en de loyauteit waarmee al 't volk den naam van „den Profeet", de eere van Mohamed hoog houdt. Niet met het verbleekte schijnsel van de Halve Maan, dat over onzen Oost-Indischen Archipel straalt, moet ge hierbij rekenen. Ge moet, om die trouw, die verkleefdheid in al haar warmte en innerlijke schoonheid te bewonderen, in des Khalifs eigen land uw oor te luisteren leggen, in Stamboel en in Brussa, in Khonia en in Damascus, in Caïro of in Alexandrië. Grondtoon van 't leven is en blijft daar allerwegen het aloude: „*Allons, marchons, chantons en l'honneur de Dieu et son Prophète*". „Voor God en zijn profeet zij onze opgang en onze lofzang".

Zonder onderlaten, dag aan dag, zoo dikwijls telken morgen de gebedsure terugkeert, beklimmen de *Mu'azzin* de galerij van den Minnaret, of plaatsen zich, is er geen Minnaret, vlak bij de Moskee, aan den kant, die aan den publieken weg raakt, om overluid hun *azan*, d.i. hun oproep tot het gebed, recitatief uit te zingen. En dan

weerklinkt het alle steden en dorpen en vlekken door, op één zelfde oogenblik uit tienduizenden monden:

God is groot, God is groot, God is groot,
God is groot, God is groot!
Ik betuig dat er geen andere god is dan God.
Ik betuig dat er geen andere god is dan God.

Dat is voor Allah. Maar dan volgt er onveranderlijk, ter eere van den Profeet:

Ik betuig dat *Mohamed* is de gezant van God.
Ik betuig dat *Mohamed* is de gezant van God.
Kom tot het gebed, kom tot het gebed.
Kom tot 't Heil, kom tot 't Heil.

En althans 's morgens vroeg, roepen ze er dan bij:

Bidden is beter dan slapen.

Is dan het volk in de Moskee of in de bidzaal bijeen, dan worden de gebeden ingeleid door nogmaals dezelfde woorden te herhalen; er ook bij die *Iquamah*, gelijk deze inleiding op het eigenlijk gebed heet, wordt het nogmaals uitgeroepen:

Ik betuig dat *Mohamed* de gezant van Allah is.
Ik betuig dat *Mohamed* de gezant van Allah is.
De gebeden gaan nu beginnen.

Dit eeren, hoogelijk eeren, van Mohamed grijpt plaats met een betoon van hoogen, religieusen ernst, want de gebedstoon in de Moskee zinkt nooit, maar blijft altoos verheven. Eerst wordt er uitgeroepen: „In naam van God den Ontfermer, den Albarmhartige!" en dan volgt de dusgenaamde *Fatihah*, die aldus luidt:

Eere zij God, die aller werelden heer is.
Den Ontfermer, den Albarmhartige.
Den Koning van den dag des oordeels.

U alleen aanbidden wij, en tot U alleen roepen wij om bijstand.
Leid Gij ons in het rechte spoor.
In het pad van hen, die uw genade ervaren mochten.
Tegen wie Gij niet toornt.
En die niet afdolen. *Amen.*

En zoo gaat het in gewijden, steeds verheven klank voort, tot ze aan de eigenlijke *rak'ahs*, of afzonderlijke gebeden toekomen, die soms eerst in een reeks van *negen* smeekingen voleind worden. Bijvoorbeeld in de *Nafl*. En na elke twee *rak'ahs* komt dan telkens weer de herdenking aan Mohamed, en dit wel in twee instantiën.

Eerst heet het:

> Voor God zij de aanbidding aller tong.
> Voor God zij de aanbiddende houding van ons lichaam.
> En voor God zij de aanbidding die schuilt in onze aalmoezen.

En hierop volgt dan ter eere van den Profeet:

> Vrede zij over u, o *Mohamed*, met den vrede Gods en zijnen zegen!

Maar hierbij blijft het niet. Steeds toch voegen zij hieraan toe, om nogmaals den Profeet te eeren:

> Ik betuig dat er geen god is dan God.
> En ik betuig dat *Mohamed* is de ambassadeur van Allah.

En, om niet meer te noemen, in wat bij hen de *Darud* heet, keert de lofverheffing voor Mohamed dan nogmaals terug, en dat veel uitvoeriger zelfs, als het heet:

> O, God, zegen *Mohamed* en zijn nakomelingen, gelijk Gij Abraham en zijn nakomelingen hebt gezegend.
> Gij, o God, zijt te loven, want Gij zijt groot!
> o, Zegen *Mohamed* en zijn afstammelingen, gelijk uw zegen rustte op Abraham en zijn nakroost.
> Gij zijt groot te maken, want Gij zijt groot!

Vijf maal elken dag zijn deze gebeden verplicht, waar dan voor den bijzonder vromen Mohamedaan nog twee of drie vrije gebeden bijkomen, de dusgenaamde *Ishraq*, *Zuha* en *Tahajjud*.

Saam geeft dit ruim 1800 gebeden in 't jaar, en voor sommige bidders zelfs over de 2500; en in elk dier gebeden wordt van vier- tot tienmaal Mohamed herdacht. Een herdenking van Mohamed

alzoo, die voor één enkel bidder tot ver over de tienduizend maal in één jaar stijgen kan.

Iets werktuigelijks loopt hier natuurlijk onder; hoe zou 't anders? maar de gebeden zijn zoo ingericht, dat het lichaam er in allerlei voorgeschreven houdingen en bewegingen aan deel neemt, iets wat alle droomerigheid weert en de werktuigelijkheid breekt. En wie in en buiten de Moskee deze breede, omvangrijke gebedsverrichting aandachtig gadesloeg, en een oog had voor de rustige kalmte, den ernst, en de warmte waarmeê deze gebeden verricht worden, voelde toch aanstonds, hoe in het gemoed van den Oosterling een neiging tot verrukking leeft, die machtig is veel van het werktuigelijke te bezielen.

Boven op de galerij van de Hagia Sophia-moskee te Konstantinopel zag schrijver dezes een klokkenluider, die niet vermoeden kon, dat iemand hem zag, meer dan twintig minuten lang, zijn gebed met een geestdrift in heel zijn houding en met een gloed van ernst op het gelaat verrichten, die menig Christenbidder hem benijden kon.

Doch er is meer.

Niet alleen toch, dat rusteloos in de gebeden Mohamed herdacht wordt; ook de eere bewezen aan een ieder, die geacht wordt, langs wat lijn ook van Mohamed af te stammen, toont op aangrijpende wijze, hoe diep de naam en de gedachtenis van Mohamed onder alle volk van den Islâm voortleeft.

En wat nog sterker spreekt, en waarop al het voorgaande slechts inleiding was, zelfs de half-Westersch geworden Mohamedanen nemen het nog steeds voor Mohamed op; dulden op geenerlei manier, dat aan zijn hoogen roep afbreuk wordt gedaan; en gaan hierin althans nog met al het vrome volk saam, dat wie 't voor Mohamed niet opneemt, zijn eigen eere wegwerpt.

Wat men in onze Christenlanden gedurig aantreft, onverschilligheid voor Jezus, of laf zwijgen bij de smading den Goddelijken Stichter ónzer religie aangedaan, is in de landen van den Islâm met opzicht tot Mohamed genoegzaam onbekend.

Het is zoo, de Chodcha's in Perzië en Indië stellen *Ali* boven

Mohamed, maar deze Chodcha's zijn een secte, die allerlei Buddhistische elementen, b. v. de zielsverhuizing, opnam. Juist daarom dingt dit niets af op den gemeenen regel, dat waar de Islâm zuiverheid behield, Mohamed aller hulde ontvangt.

Wel is er ook onder den Islâm taning van den glans van het godsdienstig leven. Niet op het platteland, niet in de meer afgelegen streken, maar wel in de middelpunten van het maatschappelijk leven, in plaatsen als Constantinopel, Caïro, Alexandrië en Algiers.

Velen uit die steden bezochten herhaaldelijk het Westen, of maakten zelfs hun studiën te Parijs en Londen. Vandaar brachten ze bewondering voor het leven in 't Westen meê, en poogden, teruggekeerd, ook in eigen huis en hof Westersche zeden in te voeren. Dit had natuurlijk verflauwing van hun godsdienstig besef tengevolge. Dezulken storen zich niet meer aan het verbod van wijndrinken. Evenals zoo menig reform-Jood, vergasten ze zich desnoods aan zwijnenvleesch. Soms zijn 't halve modernen.

Maar, en dit nu spreekt zoo sterk, zelf bij deze gemoderniseerde Mohamedanen zult ge nooit een woord over de lippen hooren komen, dat aan de eere van Mohamed te kort zou doen.

Diep gevoelen ze, ook bij al hun onverschilligheid en godsdienstige onvastheid, het onderscheid en de tegenstelling tusschen de Christelijke en de Mohamedaansche wereld, en bijna zonder uitzondering houden ze aan de hooge voortreffelijkheid van den Islâm vast. Zelfs onder de hooggeplaatste kringen vindt ge er niet één, waarin ge het straffeloos wagen zoudt u smadend over Mohamed uit te laten.

De gedachtenuiting laat men, in zoo hooge kringen althans, geheel vrij, en zonder hinder kunt ge uw afwijkend gevoelen voordragen; maar op één beding, ge moogt er niet aan denken, in eerbied voor wat hun heilig is en blijft tekort te schieten. Of doet ge 't ook maar even, dan stuit ge aanstonds op verzet, en neemt ieder in dien kring het voor Mohamed op. Natuurlijk is dit in huizen en kringen van nog echt Oostersch type nog veel gevoeliger, gelijk dit in ortho-

doxe kringen bij ons niet anders is; doch wat in de landen van den Islâm zoo sterk spreekt, is dat ook in de verst afgeweken kringen de trouw aan den stichter van hun religie onverbiddelijk stand houdt.

En bij die verdediging van Mohamed en van den Islâm staan ze allerminst verlegen. Ze kennen zeer goed de zwakke punten, waarop ze u kunnen aanvallen, en zijn uitnemend op de hoogte van de lichtzijde die op hun Muzelmansch leven valt. Tot zelfs in de lagere klasse kennen ze de geheel eigenaardige beteekenis van hun religie, en, aldus terdege gewapend, weten ze zeer wel van zich af te spreken. Vooral dat Mohamed na Jezus gekomen is, blijft hun het vast bewijs dat dus ook Mohamed hooger moet staan.

Elke uitlating, die de eere van Mohamed te na zou komen, wordt alzoo aanstonds door *weerspraak* afgewezen. Niet fel, niet ruw, de Oosterling blijft beleefd, maar in die beleefdheid beslist. Van de eere, van den goeden naam van Mohamed zult ge afblijven. Een ieder neemt 't aanstonds, op zijn wijs, zoodra Mohamed te na wordt gekomen, voor Mohamed op. Hij is en blijft voor allen onder alle groote namen der historie *de* naam, die een gevoel van stillen eerbied in hen opwekt.

Die gesteldheid der geesten nu in het Mohamedaansche land grijpt een geloovig belijder van den Christus, reeds na kort verkeer, dáárom zoo sterk aan, omdat hij in zijn eigen land ten aanzien van den Christus zoo heel anders gewend is. Hij voelt er zich over het land zijner eigen herkomst beschaamd. Hij betreurt de diepe gezonkenheid van de macht der Christelijke religie in de gedoopte landen. En de herinnering smart en ergert hem van de lauwheid, de onverschilligheid, zoo niet de verborgen vijandigheid, waarmee in 't Christenland de gedachtenis aan zijn Heiland en Koning zoo vaak bejegend wordt.

Gelijk vanzelf spreekt, is dit aan den Mohamedaan, die veel in

het Westen verkeerde, niet ontgaan. Zelf, in zijn eigen land, aan den hoogen eerbied voor Mohamed gewend, kan hij zich aanvankelijk geen denkbeeld vormen van den niets sparenden, den niets ontzienden overmoed, waarmee in het Christenland de hooge eere van den Christus in sommige kringen wordt aangetast. Ook hij heeft 't wel gehoord, hij weet het, hoe in hun Confessies de Christenen hun Christus nog veel hooger dan Mohamed stellen. De Muslîm eeren Mohamed als gezant, als profeet, als apostel, maar ze vergoddelijken hem niet. In het Christenland daarentegen verwachten ze een veel diepere, tot aanbidding voortschrijdende eerbiediging van den Godmensch te vinden. En hoe is de uitkomst heel anders! Geheel een litteratuur vinden ze, die strekt om de hooge eere van den Christus naar beneden te trekken. Diep-vijandige uitlatingen vangen ze op, die eer van haat, dan van liefde voor den Christus getuigen. Heele kringen ontmoeten ze, waarin de naam van Christus òf stelselmatig verzwegen wordt, òf slechts met spot over de lippen komt. En in de kringen der intelligentie en der artisticiteit vinden ze wel niet die vijandschap, noch dien spot, maar dan toch een kalme, en juist in die kalmte zoo stuitende, onttrooning van den Christus, om niets van hem over te laten dan zeker religieus genie, voor dien langverleden tijd goed, maar nu allengs verouderd, en aan de toetsing eener scherpe critiek zelfs in zedelijk opzicht onderworpen.

Ook op Java weet men, hoe niets zoozeer het werk der zending stuit of althans stoort, als juist de on-Christelijkheid van zoo menigeen onder de Europeesche bevolking, die zich Christen noemt, en in rechts- en burgerlijke positie van het Christendom profiteert, maar in belijdenis en wandel zelfs het flauwste zweemsel van eerbied voor den Christus heeft te niet gedaan. Vraag u dan zelf af, wat indruk het op den Mohamedaan moet maken, als ge hem lokken wilt, om Mohamed vaarwel te zeggen en tot uw religie over te komen, als ze zulke lieden voor zich hebben als toonbeeld van wat uw religie vermag.

Iets wat den kundigen Mohamedaan te sterker stuit, omdat hij,

op zijn wijs, niet alleen aan Mohamed, maar ook aan Mozes en Jezus wel ter dege eere toebrengt. Beter dan menig Christen eert ook hij Jezus Christus als den van God gezonden profeet; erkent veel goddelijks en wonderbaars in zijn verschijning; en denkt er niet aan, Jezus met een gewoon leeraar op één lijn te stellen. In de Khorân zelf wordt lang niet zoo kort van Jezus gehandeld. En dan te merken, hoe in het eigen Christenland de Christus voor den intelligenten kring nog lager staat, dan voor hem, als Mohamedaan, — het verbaast, het verwondert en laat bij hem den onuitwischbaren indruk achter van de minderheid onzer heilige religie, en maakt de missie onder hen bijna ondoenlijk.

Pro Rege draagt deze artikelenreeks ten titel; wat zeggen wil, dat we een roepstem willen doen uitgaan voor de eere van *onzen Koning*.

Getuigt de Mohamedaan voor *zijn Profeet*, wij belijden van onzen Heiland, dat Hij niet alleen onze hoogste Leeraar, en onze eenige Hoogepriester is, maar ook dat Hij is: *onze eeuwige Koning*.

„Heere der Heeren, *en Koning der Koningen*" is zijn hoogste eeretitel, en ons heimwee voor eeuwig is immers om, als koningen gezalfd, eens te heerschen met Hem.

Gij noemt Hem uw Zaligmaker, uw Verlosser, uw Borg, en ge geniet in de Verzoening en Verlossing, die Hij u aanbracht; maar dit alles bedoelt nog alleen, *wat Hij u ten goede was*, om u te redden van het verderf. Maar de Christus is meer. Hij is ook uw *Koning*, en juist in dat Koningschap ligt Zijn eere uitgesproken, en daarmee tevens *wat gij voor den Christus zult zijn*. Immers, dat Koningschap van Jezus komt tot u met een eisch. Het eischt trouw, het eischt aanhankelijkheid, het eischt onderwerping. Het brengt u den eisch, dat ge allermeest in 't Christenland Hem belijden, voor Hem uitkomen, voor de eere zijns Naam pleiten zult.

En juist met het oog op dien eisch nu is de tegenstelling zoo

bang en zoo ontzettend tusschen wat schier een ieder in het land van den Islâm nog voor den Profeet, en hetgeen in 't Christenland zij, die den toon aangeven, voor den ons van God gegeven Koning gevoelen, roepen en doen.

En dit niet alleen onder dezulken, die van der vaderen geloof afvielen, neen, ook in de belijdende kringen is de belijdenis van dat Koningschap van Christus o, zoo veelszins verzwakt en verflauwd, soms zelfs schijnt het tot in de prediking vergeten. Voor den Profeet en den Hoogepriester is de hulde groot, maar de volkomen toewijding en de mannelijke trouw aan *den gezalfden Koning* grijpt het hart van zijn volk niet meer overweldigend aan. Juist het Koningschap van den Christus verliest zich, zelfs onder de vromen, zoo vaak in nevelen.

Voor *onzen Koning* willen we daarom getuigen, voor onzen Koning willen we een roepstem doen uitgaan. Niet alsof door een enkele artikelenreeks de verstoring, in zulk een reeks van jaren aangericht, kon worden te niet gedaan, maar opdat ten minste de wil, de poging uitkome, om, waar Gods Woord ons betuigt, dat Jezus Christus *„als Koning heerschen moet, totdat alle vijanden aan zijne voeten zullen onderworpen zijn"*, dan ook *door* dat Woord en *om* dat Woord voor onzen Koning de hulde, de trouw, en de toewijding weer wakker te roepen, die *veler* vijandschap en *aller* lauwheid hem steeds meer deed ontgaan.

Onze Koningin regeert over *minder* Christenen en *meer* Mohamedanen, dan de Sultan van Turkije in Europa en Azië saâm. Engeland met zijn 63 millioen Mohamedanen alleen in Voor-Indië gaat vooraan; maar na Engeland, dekt de Kroon van Nederland verreweg het grootste aantal Mohamedanen van alle mogendheden. De Sultan regeert in Europeesch Turkije over 4 millioen Mohamedanen en in Azië over 16, alzoo saam 20 millioen, terwijl alleen reeds Java dit cijfer verre overtreft. De vergelijking met wat in de landen van den

Islâm voor den Profeet, en onder ons als Christelijke natie voor onzen van God gezalfden Koning wordt gevoeld, is alzoo vooral voor ons, Nederlanders, niet te onpas. En moet dan, helaas, beleden, dat, in weerwil van alle sectarische vermenging, en ten spijt van alle religieverflauwing, de glans der Halve maan in alle landen van den Islâm nog hoog staat, terwijl, over de massa gerekend, de glans van het Kruis op zoo schreiende wijze verbleekte, is er dan geen oorzaak te over om nogmaals, meer opzettelijk dan dusver, een roepstem voor de eere van *onzen Koning* in onzen *Heraut* te doen uitgaan?

Onder den Islâm is de religieuze aanhankelijkheid, de loyauteit en verkleefdheid aan den Profeet nog derwijs machtig, dat zelfs ernstige Staatslieden de mogelijkheid inzien en erkennen, dat vroeg of laat, nog eens de heilige oorlog door den Khalif zal worden uitgeroepen, met de bijna stellige zekerheid, dat die roepstem heinde en ver weerklank zal vinden. En al hangt dit nu saam met het geloofsartikel van den Khorân, dat de Muslim desnoods ook het zwaard voor hun religie hebben aan te gorden, afgezien van dit onredelijk bijmengsel, spreekt er dan toch de geestdrift en het enthousiasme uit, waarvan de vonk nog steeds in het hart van alle volk onder den Islâm smeult.

De wateren der verflauwing mogen tijdelijk over dezen gloed heengaan, en dien dempen, maar ze kunnen hem niet dooven. Gelijk bij het overgieten van een brandenden vuurpoel met breeden waterstraal, toch telkens de vlam weer laaie uit den smeulenden ondergrond opslaat, zoo ook is 't bij den Islâm.

En al verhoede God, dat ook onder ons ooit het fanatisme in boozen zin zou uitbreken, hooger toch zouden we in onze Christenlanden staan, indien de trouwe aan en de loyauteit voor onzen van God gezalfden Koning nog zoo diep in aller hart school, dat waar 't om *zijn* eere en om *zijn* glorie ging, gelijke geestdrift de harten ontvonkte, en even bezield enthousiasme alle belijders saamverbond in één heilige, een niet te doorbreken slagorde.

Zelfs in stille tijden, waarin het Christendom aan geen rechtstreek-

schen aanval bloot stond, zou onze eere als belijders van den Christus dit getuigen voor onzen Koning van ons vorderen. Hoeveel te meer dan niet in onze twintigste eeuw, die reeds in haar eerste decennie zich door niets zoo scherp gekenteekend heeft, als door den in alle landen schier uitkomenden toeleg, om de Christelijke Religie terug te *dringen* van de plaats der eere, die ze in een historie van straks vijftien eeuwen ook tenonzent veroverd had.

II.

Verdonkering in het Christenland.

> Pilatus dan zeide tot hem: Zijt gij dan een koning? Jezus antwoordde: Gij zegt, dat ik een koning ben. Hiertoe ben ik geboren, en hiertoe ben ik in de wereld gekomen, opdat ik der waarheid getuigenis geven zoude. Een iegelijk, die uit de waarheid is, hoort mijne stem.
>
> JOH. 18:37.

DE Staten van Europa gelden nog altoos als *Christenlanden*. Er zijn in het Oosten ook enkele millioenen personen, die den Islam volgen; er is een diaspora van Joden door alle landen gespreid; onder de Lappen en Finnen in noord-Scandinavië zijn zelfs nog Heidenen; maar deze allen saâm vormen nog geen vier ten honderd van de Europeesche bevolking, en nog steeds wordt het *gedoopte* deel der bevolking in Europa opgegeven als bedragende zes en negentig van de honderd. Ook in Nederland gaat dit door. Er zijn, blijkens de jongste volkstelling, in ons land 104.000 Joden, en een 80.000 personen zonder confessie, maar op de ruim $5\frac{1}{2}$ millioen inwoners van ons land geeft dit nog slechts even 3 procent.

Geen twijfel dus, of in het groote wereldgeheel wordt ook over ons land nog steeds de naam van Christus uitgeroepen. Hem behoort, naar luid van de statistieke gegevens, ook Nederland nog in zijn overgroote massaliteit toe. Want immers die opgaven zijn niet door wie er buiten staat gemaakt, maar bij de volkstelling door de hoofden der gezinnen zelven opgegeven. Het is alzoo de bevolking zelve die in deze opgaven, zoo officieel als 't slechts kan, zich als gedoopt en als aan Christus toebehoorende heeft aangemeld. Het is wel zoo, dat de hoofden der gezinnen bij die opgaven niets persoonlijks omtrent hun eigen geloof, noch omtrent het geloof der hunnen hebben meegedeeld, maar ze gaven dan toch op, dat ze tot de Nederd. Hervormde Kerk, tot de Roomsch-Katholieke Kerk, tot de Gereformeerde Kerken, tot de Luthersche Kerken enz. behooren en officieel wenschen gerekend te worden; en bijna zonder uitzondering belijden alle deze kerken nog statutair, dat ze Christus als Koning belijden en huldigen. Van de Gereformeerde Kerken weet een ieder dit. Van de Roomsch-Katholieke kerk staat 't evenzeer vast. En, hoe men het ook wende of keere, de groote Nederlandsch Hervormde kerk kent nog altoos geen andere officieele belijdenis dan de Confessie van Guido de Brès, den Heidelbergschen Catechismus en de Dortsche Leerregelen, waarin de erkenning van het Koningschap van Christus onomwonden wordt uitgesproken. Indien we alzoo niet treden in de persoonlijke verhouding, maar op de officieele cijfers afgaan, en de officieele stukken als grondslag nemen, heeft nog altoos de geheele bevolking van Nederland. op een klein percentage van drie ten honderd na, zich officieel uitgesproken, als behoorende en als willend behooren tot die Christelijke kerken, die de banier van Christus Koningschap in haar officieele belijdenis geproclameerd hebben.

Maar plaats nu tegenover die cijfers de pijnlijke realiteit, en waar kunt ge dan zeggen, dat ge in ons officieele land en in de toongevende kringen ook nog maar iets van de huldiging van Christus als onzen Koning terugvindt?

Het is zoo, er is nog een overblijfsel in de erkenning van den Zondag, en in de viering der algemeen erkende Christelijke feestdagen. Niet de Vrijdag gelijk onder den Islâm, niet de Zaterdag gelijk onder de Joden, maar de eerste dag der week geldt nog altoos als dag der ruste, en zelfs zij die feitelijk geheel met het Christendom gebroken hebben, maar toch ter wille van de lagere volksklasse voor een wekelijkschen rustdag ijveren, komen er voor uit, dat alleen de Zondag als zoodanig kan worden afgezonderd. De Zondag, d. i. de dag der Christenheid, door de opstanding van Christus uit de dooden geheiligd. En evenzoo staat het met de Christelijke feestdagen. De Puriteinen in Schotland hadden die feestdagen willen afschaffen, niet uit ontrouw aan den Christus, maar uit overgeestelijkheid. De Kwakers en andere secten dreven meê af op dien stroom van het overprikkeld Spiritualisme. Maar in het volksleven hebben deze Christelijke feestdagen zich weten te handhaven, soms met zeker protest tegen den tweeden, vooral tegen den derden feestdag van Pinksteren, maar, over de massa genomen, en officieel, is het nog alom het feest van Jezus' geboorte, het feest van zijn opstanding uit de dooden, het feest van zijn hemelvaart, en het feest van de uitstorting van den Heiligen Geest, die (met invoeging van den Goeden Vrijdag als gedenkdag) breking in den gewonen gang van het volksleven maken, en ook van Overheidswege in wet, besluit en administratie erkend worden. Oppervlakkig bezien, een verschijnsel zonder hoogere beteekenis, maar in zijn officieel karakter nog altoos een feit van gewicht. Niet zoozeer alsof men zeggen kon, dat hierin aan den Christus wezenlijk de hem toekomende hulde wordt gebracht, maar als bewijs te meer, dat de Christelijke traditie zoo diep wortel in het nationale leven heeft geschoten, dat ook hierdoor, evenals in de bevolkingsregisters, het Christelijk karakter van ons volk, althans nominaal, uitkomt.

In de tweede plaats spreekt officieel nog iets van die Christelijke traditie in onze Schoolwet, die opkweeking vraagt niet alleen in maatschappelijke, maar ook in Christelijke deugden ; reeds hier echter

kantelt de beteekenis. Immers historisch staat het vast, dat hierbij bedoeld was de herleiding van het Christendom tot een bloot zedelijken factor, opzettelijk losgemaakt van den stam des geloofs in Christus als onzen Koning. De deugden drongen naar den voorgrond. Er werd ten hoogste nog erkend, dat de Christelijke standaard des zedelijken levens zich als treffelijk aanbeveelt. Alleen maar, wat *Christelijke* deugden in onderscheiding van maatschappelijke deugden waren, werd zelfs niet aangeduid; en de uitkomst was al spoedig, dat het „Christelijke" geheel in het maatschappelijke verdronk, en dat 't maatschappelijke deugdenstelsel in tal van scholen werd opgebouwd op een grondslag, die eer *tegen* het Christendom overstond, dan dat hij op het geloof aan den Christus geplaveid was. Gevolg was dan ook, dat juist zij, die nog aan het Koningschap van den Christus vasthielden, die scholen meden, en dat ze omgekeerd het gezochte Dorado werden voor dat deel der bevolking, dat van den Christus afzwierf, om ten slotte een onderkomen te zoeken in de tente van het scepticisme en van de Sociaal-Democratie.

En toch is hiermee alles gezegd, en alles uitgeput, wat op officieel terrein nog aan het Christelijk karakter van den Staat herinneren zou. Zijn er andere landen, waar zelfs het Parlement nog met een gebed in Jezus' naam geopend wordt, in onze Staten-Generaal is van gebed ter opening van de zitting geen sprake. „Gods zegen" wordt in de troonrede nog vermeld, maar in een vage formule, die zelfs voor verklaard atheïstische ministers geen bezwaar schijnt op te leveren. Aan een leggen van de hand op het Evangelie bij het zweren van den eed wordt niet meer gedacht. En mocht al een enkel maal nog in een officieel woord van de Christelijke grondslagen van ons Volksleven gewaagd worden, dan lokte dit steeds protest uit. Zelfs de geheel onopgesmukte, bloot geschiedkundige herinnering aan het grondtype van ons volkskarakter gaf soms aanstoot. En waar men ook op officieel terrein nog zekere zwakke erkenning van het Christelijk element vinden mocht, nooit en nimmer gaat dat boven het formeele en traditioneele uit, en van een erkenning van

Christus als Gods gezalfden Koning valt niet één enkel spoor meer te ontdekken.

En is het nu anders, is het beter, als ge het *officieele terrein* verlaat, om uw onderzoek voort te zetten op het *publieke terrein?*

Er zijn in ons volksleven drie groepen. Een eerste groep van hen, die meer in stilheid en vergetelheid schuilen; een tweede van dezulken die wel in de groote volksbeweging meeleven, maar zonder er zelfs den toon in aan te geven; en eindelijk is er een kleine, maar niettemin zeer invloedrijke groep, die overal op den voorgrond treedt, in alles het hoogste woord spreekt, op elk gebied de leiding aangeeft, en die tegenover buitenland en binnenland den Nederlandschen geest heet te vertegenwoordigen.

De laatste, weinig talrijke, maar hoog-intellectueele kring zet bij ons den toon in voor *de publieke opinie;* de tweede breedere laag spreekt op beurs en markt, maar mengt zich minder in het publieke leven; terwijl de derde, de diepste, maar de verreweg talrijkste laag bijna geheel in het huislijk leven en in het ambt en in het kleinbedrijf opgaat.

Die eerste, wel kleine, maar toongevende kring wordt gevormd door de hoogleeraren aan de Universiteiten van Rijk en gemeente, en aan de Technische Hoogeschool; door de leeraren aan de Gymnasiën en Hoogere-burger-scholen; door de schrijvers in de groote pers; door de hoogere en lagere ambtenaren; door de mannen der Kunst en der Kunstcritiek; door de leden der Staten-Generaal, door de staatslieden in breeder omtrek; door de chefs van groote corporatiën; door de hoofdsprekers op meetings, — kortom door die allen saam, die in het publieke leven, hetzij door hun positie, hetzij door hun talent vooraan dringen.

Kan nu gezegd, dat, gelijk onder den Islâm zelfs de verst afgewekene Muslîm nog altoos als één man voor Mohamed roepen, zoo ook in dezen toongevenden kring van het Nederlandsche volk de eere van

Christus' Koningschap het woord en de daad inspireert? Toont het publieke leven u, dat in dezen invloedrijken kring het hooghouden van Christus' naam drang en behoefte voor elken tolk van ons volksleven is? Ontwaart ge iets ook maar van algemeene ergernis, als de Naam van Christus als onzen Koning te na wordt gekomen? Voelt ge, dat op het publiek terrein in ons Christenland de eere van den Christus op aller hart weegt? Spreekt zich 't besef uit, dat ons volksleven, uit Christelijke actie opgekomen, en in den Christus nog steeds zijn hechtsten wortel vindend, wat er ook kome, nooit van den Christus mag worden afgetrokken, maar in Hem steeds zijn krachtvernieuwende concentratie moet terugvinden? Is er de loyauteit, die onder alle afwijking en bij alle verschil, toch in trouw en met ridderlijken moed zich aan den Christus vastklemt en niet duldt dat ooit zijn heilige Naam in zijn hooge beteekenis voor ons nationaal bestaan en voor heel ons volksleven zinke?

Helaas, niets ervan!

Uit den boezem der Christelijke partijen moge een machtige actie voor de eere van den Christus opkomende zijn, de kring die dusver nog altoos den hoofdtoon in ons publieke leven aangeeft, roept voor het Koningschap van Gods gezalfden Koning op geen enkel terrein meer. Niet alleen de loyauteit is weg, maar zelfs het besef sleet uit, dat er hier voor loyauteit oorzaak zou zijn. Alle Islamitisch land roemt nog in zijn Profeet, maar in ons Christenland geeft eer vergetelheid van en verzet tegen den van God gezalfden Koning den publieken toon aan.

Wel hoort ge nog de erkentenis, althans voor zooverre uit andere oorzaak van Jezus niet kan gezwegen worden, dat hij onder de onderscheidene stichters van een wereldreligie, vergeleken bij Kungfutse, Buddha en Mohamed, een hooger en fijner religieus besef verried. Wel is men nog niet ongenegen om onder de religieuse genieën aan Jezus de hooge plaats der eere te laten. Wel wordt

over den Rabbi van Nazareth als mensch, nog altoos met zekeren eerbied gesproken. Aan Voltaire met zijn écrasez l'infâme zijn we nog niet toe. En wel erkent men nog vrij algemeen, dat de Christelijke zedeleer zekere voorkeur bezit. Maar voor Jezus' *Koningschap* gevoelt de publieke opinie niets meer, ja, men weet er niets meer van. En hoe hoog men ook Jezus' religieus en ethisch besef eere, men aarzelt geen oogenblik te verklaren, dat er toch nog hooger èn religieus èn ethisch besef is, dan in hem werd gevonden, en men maakt zich reeds op om ons dat hoogere aan te prijzen.

En die gedeeltelijke vereering van den Christus als zedenleeraar vindt ge dan nog meest bij die kleinere groepen, die onder de hoede der moderne predikanten kwamen; d. i. van mannen, die nog altoos min of meer *ex officio* zich over den Christus moeten uitspreken. Maar in den breederen toongevenden kring vindt ge als regel dit zelfs niet meer. Daar stuit ge veeleer op een harde realiteit, die zoozeer van alle christelijke traditie los is, *dat men eenvoudig over den Christus zwijgt*. Er komt uit het hart niets meer voor Hem op. Men vindt in zijn zelfgenoegzaamheid geen aanleiding meer, om den Christus te berde te brengen. Het geheele bestaan, en schier alle denken van dezen breederen kring gaat buiten den Christus om. Jezus bekleedt geen plaats meer in derzulken levensbewustzijn. Ze zijn bijna ganschelijk aan den Christus afgestorven. In hun wetenschap, in hun kunst, in hun litteratuur, in hun pers ontwaart ge zoo goed als niets meer van een heilige bezieling, om zich in den Christus rijk te gevoelen, in bewondering tot Hem op te zien, en zich door eerbetoon aan den Christus te sterken. Wat zou men dan in dezen publieken kring nog voor Christus als den *van God gezalfden Koning* gevoelen? Zelfs verstaat en begrijpt men veelal niet meer, wat met dit eeren van Christus als onzen Koning zou zijn bedoeld.

Ja, verder nog gaat het. „De Christus is nu eenmaal gezet tot een val en opstanding". Men kan Hem mijden en ontwijken, en

pogen dood te zwijgen, maar in de historie, in het volksleven, in de realiteit komt men zijns ondanks toch telkens weer met den Christus in aanraking.

De belijders van den Christus zijn er nog. In de historie stuit men keer op keer op machtige gebeurtenissen, die zich om de eere van het Kruis van Golgotha hebben afgespeeld. Ook nu nog vindt men zich in letterkunde, pers en politiek, herhaaldelijk voor netelige vraagstukken geplaatst, die zich nu op deze, dan op die wijze met den Christus, met zijn belijders, en met zijn beteekenis in het verleden verwikkelen. Er is de verhouding tusschen Kerk en Staat; er is de diep ingrijpende schoolvraag; er is de quaestie der Universiteiten; er is het vraagstuk van de stembus; er is het probleem der benoemingen, en ook zijn er de groote religieuse en ethische probleemen, waarmeê niemand zich kan inlaten, of altoos weer stuit hij op dien éénen Naam, die sinds achttien eeuwen in en bij dat alles met zoo overwegenden invloed binnendrong. Voor die vraagstukken en problemen staat men in ons land en in het buitenland. Ze blijken telkens neteliger, telkens moeilijker voor de oplossing te zijn. En daarom, of men wil of niet, telkens worden velen uit dezen kring huns ondanks gedwongen, van de gevoelens waarmee ze voor Jezus bezield zijn, te doen blijken.

En wat komt dan aan het licht? Wat komt er dan uit? Wat blijkt dan de toongevende geesten te bezielen? Wat anders dan diep-ingewortelde afkeer van al Gods bijzondere Openbaring? Weerzin tegen elk stuk van belijdenis, dat als dogma uit die bijzondere openbaring tot ons kwam. Van geen Drieëenheid, van geen God geopenbaard in het Vleesch, van geen Verlossing door het bloed des Kruises mag meer gerept worden. Als in Psalm 2 God zelf betuigt: „Ik toch heb mijnen Koning gezalfd over Sion, den berg mijner heiligheid", dan plooit zich de lach van het ongeloof om de lippen. En zijn er dan nog, die voor de eere van Christus als onzen Koning durven opkomen, dan is geen wapen van versmading en verachting, van spot en schimp ooit scherp genoeg gevijld, om te

pogen of men derzulken invloed niet breken, hun woord niet smoren, hun geloofsmoed dempen kon. Dan komt er een vijandschap aan den dag, die niets ontziet, die niets spaart, en nooit rust zoolang het voetstuk van den Christus als Gods gezalfden Koning niet omvergehaald en vergruizeld is.

En wel zijn er ook nog in dezen kring edele mannen, die zulk onheilig bedrijf afkeuren, en die oordeelen, dat men de vrijheid, die men voor zichzelf begeert, ook aan den belijder van den Christus gunnen moet, maar dit toch hebben ook deze meer wijsgeerig aangelegde en kalmer naturen met de meer wilde en ruwe tegenstanders gemeen, dat ook zij met zeker medelijden op de achterlijkheid der belijders van den Christus neerzien. Ook voor hen is het Christendom een verouderd standpunt, en zelve zijn ze daaraan ontgroeid. Wie nog aan dat verouderde Christendom vasthoudt, is een achterlijk man in zijn ontwikkeling, en, zoo het proces maar rustig doorgaat, verwachten ze niet anders, dan dat welhaast alles wat nu nog orthodox heet en bij de orthodoxie zweert, tot hun hooger standpunt op zal klimmen, en den waan, waarin ze omtrent den Christus hebben verkeerd, voorgoed en voor altoos zullen laten varen. In Amerika en Engeland is dit nog anders. Ook in Duitschland is men zoover nog niet voortgeschreden. In Roomsche landen, als Belgie, Italie en Spanje, vindt men nog een eenigszins andere positie, maar in ons land kennen verreweg de meesten, die den toon aangeven op het publieke terrein, voor het historisch Christendom zelfs geen eerbied meer, en woelt, evenals in Frankrijk, steeds meer een niets sparende geest op, die òf het Christendom in modernisme poogt om te zetten, òf heel het Christendom kortweg doodzwijgt, òf eindelijk zich kras en scherp tegen alwat krachtens de historie der eeuwen nog Christelijk heet, met hand en tand verzet.

Het is dan ook geen overdrijving, het is de naakte waarheid, die geen tegenspraak lijdt, dat er in onze toongevende kringen voor Christus als onzen van God gezalfden Koning geen stem meer

opgaat. Zie onze groote pers maar, lees onze letterkunde; raadpleeg wat de wetenschap te berde brengt. Kom op lezingen, bezoek de meetings, beluister de gesprekken, en immers òf ge hoort van Jezus ganschelijk niets, òf, waar dan zijn naam nog genoemd wordt, voor den Christus, als den ons van God gegeven *Koning*, roept niemand meer.

En dit nu moge u reeds in uw eigen land gestooten en gehinderd hebben, maar toch ontvangt ge er nooit zoo diep-pijnlijken indruk van, dan zoo ge u een tijdlang begeeft in Islamitische landen.

Dáár het roepen voor Mohamed als profeet in alle rangen en klassen der maatschappij. Wel verzwakking van de orthodoxie van den Islam. Wel ook daar inzinking van het religieuse leven. Vooral in de ge-europiseerde kringen een zich niet meer storen aan de Islamitische ritueele en ceremonieele voorschriften, althans in eigen kring. Maar op het publiek terrein, en in het particulier gesprek met Christenen, nog altoos onverzwakt de geestdrift, om voor Mohamed en zijn eere op te komen en hem als van God gegeven *Profeet* hoog te houden.

En als ge daartegenover dan in onze Christenlanden een lauwheid en onverschilligheid, een losweeking der geesten, ja, een weerzin tegen het in Christus geopenbaarde vindt, die maakt dat in ons publieke leven voor den Christus als den ons van God gegeven *Koning* zelfs geen vonkje van enthousiasme meer kan opgloren, staat ge dan niet voor een rauwe werkelijkheid, die u insnijdt en wondt in de ziel?

III.
Verdonkering in de Gemeente.

> Dat Israël zich verblijde in dengene, die hem gemaakt heeft; dat de kinderen Sions zich verheugen over hunnen Koning.
>
> PSALM 149:2.

ROEPT zoo schier niemand meer voor Christus, als *onzen Koning*, in die vooruitgedrongen groepen, wier geest door den tijdgeest beheerscht wordt; voor 't minst onder de Belijders van den Christus, zoo zoudt ge wanen, zal dan toch het roepen voor de Majesteit onzes Heeren den dag voorkomen en den nacht meê ingaan.

Doch, helaas ook hier wacht u teleurstelling en vindt ge doffe stilte, waar ge den juichtoon des lofs van aller lippen dacht op te vangen.

Versta dit wel, aan eerebiedinge voor Jezus als onzen Heiland ontbreekt het onder de Belijders van zijn heiligen Naam niet. In dien zin is de lof veeleer overvloedig. Maar daarover handelen we nu niet. Het gaat ons ditmaal om het *Koningschap* van den Christus, om den troon waarvan hij ons regeert, en om de kroon van 't zuiverste goud, die hem op 't hoofd is gezet. En daarvan nu klagen we, met een klacht, die niet is te smoren, dat niet alleen buiten den Voorhof, maar tot in het Heilige, de heugenis van zijn Koningschap al meer verflauwde en de bezieling ervoor bijna wegstierf.

Dat Hij, die als onze Hoogepriester zijn zelfofferande voor ons bracht, om ons met God te verzoenen, juist ter oorzake van deze zelfofferande „uitermate zeer is verhoogd", en dat hem gegeven is „een naam boven allen naam", opdat voor Hem alle knie zich buigen zou, en alle tong hem eere zou toezingen, dat verstaan en vergeten Gods engelen geen oogenblik, in hun rustelooze aanbid-

ding, in hun nooit eindigende lofgeving, en in het vaardig ten dienste staan voor hem, die, aan de rechterhand des Vaders gezeten, met eere en majesteit is bekleed. Maar op aarde leeft het besef van de Majesteit van het Koningschap des Heeren slechts flauwelijk. Niet, dat men er ook maar aan denkt ze te loochenen. Verre van dien. Die Majesteit schittert gedurig uit Gods heilig Woord ons tegen. We belijden ze in onze belijdenis. We leeren ze aan onze kinderen uit den Catechismus. Er zijn nog wel liederen onder ons in zwang, waarin ze haar huldiging vindt. Ook in de predicatie laat de prediker ze niet altoos uit. Ja, wie is er onder ons, die, als het Koningschap van Christus opzettelijk werd aangerand, er niet met ernst en met zekere warmte voor op zou komen?

Maar al erkennen we dit dankbaar, het raakt nog van verre niet wat we op 't oog hebben. Ook een Madurees weet, dat onze Koningin over onze Indiën regeert. Ook de Javaan erkent dit en vertelt het aan zijn kinderen. En als het gezag van onze Koningin wordt aangerand, en onze troepen oprukken, om dat gezag te herstellen, strijdt ook de inlander dapper meê, en brengt niet zelden het offer van zijn leven.

Maar vergelijk met die eerbiedenis van het Koninklijk gezag op Java nu de geestdrift en het enthousiasme, waarmeê in Neêrlands hoofdstad al het volk onze Koningin bij haar blijde inkomst in het voorjaar begroet, en ge voelt, tast, doorziet immers, dat dit zonneglans tegenover vaalheid, jubelen tegenover koelheid, een drijven van den nationalen geest tegenover niet onwillige berusting is.

En nu, moest dan het heilig enthousiasme voor onzen van God gezalfden Koning daarboven, in bezieling en hoogheid van toon en in door den Heiligen Geest ontstoken gloed, niet nog zeer verre alle nationale geestdrift voor den beste der aardsche koningen te boven gaan? En zoo ge aan dien, immers natuurlijken, eisch de geestdrift, zelfs der belijders, voor de Majesteit van onzen hemelschen Koning

toetst, kunt ge u dan tegen de pijnlijke overtuiging verweren, dat hier een tekort schuilt, dat ons aanklaagt in onze liefde?

Er is ijver voor de zake van Christus, o, gewisselijk. Bij den een meer, bij den ander minder, maar ijver gloeit er aan alle zijden, om voor Jezus te werven, in den naam van Jezus te zegenen, en door zijn kracht in daden van toewijding en van barmhartigheid bij niemand achter te staan.

Maar dit alles is een zoeken van den Heiland, een uitroepen van den Verlosser, een prijzen en aanprijzen van den Zaligmaker, den Borg, den Verzoener van zondaren. En is dit nu hetzelfde als het eeren van zijn *Koningschap*? Voelt ge tusschen die twee het diepgaand verschil niet? Loopen beide niet zeer verre uiteen?

Gered te willen worden zoodra het smartelijk besef in u ontwaakt van uw verlorenheid. Uw toevlucht te nemen tot den Heiland, zoodra ge den valschen schijn van ingebeelde heiligheid afwierpt, en inzaagt dat u redding van noode was. Uw verzoening te zoeken bij het Lam Gods, dat de zonde der wereld wegdraagt, zoodra ook u de zonde doodelijk op uw ziel gaat drukken. Ja, te juichen, te jubelen in de verkregen verlossing, zoodra ge u zelven als kind van uw God, besprengd met het bloed der verzoening, moogt *gevoelen* in het diepst uwer ziel; — waarin anders vindt dit alles zijn oorzaak, zijn drang en drijfveer, dan in een heilig egoïsme? Bij dit alles is het de liefde voor uzelven die u aandrijft. Geen verkeerde liefde voor uzelven. Integendeel. Verkeerd was uw liefde voor uzelven zoolang ge van uw Heiland wegbleeft, op uzelven stondt, en in de wereld de bevrediging van uw idealen zocht. Maar het is en blijft dan toch de zucht, de drang, om, nu ge u zelven als drenkeling leerdet kennen, uit den stroom der verlorenheid te worden opgetrokken. Gij waart de kranke, ge kwaamt tot den eenigen Medicijnmeester. Ge voeldet uzelven wegzinken onder den toorn des Heiligen en ge greept de slippen van 't kleed van uw Heiland aan, om uit die diepte des verderfs te worden uitgered. Ge zaagt den eeuwigen dood voor oogen, en klemdet u in diep geloof vast aan Hem, die door het

leven den dood overwonnen heeft. En, o, dat is heerlijk, en er is gejuich om bij Gods engelen geweest. Maar hoe ernstig, hoe teeder ook opgevat, dit alles strekte toch alleen om u te redden, om u te verzoenen, om u te zaligen. Het bewoog zich alleen om u, om uw heil, om u den ingang te ontsluiten ten eeuwigen leven. Het was bij dit alles uw Heiland *om u en voor u,* maar wat er nog *niet* in sprak, is juist dat gij zult zijn, bestaan en leven *om en voor uw Jezus.*

Zelfs zoo het verder kwam, en de liefde Christi vurige *wederliefde* in u wekte voor hem die u zoo uitnemend heeft liefgehad; zoo de dank u uit het hart opwelde, en ge het uitzongt in een lied des lofs en der aanbidding; ja, zoo ge, om Jezus' wille, den strijd tegen de zonde hebt doorgezet, en uw geld, uw goed, uw kracht, uw tijd, uw inspanning en uw toewijding in den arbeid der Christelijke liefde hebt ten offer hebt gebracht; — dan blijft toch dat alles nog op één lijn staan met uw dank en uw gevoel van verplichting jegens een arts die u uit doodelijke ziekte weer op mocht brengen; met uw dank en gevoel van verplichting jegens hem die bij schipbreuk u het leven redde; en het is en blijft een zielsuiting, in u opkomend om dat *gij* zijt gered, omdat *gij* zijt verlost, omdat *u* is welgedaan. Strengelijk genomen is en blijft het een toebrengen van lof en dank en eere aan Jezus *als uw eenigen Hoogepriester.* Maar is uw *Koning* dan niet iets geheel anders, is hij niet veel meer dan de Priester die u verzoent?

Bij het lokken en roepen van anderen tot den Heiland ontwaart ge hetzelfde. Een moeder, die vroeg haar kindeke naar Jezus lokt, en voor zijn Jezus onbegrensde toewijding poogt in te boezemen, is het allereerst en allermeest te doen, om haar kindekein de heilssfeer in te leiden en deel te doen erlangen aan de erfenis in de hemelen. Wie in zijn omgeving, onder zijn bloedverwanten en vrienden de wederhoorigen naar Jezus roept, en bij hen pleit om ze naar Jezus te trekken, beoogt allereerst en aller-

meest hun redding, hun heil. En zoo ook die uitgaat op den weg, om verlorenen op te zoeken, licht in hun duisternis te ontsteken, en ze te redden van 't verderf, doelt op toebrenging, wil middel in Gods hand zijn, om ze over te zetten uit het Koninkrijk der wereld in het Koninkrijk van den Zone Gods. Al wat op zoeken, op lokken, op toebrengen uitgaat van wat verloren is, wijst op Jezus als heilsinstrument. Op Jezus als het middel tot redding, tot verlossing, tot genezing der krankheden, tot zalving der wonden, tot zaliging der zielen, tot het brengen van het eeuwige leven. Het blijft hierbij altoos de liefde voor den verlorene die dringt en bezielt. Het is weten, dat de Medicijnmeester er is; dat het medicijn, dat van den dood kan redden, gereed staat. En nu, ziende dat zoo velen den Medicijnmeester niet kennen, en zijn heilig medicijn nooit aan de lippen hebben gezet, stelt ge dien Medicijnmeester in zijn eeuwige liefde en in de nooit falende macht zijner zaligmakende genade hun voor oogen, ja brengt hun dat medicijn tot aan de lippen, of ze het met volle teugen indrinken en er ook hun redding aan danken mochten. Maar wat heeft dat brengen onder de Hoogepriesterlijke genade van uw Jezus, op zichzelf, nog met het eeren van *zijn Koningschap* gemeen.

En dit merken we op, niet alsof er in dit alles op zichzelf iets min goeds, iets min edels, iets te egoïstisch of te altruïstisch zou schuilen. Het is u zelf verlagen, en uw God als uw Schepper onteeren, indien die heilige zelfzucht, dat hooge egoïsme niet in u werken gaat. En ook, het is de verbondenheid aan uw medecreaturen verzaken, indien ge geen dorst in u voelt, om hen uit hun verlorenheid op te heffen. O, gewisselijk, de Christus is óók gezalfd als onze eeuwige Hoogepriester, en wie niet begeert mêe van de hoogheid van zijn Priesterschap doordrongen te worden, zal hem als Koning nooit de eere en aanbidding kunnen opdragen. Maar al mag de eere van den Christus als onzen Hoogepriester geen oogenblik verzaakt, Gods heilig Woord onderscheidt toch, en zegt u zoo opzettelijk en nadrukkelijk, dat hij van God niet alleen als *Hooge-*

priester, maar ook tot onzen *eeuwigen Koning* gezalfd is. En hoe kunt ge dan ooit voet geven aan den waan, alsof, zoo ge in Jezus den Hoogepriester maar eert, de eere *van den Koning* u onverschillig zou mogen blijven?

Nog sterker geldt dit van hen, die bij den *Profeet* blijven staan; een groep belijders wier aantal, helaas, nog altoos wassende is. Het is wel zoo, dat ge al zulke, dieper bezien, halfgeloovigen, van den kring der echte belijders zoudt kunnen uitsluiten. Maar we doen dit niet. Waar zoo duizenden bij duizenden ook den hoogsten Profeet en Leeraar in Jezus weigeren te eeren en hun eigen wetenschap hoog stellen boven het Woord van hem, die ons van God als de openbaring der hoogste wijsheid gegeven is, voegt het ons veeleer met vreugde ook hun tegemoet te treden, die, door deze waanwijsheid der wereld geërgerd, althans nog voor Jezus als onzen hoogsten Profeet opkomen. Zeker, daarbij te blijven is een zeer zondige verzwakking van onze belijdenis, het is een loswrikken van het Kruis, een blind zijn voor wat in onze heilige Belijdenis altoos het centrum en het pit moet blijven. Maar ook zij nemen het dan toch, zij 't ook slechts voor een derde deel van de volle waarheid, voor Jezus op, en ook van hen geldt het: „Verderf ze niet. Wie niet tegen hem is, is voor hem". Vooral in tijden van geloofsverdooving en gevoelsverstijving, voegt het ons dankbaar het getuigenis voor Jezus te eeren, ook al komt het voor ons besef te flauw over de lippen, en al volgt men ons niet.

En zoo moet hier wel ook voor hen een plaats worden ingeruimd, die, voor het diepe mysterie der Goddelijke rechtvaardigmaking koud, weigeren hun hart aan het hart van den Hoogepriester te verwarmen, en schier al hun kracht zoeken in het woord dat met macht van Jezus' lippen uitging; die zich vermeien in zijn hoog-zedelijk ideaal, en aan dat ideaal zich opheffen, om door zijn geheel eenig religieus zelfbewustzijn zelf tot de gemeenschap met hun God te naderen.

Mits — en dat blijft het nooit los te laten beding — mits ze bij dit eeren van den Christus als onzen *Hoogsten Profeet,* het hooge karakter van zijn ethisch-religieuse openbaring niet afleiden uit een vonk van het genie, het zich niet verklaren uit het zijn van een hooge onder de menschen, maar welbewust en met alle beslistheid belijden, dat hij is *God geopenbaard in het vleesch,* en dat deswege in hem de volkomene, de hoogste, de volstrekte, de door niets overtrefbare openbaring Gods ons geschonken is. Het „Mijn Heere en mijn God" van Thomas mag op de lippen niet verstommen, of alle belijdenis valt verdord ter aarde, alle gemeenschap met de belijders is verbroken, en het roepen voor den Hoogsten Profeet wordt een leugen op de lippen.

En onder dit voorbehoud heeft 't bij de worsteling der geesten, die aanging, ongetwijfeld hooge beteekenis, zoo er nog een breede kring is, waarin althans de Godheid van den Christus nog in eere bleef, de volstrektheid van zijn openbaring nog gul en volmondig wordt beleden, en tegenover de dwalingen onzes tijds de volkomenheid van het Evangelie op ethisch en religieus gebied nog met geestdrift bepleit wordt. Wie nog zweert bij het Woord van den Heiland, moge nog verre staan, maar hij is toch niet zeer verre meer van het Koninkrijk Gods. De hoogste Profeet, mits slechts beter gekend en inniger in zijn Woord verstaan, leidt van zelf tot den eenigen Hoogepriester.

Maar hoe dankbaar 't dan ook stemme, zoo dikwijls er ook uit deze kringen nog een woord van warm pleidooi voor de hoogheid van het Evangelie uitgaat; en hoezeer we die stemmen hoogelijk waardeeren, ja, niet aarzelen te erkennen, dat onder hen die den Hoogepriester gevonden hebben, maar al te dikwijls een tekort is in het eeren van den Hoogsten Profeet; toch heeft dit alles met het huldigen van den Christus als den door God gezalfden *Koning* nog niets uitstaande. De echte, warme jubeltoon voor Jezus als

onzen Koning gaat, helaas, ook uit dezen meer beschouwenden kring zoo goed als nimmer op.

Ook het hem erkennen en eeren als het *Hoofd* van 't Lichaam is nog iets anders, al kan het er toe naderen. Het *Hoofd* van het Lichaam is een mystiek-organisch begrip. Het doelt op de organische levensgemeenschap van wie één in geloof, hoop en liefde zijn. Elke levensgemeenschap nu kunt ge met een Lichaam vergelijken, en het beeld van het Lichaam roept vanzelf het beeld van het Hoofd voor den geest.

Vandaar dat niet weinigen, die een oog en zin hebben voor het mystieke leven, de gemeenschap met Gods heiligen zoeken, en in die gemeenschap de saâmhoudende en bezielende inwerking van den Christus ervaren, er niet zelden bijzonder in genieten om Christus als het *Hoofd der Gemeente* te eeren, en het voelen en ontwaren, dat er, dank zij die gemeenschap, leidende invloed van Christus ook op hen uitgaat. Jammer slechts, dat deze overtuiging maar al te dikwijls door vergelijking met philosophische theorieën ontwijd wordt, en hiermee het stofgoud van de vleugelen verliest. Doch ook, waar dit niet het geval is, en de eere van Christus als het Hoofd der gemeente in zuiver mystieke banen wordt geleid, is ook dit toch nog geheel iets anders dan zijn *Koningschap*. Een vorst op aarde kan, gelijk Willem de Zwijger, tijdelijk het Hoofd van zijn volk zijn, doordat hij voor zijn volk denkt, zijn volk bezieling en moed instort en ter overwinning leidt, maar daardoor en daarmeê is hij op zichzelf nog geen *Koning*.

Nog zwakker komt dit erkennen van Jezus als het Hoofd der gemeente uit, zoo men het beperkt tot zijn Kerk, gelijk dit veelal opkomt uit de oude tegenstelling tegen het Pausdom. Omdat men geen stedehouder van Christus op aarde erkent, is men geneigd zich aanstonds in den Christus zelven terug te trekken, zonder meer eeniglijk op hem te wijzen, en bij alle kerkelijke handeling zich te

dekken met Jezus' naam. Maar hoezeer dit feitelijk aan het Koningschap nader komt, sluit het toch, juist door zijn beperktheid, het oog voor de majesteit van hem die als *onze Koning* is gezeten aan Gods rechterhand. Het bepaalt de idee tot het kerkelijk regiment, en juist wijl dat kerkelijk regiment onder ons zich in zoo uiterst eenvoudigen vorm vertoont, is het ganschelijk onbekwaam om de ziel ook maar eenigszins tot de hoogheid van de majesteit van Jezus' *Koningschap* op te heffen. Zeker, ook het kerkelijk regiment is in het *Koningschap* besloten, maar het openbaart zich hier in zoo gebrekkig menschelijken vorm, op zoo klein gebied, met zoo ongrijpbare kracht, dat het geen flauw besef zelfs wakker roept van de Majesteit, die in het volle *Koningschap* van den Christus schittert.

Zoo zal men dan verstaan, wat we bedoelden met onze klacht, dat het Koningschap van Jezus niet alleen in de wereld buiten ons miskend, geloochend en bestreden wordt, maar dat de glorie van dat Koningschap ook in alle kringen der belijders taant.

Men eert den Christus als God geopenbaard in het vleesch; men knielt in aanbidding voor hem neder; men zweert bij hem als onzen Hoogsten Profeet; men loopt hem aan als onzen eenigen Hoogepriester; men laat zich door hem als het Hoofd van het Lichaam bezielen; op kerkelijk gebied wordt uit hem, en uit hem alleen, alle daad afgeleid; en ook het Koningschap van Christus, in zijn eeuwige Majesteit en glorie, wordt wel beleden, wel in geschriften erkend, en zou zelfs tegenover een ieder, die het loochenen wilde, met klem en ernst verdedigd worden. Maar belijden, niet loochenen, erkennen zelfs en bepleiten, is nog zoo heel iets anders dan het in zijn zielsbestaan hebben opgenomen, en er zelf uit leven.

En dit laatste nu ontbreekt. We zeggen niet in een ieder. Over niemands persoonlijken stand voor zijn Heiland vellen we een oordeel. Daarvoor zoudt ge ieders intiemer leven moeten kennen, en wie kent dit meer dan bij een enkelen boezemvriend; hoevelen kennen

het van hun eigen kinderen, ja van zichzelf? Op de uiting, op de openbaring, op het naar buiten treden alleen van het Christelijk leven mag hier ons oordeel gegrond zijn. En dàn mogen we de uitspraak niet terughouden, dat er in de wereld van den Islâm krachtiger, volstandiger roepen voor Mohamed als den Profeet werkt, dan onder ons het roepen voor Christus als onzen *van God gezalfden Koning.*

Dit verzwakt ons, dit ondermijnt onze kracht, en bovenal het is een tekortschieten in het toebrengen aan Jezus van die alles te boven gaande hulde, die we als zijn onderdanen aan hem als onzen *Koning* schuldig zijn.

IV.

De algemeene afval.

Tenzij dat eerst de afval gekomen zij.
2 THESS. 2:3.

Van twee kanten tegelijk kwam alzoo de inzinking, de daling van de eere, aan Christus' Koningschap geboden. De glans van dat Koningschap werd schier geheel uitgedoofd in de breede kringen der intelligentie, en hij taande in den kring der belijders. Ook op dit laatste moest met nadruk gewezen. Zoo licht neigt men er toe, om alle verantwoordelijkheid ten deze op de kinderen der wereld af te schuiven, wanende zelf vrij uit te gaan, en breekt juist daardoor zijn kracht. Dit is niet bedoeld in den algemeenen zin van de onmisbaarheid der verootmoediging voor een iegelijk, die zich opmaakt tot een actie op geestelijk terrein. Steeds zag men, helaas, dat dit dringen op verootmoediging het meest in zwang was bij dezulken, die zich met hand en tand tegen elke doortastende actie wilden verzetten. Men predikte dan rusteloos verootmoediging, en voegde

er bij, dat eerst na de verootmoediging de actie beginnen kon. En omdat de verootmoediging dan nooit diep genoeg ging, kon men immers aan de actie nooit toekomen. Een slaapmiddel der vreesachtigheid! O, gewisselijk, verootmoediging over *persoonlijke* zonde en *persoonlijke* ontrouw kunt ge door een toon van heiligen ernst bij een ieder doen opwaken, maar verootmoediging over algemeene volkstoestanden, over maatschappelijke afdwalingen en over kerkelijke laks- en lauwheid is een gemoedsdaad, waartoe ten hoogste een enkel profetisch man, een enkele priesterlijke gestalte komen kan, maar die ondenkbaar is bij de groote massa. Die massa kunt ge wel in een vergadering of samenkomst voor enkele oogenblikken onder den indruk brengen, dat ook op deze breede, gemeenschappelijke terreinen een schuld ligt, die ons klein moet maken, maar die indruk wordt straks weer door de veelvuldigheid in het persoonlijk leven uitgewischt. Hij, wien 't niet te doen is om de wereld zijner verbeelding, maar om de reëele wereld, waarin hij met de groote massa dagelijks leeft, moet inzien, dat zielkundig zulk een *algemeene* verootmoediging over *algemeene* toestanden, indien er niet terstond een actie tegen het kwaad op volgt, nooit anders is noch zijn kan dan een waas, dat een oogenblik over de gemoederen trekt, maar dan ook een waas, dat door den wind des daags aanstonds weer wordt weggedreven. Zulk een algemeene verootmoediging is daarentegen niet alleen denkbaar, maar is zelfs plicht en vormt een ongemeene kracht, indien men, gereed om een krachtige poging tot verweer of aanval te wagen, op dat eigen oogenblik maant, dat eerst een ieder neer zal knielen om zijn schuld voor God te belijden, en niet in waan van eigen heiligheid, maar alleen in de mogendheid des Heeren Heeren de actie te wagen. Wie daarentegen van alle actie afmaant, en dan jaar in jaar uit tot verootmoediging oproept, we herhalen 't, niet over *persoonlijke* zonde, maar over de *gemeenschappelijke* schuld, die in den algemeenen toestand schuilt, is óf op zielkundig terrein een vreemdeling, óf wel hij misleidt zichzelf en de schare. Zulk een oproep tot verootmoediging vervliegt in

woorden, en grijpt ten slotte noch 't gemoed, noch de stemming der geesten aan. Eer verzwakt zulk pleiten, bluscht alle heilige geestdrift, en leidt tot ziekelijk geklaag en lijdelijk neerzitten. In de machtige momenten der historie *heerschte* er van zelf een indrukwekkend verootmoedigende stemming. Toen *was* ze er en deed wonderen, maar ze kwam toen juist op uit het besluit om tot actie over te gaan. Ook op het slagveld is zelfs de meest ongevoelige soldaat nooit kleiner gestemd, dan juist op 't oogenblik, dat het eerste kanonschot door de lucht dreunt. Ons wijzen op de leemte in het eeren van Christus' Koningschap ook onder de belijders, had dan ook allerminst de bedoeling om den moed te blusschen, maar integendeel om tot beter inzicht in de bestaande toestanden te leiden, en bij die klaarheid den weg te ontdekken, dien we hebben in te slaan.

Ingezien moet worden, dat we allengs toe zijn gekomen aan een periode van *algemeenen afval.* We trekken hiermede nog allerminst de conclusie, dat we reeds toezijn aan den grooten afval, die het einde aller dingen nabij brengt. De tijden en gelegenheden heeft de Vader in zijn eigen macht gesteld, en steeds zal 't gewaagd blijven, zoolang bijzondere teekenen uitblijven, het einde der dingen als nabijzijnde te verkondigen. De historie toont ons, hoe dikwijls zelfs de vroomste mannen daarin gefaald hebben. Telkens bleek het van achter, dat Gods wegen hooger zijn dan onze wegen, en dat Hij toch de wolken weer wegvaagde, en nogmaals het licht deed doorbreken, al waande men onder de Christenheid nog zoo stellig aan den finalen ondergang van het licht toe te zijn. Maar al staat het vast, dat keer op keer de Christenheid zich vergist heeft in het nabijdroomen van het einde der wereld, even stellig moet erkend, dat men onder ons zich veelszins te eng opsluit in eigen kring, en omdat het in dien kleinen kring goed loopt, helaas maar al te blind blijft voor de afdoling die, in het gemeen genomen, de wereld der geesten beroert. Men toornt dan wel tegen de publieke opinie, men

vonnist wel zonder sparen het opkomen en toenemen van allerlei maatschappelijke zonden; men ergert zich wel aan de drieste uiting van het ongeloof; maar men opent het oog niet voor het *algemeen* karakter dat deze afdoling draagt, en geeft zich geen rekenschap van het dreigend gevaar, dat zulk een algemeene toestand ten slotte ook voor onzen eigen kring in een volgende generatie oplevert. Men is van de gerusten in Sion, en bestraft wel anderer afdoling, maar waant zich in eigen kring veilig. En juist dit maakt, dat men de wereld buiten dien kleinen kring niet begrijpt, en juist daardoor onmachtig is om er een invloed ten goede op uit te oefenen.

In niets komt die averechtsche gesteldheid der geesten onder de geloovigen zoo sterk uit, als in hun onderling getwist en geharrewar, en in den toon die bij dat geharrewar gedurig wordt aangeslagen. In alles eens is men het bijna nooit. Dat kan niet. Daartoe werkt ons sterk individualisme te machtig. Daartoe werkten allerlei bijzonder- en gevoeligheden, opgekomen uit wat achter ons ligt, te sterk na. Daartoe is de afleiding van onze conclusiën uit wat allen saam belijden te wisselend en te onzeker. Maar als ge uit de laatste vijftig jaren aandachtig nagaat, over welke vraagstukken en over welke punten er de laatste halve eeuw onder de geloovigen strijd is gevoerd, en let op de bitterheid waarmee de strijd over zulke vraagstukken gestreden is, en ten deele nog wordt, zeg zelf, kunt ge u dan onttrekken aan den indruk, dat ge een machtig vijand ziet optrekken om een kleine vesting te belegeren en straks in te nemen, onderwijl in die vesting de hoofdlieden en soldaten, wel verre van op krachtige verdediging bedacht te zijn, elkaar bijna aanvliegen om uit te maken, of de gevel van een kazerne in renaissance- of in gothischen stijl zal worden opgetrokken.

Natuurlijk denken we er niet aan te beweren, dat ook zulke vraagstukken op zichzelf niet belangrijk zijn; noch ook ontkennen we, dat in stillen vredestijd zulk soort quaestiën van gewicht en betee-

kenis kunnen zijn; maar wat niet verzwegen mag worden, is dat als de vijand voor de poorte staat, het gewicht van zulke vraagstukken in 't niet verzinkt, en dat zijn plicht noch zijn roeping verstaat, wie in zulk een oogenblik zich niet opmaakt, om met allen saam allereerst de verdediging van de veste tegen den vijand met alle kracht voor te bereiden. Uit het feit nu, dat men veelszins dat *niet* doet, maar voortgaat zijn kracht uit te putten in het afwikkelen van allerlei vraagstukken van tweede, derde en vierde orde, blijkt maar al te zeer, dat men voor het gevaar dat dreigt geen open oog heeft, het niet inziet, en deswege waant zich een weelde te mogen veroorloven, die alleen in dagen van vollen vrede ons deel kan zijn. Daarbij komt dan, dat de liefde verkoelt; dat men niet wint maar van zich afstoot, en naar buiten den noodlottigen indruk vestigt, dat men, om de machtige heerschappij der liefde Christi te bewonderen en te genieten, althans niet in de tenten der geloovigen zijn schuilplaats moet zoeken. Het *odium theologicum*, d.i. de vinnigheid waarmee wie godgeleerden zijn elkander plegen te bestrijden, is helaas spreekwoordelijk geworden. Nu nog kan men in het verre Oosten de jammerlijke gedeeldheid van Nestorianen, Katholieken, Grieksch-Orthodoxen, Armeniërs, Kopten, Marionieten, en hoe ze verder heeten, betreuren, die, als bitter gevolg van dat theologisch getwist, onder de hoogheid van den Islâm de Christenen in machteloosheid houdt. Ook daar hebben de Christenen, toen de vijand voor de poorte stond, niet dreigend gemeenschappelijk gevaar niet ingezien, en nu reeds twaalf, dertien eeuwen lang plukken hun nakomelingen de wrange vrucht van wat, toen de Islâm opkwam, door de Christenen van alle gading verzondigd, verzuimd en misdaan is. Ook de vraagstukken, die destijds de Christenen in het oosten verdeelden, waren op zichzelf zeer zeker van gewicht, maar wat ze voorbijzagen is, dat waar het bestaan en de bloei van Christus' kerk zelf op 't spel staan elk ander vraagstuk zijn overwegend gewicht en belang inboet. Hoe men zich kleeden zal, is op zichzelf een volstrekt niet onbelangrijke quaestie, maar als ge doodkrank, met den dood voor oogen,

te bed laagt, zoudt ge toch uw familieleden en verwanten veroordeelen, indien ze, in stee van alle aandacht en liefde op de redding van uw leven saam te trekken, bij uw sponde stonden te twisten, of men als Christen in het Oosten zich als Europeaan, dan wel als Oosterling kleeden zal.

Met ernst moeten daarom de geloovigen er op gewezen worden, dat hun kleine kring niet hermetisch is af te sluiten van de groote wereld der geesten, en dat in die wereld der geesten thans een actie gaande is, die steeds meer het karakter van *afval van het Christendom* aanneemt, en wel van een afval die steeds verder voortschrijdt. Sterker nog, het moet duidelijk uitgesproken, dat zich almeer een toestand afteekent, waarin niet alleen de Christelijke religie, maar alle religie steeds meer haar invloed inboet. Er is in heel de maatschappij een losweeking van het religieuse leven, die zich bij elk nieuw opkomend geslacht duidelijker afteekent. Zoo is het in den breeden kring der gedoopten, maar zoo is het ook bij de Joden, en ten deele zelfs reeds bij de Mohamedanen. Bij alle drie de groote Monotheïstische godsdiensten, die saâm tegen het Heidendom, als aanhangers van het veelgodendom of algodendom (Polytheïsme en Pantheïsme) overstaan, is op dit oogenblik een demping en inzinking van het godsdienstig gevoel onmiskenbaar, en bij alle drie is het even duidelijk waaraan dit ligt. Noch bij de Christenen, noch bij de Joden, noch bij de Mohamedanen raakt de afval het geheel der bevolking. Bijna allerwegen kan men zeggen, dat bij de kleine burgerij en bij de lagere standen nog een zeer aanzienlijke groep de aloude historische traditiën handhaaft. Voor wat de Christenen aan gaat, ziet men dit klaar in ons eigen land. Voor de Joden wordt dat bevestigd door breede orthodox-Joodsche kringen te Amsterdam, maar vooral door wat men onder de Joden in Polen, Rusland en Rumenië vindt. En bij de Mohamedanen raakt de inzinking van het religieuse leven nog slechts een zeer dunne bovenlaag van hun gemoderniseerde maatschappij. Maar in de *hoogere* volkslagen is ongemerkt allengs een geheel andere geest tot invloed gekomen, die allerwegen

van het geloof afvoert; voor de wereld der onzienlijke dingen het oog doet sluiten; en onder den naam van *moderne tijdgeest*, een geheel andere levens- en wereldbeschouwing tot heerschappij heeft gebracht. Die geest nu, die moderne tijdgeest, daalt van bovenaf steeds verder neer, eerst naar de *middenlagen* en vandaar naar de *onderste lagen* van het maatschappelijk geheel door. Het is als een olievlek op het vloeipapier, die van zelf zich in steeds meerdere kringen uitbreidt. Wel moet ook bij dien modernen tijdgeest scherp onderscheiden worden tusschen een cynisch-materialistische en een idealistisch-mystieke strooming, maar de laatste is in vergelijking met de eerste zóó zwak en onbeduidend, dat ze noch beroering wekt, noch steun geeft. Het is wel ter dege de cynisch-materialistische strooming die hand over hand veld wint, om onder het opkomend geslacht steeds meerdere onzer zonen en dochteren geestelijk te binden. Er is óók wel een intellectueele kring, die, zonder idealistisch te zijn, toch èn tegen het cynisme èn tegen het materialisme zich aankant, maar numeriek (wat het getal aangaat), is ook deze kring zoo bitter klein, dat hij in den breederen stroom ternauwernood een spoor achterlaat. En ook al neemt ge alle meer ideaal aangelegden, meer intellectueel ontwikkelden, en meer mystiek gestemden saam, dan vormen deze drie kleine groepen saam nog niet dan een verdwijnend kleine minderheid, die op de breede massa bijna geen invloed uitoefent. De stille hoop, eens door de moderne theologen gekoesterd, en waarin velen hunner geheel oprecht stonden, dat het hun namelijk gelukken zou door een hoogere religie heel ons volk van lieverleê weer religieus te stemmen, is op een fataal fiasco uitgeloopen; en wat onlangs op den jubileumsdag van de *Dageraad* werd verklaard: „De Christenen zongen: „Hoog, omhoog, het hart naar boven, hier beneden is het niet", maar wij stellen daartegenover: „Hier beneden is het wèl"; wij werken alleen voor deze aarde." — verraadt den geest die thans in de hoogere lagen den toon aangeeft. In dit *aardsche* leven trekt aller bedoelen zich saam en gaat het op, en in dit *aardsche* leven ijvert wel zeer

onderscheidenlijk de één alleen voor geld en goed, een ander voor kunst en schoonheid, een derde voor wetenschap, een vierde voor sport, een vijfde voor zingenot, maar hierin stemmen allen saam, dat het hier op aarde, in deze wereld, moet te vinden zijn, dat we tot dezen aardschen levenskring ons te bepalen hebben, en dat men over wat daarbuiten en daarbinnen en daarboven ligt, liefst noch mijmeren, noch nadenken, denken noch spreken moet. Men weet er toch niets van, en wie zegt er wel iets van te weten, is of een knap man en dan een huichelaar, of geen huichelaar maar dan dom.

Hierbij nu werken tal van allerlei oorzaken, maar hoofdoorzaak is de daling, de zinking van de activiteit van het godsdienstig bewustzijn. En wie dit helder inziet, zal tevens beseffen, dat dit kwaad zich niet tot dezen modernen kring bepaalt, maar onzen eigen kring evengoed, zij 't Goddank ook in mindere mate, heeft aangetast.

Hoe sterk persoonlijk het geloofsleven van den Christen zich ook in de bekeering zijner ziel tot God Driëenig concentreert, toch zijn we ook in de kringen der Christenheid aan zekere stroomingen onderworpen. Nu eens zijn er tijden, dat het geestelijke in heel 't volksleven den heiligen toon aangeeft; dan weer zijn er tijden, dat men geestelijk meer teert op het verleden; daarna komen tijden van verslapping en verflauwing, en ten slotte komt de periode van geestelijke inzinking. Dat voelt ieder die leest van het tijdperk der Reformatie, en den toestand van toen vergelijkt met wat we thans om ons heen zien. In de 16e en 17e eeuw was de religie de hoofdinzet van het leven, niet alleen voor de geloovigen, maar ook voor wie tegen hen overstonden. De religieuze maatstaf besliste. Het hoog belang der religie ging vóór alle ding. Men was er in thuis, men sprak er over, men las er van, men bracht er moedig en volhardend de grootste offers voor, en juist daardoor had in de geloovige kringen destijds het leven der religie een diepte, waar volgende geslachten met naijver op terugzagen. Maar reeds in de tweede

helft der 17e eeuw kwam hier kentering in. In de eerste helft der 18e eeuw bespeurde men dorheid, waar vroeger de rozen en de leliën bloeiden. En op het eind der 18e eeuw was die dorheid bijna in versterving overgegaan. Sinds kwam de heerlijke Reveil en gaf nieuw ontwaken, en ook sedert de Reveil overging in meer nationale actie, is er een opbloeiing gekomen, waarvoor we niet genoeg kunnen danken. Maar hoe hoog we dit ook aanslaan, de tegenstelling met de 16e eeuw blijft. Het is dat niet meer. Het is iets anders, het is iets van minderen graad, van lagere verheffing, van zwakker toon, en gedurig ontwaart ge, hoe die toon in meer dan één kring van belijders nog steeds aan het zakken is.

Dit nu hebben we uit 's Heeren hand te ontvangen, gelijk Hij 't in zijn albestier beschikt. Onze eeuw, evengoed als de tweede helft der vorige, staat meer in het teeken der *materie*, dan in het teeken der *religie*. De religieuse beweging in de stemming der gemoederen mist de heilige energie, die ze in andere perioden gekend heeft. Dit is in alle landen zoo. Dit is over heel de wereld waar te nemen. De atmosfeer zelve der religie is gedrukt, en wij die er in ademen, drinken er niet meer die volle en overvloedige mate van geestelijke *ozon* uit in, die in onze vaderen hun hooge bezieling deed opvlammen. Er zijn wel teekenen, die op gunstige wijziging in den toestand van den religieusen dampkring wijzen, maar dit heeft nog altoos meer van een zacht avondkoeltje, dan van een flinken, forschen stormwind, die de boomen van het woud schudt, en het stof afschudt van hun loover.

Dit belet nu wel niet, dat Gods genade machtig is en blijft, om het *persoonlijk* geloofsleven ook in die matte atmosfeer te sterken, gezond te houden, en te bezielen met heilige geestdrift, maar meen daarom nooit, dat de afmosfeer waarin ge ademt, op u geen invloed geeft. Mat, gelijk die atmosfeer is, dempt ze tot op zekere hoogte het krachtigste geloofsleven, en vooral werkt ze hoogst nadeelig in op die breede kringen der geloovigen, waarin het persoonlijk geloofsleven nog niet tot genoegzame kracht is gekomen. En waar dit nu

zelfs in geloovige kringen onmiskenbaar is, hoe zou 't dan anders kunnen, of in de kringen, die buiten het beslist geloof staan, moet de invloed van die drukkende atmosfeer nog veel fataler hebben gewerkt. Als het waterpeil in den religieusen stroom hoog staat, wordt men ook in wereldsche kringen door dien stroom opgetild, en leeft vanzelf hooger. Maar zakt, gelijk nu, die stroom, dan gaat 't alles naar beneden, en ten slotte daalt 't op zoo laag peil, dat *alle* religie-invloed in deze breeder kringen geheel wegvalt. Hoemeer men nu voelt, dat hier een algemeen kwaad in 't spel is, waaronder we zelven meelijden, hoe dankbaarder 't ons stemmen zal voor wat de Heere òns nog liet, en hoe beter we tevens in staat zullen zijn, om voor de geestelijke armen dier andere kringen in ontferming iets te gevoelen en in Gods kracht hun ten zegen te zijn.

V.

De mensch groot.

> Zij zetten hunnen mond tegen den hemel, en hunne tong wandelt op de aarde.
>
> PSALM 73:9.

TEGENOVER het: Groot is de Profeet! dat nog steeds luid in het land van den Islâm weerklinkt, sterft het *Pro Rege*, het: *Groot is onze Koning!* in het Christenland steeds meer weg. En niet alleen dat het wegstierf in de kringen die den toon voor het publieke leven inzetten, maar het verflauwde, zij 't ook uit andere oorzaak, toch eveneens op pijnlijke wijze onder de belijders. De dampkring der Religie, zie ons vorig artikel, toont op den thermometer van het religieuse leven een daling in bezieling en gloed. De moderne tijdgeest, vergeleken bij den geest van vroeger eeuwen, ontnam aan de Religie haar op den voorgrond tredende beteekenis. Ook van den modernen tijdgeest ontvangt de

Religie nog een eeresaluut, maar uit de verte. Zooals er onder de massa een groep artistiek-aangelegden is, zoo eert men ook het bestaan van zekere groep vroom- en mystiek-aangelegden; maar voor den machtigen stroom van het leven zijn deze kleine groepen bijkomstig. Wel gaat er dan van de Religie nog altoos zekere zede-reinigende invloed op het publiek uit, en haalt ze in het lenigen van allerlei nood den eereprijs, maar ook de Kunstgroep doet op haar wijs een veredelenden invloed op de massa uitgaan; doch beide èn Kunst èn Religie gelden voor den tijdgeest als neven-invloeden. De windstoot, die den stroom van het leven voortstuwt en zijn richting bepaalt, komt thans alleen uit den hoek van de materieele belangen, van den kant van het intellect, en van de zijde der technische natuurbeheersching. De helden der Religie vindt ge in dagen van het martelaarsschap; de hoogste glorie der Kunst op elk terrein ligt in de Dantes en Shakespeares, de Michael Angelos en Rubens; de helden van den modernen tijdgeest zijn de groote philosophen, de machtige natuurkundigen, de toovenaars met instrument en electriciteit.

Die ommekeer in den stand van zaken moet helder worden ingezien. Wie krachtig leven wil en kracht op 't leven uitoefenen, moet beginnen met het stempel, dat 't leven van zijn tijd op het voorhoofd draagt, in zijn grondlijnen te verstaan. Die grondlijnen nu zijn thans niet de religieuse; eer mengt zich in het levenstype van onzen tijd een bepaald anti-religieuse trek. Een anti-religieuse trek, deels uit vijandschap tegen God, deels uit vijandschap tegen de „fijnen" opkomend, maar toch meer nog op het gelaat onzer eeuw geplooid door den toeleg, om aan allen terugkeer van de heerschappij der Religie den pas voor altoos af te snijden.

Kan men zich nu, hoe ernstig en bedroevend dit verschijnsel ook zij, de oorzaak er niet van verklaren?

Of springt het dan niet in het oog, hoe, bij vergelijking met vroeger eeuw, de *mensch* als *mensch* in macht en mogendheid, in kennen

en kunnen, in beheersching en onderwerping van de natuurmacht, van den dwerg die hij eertijds was, tot een reus is opgewassen, en dat niet met langzamen groei, maar als met plotselingen stoot en schok? Er is nu eenmaal de tegenstelling tusschen den *mensch* en de *wereld* die hem omgeeft; en is het dan te betwisten, dat die mensch tot in 't hart van de 18e eeuw nog schier als martelaar tegenover de natuur stond, zoo ge wat toen de natuur-beheersching was vergelijkt met wat in de tweede helft der 19e, en nu reeds in onze 20e eeuw door den mensch is tot stand gebracht?

Onze macht, onze heerschappij over de natuur en haar krachten is meer dan vertienvoudigd in nog geen halve eeuw. Overheerschte voorheen in den mensch tegenover de machten en krachten der natuur zeker gevoel van minderheid en zwakte, thans staat de mensch tegenover diezelfde natuur met den tooverstaf in de hand, en weet dat hij haar met dien tooverstaf bezweren kan. De vreeze van vroeger week; en een voor niets wijkend besef van kracht, in overmoed overslaande, is er voor in de plaats getreden. Triomf na triomf heeft de mensch op den weerstand der natuurkrachten behaald. Vroeger haar speelbal, voelt hij zich thans haar meester. Want nog is op verre na niet elke natuurmacht aan onze voeten onderworpen, maar de dusver gewonnen zegepraal is zoo doortastend, zoo veel omvattend, zoo constant en steeds nog voortgaande geweest, dat in de dusver gewonnen overmacht tevens de profetie ligt van komende triomfen. De mensch voelt vooruit, dat zijn tromf straks een volkomene zal zijn. Op alle gebied gaat dat door. Elk jaar dat komt verrast ons telkens weer door de behaalde winsten en ontdekkingen. En de vrucht, de zegen hiervan doordringt heel het samenstel van het maatschappelijk leven. Man en vrouw, jong en oud, rijk en arm trekt er het profijt van. Ieder geniet er in. Een geheel ander besef dan voorheen is in alle rangen en standen doorgedrongen. En zelfs zij onder de belijders, die dezen rusteloozen vooruitgang, om der gevolgen wil, met leede oogen aanzien, gebruiken evengoed als anderen de voordeelen die deze nieuwe toestand aanbiedt, en,

gewild of onbedoeld, ondergaan ook zij er in hun innerlijk besef den overweldigenden invloed van.

Deze keer in den stand van zaken nu kan niet anders dan nadeelig op den stand der Religie inwerken. Ook al geven we Schleiermachers uitspraak niet toe, dat het religieus besef een gevoel is van volstrekte afhankelijkheid: vast staat toch, dat het gevoel van afhankelijkheid van hooger macht in de religie steeds feitelijk een der machtigste factoren was. De afhankelijkheid van God Almachtig werd het doordringendst gevoeld in de overmacht der natuur in ons menschelijk bestaan. Epidemie, krankheid en dood, schipbreuk en watervloed, blikseminslag en aardbeving, tegenslaan van het gewas, vernieling door ongedierte, saamschrompeling door koude, verzenging door hitte, geweldigheid van afstanden, — het gaf al te zaam een besef van onmacht en verlegenheid; en zoo dikwijls de nood klom, openbaarde zich in allen kring een neiging, een behoefte, een drang om uitkomst bij hooger genade te zoeken. Het gebed van den kranke werd nooit inniger, dan zoo de arts bleek machteloos te staan. Epidemieën bevolkten aanstonds weer de huizen des gebeds. Bij schipbreuk zag men den ruwsten Janmaat nederknielen. Bij aardbeving was aller eerste aanloop naar het kerkgebouw. Nood leerde telkens bidden. En in niets zoozeer als in het gevoel van bestendige minderheid tegenover de natuur, en in de mogelijkheid van nieuwdreigend gevaar, vond de Religie haar machtig steunpunt. Voeg daar nu bij de misstanden, die van deze overmacht der natuur in het menschelijk samenleven het gevolg waren, de gestadige oorlogen, de gedurig weerkeerende hongersnood, de roofzucht en moordlust die vrij spel had, de gevaren van brand, van oproer en muiterij, en de daaruit telkens opkomende angsten, en ge verstaat 't, hoe in een vroegere samenleving de kleine mensch in gestadige zorg verkeerde, van den dag op den dag leefde, en gedurig bekropen werd door een somber voorgevoel van wat de dag van morgen zou kunnen brengen. En dit alles nu onderhield in de algemeene volksopinie een besef van kleinheid eenerzijds, en anderzijds een drang om

hulp en redding te zoeken bij Hem, die, machtiger dan natuur en mensch beide, hulpe in den nood, redding in gevaar kon bieden. Vandaar 't algemeen religieus karakter dat eertijds het leven droeg, het stempel der Religie, met zijn dank- en biddagen, dat op heel het openbaar en bijzonder leven stond afgedrukt.

Nu versta men ons hier wel. De zuivere Religie bloeit op heiliger wortel dan die van nood en bezorgdheid. Ze komt op uit de inwerking van den Heiligen Geest. En thans zoowel als in de dagen onzer vaderen vindt de verborgen omgang met God, voor wie Hem kennen, zijn oorsprong in een bijzondere inwerking die van God op de zielen zijner uitverkorenen is uitgegaan. Maar vergeten mag nooit dat de Religie tweëerlei sfeer heeft. Ze draagt persoonlijk bij echte vromen steeds een zeer particulier karakter, en is in zoover met de Kunst vergelijkbaar, dat beide, Religie en Kunst, in haar hooger, zuiverder uiting nooit anders voortkomen dan uit inspiratie, en ook die inspiratie werkte èn bij de Religie èn bij de Kunst nooit anders dan in beperkten kring. Maar dit is slechts de ééne sfeer; die waarin de Religie schittert met haar vollen, zuiveren glans. Daarnaast, of liever nog daaromheen, breidt zich een tweede, veel omvangrijker sfeer uit, die wel niet tot op de kern der ziel doordringt, maar niettemin onmisbaar en van hoog gewicht is. In dezen breeden kring der Religie gaat haar prikkel veel minder diep, is ze veel minder constant, en hangt ze veel meer in het uitwendige. Deze sfeer vormt als 't ware den Voorhof van den heiligen tempel. En juist omdat in dezen Voorhof de geestelijke aandoeningen en gewaarwordingen, de kern der heiligheid, en dus het schuldgevoel en zondebesef minder doordringend raken, drijft in deze tweede sfeer de Religie veel meer en veel sterker op 't gevoel van afhankelijkheid, op de behoefte aan redding en uitkomst van de gewone nooden des levens, en op de zedelijke uitwerking die de Religie heeft voor personen, voor gezinnen en voor de maatschappij. Tusschen deze

twee sferen der Religie bestaat dientengevolge dit onderscheid, dat de eerste, die *in het Heiligdom zelf* heerscht, in alle eeuwen en onder alle onder alle omstandigheden haar eigen kracht en eigen karakter behoudt, terwijl omgekeerd in de sfeer van *den Voorhof* de stroom der Religie op- en neer gaat, klimt als de nood klimt, en daalt als de nood is weggenomen. Zij, die leven in de eerste sfeer, in die van het Heiligdom, bidden altoos en aldoor; in die tweede sfeer van den Voorhof verstomt het gebed of verloopt in ijdel geklap, als 't alles voor den wind gaat, om eerst dan weer intenser, oprechter en kloeker te worden, als de nood weer aan den man komt.

Het gevolg hiervan zien we voor oogen. In de kleine kringen der vromen leed de Religie bijna geen schade. Ze is in het Heiligdom nu nog, wat ze altoos was; en hoe hoog ook de macht van den mensch over de natuur en de ordeningen des levens klom, het intieme, het geestelijke intieme mysterie der Religie blijft in dezen kleinen kring wat het steeds geweest is, een wandelen met God, een ingaan in zijn heilige gemeenschap, een leven in zijn verborgen omgang. Maar heel anders verliep 't in de sfeer van den Voorhof. Er is thans minder nood, daarom minder gebed. Er is minder onmacht bij klimmend krachtsgevoel, en daarom daalde de behoefte om hulp bij God te zoeken. Besef van eigen sterkte houdt af van het aanloopen van den Sterken God. Bij onverwachten, plotseling aangrijpenden nood keert het oude besef nog wel terug, maar het heeft de oude beteekenis niet meer, en verdwijnt even spoedig als het opkwam. Men voelt zich minder afhankelijk, en kent daarom den drang niet meer als vroeger, om den Almachtige te eeren en aan te roepen.

En zeg nu niet dat dit zinken van het afhankelijkheidsgevoel, dit dalen van het gevoel van behoefte aan bovennatuurlijke uitredding, de lieden der wereld moge aantasten, maar dat het Christus' Kerk niet deert, want ge vergist u, zoo ge waant, dat dit gevoel van kleinheid, onmacht, hulpeloosheid en afhankelijkheid geen integreerend

element in alle Religie zou zijn. Lees uw psalmen, lees de profeten, lees uw Evangelie en telkens vindt ge den grondtoon weer: „'k Heb in nood aan God verbonden, in Hem mijn hoog Vertrek gevonden. 'k Vertrouw op Hem geheel en al, den Heer wiens werk ik roemen zal". Ondervraag de vroomsten der vromen, en tot den laatsten man toe zullen ze u belijden, hoe ze in hun eigen leven door niets zoozeer als door dat gevoel van diepe afhankelijkheid naar hun God zijn gedrongen. Het kind, dat voor het eerst zijn knietjes leert buigen, kent nog geen andere religie, en kan geen andere Religie kennen, dan die uit dit gevoel van diepe afhankelijkheid opklimt. Ook hier is eerst het natuurlijke, en daarna het geestelijke. In het verborgene der ziel moge ook bij het kind een geestelijke inwerking van God zijn voorafgegaan, die reeds potentieel het zaad des echten geloofs indroeg, toch blijft in het bewustzijnsleven van het kind, ook in de kringen der geloovigen, de behoefte aan hulp en uitredding en zegen op den voorgrond staan. En zoo gaat het ook in de verdere jaren, soms tot in den mannelijken leeftijd, tot eindelijk hooger drang in de ziel opwaakt, en God zelf zijn heilige tegenwoordigheid ontsluiert en in gemeenschap des Heiligen Geestes met zijn kind treedt. En zelfs dan, als dat hooger standpunt bereikt is, en het geloof zijn vleugelen voelde uitwassen, om zich op te heffen naar den Hooge, blijft toch de nood des levens, de verlegenheid in aardsche zaken, de bezorgheid voor de toekomst of een opkomend gevaar, den vleugelslag van het geloof met nieuwe kracht bezielen. Nood ontdekt zonde. Ontdekkende zonde drijft naar genade uit. En zoo stuwt zelfs in het Heiligdom de nood des levens en het diep gevoel van afhankelijkheid weer telkens de ziel nader naar heur God. De sfeer uit den Voorhof blijft ook voor wie in de sfeer van het Heiligdom doordrong nog steeds een eigen electriseerende kracht behouden. Ja, eerst op hem die in het Heiligdom verkeeren mag, oefent ook de nood, de kleinheid en de afhankelijkheid haar vollen invloed uit. Christus' Kerk is niet een vergadering van enkel levend-geloovigen. Het Sacrament van den kinderdoop erkent ook het zaad der Kerk.

En zoo zal tot den einde toe de Kerk van Christus een gemengd lichaam blijven, en ook in die Kerk het Voorhof onderscheiden blijven van het Heilige der Heiligen.

De overmacht, over de natuur gewonnen, en de geregelde gang die in ons menschelijk leven tot stand kwam, kon daarom ook op de Kerk van Christus niet zonder zeer grooten invloed blijven. Zelfs de toegebrachten zijn er door aangedaan, maar vooral op de jongeren, op 't opgroeiend geslacht en op hen, die, al bereikten ze reeds den mannelijken leeftijd, nog van verre bleven staan, moet de geheele veranderde verhouding, waarin we ons thans tegenover de natuurmachten bevinden, een zeer ingrijpende uitwerking hebben. Had ons tegenwoordig geslacht geleefd in de 16e eeuw, het zou religieus geheel anders staan dan thans. En ook omgekeerd, had het geslacht van toen onze macht over de krachten der natuur bezeten, hun religieus leven zou veel zwakker van toon zijn geweest, dan het nu in de historie voor ons treedt. De mensch blijft de mensch. In zichzelf blijft hij alle eeuwen door nagenoeg dezelfde, en wat 't verschil tusschen eeuw en eeuw teweeg brengt, zijn juist de zeer onderscheiden invloeden die op hem inwerken. En daarom, ge wordt onbillijk tegenover uw omgeving, zoo ge, wat nu u ergert, enkel aan boosheid en moedwil toeschrijft, en hetgeen vroeger den toon aangaf, uit enkel godsvrucht en vroomheid verklaart. Een zoo machtige factor in het leven als de onmacht tegenover de natuur, of de overmacht die we thans over haar wonnen, kon niet zonder invloed blijven op de wijze waarop het religieuse leven zich vertoont en voordoet. Wij, die in onze dagen nog muurvast aan het geloof der vaderen mogen vasthouden, worden onbillijk tegenover onze mingelukkige tijdgenooten, zoo we in hun gemis aan religie enkel boosheid zien, en we snijden ons den pas af om ten goede op hen in te werken, zoo we niet een ernstige poging wagen, om hun gemis aan religie te doorzien en te begrijpen. Op zichzelf is elke tegenstand tegen de Religie een boosheid der ziel, maar deze boosheid huist van nature in ieders hart, en huisde evenzoo in de ziel van

vroegere geslachten; en de vraag is maar, of de invloeden die deze boosheid temperen of bevorderen, thans niet geheel anders werken dan toen.

En zóó nu de vraag gesteld, kan er geen verschil van meening over bestaan, of de triomfen door intellect en vaardigheid, door ons kennen en kunnen, op de machten der natuur en de machten van het samenleven behaald, moesten wel in de denkwijze, in de beschouwing van wereld en leven, en daardoor ook in den stand der Religie een algeheele wijziging aanbrengen. Onze afhankelijkheid nam af, onze macht klom. Groote krachten der natuur, die eertijds overweldigden en neerploften, zijn thans aan ons onderworpen, en in onzen dienst gesteld. De mensch toovert er meê. Allerlei nood, die voorheen neersloeg, is thans zoo goed als afgewend, en komt bijna niet meer voor. Tegen nood, die blijft voorkomen, is allerlei redmiddel ontdekt en vindt algemeen toepassing, onder geloovigen zoowel als onder ongeloovigen. Door de nevelen, die vroeger het leven verduisterden, brak een heldere lichtstraal door. Wat het voorgeslacht niet wist, is ons openbaar geworden. Ons oog ziet door het microscoop wat zij niet zagen, onze arm reikt tienmaal zoover als de menschenarm in hun dagen. Afstanden zijn ingekrompen, de gescheidenheid van land en land is op alle manier door machtige communicatie opgeheven. Schier geen dam, die weerstond, of hij is doorgebroken. We slaan wijd de vleugelen naar alle hemelstreken uit, zooals vroeger nooit. En hoe wilt ge dan, dat wie geen hoogere genade kent, in dit vol besef van 's menschen toegenomen macht, zich nog voelen zal zooals het voorgeslacht zich voelde, en klein zal zijn onder een nood die er niet meer is, of zich gering en afhankelijk zal gevoelen door een onmacht, die wegviel. Gelijk de loop van zaken eenmaal was, kon 't niet anders, of dat gevoel van diepe afhankelijkheid, dat bij de massa nooit een dieperen wortel had dan van angst en bezorgdheid, moest wel verzwakt worden bij een geslacht, dat den nood overwon,

en voelt, zelfs de toekomst in zoo veel opzichten te beheerschen.

Bedrieg u dan ook niet. Dit gevoel van afhankelijkheid, voor zoover het geen anderen grond had dan in het besef van onmacht en kleinheid, leed ook in den kring der geloovigen zeer ernstig schade, en zoo ge in uzelven keert, zal bijna een ieder onzer van zichzelven moeten getuigen, dat ook zijn innerlijk besef een alleszins merkbare wijziging onderging. Sla, om u hiervan te overtuigen, maar eens een intiem stuk uit de dagen onzer vaderen op, waarin een man uit dien tijd de gewaarwordingen zijner ziel in dit opzicht te boek stelde, en zoo ge dan met wat in hem omging, de gewaarwordingen op dit punt in uw eigen zielsbestaan vergelijkt, zult ge maar al te dikwijls tot de erkentenis komen, dat in zijn hart iets benauwde, wat u vreemd is geworden, en, zoo ge de oorzaak van deze verandering opspoort, zult ge altoos weer tot dezelfde conclusie komen, dat het ligt aan de geheel veranderde verhouding, waarin wij thans staan tegenover de natuur en de nooden des levens.

Alleen hieruit verklaart het zich dan ook, dat de inzinking van de energie van het godsdienstig leven een *gansch algemeen verschijnsel* is, dat zich in alle landen, onder alle volken, en bij Christenen zoowel als Joden en Mohamedanen, zij het ook in ongelijke mate, voordoet.

VI.

De godsdienstzin verminderd.

> En zij hebben geen rust, dag noch nacht.
>
> OPENB. 14 : 11.

DE alzijdige beheersching, die we over de krachten der natuur erlangden, heeft 's menschen machtsgevoel te sterk geprikkeld; daardoor zijn gevoel van afhankelijkheid op bedenkelijke wijze verzwakt; en dit *moest* wel uitloopen op demping van het religieuse leven, op inkrimping van

de sfeer der vroomheid, op daling van den warmtegraad in veler Godsvrucht. Hierin ligt de grondoorzaak van het religieus verval en van het hand over hand toenemend ongeloof, en daarom moest dit voorop staan. Maar toch, in dit overwicht en in deze overmacht over de natuur ligt niet de eenige oorzaak van de sterke ebbe in den golfslag van het religieuze leven. Er komt uit die verovering van macht op de natuur nog zooveel meer voort, dat aan de religie afbreuk deed. Vestigen we in de eerste plaats de aandacht op het teloor gaan *van die rust en die stilheid,* waarin eertijds het leven der vroomheid zoo welig ontlook.

Van de verlorenen in hun verderf heet het in het Boek der Openbaring: „en zij hebben *geen rust* dag noch nacht"; en zulks in tegenstelling met de heerlijke belofte: „dat er *een ruste* overblijft voor het volk van God". Telkens en telkens weer wordt in Gods Woord op het kostelijke van rust voor ons gejaagd en gefolterd hart gewezen. De Sabbat als *dag der ruste* komt rythmisch elken zevenden dag stilheid in het leven brengen, en zoo schoon zegt onze Catechismus, dat hierin voorsmaak is van den eeuwigen Sabbath bij God. „Een droge bete *en rust daarbij*" scheen aan den Spreukendichter een begeerlijk lot; en de Prediker hernam: „Een handvol *met rust* is beter dan beide vuisten vol met arbeid en kwelling der geestes." In het lied van den goeden Herder zingt de Psalmist: „Hij leidt mij zachtkens *aan zeer stille* wateren." In het klaaglied over Jerusalem heet het: „Mijn oog vliet van tranen, *omdat er geen ruste is*", en Baruch weeklaagt bij Jeremia: „Ik ben moede van mijn zuchten *en vind geen rust.*" De apostel van Tarsen lijdt bij zijn omzwerven o, zoo bitter onder dat *gemis aan rust* voor geest en lichaam (2 Cor. 2 : 12 coll. 2 Cor. 7 : 5.). En was onder de profetie reeds tot Israel gezegd: „*Dit is de rust,* geeft den moeden rust, en dit is de verkwikking" (Jes. 28 : 12), in Christus verscheen onze vrede, en daarom kon hij 't ons toezeggen: „Leert van mij dat ik nederig en zachtmoedig ben, *en gij zult ruste vinden voor uwe ziel*".

Niet alle rust, waarop hier gezinspeeld wordt, is gelijk. Het diepst

gaat de ruste, die in het verborgene der ziel de onrust van de woeling der hartstochten bezweert, en ons vrede met onzen God brengt. Dan komt de ruste, die ons verlost van den onvrede dien menschen ons aandoen. Al verder is er ruste van het jagen van het lot, dat ons achtervolgt, 't zij onder de bitterheid van onzen vijand 't zij onder de hardheid van teleurstelling, smartelijk verlies of krankheid. Voorts is er de ruste, die den twijfel in ons hart bezweert en stilheid aanbrengt in de wereld van ons denken, zinnen en verbeelden. En van de ruste reeds hier op aard genoten, klimt het dan op tot de hoogere rust van den eeuwigen Sabbath in het Vaderhuis van onzen God.

Maar in wat graad of vorm, onder wat storm of gejaagdheid, van binnen of van buiten, de onrust, de woeling, de onvrede ook onzen geest overmant, altoos weer komt uit het diepst onzer ziel het heimwee naar ruste, naar vrede, naar stilheid op. 't Bangst teekent zich dit voor ons in den waanzinnigen, in den ontroerden, in den altoos gespannen en overspannen mensch, die ten slotte zich zelf en zijn God vergeet, en in zelfmoord uitkomst zoekt. Zoo als Jezus 't van de bezetenen zegt, dat ze dolen in de graven, *zoekende naar rust*, zoo en niet anders is het woelen van 's menschen geest, die altijd voort moet, nooit stil wordt gelaten, en die innerlijk verteerd wordt door dorst, door honger, door snerpend heimwee om tot rust te komen. En vooral in het Oosten, waaruit de Schrift tot ons kwam, is die honger en begeerte naar stilheid en rust voor den ontzetten geest, karaktertrek van alle volk.

Na den dag komt de nacht, als God 't licht voor ons uitdooft, en vale, lange schaduwen over onze steden en dorpen trekt. En met die nachtelijke ure, en de donkerheid waarin ze 't leven hult, komt dan de ruste van den slaap. Een rythmisch om- en omgaan van ons leven, waarin de goedertierenheid onzes Gods een nieuwe genade aan zijn menschenkind schenkt. Als het oog gesloten

wordt, en onze vermoeide leden zich uitstrekken, en de gejaagde geest in zelfbedwelming ondergaat. Een ruste van den slaap voor het derde deel van ons aanzijn. Wie sterft als hij negentig jaren heeft bereikt, brengt een kleine dertig jaren in die ruste des slaaps door, en in dien slaap komt zijn herbezieling, zijn verkwikking en de wedergeboorte van zijn verloren kracht. Ja, zelfs het stille graf bezit, in de ruste die het aanbrengt, een zoete aantrekkelijkheid. Wat Marnix als devies koos: „De rust hierna", „repos ailleurs", vertolkt zich op den lijksteen in het „*Hier rust*". Altoos, op alle manier, en in allerlei toon uiting van die niet te stillen begeerte, van dat schrijnend heimwee, van dien niet te lesschen dorst naar ruste. Ruste voor onze conscientie, een rusten van onze zonden, rusten van onzen arbeid, rusten van onzen medemensch, rusten van onzen vijand, rusten van het lot dat ons jaagt.

En aan het genieten dier ruste hangt voor zoo aanmerkelijk deel het stille gedijen en zacht opbloeien van het leven onzer vroomheid. De kluizenaar, de zuilenheilige, de kloosterbewoner, en wie zich terugtrokken in de woestijn, beoogden, in wat zonden ze ook vervallen zijn, nooit anders, dan zich uit de woeling en gisting der wereld terug te trekken, om in stilheid en in gebeden de gemeenschap met hun God te zoeken. Het was de poging om door afzondering nog wel in de wereld te leven, maar als voor de wereld niet bestaande, en desnoods liever heel de wereld prijs te geven, dan door die wereld van de eeuwige ruste, van de ruste der ziel te worden beroofd. Het „eenzaam, maar met God gemeenzaam" was ook onder Protestanten, die het klooster meden, de aanwijzing van den weg, die naar de stilheid van Gods Sion leidt.

Op het platteland, waar de woeling der wereld op zooveel kalmer graad staat, vond het leven van den godsdienst steeds een wijkplaats, als het in de groote steden door het geroep en getier gesmoord werd. De dag des Heeren was juist door de ruste die ze op straat, in bedrijf en in het gezin bracht, steeds de dag waarop het godsdienstig leven nog 't meest tot zijn recht kwam.

In de kinderjaren, eer men de wereld ingaat, en in de jaren van der ouderdom, als men zich weer uit de wereld had teruggetrokken, viel het beluisteren van de hemelsche stemme altoos zooveel lichter, dan in jaren van manlijke kracht, als men zich in den stroom van het volle leven had geworpen. De gewoonte, die vooral in Rusland bestaat, om zich nu en dan voor enkele weken in een huis der afzondering terug te trekken, en dan alleen voor zijn God te leven, heeft in dat machtig rijk nog 't best den rijkdom van het mystieke leven beschut. Om zijn ziel voor zijn God uit te storten, zoekt onder alle volk al wie vroom is nog altoos de eenzaamheid, en als men zich in de binnenkamer heeft teruggetrokken, en de deur gesloten is, en alzoo een plaatse en plek der ruste is gevonden, ontsluit de ziel zich in de tegenwoordigheid des Heeren voor het gebed. Zelfs is het opmerkelijk, hoe juist bij de schippers van onze binnenvaart, naar evenredigheid, nog zooveel vrome zin wordt gevonden. Immers ook zij zwalken, afgezonderd van de wereld, op de wateren om, en vinden in die afzondering een rust, die aan den vasten wal niet gevonden wordt.

Hiermede is niet gezegd, dat godsvrucht en vroomheid niet ook te midden van het meest gespannen leven zou kunnen bloeien. Het leven van een man als De Ruyter, of ook van Marnix van St. Aldegonde, toont 't wel anders. Maar dan komt de vroomheid juist op uit de spanning der ontzettende verantwoordelijkheid, waarmee men zich ter ruste legt en waarmee men ontwaakt. Ook in de stormen en ook in het onweder is God te vinden, maar voor verreweg de meesten komt toch de ontmoeting met hun God eerst in het suizen der zachte koelte. Het stille leven kweekt vroomheid, rust van rondom doet 't religeuse leven ontluiken, en daarentegen, te midden van het heftig woelen en opbruisen van de wateren des levens, vindt de duive, die uit wil vliegen, geen plek voor het hol van haar voet.

Bezie nu, met het oog daarop, het aanschijn der wereld en het

beeld van het menschelijk leven, gelijk het door onze overmacht over de krachten der natuur thans geworden is, en ge zult het inzinken van het godsdienstig leven in de eeuw, die achter ons ligt, ook uit dezen hoofde verstaan. Van de bewust-wedergeborenen spreken we nu niet. In hun leven werkt een hoogere kracht des Geestes, die tegen elke overweldiging bestand is, al lijden de zielen er onder. Maar de wedergeborenen verkeeren in het Heiligdom, en thans spreken we alleen van de groote menigte die immers nooit verder kwam dan in den Voorhof. Die onafzienbare schare was in vroeger eeuwen ook zelve godsdienstig aangedaan, en is nu, zoo bijna over heel haar lengte en breedte, van alle religieus meeleven vervreemd. En voor haar roepen we uw deernis in, waar gij, op u zelf ziende, allicht tot het vellen van een hard oordeel over deze onvroomheid der schare zoudt neigen.

Wat toch is het verschil, het onderscheid, de tegenstelling van die massa der gedoopten tusschen toen en nu; wat is ze anders, dan dat de scherpst geprikkelde overgevoeligheid van het zenuwleven de vroegere kalmte en rust verving. Zie het aan onze krankzinnigengestichten, hoe ze steeds meer bevolkt worden; zie het op de lijst van zelfmoordenaars hoe ze zich steeds meer uitbreidt. Onrust in het denken, onrust in het gemoed, onrust in huis en bedrijf, altoos gejaagd, nooit tijd om kalm zijn arbeid te voleinden, aldoor het trillen in ons bloed en in onze zenuwen van den electrischen stroom, die heel het leven in overspannen beweging zet. Bijna ieder van den vroegen morgen af uit huis gejaagd, zelfs de maaltijden door zoovelen nooit meer aan den huiselijken disch genoten, en daardoor geen genieten meer van de huiselijke gezelligheid, en geen sprake meer van zich saam om Gods Woord te verzamelen, als de dankzegging voor het genoten goed tot God zal opklimmen. Eertijds een eerste cordon van ruste om het huis, dan een tweede cordon van ruste om de plaats zijner woning, die men slechts een enkele maal in het jaar verliet, en, ook waar men zich van huis bewoog, althans de vaderlandsche grens voor bijna allen een laatste cordon,

een cordon van nationale ruste. En nu alle cordon van ruste verbroken. Met electrische draden stad en dorp, land en land verbonden. Rails doorloopend door heel een werelddeel. Het mailschip alle zeeën doorkruisend. Geen plaatselijke markt meer anders dan als behulp, geen markt in het land zelfs meer dan als hulpschakel, en alles saamgetrokken in een heel onze aarde omvattende wereldmarkt, waar ieder man van bedrijf of beroep mee te rekenen heeft. Zelfs tot één enkel werelddeel is de actie niet meer te beperken. Europa en Amerika vormen één geheel van actie, en Afrika en Australie en Azie voegen zich in het alles voortstuwend en meezuigend gewoel. Op een dorp heeft men daar nog geen denkbeeld van, maar kom in een wereldstad, en zie hoe er de duizenden en duizenden dooreendraven, al den langen dag, al den avond bij schitterend licht, en zelfs nog een stuk van den nacht aan den woeligen dag toevoegend. Vroeger ten hoogste één post op heel een dag, nu tot acht, tien posten toe in één etmaal, o altoos met nieuwe berichten en nieuwe vragen overstroomend. De telegraaf die u overstelpt met snelberichten. De telefoon die u van uw werk tot luisteren roept. Door de groote steden geen rustig wandelen meer, maar electrische trams die u opwachten, en in een ommezwaai van het ééne eind der stad naar het andere verplaatsen. Alles in haast, zonder u tijd tot nadenken te laten; snel inzien wat men u voorlegt en onmiddellijk besluiten. Dan die vergaderingen en samenkomsten en vereenigingen zonder eind. Alle belangen die rekenen op uw steun en medewerking. Meeleven in de zaken, meeleven op de beurs, meeleven in de wetenschap, meeleven in de letterkunde, meeleven in de kunst, meeleven in de politiek. Gevierendeeld in heel uw existentie elken dag. Geen deeling van uw arbeid meer mogelijk. Alles dooreenwoelend, met drie, vier zaken tegelijk beslag op u leggend. En dan weer van huis, naar een vergadering elders, en als ge op zijt en niet meer kunt, op reis om krachtsherstel te zoeken. Gelijk het blad, dat in den herfst van de takken valt en door den herfstwind rusteloos wordt voortgestuwd, zoo dwarrelend en vol

onrust en in eindelooze gejaagdheid, gaat het leven van mannen van zaken in die groote wereldsteden, niet maar enkele dagen, maar jaar in jaar uit om en voorbij. Een tijdlang zocht men toen rust in bedwelming van drank, maar ook dit gaf geen bevrediging, en nu is veeleer mijden van wijn en drank inzet in het leven geworden. Toch hongert men naar spierkracht, om het gespannen leven der zenuwen op te houden. De sport moet die meerdere kracht komen aanbrengen. Maar ook dit verhoogt de onrust. Rijwiel, monomotor, automobiel, straks de luchtballon of aëroplaan komen de spanning van het leven nog verhoogen. En zelfs op het terrein van land- en zee-oorlog is het leven van voorheen met de ontzettende machtsontplooiïng van thans niet te vergelijken. Wat een bemanning aan boord van een slagschip in de hitte van het gevecht doorleeft, is voor wie slechts over gewone zenuwen beschikt zelfs niet in beeld onder voorstelling te brengen. Het wordt u beschreven als een voorpoorte van de hel.

Nu is er verschil tusschen zenuwen en zenuwen. Een volk als dat van Japan bezit een zenuwleven, dat bijna nooit trilt noch geschokt wordt. Het vormt het tegenbeeld van den neger, die veel sterker in zijn zenuwen trilt dan wij. En niet 't minst maakt juist die gehardheid van het zenuwleven den Japanschen soldaat en den Japanschen matroos zoo ongemeen sterk in den tegenwoordigen oorlog. Wij, Europeanen, nemen onze plaats tusschen de beide uitersten in. Niet zoo prikkelbaar als de neger, maar driemaal gevoeliger in ons zenuwleven dan de Mongool. En in het midden en westen van Europa lijden we nog veel meer van ons zenuwleven dan in het Oosten. Ook lette men er op, dat deze gevoeligheid en prikkelbaarheid der zenuwen door de generatie in de geslachten toeneemt. Geboren uit ouders, die reeds slachtoffer van deze hooge zenuwspanning waren, wordt het kind reeds in aanleg gevoeliger geboren. Gaat dit zoo door, dan zal in twee, drie volgende geslachten de geprikkeldheid van het leven een onrustbarende hoogte

bereiken. Iets wat een Fransch schrijver reeds de profetie ontlokte, dat de wereld eindigen zal met enkel door waanzinnigen bewoond te zijn.

We verontschuldigen daarom het gemis aan godsdienstzin bij de groote menigte ganschelijk niet. Een iegelijk, wie het ook zij, die niet vroom voor zijn God leeft, staat schuldig. Maar van de menschelijke zijde bezien, mag toch gevraagd, of ge zelf niet voelt hoe deze overspannen toestand van het hersen- en zenuwleven aan de kweeking van godsdienstzin en algemeene godsvrucht op ongeloofelijke wijze in den weg staat. Men woont klein; een eigen binnenkamer voor het stil gebed is er niet meer. Huiselijke godsdienstoefening viel weg, of er is geen tijd om ze bij te wonen. Zondags wil men inhalen wat onafgedaan bleef, of zoekt verademing en ontspanning in de natuur. Voor het zich rustig neerzetten onder de prediking des Woords is het trillen van het zenuwleven te sterk. Nooit komt men tot ruste. Er is geen plaats, geen tijd tot afzondering. Aan inkeeren in zichzelf kan niet gedacht worden. Alles jaagt en stormt door hoofd en hart. Van alle zijden wordt op elk vermogen van ons gevoelen en denken zoo onophoudelijk beslag gelegd, dat er geen oogenblik rest, om de ziel tot God op te heffen. Al dichter nevelen trekken voor de wereld van het eeuwige op. Het licht op aarde schittert zoo hel en fel, dat het opzien naar Gods starrenhemel aan het firmament in onbruik raakt. Niets imponeert meer. Men is zelf zoo machtig, en de wereld om ons heen is zoo vol van overmacht, dat er naar den Almachtigen Oorsprong aller dingen niet meer gevraagd wordt. De conscientie spreekt nog wel, maar bij het rumoer der wereld wordt haar fluisteren overstemd. En dan komt als reactie der overspanning de wilde, de verbijsterende lach, en met den lach de spot, en als men sterft, nu ja, dan zal dat rusteloos jagen uit zijn. En daarom, een dood zonder eeuwigheid die er op volgt lijkt schier begeerlijk. Dan komt het wegzinken in het eeuwige niet. En dat is het dan, waar men, half-buddhistisch, naar hunkert.

Merkt maar de drie geslachten, die in opvolging van jaren u omringen, en ge ziet de steeds voortgaande religie-verwoesting. Onder alle drie deze geslachten, evenals voorheen, en door alle eeuwen, een schare van volstrekt onverschilligen, laagstaande karakters, alleen op geld en zingenot bedacht. Die tellen niet mee. Ze hebben nooit den toon aangegeven, en doen het nog niet. Maar neem nu onder die drie geslachten de hoogerstaande, de betere familiën, de lieden van edeler zin, en wat ontwaart ge dan? Dit, dat onder het ouder geslacht, dat nu naar het graf op weg is, nog zeker overblijfsel van vroegeren godsdienstzin voortleeft. Onder die ouderen van jaren is men niet meer zoo rechtzinnig als voorheen, maar geheel los van het Woord zijn ze toch nog niet. Er wordt in hun woning nog gebeden. Ze prenten hun kinderen nog eerbied voor het heilige in. Gods zegen is hun nog onmisbaar. Ze gelooven nog aan zijn Voorzienig bestel. Ze hebben nog religieuse idealen. Wel verzwakt, verbleekt, tanend, maar toch er is in zulke familiën nog een zeker leven der religie. Doch reeds bij het tweede geslacht, dat nu in den mannelijken leeftijd bloeit, wierd dit anders. Geen Bijbel meer, geen kerkgaan, geen sacrament gezocht, geen gebed meer aan tafel. Met dat alles heeft men afgedaan. Er is nog wel iets van eerbied voor het Heilige te bespeuren, maar dit lost zich bijna alles in ideale zedelijkheid op. En dan hoogstens nog iets mystieks. Ook wel spiritisme, of theosophie, maar bij verreweg de meesten koude, koele, kille afstomping. Aan oefening van religie, aan het zoeken van Gods verborgen omgang wordt niet meer gedacht. En in klare onverschilligheid ziet ieder star voor zich uit op den weg, zonder schier ooit meer het oog naar boven op te heffen. En nog banger is het bij het derde geslacht, bij de jongeren die pas man gaan worden. Voor hen alle religie een zonderlinge eigenaardigheid van een kleine groep achterlijken. Wel interessant, die vreemde, eenzelvige menschen met hun kerkgaan en hun bidden. Ze spotten er niet meer mee. Het is nu eenmaal een interessant, nooit ondergaand verschijnsel van het leven. Maar zij zelven hebben

er mee afgedaan. Voor hen is de wetenschap alles. De wetenschap heeft 't uitgemaakt. Bij haar licht zal men wandelen. Zij zal ons 't ideaal aangeven. De oude tijden met hun legenden, en mysteriën, en droominbeeldingen zijn voorbij. Voor ons is 't moderne leven. En de moderne mensch heeft wel gevoel voor edeler zin, wil wel 't menschelijke hooger opvoeren, leven voor een ideaal doel, maar de religie kennen ze niet meer. Zij is hun een uitgedoofd schijnsel. Een antiquiteit, waarop de moderne mensch met den weemoed der nieuwsgierigheid terugziet.

Zoo ontplooit dan het leven om u heen zich steeds in duidelijker gestalte. Heer en Meester in plaats van slaaf en slachtoffer der natuurkrachten geworden, voelt hij zich niet meer afhankelijk, maar oppermachtig, en juist die macht over de natuur heeft heel ons menschelijk leven omgezet, uit zijn vroegere ruste tot een zenuwverrielende activiteit geprikkeld, en hierdoor uit het leven juist dat stille, dat rustige, dat vereenzamende, dat kalmeerende weggenomen, wat voorheen tot afzondering, tot indenking van zijn toestand en tot inkeer in de conscientie bracht. En het boos gevolg is, dat de religie, die buiten rust en stilheid niet kan, almeer het terrein verloor, waarop ze ook onder de niet-bekeerden eertijds bloeien kon. De machtige stroom van het moderne leven der wereld heeft allen wortel der religie losgewoeld, ontwricht en opgetild, en voert haar met zich als een aan den oever ontwortelden boom.

VII.

De verstrooing der gedachten.

> Van vele boeken te maken, is geen einde, en veel lezens is vermoeiing.
> PRED. 12:12.

DE Religie bekleedt in het maatschappelijke en publieke leven niet meer de plaats van voorheen. In de 16e eeuw ging het om de Religie schier alleen, thans drukt haar een donkere schaduw. De dampkring, toen der Religie gunstig, drukt haar nu veeleer neder. De sprake der Religie in den Voorhof is gedempt. De wateren in den heiligen stroom staan op lager peil. Geheel het moderne leven werkt op het heilig erf niet meê, maar veeleer tegen. Waarin onze eeuw ook groot moge zijn, de eeuw der Religie is ze niet. Gevolg waarvan is, dat uit hen, die in het heilige slechts meêliepen, telkens meerderen hun puur historisch en overgeleverd geloof verlaten en in den afval overgaan, terwijl zij, wier geloof persoonlijk in de wedergeboorte wortelt, wel ter dege ook hunnerzijds gevoelen, dat ze door het leven niet meer gedragen worden, maar dat ze op steeds meer afmattende wijze tegen den stroom van het leven hebben op te roeien.

Ter verklaring van dien keer in den stand van zaken is eerst gewezen op de snelle en weergalooze overmacht, die de jongstverloopen eeuw ons over de krachten der natuur schonk; iets waardoor het gevoel van afhankelijkheid van hooger macht bij de onnadenkende menigte zienderoogen afnam. En daarna is de aandacht gevestigd op de rustelooze onrust van den modernen tijd, die 't zenuwleven overprikkelt, en zoo de stilheid verstoort, waarin de Godvruchtige overpeinzing pleegde te ontkiemen. Thans moet hieraan een derde oorzaak van de algemeene gedemptheid in het leven der Religie worden toegevoegd, die men zou kunnen noemen *het door allerlei anders bezet zijn van 's menschen geest.*

's Menschen geest bezit een wonder veelzijdigen aanleg, en steeds zijn er enkele personen geweest die het vermogen bezaten, om hun geest naar schier alle zijden te laten uitgaan, met alles en nog wat zich schier gelijktijdig bezig te houden, en toch op elk ding, dat hen bezighield, hun geest zóó intens te richten, dat zoo goed als nooit het één hen van het ander aftrok. Maar zoo bestaan de meesten, bestaat vooral de groote massa niet. Integendeel. Verreweg de meesten zijn in de uitgangen van hun menschelijken geest slechts zeer beperkt. Ze overzien geen werelddeel en geen land, zelfs geen gewest en geen wereldstad; ze wonen, als we ons zoo mogen uitdrukken, met hun geest in een vlek, zoo niet in nog kleiner gehucht. Verder reikt hun horizon niet. Wel schuilen ook in hun geest de kiemen voor allerlei andere ontwikkeling, maar die kiemen loopen niet uit. Ze kunnen maar met zeer enkele dingen te gelijk bezig zijn, en, verstrooien ze hun geest te zeer, dan zijn ze ten slotte in niets iets. Hun geest uit zich soms op bijzonder krachtige wijs, en openbaart zich niet zelden met verrassende veerkracht, maar daartoe moeten ze dan ook al deze hun veerkracht op éénzelfde punt saamtrekken. Ze zijn sterk, ze kunnen het althans zijn, maar alleen door concentratie, door bijeenraping van al hun kracht, ten einde ze in één bepaalde richting te doen werken. En wat ze niet hebben kunnen is, dat er te veel is dat hen aftrekt. Gebeurt dit, dan raken ze verstrooid in hun geest, en daarmee is het geheim van hun kracht weg. Wat voor Simson zijn Nazireërkroon was, is voor hen die concentratie van hun geestkracht, en komt Delila hun die hoofdbron van hun kracht ontnemen, dan is hun kracht, vaak onherroepelijk, gebroken. Gelijk gezegd, er zijn enkelen die hier ganschelijk niet onder lijden, maar deze vormen een zeer hooge uitzondering, en mogen er al onder de overigen vaak niet weinigen zijn, die althans tot op zekere hoogte aan de dreigende verslapping van hun geest weten te ontkomen — voor de groote, overgroote massa gaat de regel, dat gemis aan concentratie de pees van haar kracht doorsnijdt, in alle kringen der maatschappij door.

De historie van uw vaderland lezende, verbaast ge er u over, dat in vroeger tijden niet alleen de helden, die op den voorgrond treden, maar ook de breedere klasse der burgerij op elk terrein zoo machtig karakter, zoo wondere energie, zoo dege mannelijke kracht openbaart. En dat schier zonder eenig hulpmiddel, met gebrekkige scholen, met instrumenten, die nu het aanzien niet meer waard zijn. Als er mannen gevraagd werden, om een moeielijke taak te ondernemen, stond men nooit verlegen. Het is of ze uit den grond gestampt werden. En — ge ziet 't op het historieblad, — al wat ze opnemen, pakken ze flink aan, ze kwijten zich prachtig van hun taak, en raken het wit waarop ze mikken. Een beeld van levende kloekheid, waartegen ons gedurig gebrek aan mannen, dien naam waard, zoo somber afsteekt. Onze mannen weten meer, omvatten meer, doen aan meer, maar de springader van hun persoonlijke kracht druppelt, waar zij toen sprong, spatte en vloeide. Engeland heeft onder alle natiën nog het langst zijn methode van geconcentreerde opvoeding volgehouden, en beschikt daarom vergelijkenderwijs nog altoos over de meeste manlijke, persoonlijke kracht. Elders is kracht te over, maar de band om den pijlbundel is eraf, en tot de overweldigende krachtsuiting van vroeger komt het door gemis aan saamtrekking niet meer. Wat saamgevat nog steeds ongemeene kracht oefenen kon, ligt verstrooid, en is daardoor verzwakt. De concentratie van den geest in zichzelf, die eertijds wonderen schiep, is er niet meer, en dat gemis aan concentratie wreekt zich in moedeloos strompelen.

Toch is hier voorshands niets aan te doen. De geest van den tijd, het standpunt waarop onze huidige ontwikkeling staat, de factoren die ons leven beheerschen, gedogen geen andere uitkomst. Voorheen was de kennis uiterst beperkt, het gebied waarover de menschelijke kennis zich uitstrekte, eng afgepaald. En zelfs in de periode der polyhistoren, d.i. van de mannen van wetenschap, die

pocgden *heel* de wetenschap te omvatten, was het veld van kennis, dat ze afgluurden, nog zeer wel zonder telescoop te overzien. Maar in dien toestand zijn we niet meer. De menschelijke kennis is op zoo ongelooflijke wijs verbreed, verruimd en uitgebreid, dat de wet van verdeeling van arbeid vanzelf geboden werd. Generale kennis, generale ontwikkeling is thans hooge uitzondering. Heel het corps geestelijke arbeiders heeft zich in allerlei groepen van specialiteiten verdeeld, en elke groep is uitgetogen op het onderzoek van één bijzonderen akker van het onmetelijke veld. Alle studie is daardoor op dien bepaalden akker schier oneindig dieper geworden. Men kiest zich één bepaald voorwerp van onderzoek en studie, maar geeft zich daaraan dan ook geheel, en beziet het zoolang van alle zijden, dat het ten slotte al zijn geheimen ons ontdekt. Een polyhistor, d.i. een man die alle wetenschap omvat, is in onzen tijd volstrekt ondenkbaar. Zelfs in zijn eigen vak kent ieder onzer slechts een enkel onderdeel nauwkeurig van nabij, en moeten de meesten zich voor de overige onderdeelen vergenoegen met een in zich opnemen van de meer algemeene gegevens. Maar juist wijl het corps van geestelijke arbeiders, die op deze wijze bezig zijn, thans stellig tienmaal grooter is dan eertijds, is de som van gewonnen kennis zoo onmetelijk groot, en strekt zich zoo onnaspeurbaar ver op heel het veld, en zoo onnaspeurbaar diep in de fundamenten uit, dat het gewonnen kapitaal van kennis ons allen ver boven het hoofd is gewassen.

Dit had tengevolge, dat de opvoeding en opleiding van het opkomend geslacht geheel anderen vorm aannam dan voorheen. Men kon zich niet meer tot het mededeelen van enkele kundigheden bepalen. Steeds breeder wordt het terrein, waarop onze jonge man en jonge vrouw zich thans eenigermate thuis moeten gevoelen. Zoo nemen de vakken van onderwijs steeds in aantal en omvang toe. Er wordt steeds meer van de pas ontluikende hersens gevergd. En de ongelukkige examens, waardoor men de proef op de som wil nemen, of de opleiding wel richtig was, zijn voor niet weinigen

folteringen geworden, die den geest meer afstompen dan verhelderen. Wat op een examen alzoo kan gevraagd worden, is zoo onbegrensd en onoverzienbaar, dat het ouderwetsche examen, waarbij op algemeene ontwikkeling gedoeld werd, nog slechts uit de overlevering bekend is. Gevolg waarvan werd, dat schier elk examinator er dusgenaamde loopjes op na houdt, die te examineeren jongelieden afluisteren en elkaar overleveren; iets wat voor dege studie uiteraard de doodsteek is. Zoo wordt de geest des menschen van jongsaf verstrooid en verdeeld over allerlei. Diep inleven, in wat studie ook, is ondoenlijk geworden. De geest zelf wordt niet gevormd. De geest leert zichzelf niet saam voegen en verzamelen. De concentratie van geestelijke veerkracht wordt steeds zeldzamer. *Multa non multum* noemt men dit in het Latijn, d.w.z. het wordt een veelweterij zonder dege wetenschap. En toch moeten we met dien stroom meê. Men zou een vreemdeling in het leven blijven, zoo men niet op elk terrein ten minste over de meest algemeene gegevens meê kon spreken. Zelfs in Engeland, waar men het langst bij de oude methode volhardde, begint men te zwichten. De vroeger o, zoo kleine wereld is thans zoo onmetelijk groot geworden, en van die groote wereld behoort men althans de groote heirwegen te kennen, of men kan niet voort.

Heeft dit tengevolge, dat de geest op allerlei scholen niet alleen overladen, maar tevens topzwaar geworden is, en alle vorming voor krachtige concentratie mist, daarna komt *de Drukpers* ons vervolgen heel ons leven door, om elk eerste begin zelfs van concentratie tegen te werken.

Op zichzelf is de drukpers een der grootste zegeningen die we ontvingen. Zij is het, die het gebied van kennis, voorheen voor slechts enkelen openliggend, ontsloten heeft voor de breede kringen der maatschappij. Ze is het groote middel om het licht der kennis uit te dragen tot in de meest verborgen kringen van het maatschappelijk

geheel. Maar vergeten mag daarom niet, dat diezelfde drukpers op zeer afmattende wijze beslag op onzen geest legt.

Denk allereerst aan de dagbladpers. Elken morgen, en veelal ook elken avond, komt 't blad in uw huis, dat u op de hoogte wil stellen van al wat er in de wereld omgaat. Werd er in oude tijden zelfs een ernstige oorlog gevoerd, dan was het al veel, zoo men tien, twaalf dagen na een grooten veldslag, op grooten afstand geleverd, er eenig vaag bericht van te hooren kreeg. Thans overstelpt men u een eigen dag met steeds uitvoeriger berichten, en dwingt uw geest om geheel het verloop van den krijg tot in bijzonderheden te volgen. Zulk een krijg trekt u af. Ge leeft er in mee, en uw geest is er, of ge wilt of niet, uur na uur mee bezig. En zoo is het niet alleen met een geweldigen oorlog die gevoerd wordt, maar letterlijk met alles. Wat voorvalt in de parlementen van andere landen volgt ge op den voet. In den breede wordt 't u alles voorgelegd, met de kansen van elk voor en tegen. De verwikkeling in andere landen pakt u, ze interesseert u, en weer is een deel van uw geest, ongewild en ongemerkt, bezet door iets wat buiten uw eigen levenskring ligt. Evenzoo legt men u voor al wat er in uw eigen land of in het vreemde land op het breede gebied van de misdaad en de dwaasheid der menschen voorvalt. De rechtspleging van alle landen treedt u in hoofdzaak nader. Op het gebied van kunst en letterkunde leidt men u in tot in elke nieuwe verschijning. Wat op wetenschappelijk gebied merkwaardigs voorvalt, wordt u in resumptie medegedeeld. Het sociale vraagstuk in al zijn windselen over heel het wereldtooneel vraagt uw aandacht. Sport en wedstrijden leggen beslag op u. En wat op het gebied van landbouw, nijverheid, handel en scheepvaart in het groote wereldgeheel omgaat, wordt in bijzonderheden ter uwer kennisse gebracht. Nu grazen op deze velden zeker niet allen even gretig. De meesten kunnen het niet aan, ze kunnen het niet bijhouden, ze slaan over, ze lezen het niet meer, en het gewone gras voorbijgaande, vergasten ze zich aan wat voor ieder van hen naar zijn smaak het klaverblaadje is. Maar reeds die gedwongen keus uit het

vele toont, wat overstelpenden omvang die stroom van leesstof heeft. En ook al bepalen zeer velen zich dan tot een klaverblaadje, zeer breed is toch de kring van hen, die alles even willen doorneuzen, ook zijn ze niet weinigen die wel van bijna alles op de hoogte *moeten* blijven, en daarom elken morgen en elken avond den breiberg moeten doorzwoegen.

Dan komen de *tijdschriften*. Bij de week en bij de halve maand, bij de maand, of bij het trimester. Met het vorige nummer zijt ge nog niet half gereed, of het nieuwe nummer is er alweer. Steeds lijviger, steeds meer gemengd van inhoud. En zoo interessant dat ge het lezen *moet*, want ieder spreekt er over. Het wordt als één groot restaurant, waar ge alle vrije keus van uw gerechten verloren hebt, en telkens u vergenoegen moet met de schotels van het vaste menu, dat men u voorlegt. Zoo bepaalt een ander voor u, en niet gij zelf, wat ge lezen zult. En juist dat soort voorgezette lectuur valt zoozeer in den smaak van den willoos geworden geest, dat er telkens nieuwe tijdschriften of weekbladen bijkomen, die opnieuw op enkele uren van uw korte week beslag leggen.

Dat wat aangaat de *periodieke* drukpers; maar deze, bij al haar omvang, vormt toch nog slechts een klein deel van de geheele massa lectuur die op u aanstormt. Niet alleen wat ons eigen land oplevert, maar de producten van alle landen, in origineel of in vertaling, komen zich bij u aandienen. Keer op keer overstelpt uw boekverkooper u met heele stapels boeken op zicht. In leesgezelschappen gaan de boeken bij hoopen rond. Vakboeken die ge voor uw eigen vak moet hebben, maar vooral ook boeken van meer algemeen karakter, waar ieder in thuis moet zijn. Vooral van die boeken die algemeen de aandacht trekken en in het gesprek gedurig over de tong gaan. Elk jaar geeft men in elk land een afzonderlijken catalogus uit van wat in dit ééne land in dat ééne jaar verschenen is, en die catalogus vormt alleen voor ons kleine landje reeds een tamelijk lijvig boekdeel. En dat gaat jaar in jaar uit zoo voort. Alleen de boeken, verschenen gedurende uw eigen leven, vormen, zoo ge de vijftig over

zijt, reeds een machtige bibliotheek. Nu kan men dien stroom wel stuiten door niet te koopen en niet te lezen. Maar men wil toch niet achterlijk, men wil kind van zijn tijd zijn. En, wat ook meetelt, er zijn boeken met een magneet er in, die u onweerstaanbaar aantrekken. Vooral de roman-litteratuur is velen te machtig. Ze kunnen er niet van afblijven. En eenmaal in zoo'n roman verzonken, dan komen ze er niet uit, eer de laatste bladzijde gehaald is. En ook zulk een roman legt beslag op hun geest, verstrooit, en trekt hen van de concentratie van eigen geestesleven af. Dit alles nu, zonder nog te spreken van de onzedelijke litteratuur, die vooral het jongere geslacht zoo licht verleidt, en niet alleen den geest verstrooit, maar ook de passie prikkelt.

Vergelijkt ge met dien toestand nu de omstandigheden te midden waarvan onze vaderen leefden, dan kunt ge u bijna geen juiste voorstelling meer vormen van de betrekkelijke rust en kalmte waarin zij hun dagen sleten. Couranten pas aan het opkomen. Zeldzaam en uiterst klein van formaat. Zóó uitgelezen. Geen post, dan soms in twee dagen. Tijdschriften niet aan de markt. Vreemde litteratuur slechts in zeer enkele gezinnen. En al wat de boekenmarkt in een heel jaar bracht, een klein aantal meest Latijnsche boeken, en dan pamfletten; voorts wat gedichten. Maar nooit en nimmer de stroom van litteratuur die als een vloedgolf op hen aanstoof, hen optilde en ze verzwolg. Een zelfde boek las men soms twee en drie maal, en tot zeer enkele geschriften was de kleine bibliotheek beperkt. Zoo bleef de geest van den mensch voor verreweg het langer deel van den dag aan zichzelf overgelaten, of verloor zich in kout en gesprek. En wat men zou lezen, dat koos men, dat kreeg men met moeite in handen, en was gemeenlijk in zoo onsmakelijken stijl geschreven, dat men het bepaald moest willen lezen, om er door geboeid te worden. Men werd nooit overvoerd. Men at spaarzamer, kariger en eenvoudiger, maar men bleef bij het kiezen van zijn geestelijke

spijs heer en meester aan eigen tafel. Zoo bleef er ruimte van tijd om in zichzelf in te keeren, om na te denken, om in zijn geest zich met zichzelf te verzoenen. De concentratie van den geest kwam dusdoende vanzelf, en opzettelijk moest soms afleiding, verstrooiïng en ontspanning gezocht, om den te sterken drang tot het bezig zijn met zijn eigen geest te ontkomen. De geest bleef meer heer in eigen huis. Er werd niet zoo rusteloos aan de deur geklopt. Dat een andere geest in het stille zielsvertrek binnendrong, om beslag op den stillen peinzer te leggen, was meer uitzondering. De geest des menschen was wel bezig, wel doende, wel actief, maar hij was niet zoo aldoor bezet door wat de drukpers bij den gewonen burger binnendroeg. Thans bijna een bestelkantoor, waar ieder die wat schrijft zijn pakje komt neerleggen, ontving men destijds alleen wat men zelf bestelde, en voorts had de geest zijn eigen levensproces, dat karakter en veerkracht vormde.

Dien tijd terug te wenschen, is het grijpen naar de lucht. Dat kan niet. Dat mag niet. Dat zou naar het roet in den domper rieken. In logische ontwikkeling is uit wat toen was, hetgeen nu is, opgegroeid. Het is Gods bestel dat het leven zich verruimen, zich verbreeden, zich uitzetten zou. En ten slotte zal wel blijken, dat in den menschelijken geest de vermogens sluimeren, om ook onder deze overweldiging van wat ons bezet houdt, onze vrijheid van geest te herwinnen. We leven in een overgangstijdperk, en zoo snel ging het daarbij toe, dat onze geest er niet op voorbereid was. We hebben ons evenwicht verloren, en elk onzer heeft zich in te spannen, om van den éénen kant het leven van zijn tijd mee te leven, en toch van den anderen kant zijn geest vrij te houden en tot concentratie in zichzelf te dwingen.

Maar voor de groote massa kan dit niet, en bij de beoordeeling van het verval der Religie in de maatschappij, zult ge ook hier een open oog voor hebben. Wie in het Heiligdom binnenging, staat ook nu veilig, maar de schare, die nog in den Voorhof toeft, onder-

gaat den schadelijken invloed van de rukwinden die des daags geeren. Het traditioneele, het historisch overgeleverde geloof der menigte, (van het persoonlijk geloof der toegebrachte kinderen Gods wel te onderscheiden), is tegen dien opgestoken storm niet bestand. Onder die schare in den Voorhof weet men veel, en is met veel bezig, en stelt men in allerlei belang, maar de geest is er niet vrij meer, de geest ligt er overstelpt, de geest is er bezet door de veelheid van kennis en wetenschap omtrent allerlei dingen, die dag aan dag in het bewustzijn binnendringt. Ze voelen zelf dat dit drukt, en hebben daarom veel meer dan anderen aan vermaak, aan ontspanning behoefte; maar de kalmte, de rust, de geïsoleerdheid, om zich in zichzelf terug te trekken, en zichzelf te concentreeren, hebben ze niet. Hun geest is aldoor met allerlei bezig, niet omdat ze het zoeken en willen, maar omdat 't alles op hen aanvalt, hen bestormt, hen overmant, en alle plaatse in hun hart en in hun denken ongevraagd bezet. Ze leven niet, maar worden geleefd. Ze hebben geen keuze meer, maar moeten nemen wat hun wordt voorgezet. Dit verstoort hen, dit verdeelt hen in hun eigen binnenste. Ze moeten denken wat anderen denken. Er is beslag op hen gelegd. Ze zijn zichzelven niet meer.

Strekte nu hetgeen alzoo als een stroom in hen vloeit om de Religie te bevestigen, of althans op de Religie hun aandacht te vestigen, zoo zou de afval van het geloof der vaderen ook onder deze breede schare nog zoo fataal niet zijn. Maar juist het omgekeerde is het geval. Voor verreweg het overgroote deel gaat al wat in die vloedgolf hen overstroomt, geheel buiten de Religie om. Het is alles opkomend uit de wereld en met de wereld bezig. De ziel komt er wel in voor, veel in voor zelfs, maar de ziel zooals ze hier op aarde worstelt, zich vergaapt aan den schijn, en zich ontadelt. Of ook, waar hooger gemikt wordt, en het edelere opvlamt, en het ideaal schittert, zoo blijft het toch alleen tot dit leven beperkt, en van een hoogere en eeuwige bestemming merkt ge niets. En wel wordt ook de Religie, hoe weinig dan ook, besproken, maar zoo ze

ter sprake komt, nog meest in afbrekenden zin, hetzij de grondslag der Religie zelf ondermijnd wordt, hetzij de belijders der Religie aan spot en schimp worden overgegeven.

Zoo duikt er uit heel dien overstelpenden stroom bijna nimmer een kracht op, zoomin om in het overgeleverde geloof te bevestigen, als om diepe religieuse gedachten op te wekken, en veel min nog om den mensch tot het zoeken van en het dorsten naar zijn God te verlokken.

Aan de Kerk *was* men reeds vervreemd. De Heilige Schrift is voor goed in de boekenkast bijgezet. En godsdienstige lectuur vindt men taai en saai. Ze prikkelt niet en ontspant niet. Vandaar dat almeer ook het vrouwelijk geslacht, dat nog een tijdlang aan de oude traditie vasthield, zich van de Christelijke Religie afkeert, soms nog om in Spiritisme of Theosophie een nieuwen prikkel te zoeken, maar meer nog, helaas, om aan alle Religie den rug toe te keeren. En hoe kan dit anders? Religie vraagt allereerst concentratie van den geest. Zonder concentratie van den geest is er geen gebed. Nog wel een formuliergebed voor het eten, of een afgeraffeld „Onze Vader", maar geen gebed uit het hart, uit de diepte der ziel, geen zoeken van den Oneindige met onzen eindigen geest. Men keert, bezet als men in zijn geest is, niet meer in zichzelf in. Men wil het niet meer. Men is er bang voor. En ook, men is er te verstrooid voor. De geest is er altoos te vol, te bezet, te overladen voor. Reeds op school is men aan concentratie ontwend. Heel het leven door is men van de concentratie van zijn geest al meer afgezworven. Men is er niet voor gevormd. Men is er niet meer toe in staat. En waar zoo alles van God aftrekt, en schier niets meer prikkelt om 't hart tot God op te heffen, hoe wil dan in den Voorhof nog eenige Religie, dien naam waard, standhouden?

Vergeet toch niet, dat alle Religie is een indringen in de *eenheid* van het heelal, om in die eenheid *den Eene*, uit Wien 't alles is, met het verborgene der ziel aan te grijpen. Ge moet dus, om in Godsvrucht u te verlustigen, uit het vele, uit het allerlei, uit het ein-

deloos onderscheidene, tot den samenhang van dit alles op klimmen, zult ge tot *den Eene*, uit Wien het alles is, doordringen, en juist tot die saamvatting, tot het ingaan in die eenheid, tot het overschrijden van de grens die het eindige van het oneindige afscheidt, komt het bij die lieden in den Voorhof zoo bijna nimmer. De massa der dingen, die hen overstelpt, is er te groot voor. Als ge met hen spreekt, voelt ge dan ook dat ze niet alleen te verstrooid van zin, te veel hangend aan het enkele zijn, maar ook dat de veer van binnen, die het religieuse leven op moet buigen, in hen niet meer veert.

Dit hindert nu wel aan het zich verzamelen van de geloovigen in het Heiligdom niet, maar wel wijst het er op, dat de schare in den Voorhof binnen niet zoo lange jaren bijna wegslinken zal. Zelfs uit den Voorhof zal men uitgaan naar wat daarachter en daarbuiten in het leven der wereld ligt. De geloovigen zullen niet minderen. Onze Koning zal zijn volk altoos behouden en behoeden. In het Heiligdom zal het niet leeg loopen. Maar de Voorhof zal, zoo niet geledigd, dan toch voor het grooter deel ontvolkt worden. Het historisch, het bloot traditioneele geloof zal in kracht en omvang aldoor afnemen. Nu, bij de oudere familiën, vindt ge dat historisch geloof nog, maar de zonen en dochteren keerden er zich half en half van af. En bij de kleinzoons en kleindochters zal het nog bitterder wezen. Ze zullen geheel vervreemden, en de naam van Jezus zelfs zal hun een vreemde klank worden. Zoo zijn er reeds. Nog niet velen. Maar ze nemen toe in aantal. En dat aantal zal nog wassen. Er is geen macht die dat tegenhoudt. Het zal weer worden zooals het in de dagen der apostelen was. Allerwegen een kring van persoonlijk geloovigen in het Heiligdom, maar deze kleine kring geplaatst te midden van een maatschappij, die niet slechts innerlijk, maar ook uiterlijk, van het historisch Christendom vervreemdt. Zulk een proces gaat langzaam voort, maar eens begonnen gaat het rusteloos door. En in dit alles zal zich de hooge beschikking van onzen God voltrekken, om alle *schijn*-Christendom in zijn ijdelheid en weerloosheid ten toon te stellen, en juist daartegenover te sterker te doen uitblinken de God-

delijke kracht, die in „het kleine kuddeke" werkt, en die machtig, ja, alleen machtig is, om ook te midden van de eindelooze verstrooiing onzer dagen, hem die God vreest, te doen genieten in de geestelijke „saamvoeging" zijner ziel. *)

VIII.

De groote wereldsteden.

Wee, wee, de groote stad!
OPENB. 18:16.

ONDER drieërlei gezichtspunt dook de tegenstelling tusschen den vroegeren en den tegenwoordigen mensch voor ons op. Vroeger machteloos tegenover de machten der natuur; nu ze met overmacht beheerschend. Vroeger opgesloten in een kleine, stille wereld; nu het leven van heel 't wereldrond in nooit rustende beweging meelevend. En zoo ook, vroeger in kennis beperkt; nu met kennis als overladen. Toegepast nu op het leven der religie, maakte die onmacht afhankelijk; deed die rûst van het leven in zichzelf inkeeren; en deed de kleinheid van verworven kennis gretig grijpen naar de kennis die geopenbaard was. En omgekeerd heeft thans het besef van eigen macht het gevoel van afhankelijkheid van den Almachtige verzwakt; laat de rustelooze actie naar buiten voor het leven in de binnenkamer van zijn eigen hart geen tijd over, en dringt het overwicht van eindige kennis het heimwee naar de kennisse van den Oneindige terug. Gelijk later blijken zal, *moest* dit niet zoo zijn, en zou ons geschapen zijn naar Gods beeld

*) In de *Zuider Kerkbode* vraagt Dr. Wagenaar, of onze indeeling van Christenen in den Voorhof en Christenen in het Heilige wel juist is. De geleerde Doctor gelieve in het oog te houden, dat geen dogmatische, maar een praktische schifting werd aangegeven. Het is een feit, dat er in ons land een onafzienbare schare van belijders van den Christus is, en evenzoo een feit, dat er onder deze schare eensdeels dezulken zijn, bij wie die belijdenis geestelijke realiteit bezit, en anderen bij wie die realiteit ontbreekt. En dit alleen werd aangeduid.

veeleer tot een tegenovergestelde uitkomst hebben moeten leiden. Maar de schuld van het verleden, en de zonde van het thans levend geslacht, dulden het niet anders. Ons op alle gebied machtig, ons overal thuis zijn, en ons van alles kennis bezitten, heeft ons eigen ik in de glorie gezet en voor de glorie van God en zijn Christus 't *algemeen besef* bijna ontoegankelijk gemaakt. Waar wedergeboorte tusschenbeide trad, werd die ban natuurlijk gebroken, maar 't algemeene geloofsinstinct voor de onzienlijke dingen, dat voorheen de machtigste hefboom voor ons menschelijk leven was, boette zijn kracht in, en daardoor is allerwegen het religieuse leven in beteekenis en kracht gedaald. Het geloofsinstinct is daarom niet weg. De vonk is er nog. Maar de aschlaag, die de vonk drukt, belet dat de gloed glinstere.

Ging hierdoor de vroegere concentratie van leven en bewustzijn in één gemeenschappelijke aanbidding te loor, vanzelf moest hieruit de zucht en de behoefte om *in iets anders* de concentratie van het leven te vinden opkomen. Hoe sterk ons leven ook door het overdreven individualisme uiteengeworpen zij, de drang naar eenheid en saambinding laat zich daarom niet wegcijferen. Die drang naar eenheid komt uit ons eigen wezen op. Hoe verschillend en soms tegenstrijdig ook de neigingen en vermogens onzer ziel zich uiten, in alles komt toch ons ééne, eigen wezen uit. En al spreekt men daarbij tegenwoordig liever niet van *de ziel*, te sterker went men er zich aan, van zijn *ik*, en nogmaals van zijn *ik* te spreken, en dat *ik* is en blijft dan toch de eenheid in ons eigen bestaan.

Maar in die eenheid van het persoonlijk *ik*, kan ons menschelijk geslacht niet rusten. Het *ik* van den één tegenover het *ik* van den ander werkt eer losmakend en ontbindend, en vandaar dat altoos zoeken naar een imponeerende macht, die ons, bij al ons verschil, en bij alle onze uiteenloopende levensuitingen toch weer samenvat. Die macht nu was vroeger de Religie. Niet eerst onder de Christen-

heid, maar reeds zeer sterk in het oude Israel, en zelfs in de wereld der Heidenen. Plaatselijk aangebeden afgoden vatten het plaatselijke en nationale leven saâm, maar bij de Grieken b.v. zweefde toch over en boven de plaatselijke afgoden de hooge idee van Jupiter, die aan heel het heir der goden zekere eenheid gaf. Maar hooger klom die eenheid toch, toen de aanbidding van den eenig waarachtigen God de wereld binnendrong. Die aanbidding vatte zich saam in de vereering van den Christus, en toen is er een tijd gekomen, dat metterdaad alle menschelijk leven zich in die aanbidding van den Christus concentreerde. Niet alleen het persoonlijk leven en het leven van gezin en familie, maar ook het leven der scholen van wetenschap, de gilden onzer nijveren, het stadsleven, het leven van kunst en vaardigheid, 't was alles religieus geheiligd, en vond in den Christus zijn vereenigingspunt. Zoo was er eenheid, zoo was er saamvatting, zoo was er concentratie, en juist dit schonk aan het menschelijk leven zijn hoogere harmonie als door een heiligen nimbus, die uit de ongeziene wereld op deze wereld der zienlijke dingen afstraalde.

Thans daarentegen is die saamvatting verbroken, die eenheid is weg, die concentratie ging teloor, die heilige harmonie is verbleekt. Er is een te sterke woeling in de wateren, die 't slijk van onderen opdrijft, en daardoor is er geen afspiegeling meer in die wateren van wat glanst aan het firmament. De klaarheid ging teloor. Het is al troebel geworden, wat we om ons zien. Het is al één onstuimige zee, die haar golven door den wind des daags voelt opzwepen, en tot geen ruste komen kan.

En toch doet te midden van die uiteenspatting en verbrokkeling de nooit uitstervende behoefte aan eenheid en saamvatting zich ook nu weer gelden, maar ze werkt thans op heel andere manier. Was het weleer een streven naar *geestelijke* eenheid, thans moet die eenheid een zichtbaar, een stoffelijk karakter dragen. Kwam ze ons vroeger toe uit de onzienlijke wereld, thans zet ze zich vast in de wereld die voor

oogen is, en zoekt haar concentratie niet in het Jerusalem dat boven is, maar in de machtige, alle menschelijk leven in zich saamvattende *Wereldstad.* Ook in de oudheid is dat streven gekend geweest, eenerzijds in Jerusalem en Athene, en anderzijds in Babylon en Rome. Maar al is er gelijkheid, toch was het toen anders dan nu. Jerusalem en Athene waren wereldsteden, niet door haar reusachtige afmetingen, noch door haar saamvatting în eigen boezem van alle menschelijk leven, maar door een geestelijke uitnemendheid. Als steden waren ze betrekkelijk klein. Maar Jerusalem schitterde door het monotheïsme op Sion, Athene door zijn kunstgenie. En wel waren Babylon en Rome reeds machtige steden, en tot op zekere hoogte prototype van de wereldstad, maar toch in heel anderen zin, dan wij dit thans aanschouwen. De tempel, zij 't al van den afgod, bleef altoos nog 't middenpunt. Er was macht, er was ingeslopen bederf, er was uitpuiling van weelde, er was verzinking in zinnelijkheid, maar, bij alle twijfel en scepticisme, bleef er toch altoos nog *iets* heiligs dat saambond. Doch zelfs reeds in dien getemperden toestand zag de profeet het gevaar, dat in zulke machtige steden school. Babylon bleef zelfs, in zijn toepassing op Rome, de booze naam van de stad, die de volkeren drenkte uit haar gifbeker; en de tegenstelling tusschen Babylon als de wereldstad en het Jerusalem, dat boven is, bezielde den ziener op Pathmos.

Maar toch heeft de oudheid nooit de wereldstad gekend, gelijk wij die kennen, als saamtrekking van heel het menschelijk leven en wel onder afwerping zelfs van allen hoogeren, heiligen schijn. In onze wereldsteden is de wereldstad vanzelve, zonder iets hoogers of meer ideaals, het middenpunt, de beheerschende macht van het menschelijk leven geworden. Van de kleinere steden, gelijk we die ook ten onzent kennen, is daarbij geen sprake. Stedelijke zelfverblinding moge ook van Amsterdam als een wereldstad gewagen, maar ieder kenner weet, dat de wereldsteden zijn Parijs, Londen en Berlijn voor Europa, en New-York voor de Amerikaansche wereld. Concentraties van millioenen inwoners, die uit heel het land de actie naar zich toe-

zuigen, en al het overige land met zijn steden en dorpen aanzien als een afhankelijk gebied, waarover zij den scepter zwaaien. Ja, meer nog, steden, die geen landgrenzen eerbiedigen en, elk op haar terrein, het leven van alle landen aan zich pogen te onderwerpen. Parijs als de wereldstad der weelde, Londen als de wereldstad van handel en verkeer, Berlijn als de wereldstad van menschelijke kennis, en New-York als de wereldstad van het geld. Van alle zijden stroomt men naar die wereldsteden toe. Het is een pelgrimstocht uit alle oorden, om in die wereldsteden zich eerst ten volle mensch te hebben gevoeld. Met magnetische kracht trekken ze alles tot zich. Van haar gaat 't wachtwoord uit, dat heel de wereld door moet klinken, en tot in de verst afgelegen streken den toon voor het leven moet aangeven. Wie naar die wereldsteden den pelgrimstocht niet meêmaakte, telt niet als volle mensch meê. Dàár, in die wereldsteden, leeft men een eigen leven; al wat daarbuiten tiert, bootst slechts het leven van die wereldsteden na. Ze zijn de meesteressen, de heerscheressen op elk gebied van 't menschelijk aanzijn. Daar in die wereldsteden wordt de wijn ingeschonken, en naar het woord van den Ziener, hebben ze alle volkeren met haar wijn gedrenkt. Die er den toon aangeven zijn „bekleed met fijn lijnwaad van purper en scharlaken en versierd met goud en kostelijk gesteente en paarlen." Nog altoos naar het oude type, in zoo krachtige taal door de profeten en door den Ziener op Pathmos in beeld gebracht.

Ging zoo de aloude concentratie van het menschelijk leven onder het schild van den Christus teloor, de concentratie, die de wereldstad er ons voor in plaats schonk, kon niet anders dan een onheilige zijn. Reeds de profeet gaf voor het type van zulk een stad den trek aan, dat ze niet anders zijn kan, dan „een verzamelplaats van onheilige geesten", een „bewaarplaats van wat onrein en hatelijk is." Dit kan niet anders. Het zaad der zonde is in het hart van elk mensch

aanwezig. Hoe meer menschen ge alzoo op éénzelfde plaats saambrengt, hoe meer ge de onheilige brandstof voor het vuur der zonde ophoopt tot een onheiligen berg. De voorstelling, alsof dit alleen in Parijs zoo zijn zou, is dan ook even onmenschkundig als in strijd met de feiten. In Engelands hoofdstad hoopt het booze kwaad zich even machtig op. Berlijn is in geen enkel opzicht achtergebleven. En in New-York viert de zonde, in haar schandelijke vormen, even satanische orgiën. Er is in elk dier steden een poel van ongerechtigheid op alle zedelijk en stoffelijk gebied. Niet, alsof heel deze steden alzoo waren. Er is in al die steden een beschaafde, zeer smaakvolle voorgevel, maar daar achter broeit en gist het kwaad schier grenzeloos en bandeloos, en de giftige gassen dampen er allerwegen uit in wild opstijgende wolken.

Dit komt van de verborgenheid der schaamteloosheid. Op het platteland en in de kleine steden kent men u van aanzien en bij uw naam. Zelfachting dwingt daarom tot zelfbedwang. De heilige schaamte is er een schutsengel, die den wilden hartstocht in toom houdt. Maar in die wereldsteden met haar millioenen en millioenen, verliest de enkele zich geheel. Niemand kent hem. Hij is aan zichzelf overgelaten, en verliest daarom den schutsengel der schaamte al meer uit het oog. Hij ziet hoe anderen zich aan niets meer storen, en in hun bacchanaliën jubelt hij meê. De nacht wordt er in den dag, de dag wordt er in den nacht verkeerd. Men houdt er op, mensch met eigen naam en eigen achting te zijn, en gaat op in de brooddronken massa. Zoo neemt de zonde onder de mannen en onder de vrouwen er steeds stuitender vormen aan. Voor wie zou men zich ontzien? Voor wie zich verbergen? Het wordt één booze sport in zinnelijke zelfverlaging, waarin de een den ander nog poogt te overtreffen. En zoo drinkt men, en speelt men, en verdierlijkt zich, tot alle hoogere menschenadel met voeten is getreden. Niets waarvoor men meer terugdeinst. Niets wat de stem der conscientie meer wakker roept. Men weet het van elkaar en voelt zich door anderer schuld bij eigen schuld veilig. Geen der onheilige „broederen" die

er u straks minder om acht. De kinderen weten het van hun vader en moeder. De jongere broeders en zusters van de oudere. Het is één onweerstaanbare trein van zingenot en weelde, die 't al meelokt en meetrekt. En dit weer heeft vanzelf tengevolge, dat uit heel het land, en tot uit verre landen, de meest goddelooze en misdadige elementen juist naar die wereldsteden toekruipen en toesluipen. Dàár vinden ze een wereld naar hun hart, en, eens daar binnen genesteld, vieren ze elken boozen hartstocht bot.

En in die innerlijk verdorven wereldsteden trekt zich nu alle glorie van het menschelijk leven saâm. Alle kunst opent er haar tempel en geeft er aan haar priesters en priesteressen eere en goud. Het kunstvermaak viert er zijn hoogste triomfen. Zangers en zangeressen met de welluidendste stem, spelers op alle muziekinstrument en van het uiterste der vaardigheid, tooneelvertooningen met het schitterendste decor en de meest voltooide actie brengen er hoorders en toeschouwers in verrukking. Wat is het leven van den kunstenaar in een provinciestad vergeleken bij zijn zegetocht in een onzer wereldsteden! In bouwkunst en beeldhouwwerk en schilderkunst overtreffen deze wereldsteden door haar monumentale paleizen en rijk gestoffeerde museums al wat heel 't overig land te aanschouwen geeft. De vormen van het leven zijn er tot de hoogste verfijning opgevoerd. De feestmalen schitteren er, door keur van gerecht en fijnheid van tafelmontuur. Tot in gewaad en kleedij wordt een kleur van snit en harmonie van kleuren en rijkdom van versiering bereikt, als ge elders vruchteloos zoekt. En dit niet alleen, maar ook de wetenschap bloeit er. Elke wereldstad geurt met haar Universiteit en stalt een reeks van de best voorziene scholen op elk gebied van menschelijke bedrijvigheid uit. Voor alle gebied van menschelijke kennis vindt ge er genootschappen en vereenigingen en clubs. Meetings en voorlezingen en conferenties over elk stuk van menschelijke wetenschap verzamelen elken avond een keur van publiek in haar

lokalen. De Overheid ontplooit er haar macht. Een heirleger van politie en militair waarborgt rust en orde. Schitterend verlicht de Overheid tot diep in den nacht grachten en straten en stegen. Voor snelheid van communicatie biedt ze u sporen onder den grond door, trams langs alle lijnen, rijtuigen die onder haar controle staan. Ze biedt u een drinkwater, dat het water van den bergstroom in zuiverheid evenaart, en ze waakt tegen de ziektegevolgen, waarmee vuilheid of gifmicrobe u bedreigen konden. En ook zonder dat de Overheid er zich in mengt, zijt ge in elk deel van zulk een wereldstad thuis. Gelagzaal op gelagzaal wacht op u, om u te herbergen. Op alles is gerekend. In alle nooddruft des levens is voorzien.

De saamvatting van het leven in zulk een wereldstad gaat dan ook de concentratie van het leven in uw dorpen en kleine steden veer verre te boven. Er is in die wereldsteden niet alleen concentratie van het leven van heel het land en van heel de wereld, maar ook een concentratie in zichzelf. Op het platteland en in onze kleine steden leeft men een eigen leven in zijn eigen huis, en in dat stille huislijke leven ontwikkelt zich familiezin, toewijding en onderlinge gehechtheid. Maar in zulk een wereldstad is het huis bijzaak. Maar al te velen, die het 's morgens verlaten en eerst diep na middernacht weer opzoeken. Het huis is er logies, als men te bed wil of krank wordt. Doch men leeft niet in huis, maar in de stad. Men luncht op zijn kantoor, men houdt middagmaal in zijn restaurant, en 's avonds vindt ge man en vrouw en kroost in den schouwburg, op het concert of in de gelagzaal, en huiswaarts keert men alleen om te gaan slapen. Zoo wordt het leven steeds meer veruitwendigd, op het publiek terrein overgebracht, en op dat publieke terrein verliest de persoonlijkheid zich, verliest de gezinsgeest zich, wordt de familieband steeds losser gemaakt, en . . . de religie vindt geen plek meer voor 't hol van haar voet. Hoe zou er dan van een saamtrekking van het leven onder Christus als ons aller Hoofd op alle gebied des levens nog sprake zijn? De kunst bant Hem uit. De wetenschap verlaagt Hem tot een rabbi der oudheid. En de altoos booze maatschappij in haar

eindelooze woeling schept zichzelf een zedelijken standaard, die om de ziel zich niet meer bekommert, en aan het lichaam niets ontzeggen durft.

De sterke concentratie van het leven in zulk een wereldstad, aldoor geheel buiten de eenheid in Christus omgaande, ja, steeds meer bewust tegen de eenheid van het leven in Christus ingaande, zoekt daarom haar eenheid in *een eigen geest.* Niet in een eigen geest, die van hooger komt, noch zelfs in een geest, die in een machtige persoonlijkheid belichaamd is, maar in een geest zonder naam, in een geest dien ge niet in beeld kunt brengen, maar toch een geest, waarvan ge de overheerschende en meeslepende macht op elk gebied van het leven voelt. Aan de macht van dien geest biedt niemand weerstand. En ieder, die mee wil doen, vervormt er zich naar. Niet alleen in het groote, maar tot in het kleinste, tot in de mode van het gewaad, tot in de manier van zich voor te doen, tot in de taal die men spreekt en tot in den toon waarin men zich uit. Aan dien geest is men verslaafd. Aan verzet waagt niemand zich. Als een kudde lammeren loopt de een achter den ander aan. Ook in de wisselingen waarin die geest zich gedurig vermeit. Want wat tien jaar geleden mode en usantie was, is nu lang verouderd. Schier elk vijftal jaren slaat die eene zelfde, allesbeheerschende geest in nieuwe vormen om, in vormen hoe men zich kleedt, wat men eet, welk lokaal men bezoekt, waar men 's avonds heengaat. En zoo is de vorm niet weer omgeslagen, of de duizenden en tienduizenden volgen willig en gaan meê, en niemand denkt er aan, wat voor tien jaar vaste regel was, ook nu nog te blijven volgen. Die geest is anders te Parijs dan te Londen, anders te Berlijn dan te New-York, en wie uit Berlijn te Parijs komt, haast zich zijn Berlijnsche wijze van doen af te leggen en gaat slaafsch op in den geest van Parijs. *Wie* dien toon aangeeft, kan men van de mode nog zeggen. De man of de vrouw is met name te noemen, die elk

voorjaar en elken herfst de snit en de kleur van uw gewaad u voorschrijft. Maar voor het overige zijn de toongevers onbekende personen. Niemand weet u met zekerheid te zeggen, waarom nu en juist op die wijs usantiën en levensmanier weer wisselden. Maar het resultaat blijft 't zelfde. De geest spookt en heerscht, en aan dien geest onderwerpt een ieder zich, en al wie meêleeft volgt na.

En onder dat alles woelt en werkt een eenheid van geestesrichting. Al die vormen en gewoonten en usantiën, hoe uiteenloopend en wisselend ook, zijn toch de uiting van éénzelfde bedoelen, van éénzelfde willen, van éénzelfde richting, waarin, onbewust, gestuurd wordt. Niets staat op zichzelf. Tusschen alles is verband. Er is niet alleen uitwendige en vormelijke concentratie, maar ook een concentratie in eenheid van geest in alles wat stuurt, richt en leidt. Zoo zijn er dan wijsgeeren opgestaan, die gewaand hebben, die eenheid van den heerschenden geest in hun stelsel tot uiting te kunnen brengen, en invloed oefenden die diepe denkers ongetwijfeld, maar toch vergisten ze zich, toen ze waanden, dat *hun* denken dien geest schiep. Veeleer gaven zij in hun stelsel slechts uitdrukking aan wat in den geest van het volk was wakker geworden en allengs in den geest van heel een wereldstad tot klaarder bewustzijn was gekomen. Wie nu achter het gordijn gluurt, weet hoe in dit alles eenerzijds de door God in ons menschelijk wezen gelegde kracht, en anderzijds allerlei satanische invloeden werken. Die beide worstelen met elkaar, en het is uit die worsteling, dat de toongevende geest voor elk nieuw tijdperk opkomt. Die geest nu is in de eeuw, die achter ons ligt, steeds meer van het heilig spoor afgeweken, en steeds duidelijker is hij bezig een geestelijk menschbestaan te organiseeren, dat op alle punten God verlaat en van zijn heiligen wil zich afkeert. Of die ongoddelijke ontwikkeling nogmaals gestuit, geknot, ontzenuwd, en aan hooger geest onderworpen zal worden, weten we niet. We kunnen op weg zijn naar de openbaring van „den mensch der zonde". Het kan ook zijn, dat wat nu heerscht, nog tijdelijk weer ondergaat. Maar, wat ook de toekomst brenge, zooveel staat vast, dat heel onze

menschelijke ontwikkeling op dit oogenblik in het teeken *van de wereldstad* staat, en dat de geest, die als toongevend en heerschend van die groote wereldsteden uitgaat, almeer zijn stempel op heel onze menschelijke existentie zet. Het is die geest van de wereldstad, die, naar steden en dorpen uitgedragen, almeer de geheele levensuiting van ons geslacht gaat beheerschen. Het is die geest, die zijn eenheid, saamvatting en concentratie aan het meelevend deel van ons menschelijk geslacht opdrukt, en zich in alle werelddeelen zoekt voort te planten. Hem, die eens haar Koning was, heeft 't Christelijk Europa onttroond, en de wereldstad is haar *de Koningin* geworden, onder wier scepter men zich willig buigt. Wat heerscht, is niet meer de geest van Boven, die ons met een *sursum corda* opheft, tegen de zonde wapent, en ons de poorten der eeuwigheid ontsluit. Die geest van Boven heerscht nog in den kleinen kring, onder hen, die aan hun Koning trouw bleven. Maar de geest, die over de massa heerscht, is een geest uit de wereld, die binnen de perken van deze wereld het leven afsluit, en die, tot onder de belijders, steeds meer van het menschenhart bezit neemt. Van dien „geest uit de wereld" is de „wereldstad" de schitterende tempel. En uit dien tempel van den geest der wereld voert men tegen het Koningschap van Christus zelfs geen strijd meer. Strijd zou juist de ijveraars voor Christus' Koningschap weer hebben wakker geroepen. Neen, het trof beter doel, zoo men dat Koningschap van Christus eerst puur vergeestelijkte, toen het onbesproken liet, en eindelijk het deed vergeten. Zoo kwam het terrein vrij. Europa vergat, dat het eens zijn harmonische eenheid voor alle levensuiting in den Christus bezeten had, en zoo ging de deur van 't hart open voor de majesteit der nieuwe Koninginne, voor het Babylon, dat ons zijn eenheid van geest, en in zijn glorie de moderne saamvatting van ons menschelijk leven schenken zou.

IX.

De Koninginne der wereld.

Zonder natuurlijke liefde.
2 TIM. 3:3.

OPZETTELIJK trokken wij een scherpe onderscheidingslijn tusschen het „kleine kuddeke" en de „breede schare" die nog altoos bij sommige kerken te boek staat. Het feit ligt er nu eenmaal toe, dat de kring der persoonlijk ten leven verwekten altoos klein was, vergeleken bij den breeden kring van hen die nog slechts nominaal *meededen*, zonder bewust *meê te leven*. En daar er toch tusschen dien kleinen en dien grooten kring nog altoos verband blijft bestaan, spraken we van de kleinere groep *in het Heilige*, en van de breedere groep *in den Voorhof*. Onder hen nu, die in het Heilige verkeeren, bleef uiteraard de Religie in ongebroken kracht voortleven, maar onder hen, die in den Voorhof omdolen, daalde het peil der Religie, met elk nieuw tiental jaren, steeds lager; en reeds voor velen is het oogenblik van den *afval* aangebroken. Zij ontwaren zelve, dat het overgeleverd geloof geen vat meer op hen heeft; dat ze dus welbezien zelfs in den Voorhof niet meer thuis hooren; en de één voor, de ander na, sluipen ze den Voorhof uit. Enkelen om bij een buddhistische kapel of op een spiritistische séance nieuwen prikkel voor hooger gevoelen te zoeken, maar verreweg de meesten, om het voortaan, tot aan hun sterven toe, *zonder* Religie te doen. En op dat gestadig dalen van den stroom der Religie in de breede bedding van het leven werd gewezen, niet om deze afgedoolden hard te vallen, maar veeleer om te doen uitkomen, hoe tijden en omstandigheden bij de groote menigte de ééne maal den prikkel van het religieus gevoel scherpen, en een ander maal datzelfde religieus gevoel afstompen, zonder dat er in den toestand van het onwedergeboren hart in den loop der eeuwen een noemenswaard verschil valt op te merken. Het is en

blijft onder alle natie en in alle eeuw dezelfde mensch met kostelijke kiemen voor hooger aanleg, maar ook met de krachtige kiemen voor de bangste zonde en afdoling in het vergiftigd hart. Tijden en omstandigheden nu waren vroeger voor het instandhouden van zekere algemeene godsdienstigheid gunstig; maar diezelfde tijden en omstandigheden zijn thans voor den bloei van die *algemeene* godsdienstigheid steeds ongunstiger geworden. Vandaar het zinken van de beteekenis der Religie in het publieke leven, van daar de steeds veldwinnende twijfel en onverschilligheid; en vandaar ten slotte de toenemende afval, niet onder de geloovigen, maar onder hen die meêliepen. Een inzinking, die ge soms in eenzelfde familie gedurig voor oogen ziet, als ge de zeer ouden in de familiën nog kerkwaarts ziet gaan, het tweede geslacht nog zekeren eerbied voor de overgeleverde Religie ziet koesteren, maar de kleinkinderen ziet opgroeien geheel buiten alle Religie om.

Toch belet de hoogere aanleg van den mensch, dat daarom alle hoogere aspiratie, elk zoeken naar een gemeenschappelijk ideaal teloor ga. Die hoogere aspiratie, dat gemeenschappelijk ideaal vond de Christelijke maatschappij eertijds in den Christus, thans zoekt en vindt men dit in een hooger gespannen wereldleven, dat men het moderne leven noemt. In dat moderne leven woelt en heerscht een gemeenschappelijke geest, die aan het leven eenheid van toon en eenheid van bedoelen geeft, en die gemeenschappelijke geest komt op in de groote wereldsteden, en trekt uit die wereldsteden land en volk binnen, om allengs geheele natiën te veroveren. Aldus gaat er van de wereldsteden een mode voor het leven, een levenstoon, een levensopvatting uit, die de verdoolde geesten toch weer in zekere eenheid saambindt. In die wereldsteden herleeft wat de Schrift met den naam van „Babylon" aanduidt, en het is dit moderne Babylon, dat thans als Koninginne onze moderne maatschappij steeds meer aan zich onderwerpt en beheerscht in elke levensuiting. En ze doet dit zoo tyranniek, dat niemand, die op de hoogte van zijn tijd wil zijn, en wil meêtellen, het ook maar waagt zich tegen haar

levensordinantiën te verzetten. Slaafsch volgt de man der wereld haar mode, haar leventoon, haar usantie en haar levensopvatting na. Krachtig georganiseerd, verheft zich alzoo het koninkrijk der wereld tegenover het Koninkrijk van Christus. Men voelt, dat wat er nog van kerkelijken invloed in het leven over is, aan het streven van dat koninkrijk der wereld in den weg staat. Dat alles zijn banden uit het verleden, die den modernen geest beletten vrij en blij zijn vleugelen uit te slaan. Vandaar het allengs opkomend *anti-clericalisme*, dat er op op bedacht is, om deze kerkelijke invloeden van alle terrein terug te dringen, en niet kan rusten, zoolang niet elke invloed van het voormalige algemeen Christelijk leven gebroken en te niet is gedaan. Wetenschap, kunst, genotzucht, geldzucht, 't moet alles saâmwerken, als instrument ten dienste van dien algemeenen wereldgeest, die steeds krachtiger heel het leven en heel de levensexistentie moderniseert, en van uit het moderne Babylon zijn door niets gestuite triomfen viert. Het is deze geest, die internationaal en cosmopolitisch alle meelevende natiën tot één geheel vereenigt, heel de beschaafde wereld onder zijn scepter verzamelt, en zoo de plaats inneemt, die voorheen door de heerschappij van den Christus werd ingenomen, en waarvan het Koninkrijk van Christus thans steeds meer wordt afgedrongen. Eens had het Koninkrijk van Christus zich een plaats in het hart der volken weten te veroveren. Ook toen woelden wel allerlei lagere passies, maar het Evangelie wist meester te blijven en in een hoogere aspiratie alle gedoopte volken saam te vatten. Maar thans heeft dit uit. Een geheel andere geest heeft het hart der volken ingenomen. Er is een geheel andere eenheid van geest die hen saambindt en beheerscht, opgekomen. In het middenpunt van het leven is niet meer de geest, die van den Christus uitgaat, maar de moderne wereldgeest toongevend geworden. En het brandpunt van zijn macht vindt die moderne tijdgeest, die tegen alle Religie òf onverschillig òf vijandig overstaat, in het moderne Babylon van onze, wel onderscheiden maar toch in harmonie saamwerkende wereldsteden.

Nu sloot eertijds de geest van Christus, toen deze in het groote werelddrama den toon aangaf, zich aan bij *het natuurlijke leven*, gelijk dit in den aard van onze menschelijke existentie gegeven is. De enkele mensch leefde in natuurlijke banden. In den band van het gezinsleven, in den band van het familieleven, in den band van het leven zijner woonplaats, in den band van zijn levensberoep, in den band van het nationale leven. Krachtig kon hij zijn persoonlijkheid ontwikkelen, maar nooit anders dan in deze natuurlijke banden. Die banden kwamen tot uiting in wat men noemt „de natuurlijke liefde". Zeker, ook buiten die natuurlijke banden waren er banden van vriendschap en geestes-sympathie, maar „de natuurlijke liefde" was en bleef toch de ruggegraat van heel het maatschappelijk leven. Het was de liefde van ouders voor hun kinderen, van kinderen voor hun ouders, van zusters en broeders onderling, van leden van éénzelfde familie en geslacht voor elkander; de liefde voor zijn dorp en stad; de liefde voor zijn bedrijf of beroep; de liefde voor zijn gewest en vaderland, waarin de natuurlijke liefde zich uitte, die allen saambond, heel een volk met geestdrift vervullen kon, en richting en stuur aan het leven schonk.

En op heel het breed terrein, waarop deze natuurlijke liefde werkte en saambond en bezielde, kon men het innerlijk besef niet onderdrukken, dat al deze banden, waarin men zich met anderen vereenigd voelde, door Hooger hand ons waren aangelegd. Men koos zijn ouders niet, maar was uit zijn ouders geboren. De zorge voor het leven en de opvoeding van zijn kroost was een door Hooger hand opgelegde levenstaak. Zijn vader en moeder te minnen en gehoorzaam te zijn, voelde men in de conscientie als een van God opgelegde verplichting. Zijn zusters en broeders vond men als door Hooger bestel met ons in eenzelfde gezin geplaatst, en de band van het bloed trok. Het „Gij hebt, o, Albestierend Koning, de plaats bestemd voor ieders woning, den kring waarin hij werken zal", leefde, vooral bij de weinige verplaatsing en verhuizing, in ieders hart. Vader en zoon arbeidden meestal in hetzelfde beroep,

en de gildeband was als in den familieband ingeweven. En als de vrede verstoord en het vaderland bedreigd werd, werkte de vaderlandsliefde als een electrische vonk, die heel het volk in gloed zette. Zoo lag heel de menschelijke existentie in banden van natuurlijke liefde saamgevat, en heel het samenweefsel van deze banden deed zich voor als een uitvloeisel van Hoogere ordening. De natuurlijke liefde voelde men als ingeschapen, als door God in ons gewerkt, en als vanzelf van aanbidding opheffend.

Aan deze banden nu had de Christelijke religie nooit getornd. Zeker, ze had steeds de eenheid van ons menschelijk geslacht tegenover bekrompen patriottisme doen zegevieren. Barmhartigheid en ontferming had ze steeds ook tot den vreemdeling uitgebreid. En nimmer had ze vergeten, dat er gevallen kunnen zijn, waarin wie vader of moeder liefheeft boven den Christus zijns onwaardig zou zijn. Maar in dit alles lag nooit anders dan een noodzakelijk correctief van alle misbruik, dat zelfzuchtige of zondige opvatting ook van de natuurlijke liefde maken mocht. Maar, onder dit voorbehoud, had de Christelijke Religie zich steeds aangesloten aan het gezinsleven, aangesloten aan het familieleven, aangesloten aan het plaatselijk, gewestelijk en nationaal saamleven, en was heiligend doorgedrongen tot in elk beroep. Ze ontwrichtte het natuurlijke leven niet, ze zette dit niet ter zijde, ze beschouwde dit niet als onverschillig, maar doordrong het met haar geest, voerde het terug op haar oorspronkelijke zuiverheid, *en bood zich aan, om het aan te vullen.*

's Menschen leven schoof over de grens van het graf. Het kon en mocht niet worden opgevat als uitgeput in deze korte existentie. Voor enkelen kon een tijdperk van zestig, zeventig jaren nog een existentie heeten. Maar hoe dan met die tienduizenden en millioenen, die jong wegstierven, of nauwelijks den mannelijken leeftijd haalden. Het menschenhart riep om een eeuwig aanzijn. Het leven kon met

zijn korten duur, met zijn volle maat van menschelijke ellende, met zijn overloopende maat van ongerechtigheid, *het* leven niet zijn. Zoo stond onze menschelijke existentie voor aller geest als wel hier begonnen, maar als nimmer hier voleind. Veeleer als hebbende hier slechts zijn aanvang en wording, om eerst straks in een eeuwig aanzijn tot zijn volle, eindelooze ontplooiing te geraken. Men rekende met het sterven, men rekende met de ontzaglijke macht van den dood. En de vraag wat het *daarna* zijn zou, woog op aller hart en plaatste elks innerlijk leven voor den Rechter van levenden en dooden. Heel onze aardsche existentie verloor zich in het kleine, ja, bijna in het niet, vergeleken bij die eindelooze eeuwigheid die in het sterven haar poorte voor ons ontsloot. En dit allesbeheerschende moment van het *memento mori* sloot vanzelf aan de verschijning voor den Almachtige aan, en deed zoo ons bevlekt en zondig aanzijn terugtreden voor zijn Heiligheid. Vandaar vraagstukken en problemen, waarvoor dit aardsche leven geen zweem zelfs van oplossing bood. En op dit punt nu bood de Christelijke Religie zich aan, om met een schat van Goddelijk licht en Goddelijke ontferming deze leemte in onze existentie *aan te vullen*. Verwachtingen, die anders in vagen vorm zweefden, namen hierdoor vaste gestalten aan. Door de donkere schaduwe des doods baande het ons een weg. Het tijdelijke werd met vaste hand aan het eeuwige aangesloten. Ons aanzijn verruimde, verbreedde zich. En zelfs staande voor de poort der eeuwigheid, behield het hart van den mensch zijn gevoel van rust. Het leven hier en het leven hiernamaals werd in heilige eenheid saamgevat. Eén geest kon beide doordringen. En de geest, die ons menschelijk leven hier nu reeds, en straks bij het ingaan in de eeuwigheid, bezielen zou, was de geest van Christus, die, aan de rechterhand des Vaders gezeten, met alle macht over levenden en dooden bekleed was. Eenheid alzoo! Saamvatting van heel onze existentie in één heilige harmonie, die uit Christus als aller Koning ons tegenschitterde, en die vanzelf haar aanknoopingspunt vond in die „natuurlijke liefde", die door God, als aller Schepper, in ons hart en in onze

menschelijke verhoudingen gelegd was. Zoo heiligde de Religie het leven, en het leven leidde tot de Religie op.

Maar natuurlijk, voor den modernen tijdgeest kon dit geen stand houden. Ook die geest der wereld bedoelde wel het leven in vaste banden saam te vatten. Zonder vaste banden toch is er eenheid, noch kracht, noch heerschappij denkbaar; maar de natuurlijke liefde kon hierbij haar eere niet behouden. Die moderne tijdgeest gaat veeleer uit van de onderstelling van het *vrije* individu, van de *gelijkheid* der individuen, van de *mechanische saambinding* der individuen, ingevolge eigen keuze en wil. Deze geest der wereld kan zijn uitgangspunt niet nemen in iets wat buiten onze wereld ligt. In die wereld zelve zoekt en vindt hij het geheim zijner kracht. In die wereld is de mensch natuurlijk het beheerschende element, en alzoo moet 's menschen keuze en wil deze moderne wereld organiseeren. Die vrije keuze en vrije wil des menschen is rechtstreeksche eisch, zoodra ge *het individu* neemt als uitgangspunt. Elke band van geboorte, gezin, familie, woonplaats of wat dies meer zij, zou, dieper opgevat, toch weer aangelegd zijn door Hooger macht, en zoo het individu onvrij maken, en het individu *bepalen* niet uit zichzelf, maar door een macht van buiten. En immers elke erkenning van een *ons bepalende* macht, die buiten, achter of boven ons zou gelegen zijn, zou de beslissing over ons en over ons levenslot niet in onze hand laten, maar in Hooger hand stellen, en zoo toch weer tot de huldiging van de Religie leiden. En juist dit mag niet. Dit zou zijn een terugvallen in de dwaling van het voorgeslacht. Dit zou toch weer ons afhankelijk stellen van allerlei invloeden, die uit een Hoogere wereld op ons inwerkten. En dit staat nu eenmaal vast, ons leven moet uit de wereld worden verklaard en moet in de wereld opgaan. Het moet en zal blijven een leven uit en voor het Koninkrijk der wereld. Invloeden mogen daarbij op ons werken, en desnoods ons geheel beheerschen, mits het invloeden zijn en blijven die van de natuur of van *mensch* op *mensch* uitgaan. Maar altoos moet het uit de wereld en den mensch opkomen, en bij dien alleenheerschenden

mensch uit zijn keuze en wil. Niet elk onzer, niet elk mensch kan heer en meester over zichzelf blijven. De invloed van mensch op mensch wordt toegegeven. Alleen maar, ook die invloed van mensch op mensch moet en mag niet voortkomen uit noodzakelijkheid van Hooger bestel, maar moet zijn oorsprong vinden in een menschelijke vinding, in een menschelijke verzinning, in een menschelijke wilskeuze, in een menschelijke daad. Zoo ver ge wilt moogt ge in de historie teruggaan; maar hoe ver ge ook de werking van mensch op mensch naspeurt, de stoot, de aandrift, die eens uitging en thans in u nawerkt, moet altoos van het individu zijn uitgegaan en u als individu bereiken en aantasten. Er is een afzonderlijke, zeer ingewikkelde zielkunde ook van de menigte, en lang nog zijn de geheimenissen niet ontsluierd, die deze zielkunde der menigte voor ons verbergt. Maar dit staat vast, dat er nooit anders dan met individuen valt te rekenen, en voorts met de toevallige banden, die het ééne individu het andere individu heeft aangelegd.

Zoo wordt voor het *organisch* levensverband der geslachten het *mechanisch* levensverband der individuen in de plaats geschoven, en is in beginsel de natuurlijke liefde verzaakt. Al zwakker wordt de band van het huwelijk en de band die de ouders aan hun kroost verbindt. Dat uit de geboorte een verplichting tot eerbieding aan zijn ouders voor het kind zou voortvloeien, wordt niet langer toegegeven. Dat ouders het zingenot, dat tot de geboorte leidde, betalen door het onderhoud en de opvoeding van hun kroost, acht men normaal; maar voor het kind komt hieruit geen enkele verplichting op. De natuurlijke liefde tusschen ouders en kinderen wordt hierdoor principieel aangetast. Het gezinsleven verliest hierdoor zijn aard en karakter. Het kan desnoods op zij gezet. Waar het nog stand houdt, is dit vrucht van den wil der gehuwden of saamlevenden, maar hooger ordinantie of diepere basis van het leven is het niet meer. Zusters en broeders kunnen elkaar liefhebben,

maar ze kunnen het ook laten. De band, die hen saambindt, is geheel toevallig, kwam zonder en buiten hun wil op, en is vrucht van anderer doen, waarvoor niet zij verantwoordelijk zijn. Er wordt op die wijs de vastigheid van het gezinsleven, en daarmee de grondslag van heel het maatschappelijke saamleven ontwricht, veel losser spel nog drijft men met de saamhoorigheid van de inwoners van eenzelfde plaats of de landgenooten van eenzelfde vaderland. De indeeling in natiën en volken geeft valsche onderscheidingen, uit een dolend verleden tot ons gekomen, en aller ideaal moet zijn welhaast de ééne wereldrepubliek uit te roepen, die een algemeen maatschappelijk karakter zal dragen, en heel ons menschelijk geslacht zal omvatten. Anarchisten en Socialisten, die zichzelf als echte *sans patrie's* aandienen, gaan hierin zeker het verst, maar toch werken ze in hun plan geen andere denkbeelden uit, dan die als grondgedachte in allerlei kring door den modernen wereldgeest worden ingeprent. De wereldstad het ideaal. Cosmopolitisch alle verkeer en handel. Internationaal alle levensideaal. En de ééne geest der wereld door alle nationale scheidsmuren heen brekend, om ze straks omver te werpen. Is niet de eene wereldtaal reeds in de maak?

Zoo worden de oude banden steeds losser gemaakt en in beteekenis verkleind, en daartegenover vertoonen zich allerwege aanzetsels voor een heel andere, niet door God verordende, niet in onze natuur ingeschapen, maar uit menschelijke keuze en wilsdaad opkomende saamverbinding der menschen. Voor de organische saambinding, die God in het leven zelf inschiep, een uitwendige, werktuigelijke saambinding, die opkomt uit aller onderwerping aan den modernen wereldgeest. Een saambinding, niet in het bloed, niet door den schat, die ons de historie overleverde, niet door plaatselijk saamwonen, maar een saambinding door het geforceerd gelijke denken, door het volgen van gelijke gewoonten en levensmanieren, door het dwepen met gelijke idealen, door het zich verslaven aan eenzelfde mode, door het ingaan in eenzelfden levenstoon, door het ijveren voor gelijke nieuwigheden, door het zich bezielen laten door eenzelfden

levensgeest, bovenal door het gelijkelijk breken met wat in de Christelijke Religie eens allen heilig was. — En nu stuit dit pogen wel af op de natuurlijke ordening der dingen. Het organisch verband, door God gelegd, is niet weg te cijferen, maar houdt stand, en daardoor mist het moderne wereldleven zijn natuurlijke basis. Zie het maar aan de onzinnige poging, om het principieel verschil tusschen man en vrouw op te heffen, een poging waarin zich zeer zeker de vroegere onderschatting van de vrouw wreekt, maar die, in loochening van het eigen wezen der vrouw verloopend, zich tot een belaching maakt van den onvoorwaardelijken eisch der natuur. Doch al wordt de moderne tijdgeest keer op keer door de natuur der dingen gewraakt, hij geeft het daarom niet op, hij tast tenslotte die natuur zelve aan, en leidt daardoor tot de droeve uitkomst, dat in den modernen wereldmensch het geestelijk willen en bedoelen almeer de overeenstemming met *den natuurlijken grond van ons aanzijn* verliest.

De taaiheid, waarmee tegenover dezen modernen tijdgeest, (we spreken nu niet van onder de geloovigen, maar) onder de groote menigte de Christelijke traditie zich nog altoos handhaaft, is dan ook vooral daaruit te verklaren, dat de Christelijke religie met de natuurlijke gesteldheid van het leven saamvalt, en dat de moderne tijdgeest er tegen in gaat; dat de Christelijke Religie zich aan die natuurlijke ordening aansluit, en dat de moderne tijdgeest er mee breekt. Toch wint die moderne geest nog altoos zienderoogen terrein. In eene onzondige, conform haar ingeschapene ordening levende maatschappij zou dit niet denkbaar wezen. Maar alle zonde is losmaking van de door God gelegde banden. Altoos weer de emancipatiekreet uit den tweeden Psalm: „Laat ons hun banden van ons werpen". En het is aan die zondige zijde van onze gevallen natuur dat het moderne leven zich aansluit. Niet zonder inmenging van een hooger bedoelen, dat eenmaal zijn van God gewilde vrucht zal dragen. Maar het lokaas voor de schare ligt niet alleen in het aantrekkelijke, maar ook in het zondige van den tijdgeest. Er schuilt in den gevallen mensch nu eenmaal

van meetaf óók *vijandschap tegen God*, en het is in *dien* trek van het menschelijk hart, dat de wereldgeest aan alle oorden der wereld in duizend harten zijn ongezochten en machtigen bondgenoot vindt.

En zoo blijft het *Babylon* tegenover *Jerusalem*. Beide natuurlijk *typisch* genomen. De *Koninginne* der wereld tegenover den van God over zijn Sion gezalfden *Koning*!

X.
De geldmacht.

> Gij kunt niet God dienen en den Mammon.
>
> MATTH. 6:24.

NIET het *„gouden kalf"*, maar *Mammon* is in de Heilige Schrift het brandmerk voor het Geld als onheilige macht. Het uit zuiver goud gegoten stierenbeeldje, dat Israel in de woestijn bij het altaar omhoog hief, was als zinbeeldige voorstelling van den Schepper van hemel en aarde bedoeld. Men *verwachtte* er geen goud van, maar *gaf* er zijn goud voor. En zoo gaat heel de strijd voor of tegen de Geldmacht buiten het „gouden kalf" om. Puur op den klank af, heeft een soort publiek, dat van de Schrift vervreemd was, dat spreken van het „gouden kalf" voor het dwepen met geld in zwang gebracht. Scherp en opzettelijk daarentegen wordt de donkere schaduwzijde van heel het geldwezen door onzen Heere Jezus Christus saamgevat in het woord *Mammon*, en door de forsche tegenstelling: „Gij kunt niet God dienen en den Mammon", afgekeurd, veroordeeld, en met name in zijn *anti-religieuse* strekking tentoongesteld.

Geld kan tot allerlei zonde verlokken; haast kunt ge zeggen, er is geen zonde denkbaar waartoe het niet verlokt heeft; maar dit alles is slechts uitvloeisel van het centrale bederf, dat alle geld aanbrengt zoodra het voor den mensch datgene begint te worden, wat alleen

zijn God voor hem zijn kan en mag. Lang worstelde het dan in het hart. Ons menschelijk hart heeft een steunpunt noodig, waarop het vertrouwen, steunen, leunen en rekenen kan, en waaraan het de de rust, de vrede en de kalmte des levens ontleent. Aanvankelijk wisselt dat dan af. De ééne maal vindt het hart dit steunpunt in zijn God, een ander maal in zijn geld of kapitaal. Dan is er gestadige slingering, al naar gelang van het leed of het gevaar dat ons bedreigt. Zoolang dit met geld is af te weren, neemt onze God dan de tweede plaats in. Maar neemt het leed of gevaar dat dreigt, een karakter aan, waartegen met geen goud meer te strijden valt, dan schuift bij de meesten de naam van onzen God nog weer naar voren, en zoekt het hart metterdaad weer bij den vergeten God zijn troost.

Voor niet weinigen daarentegen neemt dit kleven aan het geld van lieverlede zulk een overmacht aan, dat het geheel de ziel en zinnen begint te beheerschen. Over hoe meer geld men beschikt, hoe vaster en zekerder men zich in zijn beschikkingsvermogen over zulk een geldschat voelt. Half meelijdend gaat men neerzien op de arme tobbers, die, omdat ze haast geen geld hebben, hun heul nog zoeken in bidden en danken en in het leunen op een puur denkbeeldigen God. Men gunt dit aan die misdeelden, omdat ze toch iets moeten hebben, om zich in hun armelijk noodlot te schikken. Maar zelf voelt men zich, als rijkaard, daarboven verheven. Die tobbers jagen een droom na; zelf omklemt men de werkelijkheid. Het goud, dàt is de echte, de wezenlijke god, wat zou men dan nog een onwezenlijken God der phantasie er bij nemen? En zoo wordt de tegenstelling steeds scherper. De religie voor de armen en misdeelden, die zich aan den schijn moeten vergapen, maar 't geld en goud de wezenlijke macht voor de bezitters. Hun steenrots, hun steun en hun sterkte. En zoo begint dan dat geld met eerst naast de religie te staan; dan komt er een periode waarin het geld de religie uit het hart verdringt; en het eind is, dat er een mystieke vereering voor het geld-zelf in het hart opkomt. Eerst God èn Mammon aanbidden. Dan wordt heel de ziel vermetaald tot alle religie

schijnt uitgewischt. En ten slotte valt dan niet alleen de aanbidding van God voor altoos weg, maar leeft er iets van de oude aanbidding onder anderen vorm op, en dat verloopt dan in een soort religieuse vereering van het geld *en* den Mammon. Juist gelijk de Christus het aangaf. Eerst beproeft ge God en den Mammon te dienen. Maar dat kan niet, dat is duurzaam onmogelijk. Gij kunt niet God dienen en den Mammon. En daarom, het kan niet anders, zoo ge met Mammon niet wilt breken, dan moet de religie van uw God in uw vermetaald hart versterven, en blijft er in het eind niets dan de dienst van den Geldgod, van Mammon over.

Wat nu aldus het droef verloop is voor den enkelen persoon die zich aan het geld verslaaft, bewaarheidt zich evenzeer voor geheele maatschappelijke kringen en voor geheele natiën. Vooral de volken die zich aan den groothandel en den geldhandel wijden, ondergaan zoo gedurig de ongelooflijke macht die in het geld zit, en geraken ten slotte derwijs onder den indruk van die ontzettende wereldmacht, dat ge alleen in perioden van hooge geestelijke verheffing in de kringen van dezen machtigen handel nog een religieuzen toon ziet heerschen.

In de 16e en in het begin der 17e eeuw stond die religieuse toon bij de kooplieden, die in menigte uit Vlaanderen en Walenland naar Amsterdam togen, hoog. Maar nauwelijks was de hooge druk der Spaansche tyrannie op de conscientie voorbij, en nam het gewonnen kapitaal in omvang toe, of ook uit onze handelskringen week veelszins de liefde voor de religie. Was eerst in het *hac nitimur, hanc tuemur*, d. w. z. „Op dit boek steunen, en dit boek beschermen we," dit boek de Bijbel, al spoedig begon men met dat boek als Bijbel zijn spot te drijven, en kwam er glimlachend voor uit, dat het boek waarop men steunde, en waarvoor men opkwam, het boek van de Beurs was. Mercurius, de oude afgod van den handel, ging omhoog; de God, der vaderen die ons vrij had gemaakt, werd vergeten. Het

geld verdrong den dienst van den Eenig Waarachtige. De Godsvrucht ging schuil, en in het eind was er geen kring, die zich feller tegen de religie keerde, dan juist de machtige handels- en beurskring van onze toenmalige eerste koopstad.

Van de beurs is toen die ommekeer in de gedachtenwereld en in de aspiratiën van het gemoed allengs op 't nationale leven overgegaan. „De welvaart van ons land, die kwam van 't varen." Aan den handel hing ons nationale bestaan. De handel was oppermachtig door zijn invloed op alle colleges van Staat. Uit de hooge kringen daalde het weeldebederf naar de lagere kringen af. Al spoedig werd de groote burgerij, toen de kleine burgerij aangestoken, en ten slotte hield de religieuse geestdrift nog alleen in den kring der „kleine luyden" en op het platteland stand. Niet alsof men Mammon openlijk verhief. O, neen. De schijn bleef gered. Het zou een dienen van God èn van Mammon wezen. Maar juist dat kon niet, en zoo zijn toen de tijden gekomen, dat het ongeloof, het atheïsme, steeds vaster voet kreeg, en de godsdienstige trek, die eens zoo overheerschend was, uit dit deel van ons volksleven wegsleet.

Dit bedenkelijk verschijnsel nu is in de eeuw, die achter ons ligt, in steeds breeder kring doorgegaan, en heeft allengs een wereldkarakter aangenomen. Heel het wereldleven als zoodanig staat thans in het teeken van de Geldmacht. Voor hoogere belangen voelt men in het internationaal verband bijna niets meer. Openlijk komt schier elke regeering er voor uit, dat haar eenig doel gericht is op vermeerdering van den rijkdom en de welvaart van het volk. Die richting van het regeeringsbeleid heeft de stoffelijke, de geldelijke belangen naar den voorgrond gedrongen. Alle worsteling der staten onderling, met of zonder oorlog, doelt er op, om zich voor het eigen volk de grootst mogelijke geldelijke voordeelen te verzekeren. Die geest is van boven naar beneden doorgedrongen, en heeft alle klassen der maatschappij aangegrepen. De strijd, de heftige strijd

van het dusgenaamde proletariaat tegen het kapitaal is uit geen andere beweegreden opgekomen. En uit die breede kringen is diezelfde dorst naar geld in de gezinnen en personen binnengedrongen. Fortuin te maken, zijn positie te verbeteren, en zich van de grootst mogelijke beschikking over geld, en nog eens geld, meester te maken, is de hartstocht, die voorzit bij het thans levend geslacht.

Niet meer de man van hoogen geslachte, niet meer de man van karakter en hooge intelligentie, niet meer de adel van ziel, beschikt over de vooraanzitting aan den nationalen disch. De koopman, de man van het vele geld, de beschikker over millioenen is in het gestoelte der eere geplaatst. En zoo aanstekelijk is deze passie gebleken, dat zelfs hooge geslachten, met terzijwerping van hun hoogere roeping, thans wedijveren met den parvenu om hem in geldmacht te evenaren; ja, dat zelfs de Koningen en Vorsten zich beijveren om door een aan-zich-trekken van even groot, of zoo mogelijk, van nog grooter kapitaal, onder de geldmagnaten eere en aanzien te bejagen. Zonder fortuin is men niets. Beschikkende over een onmetelijk kapitaal, ziet men zich alle poorten ontsloten, en klimt men vanzelf steeds hooger op de maatschappelijke ladder. Fortuin dekt alles, zonder fortuin staat men hulpeloos. En met name in onze groote wereldsteden is het vooral de beschikking over 't grootst mogelijk kapitaal, waardoor men zijn invloed vestigt, en tot in den internationalen worstelstrijd der volkeren zich overmacht verzekert.

Hierbij houde men in het oog, dat het kapitaal, door gestadige ontwikkeling van het credietwezen, almeer tot een vroeger ongekende reuzenmacht is aangegroeid. Kapitalen als voorheen ternauwernood aan heel een land ten dienste stonden, zijn thans in het bezit van een enkel persoon of een enkel huis. Milliardairs als men thans in Amerika bij dozijnen telt, en gelijk ze onder de groote Bankiers-

huizen ook in Londen, Parijs en Berlijn gevonden worden, waren vroeger ten eenenmale onbekend. Sommen als thans door enkelen bijeengeschraapt en bijeengegaard werden, overtreffen het budget gelijk het in vroeger dagen voor geheele Staten werd opgemaakt. Nog voor een halve eeuw bedroeg ons geheele Rijksbudget in Nederland een goede 50 millioen. Thans zijn er geldmagnaten, die hooger cijfer, we zeggen niet aan hun kapitaal, maar voor hun jaarlijksch inkomen besommen. Ook vroeger „jonkte" het geld, gelijk men den renteaanwas noemde, maar dit productief karakter van een gewonnen kapitaal is door het credietwezen op zoo ongelooflijke wijze toegenomen, dat een huis of familie, die zich eenmaal van het bezit, zeg van een 200 millioen verzekerd heeft, zonder iets anders dan de operatie van het credietwezen, nu reeds voorspellen kan, dat in het vierde eener eeuw zijn reusachtige bezitting zal verdubbeld zijn. En moge het credietwezen hierdoor al zoo sterk gespannen zijn, dat er af en toe een inzinking, een booze conjunctuur, een „Krach" volgt, ook zulk een „Krach" komt veelal in zijn booze gevolgen veelmeer op de kleine renteniers, dan op de groote geldmagnaten neer. Zij toch zijn van alles op de hoogte, zij zien zulk een „Krach" wel aankomen, en dekten zich; en al leden ze ook zelven zeker verlies, spoediger dan ze zelven geloofden, is die schade weer ingehaald.

De magnetische kracht, die van de geldmacht uitgaat, is dan ook zoo betooverend groot geworden, dat de jonge man van talent en energie zich steeds meer naar het bankwezen en wat instellingen de geldmarkt meer in het leven riep, voelt aangetrokken. Een uitzondering is het, zoo een man van eersten rang, die kracht in zich voelt, zich wijdt aan andere volksbelangen. Wat toch zijn de lage tractementen, in den dienst van kerk of staat te wachten, zoo ge ze vergelijkt met de hooge salarissen, die in den handel worden uitgeloofd. Zoo trekt zich al meer de hooge kracht van den menschelijken geest in deze handelskringen saam. Wezenlijke geldgenieën werpen zich op de trafiek van het goud, en het overige volksleven moet het stellen met allerlei talenten van tweede

orde, die maar al te kwalijk tegen de invloeden van de *haute finance* zijn opgewassen.

Er huist dan ook metterdaad in het geld een tooverachtige en daardoor betooverende macht. Schier niets is er meer, dat zich niet in geld laat omzetten, en bijna niets is er denkbaar, dat niet voor geld veil is. Het geld is het algemeene ruilmiddel. Al wat lokt en boeit en de begeerte opwekt, laat zich in geld omzetten, waardeeren en prijzen. En waar vroeger deze geldmacht nog aan het goud als *metaal* gebonden was, heeft het ook dien band losgemaakt. Voor het metaal is het *papier* van waarde in de plaats getreden. Het beschikbare goud wordt in de kelders der banken bijeengezameld, en met het crediet, op deze verzamelde goudmassa steunend, wordt de schat van papierwaarde uitgegeven, die ten slotte zich van het goud als stof, d.i. van het metaal, derwijs onafhankelijk weet te maken, dat een rijk man in Amerika of Engeland, elk oogenblik, dat hij wil, door niets dan zijn handteekening op een velletje van zijn chèque-boek te zetten, alle geld schept, dat hij behoeft. Hierdoor nu is de menschelijke macht tot haar hoogste toppunt opgevoerd. Men betaalt niet meer, maar men schrijft een *woord*, en door dat *woord* schept men en roept allen schat in het leven, dien men op elk oogenblik behoeft.

In den dienst van die geldmacht heeft zich alle nieuw opgekomen kracht gesteld. Is onze macht over de natuur zoo wonderbaar toegenomen, die groote macht over de natuur roept allerwegen om kapitaal, teneinde ontdekte landen te ontginnen, spoorwegen en maildiensten in het leven te roepen, reusachtig verkeer te bevorderen en aan de nijverheid de gelegenheid te bieden om de wereldmarkt te overstroomen met haar producten. De Staten zelf zijn hierdoor genoodzaakt steeds door nieuwe, massale leeningen zich de gelden te verschaffen, op eigen gebied en in hun koloniën de inrichting van het sociale leven te voleinden. De meerdere kennis, die ons ten dienste staat, vraagt om steeds kostbaarder inrichtingen, ten einde

het onderzoek op alle gebied door te zetten ; en elke nieuwe vondst der wetenschap schept nieuwe behoeften aan kapitaal, om die vondst practisch toe te passen. De gemakkelijkheid der productie verhoogt den standaard van het leven, schept zelfs voor het burgerlijk leven altoos nieuwe behoeften, die nogmaals, zullen ze vervuld worden, een beroep op het kapitaal doen. Zoo is de geldmacht een wereldmacht geworden, die, geen grenzen van land of volk eerbiedigend, haar vleugelen over heel het menschelijk leven uitspreidt, op alles beslag legt, en steeds verder tot in de meest onbekende streken doordringt, alles van zich afhankelijk maakt, aan alle leven de wet stelt, en in de groote wereldsteden zich saamtrekt, om aan het leven een tooverachtigen glans bij te zetten, in die wereldsteden den tempel harer eere te bouwen, en van daaruit heel de wereld te beheerschen.

Hoe zou dan zulk een wondere macht zonder invloed op het *gemoedsleven* zijn gebleven? Hoe ware het mogelijk geweest, dat zulk een macht zich verheffen kon, verheffen in een glans en glorie als vroeger nooit, zonder het *menschenhart* zelf te vergiftigen? Voor oogen ziet heel het publiek hoe deze geldmacht bloeit, zich reusachtig ontwikkelt, alles voor zich buigen doet, en over elken tegenstand triomfeert. En ook, vooral in Amerika, neemt men waar, hoe er in het paleis van de geldmacht voor een ieder, zelfs voor den kleinsten burger, een troon gereed staat, indien hij maar doortastend, sluw en vindingrijk te werk gaat. Meer dan één, die nu over 't goud bij handvollen beschikt, was tien jaar geleden nog een vergeten burger. Er is hier geen hierarchie. Zelfs wie van niets af begint, kan straks zich het diadeem van den geldvorst op de slapen drukken. Vandaar dat koortsachtig jagen in alle hoeken en streken, om vooruit te komen, om te klimmen op de maatschappelijke ladder, en straks onder de machthebbers der aarde gerekend te worden. Genotzucht perst en dringt, en immers ook alle zingenot is voor geld te koop. Vandaar die toenemende honger naar het spel. Of is niet

de speculatie op de geldmarkt evenzeer een spel? Moedigen niet de regeeringen zelve door premieleeningen en door loterijen gedurig dit spel aan? Al meerderen hebben de sport lief, maar het spel is ook een sport. En waarom zou alleen *die* sport dan te veroordeelen zijn? En zoo wint het spel, het spel om geld, in hooger en in lager kringen, steeds breeder kring van vereerders. Het is één der vele middelen om man van fortuin te worden, maar het middel, dat de minste inspanning vordert. Het is zoo, waar er één is die wint, moet er altoos een ander zijn die verliest. Maar dat waagt men er aan. De financieele zelfmoord is van den dienst van Mammon onafscheidelijk. En zoo werkt er een toovermacht op het onbewaakte hart, die steeds meer het edeler gevoel in slaap wiegt, en in geldzucht en in niets dan geldzucht de wereldbeheerschende macht doet erkennen, die alle gewone afmetingen verre te boven gaat, en almeer een bijna almachtig, een bijna goddelijk karakter aanneemt. Voor deze wereld alleen, het is zoo; met het graf ontzinkt die macht onherroepelijk aan den bezitter. Maar wat zou dit deren. Men wil immers alleen voor deze wereld leven, in deze wereld opgaan. Hier te hebben kunnen schitteren, hier te hebben kunnen genieten, hier groot te zijn geweest, is de eenige passie. Groot niet door adel van ziel, niet door hooge toewijding, niet door het zich opofferen voor een ideaal, maar groot door *macht*, en die macht schuilt immers in het geld. Wie het geld heeft, ziet alles aan zijn voeten onderworpen. Een *harde* macht is het geld ook voor zijn bezitter, maar het maakt u heer en meester in heel den wereldschen kring.

Hoe zou nu bij zulk een reusachtige ontwikkeling van de geldmacht in het onherboren menschelijk hart de aanbidding van Hem, die hemel en aarde schiep, kunnen standhouden? De aanbidding van den Eenig-waarachtigen God gaat zoo diep. Ze duldt niet, dat ge op iets anders, dat ge op eenig creatuur uw vertrouwen stelt, dan op Hem alleen. En nu staan we voor een raadsel. Immers het

heeft uw God in zijn ondoorgrondelijk bestel behaagd, om aan die geldmacht te vergunnen hoog haar troon op aarde op te richten en over heel dit wereldrijk haar scepter te zwaaien. En in haar heerscht, laat ons 't niet verbloemen, eene aan Gods almachtigheid het meest nabijkomende macht, althans zoolang het alleen de vervulling van de nooden en begeerten des uitwendigen levens betreft. Die macht riep God zelf op voor ons zoo raadselachtige wijze in het leven, om de keuze *voor* Hem of *tegen* Hem op het hoogst te spannen. Immers, het komt dan zóó te staan, dat ge dit alles, wat ge begeert, kunt verwachten van de geldmacht; dat ge het van Mammon vragen en verwerven kunt. En dit nu leidt tot de vraag van uw God in uw consciëntie: Is het nu uw besliste keuze, om dat alles terzijde te werpen, dat alles in zijn nietigheid te doorgronden, en dan op Mij uw eenig, uw onwankelbaar, uw volkomen vertrouwen te stellen *als uw God?* Natuurlijk stond ook het voorgeslacht voor die zelfde keus. Maar toen was de verzoeking zooveel geringer, omdat, bij de Almacht Gods vergeleken, de macht van Mammon toen zoo klein, zoo onbeduidend was. Het geld was er wel, maar het *kon* zoo weinig. Nu daarentegen kan het soms alles. En, mits ge geen dieper nood der ziel kent, voorziet het geld, voorziet Mammon in al uw nooden, in al uw behoeften, in al uw begeerten; en als in alles voorzien is, gunt 't u nog het besef van u een ongebruikte, schier overtollige, bijna nimmer uit te putten macht over te houden, en dat streelt uw menschelijke ijdelheid. En daarom juist is, gelijk nu de worsteling aanging, veel sterker macht des geestes noodig, om ook thans nog dien Mammon ter aarde te werpen, en alleen voor uw God te knielen, Hem alleen lief te hebben, en eeniglijk op zijn almacht te vertrouwen.

Moest dan zoodoende de *Koning-dollar* niet in veler hart de plaats gaan innemen, die eenmaal Koning Jezus zich in het menschelijk hart veroverd had? Het koningschap van Jezus was en is de saamvatting van het menschelijk leven juist in zijn edeler, in zijn geestelijke, in zijn hoogere aspiratiën. Zijns is het koninkrijk der hemelen, staande tegenover het koninkrijk der wereld. Alles wat uitwendig,

wat stoffelijk, wat zinlijk is, kan in zijn koninkrijk nooit anders dan een plaats van tweede orde innemen. Het geestelijke is in Jezus' koningschap altoos uitgangspunt, doeleinde en middel om dat doel te bereiken. En tegen dat Koninkrijk nu staat het koninkrijk van de geldmacht zoo rechtdraads over. Het is in alles het tegenovergestelde, het vlak-contraire, het tegenbeeld er van, en zijn ontkenning.

En nu is zeer zeker Koning Jezus, en blijft hij in alle ding, de oppermachtige. Geen macht van Mammon zal hem ooit beletten de harten te veroveren van wie hem door den Vader gegeven zijn. Daarom zonderen we steeds, en zoo ook hier, de door den Geest herborenen uit. Maar als we, hen uitzonderend, op de groote menigte zien, die den strijd met niets dan het zondig hart moet aanbinden, voelt, ziet, tast ge dan niet, met een door niets te onderdrukken mededoogen, hoe de arme menschheid geen kracht meer in zich bezit, om tegen die reusachtige macht van Mammon op te worstelen, en hoort ge dan het geklag van den weemoed, het roepen van de wanhoop niet, dat uit die onder Mammon neergedrukte maatschappij om verlossing, om uitredding, naar den Hooge, maar ook naar u, uitgaat?

XI.

De heerschappij der Kunst.

> De stem der citerspelers en der zangers en der fluiters en der bazuiners zal niet meer in u gehoord worden en geen kunstenaar van eenige kunst zal meer in u gevonden worden.
> (OPENB. 18:22.

DE alle leven beheerschende invloed, die van de tegenwoordige Wereldstad naar wat buiten haar poorte ligt, uitgaat, teekent het boek der Openbaringen in deze kort-saamgevatte uitdrukking: „Door uwe tooverij zijn alle volken verleid geweest". Het is een metterdaad betooverende

macht, waarvan niemand zich de werking ten volle verklaren kan. Die macht is veel dieper ingrijpend in het leven, dan de macht, die Babylon, Tyrus of het keizerlijk Rome oudtijds ooit geoefend hebben. Het is een macht, die niet alleen aan zich onderwerpt en heerscht, maar die tegelijk het leven omzet in haar geest, den mensch vervormt naar een eigen model, en daardoor *haar* stempel, in plaats van het stempel van natuur en historie, op onze menschelijke ontwikkeling poogt te drukken. Haar apostelen roepen het uit, dat ze voor het Christelijk ideaal het ideaal der *Humaniteit* hebben verkoren. Het is de *Mensch*, die op den voorgrond wordt geschoven, de mensch met zijn overmacht over de natuur, de mensch met zijn schier overal-tegenwoordigheid, de mensch met zijn aldoordringende kennis. En die machtig geworden, hooggeklommen mensch schiep zich den zetel zijner glorie in de Wereldstad, maakte de banden der natuur los, om er de nieuwe eenheid van fatsoen, mode, *„high life"*, of hoe men het nieuwgeboren type wil aanduiden, voor in de plaats te stellen, en dat nieuwe menschtype heeft zijn eigen tooverformules, zijn eigen dweep-objecten, zijn eigen taal en woordkunst, ten deele zelfs zijn eigen idealen, en onder die idealen staat niet het als Jezus, maar het als *Cresus* worden bovenaan. De Fortuin is de in stilte aangebeden godin. En al maakt, als nieuw verschijnsel, het georganiseerd proletariaat zich tegen den afgod, genaamd het Kapitaal, kind van de godin Fortuin, op, toch wordt ook dat proletariaat in zijn binnenste ingewand door niets anders dan door den dorst naar 't goud gedreven. En altoos weer is het *de Mensch*, die omhoog gaat, *de Mensch*, die zich in zijn vorstelijke hoogheid aandient, *de Mensch*, tredende op de natuur, heel de wereld omspannend, en in kennis schier alwetend, die in de wereldstad als in den zetel zijner heerschappij troont. Ook hier een mensch-koning, gelijk de Christenheid in haar Christus aanbidt, maar voor 't Jerusalem, dat boven is, een Babylon op aarde, voor het gekroond zijn door God Almachtig, de zelf-kroning; en in plaats van de macht van den heiligen Geest, de macht van het goud en geld, die alles aan zich onderwerpt. Niet de

mensch-koning aan Gods rechterhand, door wien en in wien God groot is, maar de mensch-koning, die, zichzelf genoegzaam, met de Fortuin speelt, en elken band tusschen zich en den Schepper van Hemel en Aarde heeft doorgesneden. Zoo is de tegenstelling tegen het Koningschap van Christus een volstrekte geworden. Niet het Koningschap is losgelaten, maar Christus is onttroond, en als echte Jacobijn heeft de moderne mensch zichzelven ten troon verheven, en zichzelven de kroon op het hoofd gedrukt. En dit proces is doorloopen niet met willekeur, maar met den drang eener innerlijke noodzakelijkheid. De mensch kan niet zonder koning, en toen eenmaal voor de glorie van Jezus' Koningschap het oog toeging, kon er, ingevolge het wezen der zonde, in verband met den aanleg van onze menschelijke natuur, geen ander resultaat uitkomen, dan dat de mensch zelf, met behulp van louter wereldsche factoren, zichzelven als koning over de natuur, als koning over de wereld, als koning over heel ons menschelijk leven uitriep.

Toch vergist zich, wie waant, dat hiermeê alle hoogere, ideale trek uit het menschelijk leven verdween. Onze schepping naar Gods beeld brengt te weeg, dat dit nooit kan. Wel bij de lagerstaande menigte uit dien kring, die geheel in lagere motieven opgaat, maar niet bij het hooger deel ; en de gesteldheid van ons menschelijk geslacht is nu eenmaal zoo door God aangelegd, dat er behalve een stengel en het kaf aan dien stengel, ook altoos een bloemknop aan den top uitschiet. Er was altoos en er zal altoos blijven een aristocratie des geestes, een hooger aangelegde kring, die fijnere behoeften kent, en niet rusten kan, eer ook die fijnere behoeften haar bevrediging vonden. Hierbij is nu niet gedoeld op de mystieke zuiging, die ook door het moderne leven gaat. Die mystieke zuiging komt op uit onvoldaanheid met wat voor oogen is. Ze is feitelijk een breken met het moderne levensbeginsel. Een terugkeer naar de aansluiting aan het eeuwige en oneindige. En of zich die mystieke zuiging in Spiritisme, in Theosofie of Buddhistische neiging openbaart, ze is altoos uiting van een niet bevredigd

zijn door den schat van dit aardsche leven. Een tasten naar hooger, een zich vermeien in wat boven en buiten ons wereldsch leven ligt. Dit blijft daarom exceptie. Een kleine mystieke oäse te midden van de dorre rationalistische en materialistische woestenij. Ze geeft nooit den toon aan. Ze schuilt. Ze beheerscht het leven niet.

Wat daarentegen wel den toon aangeeft en instrument van heerschappij voor den nieuwen mensch-koning is, dat vindt ge in *de Kunst*, en het is door kunst, dat het moderne leven zijn dorst naar het ideale poogt te bevredigen. Vreemd is dit niet. Veeleer spreekt het schier vanzelf, dat waar de Religie schuil gaat, de Kunst zich aandient om haar hooge plaats in te nemen. Religie en Kunst zijn na verwant, en het schoonst bloeien beiden, waar ze saam bloeien in onderlinge harmonie. Maar wordt de Religie weggenomen, dan maakt de Kunst zich aanstonds van het geheele terrein meester, wast door hypertrophie als een wonderboom op, en zuigt naar zich toe al de krachten en sappen, die aan de Religie toebehooren. Immers de Kunst heeft dit met de Religie gemeen, dat ze leeft van *inspiratie*. Al wat we vermogen door de kracht van onze hand in het practische, of door de kracht van ons denken in het rationeele, ligt beklemd in het eindige, en alleen de kunst bezit evenals de Religie den vleugelslag, waardoor ze zich *boven* het eindige verheft. De Religie vindt in ons hart haar oorsprong door een hoogere aandoening, die ons innerlijk leven aangrijpt. Het geloof lacht om den band van het zinnelijke en eindige en grijpt, door alle nevelen heen, onmiddellijk het oneindige aan. En juist ditzelfde doet alle hoogere Kunst. Ze bloeit in haar hooge sferen niet, of er moet tweeërlei wezen: een aangegrepen zijn van Boven, en een zelf aangrijpen langs onmiddellijken weg van wat boven het gewone leven uitgaat. Gelijk de Religie, door het geloof, op haar terrein zekerheid geeft en bezit, zoo vindt ook de Kunst haar kracht in dit besef van gewisheid. Ze aarzelt niet, ze twijfelt niet. Ze wordt aangedaan door

hooger, ze grijpt het hoogere, en toont het of zingt het uit en speelt het uit, en zweeft als koninklijke macht over het leven. Vandaar dat alle Kunst uit de sferen der Religie is opgekomen, en eerst van uit de heilige sfeer de wereld is ingegaan. Eerst de tempel, en daarna het monument en het paleis. Eerst de psalm en de hymne, en toen eerst het volkslied en het heldendicht. Het is alzoo niet iets vreemds, maar veeleer iets geheel natuurlijks en noodwendigs, dat in een maatschappij, die de Religie loslaat en haar den rug toekeert, de *Kunst* haar plaats gaat innemen.

Nu is er dienende en heerschende Kunst. Men kan kunst aangrijpen als genotmiddel, in steê van als middel tot hooger verheffing. Reeds bij het bespreken van het moderne type van Babylon, wezen we op het toegeven aan zinnelijke aandrift, om te zwelgen in wat een lagere kunst ter prikkeling aan den zinnelijken hartstocht aanbood. Hierin was aanvankelijk niets dan een grijpen naar den prikkel, die in de kunst voorhanden was. Men zocht afleiding, men zocht ontspanning, men zocht verstrooiïng, en nam de muziek gelijk ze was, het tooneel gelijk het zich aanbood, het lied gelijk het gezongen werd, de roman, gelijk hij in eer en deugd een tafereel uit het leven ontplooide. Maar, gelijk vanzelf spreekt, die gewone spijs kon den alras overprikkelden smaak niet voldoen. Er was nog te veel hoogs, nog te weinig zinnelijks in. En toen begon die verlaging van de Kunst, die haar tot dienaresse van den hartstocht maakte. Ze moest niet maar streelen en stalen, maar prikkelen en overspannen. Ze moest gelijken dienst gaan bewijzen als de alcohol: *over*-prikkelen, en had ze eenmaal *over*-prikkeld, dan moest ze nòg pikanter worden, om aan de sterker passie te voldoen. En zoo kwam men tot die gemeenheid op het tooneel, tot die heerschappij van het naakte en zinnelijke in de schilderkunst, tot die cynische verlaging van de beeldhouwkunst, tot dien hyper-erotischen toon in het lied, tot dat vuile realisme in den roman, tot die overprikkelde wulpschheid in den dans, tot die alle zinnen door elkaar werpende excessen in de muziek, kortom, tot die bestialiteit in de Kunst, die al wat ooit in Heidensche landen ten deze gezon-

digd was, nog verre te boven ging. De wezenlijke priester in den tempel der Kunst dekte zich het aangezicht van schaamte, en de Kunst ruilde haar Goddelijk wezen voor een demonische nabootsing uit. En het geld zwaaide over haar den scepter. Verlaagde, demonische Kunst verwierf het hoogste hoereloon, en zette, hierdoor aangemoedigd, haar kring steeds verder uit. Een fatsoenlijk tooneel betaalt niet. Een ordentelijke roman wordt niet te ruim verkocht. Cynische kunst daarentegen brengt schatten op.

Dit sta duidelijk op den voorgrond, opdat de alzijdige uitbreiding van het kunstterrein, in zijn breede afmetingen, niet als bewijs voor idealer zin worde opgevat. Het wordt wel beweerd. Men hoort dit wel zoo zeggen. Maar er is niets van aan. Het tegendeel is waar. Verlaagde Kunst verlaagt den mensch, in stee van hem op te heffen. Men zij op zijne hoede. Het heet dan, dat onze tijd zooveel hooger staat, omdat wij, veel beter dan een vroeger geslacht, de Kunst weten te waardeeren, en de Kunst zich onder ons tot een machtigen factor van volksontwikkeling verhief. Democratisch, wil men de Kunst dan zelfs tot de laagste volksklasse brengen. En dit alles heeft een schoonen schijn, maar het hoog beweren wordt door de uitkomst gelogenstraft. Bij al zulke de zinnelijkheid prikkelende kunst is het niet het hooge in ons, maar het lage, het dierlijke in den mensch, dat vermaak, zingenot, passioneele bevrediging en cynisch genieten zoekt, en om een hooger doel der Kunst niet denkt. Een realistische roman wordt verslonden, niet om de karakter-teekening, niet om het stijlschoon, maar om de gemeenheden die er in voorkomen. De bladzijden zonder gemeenheden worden doorgevlogen, de bladzijden met de gemeenheden worden gelezen en herlezen. Om den hartstocht, niet om de Kunst is het te doen. Niet om de hoogte van het Heilige, maar om de diepte van satan, waarin men u gluren laat. En de schuld hierbij is zeer zeker aan het op hartstocht beluste publiek, maar stellig niet minder bij den kunstenaar, die zulke producten,

uit eigen hartstocht ter prikkeling van anderer hartstocht, durft uitstallen voor het publiek, of liever nog binnenloodst in de binnenkamer. In zooverre is de Kunst alzoo geen bewijs voor hooger zin en idealer bedoelen, maar integendeel een teeken te meer van onzen zedelijken achteruitgang en van onze daling in menschelijke waardij.

En toch, — en het is hierop, dat we doelden — niet hierin gaat de Kunst op. Integendeel. Er is ook een kleine kunstkring, waarin wel wezenlijk hooger bedoelen voorzit. Een kring, waarin men dweept met wat aan heerlijke, echte Kunst uit vroeger eeuwen tot ons is overgekomen; met wat de kunst schiep toen het Heilige nog den kunstenaar aandreef, en het Schriftuurlijk tafereel, heel de heilige cyclus van den Christus en van de Moedermaagd, van de apostelen en de martelaren, en evenzoo de bezieling van heldenmoed en ridderеer, de zangers en beeldhouwers inspireerde. En al is die kring betrekkelijk klein, toch oefent hij door het hooge standpunt, dat hij inneemt, ongemeenen invloed ten goede. Met de lage sfeer van de zichzelve en daardoor het publiek verlagende Kunst, wil men in dien uitverkoren kring niets van doen hebben. Vindt men onze eeuw arm aan producten van de hoogere Kunst, waarop men doelt, dan trekt men zich op historisch terrein terug, om aan de producten van het verleden zichzelf op te bouwen en hooger inspiratie te ontleenen. Doch ook de eigen productie ontbreekt niet. En bouwkunst, én beeldhouwkunst, én schilderkunst én toonkunst verwonderden ook in onze dagen de wereld door haar prachtige, verheven scheppingen. Anders dan het voorgeslacht ze schiep, toch veelszins in den stijl van het voorgeslacht, zich aan het voorgeslacht aansluitend, de lijn van het voorgeslacht voorttrekkend. Hiervoor mogen wij van ons Christelijk standpunt de oogen niet sluiten. Iets waartegen te eer moet gewaarschuwd, omdat van oudsher van vrome zijde, en allerminst geheel ten onrechte, steeds zeker protest tegen de aanmatiging der Kunst is uitgegaan. Critiek blijft natuurlijk onmisbaar. Maar waar ook, op het gebied van het menschelijk leven,

een hooger aandrift, een nobeler streven zich openbaart, blijft dit aanspraak hebben op onze waardeering. En zoo terecht als we de verlaagde kunst verfoeien, even beslist voegt het ons de hooge ontwikkeling, die in de liefde voor edeler, hooger Kunst zich uitspreekt, te waardeeren. Ons voegt liefde voor ons menschelijk geslacht ook bij zijn verste afdoling. En al weten we, en al belijden we volstandig, dat alleen de terugkeer van den verloren zoon tot zijn Vader, die in de hemelen is, redding, afdoende redding kan aanbrengen, toch blijft hooger roeping ons gebieden, dat we ons verblijden en verheugen zullen over elke openbaring van idealer zin, die we mogen waarnemen. Ook deze verschijnselen toch vertoonen zich onder hooger beschikking, en ze zijn een balsem door hooger hand gegoten in de geestelijke wonde van het thans levend geslacht. Gewisselijk moet ons oog daarbij helder openblijven voor de eenzijdigheid, die in dezen kunstkring heerscht, voor de blindheid, waarmee de heroën van dezen kring vaak voor het Heilige zijn geslagen, en voor de aan afgoderij grenzende vereering van de Kunst, die bij vele dezer mannen schering en inslag is geworden. Maar ook na aftrek van al wat in deze beweging schadelijk werkt en zonder verbloeming moet veroordeeld worden, blijft toch het feit, dat de lieden van dezen kring niet voor den Mammon knielen en niet aan den geprikkelden hartstocht hun ziel verkoopen, maar dat ze ijveren, dat ze bezield zijn, en dat hun nooit verslapte inspanning een hooger heilgoed, een verheven ideaal, een inspiratie van boven geldt.

Doch, na dit zonder achterhouding erkend te hebben, blijft het dan toch plicht, ook dit verschijnsel in het kader van zijn tijd te bezien; en dan, helaas, kan een min gunstig oordeel niet uitblijven. Kunst is aan Religie verwant, omdat beiden leven van hooger inspiratie. Maar al komt die inspiratie ook voor de kunst altoos van Boven, en al *kan* ze uit geen andere bron den kunstenaar toevloeien, hieruit volgt nog allerminst, dat de kunst dit ook zelve

erkent en inziet. Eer het tegendeel is waar. Spreek welken kunstenaar ge wilt, en niet dan bij hooge uitzondering zult ge den kunstenaar vinden, die om zijn inspiratie bidt, en ook voor zijn inspiratie dankt, en veel minder nog een kunstenaar, die na volbrachte uiting van zijn gemoed en na welgelukte objectiveering van zijn innerlijk gezien beeld, Gode als zijn inspirator openlijk hulde toebrengt, het publiek aanmanend, niet hem, maar Gode de eere te geven. Veeleer is zelfingenomenheid en dorst naar wierook voor het talent, in den kring der kunstenaars, zelfs van onze beste mannen, een allerminst vreemd verschijnsel. Altaar na altaar wordt opgericht, wierookschaal na wierookschaal wordt ontstoken, maar bijna altoos eeniglijk voor den priester in den tempel der kunst, en niet voor God, wiens nederige priester hij zijn moet. Nu valle men onzen kunstenaars daarover niet te hard. Gelijk verschijnsel toch neemt ge evenzoo bij onze mannen van wetenschap en bij onze mannen van de daad waar. IJdelheid en jacht naar eere schuilt in aller hart, en naijver van den een op den ander prikkelt aller ingenomenheid met zichzelf. Juist voor den man, die rijk talent, veel genie, overvloedige gaven ontving, kost het nederig blijven dubbelen strijd. Doch al erkennen we in zoover, dat we hier met een algemeen verschijnsel te doen hebben, toch is het kwalijk te weerspreken, dat vooral in den kunstenaarskring dit zich zelf en elkaar verheerlijken in bijzondere mate aanwezig is, en dat met name in dezen kring de hulde aan Hem, van wien de inspiratie den kunstenaar toekwam, schier altijd uitblijft.

Is dit nu reeds bedenkelijk voor den bouwheer, beeldhouwer, schilder en toonkunstenaar, in dubbele mate bedenkelijk wordt dit voor den dichter en voor den letterkundige in proza. Voor hem toch is het noodzakelijk, dat hij zijn inspiratie in beelden, die beelden in woorden, en die woorden in bewusten kunstvorm overgiete. Zijns is de wereld der gedachten, en in die gedachtenwereld heeft men zich rekenschap te geven van wat men ondergaat, in zich bevindt, in zich opneemt en produceert. Vandaar, dat juist in dezen kring de vraag: Van

waar mijn inspiratie? niet onbeantwoord kan blijven, en dat de kunstenaar op dit terrein, die alle geloof aan den levenden God heeft afgezworen, voor den afgezworen God een *surrogaat* van noode heeft. Die zoekt men dan mystiek in het Pantheïsme, en in de leus dat eigenlijk alles Goddelijk en God is. Heel de natuur, heel de wereld, heel de mensch, en alle uiting van het menschelijk leven. Doch bij dit mystieke algevoel kan men niet blijven staan. Wel de bouwheer en de toonkunstenaar, maar niet de kunstenaar in het woord. Een inspiratie, die tot bewuste kunst in het woord zal leiden, moet zelve van iets uitgaan, dat zichzelf bewust is. De al-God moet dus nader bepaald. En wijl de inspiratie, die den kunstenaar bezielt, hem naar het schoone dringt en drijft, kan hij tot geen andere conclusie komen, dan dat in het al-goddelijke van het heelal het Schoone, de Schoonheid het principieel Goddelijke is. Zoo komt men er toe om de Schoonheid, om het Schoone zich als het Goddelijke, straks als zijn God te denken, en de vereering van het schoone gaat vanzelf in aanbidding van de Schoonheid over. Doch ook dat blijft vaag en ongewis, zoo lang in dat Schoone niet het *bewuste* leven concreet is ontdekt. Het Schoon zonder meer heeft geen *ik*, en toch, alleen van een bewust *ik* kan hoogere, bezielende inspiratie uitgaan. En zoo kan het niet anders, of de kunstenaar moet deze bewuste *ik*-openbaring van het Schoone gaan zoeken in een *mensch*, en dan natuurlijk in den artist, in den kunstenaar zelf. Wie dan geen meester boven zich erkent, die hem vormde, eindigt met zich zelf te aanbidden, en in zich zelf de zelfopenbaring van het Schoone, van den god van het schoone te zien, terwijl een minder en lager kunstenaar zijn God ten leste vindt in den machtiger kunstenaar, die hem vormde en bezielde.

Zoo wordt dus ook hier de Koning der koningen op het kunstgebied, „de Opperste Bouwmeester en Kunstenaar", onttroond, en richt de kunstenaar-mensch zich zelf een troon op, vanwaar hij als hooger geest wil heerschen.

Zal nu de zichzelf tot afgod geworden kunstenaar nog een hooger

wet erkennen? Misschien in zijn kunstproducten zelve, in zoover hij zich tracht te voegen naar de wet van het Schoone, die uit de kunstscholen van het verleden zich aan hem opdringt. Toch ook aan die wet nooit geheel. Dit toch zou het erkennen zijn van een macht over hem en boven hem, waaraan hij zich had te onderwerpen, en dit nu juist vloekt tegen het grondbesef van den zich zelf inspireerenden kunstenaar-god, die god en priester tegelijk wil zijn. Maar bovenal kan en zal hij nooit erkennen, dat er een wet van het Heilige zou zijn, die ook zijn kunst heeft te beheerschen of althans aan zijn kunst een grens te stellen of haar te richten heeft in de keuze van haar doel en bij het gebruik van haar middelen. En hier nu is het punt, waar zelfs de meer ideale kunst aan de zich zelf verlagende kunst de hand reikt. Alles, ook de wet van het Heilige, moet voor de Kunst terugtreden. De Kunst moet heerschen, heerschen over alle terrein van ons menschelijk leven.

Neem nu in aanmerking, hoe in breeden kring deze Kunstvereering hart en ziel en zinnen heeft ingenomen, tot in onze beste levenskringen. Zoo ingenomen, dat wie veel met kunst dweept, voor kunst roept, voor kunst offert, de uitgelezene in de hoogst staande kringen is. En hoe kan het dan anders, of deze eenzijdige verheffing van een alzoo begrepen en aldus beoefende kunst moet de draden van het overgeleverd geloof al meer lospluizen, den eerbied voor het Heilige verzwakken, en zoo ook langs dezen weg de Christelijke grondslagen ondermijnen, waarop het gebouw van staat en maatschappij nu sinds meer dan duizend jaren rust.

Ook de aangematigde Koninklijke heerschappij der Kunst, in haar meest ideale opvatting, doet aan het koningschap van Christus steeds meer afbreuk.

PRO REGE.

HET KONINGSCHAP VAN CHRISTUS.

DEEL EEN.

HET KONINGSCHAP VAN CHRISTUS IN ZIJN HOOGHEID.

TWEEDE REEKS.

De ondermijning van Christus' Koningschap.

I.

Bij de gratie Gods.

Macht tegen mij.

JOH. 19:11.

MOET onder de machten, die het Koningschap van Christus kunnen verdringen om er zichzelven voor in de plaats te schuiven, naar luid de Schrift, ook de Overheidsmacht gerekend worden? Velen stellen zich dit, min nadenkend, zoo voor, maar geheel ten onrechte. Immers de Overheidsmacht is niet in 't Koningschap van Christus begrepen. Gelijk vanzelf spreekt, kan ook de Overheidsmacht zich tegen zijn Koningschap keeren, en zijdelings pogen het te ondermijnen, terwijl omgekeerd ook de Overheidsmacht geroepen is, de glorie van den Christus te dienen; maar dit alles neemt niet weg, dat het onderscheid tusschen het Koningschap van Christus en de Overheidsmacht op aarde van meet af scherp in het oog moet worden gevat. In het verder verloop van ons betoog zal dit nog breeder worden toegelicht, maar toch dient nu reeds tegen misverstand gewaakt, en moet althans de hoofdlijn, die de grens aanwijst, aanstonds worden uitgestippeld.

Jezus' uitspraak, dat „hem gegeven is *alle macht* in hemel en op aarde", is vaak zóó verstaan, dat dus ook de Koningen en Vorsten der aarde hun Overheidsgezag aan den Christus ontleenden. Van

Roomsche zijde is dit zelfs vaak in dien zin uitgewerkt, alsof alle Vorstelijke hoogheid uit den Christus zou zijn af te leiden, en alzoo de Stedehouder van Christus op aarde ook Kroon en Scepter te vergeven en te ontnemen had. Hiermeê werd wel niet ontkend, dat de Overheid regeerde bij de gratie Gods, maar de opdracht en de overdracht van het gezag werd verstaan in *middellijken* zin. De Overheidsmacht was wel een macht uit God, maar die in naam des Vaders *door* den Christus en alzoo *middellijk* aan den magistraat toekwam. Van Gereformeerde zijde heeft men er daarentegen steeds nadruk op gelegd, dat de opdracht van het gezag aan de Overheid een *onmiddellijk* karakter droeg, en dat hierbij niet aan den Christus als tusschenpersoon mocht gedacht worden. Uitgewerkt hebben onze Gereformeerde Theologen dit punt niet. Slechts onder tweëerlei opzicht is het bij hen aan de orde gekomen. Eerst in den strijd met de Roomsche godgeleerden inzake het gezag van den Paus over de Vorsten; en ten tweede male in hun verzet tegen de Remonstranten, die omgekeerd aan de Overheid een gezag in de kerk, een *jus in sacra,* wilden toekennen, en dit poogden af te leiden uit de macht, die op haar uit den Christus afdaalde. Slechts voor zoover dit onderwerp in de geestelijke worsteling dier dagen was opgenomen, hebben zij het uitgeplozen, maar niet het in zijn diepte doorgrond. Dit bleef aan onzen tijd voorbehouden, nu de tegenstelling tusschen het *middellijk* en *onmiddellijk* karakter van het Overheidsgezag door den strijd tegen den modernen tijdgeest van zelf aan de orde is gekomen. In zooverre echter trokken ze de lijn der tegenstelling juist, dat zij klaar en duidelijk het pleit voor het onmiddellijke, het *immediate* karakter van het Overheidsgezag, als *rechtstreeks* uit God af te leiden, opnamen en volhielden. Uitgangspunt en grondslag was hun hierbij de apostolische verklaring in Rom. XIII. Geen apostel heeft met meer nadruk dan de man van Tarsen de macht van den Christus in al haar glorie doen schitteren. En toch, waar het in Rom. XIII er op aankwam, de juiste verhouding van den belijder van den Christus tot de Overheid vast

te stellen, heeft hij dit gedaan in bewoordingen, die den Christus geheel buitensluiten, en waarin geen oogenblik en met niet één letter van eenigen anderen oorsprong van het Overheidsgezag anders dan in God Drieënig sprake is. *Christus* wordt in heel dit verband zelfs niet genoemd, en daarentegen wordt in deze korte verzen tot vijfmalen toe de naam van *God* op den voorgrond gesteld: „Er is geen macht dan van *God*". „De machten, die er zijn, zijn van *God* verordend". „Wie zich tegen de Overheidsmacht stelt, wederstaat de ordening *Gods*". „De Overheid is *Gods dienaresse*, u ten goede". En eindelijk, ze „is *Gods* dienaresse, als een wreekster tot straf dengene, die kwaad doet". En in heel dit hoofdstuk van Rom. XIII komt de naam van den *Heere Jezus Christus* eerst heel aan het einde weer voor in het laatste vers, waar geen sprake meer is van het Overheidsgezag, maar integendeel van den geestelijken invloed op het saamleven der burgers, als het heet: „Zoo doet dan aan den Heere Jezus Christus, en verzorgt het vleesch niet tot begeerlijkheden".

Wat Jezus zelf tot Pilatus sprak, bevestigt dit. Zooals blijkt uit Joh. 18 : 36, stelde Jezus zich tegenover Pilatus, niet in zijn positie als Verlosser van zonde, noch als de Voleinder der profetie, maar als *Koning*. De Profeet en Hoogepriester trad terug, om zich als Koning tegenover den Stedehouder van den Keizer te stellen. Dat Pilatus hiertoe aanleiding gaf door zijn vraag: „Zijt gij dan een Koning?" doet niets ter zake. Jezus is op die vraag ingegaan. Beslist luidde zijn antwoord: „Ik ben niet alleen een Koning, maar hiertoe ben ik ook geboren en in de wereld gekomen." En niet alleen dat Jezus allen nadruk legde op zijn *Koningschap*, maar hij sprak met even stelligen nadruk van zijn *Koninkrijk*. Edoch zoo, dat hij den aard èn van dat Koningschap èn van dat Koninkrijk in zijn eigenaardig en bijzonder karakter nader omschreef. De kracht van zijn Koningschap lag daarin, dat hij „gekomen was, om der waarheid getuigenis te geven", en zijn Koninkrijk was hierin van het Koninkrijk der aardsche vorsten onderscheiden, dat hunner het Koninkrijk *der wereld* was, en dat zij een gewapende macht onderhielden om dit

hun Koninkrijk te verdedigen; terwijl omgekeerd Jezus' Koninkrijk „*niet* van deze wereld was", en dat, al had ook hij dienaren, zijn dienaren niet voor hem met het zwaard mochten strijden. Een karaktertrek van zijn Koningschap en Koninkrijk, dien hij nader bevestigde door zijn slotwoord: „*Mijn Koninkrijk is niet van hier*". Dat der Koningen en Keizers was wel *van hier*, maar niet het zijne.

Maar er is meer. Jezus had niet tot Pilatus gezegd, dat hij Koning stond *te worden*; dat hij eerst door zijn opstanding en door zijn hemelvaart zijn Koninkrijk verwerven zou, en eerst zóó zou gekroond worden. Neen, *als* Koning stelde hij zich tegenover den Stedehouder van den Keizer. Als door God gezalfde Koning tegenover het Koninkrijk der wereld. En toch, in die volle majesteit van zijn Koningschap voor Pilatus staande, heeft hij erkend, dat de Keizer van Rome *macht over hem had*, macht van *Boven*, macht *van God*. En wel zulk een macht, dat in naam van den Keizer Pilatus hem kon gevangen houden en loslaten, en ook hem aan het recht van Rome's Keizer tot in den dood kon onderwerpen. Dat Pilatus, door Jezus tot den dood te veroordeelen, zou zondigen, sprak vanzelf, maar slechts in zooverre als hij in zijn qualiteit van rechter, niet naar recht, maar *tegen het recht in* het doodvonnis over Jezus zou uitspreken. Vandaar dat Jezus er bijvoegde: „Maar die mij aan u hebben overgeleverd, hebben meerder schuld, begaan grooter zonde". Het was te Jerusalem een *gemengde* rechtspraak. Eenerzijds een rechtspraak van het Sanhedrin, en anderzijds een rechtspraak naar het Romeinsche recht. En in zooverre nu de Romeinsche rechter, voor wat de feitelijke gegevens betrof, het vonnis van het Sanhedrin niet geheel buiten rekening kon laten, rustte een dubbele verantwoordelijkheid op de Joodsche rechtbank, die Jezus, als door het Sanhedrin ten doode gewijd, voor zijn rechterstoel bracht. Vandaar de zonde bij Pilatus, maar de nog grooter zonde van het Sanhedrin. Doch al was er vermenging van recht, en inmenging in dat recht van tweeërlei, in graad verschillende, zonde, — dit heeft niet belet, dat Jezus zonder eenig voorbehoud erkend heeft, dat Pilatus, als stedehouder van den

Keizer van Rome, macht over hem had, en dat deze macht over hem aan den Keizer van Rome door God gegeven was. Natuurlijk bleef Pilatus voor zijn vonnis verantwoordelijk, en moest hij weten of zijn vonnis rechtmatig of onrechtmatig was. Maar zag hij metterdaad in Jezus een pretendent, die zich opwierp om het gezag van den Keizer in Palestina te niet te doen, dan was zijns de macht om dit verzet tegen het Keizerlijk gezag te breken. Tweeërlei spreekt hier Jezus alzoo uit. Eenerzijds, dat hij zelf Koning is, en anderzijds, dat hij, ook als Koning van het Godsrijk, onderworpen is aan een macht der Overheid, die deze niet uit zich zelve, maar van God, ook over hem, ontving.

Dit nu kan tot geen andere slotsom leiden, dan dat er *tweeërlei* Koningschap is; dat beide rechtstreeks van God Drieëenig uitgaan, en dat deze twee evenwijdig naast elkaar loopen. Er is eenerzijds het Koningschap der wereld, dat rechtstreeks van God uitgaat, en op aarde de Overheidsmacht in het leven roept. En anderzijds is er het Koningschap van Christus, dat niet van hier, niet uit de wereld is, en heerscht op een ander terrein, maar dat op dit zijn eigen terrein even rechtstreeks uitgaat van God. De Overheidsmacht is door God verordend, en daarnaast staat, dat aan Jezus als Koning van het Godsrijk is gegeven „alle macht in hemel en op aarde." En van deze beide Koningschappen nu geldt, dat ze eens een einde zullen nemen. Het aardsche Koningschap met den ondergang der wereld, omdat het uit de wereld is en tot de sfeer der wereld behoort; maar ook evenzoo het geestelijk Koningschap, als na het oordeel „de Zoon zelf het Koninkrijk zal overgeven aan den Vader, opdat God zij alles en in allen." Er is hier dus tweeërlei afgeleide Souvereiniteit. De oorspronkelijke Souvereiniteit, de primordiale Overhoogheid, rust in God Drieëenig, en in Hem alleen, omdat hij is de Schepper van hemel en van aarde. Maar uit deze oorspronkelijk in God alleen rustende Souvereiniteit is tweeërlei Souvereini-

teit afgeleid. Ten eerste de Souvereiniteit van de Overheid, die Gods dienaresse is, bij zijn gratie regeert, en als zijn dienaresse zelfs het recht over leven en dood over de onderdanen heeft. En ten tweede de Souvereiniteit van den Christus in zijn Koninkrijk, zoodat in zijn Koninkrijk alle ziel aan hem van Godswege onderworpen is; niet alleen zij, die Hem als Koning erkennen, maar ook zij, die hem loochenen, of zelfs nog nimmer van zijn Koningschap hoorden. Jezus was als inwoner van Palestina, als burger in Israel, onderworpen aan Pilatus en den Keizer van Rome, en zij konden en mochten hem oordeelen naar het wereldlijk recht; maar ook èn Pilatus èn de Keizer van Rome waren onderworpen aan Jezus als Koning van het Godsrijk, en, als zijn dag zal gekomen zijn, zal Jezus hen oordeelen. Maar de Overheidsmacht zelve, en als zoodanig, behoort *niet* tot het Koninkrijk van Christus. Ze loopt er naast, ze loopt er evenwijdig meê, maar ze gaat er niet in op. Ze staat er zelfstandig naast. Vandaar de zelfstandigheid van de Overheid tegenover de Kerk, maar ook de zelfstandigheid van de Kerk tegenover den Staat. Staat en Kerk zijn twee sferen, beiden van God verordend, maar zóó, dat de ééne sfeer, die der wereld, voor de Staatsinrichting aan de Overheid, en daarentegen de andere sfeer, de geestelijke, voor alle menschelijke saamleving aan den Christus onderworpen is en blijft.

Bedenking hiertegen kon worden ontleend aan Jezus' Koningschap over Sion. Sion toch vertegenwoordigde in de dagen, toen Psalm 2 gezongen werd, een volksmacht, een nationale sfeer, het verkoren volk van Israël. De strijd in dien Psalm gaat tusschen Israël en de volken der Heidenen. De volken van rondom willen Israël vernietigen, en tegenover die volkerenmassa moet Israël, als het volk van God, nationaal in stand blijven. En nu zegt de Psalm ons, dat God zijn Messias „gezalfd heeft over Sion, den berg zijner heiligheid", en dat de volkeren tegen Sion niets zullen vermogen. Veeleer wordt hun toegeroepen: „Kust den Zoon, opdat hij niet toorne, en gij op den weg vergaat, als zijn toorn ook maar een weinig zou ontbranden". Verstaat men onder dit Sion het type van *elke* natie,

en *elk* volk, dat Gode zijn eere zal geven, gelijk maar al te dikwijls geschied is, dan zou dit tot de slotsom leiden, dat Jezus gezalfd is tot koning over elk volk afzonderlijk, en dat op elk koninkrijk of op elke republiek toepasselijk ware, wat onder het Oud Verbond gold voor Israël. En daaruit zou dan zijn afteleiden, dat derhalve de Christus ook nu nog als de eeniglijke bestuursmacht over Nederland, Engeland, en wat landen er meer zijn, te eeren ware. Het behoeft intusschen nauwlijks betoog, dat geheel deze opvatting de beteekenis van Israël, van Sion, van den Messias, en van de door God in het land der aartsvaderen ingestelde ordening ten eenenmale miskent. Israël is een *zinbeeldige* verschijning. In zinbeeldige opvatting was en bleef het „Gods volk", ook in de dagen toen er in elke straat van Jeruzalem aan de afgoden geofferd werd. Maar dit zinbeeldige volk zou door het echte volk dan eerst vervangen worden, als Messias zou gekomen zijn, en het *ware Israël*, niet der besnijdenis in het vleesch, maar der besnijdenis des harten, uit alle volk zou verzameld worden. De apostelen spraken het dan ook duidelijk uit, dat het echte, het eigenlijke Sion is het Sion boven, het Jerusalem in de hemelen; dat het volk van Messias de gekochten door zijn bloed zijn, en dat niet de kinderen uit Abraham, maar de geborenen uit den geest zijn *het Israël Gods*.

Hier is alzoo tweeërlei bedeeling. De zinbeeldige, de symbolische bedeeling, waarin nog slechts de schaduwen en afbeeldingen gezien werden, en die hield stand tot de Messias gekomen was. En daarnaast stond de wezenlijke bedeeling, toen de schaduwen en zinbeelden wegvielen en het geestelijke koninkrijk zijn intocht hield. Van daar de geheel exceptioneele toestand van het aardsche overheidsgezag in Israël, waarmee het overheidsgezag onder geen ander volk te vergelijken is. In Israël de theocratie. De onmiddellijke Godsregeering. „De Heere is onze Koning, de Heere zelf is onze wetgever, de Heere zelf is onze Rechter." En van daar ook in Israël de onmisbaarheid van het bestendige wonder, als rechtstreeksche openbaring van de theocratische macht die Israël beheerschte. Daar-

entegen bij de andere volken geen theocratie, maar afgeleide en opgedragen souvereiniteit, de wetgeving van de vorsten zelve uitgaande, en de rechtspraak door de Overheid ingezet en bezegeld. Niet dus die andere volken, alleen Israël kon type en zinbeeld van het Koninkrijk van Christus zijn, Israël alleen kon type en zinbeeld van het volk des Heeren wezen. En alleen in Israël's volksstaat kon de staat van het geestelijk Koninkrijk worden voorafgeschaduwd. Een rechtstreeksche gevolgtrekking uit wat in Israël bestond tot het leven der natiën en volken is alzoo nimmer te maken. Iets wat niet zeggen wil, dat de theocratische wetgeving aan Israël niet veel in zich heeft, dat voor alle volken geldt, maar toch dient het verschil duidelijk uitgesproken, opdat niet òf het theocratisch en symbolisch karakter van Israël te niet worde gedaan, òf ook niet op ons nationale leven worde overgebracht, wat op ons niet kan passen, opdat er ten onzent noch een theocratisch, noch een symbolisch volk bestaat.

Nog uit een ander oogpunt moet dit bezien.

Terecht zegt Art. 36 van onze Belijdenis, dat de instelling van de Overheidsmacht op aarde strekt om de zonde te bedwingen. „Wij gelooven en belijden, dat onze goede God, uit oorzaak van de verdorvenheid des menschelijken geslachts, koningen, prinsen en overheden verordend heeft, willende dat de wereld geregeerd worde door wetten en politiën, opdat de ongebondenheid der menschen bedwongen worde, en het alles met goede ordinantiën onder de menschen toega." Ge behoeft u den toestand, waarin de wereld verkeeren zou, indien de zonde haar verwoesting niet had aangericht, dan ook slechts even in te denken, om aanstonds de overtuiging te ontvangen, dat er alsdan voor het optreden van de Overheid geen plaats zou geweest zijn. Bij ontstentenis van alle zonde, zou alle wetgeving volstrekt overbodig zijn geweest, daar een ieder de wet in zijn hart zou beschreven hebben, en nooit iets anders dan Gods wil zou bedoelen of doen. Een rechtspraak zou geen zin heb-

ben, waar geen overtreding bestond en geen geschil kon opduiken. Zonder zonde zou er geen vloek, dus ook geen krankheid of verwoesting door de elementen der natuur zijn, en zou derhalve van alle maatregelen, die thans de Overheid moet nemen, om onze gezondheid en zekerheid te waarborgen, geen sprake zijn. Aan oorlog onder de volken zou niet te denken wezen, waar allen in vrede zouden saamleven. De deeling en de splitsing onder de volken zou zelfs nooit zijn opgekomen. Geen vloot en geen leger zou men toerusten. Van wat men noemt het particulier initiatief, dat nu nog zoo veelszins door onedele concurrentie in zijn werking belemmerd wordt, zou volle en genoegzame kracht zijn uitgegaan, om alle noodzakelijke gegevens voor het leven in te richten. De huislijke saamleving zou, in de familie voortgezet, patriarchaal alle noodige regeling van de saamleving vanzelf met zich hebben gebracht. En als men dan ook, op de rij af, al onze departementen van algemeen bestuur nagaat, kan men tot geen andere conclusie komen, dan dat ze in een toestand *zonder* zonde, het één voor, het ander na, volmaakt overbodig zouden zijn. De aardsche bedeeling van de Overheidsmacht doelt dus op een ongeestelijken toestand, waarin de gevolgen der zonde voor het publieke leven ondervangen moeten worden, en de uitbreiding van het kwaad moet worden bedwongen, en wel bedwongen met geweld. Immers dwang uit te oefenen is juist het eigen karakter van deze aardsche bedeeling. Ze gaat tegen de zonde met den sterken arm, desnoods met het zwaard, in.

Doch wat heeft dit alles nu gemeen met het koningschap van Christus, met het geestelijk Koninkrijk, met het Koninkrijk der hemelen? Dat dit niet mag verstaan, alsof het Koninkrijk van Christus tot vage ideeën en geestelijke gevoelens ware te vervluchtigen, zal later wel anders blijken. Maar het principieel verschil tusschen de wereldsche macht, die dwang oefent tot met het zwaard, en den geestelijken aard van het Koninkrijk van Christus dat geen dienaren heeft die er met het zwaard voor strijden; dat niet van de wereld is, noch met uitwendig gelaat komt, maar binnen in u is, — mag daarom toch

geen oogenblik uit het oog worden verloren. Zeker, ook dat Koninkrijk van Christus gaat tegen de zonde in, maar het tast de zonde niet van buiten in de wild uitgroeiende loten der overtreding, maar in kern en wortel aan. Het besnoeit den boom niet, maar geneest de verkankering van den wortel. En ook, het gaat niet onder voorzoover de zonde mocht overwonnen zijn, maar blinkt juist dan eerst in voller luister.

Beide Koninkrijken loopen alzoo in oorsprong, aard, instrument en doel geheel uit elkander. Ze zijn elk op eigen terrein en in eigen machtssfeer van geheel onderscheiden aanleg. Ze zijn niet gelijksoortig, maar vertegenwoordigen beide elk een eigen soort. En hoe zou dan ooit het Overheidsgezag uit het Koningschap van Jezus zijn af te leiden?

Wel poogt de geest, die tegen het heilige ingaat, ook de aardsche instelling van de Overheidsmacht te ondermijnen, aan God te ontrukken en tegen Hem te keeren. Luid is het geroep, dat nog te spreken van een „koning bij de gratie Gods" overblijfsel is van uitgesleten en verouderde begrippen. Al meer dringt de overtuiging door, dat het de mensch zelf is, die in eigen wijs bestel zich een staat inricht en overheden over zich aanstelt. Steeds verder woelt het besef, dat het volk de wet stelt, en dat de volkswil de hoogste wilsuiting op aarde is. Het recht is wat het volk tot recht stempelt. Van een eeuwig geldend rechtsbeginsel mag geen sprake meer zijn. Schending van het recht te willen wreken, gelijk Rom. 13 't wil, heet nieuw onrecht plegen, daar immers de misdadiger niet de schuldige, maar het slachtoffer van anderer schuld is. Kortom, het „laat ons hun banden verbreken," is de toon waarin de emancipatiezucht onder alle volk haar lied inzet. En natuurlijk keert ook deze ontwrichting van alle vastigheden zich tegen het Heilige, en loopt er op uit, dat ze ook het koningschap van Christus driestweg aanrandt. Maar nooit volgt hieruit, dat deze actie der volkssouvereiniteit zich

in beginsel tegen den Christus keert. Ze keert zich rechtstreeks niet tegen den Christus, maar tegen de Opperhoogheid en Souvereiniteit van God, en eerst in de uitwerking en in de gevolgen ook tegen het Koningschap van den Christus. In den samenhang van ons betoog mag daarom de razernij van de volkssouvereiniteit niet ingeschakeld als een der principieele vormen, waarin de tijdgeest optreedt, om eigen koningschap in de plaats van het Koningschap van den Christus te stellen. Uit dezen vorm van het kwaad komt niet de loochening van het Koningschap van Christus, maar de rechtstreeksche loochening van God, het *atheïsme*, op. De volkssouvereiniteit zegt niet in haar hart: ik vervang den Christus, maar heel anders: ik zet mijn hart als Gods hart. Mijzelven zal ik ten God zijn. Een volk, dat erkent: „Onze koning regeert over ons bij de gratie Gods," is daarom nog allerminst een Christelijke natie, en een volk dat uitroept: „Weg met den vorst bij de gratie Gods!" werpt daardoor op zichzelf zijn Christelijk kleed niet af, maar wordt *goddeloos*.

II.

De mensch heer over de natuur.

> Gij hebt hem met eere en heerlijkheid gekroond.
>
> PSALM VIII: 6.

THANS volgt de vraag, of de reusachtige hoogte van ontwikkeling, waartoe de mensch allengs opklom, een vermetel en overmoedig grijpen naar het verbodene is geweest, en dus zou zijn af te keuren; dan wel of het bezit van deze overmacht in de hem van God gegeven roeping lag, en alzoo de verwerving ervan toejuiching verdient.

Jezus' Koningschap, 't viel niet te verhelen, is in het leven der volkeren teruggedrongen. De herders der volken, om zoo de leids-

lieden te noemen, die onder hen den toon aangeven, ontleenen aan het roepen voor Jezus geen bezieling meer. En zelfs binnen de wanden der Kerk is het lofzingen voor Christus als den *Koning der eere* in toon en tint gedaald. Ter verklaring van dit teleurstellend verschijnsel wezen we op het onloochenbaar feit, dat, uit wat oorzaak dan ook, de stroom van het Godvrucbtige leven, de stroom der Religie allerwegen in zijn bedding gedaald is. En om te voorkomen, dat de geloovigen zich in dit opzicht niet te fier boven de twijfelaars en ongeloovigen verheffen zouden, spraken we het onomwonden uit, dat ook onder ons verachtering in genade te bespeuren valt, en dat met name de geestdrift voor Jezus' *Koninklijke eere* ook onder ons maar al te zeer getemperd is. De onderscheiding tusschen de geloovigen in het *Heilige*, de naamgeloovigen in den *Voorhof*, en de ongeloovigen, die zelfs nog achter den Voorhof terugtraden, gaf daarbij het verschil aan tusschen wat we in onzen engeren kring en in onze breedere nationale omgeving om ons waarnemen. En om tegen zelfverheffing te waarschuwen en van een te hard oordeel over de afgegledenen en twijfelmoedigen af te manen, poogden we van de algemeene dwaling in den stroom van het religieuse bewustzijn een aan de werkelijkheid ontleende verklaring te geven. Zullen we ook op onze nationale omgeving weer ten goede werken kunnen, en zal de breede schare weer iets althans van de eere van Jezus' Koningschap gaan verstaan, dan baat 't niet, of ge al de boosheid van 't menschelijk hart in hen aanklaagt. Invloedoefening vraagt sympathie, en sympathie voor wie afdoolden komt dan eerst in u op, indien ge klaar en helder inziet, dat de strooming van het algemeen menschelijk bewustzijn op elk gebied beheerscht wordt door tijden en omstandigheden, en dat die tijden en omstandigheden in de dagen onzer vaderen voor de belangstelling in de Religie even buitengemeen gunstig waren, als ze thans uitermate ongunstig zijn geworden; en indien ge, erkennende hoe ge ook zelf in die ongunst der tijden deelt, u met uw afgegleden volk lotgemeen gevoelt, en dus ook wel den toorn, maar toch meer nog de zoekende liefde

tegenover de lieden die in den Voorhof zijn, en tegenover hen, die ge reeds buiten den Voorhof ziet omdolen, in uw hart aan het woord laat komen.

Ter verklaring van dit ons allen gemeene lot, hebben we toen nadruk gelegd op drie kwalijk te loochenen feiten. Vooreerst op de overmacht, die de mensch in zoo korte spanne tijds wist te veroveren over de natuur. Een macht, in de ééne eeuw die achter ons ligt, sterker toegenomen, dan in de achttien eeuwen van Christelijk leven, die daar achter lagen. Iets wat het afhankelijkheidsgevoel, dat breede stramien voor de algemeene Godsvrucht, zoo in het oog loopend verflauwen deed. In de tweede plaats wezen we op de verbreeding van den gezichtseinder, die, voorheen meest binnen nationale grenzen besloten, thans heel de wereld omvat, omspant en onder èèn gezichtsblik saamtrekt. En in de derde plaats op de verbijsterende toeneming van onze menschelijke kennis, niet zoozeer in de diepte en in de hoogte, maar dan toch in de breedte en lengte der dingen. Voorts toonden we aan, hoe uit deze drie factoren een onrustige beweging was opgekomen, die de stilte, waarnaar het vrome hart uitgaat, verbrak, en den stillen, verborgen omgang met de wereld daarboven verstoorde. En waar op die wijs het hooge zelfgevoel van den mensch wies, en de gegevens voor het religieuse leven steeds ongunstiger werden, lieten we uitkomen, hoe ongemerkt een koningschap van den mensch zelf aan het woord kwam, dat voor het Koningschap van Christus geen plaats liet. Dat koningschap van den mensch zelf stichtte zich den troon zijner eere in de groote wereldsteden, en beheerscht van daar uit, door wat men den modernen tijdgeest noemt, heele natiën en volkeren. Die moderne tijdgeest drong de werking van den Heiligen Geest terug, gelijk 's menschen koningschap het Koningschap van Christus. Maar in dien hoogen waan misleid, werd de mensch-koning zelf slaaf van koning-Mammon. En wel greep de moderne mensch toen de kunst aan, om zijn meer ideale behoeften te bevredigen, maar de liefde voor de Kunst sloeg al spoedig in Kunstaanbidding om, en de mensch-koning knielde

neder voor den god van het Schoone, om in die afgodische vereering voor den afgod der Schoonheid nogmaals zich zelf te verliezen.

Dit nu plaatst ons voor de heel andere vraag, of de mensch op zichzelf, door naar die hoogere macht over de natuur te staan, gezondigd, dan wel zijn van God gegeven roeping vervuld heeft. En het antwoord op die vraag kan niet anders luiden, dan dat God zelf den mensch heeft opgeroepen, om de natuur aan zich te onderwerpen; dat de Christenheid, in de dagen harer onbeperkte heerschappij, die roeping maar al te zeer verwaarloosd heeft; en dat in zooverre aan haar de schuld ligt, dat thans in de gewonnen overmacht over de natuur eene aan God en zijn gezalfden Koning vijandige macht is opgetreden.

Sla het scheppingsverhaal op, en immers aanstonds wordt het u aangezegd, dat de mensch geroepen is tot *heerschappij*. God zeide: „Laat ons menschen maken, naar ons beeld en naar onze gelijkenis, *en dat ze heerschappij hebben*." En dat niet alleen over de dierenwereld, die vooraan komt, neen, er staat uitdrukkelijk bij: *heerschappij over de geheele aarde*. Dat de dieren voorop kwamen te staan, sprak vanzelf. De dierenwereld was, eer de mensch verscheen, de hoogste en machtigste uiting van creatuurlijk leven. Reeds de plantenwereld stond hoog boven de elementen en het stof der aarde. Maar hoeveel hooger stond niet nog de leeuw boven de lelie des velds, in veelheid van kracht en in vrijheid van beweging. Duidelijk moest alzoo in de eerste plaats uitkomen, dat de mensch ook over de dierenwereld de koning der Schepping zou zijn. De leeuw de koning van het woud, maar de mensch met heerschappij bekleed ook over de machtigste en prachtigste verschijning in de dierenwereld. Iets waar te meer in lag, omdat, naar physieke kracht en grootschheid van verschijning gemeten, de leeuw het zoo verre van den mensch won, en de dierenwereld als heel een heirleger zich

schaarde om het ééne, bij vergelijking genomen, zoo zwakke menschenpaar. De hooge gedachte Gods om na plant en dier *den mensch* te scheppen, te scheppen naar zijn beeld en gelijkenis, doordrong alzoo den komenden loop van heel de historie dezer wereld, toen het hoog gebod uitging, dat die schijnbaar zoo kleine en zoo nietige mensch met *heerschappij over de geheele aarde* zou bekleed zijn. Hierin lag de allesbeheerschende tegenstelling tusschen *geest* en *stof*. Ook in de hoogere dierenwereld, ja tot zelfs in insecten als de mier en de bij, is ongetwijfeld een geestelijk element ingeschapen, maar zwak, zich niet ontwikkelend, blijvend wat 't eenmaal is, gebonden in het instinct, en slechts in zeer zwakke mate door vrije wilskeus werkend. Bij het dier als zoodanig heeft het stoffelijke nog altoos het overwicht. Maar anders, geheel anders was dat in den mensch. In den mensch is het geestelijk element het beheerschende. Ook physiek kan hij kracht oefenen, maar dit is bijzaak, en hoe hooger de mensch klimt, hoe meer hij zelfs van het gebruik van de physieke macht afziet, om al zijn kracht saam te trekken in zijn geest. Het Goddelijk bestel om den mensch *heerschappij over heel de aarde* te geven, rustte alzoo op de onomstootelijke, en in heel het scheppingsplan besloten grondgedachte, dat de geest heerschen zou over de stof. In hem zelf zou de geest heerschen over het vleesch, en door die heerschappij van den geest over het vleesch, zou hij die geestelijke meerderheid oefenen, die hem als geestelijk wezen de heerschappij schonk over heel het aardrijk, over al Gods schepping hier beneden, over gansch deze wereld.

Nog dieper gaat deze grondgedachte, doordien het woord, dat God sprak, deze heerschappij van den geest in den mensch in rechtstreeksch verband plaatst met zijn geschapen zijn naar Gods beeld en naar Gods gelijkenis. Geest op zichzelf is, gelijk we opmerkten, ook in het dier aanwezig. Steeds spreekt de Schrift het uit, dat niet alleen de mensch, maar ook het dier een *ziel* heeft. Reeds in het Scheppingsverhaal komt dit sterk uit. Het begint zelfs reeds bij de visschen. „God," zoo lezen we in Gen. 1 : 21, „schiep alle levende

wriemelende *ziel*, welke de wateren overvloediglijk voortbrachten". En evenzoo lezen we in vs. 24, als het aan de schepping der landdieren toekomt: „De aarde brenge levende *zielen* voort, naar haren aard, vee, en kruipend en wild gedierte. En het was alzoo". Sterker zelfs nog staat het in vs. 30: „Al het gedierte der aarde, en al het gevogelte des hemels en al het kruipend gedierte op de aarde, *waarin een levende ziel is*". Het onderscheid tusschen den mensch en het dier is alzoo niet, dat wij een ziel hebben en de dieren niet. Integendeel, een ziel is ons met de dieren gemeen, en onze hooge voortreffelijkheid is niet daarin gelegen, dat wij ook een ziel hebben, maar dat God zelf in ons blies den adem des levens, en ons schiep als drager van zijn Goddelijk evenbeeld. *Geest* is een algemeene term, *ziel* is een uitdrukking van algemeene strekking, maar wat op ons als menschen een eigen stempel en het hoogste merkteeken drukt, is noch dat we geest, noch dat we een ziel hebben, maar dat in ons geestelijk zieleleven zich afspiegelt het eigen beeld van God. Er is een opklimming in de schepping van het *stof* tot de *plant*, van de *plant* tot het *dier*, en van het *dier* tot den *mensch*. Dit alles gaat van God uit en komt door zijn machtwoord tot stand, maar eerst in den mensch sluit zich de keten, doordien in den mensch Godzelf zijn eigen *beeld* afdrukt.

Deze hooge roeping van den mensch is niet alleen uitgesproken in het innerlijk raadsbesluit Gods, toen God sprak: Laat ons alzoo den mensch maken, — maar is ook als heilige ordinantie aan den mensch zelf afgekondigd, en hem als hoog gebod op zijn omwandeling op aarde meegegeven. De pasgeschapen mensch moest zich wel klein en schier machteloos gevoelen tegenover de macht der natuur en der dierenwereld, die hem omringde. Zelfs al waren in het paradijs nog de verwoestende machten der natuur niet ontketend, zoo moest toch de majesteit der schepping hem inponeeren, en hij zich tegenover het tallooze heir der dierenwereld verlaten en

klein gevoelen. Zelfs aangenomen, dat het verscheurende element nog niet uit den aanblik der machtiger dieren hem toesprak, zoo zag de mensch toch wezens voor en om zich, van veel machtiger afmeting en in veel grooter aantal. De vraag, welke zijn rang en plaats in die wereld en tegenover die wereld zou zijn, drong zich daarom terstond aan hem op. En op die vraag nu geeft God de Heere den pas geschapen mensch onmiddellijk dit antwoord: „Weest vruchtbaar en vermenigvuldigt u en vervult de aarde, *en onderwerpt haar, en hebt heerschappij.*" (Gen. 1 : 28). Zoo werd de mensch door God-zelf tot koning over zijn schepping, over heel deze wereld, over heel deze aarde gekroond. Het *hoe* verstond de mensch nog niet. Het was een volstrekt onopgelost raadsel, dat in deze ordinantie Gods tot hem kwam. Hij, de physiek zwakkere mensch, tenger, slank en klein in zijn zienlijke formatie, die slechts van stap tot stap zich kon voortbewegen, en niet dan zijn twee handen tot zijn beschikking had, zou heel die aarde, heel die wereld niet alleen bezitten en doorwandelen, neen, hij moest ze aan zich *onderwerpen*. Dat wees op verzet, op tegenstand. Het wees op een inspanning van kracht, die dat verzet zou moeten breken. Afhankelijk van die natuur als hij zich voelde, moest omgekeerd heel die natuur afhankelijk van hem worden. Ze mocht niet alleen hem niet overheerschen, maar hij moest heel de natuur beheerschen. Zóó beheerschen, dat ze ten slotte geheel aan hem onderworpen was, en zoo onderworpen, dat zijn heerschappij, zijn koninklijke overmacht en zijn geestelijke overheersching een volstrekt feit zou worden.

In den 8sten Psalm heeft David die heerschappij van den mensch over de natuur bezongen, als geldende ook voor onzen gevallen, onzen zondigen staat. Zijn zang jubelt niet over den mensch in het paradijs in zijn ongebroken toestand, maar over den mensch, gelijk hij in zijn dagen was, en gelijk hij zelf zich als mensch kende. Vandaar zijn diepe verwondering. In zich voelt, voor zich ziet hij den mensch in zijn gevallen staat, den mensch in zijn gebrokenheid en ellende. In al haar diepte voelt hij daarom de tegenstelling

tusschen den nietigen, zondigen mensch en de majesteit des Heeren HEEREN. En nu bezingt hij het, hoe God zelfs uit den mond der kinderkens en der zuigelingen zich lof heeft bereid, en hoe Hij door zijn macht over het hart der zijnen den vijand en den wraakgierige terugwerpt. Dit vermelden van „den vijand en den wraakgierige" bewijst alzoo, dat hij handelt van den mensch in *zijn* dagen, niet van den mensch in het paradijs. Vandaar dan ook zijn uitroep: „Wat is de mensch, dat Gij zijner gedenkt, en het menschenkind, dat Gij hem bezoekt." Het is juist ter oorzake van het zondige in den gevallen mensch, dat de tegenstelling tusschen wat hij innerlijk is en datgene waartoe God hem roept, zich zoo scherp voor hem afteekent. En van dien mensch nu jubelt David: „Gij hebt hem een weinig minder dan de engelen gemaakt, en *hebt hem met eere en heerlijkheid gekroond.*" Nogmaals dus de *kroning* van den mensch. Het bekleeden van den mensch met *koninklijke* heerschappij; iets wat nog sterker uitkomt in vs. 7: „Gij doet hem *heerschen* over de werken uwer handen, *Gij hebt alles onder zijne voeten gezet*". Dat „onder zijn voet zetten" toch is de vaste Oostersche uitdrukking voor de macht en heerschappij van *den Koning*, gelijk dan ook van den Christus geschreven staat, dat hij „al zijn vijanden aan zijn voeten zal onderwerpen". Zelfs wil meer dan één uitlegger, en onder deze Calvijn, de uitdrukking: „een weinig minder dan de engelen gemaakt," zoo verstaan alsof te lezen ware: „Gij hebt hem weinig minder dan een God gemaakt". In het Hebreeuwsch toch staat hier het woord *Elohim*, wat in den regel van God gebezigd wordt. En het valt niet te ontkennen, dat deze opvatting poëtisch schooner is, en dat omgekeerd de vergelijking met de engelen te dezer plaatse iets mingewoons heeft. Daar echter beide vertalingen zich verdedigen laten, gaan we hierop niet nader in. Vaststaat, en dit is hier hoofdzaak, dat ook in den 8en psalm een heerschappij, als door God aan den mensch verleend, bezongen wordt, die aan den mensch de *Koningskroon* op het hoofd drukt.

Intusschen spreekt het vanzelf, dat hiermede niet *kan* bedoeld zijn, dat elk afzonderlijk mensch tot het uitoefenen van deze heerschappij in vollen omvang zou geroepen zijn. Het kind kan den leeuw niet aan. De zwakke vrouw kan niet worstelen met den Behemôth. Niet één mensch op zich zelf kan heerschen over alle werken der schepping. Wat hier den mensch wordt verleend, wordt verleend aan *de menschheid*, wordt toevertrouwd aan *ons menschelijk geslacht*. De *mensch* moet vruchtbaar zijn en zich vermenigvuldigen. Uit het eerste menschenpaar moet de menigte van menschelijke heirlegers zich ontwikkelen. Niet alzoo op den enkelen mensch, maar op de veelheid van de kinderen der menschheid wordt hier gedoeld. Niet in één geslacht, maar in de achter elkaar opkomende geslachten, zal de heerschappij over de natuur gevestigd worden. En eerst in dien zin de mensch genomen, zal het waar blijken, dat *de* mensch machtiger zal blijken dan alle machten en krachten der natuur om hem heen. Niet ieder mensch op zich zelf zal koning zijn, maar *de mensch*, als uitdrukking van heel de soort genomen, zal met heerschappij bekleed worden. Keer op keer zal er een mensch als slachtoffer vallen van de woede der elementen, door leeuw of tijger gemoord of door de golven verzwolgen worden; maar *de* mensch, als uitdrukking van het geheel genomen, zal in den strijd tegen het wild gedierte de hooge hand hebben, en over alle krachten en elementen triomfeeren. Vandaar, dat in het Nieuwe Testament deze jubelzang van David op den Christus wordt overgebracht, omdat in hem eerst de wezenlijke Mensch-koning verschenen is. Maar juist dit toont, dat het Koningschap van Christus niet in hem als *Zone Gods*, maar in hem *als Zoon des menschen* is te eeren, en opkomt uit de koninklijke heerschappij, waarmeê God zelf in het paradijs den mensch bekleed had. En die heerschappij nu kleeft niet aan zijn physieke kracht, want één stier werpt den sterksten man de lucht in of loopt hem overhoop. En ook kleeft ze niet in zijn ziel, want de moed van den leeuw komt evenzoo uit zijn leeuwenziel, en niet uit zijn muil of klauw, op. Neen, ze kleeft in

ons geschapen zijn naar den Beelde Gods. Het is een Goddelijk op den mensch gelegde heerschappij, waarin God, *door* den mensch, Zichzelven verheerlijkt.

Er is alzoo, naar luid der scheppingsordinantie, geen zweem van strijd tusschen de hooge heerschappij onzes Gods en de afgeleide en opgedragen heerschappij der menschen. Veeleer vloeit de ééne uit de andere voort. Heerschappij is zoozeer in het beeld onzes Gods een onmisbare trek, en zoo zeer het hooge teeken zijner souvereiniteit, dat een naar zijn beeld geschapen creatuur *zonder* zulk een afgeleide heerschappij volstrekt ondenkbaar ware. Die heerschappij over de natuur komt niet bij den mensch bij, neen, ze ligt in zijn eigen wezen als mensch gegrondvest. Zonder die heerschappij zou hij geen drager van Gods beeld kunnen zijn. Heerschte *hij* niet over de natuur, dan zou de natuur over *hem* heerschen. Niet hij, het creatuur *met* den geest, maar de brute stof, het woeste, wilde creatuur *zonder* geest zou hem meester zijn. Het hoogste creatuur zou onderworpen zijn aan het lagere, en het beeld Gods zou in den mensch vervalscht en in zijn tegendeel verkeerd worden. Juist dit nu is veel te veel uit het oog verloren. Het beeld Gods is veel te eenzijdig op geestelijk en godsdienstig gebied gezocht. In het heilige alleen heeft men de uitdrukking van de gelijkenisse Gods in den herboren mensch pogen te ontdekken. En toch, dit kan, dit mag niet. Onze belijdenis van onzen God is, allereerst zelfs, dat we gelooven „in God Almachtig, den Schepper des hemels en der aarde". Zijn Almacht, zijn Souvereiniteit staat op den voorgrond. Alwie dit uit het oog verliest, verloopt in mysticisme of verliest zich, eer hij 't weet, in de peillooze diepte van het pantheïsme. De Almachtige is zijn naam, de Allerhoogste zijn eeretitel, en die Almacht is zijn *Heerschappij*, zijn overhoogheid over alle creatuur, zijn koninklijk-souvereine majesteit, waarmee Hij alle schepsel aan zijn voeten onderwerpt. En hoe wilt ge dan dat er een creatuur zal optreden, dat „drager van zijn beeld en zijn gelijkenisse" zal zijn, indien ge uit dat creatuurlijk beeld den hooftrek, den grondtrek van

het Goddelijk wezen uitneemt, en u op het zedelijk en religieus gebied terug trekt. En juist hierom nu moet er nadruk op gelegd, dat in de Scheppingsordinantie en in het Scheppingsverhaal bij de kenteekening van het beeld Gods, waarnaar we geschapen zijn, zelfs met geen woord 't zij het zedelijke, 't zij het religieuse leven vermeld wordt, maar dat alle nadruk voor de kenschetsing van het beeld Gods in ons eeniglijk valt op onze *koninklijke heerschappij over heel deze aarde.*

III.
Geen paradijs meer.

> En God zeide tot hen: vervult de aarde, en onderwerpt ze, en hebt heerschappij.
>
> GEN. 1 : 28.

Om helder inzicht in de heerschappij van Jezus onzen Koning te erlangen, moeten we alzoo teruggaan op het Koningschap, door God *aan den mensch* verleend, en wel toen Hij hem schiep. De schepping van den mensch naar Gods beeld hield in de zalving van den mensch tot heer en koning over deze geheele aarde, met alles wat daarin was. En het is deze volstrekte en alomvattende *heerschappij*, die niet aan de schepping naar Gods beeld wordt *toegevoegd*, maar die er rechtstreeks uit voortvloeit, en die in de scheppingsordinantie Gods zelfs het éénig met name genoemde gevolg is van 's menschen gelijkvormigheid aan het beeld Gods.

Maar hiertoe beperkt zich deze ordinantie niet. Er wordt niet maar uitgesproken, dat de mensch onder alle creaturen hierbeneden in geest het machtigste is, en daardoor boven alle andere creaturen uitmunt. Neen, er wordt aan den mensch, aanstonds na zijn schepping, ook *een gebod* gegeven, en dat gebod strekt, om aan den

mensch de verplichting op te leggen, dat hij de hem verleende heerschappij ook uitoefenen, handhaven en uitbreiden zal. Zelfs het kleinste begin van de Wet op Sinaï komt in den aanvang van Genesis niet voor. Er was nog geen zonde, en zelfs geen neiging tot zonde, en eerst door het proefgebod kon aan het licht komen, in welke richting 's menschen ontwikkeling zou plaats grijpen. Maar wat onmiddellijk als gebod aan den mensch wordt opgelegd is, dat hij de aarde zal vervullen, de aarde aan zich zal onderwerpen, en heerschappij zal oefenen over al wat op deze aarde is. Het staat er zoo majestueus: „En God schiep den mensch naar zijn beeld, naar den beelde Gods schiep Hij hem, en God zegende hem, en zeide tot hem: „Weest vruchtbaar, en vermenigvuldigt u, en *vervult* de aarde, en *onderwerpt* haar, en hebt *heerschappij*."

Hieruit blijkt, hoe de mensch bestemd was om uit te groeien in een geslacht van duizend en meer millioenen. Nu reeds wordt de aarde door anderhalf duizend-millioen menschen bewoond, en nog de helft der aarde is leeg of is slechts zeer spaarzamelijk bewoond. En die reusachtige uitgroeiïng van ons geslacht zou niet dan alleen komen, als de zonde uitbrak en de dood intrad, maar lag, geheel afgezien van de zonde, in 's menschen bestemming. Het was met die bestemming, dat God de Heere hem op deze aarde het aanzijn gaf, en op de ladder van deze aardsche schepping bovenaan plaatste. Zonder meer zou dit echter schier eeniglijk als een over den mensch uitgesproken *zegen* kunnen verstaan worden, in zooverre opzet om het huwelijk te mijden en de geboorte der kinderen tegen te gaan, zich eerst na het intreden der zonde denken laat. Maar ook al vat men dit uitsluitend als zegenspreuk op, toch blijft het *gebod*, de ordinantie des Heeren duidelijk uitgesproken in de opgelegde verplichting om de aarde aan zich *te onderwerpen*: „Vervult de aarde en onderwerpt haar" is een bevel, dat aan den mensch *een eisch* stelt, dat hem een werkkring aanwijst; en dat hem oproept tot inspanning van de hem verleende krachten. Krachtens dit woord was de heerschappij over deze aarde wel iets, dat den mensch van nature,

naar Gods bestel, toekwam; maar toch iets, dat hem niet vanzelf in den schoot zou vallen, doch integendeel door hem gegrepen, vastgehouden en verwerkelijkt moest worden. Geen eeredienst wordt den mensch voorgeschreven. Zijn leven in gemeenschap met zijn God zou in zijn onzondigen staat een vanzelfsheid zijn. Maar wel wordt hem opgelegd, dat hij de heerschappij over de natuur, die in kiem in zijn schepping naar Gods beeld gegeven was, in volle lengte en breedte, in volle diepte en hoogte zou uitwerken.

Let er nu wel op, dat deze taak op 's menschen schouder werd gelegd vóór de vloek over deze aarde toog. Zijns zou de heerschappij zijn over de schepping in haar oorspronkelijke zuiverheid. Er moet hier dus niet gedacht worden aan een worsteling met de verscheurende dieren, noch aan een strijd tegen de elementen; dit alles kwam eerst later op; maar aan een heerschappij door geestelijke overmacht en meerderheid, en door inspanning van de normale, den mensch verleende krachten. Iets hiervan vindt ge nog in den dierentemmer en in den slangenbezweerder. De temmer heerscht over zijn tijgers en leeuwen doordien hij ze imponeert en biologeert. De temming zelve heeft wel plaats door tucht, opsluiting en voedselonthouding, maar toch, wie niet de eigenaardig biologeerende kracht van den temmer bezit, kan door deze hulpmiddelen geen wild dier aan zich onderwerpen. Het vermogen om een wild dier te temmen, is thans niet langer een algemeen menschelijke eigenschap, maar een bijzondere eigenschap van zeer enkele personen. Een vermogen, dat op één lijn staat met het vermogen, dat sommigen bezitten om een mensch te biologeeren en te hypnotiseeren. Dit vermogen is een soort mysterie, dat nog allerminst is verklaard, maar toch alle verschijnsel vertoont van een zwakke nawerking, een sporadisch overblijfsel te zijn van de geestelijke meerderheid over de dierenwereld, die oorspronkelijk aan den mensch *in het gemeen* geschonken was. Dat de dieren oorspronkelijk niet wild, woest en verscheurend waren, zij hierbij toe-

gegeven. Maar een enkel mensch stond dan toch in zijn kleinen lichaamsbouw tegenover het tallooze dierenheir met zijn reusachtige gestalten. En nu meldt ons de Schrift, dat in het paradijs heel dat dierenheir tot Adam kwam; dat Adam als heer en koning onder hen stond, zonder dat een dier hem leed deed, en dat hij hun *namen* gaf, niet willekeurig, maar overeenkomstig hun aard. Dit wijst alzoo op de hooge meerderheid van den mensch over al het geschapene, en tevens op een nu te loor gegaan vermogen om het wezen van elke soort te doorzien. Een heel andere dierkunde dan thans de zoölogen bezitten, maar van nog hooger waarde.

Gelijk van zelf spreekt, is de veelvormige aard waarin de dieren optreden, niet toevallig. Elk van hun vele soorten heeft een eigen reden van bestaan. Met die reden van bestaan hangt de bouw van hun lichaam saam en van de sfeer waarin ze leven zullen. De wateren, de aardbodem, en de lucht zijn de drie sferen van deze aarsche schepping, en elk dezer sferen heeft haar eigen grondsoort van dieren. Maar ook in elke sfeer wordt die grondsoort van het zwemmende, loopende, kruipende of vliegende dier weer onderscheiden in tal van ondersoorten, en ook elk dezer ondersoorten heeft weer haar eigen vorm van verschijning en zulks met een eigen bestemming. Er is in Gods schepping geen grillig spel, geen op de gis af scheppen van wezens op goed geluk af. Neen, elke soort van dieren is de eigenaardige uitdrukking van een eigen gedachte Gods. Elke soort heeft een eigen roeping om haar God te verheerlijken. Ook in de dierenwereld heerscht een heilige orde. Hiervan weten wij nu zoo goed als niets meer. In de grootte, in den vorm, in de weermiddelen, in de bekleeding kunnen we zekere onderscheiding maken, maar de eigenlijke reden doorgronden, waarom deze onderscheidene soorten alzoo, en niet anders, elk in haar bijzondere eigenaardigheid geschapen zijn, kunnen we niet meer. Toch blijkt nu nog uit het scheppingsverhaal, dat juist in die soortonderscheiding het doel lag. Waartoe anders die breede beschrijving van de dieren in de wateren, van de dieren, die vliegen in de lucht, en

van de dieren, die zich op den aardbodem zelf voortbewegen? Van die hoogere kennis echter weten thans onze geleerden in de dierkunde niets meer. De betrekking, die er tusschen de onderscheiden vormen der vele diersoorten en de gedachte Gods bestaat, ontgaat hun ten eenenmale. Juist die kennis daarentegen was den eersten mensch ingeschapen. Hij bezag de onderscheiden diersoorten naar haar wezen was, en gaf aan elke soort dienovereenkomstig een naam. Het was alzoo bij Adam een heerschappij over de dieren, die haar oorsprong vond, niet in de sterkte van zijn hand, noch in de slimheid waarmee hij het dier meester wist te worden, maar een macht, die geheel lag in de meerderheid van zijn geest.

Dat nu alleen de dieren als afzonderlijk voorwerp van zijn heerschappij genoemd worden, kan niet bevreemden. Natuurlijk stond Adam, op gelijke wijs, met geestelijke meerderheid ook tegenover de plantenwereld en tegenover de organische natuur. Maar in deze was geen actie. De plant is lijdelijk. De plant verplaatst zich niet. Van verzet en strijd, in den eigenlijken zin des woords, kan bij de plant geen sprake zijn. Daarin dat de mensch de macht bezat, om bloemen te plukken om zich mee te sieren, of vruchten te plukken om zich mee te voeden, kon geen heerschappij uitkomen. Dat was gebruik. Een nemen van wat hem geviel. Maar de ontstentenis van alle verzet en worsteling deed geen heerschappij opkomen. En evenzoo was het met het delfstoffenrijk. Later, toen na en door den vloek de elementaire kracht der natuur opkwam, om te verwoesten door storm en orkaan, door bliksem, vuur en overstrooming, door aardbeving en grondverschuiving, door hitte en vorst, traden er ook in deze sferen machten tegen den mensch op, die hem met vernieling bedreigden. Maar in het paradijs was dat alles nog ondenkbaar. Van strijd, van worsteling, van verzet, van dreigend gevaar was ook in deze sfeer der schepping nog geen sprake. Het was daarom volkomen natuurlijk, en sprak als vanzelf, dat alleen de dierenwereld op Adam den

indruk kon maken als van een heirmacht die tegenover hem stond, en het is daarom geheel overeenkomstig den toen bestaan hebbenden toestand, dat in de scheppingsordinantie de strijd met de dierenwereld breeder wordt uitgemeten, en dat over de plantenwereld en het delfstoffenrijk en de elementaire krachten der natuur gezwegen wordt. Of liever, gezwegen wordt er niet van, maar ze worden alle saamgevat in het ééne ruime begrip van *de aarde*. Behalve over de dieren toch, was aan den eersten mensch ook de heerschappij *„over geheel de aarde"* toebedeeld, en staat er uitdrukkelijk bij: „Vervult de aarde, en *onderwerpt haar*." Dit nu kon, waar de dieren afzonderlijk er bij worden genoemd, op niets anders slaan dan op de overige rijken en krachten der natuur, en zoo werd metterdaad ook over de plantenwereld, de wereld der anorganische natuur, en de wereld der elementaire krachten, de heerschappij aan den mensch toevertrouwd. Het „zich onderwerpen van de aarde" ziet niet op de moeitevolle bearbeiding van den bodem. Die wordt eerst na den val vermeld, toen het heette: „in het zweet uws aanzijns zult gij brood eten." Ook hier wordt alzoo gedoeld op een heerschappij door de meerderheid van den geest. Het is de mensch, die, als naar Gods evenbeeld geschapen, tot onderkoning onder God, over heel de zichtbare schepping hier beneden besteld wordt. Een heerschappij, die hij uitoefende door een hem inklevende kennis van heel de natuur, die thans schier geheel te loor ging.

Toch niet geheel. Reeds werd gewezen op den dierentemmer en slangenbezweerder. Maar er is meer. Uit de oudheid komen ons berichten toe, b. v. omtrent de wijsheid der Egyptenaren, die, hoe vaag en onzeker ook, toch er op wijzen, dat in enkele kringen nog zekere mysterieuse kennis voortleefde, die sinds geheel te loor ging, maar destijds nog een werkelijke kracht vertegenwoordigde. Deze geheimzinnige kennis, die in de overlevering voortleefde, moge met veel bijgeloof en goochelarij vermengd zijn geworden, en zoodoende allengs geheel ontaard zijn, maar dit neemt niet weg, dat ze toch heenwijst op iets instinctiefs, dat nog lang na het te loor gaan van

het paradijs heeft nagewerkt. En iets soortgelijks, zij 't ook van geheel anderen aard, vinden we nog in de poëzie der natuur. De natuurpoëet leeft met de natuur, zooals geen ander dat doet. Het is, of de afstand tusschen de menschelijke natuur en de natuur om hem heen voor zulk een dichter tot veel kleiner afmetingen herleid is. Hij voelt met en voor de natuur. Hij beluistert en verstaat haar sprake. Hij leeft met die natuur in geheimzinnigen, vaak zeer innigen omgang, en weet haar schoonheden voor ons te ontlokken, die wij zelve er nooit in zou gevonden hebben. Dank zij deze natuurpoëzie is het leven met de natuur ook voor ons, binnen zekere perken, in stand gebleven, bij den èèn meer, bij den ander minder. Maar ook zoo blijft toch, in niet zoo geringe mate, de weldadige invoed stand houden, die van het leven en de sprake der natuur op ons uitgaat. Er behoeft wel nauwelijks aan herinnerd te worden, hoe ook in het boek der Spreuken en bij meer dan één profeet, en hoe bovenal bij onzen Heere Jezus Christus, dit saamleven met de natuur en het opvangen van de sprake der natuur, meer dan eens op hoogstaangrijpende wijze uitkomt, en, dank zij den invloed der Heilige Schrift, in heel de Christenheid is overgegaan.

Na den val is daarentegen de verhouding tusschen den mensch en de natuur, waarin het rijk zijner heerschappij gevestigd was, principieel veranderd. Zijn adelbrief is hem niet ontnomen. Hij is niet van zijn heerschappij vervallen verklaard. Hij is koning over de natuur gebleven. Maar nu kwam hij voor dezen geheel anderen toestand te staan, dat hij zelf in geestesmacht verzwakt was en dat heel de natuur in opstand tegen hem geraakte. Een verzwakking van den mensch als mensch, en een opstand van de natuur tegen den mensch, die zoover ging, dat zijn koningschap over de natuur slechts nominaal stand hield, en slechts in idealen zin waarheid bleef. De geestelijke verzwakking was gevolg van zijn breuke met zijn God. 's Menschen eenige kracht school in zijn nauw klemmen

aan zijn God. Zoolang de band tusschen zijn innerlijk wezen en zijn God ongestoord en ongeschonden bleef, vloeide hem uit zijn God de kracht en de mogendheid, de sterkte en de instinctieve kennis ongestoord toe. Zoolang was de geestelijke overmacht over de natuur er vanzelf. Maar toen de mensch van zijn God afweek, en zich van zijn God verwijderde, verwijderde hij zich tevens van de bron zijner sterkte. Nu vloeide hem niet meer toe, wat vroeger als nooit rustende stroom van heilige kracht hem door zijn innerlijk wezen stroomde. Van sterk in ongebroken kracht, werd hij nu zwak, broos en in zichzelf vervallend. Hij heerschte niet meer krachtens zijn natuur. De geestelijke overmacht, die eertijds vanzelf werkte, ontging hem, en met deze inzinking van kracht kwam vrees, angst en zorg over hem. De mensch in het paradijs is als een vast gewortelde eik; na den val is hij als een bevend riet geworden. Zwak niet alleen tegen de verleiding der zonde, maar zwak in zijn zelfgevoel, zwak in zijn innerlijk bewustzijn, zwak in kracht en in instinctieve kennis, zwak in de gewaarwordingen, die hij opving van de hem omringende natuur.

En tegelijk met deze inzinking van het gevoel zijner kracht en mogendheid komt een gewaarwording over hem, alsof heel die natuur, aan zijn heerschappij ontkomen, en nu hem zijn heerschappij betwistende, zich op hem wil werpen, om hem te vernietigen. Wij zijn aan de stem van den donder gewoon, maar kunt ge u indenken wat het voor Adam moet geweest zijn, toen voor het eerst het zwerk zich in donkerheid boven hem saampakte, toen het dreunend rollen der wolken in den donder een aanvang nam, en toen voor het eerst de vlam uit den hemel als een bliksemschicht op de aarde neersloeg? Van den vloek, die over de aarde kwam, vormen wij ons gemeenlijk een veel te beperkte voorstelling. Het was toch niets minder dan een geheele omkeering in de orde der natuur. De plechtige vrede van het paradijs ging over in onrust, in verstoring en in eindelooze woeling. Doornen en distelen kwamen in het plantenrijk uit. Gif zette zich in plant en dier. Verscheurende wild-

heid begon zich in het gelaat der vele der machtigste dieren te vertoonen. De wind des daags in het paradijs ging over in stormwind en in het loeien der orkanen. De gelijke temperatuur sloeg over in machtige wisseling van koude en hitte. De stroomen traden buiten hun oevers en overstroomden de landouwen. Onkruid en ongedierte traden verwoestend op. Giftige bacteriën begonnen het leven van mensch en dier te bedreigen. De aarde zelve in haar verborgen diepte woelde op, beefde en sidderde, en braakte stroomen van gloeiend lava en vuur uit. Het was, of op eenmaal de hel uit den afgrond opbrak, en zich met reuzenarmen om heel de natuur, en in die natuur om heel den mensch wilde slaan, om 't alles te vernietigen en te vergruizelen.

En tegenover die losgebroken macht van vernieling staat één enkel menschenpaar, wee van schuldbesef, van God verlaten, klein, gebroken en moedeloos. Met rappe vingeren had hij in het paradijs, uit meesterlijken geest, heel het orgel der natuur bespeeld, en nu was de windbalg van dat orgel gescheurd, en trilden zijn vingeren als verlamd over de ratelende toetsen heen, waaraan geen melodieuse hemeltoon meer viel te ontlokken. Van den schrik, van de ontzetting, van de verbijstering, die Adam in die ure moet hebben aangegrepen, kunnen wij, die nooit zijn heerschappij in het paradijs gekend hebben, ons van verre geen voorstelling vormen. Al wat we vernemen, is dat hij vluchtte, vluchtte voor zijn God, die hem in zijn erbarming roepen kwam, om den weg van genade als in zilveren stippen voor zijn half-ingeslapen oog uit te teekenen. En aan het eind van dien uitgestippelden genadeweg schitterde heel van verre het Koningschap van den Zoon des menschen. Een uit Eva geborene zou eens de macht van satan te niet doen, en alzoo het Koningschap des menschen over de nu in opstand gekomen natuur herstellen, en dan vestigen voor eeuwig. Maar al lichtte daarmee de star der hope aan den donkeren gezichtseinder, voor Adam was dit goeddeels onbegrepen taal. Hem dreigde krankheid en dood. Tegen hem scheen heel Gods schepping in opstand. Niet afgezet, maar

feitelijk onttroond was de koning, dien God voor zijn schepping hierbeneden besteld had. Lijden voor heerschappij was zijn deel geworden. De worsteling, pas begonnen, zou steeds breeder afmetingen aannemen. En toen stond eenerzijds de machtige, de alles overweldigende natuur, met haar reusachtige krachten, en anderzijds daartegenover de neergebogen, de ontwrichte, de tot een nietig sterveling verworden mensch.

En toch: zoo ook bleef de scheppingsordinantie haar onverzwakte kracht behouden. Hoe ook de mensch vernietigd scheen, het hoog bevel bleef onveranderlijk doorgaan: „Uwer moet de heerschappij over heel dit aardrijk zijn. Maak u op, vermenigvuldig u, vervul heel die aarde, *en onderwerp haar.*" Dit nu is de ontzettende beteekenis, die de natuur voor den mensch heeft. Die wilde, machtige natuur werpt zich op hem, om hem te vernietigen. Hij poogt zich te dekken, te beveiligen, te beschermen tegen haar woede. Maar dit is niet genoeg. Neen, hij moet haar aanval weerstaan niet alleen, maar ook *haar* aanvallen, zich op haar werpen, en hij mag niet rusten eer hij zijn oppermacht over haar zal herwonnen hebben. Hij als mensch blijft drager van den geest. Die geest moet over het stof triomfeeren, en mag voor het stof niet onderdoen. Die geest is Godes, en Gods eere hangt er aan, dat de geest triomfeert. Niet één mensch kan dat voleinden. Heel de menschheid ziet zich die reuzenworsteling tot levenstaak gesteld, en eens zal aan het hoofd dier menschheid de Zoon des menschen verschijnen, die centraal den triomf behalen zal, en van zich uit de krachten haar zal doen toevloeien, om haar heerschappij te hernemen. Maar de worsteling zal een worsteling van eeuwen zijn. En die eeuwen lang zal krankheid en dood, zal verscheuring en vernieling, zal er verderf onder de kinderen der menschen voortwoelen. Die wreede, die woest geworden natuur zal geen inspanning van krachten sparen om den mensch het hernemen van zijn heerschappij onmogelijk te maken. Het geween zal zich op aarde vermenigvuldigen, der smarten en des lijdens zal geen einde zijn. Bij geheele hekatomben zal de

natuur zich haar slachtoffers uit ons geslacht kiezen. Gedurig zal 't staan, alsof de natuur en niet de mensch triomfeert. Wanhoop en vertwijfeling zal het hart des menschen vermeesteren. En toch, onder dat alles door, zal Gods zorge waken, dat de vonk der hope in het menschelijk hart niet worde uitgebluscht, dat de kern zijner kracht nooit geheel gebroken worde. De geest zal tegen de macht der natuur blijven strijden. Niet de tijger en de luipaard, maar de mensch zal het veld behouden. Al schijnen de stroomen hem te verzwelgen, de mensch zal in het eind ook den watervloed beheerschen. En eens zal de dag komen, dat glorierijk het besef in den mensch herleeft, van, zooal geen koning, toch weer meester te zijn geworden over de natuur en haar ontzaglijke krachten.

IV.

Het wonder.

Geloofd zij de Heere God, de God Israëls, die alleen wonderen doet.
Psalm 72:18.

EERST als ge u ernstig indenkt in de pijnlijke worsteling, waarin de door *zonde verzwakte* mensch zich met de door *vloek versterkte* natuur gewikkeld zag, kunt ge de beteekenis van *het wonder* verstaan. Zonder het wonder maakt *de Natuur* al spoedig den indruk van machtiger, meerder te zijn en hooger te staan dan *de geest;* iets wat vanzelf leidde tot angstige, afgodische Natuuraanbidding. Ongemerkt schoof in de schatting van den bevenden mensch de Natuur in de plaats, die alleen aan den levenden God toekwam, en hierbij was het geheel onverschillig, of de vreeze in het hart sloeg, door wat men van de Natuur zelve leed, of wel, dat men er de werking van kwade geesten achter zocht. Wat angst inboezemde was niet de Natuur in

rust, maar de Natuur als ze in *actie* geraakte; en in beginsel maakte het hierbij niet het minste verschil, of die actie uit de Natuur zelve opkwam, of door booze geesten in haar gewrocht werd. De angstige vraag bleef één: „Hoe aan de overmacht van de Natuur, als ze in werking geraakt, te ontkomen?" Beeld was hier de groote zee. Prachtig om van het strand te begluren of in brooze hulk te bevaren, zoolang haar wateren in ruste zijn, maar om den hulpeloozen mensch met dood en verderf te bedreigen, als haar golven bergenhoog worden opgestuwd, en neerdreunen op het strand. De stille Natuur verkwikte, sprak toe en deed weldadig aan, maar de Natuur in actie, als de elementen in beroering geraakten, verwekte schrik en ontzetting. Tegen die bange verschrikking vond de verzwakte mensch geen hulp in zichzelf; het scheen of zijn God, gelijk hij, voor die Natuur onderdeed. Dit leidde van de aanbidding van zijn God tot aanbidding van de Natuur in haar macht en ontzetting, of animistisch tot vreeze voor de geesten, die met de Natuur boosaardig tooverden. En die vreeze niet der Natuur of der booze geesten, maar de vreeze Gods kon deswege alleen standhouden of terugkeeren, als *het wonder* tusschenbeide trad, en God voor 's menschen oog zijn overmacht over de macht der Natuur in feiten toonde. — Alleen in dit licht komt èn de onmisbaarheid èn de hooge beteekenis van *het wonder* uit. Buiten dit verband met zonde en vloek is het wonder niet te verstaan. En veilig mag gezegd, dat het weigeren om aan het wonder te gelooven, steeds daarin zijn grond had, dat men deze hoogheilige beteekenis van het wonder niet doorzag of niet wilde.

De door zonde ontheiligde mensch stond tegenover de Natuurmacht *verzwakt* over, en dat wel beide naar het *lichaam* en naar de *ziel*. Niet, alsof zijn physieke kracht zoo plotseling afnam, maar allengs en van lieverlee was dit metterdaad wel het geval. Zie het maar aan zijn levensduur. Eerst een levensduur van eeuwen, tot van bijna tien eeuwen toe, maar die levensduur is al dalend en zinkend, tot ze reeds in de dagen der Patriarchen bijna met onzen korten levensduur gelijk komt, en het bij Mozes in zijn lied reeds

op 70 en 80 jaren is neergekomen. Krankheid onder allerlei vorm sloop in. In de opvolgende reeks der geslachten ondermijnde erfelijke krankheid en ook gif van allerlei aard den weerstand, dien het leven kon bieden. En bij tal van volken vindt ge dan ook de herinnering van een veel sterker, veel machtiger voorgeslacht, van Nimrods en Herculessen, van reuzen en Enaks-kinderen, waarvan almeer de nakomelingen slechts het ontaarde en ingezonken nageslacht vormden. En nog ernstiger natuur droeg de verzwakking naar de ziel. In steê van allen saam zich op de Natuur te werpen, werpt de ééne mensch zich op den andere. Kaïn slaat Abel dood. Moordzucht gaat woekeren onder de menschenkinderen. De conscientie is bevlekt, en de bevlekte conscientie doodt den moed. Het hoog gevoel, het fier bewustzijn van als mensch hoog boven de Natuur te staan, zinkt in. Vreeze vervangt den moed. Angst doet de innerlijke veerkracht der ziel minderen. Wie door angst gefolterd wordt, boet zijn geestkracht in. En zoo was het volkomen natuurlijk, dat de mensch gaandeweg zich steeds zwakker, steeds onmachtiger gevoelde tegenover de alle leven beheerschende en alle leven bedreigende Natuur.

En die verzwakte mensch stond nu tegenover een natuur, die in macht *gesterkt* was. Uiterst moeielijk is het, om zich van den vloek, die over de aarde kwam, een juist denkbeeld te vormen. Het best nog gelukt u dit misschien, als ge u de Natuur denkt als door den vloek *krankzinnig* geworden. Het is bekend, hoe krankzinnigheid soms tot zelfs de physieke macht van den ongelukkige op wondere wijze verhoogt. Om één krankzinnige meester te worden, waren soms drie sterke mannen niet genoeg. Bij den dronkaard doet zich soms tendeele 'tzelfde voor. Bij oproer of vechtpartijen is het niet ongewoon, dat het woeste volk zich vooraf bedrinkt, om roekeloozer, om moediger te kunnen toetasten, en ook het overmannen van een dronken woesteling vergt soms buitengemeene inspanning. Doch bij

den krankzinnige is die krachtsverhooging soms nog veel sterker. Niet als regel gelukkig, maar dan toch verre van zeldzaam, leent de woede der krankzinnigheid aan haar slachtoffer een spierkracht, die de gewone maat van menschelijke kracht zeer verre te boven gaat. Er grijpt bij zulk een krankzinnigen woesteling een geheele omzetting in zijn natuur plaats. Als een geheel vergiftigd wezen treedt hij voor u. Diezelfde persoon, die eerst kalm en rustig was, en met teederheid voor de zijnen bezield, valt plotseling vrouw en kinderen, valt vader en moeder aan, wil ze geweld aandoen en ze dooden. Geheel zijn stemming, geheel zijn levensuiting, geheel de uitdrukking van zijn wezen is anders geworden. Als een vernielende kracht treedt hij tegenover heel zijn omgeving op, en wie hem aangrijpt of temmen wil, ondergaat de woede van zijn wonderbaar verhoogde kracht.

In zulk een beeld nu vertoont zich de Natuur, nadat de vloek in haar was gevaren. Evenals bij een krankzinnige, heeft ze tijden van kalmte en rust, maar daarop volgen de tijden van wildheid en woede, dat de elementen opstuiven en vernieling van allen kant dreigt. Dan schokt de aarde, de orkanen beginnen te loeien, de stormwind drijft de wateren op, de rivieren treden buiten haar bedding, en het schijnt of alles ten onder gaat. En evenals bij den krankzinnige, is ook bij de Natuur door den vloek heel het wezen veranderd. Giftig werd wat eertijds heilzaam werkte. De plant vertoont doornen en distelen. In de dieren vaart wildheid en verscheuring. Krankheid en pestilentie gaat uit. Geheel het wezen der Natuur vormt één saamhangend organisch geheel, en in het wezen zelf van dat geheel is het verderf geslopen, in al haar rijken, in al haar sferen. Verwoesting doordringt haar tot in haar merg, en van uit dat merg spreidt zich 't gif van de vernieling door al haar leden. En metterdaad als een krankzinnige treedt ze tegenover den mensch op. En waar diezelfde Natuur in het paradijs den eersten mensch met aanminnige liefde omarmde, schijnt 't wel of ze, aangegrepen door den vloek, zich juist op den mensch harer vroegere liefde werpt, om hem te plagen, te kwellen, hem geweld aan te doen en hem te vernielen; èn ze is zooveel

sterker, zooveel machtiger geworden. Uit het plantenrijk met gif en doornen, uit het dierenrijk met klauw en muil, uit de sferen met onweder en stormwind, uit de diepte met vuurspuwing en aardbeving, maakt ze zich tegen hem op. Als één woedende kolossus doet ze zich voor, die met alle krachten den mensch wil neerwerpen. In die woede is haar kracht vertienvoudigd. Het is of ze loeit en brult om den mensch angst aan te jagen. En door dien angst, die ontzetting overmand, krimpt de verzwakte mensch inéén, kruipt weg en trekt zich als de slak in zijn schulp terug, bevend en sidderend van *vreeze*.

Vreeze is de religie geworden. Ons hindert dat woord *vreeze*, als men wil, dat we er ons teeder en innig gevoel van liefde voor onzen God in zullen uitdrukken. Onzer is de religie, die ons een Geest instort, „niet wederom tot vreeze", maar een aandoening wekt die ons fluisteren doet, fluisteren, in heilige aanbidding: *Abba, lieve Vader!* Maar zie het in de boeken des Ouden Verbonds, zie 't bij de patriarchen en bij Mozes, bij den psalmist en profeet, en immers het is altoos de *vreeze Gods*, die op den voorgrond treedt; de *vreeze* is en blijft de eerste, de op den voorgrond tredende vorm, waarin de Godsvrucht zich uit. Zelfs nog in het laatste boek der profeten, bij Maleachi, vraagt de Heere: „Ben ik een Heere, waar is mijn *vreeze?*" En dit kon niet anders. Wij, in ons tegenwoordig leven, kunnen ons geen denkbeeld meer vormen van den angst en de vreeze, waarin de mensch na den val te midden van de door vloek vergiftigde Natuur verkeerd heeft. Afhankelijkheid is veel te zwak een woord, om het angstig besef weer te geven, waaraan het toenmalig geslacht tegenover de Natuur in haar ongebonden, door niets beteugelde kracht, ten prooi was. Het was bangheid, het was angst, het was doodsangst, het was ontzetting, het was vreeze, vreeze in den vollen zin des woords, die den geest des menschen bevangen hield. Wie nu te midden van dien angst verwilderde en van zijn

God afviel, begon als vanzelf in die overmachtige natuur het hoogste, het allesbeheerschende te zien, en zoo kwam uit die vreeze de Natuurdienst op, of de dienst van de booze geesten, die men achtte dat die natuur misbruikten, om den mensch met vernieling te bedreigen. En omgekeerd, waar het geloof stand hield, en men niet losliet de overtuiging, dat toch onze God nòg machtiger was dan de Natuur, en dat ze Hem als instrument diende, daar bracht de mensch zijn *vreeze* op zijn God over, en werd de *vreeze Gods* het wezen zelf der religie. Een woord, een uitdrukking, die wij nog wel bijhouden en bezigen kunnen, maar die bij ons toch geheel in beteekenis gewijzigd is. Het woord *godvruchtig*, het woord *godsvrucht* wil nog zeggen iemand die God *vreest*; denk maar aan het Duitsche woord *Furcht* voor vreeze; godsvrucht is alzoo letterlijk nog altoos *vreeze Gods*. Maar voor ons is daaruit het denkbeeld van angst en bangheid, van ontzetting geheel verdwenen. God en niet den mensch te vreezen, is voor ons de tegenstelling geworden, en het houdt nu niet anders in, dan stillen eerbied voor onzen God en zijn heilige ordinantiën om als zijn creatuur ons aan Hem te onderwerpen.

Maar hier nu juist trad de behoefte aan het *wonder* in.

Ze kwam op uit de tegenstelling tusschen den zwakken mensch, en de wild geworden, en daardoor in sterkte en vernietigende macht toegenomen Natuur. God zag men niet. Hij was de Onzienlijke. Maar altoos had men die ontzettende Natuur om zich, voor zich, achter zich, en over zich. De indruk, dien de Natuur maakte, was daarom zoo overweldigend, en verpletterde in den mensch den levensmoed. Wie kon die Natuur aan? Wie kon tegen haar op? Wie kon haar overweldigen en beheerschen? o, Het is zoo, men geloofde nog. De Schepper des hemels en der aarde *moest* machtiger zijn, en soms was er, in den weg der gewone middelen, uit Hem een beschikking ter uitredding. Maar toch de vraag: Is God, onze God, werkelijk ook die Natuur te sterk, over die natuur heer en meester? drong zich onweerstaanbaar telkens weer op. En als

men dan smeekte en bad, zich pijnigde en offerde, en de Natuur overmeesterde toch, dan zonk ten slotte het geloof in. Neen, niet God, de Natuur was de oppermachtige. En dat bang, van alle geloof afvoerend besef, kon alleen door *het wonder* gebroken worden. Als God wonderheden en teekenen deed, die zijn oppermacht over de natuur voor aller oog deden schitteren, dan ja, maar ook dan eerst, ging de vreeze voor de Natuur onder, en werd God een toevlucht en een rotssteen, een hoog vertrek voor de zijnen. De Openbaring, door inspraak, door toespraak ging daarbij vooraf. De vreeze der Natuur, die aan Gods oppermacht deed twijfelen, moest tenslotte zelfs twijfel doen rijzen, of God wel bestond. Men zag den Onzienlijke niet. Was Hij er? Waar Hem te ontdekken? Hoe Hem te vinden? En hierin nu kwam de Openbaring te hulp. Reeds aanstonds in het paradijs. God toont zich niet, neen, Hij openbaart zich. Hij spreekt in de ziel en tot den mensch. Straks geeft Hij beloften, en die beloften worden vervuld. Hij kondigt het oordeel in den zondvloed aan en die zondvloed komt. Hij verkeert met de patriarchen als een man met zijn vriend. In den kring, waarin de Openbaring zich gelden doet, houdt het geloof aan Gods bestaan dan ook stand. Maar deze kring was klein. Het zijn er zeer weinigen, die aldus begenadigd worden. Onder de volken neemt het geloof aan God af. Schier allen vervallen in Natuurdienst of in geestenaanbidding. En nu moet *het volk* geroepen, het volk geformeerd worden, waarin het geloof aan God grondslag van heel het volksbestaan zal worden. Daartoe gaan de nakomelingen der patriarchen in de smeltkroes van Egypte. En als ze, daarin tot één volk saamgesmeed, geroepen worden om nu uit Egypte uit te gaan en Kanaän binnen te trekken, en alzoo het volk des Heeren worden zullen, treedt in grootsche afmetingen, treedt op overweldigende wijze juist hier *het wonder* op, en zal dat *wonder* alle eeuwen door voor Israël, in aller heugenis, het fundament van zijn geloof en zijn hope blijven.

Eerst komen de wonderen voor Faraö's oog in zijn paleis; dan de wonderen der oordeelen over hem en zijn volk; en eindelijk het machtige wonder, als Israël droogvoets door de Roode Zee trekt. Machtsbetoon is hier het kennelijk doel. Machtsbetoon om Egypte en zijn Faraönen ontzag in te boezemen, en machtsbetoon om Israël uit te redden, en het te binden in het geloof aan der vaderen God. Ook hier gaat de Openbaring vooraf, de openbaring aan Mozes. Diep en krachtig moet op Mozes de indruk van Gods heilig bestaan worden ingedrukt. En nu komt de concurrentie met de wijzen van Egypte. Let ook hierop. Er is geen twijfel aan, of aan de oudheid was een kennis, een instinctieve kennis van de Natuur overgeleverd, en waren geheimnissen bekend, die destijds aan den mensch nog zekere macht over de Natuur lieten. Lichtzinnige spotternij kan dat alles wel als verdichtsel en inbeelding verklaren. Maar de Schrift leert het ons anders. De wijzen in Egypte, zoo meldt ze ons, deden metterdaad dingen, die wij hun niet zouden kunnen nadoen, en die hun verklaring alleen kunnen vinden in zekere mysterieuse, instinctieve kennis van de macht over de Natuur, die sinds te loor ging. Maar even grif als we dit erkennen, even vast staat het, dat hieronder allengs allerlei bedrog en misleiding was ingeslopen, en dat de wijzen van Egypte als getooverd voorstelden, wat feitelijk niet anders was dan het product van traditioneele natuurkennis. En mócht al een tijd lang deze geheimzinnige kennis goede diensten hebben gedaan, en de priesters en wijzen van Egypte daardoor het volk der Pharaonen tot een hooger trap van cultuur hebben opgeheven, nu had dit afgedaan, en daarom treedt Mozes en treedt Aäron nu tegenover hen op, om een heel andere macht, namelijk de wondermacht Gods, tegenover hen te stellen, en wel in een vorm, die óns wel vreemd aandoet, maar die juist aldus zich vertoonen moest, om de Egyptische mysteriën in hun ijdelheid ten toon te stellen. Deze eerste wondercyclus gaat in tegen het mysterie, dat in Egypte nog nabloeide.

Doch dan wordt het ernstiger en komen de wonderen des oordeels.

Middellijke wonderen, als men zoo wil, omdat het meest natuurkrachten zijn, die worden aangewend om het oordeel Gods aan Faraö's trots te voltrekken. De Nijl was der Egyptenaren roem en afgod. En nu wordt die Nijl zelf instrument des Heeren om Egypte's trots neer te slaan. En voorts treden de plagen in, die uit de woestijn opkomen, en alle uit verhoogde natuurwerking te verklaren zijn; maar zóó verhoogd, en zoo aangewend, dat zelfs de Egyptenaar er een hooger macht in gist, edoch om, als de eerste angst voorbij is, telkens weer in zijn ongeloof terug te zinken. Tot het aan de eerstgeborenen komt en straks Israël door de Roode Zee trekt, en nu al 't volk de mogendheid des Heeren over alle natuurmacht ziet, en Mirjam met haar reien in jubel uitbarst, en Mozes het uitroept: „O Heere, wie is als Gij onder de goden? Wie is als Gij, verheerlijkt in heiligheid, vreeselijk in lofzangen, *doende wonderen?*". Men moet het keurige werk van Dr. Wright, een door en door kundig geoloog, hierover lezen, om al de beteekenis van dat machtige wonder te verstaan. Hij is de schrijver van: *„De ijsperiode in Amerika en haar beteekenis voor het menschelijk leven;"* van: *„De ijsvelden in Groenland en de noord-Atlantische Zee,"* van: *„Aziatisch Rusland"* enz., werken die om hun wetenschappelijk karakter door ieder op prijs worden gesteld. Thans gaf hij uit zijn werk: *„Wetenschappelijke bevestiging van de geschiedenis van het Oude Testament."* (Oberlin Ohio 1906.) Op blz. 83—115 hierin bespreekt hij als geoloog en paleontoloog den uittocht uit Egypte, en doet er ons de beteekenis eerst recht van gevoelen. En dan springt niets zoozeer in het oog, als dat het dit majestueuse wonder is, aan den aanvang van Israëls historie geplaatst, dat eens en voor altoos de oppermacht van Jehovah over de Natuur en haar macht ten grondslag van heel Israël's religie heeft gelegd. Hierop komt de godsvrucht in Israël altoos weer terug. Aan dit feit ontleent ze altoos weer kracht. Jehovah, een God *die wonderen doet,* is de roep die hun intocht in Kanaän vooruitgaat. De angst voor die macht van Israëls God was op alle inwoners in Kanaän gevallen. Het is deze wondermacht des Heeren, die deze volken ontzenuwde, en het

is ook die wondermacht en haar nawerking op de gemoederen, waardoor Israël in Kanaän heeft overmocht.

Het *wonder* heeft alzoo het geloof aan den levenden God voor ons menschelijk geslacht gered. Het wonder is in de geschiedenis der Religie niet bijkomstig. Het is geen siersel der historie. Iets wat men zich ook weg kan denken. Veeleer gaat het wonder voorop, komt uit het wonder de herleving en de bevestiging van het geloof, en is nog het feit, dat wij na zooveel eeuwen in den levenden God mogen en kunnen gelooven, aan dat intreden van het *wonder* bij Israëls aanvang en in Israëls historie te danken. En deze geheel eenige beteekenis van het wonder nu peilt en doorgrondt ge niet, of ge moet op de ordinantie Gods aan den mensch, dat hij heel de Natuur en heel de aarde aan zich onderwerpen moet, teruggaan. Door de zonde en in den val viel die kroon der eere van 's menschen hoofd af. Machteloos en hulpeloos tegenover de losgebroken woede der Natuur staande, hield hij alleen deze vraag over: of de God, dien hij aanbad, evenals hij, voor die wilde natuurmacht bezweek, dan wel of, waar *hij* bezweek, zijn God heer en meester over die Natuur bleef, en hem tegenover die wilde natuurmacht kon dekken en beschermen. En dit nu kon niet getoond dan door *het wonder*. Het moest kennelijk en openbaar worden, dat een macht, nog hooger dan die der Natuur, zich in de Natuur openbaren, er in werken, haar bezweren, en aan hooger doel dienstbaar kon maken. Openbaring, toespraak, inspraak in de ziel was ongenoegzaam. Op *macht* kwam het aan. Op betoon van macht, van overmacht, en van oppermacht over de ontzettende machten der Natuur, waartegenover de verzwakte mensch zich geplaatst vond. En dit juist was het, wat *het wonder*, en met name het wonder bij de geboorte van Israël, als volk, ons aanbracht. En daarom sloten onze Gereformeerde vaderen het Oud Verbond niet, om alleen in het Nieuw Verbond zich geestelijk te sterken. Neen, ze gingen op Israël en zijn opkomst als volk terug,

om in de geboorte van Israël de machtige openbaring van *het wonder* te eeren. Ze verstonden het, dat het wonder, waarvoor in het Paradijs geen plaats zou zijn geweest, niet *kon* uitblijven, maar *moest* komen, en dan ook gekomen *is*, toen de paradijstraditie had uitgewerkt, en het nieuwe geloofsleven in Israël moest opgewekt, om eens door Israël alle volken der aarde te zegenen.

V.

Wonderen van den Christus.

> De scharen nu, dat ziende, hebben zich verwonderd, en God verheerlijkt, die zoodanige macht den menschen gegeven had.
>
> MATTHEUS 9:8.

Toch is hiermede de beteekenis van het *wonder* in de Heilige Schrift niet uitgeput. Immers tot dusver bespraken we hoofdzakelijk alleen die wonderen, die rechtstreeks en onmiddellijk door God zelven zijn verricht. Wonderen, wier strekking het was, te toonen dat de almacht Gods verre boven de op zich zelf zoo ontzettende macht der Natuur uitging. Wie de macht der Natuur het sterkst waande, verviel in afgodischen Natuurdienst. Alleen wie zag en beleed, dat de macht van Jehovah deze macht der Natuur zeer verre te boven ging, boog zich in aanbidding neder voor den Onzienlijke. *Vreeze* vervulde aller hart, maar die vreeze bleef angst en siddering bij den Natuurdienaar, en ging alleen bij wie in Jehovah's wondermacht geloofde over in de *vreeze Gods.* Doch dit is niet genoeg. Zonder meer zien we het verband nog niet tusschen 's menschen roeping tot koninklijke heerschappij en de wondermacht, waarvan de Schrift ons meldt. Om tot een helder en alzijdig inzicht in het wonder te geraken, moet daarom thans de aandacht gevestigd worden op twee andere reeksen van

wonderen, namelijk 1°. op de wonderen door *de mannen Gods* verricht, en 2°. op de wonderen en teekenen *van den Christus*.

Wat nu aangaat de wonderen door de mannen Gods verricht, zoo komen hier alleen die wonderen in aanmerking en die teekenen, die zij zelve door een hun verleende macht tot stand brachten. Buiten aanmerking blijven alzoo de teekenen van concurrentie met de wijzen van Egypte, en evenzoo de teekenen, waarbij de mannen Gods slechts een uitwendige rol vervullen. Als Mozes zijn staf over de Nijl of over de Roode Zee uitstrekt, is dit niet op te vatten, alsof Mozes door die stafzwaaiïng het wonder tot stand bracht. Mozes zelf snijdt deze voorstelling met nadruk af. Hij geeft Gode en Gode alleen de eere, en hij zingt het in zijn jubellied: „o, God, door het geblaas van uwen neus zijn de wateren opgehoopt geworden, de stroomen hebben overeind gestaan als een hoop". Ook toen hij den rotssteen sloeg in plaats van haar toe te spreken, toonde juist zijn eigendunkelijkheid, hoe hij wel de aanwijzing had te doen, dat het wonder komen zou, maar dat niet van Mozes zelf de kracht uitging, waardoor het kwam. Al valt 't dan ook soms moeilijk, zuiver de grenslijn te trekken tusschen de wonderen, die God zelf en onmiddellijk verricht, en die andere wonderen die wel van God uitgaan, maar waarbij de mensch dienst doet als voertuig of beter gezegd als het kanaal, waardoor de kracht Gods werkt, — toch is het boven allen twijfel verheven, dat er zulk een grens bestaat. In den zondvloed staan we voor een wonderwerk, waaraan geen mensch iets toebrengt, en dat geheel en al buiten menschelijke inmenging tot stand komt, terwijl omgekeerd de opwekking van het kind van de Sunamitische weduwe middellijk door Eliza wordt gewrocht. De ontvangenis van den Christus in den moederschoot van Maria, is een onmiddellijk Goddelijk wonder; de teekenen die de discipelen bij hun uitzending onder Israël deden, waren wonderen tot wier verrichting Jezus de macht aan de discipelen gegeven had. En juist deze, door de mannen Gods middellijk verrichte wonderen nu, staan met de koninklijke heerschappij des menschen in meer rechtstreeksch

verband. Het is toch in deze wonderen, dat *aan den mensch* macht wordt verleend, om over de Natuur en over de gevolgen van den vloek te triomfeeren.

We staan hier voor een mysterie, altoos weer neerkomende op de macht, die de geest bezit over het stof. In niets teekent zich ook nu nog die macht zoo duidelijk af, als in de macht die we over ons eigen lichaam bezitten. In al wat we door en met ons lichaam doen, is 't niet dat lichaam dat werkt, maar de geest in ons. Het is onze geest die ons lichaam verplaatst, beweegt en allerlei daden doet verrichten. Als de een den ander met zijn hand vasthoudt of met zijn arm omknelt, doet èn hand èn arm slechts middellijk *dienst*, en is de eigenlijke werker de geest in ons. Zoodra toch de geest in ons den man, dien we aangrepen, wil loslaten, verliezen hand en arm hun omknellende kracht. Bij allen arbeid, dien we verrichten, doen onze ledematen en onze zintuigen alleen *dienst*. Ze dienen onzen geest, en het is de geest in ons, die door middel van ledematen en zintuigen den arbeid tot stand brengt. Wat we daarentegen thans missen, is de onmiddellijke werking van onzen geest op wat buiten ons lichaam is. Zulk een macht bleef ons nog in het woord, dat we spreken, en bij enkele personen in de biologeerende macht, die ze door hun blik, door aanraking, of door werking van geest op geest soms op andere personen uitoefenen. Maar op de stoffelijke natuur, die ons omringt, kan de mensch niet meer rechtstreeks inwerken. De geleiddraad, waarlangs die werking tot stand kon komen, is verbroken, en we staan machteloos tegen de Natuur over. Dat er van de bovenaardsche geestenwereld werkingen op onze aarde uitgaan, ten goede van de engelen Gods, en ten kwade van de demonen, blijkt ons in de Schrift gedurig; maar ook tegenover die demonische werkingen stond de gevallen mensch machteloos. Hij zag een bezetene, een door een demon ongelukkig gemaakte voor zich, maar hem van den demon verlossen kon hij niet. Dat zulk een

instinctieve macht oorspronkelijk den mensch eigen was, blijkt uit de flauwe nawerking van die instinctieve macht, ook na het paradijs, in de heidenwereld. Wie dit niet aanneemt, voor dien blijft, wat ons uit die heidenwereld van alle zijden bericht wordt, ten eenenmale onverklaarbaar. Maar die instinctieve nawerking van 's menschen oorspronkelijk vermogen sleet gaandeweg uit, ging al meer te loor, en ten slotte stond de mensch *geheel* machteloos. Zijn geest kon alleen nog op zijn lichaam werken, en voorts door geest op geest in het woord en in persoonlijken invloed. De koning der schepping lag in onvermogen neergezonken, en al bleef hij van Godswege nog koning, scepter en kroon waren hem ontvallen.

In dit verband nu hebben de wonderen, die God aan enkele godsmannen te verrichten gaf, een geheel eigenaardige beteekenis. Want al hadden ze meest ook een reddende kracht in zich, om ellende te stuiten, toch lag hierin hun eigenlijk doel niet. De ellende was algemeen in Israël, en banger nog onder andere volken. Ware redding uit ellende het naaste doel van deze wonderen geweest, zoo zouden deze reddingswonderen allerwegen moeten geopenbaard zijn. Maar dat waren ze niet. Ze waren beperkt in aantal. Ze grepen alle plaats op een klein terrein, onder één volk. Ze gingen niet gestadig door, maar kwamen slechts nu en dan voor. Ze werden door slechts enkele personen verricht, en alle deze personen stonden in hooger dienst, en waren tolken van Gods openbaring. Zoo dienden ze om het geloof in deze Openbaring te steunen, op die Openbaring het zegel te drukken, en de overtuiging te wekken, dat een hooger macht tot het volk was neergedaald. Dit nu had even goed kunnen geschieden, zoo alle deze wonderen onmiddellijk door God zelven gewrocht waren. Maar zoo liep het niet. Naast de vele door God zelf onmiddellijk verrichte wonderen, kwamen er andere op, die door tusschenkomst van deze mannen Gods verricht werden, deels om deze getuigen Gods als zoodanig te legitimeeren, maar deels ook, om, prophetisch, den mensch, of wilt ge den geest van den mensch, in zijn koninklijke macht over de natuur en over de

booze geestenwereld te herstellen. Ze waren een voorspel van den triomf, die eens weer den mensch zou doen terugwinnen wat hij verloor. Ze deden weer iets glinsteren van de mogendheid en majesteit. waarmee de mensch in zijn schepping was bekleed. Ze toonden de vatbaarheid van den mensch voor een hoogere machtsopenbaring van zijn geest, zoodra die „geest in hem" door hooger Geest in kracht verhoogd werd. Het waren geen mirakelen, als door tooverkunst in het leven geroepen. Tegen dit mirakelwezen treedt de Schrift veeleer steeds scherp veroordeelend op. Alle guichelarij moest uit Israël gebannen blijven. Het demonisch element, dat zich daarin vermengd had, moest op alle manier tegengestaan. En tegenover dit half-demonisch mirakelwezen openbaart zich nu in Israël het wonder door 's menschen geest verricht, dank zij de krachtsverhooging die Gods geest aan 's menschen geest toebedeelde. En dit niet tooverachtig, maar in de lijn van 's menschen oorspronkelijke oppermacht over de natuur. Opglinstering voor een oogenblik en in enkele heilige personen van 's menschen oorspronkelijke adel, en juist daardoor profetie van de heerlijkheid die eens komen zou. Doorbreking van den ban, die sinds den vloek heel ons geslacht drukte, en nog ten deele drukt, maar die eens zou worden opgeheven. Zelfs Daniël in den leeuwenkuil doet u aan Adam in het paradijs denken. Want wel is en blijft het altijd Gods macht, die deze wilde dieren in toom hield, maar dat is en blijft zoo bij alles wat we doen. Wie als held in den strijd zijn vijand versloeg en zegevierend huiswaarts keert, geeft Gode de eere, maar hij was het toch, door wien God deze kracht openbaarde. Datgene, waarvan we in den dierentemmer nog een flauwe nawerking zien, en wat Adam in het paradijs ten volle bezat, den geestesdwang tegenover het machtige dier, is door Gods wonderdaad in Daniël plotseling opgeglansd. Als de menschkoning, stond hij in den leeuwenkuil onder de koningen van 't woud.

Doch in volle, ongebroken majesteit komt dat toch eerst uit in

den Zoon des menschen. De wonderen uit het Oud Verbond staan met het optreden van Messias in verband. Ze waren van verre de aanduiding van wat in Christus komen zou; maar meer dan voorspel waren ze niet. Ze herinnerden aan 's menschen hoogheid in het paradijs, ze toonden dat herstel van de oorspronkelijke macht mogelijk was, ze profeteerden, dat die macht eens terug zou komen, maar die macht in volheid openbaren konden ze niet. Dit kon, moest en zou eerst geschieden als de Christus zelf verscheen, en als in *den Zoon des Menschen* de mensch zonder zonde en alzoo de mensch in zijn oorspronkelijke ongebroken kracht weer te voorschijn trad.

Hierbij komt 't er nu maar op aan, dat we de wonderen van den Zoon des menschen niet omzetten in wonderen van *den Zone Gods*. Daartoe neigt men allicht. Godes is de Almacht, en waar hij verschijnt, voor wien we met Thomas als „onzen Heere en onzen God" nederknielen, komen we er zoo licht toe, ook in zijn wonderen en teekenen niet anders dan openbaringen van zijn Goddelijke almachtigheid te zien, teneinde er juist het bewijs van zijn Godheid in te vinden. En toch, juist deze voorstelling leidt geheel van den goeden weg af. Jezus zelf heeft nooit op zijn wonderen als bewijs van zijn *God-zijn* gewezen. Er moest uit blijken, dat de Vader hem *gezonden* had; alzoo dat hij op aarde een *dienst* verrichtte, een hem opgedragen taak volbracht. Zijn eigen wonderen heeft hij nooit principieel afgescheiden van de wonderen, waartoe hij zijn apostelen zou bekwamen. Eens heeft hij tot hen het opmerkelijke woord gesproken, dat wie in hem geloofden, grootere werken zouden doen dan deze. Zelfs van de vergeving der zonde, in verband met het wonder der genezing, sprak de Heere: „opdat gij weten moogt dat de *Zoon des Menschen* (niet de Zone Gods) macht heeft op aarde de zonden te vergeven, gij kranke, sta op, neem uw beddeke op en wandel". En Mattheus, de Evangelist en apostel, teekent er bij aan, dat de schare zich verwonderde, *„dat zoodanige macht den mensch gegeven was."* Ge verliest dan ook op geheel Jezus' werk ten eenenmale den juisten blik, zoo ge niet steeds in het oog houdt, dat

hij als *mensch*, in *onze* natuur, als *Zoon des menschen* optreedt, en dat hij, onder ons optredende, zichzelven vernederd, ja zichzelven vernietigd had, en onder ons verkeerde in „de gedaante eens menschen", ja de gestalte van een dienstknecht aangenomen hebbende. Op deze aarde heeft de Christus niet als de Zone Gods geheerscht, heeft hij niet zijn Majesteit als God ten toon gespreid, maar is hij opgetreden als mensch, als onzer één, en heeft hij geen andere macht geopenbaard, dan die in den *mensch* kon uitkomen. Hij heeft gehoorzaamheid geleerd. Hij kwam om 't werk te volbrengen, waartoe de Vader hem geroepen had. Al zijn macht school in zijn geest. De Heilige Geest was hem toebedeeld niet met mate. Maar het was en bleef tot den einde een geestesmacht, die in, uit en door hem werkte binnen het perk van onze menschelijke natuur, gebonden aan de ordinantiën, die God zelf in de schepping voor onze menschelijke natuur gegeven had. En zelfs toen Jezus zeide: „Weet gij niet dat ik mijn Vader bidden kan, en Hij zal mij meer dan twaalf legioenen engelen bijzetten", sprak hij niet als Zone Gods; want wie als God zich openbaart heeft geen hulp van engelen noodig; maar sprak hij als *Zoon des menschen*, die door de onverwinbare legermacht der engelen zou gered worden uit nood en dood.

In Jezus treedt voor ons de herstelde mensch, en in dien mensch de tot haar hoogste uiting opgevoerde kracht, waartoe de geest des menschen tegenover de Natuur, de stof en de demonen bekwaam is in haar voleinding. Ge moogt niet zeggen, dat Jezus was gelijk Adam, want in Adam *begon* pas 's menschen ontwikkeling, en in Jezus verschijnt die ontwikkeling als *voltooid*. Hij was niet maar *mensch*, maar de *Zoon der menschen*. De centrale mensch. De mensch in zijn voleinding, de mensch in het rijkste en hoogste van zijn kracht en vermogen. En ook waar Adams macht over de schepping inzonk en bezweek op 't eigen oogenblik, dat de vloek heel deze schepping, gelijk we het uitdrukten, krankzinnig maakte, bezat de Zoon des menschen die verhoogde en tot haar hoogste toppunt opgevoerde macht van 's menschen geest, waardoor hij ook die door

den vloek ontredderde Natuur bedwingen kon. Maar ook zoo blijft tot het einde toe zijn wondermacht een *menschelijke* macht, d. i. een macht, vallende binnen het kader van onze menschelijke natuur; niits ge dat kader maar niet neemt, gelijk het nu is, maar gelijk het in Adam was, en u dan dat kader, dat in Adam was, denkt als opgevoerd tot de hoogste voleinding. Er spreekt, er werkt in zijn wonderen en teekenen een macht, die verre boven *onze* macht uitgaat, maar het is en blijft een macht die hij *ontving*, een macht die hem *gegeven* was; en ge dwaalt, door in die macht een macht te zien, die hij, als zelf-God, uit zich zelf bezat. Hij heeft zich door zijn wonderen en teekenen niet in zijn Godheid, maar als den Zoon des menschen geopenbaard. Zelfs in zijn verheerlijking is en blijft hij het verheerlijkte Hoofd zijner gemeente, dat is de verheerlijkte Zoon des menschen, want als God kon hij uiteraard niet verheerlijkt worden; en ook van die hem toegekomen heerlijkheid wordt door den apostel betuigd, dat zijn verlosten met hem eens als Koningen heerschen zullen, en dat ons nu *vernederd* lichaam gelijk zal worden gemaakt aan zijn *verheerlijkt* lichaam. Op het verband en den samenhang van zijn Goddelijke en menschelijke natuur kan hier niet worden ingegaan, maar met nadruk moest toch op den voorgrond worden gesteld, dat zich ten eenenmale vergist, wie in de wonderen en teekenen van onzen Heiland onmiddellijk Goddelijke wonderen ziet, en niet erkent, dat het al te gader één wondere machtsopenbaring was van den mensch Jezus Christus, of juister nog van *den Zoon des menschen*. Zooals Adam met majesteit bekleed in het paradijs stond, maar dan die majesteit in Jezus opgevoerd tot haar voleinding, en toegepast ook op de door den vloek verwilderde schepping, zoo stond Jezus tegenover de demonenwereld en tegenover alle riken der Natuur. In hem is de heerschappij, de Koninklijke heerschappij, die in het Paradijs teloor ging, teruggekeerd. In Jezus' wondermacht schittert weer de glorie van den mensch-koning.

Als in de woestijn der verzoeking „de wilde gedierten" Jezus omringen (zie Marcus 1 : 13), herleeft het heerlijk tafereel uit het

Paradijs, toen Adam aan de dieren namen gaf. De verzoeking zelve brengt de verzoeking van Adam en Eva in het Paradijs terug, maar zoo, dat, waar Adam bezweek, de Zoon des menschen triomfeert. Zijn strijd gaat dan ook allereerst tegen de demonen. Het uitwerpen van duivelen breekt de demonische macht, en als Jezus zijn discipelen uitzendt, is het vooral de „macht om duivelen uit te werpen", die hij hun toebedeelt. De demonische macht is de macht, die achter de Natuur schuilt, evenals de werking van de krachten der engelen. In de jammerlijk bezetenen trad deze demonische kracht het sterkst naar voren. En die macht breekt Jezus met een macht, die binnen het perk van het menschelijke valt, want ook zijn apostelen, zelfs reeds zijn discipelen, doen desgelijks. En voorts breidt die macht van den Zoon des menschen zich steeds verder uit. Waren de dieren hem in de woestijn onderworpen, ook de visschen in de wateren gehoorzamen hem. Over het plantenrijk toont hij zijn macht door het wonder te Kana en door het wonder van de vermenigvuldiging der brooden, evenals door het doen verdorren van den vijgeboom. En over de anorganische natuur openbaart hij zijn oppermacht door zijn wandelen op de wateren en door zijn stillen van den storm. Maar bij die machtsopenbaring over de rijken der Natuur blijft het niet. Ook de gevolgen van den Vloek grijpt hij aan. Blindgeborenen, dooven en stommen ontslaat hij van hun banden. Kranken van allerlei aard vinden ontferming en genezing van hun ziekten. En ten slotte doet hij tot driemalen toe, tijdelijk en voor een wijle, de scheiding van ziel en lichaam in den dood te niet. In den knecht van den hoogepriester geneest Jezus zelfs niet een kranke, maar een gewonde. Al Jezus' wonderwerken saam vormen daardoor één geheel. Schier zou men zeggen, dat er een plan in lag, om de in Messias herstelde en voleinde macht van den menschelijken geest volledig, op alle manier, en in alle rijken van de demonen, van de natuur en van de ellende triomfeerend te doen uitkomen. En dan eerst verkrijgt ge op dien heiligen cyclus den juisten blik, zoo ge in dat alles den Zoon des menschen als *Koning*

over allen tegenstand, die zich tegen den mensch verheft, ziet zegepralen.

Hiermee is niet ontkend, dat ge ook elk wonder op zichzelf kunt bezien; dat ge er ook Jezus' ontferming met een ongelukkige, zijn liefde voor wat leed, in kunt bewonderen. Jezus' wonderen vormen een heilig snoer, waarin elke parel op zichzelf hooge waarde bezit. Maar toch, eerst het snoer als één geheel genomen, doet u de wonderwerken van Jezus in hun grondbeteekenis verstaan, en er den diepen zin van doorgronden. En om hiertoe te geraken, moet ge niet van den goddeloozen mensch, niet van den zondaar uitgaan, maar van den mensch, gelijk God hem naar zijn beeld schiep, met eere en heerlijkheid kroonde, bekleedde met macht en majesteit, en als koning over zijn schepping zalfde.

Die mensch was ondergegaan. Dien mensch vond men niet meer. Maar *school* zij al in de menschelijke natuur, onder vloek en zonde bedolven, de kiem voor dat alles was toch in onze menschelijke natuur gelegd. En die natuur nu nam Jezus aan. Hij is het aan Eva beloofde zaad. Uit Adams lenden is hij zooveel het vleesch aangaat. En nu ontvangt de geest in hem een toebeschikking van kracht, die al de glorie van het paradijs in hem doet terugkeeren; die glorie doet opglansen in haar voleinde schittering; en in dat licht de woeling van vloek en zonde verbleeken doet, tot zelfs in den triomf over den dood. Zoo is dan het koningschap van Christus in deze eerste openbaring, niet een kleed dat hem wordt omgehangen, niet een autoriteit die hem van buiten wordt opgelegd. Het is uit de menschelijke natuur, onder de hoogste en rijkste geestesbezwangering, dat dit koningschap in hem opkomt. Het is de mensch-Koning uit het paradijs, die in Jezus herleeft en boven zijn oorspronkelijke maat uitgaat.

VI.

De ons gegeven macht.

Zijne discipelen tot zich geroepen hebbende, heeft Hij hun macht gegeven.
MATT. X : 1.

Zoo heeft dan het onmiddellijk Goddelijk wonder het geloof herschonken aan de hoogheid van *Gods* almacht boven de macht der krankzinnig geworden Natuur. En evenzoo is in de wonderen van Christus *'s menschen* koningschap over de natuur hersteld. De beteekenis van beide deze reeksen wonderen moet scherp onderscheiden. Van den Horeb openbaart zich de majesteit des Heeren HEEREN, maar als Jezus den orkaan op het meer van Gennesareth bezweert, is het de Zoon *des menschen*, die, als koning over de Natuur, haar onderwerpt aan zijn wil. Een geheel eigenaardige beteekenis van de wonderen, door Jezus verricht, die vooral daarin sterk uitkomt, dat hij zijn jongeren *macht* schonk om desgelijks te doen, ja hun zelfs de belofte gaf, dat zij „*grootere* dingen zouden doen dan deze."

Het eerst hooren we hiervan op het oogenblik, dat Jezus zijn discipelen van zich laat, en uitzendt, om in de onderscheidene deelen van het heilige land aan de kinderen Israëls de komst van zijn koninkrijk aan te kondigen. Op dat oogenblik toch, zoo lezen we bij Mattheus, heeft Jezus „hun macht gegeven over de onreine geesten, om die uit te werpen, en om alle ziekte en alle kwaal te genezen." Jezus zelf noemde 't „hun reis door de steden van Israël." Werkelijk zijn toen de discipelen Israël doorgetogen, en ze zijn in heilige verrukking tot Jezus teruggekeerd, juichende dat de geesten hun onderworpen waren, en dat ook zij wonderen hadden kunnen verrichten. Zelf schenen ze hieraan *te* sterk te hechten, zoodat Jezus hen waarschuwen moest, om niet hierin het hoogste te zien, maar zich veelmeer daarover te verblijden, „dat hun namen geschreven

waren in het Boek des Levens." Een uitspraak, waarin duidelijk ligt opgesloten, dat de door hen verrichte wonderen een macht verrieden, die tot de sfeer van dit aardsche leven behoort, en dat hun hoogste ideaal steeds moest gezocht, niet in *dezen* staat van ons aardsche leven, maar in den toekomenden staat van menschelijke heerlijkheid.

Een nadere toelichting van deze aan de jongeren gegeven wondermacht ontvangen we na Jezus' afdaling van den berg Thabor, op welks top hij zijn Verheerlijking onderging. Slechts drie van zijn discipelen waren bij die Verheerlijking tegenwoordig geweest, de anderen had Jezus aan den voet van den berg achtergelaten. Ondertijl had een ongelukkige vader zich tot deze laatsten gewend, met zijn maanzieken jongen die heftig bezeten was, en Jezus' discipelen gebeden, dit arme kind van den demon te verlossen. Ze hadden dat dan ook beproefd, maar ze waren er niet in geslaagd. En toen nu Jezus zelf van den Thabor naar omlaag daalde, liep de teleurgestelde vader op Jezus zelf toe, en riep uit: „Heere, ontferm u over mijnen zoon, want hij is maanziek en in zwaar lijden, en ik heb hem tot uwe discipelen gebracht, maar *zij hebben hem niet kunnen genezen.*" Daarop bestrafte Jezus den demon, en hij ging van den jongen uit, en het kind was genezen van die ure af. Maar hierbij laat Jezus het niet. Hij bestraft ook zijn jongeren, en sprak toen dit wondere woord tot hen: „*Om uws ongeloofs wille* hebt gij hem niet kunnen uitwerpen. Voorwaar ik zeg u, indien ge een geloof hadt als een mosterdzaadje, ge zoudt tot dezen berg kunnen zeggen: word opgenomen en in de zee geworpen, en het zou alzoo geschieden". En ten slotte voegde Jezus er nog dit bij: „Dit geslacht, d. i. dit soort duivelen vaart niet uit, *dan door bidden en vasten*". Duidelijk spreekt Jezus alzoo drie dingen uit: 1°. Dat deze hun verleende wondermacht geen *magische* macht was, maar een vermogen, opkomende uit het geloof; 2°. dat dit uit het geloof opkomende vermogen, een oefening was van de macht van den geest op de macht van het stof, in haar demonisch substraat, en 3°. dat dit vermogen

verhoogd kon worden door vasten en bidden. Het vermogen om deze wonderen te doen, was derhalve geen uitvloeïïng van Goddelijke macht, waarvoor zij slechts als trechter dienst deden. Veeleer was het een vermogen, dat werkte uit de menschelijke natuur, mits die natuur door geloof geheiligd was, en dat geloof door vasten en bidden gesterkt werd.

Over de sterke uitspraak van Jezus, dat de jongeren, mits hun geloof aan een mosterdzaadje gelijk was, zelfs een berg ontwortelen konden, mag hierbij niet worden heengeloopen. Meest heeft men deze uitspraak van Jezus verklaard in zedelijken zin, van wat men dan noemde „het bergenverzettende geloof". Hiermee bedoelde men dan slechts dit: dat het geloof ten slotte over alle moeilijkheden van het leven triomfeert, al ware het ook, dat die moeilijkheden zich hoog als een berg voor ons verhieven. Maar deze uitlegging past niet in het verband. Die uitlegging zou zich hooren laten, indien er sprake was geweest van den strijd, dien de jongeren te gemoet zouden gaan, als Jezus van hen zou zijn weggenomen, en zij zijn Evangelie de wereld hadden in te dragen. Maar van iets dergelijks is hier met geen woord sprake. Er is hier sprake van een concreet geval; van een maanziek kind, dat demonisch was aangegrepen, en dat de jongeren tevergeefs beproefd hadden van deze demonische macht vrij te maken. Hierin zag Jezus hun tekortkoming in *geloof*. „Om uws ongeloofs wille hebt gij hem niet kunnen uitwerpen." En daartegenover nu wees Jezus aan, welk geloof en wat kracht van geloof er in hen werken moest, zouden ze tot het genezen van zulke kranken en tot het verrichten van zulke wonderen in staat zijn. En die geloofskracht nu, die in staat is, niet om zedelijke moeilijkheden te overwinnen, maar om op wondere wijze een kranke te genezen, die teekende Jezus hun door zijn zeggen: „Als ge een geloof hadt gelijk aan een mosterdzaad, ge zoudt tot dezen berg zeggen: Word opgeheven en in zee geworpen, en 't zou alzoo geschieden." De gewone uitleg-

ging *kan* alzoo de ware niet zijn. Er is hier van *wondermacht* sprake, van een grenzelooze macht over krankheid, en alzoo tot het doen van een wonder.

Evenmin gaat de uitlegging op, alsof „een geloof als een mosterdzaad" zou beteekenen een *uiterst klein, een pasbeginnend geloof.* Want wel is de korrel van het mosterdzaad een der kleinste onder de zaden, maar van een zeer klein, pasbeginnend geloof is hier geen sprake. Jezus ontkent in het minst niet, dat de discipelen geloof hadden. Dit was wel anders gebleken bij zoo menig wonder als ze feitelijk verricht hadden. Neen, Jezus bestraft hen, omdat hun geloof *niet groot genoeg was;* niet groot genoeg tegenover dit bijzonder soort van demonen. Hier toch gold het een zeer machtigen demon, die niet uitvoer, of de kracht van het geloof moest door vasten en bidden bijzonder verhoogd zijn. Het mosterdzaad moet hier dan ook niet genomen worden in zijn *kleinheid* onder de zaden, maar in een geheel andere hoedanigheid; in de hoedanigheid namelijk, dat uit zoo schijnbaar nietige korrel zich *een zoo groote kracht* kan ontwikkelen, dat er uit die kleine korrel *heel een boom* opschoot. Dat het dit was, wat Jezus in het mosterdzaad het belangwekkende vond, blijkt uit Mattheus 13 : 31. Daar toch had Jezus ook op het mosterdzaad gewezen, en er van gezegd, dat het wel het kleinste is onder al de zaden, maar dat het, eenmaal opgewassen, *„een boom wordt,* alzoo dat de vogelen des hemels kunnen nestelen in zijn takken". Aldus had Jezus zijn discipelen geleerd het mosterdzaad te bezien, en het is deze zelfde opvatting, die ook hier volkomen past. De discipelen hadden wel geloof, maar er schoot geen kracht genoeg uit; en wat het bij hen worden moest, was dat hun geloof, evenals 't mosterdzaad, wel in kiem uiterst klein was, maar dat uit die kiem zich een ongelooflijke kracht ontwikkelde, en als tot een boom werd, in welks takken de vogels nestelen konden. De nadruk valt alzoo op de verrassende, alle verwachting te boven gaande macht, die zich uit het mosterdzaad ontwikkelt, en zich evenzoo uit de kiem van het geloof ontwikkelen moet. Ze waren in kracht te kort geschoten, niet omdat

ze geen korrelken geloof hadden. Dat hadden ze wel terdege. Maar omdat de opschieting van den stengel uit de kiem van hun geloof niet krachtig genoeg was geweest. Past Jezus dit nu toe op den berg, die in zee kon worden geworpen, dan doelt dit zeer zeker niet op magische proefnemingen, maar duidt aan, dat de kracht, die zich uit de kiem van hun geloof ontwikkelen kon, een macht zou blijken, die elken weerstand van de stof en van de daarachter schuilende demonische werking tartte. Dit vermogen, dat Jezus aan zijn jongeren verleende, om wonderen te doen, was alzoo de macht des geestes, die *in onze natuur* gelegd was, die inzonk door de zonde, maar hersteld werd door het *geloof*, en door dat geloof tot hooger vermogen kon worden opgevoerd. En tevens blijkt, dat Jezus dit hun vermogen allereerst richt op de wegneming van de gevolgen van den vloek. Ze zullen demonen uitwerpen en kranken genezen. Alle krankheid, alle kwaal. Het geestelijk karakter van hun geloofsmacht staat hierbij dan ook zóó zeer op den voorgrond, dat Jezus, die bij alle krankheid doordringt tot de demonische inwerking van den vloek, ook in hun geestesmacht het heilige over het demonische doet triomfeeren.

In verband hiermee dient ook gelet op die geheel andere uitspraak van Jezus in Johannes 14 : 13. Jezus wijst daar op de *werken*, die hij gedaan heeft. „Wie in hem niet gelooft om zijn woorden, geloove althans in hem *om zijn werken*." Iets wat natuurlijk op niets anders slaan kan, dan op zijn wonderwerken. En nu voegt Jezus hieraan toe: „Voorwaar, voorwaar zeg ik ulieden, die in mij gelooft, de werken, die ik doe, zal hij ook doen, *en zal meer doen dan deze*." Ook hieruit blijkt alzoo, dat Jezus zijn eigen wonderwerken niet buiten zijn menschelijke natuur plaatst, om ze af te leiden uit zijn Goddelijke natuur. Dan toch zou er geen sprake van kunnen zijn, dat de in hem zetelende wondermacht zich ook zou openbaren in de discipelen, die uiteraard alleen der *menschelijke* natuur deelachtig waren. Hij scheidt zich zelven niet van zijn jongeren, noch wijst hen

van zich af, maar kiest een terrein, waarop hij en zijn jongeren een eenheid vormen; hij als de Zoon des menschen, zij als de kinderen der menschen. Maar hieruit blijkt dan ook, dat de werken, die zijn geloovigen zouden volbrengen, eveneens een geestelijke macht bedoelen over de natuur, om haar te bevrijden van den vloek, en evenzoo over de demonische werking, die in den vloek uitkomt, en dat ze deze macht zouden uitoefenen uit kracht van hun geloof.

Hier echter komt iets bij. Jezus zegt toch, dat deze macht daarom van zijn jongeren zal uitgaan, *„omdat hij heengaat tot den Vader"*. De geloovigen stonden alzoo bij dat doen van gelijke of van grootere werken niet op zich zelf, los van Jezus genomen. Integendeel, ze worden gedacht als met Jezus één, als in-zijnde in zijn mystiek lichaam, als werkende uit hem als hun Hoofd. Deze toestand nu zou eerst intreden, nadat Jezus gestorven was en opgewekt en opgevaren ten hemel, en gezeten zou zijn aan de rechterhand Gods. Zoo, toch gaat hij voort: „Zoo wat gij begeeren zult in mijn naam, *ik zal het doen,*" en in vs. 14 herhaalt Jezus het nogmaals: „Zoo gij iets begeeren zult in mijn naam, *ik zal het doen.*" Jezus stelt zich zelve hier alzoo als dengene van wien de macht uitgaat, die in zijn jongeren en in zijn geloovigen werken zal en die hen zal inspireeren. Hij zegt niet: God zal het doen; maar ik, de Zoon des menschen, uw Hoofd en Heer, zal het in de leden van mijn geestelijk lichaam werken. Er is alzoo geen sprake van een macht of een vermogen, waarover zij zelven de vrije beschikking hadden. Het zal een Koninklijk-menschelijke macht zijn, die zetelt in den Zoon des menschen, en die, van hem uitgaande, in de geloovigen, als leden van het geestelijk lichaam, zich zal openbaren. Het is het Koningschap des menschen over de onder den vloek liggende Natuur, dat, nu de zondige mensch het verloor, in Jezus als den Zoon des menschen weer opleefde, en dat uit hem, als ook in dit opzicht onze Koning, in zijn geloovigen uitstraalt, en door hen uitkomt.

Op overtuigende wijze blijkt hieruit, hoe grenzenloos oppervlakkig de veelszins gangbare voorstelling is, als hadden de woorden van Jezus geen andere beteekenis noch bedoeling, dan om ons zijn *Goddelijke* macht te openbaren. Zoo opgevat toch zou 't geen zin hebben, dat zijn jongeren eveneens macht ontvingen om wonderen te doen, daar zij toch gewone menschenkinderen waren; en laat 't zich nog veel minder verklaren, dat zij *nog grootere* werken doen zouden dan Jezus zelf. Dit alles is dan alleen verstaanbaar, zoo ge de wonderen van Jezus-zelf begrijpt als wonderen, verricht door den Messias, d.i. door den beloofde der Vadèren, die van God was uitgegaan, en die als één onzer, als de menschelijke natuur deelachtig, en als des menschen Zoon, die herstelde en verhoogde macht geopenbaard heeft, die krachtens de scheppingsordinantie door God Drieëenig *in den mensch* gelegd was. Eerst aldus opgevat, komen de wonderen van Jezus in rechtstreeksch verband te staan met de Schepping, met den val, met den vloek, en met de inwerking van de demonische macht op deze wereld, en vormen ze een onmisbare schakel van het groote werk der Verlossing. Eerst zoo komen de wonderen van Jezus in het kader der heilige historie te staan. En, eerst zoo verstaan, beheerschen ze de verdere ontwikkeling van 's menschen heerschappij over de stof, over de Natuur, over den vloek, en over de demonische macht, die in en door den vloek werkt.

Terstond na hun optreden als de Getuigen des Heeren toonen de apostelen dan ook, hoe soortgelijke wondermacht als in Jezus nu ook in hen werkt; en blijkt tevens reeds bij het eerste wonder, de genezing van den kreupelgeborene, hoe zij zich er zich helder van bewust waren, dat ze zulk een wonder volbrachten, niet krachtens zeker magisch wondervermogen, maar krachtens hun gemeenschap met Christus hun Koning. „Wat, zoo vroeg Petrus, ziet gij zoo sterk op ons, alsof wij door onze eigen kracht dezen hadden doen wandelen". Neen, de God der vaderen had Jezus verheerlijkt en gekroond in majesteit. In dien Jezus hadden zij geloofd, en het was *de Naam*

van dien Jezus, d. w. z. zijn verheven majesteit, die den kreupele gered en genezen had. En ook dat wonder was tot stand gekomen *door het geloof*. „Geloof" is het herstel der geestelijke vermogens van onze menschelijke natuur, niet op zich zelf, maar in gemeenschap met den Zoon des menschen, en dat geloof werkte hier op tweeërlei wijs, èn in Petrus èn in den kreupel-geborene. Dit geloof, dat immers der demonen macht breekt, en ons weer aan God in Christus aansluit, was uit Christus en door Christus aan de apostelen en aan den kreupel-geborene gegeven, en daarom voegt Petrus er bij: „het geloof, dat door hem (d. i. door Christus) is, heeft den kreupele deze volmaakte gezondheid gegeven, in uw aller tegenwoordigheid". De openbaring van deze wondere macht in de apostelen maakte dan ook zulk een indruk, dat ze de kranken op beddekens uitdroegen, waar de apostelen voorbij kwamen; en al was Paulus niet in den kring van Jezus jongeren geweest, al ras bleek toch, dat ook in hem deze wondere macht werkte. Immers die macht kwam niet uit den omgang met Jezus, maar werd door hem verleend, en kon eerst na zijn verhooging aan Gods rechterhand, uit hem als het Hoofd des Lichaams, uit hem, als den Koning der nieuwe menschheid, in haar volheid uitgaan. Wat Jacobus ons meldt, dat ook de ouderlingen de kranken zalfden en bij hen baden en alzoo hun krankheden poogden te genezen, ligt op dezelfde lijn, en tot in onze dagen poogt deze genezing door het gebed zich te handhaven.

Al wat hierover verhaald wordt, kortweg als verzinsel en opzettelijk bedrog op zij te willen schuiven, gaat niet aan. Indien geen werkelijke genezingen plaats grepen, zouden vooral de beweerde ziekengenezingen, die zich aan een bepaalde plaats of aan een bepaald persoon verbinden, onmogelijk zulk een reeks van jaren kunnen stand houden. Niemand heeft dan ook het recht, om, zonder nader onderzoek of bewijs, de mogelijkheid te ontkennen, dat

dezelfde wondermacht, die in de dagen der Openbaring zoo veelvuldig werkte, niet ook nu nog zou kunnen werken. Tegengestaan moet alleen de bewering, dat ze ook nu nog op dezelfde wijze als in de dagen der Openbaring zoude *moeten* doorgaan, om dan uit deze bewering af te leiden, dat wat nu niet meer in die mate voorkomt, ook eertijds niet werkelijk plaats greep. Wie 't zóó beziet, miskent ten eenenmale het geheel eigen en eenig karakter der Openbaring. Daaruit, dat Israël, als volk, alleen door de machtige wonderen aan de Roode zee en aan den Horeb tot *Gods* volk kon gevormd worden, volgt allerminst, dat ook nu nog elk volk gelijken oorsprong zou behoeven. In Israël als volk moest het geloof eerst gevestigd worden, de andere volken hebben het van Israël overgenomen. Ook in de natuur zijn wat men noemt *klimakterische* perioden. Een zaad dat uitschiet, en waar straks een boom uit wordt, doorleeft in 't eerste opkomen vormen, die later verdwijnen en niet terugkeeren. Een kind vertoont heel andere eigenschappen dan de volwassen man, en in den volwassen man wordt openbaar, wat bij het kind ondenkbaar ware. De ouderdom brengt weer andere gegevens, die bij den volwassen man niet voorkwamen. Zoo is het in alle historie. Er is in alle historie een opeenvolging van zeer onderscheiden perioden, die elk een eigen karakter dragen, andere gegevens behoeven, en een ander doel hebben. En zoo nu is het ook in de historie der Openbaring. Ook hier is een opkomen en groeien van den boom, en straks eerst het dragen van de vrucht. Voor die eerste periode nu in de geschiedenis der Openbaring, heeft het wonder een geheel eigenaardige beteekenis, maar nooit mag daaruit afgeleid, dat in de tweede periode der Openbaring, d. i. bij haar ingaan onder de volken, dezelfde verschijnselen zich op de zelfde wijze herhalen *moeten*. En evenmin worde uit het oog verloren, dat naar de stellige uitspraak der Schrift, ook de verleiders teekenen zullen doen, tot zelf de Antichrist. Steeds moet daarom bij het verhaal van ook onder ons voorkomende wonderen, scherp worden toegezien, uit wat bron de kracht opwelt, die gezegd wordt zich hier te vertoonen.

Maar mits èn op het bijzonder karakter van de eerste periode van de historie der Openbaring, èn op het gevaar van demonische wonderen, scherp gelet worde, is niet de minste reden, om op zichzelf de openbaring van een geestelijke genezende macht in onze dagen voor onbestaanbaar te houden. We mogen op zich zelf de mogelijkheid niet ontkennen, dat het God belieft om ook nu nog wonderen te doen, en evenmin, dat er ook nu nog door het geloof in Christus een kracht kan uitgaan, om kranken te genezen. Niet alsof men, uit dien hoofde, al wat ons verhaald wordt voor goede munt zou hebben aan te nemen. De feiten moeten het uitwijzen, en die feiten moeten onder scherpe contrôle staan. Lichtgeloovigheid voegt hier allerminst. Op zichzelf daarentegen hangt het alles aan twee vragen: 1°. welke macht kan van onze ziel op ons lichaam uitgaan, en 2°. welke macht kan in onze ziel wakker worden door het geloof. De verhouding van onze ziel en ons lichaam is nog veel te weinig onderzocht. Reeds wezen we in een ander verband op de verdubbeling van spierkracht, die bij een waanzinnige soms uit zijn geest in zijn lichaam vaart. Er is, voor ons verborgen, natuurlijk ergens in ons wezen een punt, waarin de ziel haar aansluiting heeft aan ons zenuwstelsel. Door middel van die zenuwaanraking werkt de ziel op het spierweefsel. Het is niet het lichaam, dat ziet, hoort, zich beweegt en iets optilt of vallen laat, maar het is de ziel die dit alles doet *door het lichaam* als middel. In den slaapwandelaar is het de ziel, die onbewust heel het lichaam leidt. *Moed* is een zielseigenschap, en de historie toont ons, hoe dikwijls *moed* grooter wonderen deed, dan de spierkracht van den reus. Tot zevenmalen wordt aan Jozua en zijn volk toegeroepen: „Weest sterk en hebt goeden moed", natuurlijk in de onderstelling, dat er van de ziel verhoogde kracht op het lichaam kon uitgaan. Wie zal dan zeggen, dat de ziel het vermogen mist, om, onder bepaalde omstandigheden, een hooger kracht op het lichaam te doen uitgaan? Zelfs doctoren hechten voor de genezing meer dan men denkt aan wat zij noemen *het moreel van den patient*. Op zichzelf is het alzoo

allerminst onmogelijk, dat de ziel een intense bewerking ondergaat, waardoor ze op het lichaam genezend kan inwerken. Die intense bewerking nu kan de ziel ondergaan *door het geloof*, verbijzonderd tot het geloof in zijn eigen genezing, en het geloof aan genezing kan den kranke geïnspireerd worden door wat hij van anderen hoorde of zag, en door den gebedsaandrang in de ziel, of ook hij die genezing deelachtig mocht worden. Ook komt hierbij in aanmerking de geestelijke invloed, die door den een op de ziel van den ander kan worden geoefend. Het is niet waar, dat wij tot iemands ziel alleen door zijn lichaam aan te raken kunnen naderen. Een Napoleon bezielde zijn legerscharen op mijlen afstands enkel door zijn naam, en de biologie en de hypnose toonen op overtuigende wijs, wat rechtstreeksche invloed er van geest op geest kan uitgaan. Geloof in den een kan daardoor rechtstreeks het geloof in den ander opwekken en sterken.

Een enkel zielkundige verklaring bedoelen we hiermede niet. Aan het geloof aan genezing moet altoos het geloof in den Christus ten grondslag liggen, en dit de ziel omzettende geloof komt niet anders dan van Boven. Het is altoos in de gemeenschap met Christus en door zijn Naam, gelijk Petrus het uitdrukte, dat de hier door ons bedoelde genezing tot stand komt. Maar al komen we daarom in verzet tegen elke poging, om de genezing door de geestelijke kracht des geloofs in onze dagen voor ondenkbaar en louter op bedrog rustend te verklaren, we ontkennen daarom evenmin, dat er vaak bedrog en verzinsel onderloopt, en dat het nooit ontbroken heeft aan eigenaardige individuen, die, over een sterk biologeerende kracht beschikkende, deze met geestelijke gewaarwording vermengd hebben, en zich zelven zoodoende zijn gaan beschouwen als een soort wonderdoeners, de lichtgeloovigheid der bijgeloovige menigte misbruikend voor eigen glorie en eigen voordeel. In elk geval is het, gelijk verder blijken zal, niet in deze geestelijke genezingen, dat we de verdere ontwikkeling van Jezus' Koningschap over de machten der Natuur te zoeken hebben. Deze ligt elders.

VII.
Onze machtsverhooging.

Tot het geheel doorzuurd was.
Mattheus 13:33.

TWEEËRLEI werd alzoo erkend: 1°. dat het wonder in de dagen van Jezus en van zijn apostelen een beteekenis had, die na de voltooiing der Openbaring wegviel; en 2°. dat daarom niemand zeggen mag, dat de mogelijkheid van 't wonder thans zou zijn afgesneden. Christus onze Koning leeft aan de rechterhand Gods als Hoofd der Gemeente en als Hoofd der menschheid; krachten gaan van hem uit; en er is geen reden denkbaar, waarom die kracht ook nu niet nog over den tegenstand der Natuur zou kunnen triomfeeren.

Maar al houden we daarom ook voor nu de mogelijkheid van het wonder staande, dit geven we voetstoots toe, dat noch van de wonderen door de apostelen verricht, noch van wat uit later tijd als wonder geboekstaafd is, gezegd kan, dat het de wonderwerken door Jezus zelf verricht, te boven ging en overtrof. Er behoeft slechts aan het wonder te Kanaän en dat der spijziging, aan het wonder op Galilea's meer en aan de drie opwekkingen uit den dood herinnerd te worden, om te doen gevoelen, dat de glorie van het apostolisch wonder hier geenszins boven uitgaat. Wij verkleinen daarom het apostolisch wonder niet; we dingen er niet op af; we miskennen er de beteekenis niet van; maar wat we ontkennen, is, dat de wonderen der apostelen in rang stonden boven de wonderen van Jezus zelf. Heeft nu de Christus nochtans uitdrukkelijk verklaard, dat van zijn Gemeente nog een meerder en hooger iets zou uitgaan dan in *zijn* werken getoond was, dan rijst de allerminst eenvoudige vraag, waarin we dit „meerdere" te zoeken hebben en waarin dit „meerdere" zou bestaan.

Wat onze Kantteekenaren hier ten beste geven, bevredigt niet.

Zij verwijzen naar vier dingen. Naar het feit, dat de apostelen den Heiligen Geest meêdeelden door oplegging der handen; naar het spreken in ongewone talen; naar de uitdraging van het Evangelie door heel het Romeinsche rijk; en ten slotte naar wat we lezen in Marcus 16:17, 18, waar het heet: „Degenen die geloofd zullen hebben, zullen deze teekenen volgen: In mijnen naam zullen ze duivelen uitwerpen, met nieuwe tongen zullen ze spreken, slangen zullen ze opnemen, en al is 't dat ze iets doodelijks zullen drinken, het zal hen niet schaden; op kranken zullen ze de handen leggen en zij zullen gezond worden". Dat dit niet kan bedoeld zijn van elk geloovige, springt in het oog. Het kan alleen beteekenen, dat in den loop der eeuwen zulke dingen zouden voorkomen. Toch wil 't er niet bij ons in, dat in het opgesomde iets „meerders" zou liggen, dan wat in Jezus' eigen wonderwerken openbaar werd. Op de *geestelijke* dingen kan dit in geen geval slaan. Dat de prediking van Jezus zelf beperkt bleef tot Palestina, en dat Paulus in Spanje, Petrus tot in Babylon het Evangelie bracht, is voor de apostelen geen „meerder werk." Het is niets dan de uitbreiding en voortplanting van hetgeen Jezus tot aanzijn riep. Meer dan epigonen zijn de apostelen hier niet. Omdat er thans Christenleeraars zijn, die tot in China en Japan het Evangelie uitdragen, kan toch niet gezegd, dat ze daarom „meerder" doen dan Jezus deed. Evenmin kan de oplegging der handen iets meerders zijn dan toen Jezus op de jongeren blies, zeggende: „ontvangt den Heiligen Geest." Het spreken van ongewone talen of woorden is zelfs geen wonder, waarvan men zeggen kan dat het door de apostelen werd verricht; veeleer was het een zielsuiting die hun vanzelf over de lippen kwam, zonder eenige intentie hunnerzijds, meer in een oogenblik van hoogere extase. Bovendien, wie zal zeggen, dat het spreken in andere talen iets „meerders" is dan het bezweren van den storm op Genesareth's meer of van de spijziging van de vijf duizend? En wat de *stoffelijke* wonderen betreft, waarop men, onder verwijzing naar Marcus 16:17, 18, de aandacht vestigt, het opnemen van slangen, het niet bezwijken onder

giftigen drank, en het genezen van zieken, dit alles is veeleer van lagere orde dan de wonderen door Jezus verricht. In geen geval gaat 't er boven uit. Slangenbezwering heeft nog in Indië plaats. Wil men zich niet met algemeene woorden laten afschepen, of langs de oppervlakte heenglijden, dan kan alzoo niet anders gezegd, dan dat deze verklaring van onze Kantteekenaren aan het woord van Jezus geen genoegzaam recht doet weervaren, en den ernstigen lezer der Schrift allerminst kan bevredigen.

Zij het ons daarom vergund, een geheel andere opvatting aan te bevelen. Hierbij gaan we uit van een tegenstelling in de historie, die niemand loochenen kan; we bedoelen het onderscheid, de tegenstelling tusschen de instinctief *onbewuste* en de door oefening verkregen *bewuste* handeling bij onze aanraking met de dingen der Natuur. Om dit onderscheid terstond duidelijk in het oog te doen springen, nemen we met opzet een eenigszins alledaagsch en plat, maar juist daardoor onder ieders bereik vallend voorbeeld. In vorige eeuwen was onze Hollandsche keuken door heel Europa geëerd, maar er waren geen kookscholen. Onze huismoeders en haar helpsters kookten uitnemend smakelijke spijzen, maar ze leerden dit zich zelf; instinctief ontdekten ze, hoe de spijs behandeld moest worden, om het beste gerecht te leveren. Hollands keuken openbaarde daarbij een eigen karakter, hierin bestaande, dat ze de natuurlijke producten van den akker en van de slachtbank veel sterker dan de vreemde keukens in hun natuurlijke voortreffelijkheid deed uitkomen. Nog noemt men in Frankrijk „à la Hollandaise" de toebereiding van een gerecht zonder forceering en zonder overgieting met allerlei vreemde sausen. Visch „á la Hollandaise" is de zuiver gekookte visch met boter, en niet de visch onder allerlei vreemde sausen onkenbaar gemaakt. Deze wijze nu van de spijzen toe te bereiden, is destijds door onze huismoeders van zelf, instinctief, gevonden. Ze gaven er zich geen rekenschap van, hoe ze doen moesten en waarom ze zoo en niet anders deden. Wat ze deden, deden ze instinctief, en ze deden het goed. Thans daarentegen is dit instinctieve talent veelszins te loor

gegaan, en zendt men zijn huwbare dochters en de aanstaande keukenhelpsters naar een *kookschool*. Daar moeten ze het thans afzien en aanleeren. Daar wordt het haar alles beduid en uitgelegd. Het goed koken is nu resultaat, niet van natuurlijken aanleg van het talent, om instinctief het juiste te vinden, maar van een soort *schoolsche studie*. Wat vroeger *onbewust* en van zelf toeging, wordt nu *bewust* zich eigen gemaakt.

En ditzelfde onderscheid nu is op heel het leven van toepassing. Zie den landbouw. Van den landbouw heet het bij Jesaia: „Neemt ter oore en hoort mijn stem, merkt op en hoort mijn rede. Ploegt de ploeger den ganschen dag, om te zaaien? Opent en egt hij zijn land den ganschen dag? Is 't niet alzoo? Waar hij het bovenste effen gemaakt heeft, daar strooit hij wikken, en spreidt komijn, of gerst en spelt, elk aan zijn plaats. *En zijn God onderricht hem van de wijze. Hij leert hem.*" (28:23 v.v.) Hier is dus sprake van een landbouw, die door experiment, geheel instinctief, toegaat. Het is een talent, een gave, een practische wijze van doen, die God zelf den landbouwer leert. Van een landbouwschool is geen sprake. Van intensieven landbouw evenmin. Maar hoe geheel anders is dit thans alles geworden. Ook hier sloeg het *onbewuste* doen geheel om in het *bewuste, aangeleerde* doen, waarbij men zich rekenschap geeft van zijn handelwijze. Men is ingedrongen in de scheikundige kennis van bodem, in de kennis van het zaaisel en in de kennis van alle invloeden, die op den groei van het gewas inwerken. Voor het vroeger *instinctieve* bebouwen van den akker, en het instinctieve behandelen van den zuivel en van den veestapel, is thans een met redenen omkleede, heel andere wijze van doen in de plaats getreden.

En gelijk het bij den landbouw is, zoo is het welbezien op alle terrein van menschelijk leven. Vroeger voedde men op, en waarlijk nog zoo kwaad niet, zonder eenige studie in paedagogiek; thans ziet men een pas getrouwde vrouw, in 't zicht op den moederzegen, naar een paedagogisch handboek grijpen, om de opvoedkunst uit dat boek te leeren. Vroeger bloeide hier allerlei soort van nijverheid

op ongemeene schaal, en vestigde onzen industrieelen roem derwijs in gansch Europa, dat wij in meer dan één vak de leermeesters van heel de beschaafde wereld waren. Maar ambachtsscholen, nijverheidsscholen, industriescholen, fabriecksscholen had men niet. Thans daarentegen moet alle studie voor onze povere nijverheid op de school worden aangeleerd, en zonder heel een breede reeks van scholen komt men er niet. Vroeger kwam alle hoogere uiting, op welk gebied ook, uit het leven zelf voort, van zelf en uit instinctieven aandrang, nu is dat instinctieve afgestompt en is het *bewuste* aanleeren er voor in de plaats getreden. Zelfs op het gebied van de Kunst bespeurt men iets dergelijks. Vroeger traden de groote kunstenaars onverwacht uit hun tente te voorschijn, bouwden, beitelden, schilderden, deden hun tonen hooren, en zongen uit eigen geestesdrang; en wat ze schiepen, wordt nog aangestaard als het hoogste, dat op kunstgebied werd geschonken. Maar boeken over kunst hadden ze zelden gelezen, kunstscholen hadden ze weinig bezocht, bijna geen geschiedenis der kunst hadden ze tot hun beschikking. Het kwam al instinctief uit heilige inspiratie bij hen op. Thans daarentegen zijn onze kunstscholen en kunstacademiën verrezen, geschriften over echte en valsche kunst pogen u alles uit te leggen, kunstcritiek is aan de orde van den dag, geheele bibliotheken zoudt ge enkel met de boeken over aesthetiek kunnen vullen. Nu heeft deze ommekeer op het *kunstgebied* wel de orde der Natuur niet kunnen omzetten. Kunst leert men nooit. Kunst kan niet anders dan instinctief uit inspiratie opkomen. Kunst is een vanzelfsheid of het is geen kunst. Maar juist daarom spreekt het vooral hier zoo sterk, dat zelfs op dit gebied het bewuste leven telkens poogt het onbewuste en instinctieve te verdringen. En dit alles saamgenomen nu wijst ons op de uiterst gewichtige evolutie van ons leven, dat in de jaren en eeuwen onzer onbewustheid rijk uit het instinctieve opbloeide, en nu, bij de daling van den instinctieven factor, ons door een bewust indringen in de samenstelling van de wetten der natuur, tot een hoogere, meer gezamenlijke en veel krachtiger heerschappij bezittende

levensuiting poogt op te voeren. Dit bewuste van onze tegenwoordige levensuiting mist de bekoring, die aan het vroegere instinctieve leven zoo machtig eigen was, maar het plaatst ons op een hooger standpunt, verveelvoudigt onze kracht, en stelt ons als redelijke wezens tot hoogere dingen in staat. Stond vroeger elke triomf over de macht der Natuur op zich zelf, thans is onze macht over de Natuur een gemeengoed; een krachtsuiting tegenover heel de Natuur als zoodanig geworden. We zijn in haar mysteriën ingedrongen. We hebben de orde van haar samenstelling, en de beweging van haar factoren en de wetten, die deze beweging beheerschen, ontdekt. Er ligt in den overgang uit het instinctieve in het bewuste behandelen van de Natuur alzoo een ongemeene vooruitgang, het plaatst den mensch tegenover de Natuur als bekleed met veel hooger macht.

Evenzoo lag het geheel in den aard der zaak, dat ons menschelijk leven niet met de *bewuste*, maar met de *instinctieve* uiting begon. Instinctief is de uiting, als God zelf, rechtstreeks zonder tusschenkomst, den mensch zijn weg aanwijst, en zijn innerlijke kracht doet uitkomen. Juist wat Jesaia zegt, dat in deze eerste periode God zelf den landbouwer leert en onderricht. Het kon niet beginnen met het bewuste leven, want de bewuste kennis der natuur ontbrak nog ten eenenmale. Had 't hierop moeten wachten, er zou nooit menschelijke ontwikkeling gekomen zijn, want niemand bezat de ontledende kennis van de natuur, en alzoo was er niemand, die het anderen leeren kon. Juist daarom was het een wondere genade, dat God de Heere in deze eerste periode den mensch door instinctieve werking tot zooveel groots bekwaamd heeft. Het oorspronkelijke den mensch over de Natuur ingeschapen meesterschap was door de zonde en den vloek gebroken. Toch verdween het daarom niet aanstonds geheel. Het werkte in verflauwde mate nog onder alle volk zekeren tijd na, maar die nawerking ontaardde ten slotte in goochelarij en

goëtische kunst, en liep zoo dood. Maar wat toen bleef, en eeuwen lang geheel onze menschelijke ontwikkeling gedragen heeft, is geweest de inspiratie van het instinctieve leven, die reeds zeer spoedig ons menschelijk leven tot hoogen trap van bloei heeft gebracht. Wat ons uit het oude Egypte en uit Kanaän in Abraham's dagen in de verloopen eeuw bekend werd, verrast ons door het hooge standpunt van ontwikkeling, waarop destijds ons menschelijk leven stond. Iets waarmee allerminst gezegd is, dat ook niet toen reeds zekere studie werd toegepast. De nabootsing trad onmiddellijk in, en alle nabootsing blijft studie. Maar toch, het eigenaardig karakter van onze menschelijke ontwikkeling kwam toen veeleer uit het genie, uit het ingeschapen talent, uit de instinctieve aandrift, en de studie bleef oppervlakkig en bleef bijzaak. Maar hierbij kon het niet duurzaam blijven. En veel grooter macht over de Natuur zou ons deel worden, zoodra de mensch met zijn onderzoek en nadenken in het wezen zelf der Natuur indrong, en aldus zelf de in haar schuilende krachten leerde ontleden, om ze dienstbaar te maken aan haar onderwerping. Het baat dan ook niet, of men al het klaaglied aanheft over het te loor gaan der poëzie, die eens heel ons leven deed glanzen, om nu plaats te maken voor veel koud en dor proza. Tot die prozaische evolutie moest het komen. Ze kon niet uitblijven. Het beleg kon niet duurzaam voor de buitenpoort der Natuur geslagen blijven, *door die poorte* moest de mensch tot binnen in haar veste dringen, haar verborgen krachten opsporen, en zoo van binnen uit onze heerschappij over haar vestigen.

Zoo is het dan ook geschied. Was er eerst een periode van de nawerking der krachten uit het paradijs, en kwam daarna de tweede periode van den bloei van het instinctieve leven, thans zijn we de derde periode ingetreden, die onze heerschappij over de Natuur veel verder uitbreidt en haar vestigt in ons menschelijk onderzoek, en in de uit dat onderzoek verkregen kennis. Het is als 't verschil tusschen de wijze waarop de Aziaat in Thibet zijn kranken poogt te genezen door amuletten en bezweringen, en de diagnose en

medicatie van den tegenwoordigen geleerden medicus, die het lichaam in zijn samenstelling van binnen begluurd heeft, en door die meerdere en vollediger kennis den zetel van het kwaad in het kranke leven weet te ontdekken. Iets wat niet zeggen wil, dat er niet ook in Thibet kranken genezen worden. Zelfs wordt niet ontkend, dat er vroeger middelen voor diagnose en medicatie bekend waren, die thans worden verwaarloosd. Onze geneeskunde versmaadt nog altoos veel te veel de historie der medicatie. Maar dit voelt ieder toch, dat de kennis der ziekten, en de kennis der geneeswijze, thans, dank zij de anatomie en physiologie van het menschelijk lichaam, op veel, veel hooger standpunt staan, en dat we hierdoor ook tegenover de krankheden, in deze periode van het *bewuste* onderzoek, een veel sterker positie innemen, dan in de dagen toen men dreef op traditie en instinct. We moeten dan ook niet naar de periode van het instinctieve leven terug, al voegt het ons haar relatieve voortreffelijkheid te eeren. Niet in het *onbewuste*, maar in het *bewuste* leven ligt onze redelijke kracht. Alleen wie met bewuste kennis zich op de Natuur werpt, bezit over die Natuur een heerschappij, die ons weer herinnert aan onze koninklijke roeping, om haar aan ons te onderwerpen. Er is in dat bewuste doen metterdaad een *meerder*, vergeleken bij voorheen.

---

* Let nu in dit verband op Jezus' gelijkenissen van het mosterdzaad en van het zuurdeesem.

Men is gewoon deze gelijkenissen uitsluitend te verstaan van *geestelijke* werkingen. Maar heeft men daartoe het recht? Toont niet heel Jezus' leer, dat hij altoos lichaam en ziel, stof en geest, de zienlijke en onzienlijke wereld als één geheel, in haar onmisbaren samenhang saam vat. En welk recht zouden wij dan hebben, om al dat tastbare, wat op 't lichaam, op de stof en op het zienlijke leven betrekking heeft, bij Jezus' profetie, die in deze gelijkenissen spreekt, kortweg buiten te sluiten, om ons eeniglijk te bepalen tot het

geestelijke ? Waar Jezus spreekt van het „meerdere" dat eens komen zou, handelt hij juist van zijn „werken", en onder die „werken" traden vanzelf de wonderwerken het meest op den voorgrond; wonderwerken die juist zijn macht over de *zichtbare* Natuur openbaarden. Laat ons dus niet scheiden, wat voor Jezus steeds één was. Hij nam den geheelen mensch én met zijn zielsnooden én met zijn uitwendige ellende, en tegenover beide trad hij als de Redder en Verlosser op. Verlosser van de zonde, maar ook Verlosser van de ellende die ons achtervolgt. In dit verband nu wijst Jezus op het mosterdzaadje. Een o, zoo klein zadeke. Maar dit zaad ontkiemt, het groeit op, het doorloopt een proces, en het einde van dat proces is een wijdvertakte boom, die schaduw en bescherming biedt aan de vogelen des hemels. En zoo, zegt Jezus, zal het ook met het zaad des Koninkrijks zijn. Eerst klein, schijnbaar nietig en gering zal 't ontkiemen. Maar dan zal het zich uitzetten. Het zal een geregeld organisch proces doorloopen, en eens zal de uitkomst zijn, dat er als een wijdvertakte boom in het midden der wereld staat, om heul en bescherming te bieden aan den mensch in zijn zonde én in zijn ellende. Dit wijst alzoo niet op een zich steeds gelijk blijvenden toestand, maar op een doorloopen van een reeks van perioden, op een uitbreiding van invloed, op een doordringen met dien invloed van heel ons leven, en op een toekomst waarin de geestelijk en stoffelijk zegenende werking van het zaad des Koninkrijks voor een ieder openbaar zal zijn. Een steeds *meerder*.

In de gelijkenis van het zuurdeesem teekent Jezus ons daarna datzelfde proces in zijn verborgen werking. Het wonder is hier, dat het zuurdeesem in het meel gelegd wordt, en dat het, komt 't eenmaal met het meel in aanraking, daarin een machtig proces doet ontstaan. En nu wijst Jezus ons niet op een uitwendige daad of op een instinctieve handeling van de vrouw, maar op hetgeen, van haar geheel onafhankelijk, enkel door de in de Natuur schuilende krachten verder met het meel gebeurt. Jezus dringt in het geheim van de Natuur in, en toont hoe er in die Natuur krachten schuilen, die

vanzelf het proces in werking zetten, en, naar de wetten die deze werking beheerschen, het proces voleinden.

Wat recht zou men nu hebben om de zinrijke profetie van dit proces ook hier weer tot het *geestelijke* te beperken? Is het niet veeleer eisch, om ook hier dit proces van de krachten des Koninkrijks op geheel onze menschelijke saamleving toe te passen? Heeft niet de kracht des Koninkrijks zich op elk gebied van ons leven voelbaar gemaakt, op geestelijk, sociaal en stoffelijk gebied? En is die werking niet op alle gebied juist de werking geweest van het zuurdeesem? Het Christendom, in de wereld ingedragen, met de factoren en wetten van ons menschelijk leven in aanraking komend en alzoo door die aanraking geheel het gelaat des levens omzettend en veranderend. Vergelijk ons menschelijk leven in het Christelijk Europa en Amerika met het menschelijk leven in Azië en Afrika, en van de daken immers wordt het u gepredikt, dat het zuurdeesem der Christelijke religie in de drie maten meels van geheel ons menschelijk leven is ingedrongen, en hierdoor heel ons leven op geestelijk, sociaal en stoffelijk gebied tot hooger peil heeft doen rijzen, juist zoo als het meel oprijst door de werking van het zuurdeesem dat er in verborgen wordt.

Plaatst men zich nu op dit standpunt, dan behoeven we waarlijk niet langer naar bewijs te vragen, maar dan toont de historie en toont het heden, dat alleen in deze Christelijke landen die vrijmaking en verheffing van den geest tot stand is gekomen, die, ten slotte zich ook op het onderzoek en de kennis der Natuur werpend, ook onze macht over de Natuur op zoo gansch wondere wijze verhoogd heeft. Zeker, ook de Grieken en Romeinen hielden zich met naspeuringen over de natuur onledig, en ook de Arabieren maakten er vorderingen in, maar toch, haar hoogere vlucht nam de wetenschap, en met haar de natuurstudie, alleen in die landen, waar het Christelijk beginsel 's menschen geest vrij had gemaakt. En al keert die natuurstudie zich thans op zoo laakbare wijze tegen de Christelijke religie, ze is en blijft daarom niet minder een plant, die alleen

op het Christelijk erf uitschoot en uitschieten kon. Denk u Jezus' verschijning en den ingang van het Christendom in Europa weg, en nog zouden we als de Chineezen in het Oosten, of de Indiërs in het Zuiden van Azië, even machteloos als de ouden tegenover de Natuur staan. Te zeggen nu, dat Jezus dezen loop der dingen, dit komende proces noch voorgevoeld, noch gegist, noch geweten zou hebben, ware te kort doen aan zijn hoogheid. Hij zou ons tot Koning zijn, hem is gegeven alle macht in hemel en op aarde, en als Jezus dan tot zijn jongeren zegt, dat het zuurdeesem, dat hij in de drie maten meels kwam leggen, eens heel ons menschelijk leven zou opheffen, bleek het dan niet nu reeds ten volle waar te zijn, wat hij zijn jongeren profeteerde, dat hoe hoog ook *zijn* wonderen stonden, de vrucht van zijn ingang in de wereld, eens een nòg *meerder*, een nòg wonderbaarder werk zou doen uitkomen, als de heerschappij zou aanbreken die we thans over de Natuur bezitten door de ontsluiering van haar geheimenissen en de kennis van haar verborgen krachten?

VIII.

Verstandiger in hun geslacht.

> De kinderen der wereld zijn verstandiger in hun geslacht dan de kinderen des lichts.
>
> LUK. 16:8.

AAN den mensch was alzoo in het paradijs heerschappij over de Natuur verordineerd. Door den val in zonde en door den vloek, die hieruit voortkwam, boette de verzwakte mensch deze heerschappij over de Natuur in. Maar in Christus als den Zoon des menschen keert deze heerschappij terug, en de Christus herstelt die heerschappij in drieërlei manier. Ten eerste *onmiddellijk* door het rechtstreeksche *wonder*, een macht

die in zijn apostelen nabloeit. Ten tweede, *middellijk*, door de hoogere ontwikkeling van de geestelijke factoren in ons geslacht, in alle land waar de Christelijke religie triomfeert. En ten derde in de *finale* bij zijn wederkomst, iets wat hier bij hoort, en waarop in het Nieuwe Testament dan ook telkens wordt gewezen, als onmisbaar deel van het groote verlossingswerk. Het komt dus alzoo te staan: 1o. Jezus herstelt 's menschen macht over de Natuur *door het wonder*. 2o. Jezus herstelt 's menschen macht over de Natuur op veel breeder schaal en duurzaam, *door het licht dat over de volkeren opgaat*, als het Evangelie het volksleven omzet; en 3o. Jezus zal eens met zijn heiligen heel de Natuur *door verheerlijking* tot haar ideaal opvoeren. Op dit derde punt, op de finale bij Jezus' wederkomst, kan hier slechts in het voorbijgaan gewezen worden. Breeder er op ingaan, zou ons van ons onderwerp afleiden. Volsta het daarom te verwijzen naar wat reeds Jesaia met kennelijken terugslag op het paradijs profeteerde, dat eens weer „de wolf met het lam zal verkeeren en de leeuw stroo zal eten als het rund" (11 : 7), ja, dat „een kind zich zal vermaken over het hol van een adder, en zijn hand zal uitsteken in de kuil van den basilisk" (vs. 8). Een Oostersch-dichterlijke, maar daarom niet minder krachtige manier, om het volkomen herstel van de macht der menschen over de Natuur uit te drukken; een herstel, dat dan eerst voleind zal zijn, als Jezus bij zijn wederkomst, en dan voor altoos, de macht van satan zal hebben te niet gedaan, en alle tegenstand van den boozen geest gebroken. Dit echter komt eerst in het eind der dagen, als de worsteling zal voltooid zijn, en het rijk der heerlijkheid triomfeert.

Wat daarentegen nu reeds werkt, is het herstel van 's menschen *middellijke* macht over de Natuur. Deze macht over de Natuur in de tweede periode van haar herstel, is de macht, die ons nu ten dienste staat, en die vooral in de laatst voorbijgegane eeuw zoo verrassend is doorgebroken. Dit is niet de onmiddellijke wondermacht, gelijk Jezus die uitoefende, toen hij op aarde was. Het is een macht van geheel andere orde, van geheel andere soort, van geheel

andere werking. En in de wondermacht, èn in de middellijke macht, die Jezus thans over de Natuur oefent, is het beide malen de *geest*, die over de *stof* heerscht, maar die geest heerschte in het wonder *rechtstreeks* over de stof, terwijl dezelfde geest thans over de stof heerscht in den *middellijken* weg door ontwikkeling van 's menschen geest. Hoezeer min juist, kunnen we dit kortheidshalve de macht van den geest over het stof door middel van *de wetenschap en de technische kunst* noemen. Min juist, want naast de wetenschap staat de vinding, de geniale greep, de energie en het talent, de volharding en de wil. Maar ontleed, doordacht, verklaard en uiteengezet wordt het resultaat van dat alles dan toch in de wetenschap en in de technische kunst. Die technische kunst is het *kunnen* van den mensch, zijn *kunnen* ter onderwerping van de Natuur; iets waarbij natuurlijk de geneeskunde en zooveel meer *kunden* bij behooren. Deze, onze *middellijke* macht over de Natuur, evenzeer een wondere macht, maar geen wondermacht, is ons door en uit den Christus toegekomen. Zijn Evangelie heeft een geheel andere, veel hooger ontwikkeling van 's menschen geestelijk leven te voorschijn geroepen. Alleen in het Christenland is dit meerdere licht klaarlijk opgegaan, en uit die nieuwere, rijkere, hoogere ontwikkeling van ons geestesleven is vanzelf onze meerdere macht over de Natuur door ons weten en kunnen opgekomen. Ook dit danken we aan den Christus. Het is van hem uitgegaan. Hij heeft 't in ons en door ons gewrocht. En evenzoo staat vast, dat deze tweede middellijke machtsherstelling over de Natuur, die we aan den Christus danken, een *meerder iets* is, zoo ge ze vergelijkt met hetgeen Jezus rechtstreeks wrocht door zijn wondermacht. Niet een *meerder iets*, alsof ze een *hoogere* macht openbaarde. Boven het gebieden van wind en storm op het meer van Genesaret, het verveelvuldigen van de brooden en het opwekken van de dooden gaat niets. Maar wel is deze ons nu geschonken macht een *meerder iets*, zoo ge let op haar uitgebreidheid, omvang en duurzaamheid. Al wat Jezus door zijn wondermacht wrocht, gold voor één bepaald geval, een enkelen kranke, een enkelen bezetene,

was beperkt tot één bepaald terrein. Deze tweede middellijke macht over de Natuur, die thans in onze hand gesteld is, oefent daarentegen haar gelijke werking en invloed onder alle landen en volken, eeuw na eeuw, en zegent duizenden tegelijk in allen nood en krankheid. Waar het nu op zichzelf ons raadselachtig in de ooren klinkt, dat onze macht over de Natuur de wondermacht van Jezus zou te boven gaan, is het toch volkomen verklaarbaar, hoe Jezus, wetende wat hij in en door ons bij latere ontwikkeling werken en tot stand zou brengen, 't zijn jongeren profetisch kon aanzeggen, dat zij een *meerder werk* volbrengen zouden, dan in zijn wonderwerk gezien was.

De fout waarin men hierbij verviel, en waardoor men dit niet inzag, was hierin gelegen, dat men aan den Christus macht toekende, die vreemd bleef *aan zijn geloovigen*. Men stelde het zich voor, alsof hetgeen buiten het geloof omging, ook buiten de sfeer van Jezus' handeling lag. Wat ongeloovige wetenschap of ongeloovige kunst tot stand bracht, werd beschouwd als uit den booze en als het werk van den booze. Jezus werd hier buitengesloten. Zijn koningschap werd beperkt tot datgeen, wat betrekking had op de zaliging der ziel ten eeuwigen leven. De „wereld" werd niet alleen in haar onheilige geestesrichting, maar ook in haar gewoon menschelijk leven, beschouwd als liggende buiten het terrein, waarop de Christus zijn koninklijke macht en waardigheid uitoefent. Dat God alzoo lief *de wereld* had gehad, dat Hij haar zijn eeniggeboren Zoon had gegeven, niet om haar te verderven, maar om haar te redden, verstond men als uitsluitend doelende op de uitverkorenen. De wereld werd prijsgegeven, en alleen voor het eeuwig heil der uitverkorenen werd redding in Jezus' komst gezien. Dat dit in lijnrechten strijd was met hetgeen de Schrift ons openbaart omtrent het herstel van het paradijs, omtrent de nieuwe aarde onder den nieuwen hemel, en omtrent de verheerlijking van ons lichaam, zag men niet in. En zoo is men in de valsche positie geraakt, van wel eenerzijds niet te ontkennen, dat we in het

Christenland tot een veel hoogere ontwikkeling van ons menschelijk aardsch leven zijn gekomen, maar dat men anderzijds dit alles opvatte *buiten* Jezus' Koningschap omgaande, in geen enkel oorzakelijk verband met den Christus staande, en alzoo vijandig tegen den Christus zich overstellende. De volle, rijke, alomvattende beteekenis van het: „Mij is gegeven *alle* macht in den hemel en op de aarde," werd niet ingezien en veelmin begrepen. Verwijdt, verruimt men daarentegen zijn blik, en erkent men dat Jezus, als onze Koning, over heel ons menschelijk leven heerschappij bezit, dan kan het niet anders, of beide, èn onze geestelijke ontwikkeling ten eeuwigen leven, èn de algemeen menschelijke ontwikkeling, die onze macht over de Natuur vergroot en ons weten en kunnen zoo ongelooflijk heeft uitgebreid, vallen onder zijn heerschappij, zijn aan hem te danken, en zijn van hem ons toegekomen. Vergelijking tusschen de menschelijke ontwikkeling in het heidensche en Mahomedaansche leven met wat in het Christenland tot stand kwam, geeft voor deze stelling het voldingend bewijs. Die beide toch, onze geestelijke ontwaking ter zaligheid, en onze algemeen menschelijke ontwikkeling voor dit leven, staan niet los naast elkander. Het zijn twee werkingen in eenzelfde organisme, die over en weer invloed op elkander hebben uitgeoefend. En ge doet aan de eere van Jezus' Koningschap tekort, zoo ge weigert zijn majesteit in beide te eeren.

Toch valt het niet moeilijk in te zien, hoe men tot die miskenning van Jezus' Koningschap in deze algemeen menschelijke ontwikkeling gekomen is. Het feit valt toch niet te loochenen, dat de algemeen menschelijke ontwikkeling in den regel meer door de *ongeloovigen*, dan door de *geloovigen* gedragen is. Wat men in onze dagen gedurig waarneemt, dat de beoefenaren van de natuurwetenschap en van de technische kunsten niet dan bij uitzondering in den Christus hun Heiland en Goël aanbidden, staat niet op zichzelf. Bijna heel de historie door doet zich hetzelfde verschijnsel voor,

wat in het Evangelie van Lukas in deze woorden wordt uitgesproken, dat *„de kinderen der wereld in hun geslacht verstandiger plegen te zijn dan de kinderen des lichts"*. Doordien in onze Statenoverzetting staat: *„voorzichtiger* zijn dan de kinderen des lichts", heeft men deze uitspraak gemeenlijk ondiep opgevat. Dit komt daar van daan, dat in onze oude taal het woord *voorzichtig* tweeërlei beteekenis had. Ten eerste de beteekenis, die het nu nog heeft van *bedachtzaamheid*, van een letten op de gevolgen, van een nadenken over de gevaren waaraan men zich kan blootstellen. Langs een gevaarlijk, steil bergpad klimt men *voorzichtig* naar beneden. Maar ten andere beduidde *voorzichtig* heel iets anders, en werd gebruikt voor kundig, schrander, intelligent en knap. Aan een hoogstaand persoon schreef men op het adres soms: „Aan den voorzichtigen heere." Een Fransch spreekwoord zegt: „prévoir c'est gouverner," d.w.z. de kunst van het regeeren ligt in het vooruitzien. En zoo was een „voorzichtig man" een goed regent, een kundig rechter, een hoogstaand geleerde. En dit nu wordt in Lukas 16 : 10 uitgedrukt door het Grieksche woord *phronimos*, juist hetzelfde woord, dat gebezigd wordt van de *„wijze* maagden" in de gelijkenis. *Verstandiger, schranderder* zou daarom in ons tegenwoordig Nederlandsch stellig een betere vertaling zijn. En zoo deze woorden opgevat, wordt hier dan uitgesproken, dat op hun terrein de kinderen der wereld geestelijk schranderder zijn dan de Kinderen des Lichts, d. w. z. dat in wereldsche aangelegenheden, in al wat op het leven der Natuur en op de zichtbare dingen betrekking heeft, de lieden der wereld gemeenlijk grooter kracht weten uit te oefenen, dan de geloovigen, hier aangeduid door de Kinderen des Lichts. Iets afkeuringswaardigs wordt hiermee allerminst bedoeld, want er staat bij: Jezus *prees* den rechter, die zoo schrander handelde. Het feit werd alleen vastgesteld dat 't zoo is; dat op het terrein van algemeen menschelijk leven de niet-geloovigen gemeenlijk meer veerkracht openbaren, dan de geloovigen. Er wordt niet verder op ingegaan; er staat niet bij, dat 't anders kon en anders zijn moest; ook wordt de oorzaak niet nagespoord, waarom

't zoo is; maar uit het leven zelf, uit de practijk, uit de ondervinding wordt de regel opgesteld, dat het zoo en niet anders bleek te wezen. Op het terrein van het algemeen menschelijk leven in deze wereld steken de ongeloovigen gemeenlijk den geloovigen de loef af.

Reeds in het Oud Verbond vonden de jongeren dit bevestigd. Abel geeft er de voorkeur aan, peinzend voor zijn lammeren uit te wandelen, en Kaïn is de man, die zich inspant en de spade in den grond steekt. Van Kaïn wordt gezegd, dat hij „een stad bouwde"; iets wat natuurlijk hoogstens van een gebrekkige woninginrichting, met zekere pallisadeering tegen het wild gedierte, is te verstaan, maar dan toch op een eerste openbaring van technische kunst heenwijst. En als later Seth tegenover Kaïn en diens geslacht komt te staan, is het wederom niet in het geloovige geslacht van Seth, maar in het ongeloovige geslacht van Kaïn, dat Jabal, Jubal en Tubal Kaïn optreden, die genoemd worden als de groote uitvinders van de bearbeiding der metalen, van muziekinstrumenten, en van het weven van doek voor de tent. Zoo nu gaat 't al voort. Egypte is een Heidensch land, en Mozes moet van de Egyptenaren hun wijsheid leeren, en in Egypte wordt Israël tot een volk gevormd. De gaven van Bezaleël en Aholiab waren een bijzonder talent, hun voor den opbouw van den tabernakel geschonken, maar toch in verband met wat Egypte op dit terrein van fabricatie reeds kende. Als straks de tempel op Sion zal verrijzen, is er geen bouwmeester in Israël, maar moet de groote architect Hiram uit Tyrus naar Jerusalem komen, om het Huis des Heeren te bouwen. Zelfs lezen we in de dagen van Saul, dat er op een gegeven oogenblik geen smid was in Israël, iets wat vermoedelijk zoo is te verstaan, dat de Israëlieten zelve aan geen metaalbewerking zich gelegen lieten liggen, en dat als smeden onder hen optraden mannen uit die omdolende groepen van ketelboeters, gelijk wij die nog in de Zigeuners kennen, en dat de Philistijnen, om Israël te verzwakken, deze omdolende mannen uit Israëls landpalen verjoegen. Op geen enkel gebied van wetenschap of kunst heeft Israël in de dagen van de glorie van zijn volksstaat

dan ook uitgeblonken. De handel was meest in de handen der Kanaänieten, Israëls scheepvaart was onbeduidend bij die van Tyrus en Sidon vergeleken. En niet alleen Egypte, maar ook Assyrië, Babylon en Perzië stonden op elk gebied van wetenschap en technische kunst hooger dan Israël, om nu van de Grieken en Romeinen eenmaal niet te spreken. Van het oude Israël bevatten de rijkste oudheidkundige musea zoo goed als niets. Onder Salomo moet een oogenblik een ongemeene weelde in de paleizen te Jeruzalem hebben geheerscht, maar alles leidt tot het vermoeden, dat ook hierbij vreemde kunst is te hulp geroepen. En ook in Jezus' dagen zijn de nieuw aangelegde steden van Caesarea en Tiberias van uitheemschen oorsprong, terwijl Jezus om zich vergaderde eenige eenvoudige visschers van Galilea's meer, en er van intellectueel of artistiek hoog staande personen in zijn kring gansch geen sprake is. Eerst met Paulus, Apollos en Lukas komt het hooger intellect in den heiligen kring binnen. Paulus' geschriften nu uitgezonderd, spreekt in de pracht der Evangelische en der apostolische litteratuur, geen vrucht van schoolsche geleerdheid, maar het vonken van heilige inspiratie.

Dit verschijnsel is niet toevallig, maar vindt zijn gereede verklaring in het zielkundig feit, dat onze geestelijke kracht in den regel te zwak is, om tegelijk beide sferen, die van het koninkrijk der hemelen en die van het algemeene menschelijk leven, te omvatten. Spant zich de geest te zeer op de algemeen menschelijke ontwikkeling, dan prikkelen de verworven wetenschap en kunst het zelfgevoel van het *ik* op zoo eenzijdige wijze, dat het „kind van God" worden door eigen hoogheidsbesef schier is uitgesloten. Newton en Agassiz blijven getuigen, hoe ook deze klip te ontzeilen is, maar zij blijven uitzonderingen, en in den regel schijnt studie en kunst het eigen machtsgevoel zoo sterk te verhoogen, dat het klein en nederig voor God worden er niet dan hoogst zelden mee gepaard gaat. De twijfel,

door deze studie en kunst in het hart geworpen, brengt een geestelijke verwarring en verleiding mee, waarvan de gewone belijder zich bijna geen denkbeeld vormt. De mensch komt er te hoog door te staan en de aanbidding van de hoogheid des Heeren HEEREN lijdt schade. Zelfs aan onze hoogescholen ziet men het nu nog gedurig, hoe jonge mannen, die er met een oprechte belijdenis van den Christus heentogen, aan het eind van hun studie als ongeloovigen huiswaarts keerden. Het leven op dit terrein neemt te zeer den geheelen mensch in, om voor een opzien naar boven goede kans te laten.

En omgekeerd, vindt men onder de „Kinderen des Lichts", gelijk het Evangelie ze noemt, maar al te dikwijls een neiging tot ontwijking van het leven, uit vreeze en bezorgdheid, dat men, in het volle menschelijke leven ingaande, ten slotte bezwijken en zijn geloof verliezen zou. De kluizenaar, de zuilenheilige, de man die zich opsluit in zijn kloostercel, geven hiervan de meest sprekende proeve. Men zoekt zijn God, men wil genieten van zijn gemeenschap, de wereld leidt van die gemeenschap af, en nu ontvlucht men de wereld, ontvlucht alle verzoeking, en trekt zich, „eenzaam maar met God gemeenzaam", uit het volle menschenleven terug. En al neemt dit in den breederen kring der geloovigen niet dien krassen vorm aan, toch is de neiging om de wereld te mijden, en zich van den kring der wereld in eigen kring af te zonderen, nu nog overheerschend, gelijk ze dit schier in alle eeuwen geweest is. Wat men den Doopers om hun mijding nahoudt, 't „met een boekje in een hoekje", moge overdreven zijn, toch ligt er waarheid in; en al hebben de Calvinisten het steeds anders verstaan, en al mag hun de lof niet onthouden, dat ze ook op het terrein van het algemeen menschelijk leven, dank zij de belijdenis der Gemeene Gratie, hebben uitgeblonken, toch kan kwalijk ontkend, dat na hun inzinking, op 't laatst der 17de en 18de eeuw, ook onder hen de neiging om zich in gezelschappen af te zonderen en van het algemeen menschelijk terrein terug te trekken, weer ziender oogen veld won. Het betert

wel weer, maar de neiging komt nog telkens uit. En of men hierop dan al uit de hoogte neerziet, er spreekt in die zucht tot mijding en afzondering toch een heilig beginsel mee. „Wat baat 't een mensch, of hij al heel de wereld gewint, en lijdt schade aan zijn ziele." Ingaande in de wereld, stuit ge aanstonds op wat in kwaden zin *„de wereld"* heet, op haar onheiligen geest, op haar weelderige verleiding, op den demonischen achtergrond van haar leven. En nu is het wel waar, dat het geloof ook deze *„wereld"* overwint, maar wie er zich te zwak voor gevoelt, doet dan toch beter, dat hij zich in het Licht terugtrekt, dan dat hij in de duisternis der wereld afdoolt van het pad des levens.

Hiermede nu valt in den loop der historie te rekenen. Voor den geestelijken strijd moet gedurig alle kracht op het geestelijke worden saamgetrokken. In de wereld moet gedurig, om verder te komen, alle geesteskracht op het stoffelijke en zienlijke geconcentreerd. Beide stroomingen blijven haar eigen bedding volgen. Zoo was het, en is het, en zal het wel blijven. Eenerzijds een krachtige ontwikkeling van het menschelijk kennen en kunnen, dat vooral bevorderd wordt door mannen, die hierop al hun geestkracht concentreeren, maar juist daardoor vreemd blijven aan de mysteriën van het hooger leven. En anderzijds een krachtige ontwikkeling van het geestelijk leven, dat vooral gedragen en bevorderd wordt door mannen, die, als Kinderen des Lichts, op dat eeuwig licht al de spanning van hun geestelijke kracht saamtrekken.

Zelfs pleit er veel voor, om te erkennen, dat alzoo en niet anders het bestel van onzen God is. Hij toch is de oppermachtige uitdeeler van gaven en talenten; en toont ons in dit verband de historie niet, hoe het Hem beliefd heeft, niet aan zijn Israël, maar aan de heidensche volken de gaven en talenten voor ons menschelijk kennen en kunnen toe te bedeelen? Bezaten niet Egypte en Babylon, Griekenland en het heidensche Rome gaven van wetenschap en kunst, die

aan Israël onthouden werden? Gaat de tegenstelling tusschen de zonen van Seth en de zonen van Kaïn niet heel de geschiedenis door? En als we afdalen in onze eigen dagen, ziet ge dan niet voor oogen, hoe dezelfde regel in de uitdeeling der gaven op dit terrein nog steeds doorgaat? Gedurig zoudt ge 't willen afbidden, dat die eminente mannen op elk gebied van wetenschap en kunst voor Jezus te voet mochten vallen, en klaagt ge weemoedig: waarom bezitten wij zulke mannen niet. En toch het blijft zoo. De gaven en talenten voor de algemeene menschelijke ontwikkeling worden in veel sterker en ruimer mate uitgedeeld aan de kinderen der wereld, dan aan de Kinderen des Lichts. Het Calvinisme alleen heeft in zijn bloeiperiode den regel doorbroken, en wat we nog onlangs herdachten van Rembrandt's bijbeldoeken en De Ruyter's heldengodsvrucht en van Bilderdijks dichterglorie, heeft 't besef in ons verlevendigd, dat er toch uitzonderingen, niet slechts in een enkel persoon, maar ook in geheel een groep, die een andere geestesrichting volgt, mogelijk zijn, maar zonder dat dit den grondregel omver stoot. Slechts verlieze men nimmer uit het oog, dat, ook waar die grondregel doorgaat, het hooger en rijker licht op menschelijk terrein ontstoken, en de hoogere macht over de Natuur, die daardoor ons deel werd, ook al keert ze zich in de personen tegen het rijk van Christus, toch nimmer buiten zijn bestel omgaat, zoodat we ook in die algemeen menschelijke ontwikkeling, nu afziende van haar zondig bijmengsel, een gave hebben te eeren, die van het Kruis ons toekwam.

IX.

De geestenwereld.

Al deze dingen zal ik u geven.
MATTH. 4:3.

Zoo bleek ons, hoe de herneming door den Zoon des menschen van het koningschap over de Natuur in tweeërlei bestaat. Ten eerste *onmiddellijk* door zijn wondermacht, en ten tweede *middellijk* door de wondere macht, die de Christus, in het kennen en kunnen van den mensch, door den loop der eeuwen, in het Christenland heeft doen opkomen. En tevens zagen we, hoe Jezus dit laatste *„het meerdere werk"* noemt, dat dank zij zijn inwerking door de geloovigen volbracht zou worden. Dank zij Jezus' inwerking, want Jezus betuigde niet alleen, dat de zijnen *meer* zouden doen dan hij gedaan had, maar voegde er als grondverklaring aan toe: *„Want ik ga henen tot den Vader."*

Toch eischt dit gewichtig punt nadere toelichting. Want wel staat het feit onomstootelijk vast, dat ons meerder kennen en kunnen ten opzichte van de Natuur zijn opkomst uitsluitend in die landen vond, die onder den invloed der Christelijke religie kwamen, maar hiermee is nog niet toegelicht, op wat wijs onze rijkere natuurkennis in verband staat met de inwerking van Jezus op de harten. Dit zou zich zelf verklaren, indien de mannen, die ons deze kennis brachten, bijna zonder uitzondering geloovigen geweest waren; maar het schijnt eer aan innerlijke tegenspraak te lijden, nu, gelijk we zagen, de studie der Natuur en de geest der uitvinding om haar te onderwerpen, eer omgekeerd aan de geloovigen meest vreemd bleef, en als regel veeleer onder de ongeloovigen werd gevonden. Een innerlijke tegenspraak, die te meer treft, omdat Jezus juist betuigde: „die in mij gelooft, de werken, die ik doe, zal hij ook doen, ja hij zal meer doen." Het gaat dus niet aan, deze onze hoogere macht over de Natuur uit Jezus' koninklijke heerschappij te willen

verklaren, en ze toch los te maken van het geloof. Zoo komen we dus voor de vraag te staan, hoe deze beide te vereenigen zijn, èn dat Jezus onze meerdere macht aan het geloof bindt, èn dat toch de natuurstudie in den regel aan het geloof vreemd is, ja veelszins zich tegen het geloof keert. Men gevoelt, hier moet een tusschenschakel zijn, die de beide tegenstrijdige gegevens vereenigt, en de vraag is maar, waar die tusschenschakel ligt.

Om dit op te sporen, hebben we terug te gaan op de verzoeking in de woestijn. De Messias verscheen om als Zoon des menschen voor ons menschen het koningschap over deze aarde te hernemen; maar eer Jezus hiertoe onder Israël openlijk optreedt, verschijnt hem in de woestijn een demonische geest, ja het hoofd der demonen, die zegt, dat hij in het bezit van dat koninkrijk is, en dat hij machtig en geneigd is, om het aan Jezus over te geven, mits hij nedervallende hem aanbidt. Dit zeggen van satan voor een looze pretentie te houden, gaat niet aan, want Jezus zelf heeft hem *den Overste der wereld* genoemd, een titel, die met den koninklijken titel in hoogheid gelijk slaat, ook al is de koningstitel te schoon en te edel om hem op satan toe te passen. *Overste* is de titel van den man van het geweld, en daarom zegt Jezus niet, „de koning", maar „*de Overste* der wereld komt, maar heeft niets aan mij." En niet alleen dat Jezus in de woestijn met dezen overste der wereld om het koningschap geworsteld heeft, en gaande naar Gethsemané beleden heeft, hoe die worsteling met satan op het kruis eerst zou worden voleind, maar de drie jaren van omwandeling op aarde zien we Jezus voortdurend bezig, om de werken des duivels te verbreken. Het uitwerpen van de duivelen staat in Jezus' dagtaak op den voorgrond, en de macht, die hij aan zijn discipelen verleende, strekt óók, ja, om de zieken te genezen, maar toch allereerst om de duivelen uit te werpen. In een oogenblik van heilige verrukking betuigde Jezus, dat hij den satan als een bliksem uit den hemel zag vallen. En zoozeer staat bij Jezus zijn strijd tegen satan op den voorgrond, dat hij in het kort gebed, dat hij ons inprentte, uitdrukkelijk het:

„Verlos ons van den Booze" opnam. Het is alzoo het optreden van Jezus vervalschen, indien men dien strijd van Jezus met den duivel uit de historie van zijn leven uitlicht, en zijn machtig werk, zoogenaamd zielkundig, verklaart uit wat door Jezus *niet* is uitgesproken, onder weglating van wat bij hem steeds de achtergrond van zijn heilige worsteling was. Zijn apostelen doen dan ook wel degelijk die worsteling tusschen den Geest, dien Jezus heeft uitgestort, en den geest der satanische wereld gedurig uitkomen. Ze gaan elke poging te keer, om den strijd der geloovigen in een gewoon zedelijke worsteling te doen opgaan. Neen, als verlosten des Heeren hebben we den strijd *niet* met vleesch en bloed, maar met „de geestelijke boosheden in de lucht." Nog altoos gaat „de satan rond als een brieschende leeuw, zoekende wien hij kan verslinden." En als op Pathmos ons de eindtriomf der gemeente geteekend wordt, trekt de ontplooiïng van het geestelijk drama zich samen in een nogmaals loslaten van satan, om daarna, in zijn geworpen worden in den poel des vuurs, de volkomen nederlaag van het anti-christelijk en anti-goddelijk wezen te voleinden. De „mensch der zonde", waarvan Paulus in 2 Thess. 2:3 gewaagt, zal „naar de werking van satan zijn," (zie vs. 9). Een poging der vertwijfeling van satan, om, gelijk in Jezus de Zone Gods *mensch* en het eeuwige Woord *vleesch* werd, ook zelf zijn *menschelijke incarnatie* te vinden, maar om in dit uiterste der heiligschennis dan ook voor eeuwig onder te gaan. Luther drukte dit uit door te zeggen, dat satan de aap van God was, in zooverre hij in zijn strijd tegen God om het bezit van deze aarde en van ons menschelijk geslacht ons ten verderve naäapt, wat God Drieëenig in zijn ontferming tot onze redding besteld had.

Van dezen uiterst gewichtigen demonischen achtergrond, die achter heel Jezus' optreden zich afteekent, heeft intusschen latere studie Jezus' verschijning geheel losgemaakt. Al wat desaangaande in de Evangeliën en in de apostolische geschriften voorkomt, verklaart men thans voor

inbeelding en valsche voorstelling, en houdt staande, dat er niets van aan was. Het waren, zoo zegt men, de bijgeloovige denkbeelden van den toenmaligen tijd, waarin Jezus was opgevoed en ingegroeid, en zoo heeft ook hij 't zich ten leste voorgesteld, alsof er metterdaad een demonische geestenwereld bestond. Dit nu was dwaling, wij weten beter, en we moeten het Evangelie daarom in dier voege omzetten, dat al hetgeen van satan en de demonen daarin verhaald wordt, door ons zielkundig worde verklaard. Dat dit nu zoo toegaat onder die geleerden, die in Jezus niet anders dan een hoogstaand rabbijn en religieus genie eeren, kan ons niet verbazen. Zij aanvaarden den Heiland niet gelijk het Evangelie hem ons biedt en voorstelt, maar fatsoeneeren zich een Jezus naar eigen smaak en eigen behoefte. Maar wat we niet verstaan en wat tegen alle recht en rede ingaat, is dat er ook zich noemende „geloovige" geleerden zijn, die zeggen den Christus in zijn Godheid te eeren, en die desniettemin met zulke onhoudbaarheden, alsof Jezus in de dwalingen van zijn tijd bevangen was, meegingen. Het één toch sluit het ander volstrekt uit. Men kan niet eenerzijds staande houden, dat Jezus der Goddelijke natuur deelachtig was en anderzijds dwaling in hem vaststellen. En wat sommigen hunner, om zich uit deze ongelegenheid te redden, aanvoeren, dat Jezus namelijk wel wist dat dit alles dwaling van zijn tijd was, maar uit liefde, en om toegang tot de harten te hebben, zich in die dwalingen schikte en voegde, is een puur verzinsel, dat op de feiten afstuit. De verzoeking in de woestijn was een strijd, dien hij zelf streed, zonder één zijner jongeren er in te mengen, en hij werd tot het voeren van dien strijd door den Heiligen Geest in de woestijn geleid. Het uitwerpen van duivelen is in Jezus' optreden niet een zich schikken naar onjuiste voorstellingen, maar een worsteling tegen de demonen, waarbij zij zelve Jezus toespreken. Geheel zonder aanleiding van de zijde zijner jongeren, zei Jezus bij het gaan naar Gethsemané, dat de Overste der wereld nu zijn laatsten aanval ging doen. En hoe zou Jezus tot in het gebed de bede: „Verlos ons van den Booze," hebben ingelascht,

indien het voor Jezus niet vast stond, dat satan er is en op de harten werkt. Al deze soort verklaringen zijn daarom zonder voorbehoud te verwerpen. De worsteling met satan, om de schapen zijner weide uit de klauwen van den wolf te verlossen, is in Jezus' optreden geen bijzaak maar hoofdzaak, en de heilige historie blijft van het paradijs tot in de voleinding der eeuwen ten eenenmale onverklaarbaar, zoo niet de strijd van satan tegen God om den mensch als het allesbeheerschend motief op den voorgrond treedt. Iets wat zelfs zoover gaat, dat in de ure van Jezus optreden op deze aarde de demonische inwerking nog sterker dan anders uitkomt. De inwerking van de geestenwereld op deze aarde kan zwakker en kan sterker zijn, en dat zoowel van den kant der goede engelen, als van dien der gevallen engelen. En zoo zien we dan ook, dat als met Jezus' komst op aarde de geestelijke worsteling in beginsel staat beslist te worden, èn de engelen èn de duivelen meer dan vroeger van zich merken laten, en dat men alzoo heel Jezus' verschijning uit haar natuurlijk kader licht, zoo men de inwerking der demonen niet tot haar recht laat komen.

Nauwkeurig bezien, reikt dit vraagstuk zelfs nog verder, en heeft niet alleen betrekking op de engelen en de duivelen, maar op het geestelijk leven in 't gemeen. De uitkomst toonde dan ook, dat zij, die begonnen met de demonen voor een product van valsche verbeelding te verklaren, en daarna het geloof aan het bestaan der engelen teniet deden, hierbij niet zijn blijven staan, maar onder logischen drang ook het bestaan der ziel gingen loochenen, het geloof aan de onsterfelijkheid opgaven, en tenslotte voortschreden tot de loochening van het bestaan Gods, om in het eind niets dan de natuur, het lichaam en de stof over te houden. Metterdaad hangt dan ook het één met het ander saam. Wie zich opsluit in deze eindige wereld, haar in zijn eindig denken besluit, hieraan zijn maatstaf ontleent en nu den aldus verkregen maatstaf gelden laat om te beslissen over wat al dan niet mogelijk is en al dan niet bestaan kan, schuift het vensterluik voor het venster, dat ons een

inzicht gaf in de geestelijke wereld, en ziet van die geestelijke wereld niets meer. De maatstaf der zienlijke dingen past niet voor de geestelijke dingen. Deze laatste, van geheel anderen aard, werken door heel andere krachten, en volgen geheel andere wetten. Het kan dus niet anders, of de geleerde, die desniettemin de geestelijke dingen beoordeelen wil naar den aard, de krachten en de wetten die in het stoffelijke en zienlijke gelden, kan, als hij consequent is, ten slotte bij geen andere conclusie uitkomen, dan dat er noch wonderen, noch geesten zijn, en dat er evenmin een ziel als een God is. Zoo als een visch niets ontwaart van de pracht van het cederwoud, omdat zijn waterwereld voor hem al zijn wereld is, zoo ook ontwaart zulk een aan het zienlijke gebonden geleerde niets van de pracht en de heerlijkheid van de geestenwereld, omdat de wereld die hij meten, wegen en narekenen kan, voor hem al de wereld is waarin hij opgaat. En ook al neemt zulk een dan nog wel aan, dat er toch een wereld van het schoone en het goede is, en al vindt hij hierin zijn ideaal, tenslotte moet hij toch altoos pogen ook die idealen uit het zienlijke te verklaren, als opgekomen uit het stof, juister gezegd, uit de cel of uit wat aan de cel haar aanzijn gaf. Een aparte, een afzonderlijke wereld van eigen samenstel, die *als geestelijke wereld* in niets naar onze zienlijke wereld is af te meten, kent en erkent hij niet. Dan toch ware het met de alleenheerschappij van zijn hooggevoelende wetenschap gedaan. De wetenschap, die zich als meesteresse boven en tegenover het geloof stelt, is een volstrekte negatie van het bestaan zelf eener geestelijke wereld. Beide sluiten elkaar uit, en een quasi-geloof, dat zich naar zulk een eenzijdige wetenschap ging plooien en schikken, verbeurde zijn eerenaam.

Kentering kwam eerst in deze gespannen verhouding, althans tot op zekere hoogte, door de opteekening door onpartijdige hand van een reeks verschijnselen, die met het spiritisme, de telepathie, de

clairvoyance en zooveel meer saamhangen. Dr. Mijers in zijn *Human Personality,* en nu pas Flammarion in zijn *Forces naturelles inconnues,* om slechts deze twee te noemen, hebben, streng schiftende, alle die zonderlinge verschijnselen geboekt, die huns inziens op overvloedige wijze door genoegzaam vertrouwbaar getuigenis gedekt waren; en ook ten onzent zijn geschriften van soortgelijke strekking verschenen. In niet zoo kleinen kring verneemt men thans de erkentenis, dat er dan toch blijkbaar zekere raadselachtige dingen bestaan en zekere geheimzinnige krachten werken, en dat 't wel goed is hiervan studie te maken, maar dat 't hoogstwaarschijnlijk toch tot niets leiden zal, daar ons kennend verstand toch niet in de schuilende wereld kan indringen. Doch zooveel is hiermee dan toch gewonnen, dat er ook buiten den geloofskring geleerden opstaan, die beginnen toe te geven, dat er, geheel onderscheiden van deze aardsche wereld, dan toch zoo iets als een andere geestelijke wereld moet bestaan, en dat er uit die geheimzinnige wereld zekere krachten op de onze inwerken, die niet zonder invloed blijken op veler zielstoestand en leven. Reeds hiermee nu is nog wel niet veel, maar toch iets gewonnen. Dat dit eindige aardsche bestaan nog niet al het bestaan is, wordt dan toch toegegeven. Men went zich aan de gedachte, dat er, afgescheiden van deze orde der dingen, nog een andere orde der dingen bestaat. Men erkent, dat we met deze andere wereld op geheel andere wijze in verbinding staan, dan met de gewone wereld om ons heen. Men ziet in, hoe er menschen zijn, die van deze andere orde der dingen niets hoegenaamd bespeuren en er om lachen, terwijl er andere menschen zijn, die er gemeenschap meê oefenen, en er vast in gelooven. En men kan zich niet langer verhelen, dat zich hier zekere overeenkomst vertoont met hetgeen door profeten en apostelen omtrent het bestaan van een hoogere, geestelijke wereldorde geopenbaard is. Niet alsof de profetische en apostolische Openbaring hetzelfde zou zijn, wat zich in dit spiritisme, in deze helderziendheid, in dit medium-stelsel en zooveel meer aandient. Veeleer springt het diepgaand onderscheid

in het oog. Maar dit is dan toch aan beide gemeen, dat èn de Openbaring èn die spiritistische verschijnselen het bestaan van een andere wereldorde onderstellen, dan waarin dit aardsche leven opgaat, en dat er zeker middel blijkt te bestaan, waardoor de krachten en werkingen uit deze andere wereld zich aan ons, in ons aardsch bestaan, kenbaar maken. Zelfs zijn er onder de half-geloovigen geweest, die op weg waren hun geloof te verliezen, en die nu verrukt bekenden, dat uit deze verschijnselen dan toch het onsterfelijk voortbestaan na den dood hun duidelijk gebleken was. De klopgeesten bij den tafeldans schenen hun wel zoo betrouwbare getuigenis voor de onsterfelijkheid, als de Verrijzenis van Jezus ten derden dage. Natuurlijk zal een oprecht geloovige nimmer in zulk een tastbare fout vervallen. Hij bezit een heel andere gemeenschap met de geestelijke wereld, dan het medium met de geestenwereld, en niet op spiritistische getuigenissen, maar op zijn geestelijken geloofsband met zijn God rust zijn muurvast geloof.

Maar al is daarom van geloovige zijde zeer terecht aan deze verschijnselen nooit die bijzondere waarde gehecht, die anderen er aan toekennen, in de groote worsteling tusschen geloof en wetenschap levert de studie van deze verschijnselen toch het niet te miskennen voordeel op, dat aan de kortzichtige pretentie der exacte wetenschap, die zelfs de mogelijkheid van het bestaan van een andere orde der dingen, dan waarin ons gewone leven opgaat, ontkende, een gevoelige slag is toegebracht. De mogelijkheid van het bestaan van een andere orde der dingen wordt dan nu toch toegegeven, en toegegeven wordt ook, dat uit deze andere orde der dingen krachten kunnen werken, die niet uit de gewone gegevens te verklaren zijn. De *geestenwereld*, waarmee men in rapport komt, ontsluit vanzelf den weg, om te gelooven aan het bestaan van een *geestelijke wereld*, en hierdoor komt ongedwongen en noodzakelijk de vraag aan de orde, hoe we over die geestelijke wereld te denken hebben, en op wat wijze die geestelijke wereld op onze zichtbare wereld, en met name op den mensch, inwerkt.

In de zielkunde is eenzelfde gang van zaken waar te nemen. Met de vage gegevens, waarop men eertijds afging, heeft de tegenwoordige zielkunde geen vrede meer. Ze gaat uit van het standpunt, dat hetgeen we zielkundige verschijnselen noemen, zich op een of andere wijze door het lichaam of in het lichaam openbaren moet naar buiten. Voor zoover nu deze gezonde of kranke, normale of abnormale verschijnselen zich zichtbaar of hoorbaar naar buiten openbaren, zijn ze waar te nemen, te tasten, te vergelijken, in verband te brengen, en zijn er eenige gegevens uit op te maken. Maar ook al zouden velen alle deze verschijnselen liefst uit lichamelijke oorzaken verklaren, en al ontkennen niet weinigen dat er een afzonderlijke ziel bestaat, toch blijkt telkens weer, hoe de stoffelijke gegevens ten eenenmale ongenoegzaam zijn, om wat men waarneemt te verklaren. Zoo wordt men wel genoodzaakt, in den mensch nog iets anders aan te nemen, dan hetgeen uit de stof voortkomt en tevens te erkennen, dat dit geestelijke in den mensch een eigen levenssfeer vormt, waarin geheel eigenaardige werkingen plaats grijpen, en waarbij de gewone natuurwetten geen toepassing vinden. Zelfs in het denkend leven van den mensch, in zijn verbeelding, in zijn droomwereld, in zijn kunstscheppingen, in zijn schoonheidsgevoel, in zijn zedelijke drijfveren, ja tot in de regeling van zijn recht en macht stuit men op verschijnselen, die zich in een mysterie hullen. En komt men op de macht der religie, op het mysterie der liefde, op heroïsme en zooveel meer, dan vindt men zich geplaatst voor diep in het leven ingrijpende verschijnselen, die kortweg, zonder de inwerking op den mensch van een geestelijke wereld, elke verklaring tarten. Het materialisme verloor dan ook onder de fijnere en diepere denkers gaandeweg terrein. Een meer ideale levensopvatting is bezig zich baan te breken. Men voelt en erkent, dat er een mystieke wereld bestaat, waarmee men zelf in zeker verband is gezet. Het *ignorabimus* (we zullen met onze onkennis vrede hebben) maakt plaats voor de neiging om met die wereld zekere mystieke gemeenschap te zoeken. o, Gewisselijk, er is wel waarlijk zulk een andere

sfeer van geestelijk leven, naar wier kennis ons hart dorst, en wijd zelfs zet men de poorten van zijn hart open, of de invloeden uit die mystieke wereld bij ons in mochten dringen. Aldus is onder de edeler geleerden tegenwoordig de bovendrijvende stemming der geesten, en alleen bij de half-geleerden, bij de menschen van zaken, en bij de revolutionaire elementen onder de lagere volksklasse, vindt ge nog het stompzinnig materialisme, dat een halve eeuw geleden ook in de kringen der geleerden bijna onverdeeld heerschappij voerde.

Alleen maar, en dit is het kenmerkende van onzen tijd, van de Openbaring, die uit deze mystiek-geestelijke wereld in Gods Woord tot ons is gekomen, wil men in die kringen nog niets weten. Men klampt zich vast aan wat uit het Buddhisme tot ons overkwam, men verdiept zich in Theosophie, men poogt den geest van Hegel weer tot macht te verheffen. Aan alles leent men het oor. Alleen maar tegen de Bijzondere Openbaring Gods in de profetie, in Christus en in zijn Apostelen blijft men fel gekant staan. Er is dan ja een geestelijke wereld, en het is zoo, dat wij met haar in verband staan, en het van het uiterste belang is, dit verband te kennen; maar die kennis moet *uit ons* komen, uit den mensch, uit eigen gissing en vinding, uit eigen denken, peinzen en mediteeren. Alle kennis dienaangaande moeten we aan onszelven dank weten. En wat *niet* mag en wat men *niet* wil, is, dat ons die kennis door God op geheimzinnige wijs zou geopenbaard zijn.

Stellig nu hebben de geloovigen zelve hieraan mede schuld. Niet alsof ook zij die Openbaring loochenen zouden. Integendeel. Maar toch is juist de breede geheimzinnige achtergrond van de Openbaring ook bij hen te zeer in de schaduw getreden. Vraag u maar af, welke beteekenis het heir der engelen nog voor de meesten bezit, en vooral welke beteekenis voor hen de inwerkingen der demonen en van satan behield. Hoevelen onder de geloovigen rekenen er ganschelijk niet meer mede. Niet dat ze het bestaan ervan ontkennen, maar het zijn voor de meesten zinledige figuren geworden. Neem ze weg, en

hun ingekrompen geloof blijft wat het was. Inwerking van den Heiligen Geest op hun ziel, o ja gewisselijk. Maar dat uitwerpen van duivelen door Jezus en zijn apostelen, wat is het voor velen anders geworden dan een zielkundige genezing van maanzieken en krankzinnigen? Ook uit de prediking is zooveel van den rijken inhoud, dien de Openbaring ons omtrent die geestelijke wereld schonk, spoorloos verdwenen. En als ge, om *Jezus' Koningschap* te verstaan, verwijst naar satan als den *Overste der wereld*, die door roof nam wat aan den Zoon des menschen toebehoorde; en die deze geroofde heerschappij op Golgotha en bij het geopende graf weer aan zijn rechtmatigen bezitter moest afstaan, dan lokt ge uw hoorders naar een terrein, dat hun ganschelijk vreemd was geworden. Ze hebben die macht van satan over deze wereld en over de geesten nooit als een *werkelijke* macht opgevat. Ze kunnen daardoor niet inzien, waarin de grootheid van Jezus' overwinning op satan bestond. En juist daardoor ontging het ook hun ten eenenmale, hoe de Christus, door het doen ingaan van zijn gemeente in de wereld, in die wereld de geestelijke macht van satan gebroken, den geest des menschen vrij heeft gemaakt, en eerst daardoor de onderwerping van de Natuur aan 's menschen geest mogelijk gemaakt heeft.

Wat onder de ideëele geleerden zoo pijnlijk aandoet, hun grijpen naar het mystieke bij hun verwerping der Openbaring Gods, is door de schuld der Kerk zelve voorbereid.

X.

Inwerking der geestenwereld.

Zijn ze niet alle dienende geesten?
HEBR. 1 : 14.

BEHOORT alzoo het feit der inwerking van de geestenwereld op onze aarde gehandhaafd te worden, juist zooals het door den Christus betuigd is, en derhalve ook het feit der inwerking van satan en zijn demonen op onze wereld als wezenlijk plaats grijpend te worden aanvaard, dan rijst aanstonds de vraag der nieuwsgierigheid, hoe, op wat wijs we ons die inwerking hebben voor te stellen. Daaromtrent echter weten we, zoodra we het terrein der Schrift verlaten, volstrekt niets. We staan hier voor het mysterie. Dat de ééne geest op den anderen kan inwerken, zien we onder menschen elken dag voor oogen, en ook merken we aan ons zelven zeer duidelijk, dat onze geest inwerkt op ons lichaam; maar op de vraag, hoe deze inwerking van geest op geest of van onzen geest op ons lichaam toegaat, geeft noch ervaring noch wetenschap ons een antwoord. Die werking van onzen geest op anderer geest en op ons eigen lichaam grijpt plaats op een terrein, waar onze waarneming ons in den steek laat. We hebben hier te doen met gevoel, met indrukken, met aandoeningen, met gewaarwordingen, en omtrent het feit, dat onze geest op anderer geest en op ons eigen lichaam inwerkt, verkeeren we geen oogenblik in twijfel; doch nagaan, naspeuren hoe dit in zijn werk gaat, kunnen we niet, omdat we wel het effect, maar niet de werking zelve bespieden kunnen, en alzoo elke poging om deze werking te ontleden, faalt. We zien duidelijk, dat soms de geest van een enkel individu veel grooter en sneller indruk op den geest van anderen maakt, dan gemeenlijk; ook zien we, dat de één voor zulk een uitwerking veel vatbaarder en ontvankelijker is dan de ander; en zelfs valt waar te nemen, dat het gemakkelijker is met zijn geest

op een geheele menigte, die bijeen is, in te werken, dan op diezelfde personen afzonderlijk; maar hoe deze hypnose of suggestieve werking begint, door wat kracht ze werkt, en hoe ze haar doel bereikt, schuilt in het duister. Zelfs in het liefdespel staan we voor een onopgelost mysterie, althans in de sterk sprekende gevallen, als één blik onvergetelijk en onweerstandelijk bleek, en door die ééne ontmoeting over en weer een zoo diepen indruk op het gemoed van den jongen man of van de jonge vrouw werd gemaakt, dat ze zich als onweerstaanbaar naar elkaar getrokken en als met magnetische trekking ziel aan ziel verbonden gevoelden. We dragen zelf een geest in ons om, we komen dagelijks met anderer geest in aanraking, en toch weet niemand te ontleden, wat eigenlijk de geest is. Een geest is *iets*, een geest is *ergens*, maar hij is onsterfelijk en daarom onzienlijk. Alle beschrijving en alle omschrijving faalt hier. Men kan zeggen wat een geest *niet* is, maar niet wat hij *wel* is. Zoo weten we ook, dat van een geest kracht uitgaat, maar hoe die kracht in den geest schuilt, en op wat wijs ze in actie geraakt, en aan wat wet die actie onderworpen is, blijft ons een geheimnis. We kunnen uitmaken, dat onze ziel ergens met de fijnste uiteinden van ons zenuwweefsel in aanraking moet komen, omdat we door onze zenuwen de gewaarwordingen van ons bestaan en van onze zintuigen in de ziel opnemen, maar zelfs *waar* in ons lichaam dat punt van aanvang is, weten we niet. De een zegt dat de ziel door heel het lichaam gespreid ligt, de ander stelt haar zetel in ons hart, een derde in de hersens. Heele stukken van ons lichaam kunnen ons bij operatie worden afgezet, zonder dat de geest in ons er schade bij lijdt, en er zijn andere deelen aan ons lichaam, die geen kwetsing van aanbelang lijden kunnen, of het bewustzijn ontgaat ons terstond. Men kan hier gissen, men kan vermoeden, men kan een theorie opstellen, maar zekerheid ontbreekt.

En toch, al blijft hier bijna elk *hoe* onbeantwoord, en al zijn we ten eenenmale buiten staat, ons van de wijze, waarop onze geest op ons lichaam kan inwerken, helder rekenschap te geven, het feit,

dat die inwerking plaats heeft, is geen oogenblik twijfelachtig. Ons leven van elken dag en van elk uur bevestigt en toont het ons.

Brengen we dit nu over op de geestenwereld buiten onzen menschelijken kring, en gaan we uit van het ons geopenbaarde feit, dat er metterdaad zulk een wereld van geesten bestaat, dan ligt het voor de hand aan te nemen, dat die geesten der buiten deze aarde liggende wereld met de geesten der menschen zekere verwantschap zullen bezittten. *Deze* verwantschap althans, dat ook zij *geesten* zijn, en dat alzoo de grondtrek van ons eigen geestelijk bestaan, waardoor de ziel in ons van al het zichtbare onderscheiden is, ook in die andere geesten moet worden teruggevonden. Doch verder gaan mogen we niet. Onze menschelijke geest kan eigenaardigheden bezitten, die deze andere geesten missen, en omgekeerd kunnen die andere geesten eigenschappen hebben, die ons geheel vreemd zijn. Maar welke klove hier ook gape, we hebben ze ons als geesten te denken en in zooverre als een soort wezens, dat in zijn grondbestaan met ons eigen geestelijk bestaan overeenkomt.

Er ligt alzoo niets ongerijmds noch onnatuurlijks in, dat deze geesten heilig konden blijven of ook vervallen in onheiligheid, en dat we alzoo spreken kunnen van goede engelen en van gevallen engelen, van heilig gebleven en van tot demon geworden geesten. Ook van deze geesten mag worden aangenomen, dat de ééne geest op den anderen kan inwerken, en dat in dien zin één der demonische geesten, als satan, over de andere demonische geesten heerschenden invloed uitoefent. En evenzoo is het alleszins aannemelijk dat de geesten, zoo goede als booze, inwerken op den geest der menschen; dat er invloeden ten kwade of ten goede van de booze en van de goede engelen op ons uitgaan. En eindelijk is het bijna niet anders te denken, of gelijk onze geest inwerkt op het lichaam, en daardoor op de stof, zoo ook deze goede en booze geesten inwerken kunnen op de zienlijke, zichtbare wereld. Deze mogelijkheid

nu verheft de Schrift tot zekerheid. Ze zegt ons, dat alle geesten *dienende* geesten zijn, d. w. z. dat ze een *dienst* hebben te verrichten, dat ze tot een *dienst* geroepen zijn, en dat ze dus ook de eigenschappen en krachten ontvingen, om dezen dienst te kunnen vervullen, en dat deze dienst der engelen zich niet tot de sferen des hemels bepaalt, maar zich ook uitstrekt tot deze aarde en tot de wereld der menschenkinderen. Dat er alzoo invloed van de goede geesten op ons leven uitgaat; dat ze op ons inwerken, en dat ze in den grooten strijd voor het koninkrijk des Heeren meestrijden. Ze juichen in de velden van Efrata, ze zijn begeerig om in het werk der verlossing in te zien, ze worden uitgezonden „tot dienst om dergenen wil, die de zaligheid beërven zullen", en in den jongsten dag zullen ze mee triomfeeren met Christus en zijn verlosten. Niet alzoo, zij een afgezonderd leven daarboven, en wij een afgescheiden leven hierbeneden, maar zij deelend in wat ons weervaart, met ons juichende of om ons weenende, en den dienst Gods aan ons volbrengende. Dat de arme Lazarus in de gelijkenis door de engelen gedragen wordt in Abraham's schoot, is van dit meeleven der engelen met ons slechts de zinbeeldige uitdrukking.

Geldt dit nu van de engelen die staande bleven, gelijke inwerking op ons leven, maar dan natuurlijk in omgekeerden zin, kent de Schrift evenzeer toe aan de engelen die gevallen zijn, en nu als demonische geesten ons verderf zoeken. Niet alsof hun toeleg en opzet was, om ons te verderven, maar omdat satan ons aan God misgunt en ons aan zijn rijk poogt te trekken. Satan is de „broeder van Christus" genoemd, om zijn hooge uitnemendheid als geest onder de geesten te doen uitkomen. Juist die creatuurlijke uitnemendheid heeft hem verleid tot zijn opstand tegen God, en sinds is al zijn toeleg om het rijk Gods in zijn opkomst te verhinderen, en zijn eigen rijk op te richten, en daartoe poogt hij ook op de menschenwereld zijn beslag te leggen. En natuurlijk staan hem bij dit pogen ongemeen sterke krachten ten dienste. Om zijn uitnemendheid beschikt hij uitteraard over groote gaven, over uitnemende

krachten. Gaven en krachten, die hij geroepen en bestemd was in den dienst des Heeren aan te wenden, maar die hij in zijn afval niettemin behield en nu aanwendt *tegen* God en zijn Gezalfde. In het paradijs uit zich deze onheilig geworden kracht van satan in den val waartoe hij ons geslacht verlokte, en sinds toont ons de Heilige Schrift hem rusteloos bezig, om geestelijk bederf onder de kinderen der menschen te zaaien, het genadewerk Gods tot onze redding te verijdelen, en zijn eigen heerschappij op aarde in stand te houden. Hij is nu *„de Overste der wereld"* geworden. Het koningschap over deze aarde, door God aan den mensch bezegeld, is nu op hem overgegaan, en door allerlei onheilige, geheimzinnige machten houdt satan de kinderen der menschen en der natiën in zijn strikken gevangen. Toovenarij en guichelarij zijn de onheilige machten, waarmee hij de zielen vasthoudt. En deze heerschappij van het demonische hield onbeperkt stand tot de Christus verscheen. En toen verdubbelde hij zijn kracht en maakte zich op tot een persoonlijken strijd, om tegenover dien van God gezalfden Koning *zijn* heerschappij als de Overste der wereld te handhaven, en de komst van het koninkrijk der hemelen te verijdelen.

Bij deze machtsontwikkeling werkt satan in op de andere demonische geesten, door ze aan zijn wil te onderwerpen, en ze dienstbaar te maken aan zijn toeleg. Evenzoo werkt satan in op den geest der menschen, om ze te verleiden, in zijn strikken te vangen, en het zaad der vroomheid in hen te verderven. En ook werkt hij in op het lichamelijke en stoffelijke, gelijk dit bij de bezetenen in Jezus' dagen zoo sterk uitkomt. Tot in Jezus' eigen kring brengt hij Judas ten verderve, en brengt hij Petrus in gevaar, en straks zal deze verzoeking en verleiding zoo rusteloos doorgaan, dat Jezus het: „Verlos ons van den Booze," op aller Christenen lippen legt. Nu is die aanval van satan afwisselend sterk en zwak. In de dagen van Jezus' verschijning nam die aanval bijzonder sterke afmetingen aan, en in de waanzinnigen en maanzieken dier dagen kwam de demonische inwerking zoo overweldigend uit, dat de demonen zelf

Jezus toespraken, zeggend: „Ik weet wie gij zijt, de Heilige Gods, en dat gij gekomen zijt, om ons te verderven," — tot Jezus ze uitwierp en eens zelfs in een kudde zwijnen dreef, die dol geworden van de steilte af neersloeg in het meer. Geestelijke inwerking alzoo, door geestelijke overmacht gekeerd en bezworen; maar een geestelijke inwerking, die ook hier tot het lichaam doordringt, en zich volstrekt niet uitsluitend tot 's menschen geest bepaalt, maar heel de menschelijke persoonlijkheid aantast, en door Jezus machtsdaad zelfs het dierenrijk mee in den kring optrekt.

Wie deze inwerking der geesten op ons leven nu slechts als hooge uitzondering opvat, komt niet verder; dien verklaart het niets. Doch hiertoe geeft de Schrift dan ook geen aanleiding. Integendeel. De Schrift teekent ons satan als „een brieschende leeuw, die elken morgen uitgaat, om te zien wien hij kan verslinden". De „geestelijke boosheden" in de lucht zijn een macht, waarmee we rusteloos den strijd hebben aan te binden. Elken morgen en elken avond moeten we onzen God aanroepen, dat hij ons „verlosse van den Booze". En niet alleen ons geestelijk leven staat aan die onheilige invloeden bloot maar heel de natuur „is der ijdelheid onderworpen, niet gewillig, maar om diens wil, die het der ijdelheid onderworpen heeft". Onderworpen aan „een dienstbaarheid der verderfenis, zoodat het gansche schepsel zucht en in barensnood is tot nu toe," op hope dat het eens „vrijgemaakt zal worden tot de vrijheid, en daardoor tot de heerlijkheid, der kinderen Gods". Hier is derhalve geen sprake van iets, dat bij uitzondering plaats grijpt, maar van een *duurzamen* toestand, van een heillooze inwerking op geheel deze aardsche levenssfeer, van een demonischen druk, die op heel ons menschelijk geslacht en op heel ons aardrijk wordt uitgeoefend. Die druk kwam met den vloek; die druk nam bij de van God afgedoolde volken toe; die druk is door de verschijning van den Messias op één punt gebroken in zijn kern; die druk wordt door het optreden van de Gemeente Gods,

dank zij de uitstorting van den Heiligen Geest, getemperd; maar geheel weggenomen zal die druk dan eerst worden, als satan voor eeuwig gebonden zal zijn, en met de wederkomst van Christus de heerlijkheid van Gods kinderen, en daarmee de verheerlijking ook van deze aarde als „nieuwe aarde" onder „den nieuwen hemel", zal ingaan.

Niet de geest rust in het stof, maar de geest *draagt* de stof. Het is de almachtigheid Gods, die door de majesteit van zijn wil heel dit samenstel van het heelal in stand houdt. Die almachtigheid Gods is alomtegenwoordig. Er is niet één creatuurlijke geest, noch eenig stoffelijk atoom, dat door iets anders dan door Gods almachtigheid in stand blijft. Alles in het creatuur wordt op elk punt en elk oogenblik gedragen, in stand gehouden en tot zijn werking in staat gesteld door de inwonende, almogende en alomtegenwoordige kracht Gods. Maar God is een Geest; niets zienlijks, niets stoffelijks is aan Hem. Het is alzoo de Almachtige *Geest*, die niet alleen den creatuurlijken geest, maar ook het zichtbare hulsel, en zoo ook deze zichtbare wereld, het aanzijn gaf en onderhoudt; en hoe diep ook de natuurwetenschap in het wezen en in de krachten en in de wetten van de Natuur moge doordringen, tot aan dien geestelijken ondergrond, die het alles draagt, en waarop het alles rust, raakt zij nooit. Zelfs waar tenslotte ook bij het stoffelijke alles zich in beweging en kracht schijnt op te lossen, kan haar arm toch nooit verder reiken, dan die beweging waarneembaar is. Hoe God, die een Geest is, zijn Almacht in die stof werkt of in die beweging trillen doet, ligt buiten haar bereik. Niemand weet hier iets van, tenzij God het ons openbaart, en daarom moet altoos weer op de Openbaring teruggaan, wie behoefte gevoelt zich hiervan ook maar een vage voorstelling te vormen.

Ook buiten de Openbaring om heeft men dit wel beproefd, maar slechts om van dwaling in dwaling te vervallen. De meer oppervlakkiggen zochten dan heil in het dusgenaamde *Deisme*. Dat wil zeggen, ze stelden zich voor, dat God eenmaal dit heelal als

een altoos loopend uurwerk geschapen had, en dat nu dit uurwerk altoos vanzelf liep, zonder God en buiten Hem om. Anderen daarentegen, met zoo oppervlakkige, niets zeggende voorstelling niet tevreden, zochten heil in het *Pantheïsme*. Zooals wij een lichaam zijn met een ziel in ons, die alles met leven vervult, zoo dacht men zich dan ook het heelal als één onmetelijk lichaam, en de alziel van dat onmetelijke lichaam heette dan God. Een God in het heelal opgaande, eerst in den mensch zich bewust wordend, een God zonder zelfstandigheid, zonder heiligheid, zonder eigen zelfbewustzijn; een droomende, in het heelal gebonden geest. Dat was de wijsheid der wereld, en tot die soort wijsheid keert thans terug wie Gods heilige Openbaring verwierp; en het was tegenover die waanwijsheid, dat Jezus en zijn apostelen de Goddelijke wijsheid stelden, die voor de wijzen dezer eeuw verborgen is, en die God aan de kinderkens heeft geopenbaard. Maar juist in die geopenbaarde wijsheid treedt de geestenwereld op. Niet: hier deze kleine aarde, hoog boven ons onze God, en daartusschen niets dan het ledige van den dood, maar heel de schepping Gods vervuld met een rijk en heerlijk leven. Tienduizend maal tienduizend engelen, de duizenden vermenigvuldigd, gelijk de ziener van Pathmos het uitdrukt, en tot zelfs de Almachtigheid Gods in de vier cherubijnen vertegenwoordigd. En dat eindeloos tal van geesten is niet slechts een jubelende en lofzingende heirschare, ze zijn geen figuranten in het groote drama van 't heelal, maar ze zijn „krachtige helden", die Gods Woord uitvoeren. „Al zijne heirscharen zijn zijn dienaren, die zijn welbehagen doen". Ze hebben een dienst, een roeping, een taak, die altoos hierin bestaat, dat „ze gehoorzamen de stemme zijns Woords." Ze sluimeren niet en rusten niet, maar zijn altoos bezig, en altoos *„hun dienst"* volbrengende. Gods Almachtigheid draagt ook hen, maar treedt in hen als een persoonlijke macht op. „Hij maakt zijn engelen geesten, zijn dienaars tot een vlammend vuur", d. i. tot een centrum van steeds trillende, steeds uitgaande kracht, en over al deze heirscharen is Christus ten hoofd gesteld, en onder hem zijn het de goede engelen Gods, die de heirschare vormen, die

alle demonische invloeden bekampt, poogt te overwinnen en ze eens zal teniet doen.

Dit nu enkel op het *geestelijke* te doen slaan, is ongerijmd. In de zichtbare wereld is nergens een lijn te trekken, die elke aanraking tusschen het geestelijke en zienlijke voorkomen zou. Er moet wel werking van de engelen ook op het zichtbare kunnen uitgaan, gelijk de Schrift ons dit herhaaldelijk toont, en vooral bij de booze, bij de demonische geesten komt dit sterk uit. Juist door het zichtbare zoeken ze ons te verleiden en ten val te brengen. Schijnbaar 't minst bij de zonde van den hoogmoed, die in haar wezen zuiver geestelijk-satanisch is, maar toch ook die zonde klampt zich altoos vast aan geld of goed, aan eere en heerschappij in het zienlijke. Tegenover de goede engelen, die rusteloos hun dienst voor hun God volbrengen, staan alzoo de gevallen engelen, die wel dien dienst van hun God opgaven, en nu geen ander doel kennen, dan om de heerschappij van hun God te breken, maar die daarom toch de krachten en gaven behielden, waarmee God ze eens in hun schepping voor Zijn dienst voorzien had. Hun blijft alzoo de mogelijkheid om de zielen te naderen, de zielen te verlokken, de zielen te verleiden, op onzen geest in te werken en invloed te oefenen; en evenzoo, om invloed te oefenen op het zinlijke en stoffelijke. In de bezetenen moge dit sterker zijn uitgekomen, dan wij 't nu waarnemen, maar de „dienstbaarheid der verderfenis", waarvan de apostel gewaagt, duurt niettemin voort, en alle misstand in het leven, die met Gods liefde en heiligheid onvereenigbaar is, moet uit deze demonische invloeden worden verklaard. Er hangt voor het leven een sluier, en achter dien ondoordringbaren sluier heeft de worsteling der geesten plaats, die ons ten eenenmale ontgaat, en waarvan wij alleen de uitwerksels in ons leven kunnen waarnemen. Uit dien geheimzinnigen achtergrond van ons leven is toen alle bijgeloof opgekomen. Men voelde, dat er een geheimzinnige macht op ons

leven inwerkte, men had behoefte die geheimzinnige macht te keer te gaan. Maar in plaats van tegen die drukkende macht hulp en uitkomst bij zijn God en bij de goede geesten te zoeken, poogde men zelf raad te schaffen en door toovenarij en guichelspel het kwaad te bezweren. Feitelijk kwam dit tenslotte neer op een dienen en aanbidden van de demonische geesten zelven. Men duchtte de macht dezer geesten, en poogde ze daarom gunstig voor zich te stemmen. Er zijn kringen, waarin dit metterdaad tot een openlijke dienst en aanbidding van den Booze, van een Arhiman of wat ook gekomen is. Maar onder wat vorm ook optredend, altoos poogde dit bijgeloof en deze duivelskunstenarij den demonischen invloed met behulp van het demonische te bezweren. Gevolg hiervan was, dat de geest der natiën steeds meer in de strikken van het demonisme gebonden werd. Er was vreeze, geen vrijmaking van den geest. Men voelde het net dat over ons gespannen lag en wist niet, hoe 't van zich te werpen. Door een gedemoniseerde natuur voelde men zich omringd.

En daartegenover plaatste Mozes toen het woord: „Al deze volken hooren naar guichelaars en waarzeggers, maar u aangaande, u heeft de Heere uw God zulks niet toegelaten. Een Profeet uit uw broederen, als mij, zal u de Heere uw God verwekken; hem zult gij hooren." Hierdoor was, onder alle natiën, alleen voor Israël deze demonische macht reeds aanvankelijk gebroken, en toen eindelijk de beloofde Profeet verscheen, en het bij zijn Doop in de Jordaan weerklonken had: „Deze is mijn geliefde Zoon, hem zult gij hooren", toen nam onmiddellijk daarop in de woestijn de worsteling tusschen Christus en satan een aanvang, toen is aan het Kruis den satan de kop vermorzeld, en toen is in de ure van de Uitstorting van den Heiligen Geest die nieuwe macht door de gemeente des levenden Gods de wereld ingegaan, die een atmosfeer schiep waarin de geest des menschen weer was vrijgemaakt, en de vrijheid der kinderen Gods zich begon te ontplooien. Eerst van dat oogenblik af dagteekent dan ook de vrije ontwikkeling van den menschelijken geest;

allengs werd alle bijgeloof teruggedrongen; en niet meer door het grijpen naar magische toovermacht, maar door onderzoek, door studie in het zweet zijn aanschijns, kon toen de mensch zich ook het brood der wetenschap *bereiden*, en zoo zijn macht hernemen over de macht der Natuur.

XI.

Christus en Satan.

> En hij zeide tot hen: Ik zag den satan, als een bliksem, uit den hemel vallen.
>
> Lukas 10 : 18.

IEREEDT iemand tegen u op, die weigert aan het bestaan van satan en zijn demonen te gelooven, dan kunt ge in den regel wel zeggen, dat juist zulk-een vast in de strikken van satan geklemd zit. Dit toch is hier de tegenstelling, dat de Christus geen klavier onbespeeld laat om zijn Naam te openbaren en door die openbaring te redden, terwijl omgekeerd satan zich steeds inspant, om zich voor u te verbergen, en u te verderven door de geheimzinnige invloeden die hij op u uitoefent. Licht en duisternis staan hier tegenover elkander. Christus is het Licht, dat steeds verder zijn stralen spreidt, satan is de Duisternis die zich steeds meer in het donkere en schaduwachtige terugtrekt, om zich zelve met heel 't aardrijk in somberen nacht te verliezen. Niet te gelooven aan het bestaan van satan en zijn werkingen is deswege zoo uiterst gevaarlijk, wijl juist dit aan satan de beste kansen op uw hart geeft, en stellig is het achteruitgang en blijk van geloofsverzwakking, dat ook in de gemeente van Christus en in haar prediking steeds minder met de demonische macht gerekend wordt. De proef hiervan is licht te nemen. Als het Onze Vader gebeden wordt, bidt nog een ieder: *Verlos ons van den Booze.* Maar

let er nu op, hoe bijna nooit in het vrije gebed onze God wordt aangeroepen, om ons met zijn schild tegen de giftige pijlen van satan te dekken. Het was daarom eisch, zou het koningschap van Christus ook op dit punt in ons oog zijn glorie herwinnen, duidelijk uit te spreken, dat Jezus zelf zijn levensworsteling als één machtigen strijd tegen satan verstaan heeft, en dat deze opvatting van Jezus zelf voor ons beslissend is. Zooals het voor hem stond, zoo moet het ook voor ons staan, want zoo en niet anders is het. Uit ons zelven weten we omtrent de geestenwereld niets dat zekerheid biedt. Hij daarentegen, die uit den hemel, uit het geestenrijk, tot ons nederdaalde, bezit hier het volste recht van spreken. Wat van zijn lippen tot ons kwam was *openbaring*, en aan die Openbaring heeft een iegelijk zich te houden, die belijdt dat de Christus ook voor hem de weg, de waarheid en het leven is. Dat zich in de overtuiging omtrent het bestaan van deze geestenwereld bijgeloof gemengd heeft en nog mengt, staat vast, en niet volhardend genoeg kan hier tegen gestreden worden; maar te zeggen, dat het geloof zelf aan het bestaan van een demonische wereld niets dan vrucht en verzinsel van bijgeloof is, komt neer op kortzichtige oppervlakkigheid. Het waren juist de diepst aangelegde geesten, die alle eeuwen door gevoeld hebben, hoe ze zelve in één machtige levensworsteling met die demonische wereld bevangen waren.

We gaan alzoo uit van de stellige gegevens der Openbaring: 1°. dat er een wereld van geesten buiten ons menschelijk geslacht bestaat; 2°. dat deze geesten twee heirscharen vormen, eenerzijds van *engelen*, anderzijds van *demonen*; 3°. dat de heirschare der demonen geestelijk-organisch onder de heerschappij van satan staat; 4°. dat zoowel deze engelen als deze demonen krachten, gaven en talenten van hun Schepper ontvingen; 5°. dat ze geroepen zijn om deze krachten, gaven en talenten in den dienst van hun God te besteden, en zulks niet alleen om Hem te lofprijzen, maar ook om instrumenten voor zijn Rijksbewind te zijn; 6°. dat diensvolgens van deze geesten allerlei werkingen ook op onze aarde uitgaan, en dit niet

enkel op het geestelijk leven van deze aarde, maar evenzoo op het lichamelijk, zienlijk en stoffelijk gebied; 7°. dat de demonen na hun val deze krachten en werkingen misbruikten om deze aarde en met name ons menschelijk geslacht te verderven; 8°. dat deze demonische invloeden tot op Jezus' komst, met uitzondering van Israëls volkstaat, een heerschappij van satan over de volken en natiën hadden teweeggebracht, die satan aan hun hoofd tot *Overste der wereld* maakte; 9°. dat toen de Christus gekomen is, om de werken van den duivel te verbreken en zelf niet Overste, maar Hoofd en Koning, van deze wereld te worden; 10°. dat zich hieruit de verzoeking in de woestijn en het gestadig uitwerpen van de duivelen verklaart; 11°. dat hierdoor de macht van den Overste der wereld vóór nu negentien eeuwen zoo principieel gebroken is, dat Jezus kon uitroepen: Ik zag den satan, als een bliksem, uit den hemel vallen; en 12°. dat de Uitstorting van den Heiligen Geest, na Jezus' hemelvaart, het indalen in deze wereld van een heilige geestelijke atmosfeer teweeg bracht, die bestemd was om de demonische atmosfeer, die loodzwaar op het leven der volken drukte, rusteloos terug te dringen.

De Schrift betuigt ons dan ook, dat satan van die ure af *gebonden* is. In het eind der dagen zal hij nogmaals „*ontbonden*" en met zijn volle demonische werking losgelaten worden (Openb. 20 : 7). Maar juist deze gewichtige profetie stelt het vast, dat satan in de periode, waarin wij thans leven, niet over zijn volle werking beschikt. Niet enkel in dien zin, dat satan nooit iets vermocht, noch vermag, dan onder Gods toelating, maar in deze nadere beteekenis, dat het Koningschap van Christus aan het rijk van satan steeds meer afbreuk doet, en dat de geestelijke atmosfeer, die door den Heiligen Geest in de gemeenten des levenden Gods heerscht, en van haar in de wereld uitstraalt, de werking van satans macht beteugelt. Niet, alsot ze hierdoor reeds vernietigd en tot volkomen machteloosheid zou gedoemd zijn. Het Onze Vader onderwijst ons, dat de worsteling van den Booze om ons te verderven steeds aanhoudt, en de apostel leert het ons nadrukkelijk, dat achter vleesch

en bloed de bange worsteling ligt met „de geestelijke boosheden" in de lucht. Maar er is na Christus' komst en na de Uitstorting van den Heiligen Geest dan toch deze groote verandering tot stand gebracht, dat er thans op aarde tweeërlei zeer onderscheiden terrein van demonischen invloed is aan te wijzen, eenerzijds het terrein der ongeloovige natiën, waar de oude macht van satan nog doorwerkt gelijk eertijds, en daarnaast en daartegenover een heel ander terrein, dat door den Heiligen Doop gedekt wordt, en waar niet de geest van satan, maar de Heilige Geest de beheerschende macht is.

In den Doop zelf dit ligt dit verzinbeeld.

De doop vond zijn oorsprong in het aloude denkbeeld, dat gelijk het water de onreinheid van het lichaam, van kleeding en van huisraad wegneemt, zoo ook religieuse reiniging tot stand kwam door besprenging of indompeling. Bijna onder alle volken vindt men dan ook zulke reinigingen in het godsdienstig gebruik opgenomen. Israël was er zich volkomen bewust van, dat zijn land en erve gewijd, heilig en rein was, vergeleken bij het land en de erve der heidenen. Zou dan ook een heiden in Israëls volkstaat worden opgenomen, dan moest hij den dusgenaamden proselieten-doop ondergaan, d. w. z. hij moest, alvorens in Israëls volksstaat te worden opgenomen, zinbeeldig gereinigd worden van de besmetting die hem krachtens zijn heidenschen oorsprong aankleefde. En de zinbeeldige beteekenis van den proselieten-doop maakte te meer indruk, eensdeels omdat de doopeling alle band en betrekking met zijn huis en zijn familie moest afbreken, maar ook anderdeels, omdat Israël de smet der zonde niet alleen in de ziel droeg, maar ook in het lichaam en in het uitwendige. Tusschen het reine en onreine stelt de wet van Mozes een diepgaand onderscheid, en dat onreine en onheilige kleeft ook aan de dieren, aan het kranke, aan het lijk, aan het doode aas, en telkens treden wasschingen, reinigingen, besprengingen in, om wel te doen uitkomen, dat de demonische werking niet alleen de ziel en het onzienlijke, maar ook

het lichaam en het zienlijke aantast. Vandaar dat de Doop van Johannes en de Doop van Jezus en zijn Apostelen Israëls volkstrots zoo geweldig aangrepen. Deze nieuwe doop toch sloot Israël zelf bij het onreine en onheilige in, en profeteerde de komst van een nieuw Koninkrijk, van het Koninkrijk der hemelen, waar van nature zoowel de Jood als de heiden beide buiten stonden, zoodat beide eerst door dezen nieuwen doop die hooge reiniging konden ondergaan, waardoor ze op het heilige terrein van het geestelijk Koninkrijk werden overgezet. In de eerste tijden van het optreden der Christelijke Kerk verbond men daarom met den H. Doop het dusgenaamde Exorcisme. De doopeling moest, eer hij zou gedoopt worden, den satan afzweren en zich van zijn dienst en werking losmaken. Voor het te doopen kind werd deze gelofte afgelegd door zijn Doops-peters. Op zichzelf was hier niets tegen, het had een rijken zin en hield de beteekenis van den Doop levendig voor het bewustzijn. Misplaatst werd dit eerst, toen de Gemeente in het tweede geslacht kwam, en ook kinderen uit Christenouders geboren ten doop werden aangeboden. Deze kinderen toch stonden met de bekeerlingen uit de Joden en Heidenen volstrekt niet op één lijn. Uit Christenouders geboren, waren deze kinderen rein en heilig. Ze waren niet geboren op het demonisch terrein, maar op het terrein waar de Heilige Geest heerscht, en uit dien hoofde had het Exorcisme bij deze kinderen geen zin. Vandaar dat onze Gereformeerde Kerken dit Exorcisme niet overnamen.

Niet genoeg daarbij echter is de vraag overwogen, of ook niet nu nog de oude practijk toepassing behoort te vinden bij den Doop van bekeerlingen uit de Heidenen, Joden en Mohamedanen. Zulke bekeerlingen toch komen niet van het heilige erf, maar van het nog onheilige erf, en gaan eerst door den Doop op het heilige erf over. Zij worden in letterlijken zin nog altoos „overgezet uit de macht der Duisternis in het Koninkrijk van den Zoon zijner liefde" (Col. 1 : 13). Ons komt daarom voor, dat bij ernstiger opvatting van het principieele onderscheid tusschen het heilige en het onheilige terrein, bij den Doop van be-

keerlingen, die geheel in denzelfden toestand verkeeren als de eerste gedoopten in de dagen der apostelen een opnemen van het element der duivelafzwering raadzaam kan zijn. Bij den eersten Doop bestond het onderscheid tusschen den Doop van Johannes en den Christelijken Doop juist daarin, dat de Christelijke Doop doopte met den Heiligen Geest. Iets waaruit tweeërlei volgt: ten eerste, dat wie uit Christenouders geboren is, niet eerst op het nieuwe terrein moet worden overgezet, maar er uit opkomt, zoodat hier van geen Exorcisme sprake kan zijn; maar ook ten andere, dat wie geboren is op het onheilige terrein en eerst door den Doop op het heilige terrein overgaat, te breken heeft met den Overste der wereld, om Christus als zijn Koning daarvoor in plaats te huldigen. Geheel de leer van het Genadeverbond rust op deze onderscheiding; een onderscheiding waarbij het steeds noodzakelijk is, de werking van den Heiligen Geest in haar breedste uitstraling op te vatten. Wie hierbij toch uitsluitend denkt aan de persoonlijke actie van den Heiligen Geest ter wederbaring van de ziel, ziet voorbij, hoe de Heilige Geest uit het centrum des geestes naar alle zijden heel ons leven overstraalt, en in dat leven een geheel andere atmosfeer van menschelijk aanzijn schept. Geldt het reeds ten deele van satan, dat hij door zijn werkingen op de zielen zulk een demonische atmosfeer schiep in het leven der heidenvolken, veel sterker nog gaat dit door van den Heiligen Geest, die met Goddelijke almachtigheid heel het terrein van het menschelijk leven doordringt, zoodra Hij zich in de gemeente een eigen middenpunt van uitstraling verkoren heeft.

Hiermee is echter allerminst gezegd, dat de scheidslijn tusschen dat gewijde terrein van den Heiligen Geest en het onheilige terrein van den Overste der wereld van meet af zuiver en scherp getrokken is, en steeds zuiver is gehouden. Waar in een bloeiende heidensche stad als Corinthe Christus' kerk optrad, vormde die kerk uiteraard aanvankelijk niet dan een zeer kleine oäse in de zedelijke wildernis.

Niet die enkele Christenen beheerschten het stadsleven. Het stadsleven bleef aanvankelijk heidensch, en veeleer bestond het gevaar, dat uit het centrum van dit heidensche leven de demonische invloeden in Jezus' kerk binnendrongen. Van daar Paulus' scherp en ernstig vermaan in zijn beide brieven aan deze kerk. Eerst van lieverlee, toen allengs meerderen zich lieten doopen, en ten slotte heel de bevolking, op enkele uitzonderingen na, zich bij de Christelijke kerk voegde, kon die kerk ook het publieke leven omvatten. En langzamer nog ging dit proces in de landen van middel- en noord-Europa toe, toen voor de bekeering der eenlingen de kerstening van geheele stammen en geheele natiën in de plaats trad. Bij zulke massale bekeeringen toch kon het niet wel anders, of het Christelijk leven was aanvankelijk niet anders dan uitwendige schijn, en onder den Christelijken naam bleef het oude heidensche leven met zijn verderfelijke demonische invloeden zich voortzetten. Die voortzetting nu van het aloude heidensche leven openbaarde zich niet alleen in het aanhouden van heidensche volksgebruiken en in lageren zedelijken stand, maar ook wel terdege in den bepaalden toeleg, om door het bijgeloof de heerschappij van het demonisch wezen te bestendigen. Soms ging dit zelfs zoo ruw en driest toe, dat er een soort van satanischen eeredienst werd opgericht. Vooral Aziatische invloeden werkten hier op stuitende wijze, maar toch ook de overlevering in de Europeesche volken voedde bestendig zeker pogen en streven, om de demonische machten te zoeken, ze te verzoenen, zich in haar dienst te stellen, en soms in schandelijke orgiën haar diensten te vieren. Onder allerlei bijgeloovige vormen trad deze traditie op, en ze liet de bangste herinneringen na in de dusgenaamde heksenprocessen.

De Kerk toch, en op haar dringen de Overheid, voelde klaar en duidelijk het zeer ernstig gevaar, dat de Christenheid van de zijde dezer demonische werkingen bedreigde. Thans stelt men het veelal voor, alsof geheel dit bijgeloovige wezen eeniglijk opkwam uit onkunde en valschen waan, en zoo moet wel oordeelen, wie voor

zichzelf niet aan het bestaan en aan de werking van onheilige geestelijke machten gelooft. Maar dat standpunt nam de Christelijke kerk nooit in. Ze wist uit het Evangelie, ze wist van haar Heere en Koning, dat deze demonische werkingen metterdaad maar al te werkelijk zijn, en het lijdt dan ook geen twijfel, of in de destijds zoo breedvertakte openbaring van zulke onheilige verschijnselen is wel wezenlijk een poging van satan te zien, om het Rijk van Christus te verstoren, zijn eigen invloed staande te houden, en de vordering en uitbreiding van het heilig terrein van den Heiligen Geest te verijdelen. De toen door de Kerk en door de Overheid begane fout bestond dan ook niet daarin, dat zij wisten en voelden met een onheilige demonische macht te doen te hebben, maar dat ze deze macht, insteê van haar enkel geestelijk te bestrijden, met het zwaard en met den brandstapel te keer gingen. Hierdoor vormt de worsteling van de Christelijke Kerk tegen deze demonische macht een zeer sombere en donkere bladzijde in de historie der Christelijke kerk. Het was niet maar een uitwerpen van duivelen, evenals in de dagen der Apostelen, door hooge geestelijke overmacht, maar een vervolging te vuur en te zwaard van wat alleen geestelijk te ondermijnen en te overwinnen was. Ons Avondmaalsformulier betrad den beteren weg. Ernstig wordt in dit formulier het demonische kwaad in de hartader aangetast, en erkend wordt, dat tot zelfs in Christus' gemeente nog sporen van dit kwaad merkbaar waren, maar de weerstand tegen het kwaad wordt gezocht in kerkelijke tucht en in het niet toelaten tot het Sacrament des Avondmaals. En juist deze geestelijke bestrijding heeft zoo uitnemend gewerkt, dat het bijgeloof in geen kring meer met tak en wortel werd uitgeroeid, dan juist in de kringen van het Calvinisme. Niet alsof daarom de Overheid aanstonds van gewelddadige onderdrukking afzag, maar de hoofdbeweging is dan toch van de kerken uitgegaan, en die werking was louter geestelijk.

De gevaarlijke zijde van de standhoudende demonische inwerking was toch hier in gelegen, dat men waande op zijn beurt door toovermiddelen de macht van het demonisme te breken. Dit nu kwam er op neer, dat men bij satan zelf de hulpmiddelen zocht, om zijn fatale werkingen te keer te gaan. En dit nu is het bijgeloof. Het is de overtuiging, dat er geheimzinnige middelen bestaan, om de kwade gevolgen van een demonische inwerking te breken, zoowel waar die demonische inwerking ons tot zonde verleidt, als in gevallen waar een ziekte of een kwaad bij mensch of dier of ook een vreesaanjagende verschijning het leven verontrust. Dan werd heil gezocht in een amuleet, in een talisman, in een toverspreuk, of in een bezwering. Satan tooverde het kwaad, en het bijgeloof poogde hem met nog sterker toovenarij te overtroeven. Men bestreed het demonische met demonische middelen, en bevestigde daardoor juist de heerschappij van het demonische in de harten. Dit kreeg wel een anderen schijn, als men de reddende tooverkracht toeschreef aan een reliek of aan eenig teeken, dat men aan den Christelijken eeredienst ontleende, maar in het pogen, om het demonisch kwaad niet geestelijk, door den Heiligen Geest, maar tooverend door een uitwendig geheimmiddel te verwijderen, bleef dit toch in den grond één met het oude bedoelen van alle toovenarij.

Eeuwen heeft 't dan ook geduurd, eer dit bijgeloof uit ons publieke leven in de Christenlanden is weggebroken. In het Heidensche en Mohamedaansche land grijpen nog allerlei geheimzinnige werkingen van demonischen oorsprong plaats, die onder ons niet meer voorkomen, en het bijgeloof om deze demonische werkingen door toovenarij te bezweren, houdt nog allerwegen onder deze niet-gedoopte volken stand. Toch wane men niet, dat daarom het bijgeloof uit de Christenlanden reeds geheel is teruggedrongen. Het veldwinnend spel stijft het geloof aan een mysterieuse inwerking van de fortuin op ons leven. Kaartlegsters en toekomstvoorspellers vindt ge in alle groote steden, en tot zelfs uit de hoogste klasse der maatschappij worden ze geraadpleegd. Bijgeloovige tradiën om-

trent het getal personen met wie men mag aanzitten, en den dag waarop een schip kan uitvaren, houden nog in heel Europa stand, en in hoogbeschaafde kringen, waar van de Uitstorting van den Heiligen Geest niets meer gevoeld wordt, geeft men zich over aan Spiritisme en clairvoyance, alsof door deze verschijnselen een licht boven het Licht van het Evangelie over ons ware opgegaan. Dat in deze verschijnselen waarheid schuilt, betwisten we niet; dat ze de aandacht verdienen, evenmin; maar het kwaad sluipt in, zoodra men, het Evangelie van Christus op zij zettende, in deze verschijnselen een hoogere openbaring zoekt, dan ons in Christus gegeven is. Vergeet niet, dat de Schrift ons leert, hoe ook satan teekenen en wonderen zal doen, en hoe 't daarom steeds eisch van de Christelijke conscientie blijft, om ook hier de geesten te beproeven.

Alleen de krachtiger werking, die van de atmosfeer van den Heiligen Geest in het private en publieke leven uitgaat, kan ons afdoende en duurzaam van de heerschappij van deze demonische en bijgeloovige machten verlossen. Christus als onze Koning gezeten aan Gods rechterhand, heeft den Heiligen Geest te midden van ons leven uitgestort. Hierdoor is in de gemeente, waarvan Hij 't Hoofd is, een geestelijke macht op aarde besteld, wier werking en invloed steeds instrumenteel zijn bewind dient. Die invloeden van den Heiligen Geest hebben zich uitgestrekt ook buiten den beperkten kring van zijn levende Gemeente. Ze hebben ingewerkt op het volksleven, op de publieke opinie, op de wetgeving, op de zeden en gebruiken. En het zijn die invloeden van den Heiligen Geest, die tegen den demonischen stroom een dam hebben opgeworpen. Op die wijs zijn we, dank zij de gestadige werking van Christus, door zijn Heiligen Geest, allengs van de demonische machten in het publieke leven verlost. De bijgeloovige gedachte, om de gevolgen van den vloek door toovermiddelen te bestrijden, is van ons geweken. Onze geest is vrij geworden, en het is die vrijgemaakte geest, die in zich de kracht heeft voelen opwaken, om door ons onderzoek, door ons denken en door onze vindingrijkheid in de mysteriën der

natuur in te dringen, en alzoo op den door God verordenden weg de mysterieuse machten der Natuur aan ons te onderwerpen.

Dit verstaat niet, wie in Christus niets anders eert dan den redder van de ziel der uitverkorenen, maar wordt als een epos van Christus, den Leeuw uit Juda's stam, voor wie verstaat dat aan Christus *alle* macht in hemel en op aarde, geestelijk en stoffelijk, is gegeven, en dat zijn Goddelijke heldenstrijd was en is en blijven zal tot den einde toe de principieele worsteling, om satan als een bliksem uit zijn hemel te doen vallen, deze wereld, die Godes is, aan zijn macht te ontrukken, en Gods heilig bestel over deze wereld, satan ten spijt, tot zijn voleinding te brengen.

Onttrooning van den Overste der wereld en daartegenover de glorierijke ontplooiing van Jezus' Koningschap over deze wereld, is van de heilige historie inbegrip en leidende gedachte.

XII.

De wijsheid der wereld.

> Heeft God de wijsheid dezer wereld niet dwaas gemaakt?
>
> 1 COR. 1 : 20.

HET geheel staat nu in goed sluitenden samenhang voor ons. Het is de geest, die het stoffelijke beheerscht. Onder alle creaturen op aarde was de mensch de sterkste geest. Als zoodanig had God hem in zijn schepping bestemd, om *koning der aarde* te zijn en geheel de natuur te beheerschen. Satan heeft dit verstoord. Als nog machtiger geest had hij invloed op den geest des menschen, bracht hem tot den val, en drong met zijn werking toen in heel het leven van den mensch en in het bestaan van heel deze aarde in. Hierdoor verloor de mensch zijn koningschap, en schoof satan zich in zijn plaats. Hij drong den mensch van den troon der eere af, en ging er zelf op zitten. Als

zoodanig werd hij door Jezus zelf betiteld als *de Overste der wereld.* Tegen dien „Overste der wereld" kwam toen eerst de profetie, dat eens het „Zaad der vrouwe" hem den kop vermorzelen zou; toen de stichting van het volk Israëls, dat op eigen terrein in veiligheid tegenover zijn demonische macht werd gesteld; en eindelijk de Christus zelf. Die Christus was de Zone Gods en de Zoon des menschen, en het is *als mensch,* dat hij met satan de worsteling aanging, om hem als „Overste der wereld" af te zetten en te onttronen, en zelf als Hoofd der menschheid het koningschap over deze aarde, dat in het paradijs te loor ging, te hernemen. Die worsteling tusschen den van God gezalfden Koning en den Overste der wereld ving aan in de woestijn bij de verzoeking, ging door tot Gethsémané en Golgotha, en vond haar beslechting in de verrijzenis van den Vorst des levens.

De woeling der demonische wereld tijdens Jezus' optreden was geweldig. Het land was vol bezeten personen. De meest helsche gedachten namen bezit van een Judas, van Israëls hoogepriester, van Rome's landvoogd. Maar tegen de macht van satan en zijn demonen treedt Jezus op met koninklijke overmacht des geestes. Hij werpt de demonen uit, en geeft zijn jongeren macht om ze uit te werpen, niet middellijk, maar onmiddellijk, door de rechtstreeksche kracht van zijn geest. Zelfs daarbij blijft het niet. Ook in den vloek, en in de ellende, die de vloek over de Natuur en over de menschen bracht, school de demonische kracht van den Overste der wereld, en daarom richt de wondermacht van Jezus zich ook op dat stoffelijk gebied. Hij werpt niet alleen demonen uit, maar heelt ook de kranken, en betoont de overmacht van zijn geest ook over de stoffelijke natuur. En ook dit rechtstreeks, onmiddellijk. Tot zelfs den storm der elementen bedwingt hij door niets dan zijn machtwoord op Gennesareth's meer. Ten slotte tast Jezus zelfs den dood aan; het sterkst in de terugroeping van Lazarus uit het graf. Het dochtertje van Jaïrus riep hij ten leven van haar sterfbed, de jongeling van Naïn van de lijkbaar. Lazarus uit het graf. En ook

deze macht der onmiddellijke werking des geestes legt hij op zijn jongeren, en in heel de apostolische eeuw duren deze wonderen voort. En dat alles is nog slechts het begin, en in dat begin de profetie van wat te wachten staat in de voleinding der eeuwen. Eens keert de Christus weer, en dan wordt de macht van satan volkomen vernietigd, keert het paradijs en meer dan het paradijs terug, en komt het groote wereldwonder, als eenmaal deze aarde wordt omgezet in een nieuwe aarde, die onder een nieuwen hemel eeuwiglijk bloeien zal voor Gods aangezicht.

Maar tusschen dat begin en dat einde ligt een lange *tusschenperiode* van eeuwen. In die tusschenperiode is satan wel in beginsel overwonnen, maar woelt en werkt zijn macht nog voort, met name onder de volken der heidenen. En daarom nu vaart Jezus op, aanvaardt aan Gods rechterhand zijn koninklijke heerschappij, en vormt alsnu op deze wereld een nieuwe menschheid, die zijn lichaam is, dat uit Hem als het Hoofd leeft. Deze gemeente des levenden Gods ontvangt de uitstorting des Heiligen Geestes, en dat wel in dien zin, dat ze zelve uit den geest leeft, en tegelijk een atmosfeer van hooger, heiliger menschelijk leven om zich spreidt. Ze is de stad op den berg, die niet alleen zelve van het licht geniet, maar het licht uitstraalt naar buiten. Deze atmosfeer van den Heiligen Geest dringt de atmosfeer van satan's geest terug. Er ontstaat, met name in Europa, een Christelijk menschelijk leven op staatkundig, gezelschappelijk, wetenschappelijk en kunstgebied. Uit dezen Christelijken kring wijkt de toovernarij en guichelarij. De geest der menschen wordt er vrij gemaakt. En die vrijgemaakte geest der menschen begint in het zweet zijns aanschijns ook het brood der kennisse te eten, en herwint daardoor langs wetenschappelijken weg die overmacht over de Natuur, waartoe we thans gekomen zijn.

Doch zie, in stede van aan den Christus van die herwonnen macht de eere te geven, plaatst nu al meer juist die natuurwetenschap zich, als wortelde haar overmacht in eigen kracht, tegen onzen Koning over. En, helaas, allerminst gaat de Christelijke wereld

zelve hierbij onschuldig uit. Veel te enghartig heeft ze zich gebonden aan de rechtstreeksche geestesmacht, die werkt door het wonder, en heeft ze haar oog te zeer gesloten voor de ontwikkeling van andere geestelijke macht, die den menschen, gedurende een proces van twintig eeuwen, door vindingrijkheid, aanwending van talenten, en toepassing van ernstig onderzoek over de Natuur gegeven was. Ze heeft aan de vrijmaking der geesten niet geloofd, ze heeft het experimenteele onderzoek gewantrouwd, ze heeft nog altoos door bijzondere bedeeling van wondermacht willen grijpen, wat alleen in het zweet des aanschijns te verwerven was. Ze heeft dit werken in het zweet des aanschijns alleen van den landbouw verstaan, en niet doorzien dat het sloeg op de aanwending en inspanning van *alle* menschelijke kracht naar lichaam en naar geest. Toen hebben vooral de ongeloovigen zich op het door haar verwaarloosde terrein geworpen, en is in haar de neiging opgekomen, om zich tegen de natuurwetenschap vijandig over te stellen. Hierdoor is de diepere klove gegraven, die thans wetenschap en geloof vaneen scheidt. En toen trok de gemeente van Christus zich in machteloosheid terug. De wondermacht bezat ze niet meer, en de macht der kennis liet ze aan de ongeloovigen over, terwijl omgekeerd de mannen der kennis braken met het geloof, en hun wetenschap als een sterkte des menschen tegen het Koningschap van Christus overstelden.

Allengs echter komt hierin verandering. Het geestelijk Israël komt uit zijn tente te voorschijn. Het ziet zijn misgreep in. Het breekt met zijn vroegere bekrompen opvatting en enghartigheid. Niet langer met weerzin, maar dankend ontvangt het de winste van macht, die weer op de Natuur behaald is. Er wordt iets althans van gevoeld, dat Christus als onze Koning bezig is, het „koningschap des menschen" ook over de aarde weer op te richten. De schuld van het verleden wordt ingezien. Een nieuw licht gaat op. Zelf grijpt men

heerschen door dwang, dwang van de Kerk, gesteund door dwang van den Staat. En juist dit was oorzaak, dat ze zelve verarmde, vermagerde, versteende, en tegenover de krachtig opbloeiende natuurwetenschap almeer in onbehaaglijke positie geraakte.

Deze opvatting nu was ten eenenmale onjuist. Niet *naar* de Schrift, maar ten eenenmale met de Schrift *in strijd*. De Schrift zegt nergens, dat ge alleen uit haar al uw kennis omtrent de Natuur en de wereld hebt te putten. Wat de Schrift beweert is, dat er dingen zijn, die ge alleen uit de Natuur en uit de wereld en haar verloop kunt leeren kennen, maar ook andere waarvoor de Natuur u niets geeft, en die ge alleen kunt leeren kennen uit de Openbaring. Doch zoo weinig trekt ze daarom de kennis der Natuur naar omlaag, dat ze u veeleer aanzegt, hoe Gods groote kracht en Goddelijkheid van den aanvang af uit de schepselen te verstaan en te doorzien zijn. Het is dan ook het uiterste der dwaasheid, zoo ge u inbeeldt, dat ge met de Schrift voor u, uit haar de Natuur en het leven der wereld, ook in haar historisch verloop, zoudt moeten kennen, en nu verder op geen onderzoek der Natuur en van het leven en het samenstel der wereld zoudt hebben uit te gaan. Uw lichaam kan men alleen kennen door uw lichaam te onderzoeken. De aardkorst kan men alleen leeren verkennen door in die aardkorst te graven. Het plantenrijk moet uit het plantenrijk, de dierenwereld uit het leven der dieren, en zoo ook de historie der menschenwereld uit haar verleden worden gekend. De Schrift vooraan, natuurlijk, maar naast die Schrift liggen heel het rijk der Natuur, heel het verloop der historie, heel de krachtsontplooiing van ons menschelijk leven op elk gebied, als de bronnen van onze kennis voor ons geopend. En niet hij eert zijn God, die dit tweede boek der Natuur toeslaat, om alleen te peinzen over de Schrift, maar hij veeleer, die, in stille gehoorzaamheid, èn het boek der Schrift èn het boek der Natuur ijverig onderzoekt. In de Natuur en in het leven der menschen

op onze wereld ligt een schat van gegevens voor ons, die God zelf voor ons bloot legt, en het is zonde der traagheid, zoo we, in de Schrift ons vermeiend, dat andere boek, het boek der Natuur en van ons menschelijk leven, ongelezen ter zijde schuiven. Toch is het dit, wat men maar al te veel gedaan heeft, en zoo zijn vanzelf die twee stroomingen in ons hedendaagsche leven opgekomen, waarvan de eene staande houdt: Ik heb genoeg aan de Schrift, en bekommer mij niet om het boek der Natuur, terwijl de andere daartegenover, even eenzijdig, de Schrift terzijde werpt, en acht *al* haar kennis eeniglijk uit het boek der Natuur en des Levens te kunnen putten.

Diezelfde tegenstelling nu bestond ook in de dagen der Apostelen. In de Romeinsch-Grieksche wereld wist men niets van de Schrift en zocht eeniglijk heil in de toenmalige wetenschap, terwijl omgekeerd voor Israël het Oude Testament schier de eenige bron van kennis was, en aan wetenschap in engeren zin zoo goed als niets werd gedaan. Tal van geleerde scholen had men ook onder de Joden, maar al deze scholen waren scholen van Schriftgeleerden, die zich op uitlegging van de boeken des Ouden Testaments toelegden en zich verdiepten in een schoolsche reeks van stellingen, daarop gebouwd. Ook toen was het derhalve, evenals nu, eenerzijds alleen de Schrift (wel te verstaan dan van het Oude Testament) en anderzijds de philosophie, de wetenschap, de wijsheid der Grieken. Daar nu met het Evangelie noch de uitlegging van het Oude Testament door de schriftgeleerde Rabbijnen, noch de wijsheid der Grieken bestaanbaar was, plaatst de Apostel zich tegenover beiden, en komt hij er voor uit, dat zijn Evangelie niet anders zijn kan dan een *ergernis* voor de Joden, en voor de Grieken een *dwaasheid*. Voor Joodsche Schriftgeleerden een *ergernis*, omdat het hun volkstrots ter neder wierp. Zij toch verstonden het Oude Testament, alsof de bedeeling van Israël niet profetisch-zinbeeldig, en dus voorbijgaand en uitloopend op Christus, maar duurzaam en blijvend was. Wel een Messias zou komen, maar om aardsch Koning op Davids troon

te Jerusalem te zijn. Hun moest het daarom ergeren en een ergernis blijven, dat Christus door zijn komst, en de Apostelen door hun prediking, heel dat getimmerte van hun nationalen trots omverwierpen, Israël slechts als het volk ter voorbereiding van het heil erkenden, en het opriepen om in het Koninkrijk der Hemelen tegelijk met alle andere volken in te gaan. Maar evenzoo moest het Evangelie van den Christus een *dwaasheid* zijn voor de geleerde Grieken. Dezen toch hadden gewaand uit eigen denkkracht een stelsel te kunnen opbouwen omtrent den oorsprong en het bestand der dingen, en voelden zich nu gekwetst en beleedigd, toen de Apostel van Christus ook hun getimmerte omverstiet, en het licht der Goddelijke openbaring in de duisternis van het heidendom liet instralen. De wijzen en geleerden onder de Grieken zagen minachtend neer op de afgodische eeredienſten in hun steden en dorpen, die het landvolk en de lager ontwikkelde burgerij naliep. Zij als beschaafde, geleerde en ontwikkelde mannen, voelden zich verre boven die afgodische zotternij verheven, en keurden ze dwaasheid. En nu het Christendom zich als een nieuwe religie aandiende, zagen ze ook hierin niets anders dan een evenknie van de door hen verachte godsdiensten van hun eigen volk, en pasten daarom ook op het Evangelie het brandmerk van *dwaasheid* toe. Dit kreeg Paulus te hooren, en wel verre van er voor terug te deinzen, aanvaardt hij dit brandmerk, maar om het juist tegen de wijzen dier dagen te keeren. Niet het Evangelie, maar juist uw wijsheid is *dwaasheid.* Gij hebt door uw ingebeelde wijsheid u toegesloten voor het Evangelie. En toch is in dat Evangelie de eenig ware, de wezenlijke *wijsheid*, want in dat Evangelie komt niet de wijsheid des menschen, maar de *wijsheid Gods* tot u; en om dit scherp te doen uitkomen, heeft het God behaagd, er het hart van Joodsche schriftgeleerden en Grieksche wijzen voor toe te sluiten, en er toe te roepen al wat voor het *dwaze der wereld* gold, al wat voor zwak en onedel en onaanzienlijk in de wereld werd gerekend.

Is nu die door Christus en zijn apostelen verworpen, en als dwaasheid gebrandmerkte *wijsheid der wereld* hetzelfde als wat wij de wetenschap der natuur, de wetenschap der historie en de wetenschap van het wondere samenstel van het menschelijk leven noemen? Ziedaar de vraag waar het op aan komt. En op die vraag nu luidt het antwoord in den meest beslisten zin ontkennend, en om dit in te zien, hebt ge slechts het onderscheid te bevroeden tusschen wat al deze wetenschappen als resultaat van streng onderzoek hebben aan te bieden, en tusschen hetgeen ze als stelsel uit zichzelven opbouwen, en rusten doen op gissingen en onderstellingen. Die resultaten van het experimenteel onderzoek staan vast en moeten door een ieder aanvaard worden, omdat men ons kan laten zien, dat het zóo en niet anders is, en op die wijze en niet anders werkt. Dat een bliksemafleider den bliksemstraal kan aantrekken en afleiden en zoo het huis sparen, is een feit dat ieder te erkennen heeft, en wie toch weigert een bliksemafleider op de nok van zijn dak te zetten, doet dat niet omdat hij het feit niet aanvaardt, maar overmits hij in den waan verkeert, dat men zich tegen den bliksem niet beveiligen mag. Aan de erkenning van de waarheid van de wel onderzochte feiten doet intusschen zulk een religieuse schroomvalligheid niet het minste af of toe. En zoo weinig denken we er dan ook aan, deze welgestaafde feiten weg te redeneeren, dat we van spoor en electrische tram, van telegraaf en telefoon zonder de minste aarzeling gebruik maken, en dankbaar de hulp van den medicijnmeester aanvaarden, zoo dikwijls hij bij krankheid of ongeval onze smarten verzacht of onze wonden heelen kan. Ver nu hadden in de dagen van Paulus de wijzen der Grieken het in dit onderzoek van Natuur en Historie nog niet gebracht, wat intusschen niet wegneemt, dat ook zij reeds verre van onbeduidende ontdekkingen op het gebied der natuur gedaan hadden, en ook in de kennis van het menschelijk lichaam en in de wijze van genezing van kwalen aanmerkelijke vorderingen hadden gemaakt. Zoo weinig echter kwam het in den Apostel op, deze verkregen resultaten te verwerpen, dat hij veeleer

op het tweede gedeelte van zijn tocht door het Heidenland zich door Lucas als lijfarts verzellen liet. Geen woord is dan ook in al zijn brieven te vinden, waaruit ook maar van verre zou zijn op te maken, dat de Apostel zich in dien zin tegen de wetenschap, of nader tegen de wetenschap der Natuur, zou hebben gekeerd. Wie dit uit zijn zeggen afleidt, verstaat den Apostel niet. Veeleer is wat hij op geestelijk gebied aanmaant: *Beproeft alle dingen behoudt het goede*, ook hier van onbepaalde toepassing. Onderzoek van Natuur en Historie en van heel de gesteldheid van deze wereld en van het menschelijk leven is niet alleen niet af te keuren, maar te loven en aan te moedigen. Mits, en dat mag nooit uit het oog verloren, mits men keur toepasse, om alleen *het goede* te behouden, en het kwade te verwerpen.

En dit nu was juist destijds, en is nog, plicht van elk Christen, bij de keuring van al wat zich als *wetenschap* aandient. Ook destijds mengde de wetenschap of wijsheid der Grieken in wat ze aanbood tweeërlei geheel verschillende vruchten van hun arbeid. Eenerzijds de resultaten van streng doorgezet onderzoek, en anderzijds de stelsels omtrent wereld en leven, die men ten onrechte op gissing bouwde, en juist dat laatste kondigden ze aan als *hun wijsheid* en hun *philosophie*. De apostel, zich tegen die hoog opgevijzelde wijsheid der Grieken keerend, zegt dus geen woord tegen wat strenge wetenschap is, maar bant alleen datgene uit, wat mannen der wetenschap aan de markt brachten omtrent dingen, *waar zij niets van wisten.*

XIII.

De wetenschap in het Christenland.

In Denwelken alle de schatten der wijsheid en der kennis verborgen zijn.
COL. 2:3.

HET onderscheid tusschen de echte natuurwetenschap en „de wijsheid der Grieken", die de apostel in zijn brieven bestrijdt, komt in het Fransch en in het Engelsch zelfs in de taal tot uitdrukking. In Frankrijk toch noemt men die wetenschappen, die zich met de bestudeering van de Natuur in strengen zin bezig houden, „*les sciences exactes*", en in Engeland is men gewoon alleen deze vakken onder de „*sciences*" op te nemen. Men ontkent daarom noch in Frankrijk noch in Engeland, dat ook de historische en geestelijke wetenschappen hooge waardij kunnen bezitten, maar men komt er tegen op, dat ze met de strenge natuurwetenschappen op één lijn worden gesteld. Wat aan de uitkomsten van het wetenschappelijk onderzoek zoo eenige waarde leent, is dat men hier herhaaldelijk tot resultaten komt, die, eens gevonden, voor altoos en voor ieder vast staan, en door door niemand meer kunnen betwijfeld worden. Ook dit overdrijve men niet, want keer op keer zijn ook op dit gebied vroeger verklaringen afgelegd, waarvan men *meende* dat ze onmiddellijk op de feiten rustten, verklaringen die op dien grond dan ook jarenlang in breeden kring voor goede munt geloofd werden, en die toch van achter bleken, 't zij te rusten op te vluchtige waarneming, 't zij op onjuiste generaliseering. Men weet hoe naar veler overtuiging de nieuwe electronen-leer zelfs bezig is, de grondslagen der statica los te wrikken, en vooral op geneeskundig gebied merkt men gedurig, hoe een geneesmethode, die in de ééne kwart eeuw opgeld doet, in de tweede kwart eeuw weer algemeen als onjuist wordt verlaten. Zekere grenswacht moet derhalve ook hier worden uitgezet; maar onder dit voorbehoud moet dankbaar erkend,

dat op het natuurkundig terrein, nu in zijn breedste opvatting genomen, door nauwkeurige vindingrijke waarneming, een aantal feiten geconstateerd zijn, en achter die feiten een werking van krachten is ontdekt, en in de werking dier krachten een regelmatigheid als van een natuurwet is gevonden, die ons volstrekt vasten grond onder den voet gaf, en ongemeen onze macht van beschikking over de Natuur verhoogd heeft. Hieraan danken deze exacte wetenschappen uiteraard een hoogen roep van zekerheid. Het onderzoek bepaalt zich bij deze wetenschappen tot de sfeer der *eindige* dingen; met het geestelijke en met wat het eindige perk te buiten gaat, laten ze zich niet in. Het subjectieve in den onderzoeker, dat bij de historische en geestelijke wetenschappen zoo groote rol speelt, komt bij deze exacte wetenschappen bijna niet in aanmerking. Ze maken daardoor op de geestelijk verstorvenen den indruk van veel hooger waarde te bezitten dan de wetenschappen, die zich met de sfeer van het geloof bezig houden. Tal van moeilijkheden, die op geestelijk gebied aan de eenheid van overtuiging in den weg staan, doen zich hier niet voor. Zoo de waarneming juist, en de daaruit getrokken conclusie scherp geformuleerd is, stemt aanstonds een ieder die conclusie toe. Voor twijfel zelfs is geen plaats gelaten, en terstond nadat het resultaat gevonden is, past een ieder het toe, en doet er zijn voordeel mee. Stipt nauwkeurige waarneming en daaruit streng-logisch getrokken gevolgtrekkingen, die bovendien nog door de proef op de som in haar juistheid kunnen geboekt worden, verschaffen ons op dit gebied een vastheid en zekerheid, die geheel binnen het kader van ons eindig denken valt, en uit dien hoofde de zaak in quaestie voor een ieder uitwijst en uitmaakt. We zeggen daarom niet, dat de geloofszekerheid een minder vaste is; maar op het geestelijk gebied, en vooral op 't gebied van 't geloof, is deze zekerheid en vastheid van geheel anderen aard. Hier rust de zekerheid in een innerlijke gesteldheid van den onderzoeker, die wel bij hem, maar niet bij alle overige personen aanwezig was. Wie deze geestelijke zekerheid bezit, kan er alzoo wel voor zich zelf onwrik-

baar in staan, maar hij kan ze aan anderen niet bewijzen, tenzij aan hen, in wier innerlijk leven dezelfde gesteldheid tot stand kwam. Eenerzijds heeft men alzoo te doen met de volstrekte, aan allen bewijsbare, en binnen het kader van ons eindig denken vallende exacte wetenschappen, en anderzijds met de geestelijke wetenschappen, wier resultaten alleen door dezulken gevat worden, die er geestelijk het orgaan voor bezitten. Zoo min een blinde de kleuren kan beoordeelen, of een stokdoove de theorie van het geluid, evenmin kan een onderzoeker, die het geestelijke orgaan mist, de uitkomst van het geestelijk onderzoek keuren of overnemen. En dit nu heeft teweeg gebracht, dat de exacte wetenschappen zich al meer gingen aandienen als *de wetenschap*, en dat *de wetenschap*, als het eenig ware middel om tot waarheid te geraken, zich tegen het geloof overstelde.

In zooverre was hierop dan ook niets aan te merken, als men zich stipt tot de zienlijke dingen bepaalde, en niet anders dan de waarheid der zienlijke dingen op het oog had. Maar juist aan deze voorwaarden is niet voldaan. De mannen der exacte wetenschap hebben zich gedurig uitstappen veroorloofd op een terrein dat het hunne niet was, en zich gewaagd aan het opbouwen van allerlei stelsels, voor wier juistheid hun alle grond ontbrak. En aan den anderen kant hebben zij, die zich aan de historische en geestelijk-zielkundige wetenschappen wijdden, ook voor hun wetenschap geheel ten onrechte gelijke erkenning van zekerheid opgeëischt, als gold op het terrein der natuurkundige wetenschappen. Zoo verwarden ze tweeërlei zeer onderscheiden gebied, vatten beide onder den éénen naam van *de wetenschap* saam, en gingen er nu trots op, dat ook in geestelijke aangelegenheden *de wetenschap* het recht had, zich tegen *het geloof* over te stellen, en even zeker en vast als de natuurwetenschappen uit te wijzen en uit te maken, wat waarheid en wat waanvoorstelling was. Dit liep nog minder gevaar bij de hoogstaande geleerden van den eersten rang. Zulke geleerden toch kenmerken zich steeds door zekere bescheidenheid, maar dit pochen

op „*de wetenschap*" liep al spoedig de spiegaten uit bij de mannen van tweeden en derden rang, en vooral bij hen, die zelf niet onderzochten, maar op de resultaten van anderer onderzoek afgingen. Met name bij den ongeloovigen onderwijzersstand, en in de pers van den tweeden rang, werd dit vergoden van de dusgenaamde *wetenschap* een hinderlijke hebbelijkheid, en het is vooral uit deze lagere sferen, dat dit verheerlijken van „*de wetenschap*" tegenover „*het geloof*" is komen opzetten. En omgekeerd sprak het vanzelf, dat een ieder wiens innerlijke gesteldheid, wiens subjectief bestaan, door het orgaan des geloofs, een hoogere vatbaarheid verkreeg, wel dankbaar en zonder aarzelen de onomstootelijke resultaten van de exacte wetenschap als nieuwe vondsten boekte, maar zich critisch overstelde tegen al wat ook op geestelijk terrein zich als de toongevende en de geesten beheerschende theorie, onder den hoogen, maar geroofden eerenaam van „*de wetenschap*" aandiende.

Juist zoo nu stond het bij het opkomen van de Christelijke religie in de heidenwereld van Griekenland en Rome. Nooit, met één woord niet, heeft een der apostelen getornd aan de op het terrein der exacte wetenschap toen reeds verkregen resultaten. Daar is niet aan gedacht. Daarvan is geen spoor in eenig apostolisch geschrift te ontdekken. Wat de Schrift daarentegen wel als valsche „wetenschap", als verdoolde „wijsheid" en als „schijn-philosophie" aantast en te keer gaat, is de ingebeelde zekerheid, die ongeloovige denkers destijds reeds waanden, voor hun op gissingen, vermoedens en onderstellingen rustende stelsels te kunnen opeischen. De exacte wetenschap heeft tot voorwerp van haar onderzoek de wereld der zienlijke, hoorbare en tastbare dingen. Op dat terrein is ze sterk, en zoo lang ze zich daartoe bepaalt, verdient ze, mits het onderzoek nauwkeurig zij, vertrouwen, toejuiching en dank. Maar de exacte wetenschap weet niets omtrent den oorsprong der dingen, niets omtrent den geest, niets omtrent een geestelijke wereld buiten onze

aarde, en evenzoo niets omtrent de werking, die van den geest op de stof kan uitgaan. Geheel het geestelijk gebied, dat zooveel hooger staat en zooveel ingewikkelder en fijner is dan het gebied der stoffelijke dingen, ontgaat haar en ligt buiten het terrein van haar onderzoek. Omtrent een eenheid van plan in het verloop en de historie dezer wereld, weet ze u niets te zeggen. 's Menschen bestemming na den dood, en het eeuwige wat daarna komt, is voor haar achter een ondoordringbaren sluier verborgen. Zelfs de worsteling op zedelijk gebied tusschen het heilige en onheilige, de oorsprong van die worsteling, de besturende macht die deze worsteling leidt, en wat van die worsteling het einde zal wezen, ontgaat aan de exacte wetenschap ten eenenmale. Van een Godsbestuur, dat alle dingen beheerscht, weet ze u niets te vertellen. En komt ze eindelijk op het hoogste, op de religie, en op het heilig Voorwerp der aanbidding van deze religie, dan spreekt ze als een blinde over de kleuren, en heeft, wil ze oprecht en eerlijk zijn, haar volslagen onkunde te belijden.

Maar juist hiertoe konden de mannen dezer wetenschap niet komen. Ze voelden zeer wel, dat al deze geestelijke vraagstukken innerlijk van veel hooger belang waren dan de problemen aangaande het zienlijke waaromtrent ze zekerheid wisten te verkrijgen, en konden er daarom niet toe komen, op dit veel hooger gebied hun *onwetendheid* te belijden. Van daar dat ze zich het recht aanmatigden, om ook op dit geestelijk gebied een hoog woord te spreken. Met hun phantasie, uit gissing en vermoeden of door ongelooflijke denkgymnastiek, vormde ze zich dan omtrent het geestelijke en omtrent alle geestelijke vraagstukken een kunstig in elkaar gezette voorstelling, noemden dit hun stelsel, en gaven dit luchtig in elkaar gezette stelsel, waaronder elk fundament ontbrak, voor *de* waarheid, voor *de* wijsheid, voor *de* wetenschap, voor *de* philosophie uit. Reeds het nuchtere feit echter, dat wijsgeer na wijsgeer opstond, om het stelsel van zijn voorganger uiteen te slaan, en er zelf weer een ander stelsel tegenover te plaatsen, bewees de broosheid en

onbetrouwbaarheid van hun bouw. Zoo kwam school tegenover school te staan. Elke school gaf een andere levensopvatting en een andere wereldbeschouwing. En door deze valsche stelsels smoorden ze den waren dorst naar God in het menschenhart, en trokken de geesten naar hoovaardij of zingenot of eeuwigen twijfel. En het eind was, dat, bij al hun hoog opgevijzelde wijsheid, de fijnste kiemen van het menschenhart verdorden, en de ziel geen vrede kon vinden in haar eindeloozen strijd. Toen nu het Christendom optrad, om juist die kiem van het menschelijk hart tot nieuw leven te wekken, en aan het eindeloos geslingerde zielsbestaan den vrede van boven, die alle verstand te boven gaat, uit louter genade te brengen, kon het vanzelf niet anders, of de Christelijke religie moest zich scherp en principieel tegen alle deze ingebeelde en van God afleidende „wijsheid" overstellen, ze ontwrichten, ze in haar ijdelheid ten toon stellen, ze uit den geest der menschen wegslaan, en zoo het erf vrij maken voor wat de Schrift noemt, „de *stichting*" van het Christelijk gemoedsleven. Nooit mag hieruit dus afgeleid, dat het Christendom een vijandige positie tegenover de echte wetenschap zou hebben aangenomen. Er volgt alleen uit, dat het Christendom, om zich den weg tot het menschelijk hart niet versperd te zien, weg brak en te niet deed wat geen wetenschap was en zich toch op geheel valschen grond als zoodanig aandiende. Het stond toen gelijk het ook nu weer staat. Echte wetenschap juichen ook wij van harte toe, maar we handhaven den stelregel van het: „Schoenmaker, houd u bij uw leest," en zoo dikwijls we ook nu stuiten op stelsels, gebouwd op vermoedens en onderstellingen, die geestelijke dingen, waaromtrent men buiten het geloof niets weet, pogen te verklaren of weg te cijferen, zullen we van deze stelsels het étiket van „wetenschap" dat men er op plakte, afnemen, en pogen onzerzijds die Christelijke levensopvatting en wereldbeschouwing er tegenover te plaatsen, die rust op wat God ons heeft geopenbaard.

Ge kunt van Australië niets weten, tenzij ge er zelf heen gaat, of iemand, die er vertoefde, u meldt hoe 't er is. En juist zóó staat het voor ons met de onzienlijke wereld. Hoe 't daar is, zullen we zien, als we er komen, en tot zoo lang weten we er niets van, tenzij ons uit die onzienlijke wereld een openbaring toekomt, of iemand, die er was, tot ons nederdaalt. Zelfs van hetgeen omgaat in het innerlijk leven van de geestelijke wereld weten we zoo goed als niets. De apostel zegt zoo terecht, dat alleen de geest des menschen weet wat in den mensch is; en zelfs elke persoonlijkheid van beteekenis is voor ons zulk een wonder mysterie, dat men niet ten onrechte gezegd heeft, dat ons leven te kort is, om te kennen één eenigen mensch. Het ware daarom zeer wel denkbaar geweest, dat ook de mensch als creatuur even weinig kon te weten komen, wat en wie God is, als een lijster, in de kooi aan den voorgevel van Gladstone's huis opgehangen, vatten, voelen of begrijpen kon, wat er omging in het hoofd en hart van dezen grooten staatsman. Maar zoo is het niet. De mensch, naar Gods beeld geschapen, is begaafd met godsdienstig gevoel en met het vermogen om zijn God te dienen. En hiermee nu is het geheel in overeenstemming, dat God hem niet in de duisternis laat omdolen, maar hem bestraalt met openbarend licht, en zich door den mensch kennen laat. Die openbaring nu is in Christus, die in den hemel was, en uit den hemel tot ons nederdaalde, tot die hoogste volkomenheid opgevoerd, waarvoor ze op deze zondige wereld vatbaar was, en zoo alleen zijn ons de gegevens verstrekt, waaruit het ons mogelijk is, onze kennis op te bouwen op geestelijk gebied, omtrent de grootheid van God, den oorsprong der dingen, het wereldbestuur, ons innerlijk zielsbestaan, onze roeping, onze bestemming en onze eigen toekomst. En zóó is dan ook deze openbaring van Christus de wereld niet ingegaan, of het heidendom *viel* in alle streken waar de Christelijke religie binnendrong, en de wijsheid der inbeelding, waarin de geleerden dier dagen zich vermaakt hadden, werd te niet gedaan. Het waren de kleinen naar de wereld, de eenvoudigen, de zwakken en geringen,

die het eerst die hooge openbaring aangrepen, maar toch ook de hoogere standen volgden, en niet lang meer, of na bange, harde worsteling bleef tegenover de hoog uitgedachte wijsheid der Grieken, aan de macht der Openbaring en daarmee aan het Christendom de triomf.

Toen is, waartoe het verheeld, in den eersten aanloop zekere neiging ingeslopen, om zich eenzijdig op het gebied der Openbaring terug te trekken, en de beteekenis der exacte wetenschap te onderschatten. Onnatuurlijk was dit niet. De exacte wetenschap had zich destijds nog geen eigen terrein veroverd, en was bijna allerwegen vermengd met en opgelost in wat zich als *„wijsheid"*, als stelsel, als opvatting van het leven aandiende. Tengevolge hiervan stelde zich alles wat destijds wetenschappelijk heette, vinnig tegen de Christelijke religie te weer, en het lag in den aard der zaak, dat de studie van Christelijke zijde er zich allereerst op toelegde, om dien aanval van het toenmalige intellectualisme af te slaan. Daarbij kwam, dat geweldige beroeringen de toenmalige maatschappij ineen deden zinken en de eens zoo hoog staande beschaving van de Grieksch-Romeinsche wereld te niet deden gaan. De stroom van de Christelijke religie vloeide vooral af naar de nog onbeschaafde volken van midden- en west-Europa, en in deze nieuwe wereld moest alles van meetaf weer worden opgebouwd. In die eerste periode van de wedergeboorte van deze nieuw-bekeerde volken viel er zelfs aan geen ontwikkeling der wetenschap te denken. Maar nauwelijks is men die eerste periode te boven gekomen, of de school neemt hooger vlucht, de wetenschappelijke studie wordt weer opgevat, en niet lang meer, of de Universiteiten treden ten tooneele, breed begint de studie de vleugelen uit te slaan, en almeer nadert de dag dat ook de exacte wetenschap wortel begint te schieten. Ook in de dagen der Reformatie ziet ge, hoe onder het Christelijk bewind van onze toenmalige Republiek de stichting van Leidens Academie als een der eerste regeeringsdaden op den voorgrond treedt. Vergelijkt men dan ook wat de heidensche acade-

miën van Athene en Alexandrië, en daarna de Mohamedaansche scholen van Ispahan en Bagdad, of ook de Joodsche scholen van Pumpeditae en Tiberias als duurzaam resultaat voor de wetenschap hebben opgeleverd, ja, wat de groote Mohammedaansche universiteit in Caïro, met haar 10.000 studenten, nu zelfs nog is, met wat in het Christelijk Europa de glorie van het Universitaire leven is geworden, niet nu pas, maar evenzoo in de 16e, 17e en 18e eeuw, dan is het feit niet te weerspreken, dat, beter dan ergens elders, juist in het Christenland de wetenschap tot krachtige bloei en ontwikkeling is gekomen. Een stichting als die der Calvinistische Universiteit te Amsterdam toont ten overvloede, wat prijs, niet het minst in Calvinistische kringen, op de wetenschappelijke ontwikkeling gesteld wordt. En waarlijk, wie op de hoogte is van de wetenschappelijke litteratuur, die van Roomsche zijde het licht zag, kan, zoo hij oprecht wil zijn, niet loochenen dat ook onder hen de wetenschap bloeit.

Toch is dit bewijs uit de historie ons niet genoeg. We moeten ook hier op den Christus en op de Schrift zelve terug gaan. Wat heeft nu, zoo kunt ge vragen, om slechts dit ééne te noemen, b. v. het plantenrijk met den Christus uitstaande? Hun die dit vragen mochten, zij geantwoord, dat de Christus is het eeuwige Woord, en dat door dit eeuwige Woord alle dingen, en dus ook het plantenrijk en het dierenrijk, geschapen zijn. De eeuwige gedachten Gods, die in heel de schepping en zoo ook in het planten- en dierenrijk haar belichaming vonden, zijn alleen door het eeuwige Woord in alle creaturen tot die belichaming gekomen. Er is geen bloem en geen zangvogel, die niet iets eigens uit de gedachten Gods vertegenwoordigen, en wat ze daarvan vertegenwoordigen is door het eeuwige Woord in alle creaturen ingelegd en ingeschapen. De Schrift sluit den Christus niet in het genaderijk, noch in de wereld der menschenkinderen op, maar stelt heel de schepping, de zienlijke zoowel als de onzienlijke schepping, hier op deze aarde, en beneden

deze aarde, in rechtstreeksche afhankelijkheid van den Christus. Reeds in het Oude Testament wordt de Wijsheid verheerlijkt niet als een vinding van menschen, maar als bij God zijnde van eeuwig. „Ik ben van eeuwigheid gezalfd geweest, van den aanvang, van de oudheden der aarde aan. Ik was geboren als de afgronden nog niet waren, aleer de bergen ingevest waren. Hij had de aarde nog niet gemaakt, noch de velden, noch den aanvang van de stofkens der wereld. Toen Hij de hemelen bereidde, was ik daar." (Spreuken VIII:23—27). Niets wordt alzoo buiten den Zoon gesloten. Welk rijk der natuur, wat star of komeet ge ook nemen wilt, ja al wilt ge afdalen tot de eerste beginselen en de stofjes der aarde, het staat alles met het eeuwige Woord, het staat alles met den Christus, niet in zijdelingsch, maar in rechtstreeksch verband, en er werkt geen kracht in de Natuur, en er is geen wet, die de werking van deze kracht beheerscht, of 't is al van dat eeuwige Woord uitgegaan. Het is daarom zoo ongerijmd, te zeggen, dat de Christus wel in de geestelijke dingen is, maar dat de natuurkundige wetenschappen buiten hem vallen en met hem geen aanrakingspunt gemeen hebben. In zekeren zin moet ge veeleer zeggen, dat alle dieper indringen der kennis in het wezen der Natuur te hooger de majesteit van het eeuwige Woord verheerlijkt.

En dit nu is niet een gewrongen combinatie. De Apostel zelf spreekt het zoo klaar en duidelijk uit als het slechts kan, als hij ons betuigt, dat „in den Christus *alle schatten der kennis en der wijsheid* verborgen zijn". Let wel, niet maar wijsheid, maar ook *kennis*, en niet maar *iets* van die kennis, maar *alle* schat van die kennis en van die wijsheid in den Christus verborgen. En hoe zou 't anders kunnen? Hij, door wien alle dingen geschapen zijn, die in alle creatuur, hoog of laag, de gedachten Gods schiep, die ze zouden uitdrukken, en daartoe in elk creatuur de krachten, wetten en functies inschiep, waardoor ze zijn wat zij zijn, hoe zou hij aan iets in de stoffelijke of geestelijke natuur vreemd kunnen wezen? Hoe zou er iets in het creatuur dan zijn of werken kunnen, dat

niet hij er alzoo in tot bewustzijn en werking had gebracht? Niet alleen kent hij en doorgrondt hij heel de Natuur, maar wat er in is, heeft hijzelf er opzettelijk alzoo in gelegd. En wat zou dan de kennis van een Linnaeus in het rijk der planten zijn, vergeleken bij de kennis die de Christus er krachtens de schepping van bezit? Alle natuurstudie is, evenals alle studie der zielkunde, der anthropologie, der volkenkunde of wat ge ook wilt, de uitstraling van een nieuwe heerlijkheid die in Christus verborgen is. En daarom, al heeft de machtige winste in kennis, die de laatste eeuw ons bracht, de geestelijk onaandoenlijken in trots op eigen wijsheid van het geloof vervreemd, al wat ons aan nieuwe kennis, met name ook omtrent de Natuur, geboden werd, aanvaarden wij als belijders van den Christus met dankzegging, omdat we er het heilig merkteeken van oorsprong op zien schitteren, en weten, dat het nog slechts een stuksken is uit „alle die schatten van kennis en van wijsheid, die in den Christus verborgen zijn."

XIV.

Universalisme.

> En dit Evangelie des Koninkrijks zal in de geheele wereld gepredikt worden tot een getuigenis allen volkeren; en dan zal het einde komen.
> MATTH. 24:14.

HET eigenaardig stempel op onzen tijd is gedrukt, ten eerste door de verrassende macht die de mensch over de Natuur verkreeg, ten tweede door de bewonderenswaardige uitbreiding van onze kennis, maar ook ten derde gelijk we zagen, door het schier tooverachtig opkomen van telkens nieuwe middelen van verbinding en verkeer, waardoor allengs *heel de wereld*, met *alle* land en *alle* volk, in het ééne groote

complex van 's menschen heerschappij is opgenomen. Ook dit laatste moest afbreuk doen aan den bloei van het godsdienstig leven, aan den bloei van de Christelijke religie, en zoo ook aan de erkenning van het Koningschap van Christus. Met nadruk is hierop reeds in het 6de artikel van deze volgreeks gewezen. We voegen er thans aan toe, dat het snellere verkeer grootere bewegelijkheid aan het leven schonk, de stilheid ook van den Sabbath verbrak, het kerkbezoek deed afnemen, en voor wie kennis maakte met de landen van den Islam en met de volkeren van het heidendom, zoo licht leidde tot een vergelijking van onze Christelijke religie met deze valsche religiën, die er op uitliep, om de *volstrekte* tegenstelling in een *betrekkelijk* verschil te verzwakken, het Christendom met alle overige religiën als eene slechts in graad verschillende openbaring van de ééne religieuse idee op te vatten, om ten slotte, zij 't in veel kleiner kring, nu reeds die andere religiën als voortreffelijk boven het Christendom te loven. In de dusgenaamde godsdienstige wereldcongressen is deze zienswijze op eene voor de Christenen krenkende wijze tot uiting gekomen. De priesters van Buddha maakten zich niet aan grootspreken schuldig, toen ze betuigden meer liefde voor het Buddhisme in de Christenwereld, dan voor Christus in het land van Buddha gevonden te hebben. Perzen dorsten verzekeren, dat hun Sufisme het moderne Europa toesprak, terwijl er omgekeerd in Perzië zoo goed als geen enkel Perzisch Christen wordt gevonden. En hoe de Islam door gedoopte Christenen vaak boven het Evangelie wordt verheven, vernam een ieder, die zijn oor bij onze koloniale magnaten of bij Engelsche machthebbers in Voor-Indië en Egypte te luisteren legde. Ook deze ommekeer heeft begrijpelijkerwijs onder de trouwe belijders van Christus' koningschap ergernis gewekt, en ook wat dit punt betreft, behoort alzoo met ernst de vraag te worden overwogen, of die opneming van *heel de wereld* in onze menschelijke ontwikkeling te beoordeelen is als iets, dat van Christelijk standpunt te betreuren valt, dan wel of het dient toegejuicht als een eisch van de Christelijke religie zelve, zóó dat niet het feit zelf,

maar alleen het verkeerde gebruik ervan gemaakt, valt af te keuren.

Ook deze vraag moet scherp onder de oogen worden gezien. Zonder helder in te zien, in welke verhouding de Christelijke religie zich tegenover dit insluiten van heel de wereld in de sfeer onzer menschelijke actie krachtens de Schrift zelve plaatst, staat de belijder der Christelijke religie machteloos tegenover de religieuse verwoesting die ook door deze nieuwe orde van zaken is aangericht. We zien de materieele belangen der volken al meer de eerste plaats innemen. De dusgenaamde wereldmacht begint alle specifiek nationale leven te drukken. Er ontwikkelt zich een cosmopolitische gesteldheid, die voor het echt patriottische gevoel voor den geboortegrond geen plaats meer laat. Zelfs wil men door een mechanisch ingezette wereldtaal de kracht der historische landstalen breken. Al het bijzondere en eigenaardige lost zich op in het algemeene en aan alle volken gemeenschappelijke. De kern en pit, die juist in het bijzonder leven schuilt, verzwakt en gaat te loor. En over heel de wereld vormt zich almeer een kring van modern leven, dat zich onder den eerenaam van beschaving en humaniteit aandient, om juist daardoor in den grond aan alle religie, maar vooral aan de Christelijke religie, de gehoorzaamheid op te zeggen. Nu reeds heeft zich deze beweging onder den naam van anticlericalisme vrij sterk in de meeste landen van Europa ontwikkeld. Dit anticlericalisme maakt zich, ter terugdringing van het Christendom, in Italië en Spanje, in Frankrijk en Oostenrijk, in Duitschland, België en Nederland op. En ten slotte komt dit alles neer op een steeds beslister, steeds vijandiger poging, om het koningschap van Christus te niet te doen.

In zijn diepsten grond woelt hieronder geen andere tegenstelling dan die tusschen den God van Israël en de afgoden. Nergens is in de Schrift ook maar een spoor te ontdekken van de voorstelling, alsof wel de Jehovah der vaderen hooger dan de andere goden stond,

naar alsof toch ook de afgoden als wezenlijke goden, zij 't ook van ageren rang, te eeren waren. Van een vergelijkende waardeering tusschen de afgoden der heidenen en den eenig waarachtigen God in Israël is in de Schrift geen sprake. Steeds spreekt zich de overtuiging uit, dat er slechts één God is, en dat alles wat zich naast of tegenover Jehovah als god poogt te verheffen, bij de afgoden te rekenen, en als zoodanig te verwerpen is. Dat aan alle religie iets gemeenschappelijks ten grondslag ligt, wordt betwist noch ontkend, maar dit wordt verklaard niet daaruit, dat de afgoderij een betrekkelijk recht bezit, maar heel anders uit het dubbele feit, ten eerste dat God zelf in onze menschelijke natuur het *semen religionis*, d. i. een godsdienstig zaad, inlegde, en ten tweede daaruit, dat uit het paradijs heel ons menschelijk geslacht zekere godsdienstige overlevering met zich nam. Het is altoos het werk Gods, waar op wordt terug gegaan, op wat God in den mensch legde krachtens zijn schepping naar den beelde Gods, en op wat God den mensch geopenbaard had vóór en onmiddellijk *na* den val. Nooit daarentegen wordt de afgoderij in een ander licht dan van *de leugen* geplaatst. Ze is pseudo-religie, d.w.z. valsche godsdienst, en ze ontrooft aan den levenden God de eere die Hem alleen toekomt. Alle afgoderij is daarom bestemd, om te niet gedaan en uitgeroeid te worden, en het einde moet zijn, dat alle afgod valt, en ten slotte alleen de van God gezalfde Koning de heerschappij over de geesten erlangt.

Zoo wordt noodzakelijkerwijs de grondtegenstelling tusschen God en de afgoden overgebracht op de tegenstelling tusschen de Christelijke religie en de valsche godsdiensten en, dieper opgevat, tusschen Christus, als den van God gezalfden Koning, en de onheilige geesten, die de heerschappij over de volkeren wisten te veroveren. Hiermee verschijnt de afgoderij in haar demonisch karakter. Het is de onheilige geest, die zich in deze godsdiensten genesteld heeft, en het zijn alleen de Joodsche en de Mohamedaansche religies, die, zij 't ook onder veel afdoling, aan den God van Abraham, Isaäc en Jacob vasthouden. De vraag of in deze heidensche godsdiensten

toch ook niet zekere kiemen van waarheid verscholen liggen, doet hieraan niets af of toe. In den jammerlijksten misdadiger ontdekt ge evenzoo soms nog trekken van karakter die u innemen. Dit alles duikt op uit wat God in de menschelijke natuur inplantte, en verontschuldigt in geen enkel opzicht, zoo min de misdaad van den misdadiger, als den onheiligen geest, die in deze afgoderijen aan het woord kwam. Bovendien moet men wel onderscheid maken tusschen de wijsgeerige gedachten, die zich in het Heidenland ontwikkelden, en veelszins zich met de afgodische religie vermengden, en den afgodischen eeredienst zelven, die door een eigen geest wordt beheerscht. De afgoderij in haar wezen is een overgegeven worden van den mensch in verkeerden zin, gelijk de apostel het ons betuigt; van daar dat ze steeds uitliep op het doen van dingen die niet betamen, en op het geven aan deze dingen, die niet betamen, van een heiligen schijn. Principieel werkt daarom in alle afgoderij een satanische drijfveer. Gelijk satan zelf zich geëmancipeerd heeft van den levenden God, en zich tot een valschen Overste der wereld heeft opgeworpen, zoo wil hij dat ook allerwegen valsche goden zich opwerpen, om Gode zijn macht, majesteit en eere te betwisten; en juist doordien er niet één afgod, maar allerwegen tal van afgoden werden opgericht, bleef aan satan de macht der eenheid en past hij het „verdeel en heersch" toe.

Juist hieruit echter volgt voor de Christelijke religie wat men genoemd heeft haar *universalisme.* Slechts is dit in zooverre misverstaan, dat men dit onder theologen bijna uitsluitend heeft opgevat in zijn tegenstelling tegen het *particularisme* der Joden in de dagen der Apostelen. Men kent het geding vooral door Paulus gevoerd tegenover die Christenen uit de Joden, die oordeelden, dat men, om Christen te worden, zich moest laten besnijden en de wet van Mozes moest onderhouden. Zij, die zoo oordeelden, sloten de Christelijke religie in het Jodendom op, achtten dat het Christen-

com als een Joodsche religie de wereld in moest gaan; dat het Jodendom in de wereld moest indringen, om vele heidenen in zijn volksgeheel in te lijven; en alzoo bestemd was, om, gelijk Israëlitisch zijn oorsprong was, zoo ook in geheel zijn verder verloop, Israëlitisch en nationaal-Joodsch te blijven. Dit is het *particularisme*, het opvatten van het Christendom als een *bijzondere* Joodsche religie. Daartegenover nu stelde Paulus, dat het Christendom de banden van het bijzondere nationale Joodsche leven moest breken; dat niet de uit Abraham geborenen, maar de in Christus geloovenden het ware Israël vormden; en dat dit geestelijk Israël zich niet aan het ééne Joodsche volk had aan te sluiten, maar alle volken der aarde moest omvatten. De Christelijke religie was nimmer Joodsch, al kwam ze op uit Israël; ze was de religie der *menschheid*, ze droeg een algemeen *menschelijk* karakter, ze beoogde *heel* ons menschelijk geslacht, *heel* de menschheid voor den Christus te winnen, en alzoo in geheel eenigen zin te zijn *de godsdienst der wereld*, zonder eenige nationale beperking. Dit is wat men genoemd heeft het *universalisme* dat in beginsel lijnrecht tegenover het Joodsche particularisme overstond.

Deze opvatting was niet een bijzondere opvatting van Paulus, maar genomen uit het hart van het Oude Testament; waarom hij dan ook gedurig zich op het Oude Testament beroept. Steeds werd in het Oude Verbond gepredikt, dat Jehovah niet de nationale particuliere God van Israël is, maar uit Sion alle volken en alle natiën beheerscht. Niet de kleine erve van Israël, heel de wereld is draagster van zijn heerschappij. Hij regeert niet alleen over het Joodsche volk in bijzonderen zin, maar evenzoo in algemeenen zin, over al de volkeren der aarde. Hij is de Koning der koningen, de Heere der heeren, en alle volken zijn zijn eigendom en aan zijn Goddelijke macht en heerschappij onderworpen. Grondtoon in het Oude Verbond is en blijft steeds: „Juich Gode, gij gansche aarde. De gansche aarde aanbidde U en psalmzinge U, zij psalmzinge Uw naam. Hij heerscht eeuwiglijk met zijn macht, zijn oogen houden wacht over

de heidenen. Looft gij volken onzen God, en laat hooren de stem zijns roems''. (Psalm 66 : 1—8). Of een ander maal: „Dat men op de aarde uwen weg kenne, onder alle heidenen uw heil. De volken zullen U loven, o God, de volken al te maal zullen U loven. De natiën zullen zich verblijden en juichen, omdat Gij alle volken zult richten, en de natiën der aarde die zult Gij leiden" (Psalm 67 : 3—5). En elders: „De Heere regeert, dat de volken beven. De Heere is groot in Sion en Hij is hoog boven alle volken. Gij gansche aarde juich den Heere". (Psalm 99 : 1, 2, en 100 : 1). En als „de koningen der aarde en de volken der heidenen zich opmaken tegen God en zijn gezalfden Koning, zeggende: Laat ons hun banden verscheuren en hun touwen van ons werpen, dan zal Hij die in den hemel woont lachen, Hij zal ze bespotten, en spreken in zijn toorn: Ik heb toch mijn Koning gezalfd over Sion, den berg mijner heiligheid", en wordt het aan de koningen der volken en natiën toegeroepen: „Nu dan, gij koningen, handelt verstandiglijk, laat u tuchtigen, gij rechters der aarde. Kust den Zoon, opdat hij niet toorne, en gij niet vergaat op den weg". (Psalm 2). En om wel te doen uitkomen, dat hiermee niet bedoeld is een aardsche heerschappij van Israël over de landen maar de heerschappij van Christus als onzen Koning over alle natiën en volkeren, betuigt de Heilige Geest in hetzelfde Oude Verbond, dat *Lo-ammi* zal worden *Ammi*, d. w. z. dat God volken die *niet* zijn volk waren, zal oproepen, om Hem tot een geestelijk volk, tot een geestelijk Israël te worden, en zulks onder tijdelijke verwerping van het vleeschelijk Israël.

Toen nu de Christus verscheen, heeft reeds terstond na zijn geboorte Simeon hem in den tempel beleden als zijnde, in de eerste plaats zelfs, „een licht tot verlichting *der heidenen*", en Jezus zelf in zijn prediking sloot zich geheel hierbij aan. Hij was de goede Herder niet enkel van den schaapsstal van Israël, neen, hij had nog andere schapen, die niet van dezen stal waren, en deze moest hij

ook toebrengen. En wat veel meer zegt, toen hij scheiden zou van zijn jongeren, heeft hij 't uitgesproken, dat zij zijn getuigen zijn zouden, „niet alleen te Jerusalem, en in geheel Judea en Samaria, maar *tot aan het uiterste der aarde*," deels door hun gesproken, deels door hun geschreven woord en door de nawerking van hun prediking. Uitdrukkelijk verklaarde Jezus in het Doopsbevel: „Gaat henen, *onderwijst alle volken*, ze doopende in den Naam des Vaders, des Zoons en des Heiligen Geestes". En vooraf reeds had hij 't voorzegd, dat „zijn Evangelie gepredikt zou worden *in de geheele wereld*, tot een getuigenis *allen volken*", en dat dan eerst het einde zou komen. (Matth. 24 : 14). Toen hij opgevaren was ten hemel en gezeten aan Gods rechterhand, heeft God hem uitermate zeer verhoogd, „opdat in den naam van Jezus zich zou buigen *alle* knie dergenen die in den hemel, *op de aarde* en onder de aarde zijn, en opdat *alle* tong zou belijden, dat Jezus is de Christus, tot heerlijkheid Gods des Vaders". In de Openbaringen van Pathmos gaat dan ook de lofzang op van allen, „die gekocht zijn door het bloed des Lams, uit *alle natiën, volken* en *tongen*", en is het Gods gezalfde Koning, die verheerlijkt wordt als de Koning aller koningen, en de Heer van alle heeren.

Hierin nu ligt iets veel hoogers dan het Universalisme, dat protesteert tegen de bekrompen opvatting, alsof de Christus alleen de Messias der Joden zijn zou. Er ligt in de groote, de machtige, de alles beheerschende gedachte, dat de wereld tot aan de uiterste einde der aarde, met inbegrip van alle volken en natiën, één eenige menschheid vormt; dat geheel die wereld in eenzelfden levensband moet worden saamgetrokken; en dat het gansch ons menschelijk geslacht is, dat God in zijn gezalfden Koning oproept, om onze hooge bestemming te vervullen. Om de zeer ver gaande strekking van deze gedachte te doorgronden, moet ge u indenken in de opvatting die men in Jezus dagen van *de wereld* had. Als we in Lukas **2** lezen, dat er een gebod uitging van keizer Augustus, dat *heel de wereld* zou beschreven worden, wordt hiermee slechts een zeer

klein deel van Afrika, een iets grooter deel van Azië, en nog niet de helft van het tegenwoordige Europa bedoeld. Zóó ver strekte zich het bewind van Rome's keizer uit, en het rijk van den Romeinschen keizer nam men voor heel de wereld. Wel had men een vaag begrip, dat er ook buiten de grenzen van dat rijk nog barbaren leefden of omzwierven, maar deze rekenden niet mee. Deze vormden de wildernis der volkeren, die het wereldrijk op zijn grens omgaven. Van een eenheid van al wat mensch was, wist men niet af, van een alle volk omvattend menschelijk geslacht had men geen denkbeeld. De wereld, gelijk wij die kennen en verstaan, zonk weg in mysterie. En *„de wereld"* noemde men alleen dat kleine deel van onze aarde, dat aan den scepter van Rome's keizer onderworpen was.

Juist met het oog hierop nu heeft het zoo ernstige beteekenis, dat de Schrift steeds de eenheid van *heel ons menschelijk geslacht* in het oog vat. Jezus zegt ons, dat zijn Evangelie niet alleen tot de volken van het Romeinsche rijk, maar tot *„alle volken"* moet gebracht worden, en dat zijn rijk moet worden uitgebreid tot *„aan de uiterste einden der aarde"*. Zoo verwerpt Jezus de beperkte opvatting, alsof het rijk van Rome's keizer *heel de wereld* was, en stelt daar tegenover *zijn* rijk, dat ver over de grenzen van dat Romeinsche rijk, zich tot *alle* volken, ja, tot *de uiterste einden der aarde* zal uitbreiden. Eerst hier komt alzoo de cosmopolitische idee te voorschijn, die grootsche wereldgedachte, die thans bezig is zich te verwezenlijken. En in dat licht moet het dan ook verstaan, als het ons in het Evangelie van Johannes betuigd wordt, dat God alzoo lief *„de wereld"* heeft gehad, dat Hij, haar ter behoudenis, zijn eeniggeboren Zoon heeft geschonken; of wat in den Zendbrief van Johannes ons betuigd wordt, dat de Christus een verzoening is „niet alleen voor onze zonde, maar voor de zonde *der gansche wereld*". En dat de apostel Paulus dit met volkomen helderheid doorzag en begreep, blijkt wel uit wat hij in Col. 3 : 4 schreef, dat er „in Christus niet is Jood en Griek, Barbaar en Scyth, maar dat het is Christus alles en in

allen". Juist toch onder dien naam van Barbaar en Scyth bedoelde hij die groepen verafgelegen of omzwervende volken, die het begrip der menschheid, als één geheel genomen, moesten volmaken. Hiermee in verband heeft 't dan ook zoo hooge beteekenis, dat de Schrift des Ouden Testaments ons de afkomst van heel het menschelijk geslacht uit één menschenpaar leert; na den zondvloed gespreid in drie geslachten; daarna de splitsing van de volken bij Babylon; en dat ze ons zelfs geslachtstafels voorlegt, om de eenheid van alle natiën in den stamvader van heel ons menschelijk geslacht te doen uitkomen.

Er is alzoo geen sprake van, alsof de opneming, door snelle verbinding en beter verkeer, van alle deelen der aarde en van alle volk en natie in ééne alomvattende menschelijke actie, tegen de grondgedachte van het Christendom zou ingaan, en door ons, Christenen, zou moeten betreurd worden. Dat ook deze allesbeheerschende ontwikkeling van ons menschelijk leven misbruikt is en wordt, en zich thans almeer in niet geringe mate tegen het Christendom keert, valt niet te weerspreken, maar nooit mag dit ons op het dwaalspoor leiden. De opneming van heel de wereld in één verband en in één wereldverkeer is integendeel de verwezenlijking van een gedachte, die, aan het Heidendom vreemd, uit den Christelijken wortel is opgekomen, en op het innigst met de belijdenis van het ware monotheïsme en van den Christus als den Koning van het wereldrijk samenhangt. Toen buiten Israël dit machtige denkbeeld nog niet was opgekomen, en veeleer door de afgodische splitsing en deeling der volken werd tegengewerkt, was in Israël het besef van de eenheid van ons menschelijk geslacht tot aan de uiterste einden der aarde reeds ontkiemd; en voor zooverre het in Israël, vooral na de Maccabëen, nog door nationale bekrompenheid onderdrukt was, is het door geen minder dan door den Christus zelve als de heerlijke eenheidsgedachte, die de volken leiden moest, zoo beslist het slechts

kon, op den voorgrond gesteld. De opvatting van heel de wereld, van heel ons menschelijk geslacht, en zoo ook van alle natiën, volken en tongen als één onlosmakelijk door God in het leven geroepen organisch geheel, en dan ook de roeping om door verbinding en verkeer die eenheid van ons menschelijk geslacht tot uiting te doen komen, is een principieel Christelijke gedachte, en die zonder het Christendom nooit verwerkelijkt zou zijn. Wel verre van om haar schaduwzijde de machtige gebeurtenissen, die hiertoe geleid hebben, te betreuren, voegt het ons deze wending in de historie dezer wereld met vreugde te begroeten, en er een ommekeer van zaken in te zien, die niet kon uitblijven, zou het Koningschap van Christus zich in zijn vollen glans ontplooien. Dat wij, Christenen, niet gereed staan, om hiervan aanstonds het volle profijt te trekken, dat deze ommekeer ons overrompelde en verdeelde en daardoor machteloos vindt, hebben we als onze eigen schuld voor God aan te klagen. Jammeren baat hier niet. Alleen inkeer in ons zelven en opwaking van Christelijke energie kan hier 't medicijn wezen, dat betere dagen belooft. Zelfs der Zending, die in dit verband zoo grootsche taak reeds volbracht, maar, vergeleken bij haar hooge roeping, nog al te zeer in het beperkte en kleine opgaat, voegt het haar roeping opnieuw in te denken. Maar bovenal voegt dit zelfonderzoek aan de Christelijke kerken in onze Europeesche en Amerikaansche Staten, om tot Christus als haar van God gezalfden Koning terug te keeren, opdat niet de Kerk, die naar de vreemde volken haar Zending laat uitgaan, zelve in eigen boezem opnieuw door heidensche denkbeelden overstroomd worde, haar invloed op 't eigen volk inboete, en zich te schamen hebbe, als Buddhisten of Mohamedanen uit het verre land Christus' Kerk in het midden van de Christen-natien komen bezien.

XV.

Geestelijke eenheid.

> Het zal worden ééne kudde en één herder.
>
> JOHANNES 10:16.

DE Zending heeft het hooge denkbeeld, dat het om *de wereld*, om *de menschheid*, om *alle* volk en natie in de Christelijke bedeeling te doen is, van meet af gevat en nimmer uit het oog verloren. Ze is uitgetogen naar de de verst afgelegen streken, en heeft landen opgezocht, waar niets te halen en alleen het Evangelie te brengen was. Zoo deed ze niet eerst in de 19de en 20ste eeuw, maar van den aanbeginne, en hoe verder men thans weer in het Binnenland van Azië vooral doordringt, hoe meer men telkens stuit op historische gegevens, die van voorheen uitgeoefende Zending getuigenis afleggen. In de middeneeuwen heeft dat grootsche werk allerminst stilgestaan. Na de ontdekking van Amerika heeft men zich op de nieuwe wereld geworpen. Op het laatst der 18e eeuw trad naast de Zending vooral in Engeland de liefde voor de natuurvolken op, en streefde haar een oogenblik in de *Aboriginal Societies* op zijde, maar zonder haar te kunnen evenaren, en spoedig geheel door haar in de schaduw gesteld. Vooral toch in de 19de eeuw nam de Zending van alle kerken haar hoogste vlucht, en ten minste evenzeer als de betere communicatie en het veelvuldiger handelsverkeer, is het de Zending die ons het wereldbegrip verruimd heeft en het eenheidsbesef van heel het menschelijk geslacht onder ons heeft doen opleven. Heel deze actie der Zending is het uitvloeisel van Jezus' bevel, om *alle volken* te onderwijzen, en van zijn ordinantie, dat zijn Evangelie gepredikt moet worden „tot aan de uiterste einden der aarde", en alzoo bleek niet alleen in 't woord dezer ordinantie, maar sterker nog uit de machtige actie, die uit dat woord voortkwam, hoe de opneming van *heel* de wereld en *heel* ons geslacht in onze menschelijke bemoeiing wel

verre van tegen de grondgedachte van het Christendom over te staan, er veeleer uit is opgekomen en er machtig door is bevestigd. Wat thans tengevolge van de zich steeds uitbreidende handelsbeweging tot ontsluiting van heel de wereld, door het verkeer, geschiedt uit *stoffelijk* belang, komt op niets anders neer, dan op de voortzetting van hetgeen het Christendom reeds voor eeuwen begonnen was met de *geestelijke* bedoeling, of we psalmen hooren mochten, opgaande van het einde der aarde, lof en aanbidding opdragende aan Hem, die geheel deze aarde uit het niet tot aanzijn riep, en op haar bodem de menschheid als eenheid geschapen heeft.

Toch heeft de Zendingsbeweging en de handelsbeweging meer dan eens tot bewuste of ook tot niet-bewuste saamwerking geleid. De eene maal ging de Zending voor en volgde de handel haar voetspoor, een ander maal was de handelsbeweging voorgegaan, en was zij het die de prediking van het Evangelie bevorderde. Vooral Engelsche zendelingen zijn meer dan eens nog schier onbekende streken, vooral van Afrika, binnengetogen, om den weg te ontsluiten voor Engelands politieken invloed. Ten onzent moge de handel een tijdlang uit de hoogte op de Zending hebben neergezien, thans is ook dit gewijzigd, en zoo bij ons als bijna overal elders wordt nu almeer de Zending door den handel, en zelfs door het staatsbewind, hoogelijk gewaardeerd, niet natuurlijk om haar resultaten op geestelijk gebied, maar omdat ze den toegang tot het leven van ons nog vreemde stammen ontsluit, de aanraking met deze stammen ook voor den handel en voor het bewind vergemakkelijkt, en in de bekeerlingen een groep van de inlanders afzondert, waarop het bewind in oogenblikken van spanning rekenen kan. Onze Oost-Indische Compagnie heeft van oudsher op eene ernstige wijze de prediking van het Evangelie niet alleen, maar ook de kerstening der ingeborenen in onzen Archipel bevorderd. Nu nog is de bevolking van Amboina, tengevolge van die aloude prediking, bijna geheel Christelijk, en zelfs voor het leger trekt ons gouvernement van deze Christen-inlanders partij, omdat het mannen

zijn op wie men rekenen kan. Ware deze prediking krachtiger doorgezet, en ook in de 19de eeuw met meer degelijkheid vooral op de Buitenbezittingen volgehouden, zoo zou vermoedelijk de Islam daar nimmer zijn doorgedrongen, en ons bewind er thans veel vaster zijn geworteld. Op Nieuw-Guinea, Soemba en andere eilanden is de Zending nu nog de pionier, die er den invloed van Nederland vestigt, en zelfs op politiek gebied zijn thans alle partijen ten onzent het almeer over het hooge nut der Zending eens. Niet het minst ook door de vertaling der Heilige Schrift in de talen dezer volken, is de toegang tot deze natiën vergemakkelijkt, en is de eenheid van ons menschelijk geslacht ook in den stamboom der talen beter tot uitdrukking gekomen.

Juist op dezelfde wijze alzoo, als waarop de Christelijke religie onze verhoogde *macht over de Natuur* met vreugde als een vervulling van een Goddelijke ordinantie begroet, en de uitbreiding *van onze kennis op alle terrein* des levens door het Christendom gewild is en het Christendom in het gevlij komt, zoo ook, en zelfs in nog sterker zin, mag van de opneming van het geheel der wereld in onze menschelijke actie gezegd, dat ze niet anders is dan de uitwerking van een verheven gedachte, die het eerst door de Christelijke religie aan het woord is gekomen, en die in verband met de handelsactie en de kolonisatie, nog steeds voortgaat, het ware inzicht in de eenheid van ons menschelijk geslacht en in het regiment des Heeren onzes Gods over heel deze aarde te verhelderen.

Anders daarentegen verliep het met de Kerk van Christus zelve. In haar kondigde zich een eenheid aan, die zich hoog verheffen zou boven de gedeeldheid en de splitsing van de menschheid in rassen, natiën en volkeren. Babels spraakverwarring had die gedeeldheid en splitsing, als van God gewild, in het leven geroepen. Godes zou de eenheid van het regiment over heel het aardrijk zijn, en nimmer zou de eenheid van dat regiment bij een menschelijk heerscher

kunnen berusten. Babels spraakverwarring was een ingrijpen Gods, om de staatkundige eenheid van het wereldrijk te voorkomen. Toch heeft de Overste der wereld het er steeds op toegelegd, om de eenheid van het wereldregiment onder één menschelijk heerscher te doen terugkeeren. Keer op keer zijn er machtige heerschers opgestaan, die te vuur en te zwaard de omliggende natiën voor zich uitdreven, ze machteloos maakten en bij hun rijk inlijfden, om alzoo één machtig wereldrijk te stichten. Reeds bij de koningen van Perzië was deze gedachte aan het woord gekomen, onder Alexander den Groote nam de Griek dit denkbeeld van den Aziaat over, en het is ten slotte aan de keizers van Rome gelukt, het tijdelijk over het meer bekende deel der wereld te verwerkelijken. Het keizerlijk Rome leefde in de overtuiging, dat heel de wereld aan Rome onderworpen was. Uit het keizerlijk Rome is deze gedachte nogmaals opgenomen door Karel den Groote, en na hem hebben de aloude Duitsche keizers andermaal gepoogd, deze alomvattende idee opnieuw te te realiseeren. Ook Napoleon ging van gelijke gedachte zwanger. In drie werelddeelen had deze geheel eenige veldheer met zijn troepen gestreden. Ook nu nog is dat denkbeeld van een wereldheerschappij niet vreemd aan de Engelsche imperialistische politici. En om er ook dit nog bij te voegen, thans leeft dezelfde idee weer in geheel anderen vorm op, nu velen er cosmopolitisch van droomen alle volk en natie in één groote *wereldrepubliek* te vereenigen. Altemaal pogingen om tegenover de Goddelijke ordinantie, dat de menschheid in natiën en volken gedeeld zal voortleven, de trotsche gedachte te stellen, dat wij menschen uitnemend in staat zijn, geheel het menschelijk geslacht, onder één bewind en één recht, tot zijn hoogste macht te doen komen.

De door God nu reeds gewilde eenheid der menschheid is daarentegen een *geestelijke* eenheid, de ééne heilige, algemeene Christelijke Kerk, die in alle natiën en onder alle volken optredend, een beperkte, een andersoortige, een geestelijke, maar juist daardoor hoogere eenheid tot uiting zou brengen. En stelt men zich een

oogenblik voor, dat dit ideaal verwezenlijkt ware geworden, en dat al wat den Christus als Koning belijdt, over heel de aarde en onder alle volken, als eenheid, onder één concilie, kon optreden, dan maakt men zich nauwelijks een voorstelling van den invloed en van de macht op geestelijk gebied, die van deze ééne Kerk van Christus zou uitgaan. Om nu alleen aan de Zending te denken, is het klaar als de dag, hoe niets zoozeer den invloed der zending breekt als het optreden in het Heidenland van de Zending van drie, vier Kerken, die elkaar het licht in de oogen misgunnen, en juist daardoor op de inlandsche bevolking een zoo veelszins onverkwikkelijken indruk maken. Ter onzaliger ure echter is de verwezenlijking van dit hooge schoone ideaal gebroken, daardoor dat de eerste Christenkeizer de Christelijke religie tot Staatsgodsdienst verklaarde, de Kerk tot Staatskerk maakte, en hierdoor de vrijheid van Christus' Kerk in staatsbanden bond. Het is het Byzantinisme, dat hierdoor eens voor goed, en op bijna onherstelbare wijze, de eenheid der Kerk gebroken heeft. De Kerk was bestemd om als geestelijke eenheid hoog boven de gedeeldheid van ons geslacht in natiën en volken te staan, maar moest dan ook vrij blijven van de enge banden, die het Staatswezen onder deze onderscheidene volken in stand hield. De Kerk moest universeel blijven, en juist daardoor de nationale verscheidenheden in hooger eenheid saâmbinden. Door nu geheel in strijd hiermeê de Kerken zelve in den Staat op te sluiten en tot een nationaal goed te maken, ontnam het Byzantinisme aan de Kerk van Christus haar hoog ideaal in hare van de nationale gedeeldheid onafhankelijke positie. Dit brak haar kracht, en hoezeer men ook in Rome de zucht wrake, om op haar beurt als geestelijke macht het nationale leven en het bewind in de onderscheidene Staten van zich afhankelijk te maken, prijs verdient het, dat de Bisschoppen van Rome er steeds naar gestreefd hebben, om de nationaliseering der Kerk te voorkomen, en de bezieling van een Kerk, die, als wereldkerk, een geestelijke eenheid aan alle natiën zou waarborgen, te handhaven. Gelukt is dit niet, want slechts het

kleiner deel der Christenheid bleef in Rome's eenheid over. Eerst viel de Grieksche Kerk af, daarna in de 16e eeuw verlieten de Kerken der Reformatie Rome's eenheid; geheel afgezien nu nog van de kleine groepen die in Abyssinië, Egypte, Syrië en Klein-Azië een zeffstandig bestaan leiden. Of dit had kunnen voorkomen worden, kan in dit bestek niet worden onderzocht. Misschien ware de eenheid in stand gebleven, zoo de Bisschoppen van Rome de eenheid zuiverder geestelijk opgevat hadden, maar in elk geval moet voetstoots erkend, dat het vooral de Byzantijnsche gedachte der Caesaropapie was, die, onder de Oostersche en Slavische volken weer oplevend, aan de grondgedachte van Keizer Constantijn, in strijd met het grondbeginsel des Evangelies, nieuwe kracht schonk en haar nogmaals tot macht bracht. Zoo was het stellig in Rusland, in Turkije en in Griekenland, maar ook de Kerken der Reformatie gaan op dit punt allerminst vrij uit.

Het waren in de 16e eeuw niet het minst de vorsten van Duitschland, die de Reformatie in hun Staten bevorderd en doorgezet hebben, en Luther, voor dien steun dankbaar, heeft 't gevaar niet helder genoeg ingezien, dat voor de gezuiverde Kerken hieruit voortvloeide. Het was de Byzantijnsche idee van Keizer Constantijn, die door den invloed der rechtsgeleerden in Duitschland, vooral aan de Hoven, weer machtig was geworden. In deze denkbeelden opgevoed, voelden de Duitsche Vorsten zich gehinderd door den invloed van den Bisschop van Rome op hun onderdanen. Ze wenschten zich van dien hinderlijken invloed te ontslaan, en wisten nu niet beter te doen, dan zich op de manier van Keizer Constantijn in de plaats van den Opperbisschop te stellen. De titel zelfs van Opperbisschop werd daarbij aangenomen, en nu nog zijn de Duitsche landsvorsten *summus episcopus* in hun landskerk. Dit liep er vanzelf op uit, dat de Kerk in elk land een aparte kerk werd, dat de Kerk weer genationaliseerd werd en in de enge banden van het nationale leven werd

geklemd. Van elke poging om de Kerken der onderscheidene Staten in één gemeenschappelijk Concilie haar eenheid en regiment te doen terugvinden, werd al spoedig afgezien. Zoo werd het regiment der Kerk een tak van staatsdienst, haar eigen geestelijk karakter werd miskend, haar zelfstandigheid ging teloor. De regel vond ingang van het *cuius regio eius religio*, wat zeggen wil, dat wie in het land gebood, feitelijk had uit te wijzen, tot welke religie het volk zou behooren. Ieder onderdaan moest, als 't wel was, den godsdienst van den Vorst belijden. De Kerkidee ging in de Volksidee op. En ten slotte bleef van de machtige gedachte der Schrift, om, te midden van de gedeeldheid der volken, de eenheid van ons geslacht in de ééne, algemeene, Christelijke Kerk van Christus te belichamen, zelfs het flauwste spoor niet meer over. En wel heeft men den misgreep, die hierin school, gevoeld en zijn er later uit kracht der dusgenaamde Ireniek tal van pogingen aangewend, om de eenheid der Kerken te herstellen, maar, zonder onderscheid, leden alle deze pogingen schipbreuk. De Kerken waren in den Staat ingelijfd, genationaliseerd in Byzantijnschen zin, en de Vorsten lieten den gegrepen buit niet weer los. De Caesaropapie behield de overhand.

Ook ten onzent heeft de Remonstrantsche fractie hetzelfde beproefd, maar de Calvinistische geest bood weerstand. Niet genoeg, het is zoo. Het saamvallen van onzen bevrijdingsoorlog tegen Spanje met de reformatorische beweging heeft ook ten onzent in te engen nationalen band doen berusten, de Staatskerk bestendigd, en het geestelijk karakter der Kerken onvrij gemaakt. Maar al leden ook wij schade, toch toont het wereldkarakter, dat de Synode van Dordrecht droeg, hoe de geestelijke wereld-eenheid van Christus Kerk ten onzent niet werd losgelaten. Men gevoelde diep, dat de waarheid aller was, en dat deswege de kerken in Nederland noch alleen, noch eigenmachtig over de waarheid te beslissen hadden. Alle buitenlandsche Kerken van Gereformeerde belijdenis zijn daarom ter Synode van Dordrecht met de Nederlandsche Kerken verschenen, en al was het ook hier niet alles goud wat er blonk, het denkbeeld van de

eenheid der Kerk te midden van de verscheidenheid der natiën werd toch vastgehouden; en had men aan die verheven gedachte ook in de toekomst uitdrukking kunnen geven, het verloop onzer historie zou heel anders geweest zijn. Al spoedig echter hernamen de Staten de oppermacht, geen algemeene Synode mocht meer bijeenkomen, en zoo zijn ook onze Kerken van de wereldkerk afgebrokkeld, en almeer genationaliseerd. Niet in dien goeden zin, dat almeer ons nationale leven van den geest van Christus' Kerk doortrokken werd, maar, heel anders, in dien schadelijken zin, dat zelfs het verband met de buitenlandsche Gereformeerde Kerken steeds meer werd losgelaten, dat we een Kerkengroep op ons zelf vormden, en dat we niet meer voelden een schakel te zijn in de groote keten van Kerken, waarmeê Christus heel Europa omsnoerde. Hieruit moet 't dan ook verklaard, dat koning Willem I, met de beste bedoeling, zich als Souverein Vorst de bevoegdheid aanmatigde om aan de Gereformeerde Kerken de wet te stellen, en het staatscreatuur van het synodale stelsel in het leven riep, waaronder zoovele Kerken nog zuchten.

Dit alles nu hangt saam. Naar Gods wil en ordinantie moet de splitsing der menschheid in natiën en volken blijven voortbestaan en is ze bestemd om de volken een eigen nationaal bestaan te doen voeren, en hen in dat eigen nationale bestaan die eigenschappen en gaven ten bate van heel het menschelijk geslacht te doen ontwikkelen, die door God bijzonderlijk aan elk van die natiën en aan elk dier historisch geworden volkeren zijn toevertrouwd. Maar juist bij die gedeeldheid bleef de behoefte bestaan, om aan de eenheid der menschheid een hooger uitdrukking te geven. Dit is toen op averechtsche wijze beproefd in de onderscheiden wereldrijken, die door wereldveroveraars zijn gesticht, maar even snel zijn ondergegaan. En toen is de Christus verschenen, om door de stichting zijner ééne Kerk die zoo noodige geestelijke eenheid voor ons menschelijk ge-

slacht, te midden der nationale gedeeldheid, tot zichtbare uitdrukking te brengen. Onder het Apostolaat en zoo lang de vervolgingen aanhielden, heeft die geestelijke eenheid dan ook in drie werelddeelen stand gehouden, maar ter onzalige ure heeft keizer Constantijn Jezus' hooge en heilige gedachte te niet gedaan, door toch weer de Religie in den Staat op te sluiten, en aan het gezag van den vorst van het land te binden. De nationaliseering der onderscheiden Kerken drong de hooge gedachte van den Christus terug, en nog gaat soms ook ten onzent een geroep op, alsof de eeretitel van „vaderlandsche kerk" ooit een titel der eere kon zijn voor het Lichaam van Christus. Dit nu heeft er toe geleid, dat de wereld, buiten de Kerk van Christus om, de verloren eenheid van ons geslacht weer poogt te grijpen, en het is de snellere communicatie en het net der handelsbeweging, waardoor men thans, dwepend met het internationalisme, deze eenheid op stoffelijk gebied poogt te verwezenlijken. Smadelijk voor de Kerk van Christus, omdat men thans buiten haar om beproeft, en dit wel op stoffelijk terrein, wat zij geroepen was mits dan op geestelijk gebied tot stand te brengen. Doch zelfs die smaad kan genezing brengen, mits op voorwaarde, dat de Kerk zich vercotmoedige, niet vijandig inga tegen wat buiten haar om tot stand komt, en de eenheid der Kerk van Christus over heel de wereld weer najage, als heilig ideaal. En najage, niet door den Christus neer te trekken naar den lageren rang van godsdienstig genie of zedelijk voorganger, maar door weer met vereende kracht op te komen voor het *geestelijk* Koningschap van Christus.

XVI.

Het verloop der eeuwen.

> Gij weet zelve zeer wel, dat de dag des Heeren over ons komen zal als een dief in den nacht.
>
> Wij bidden u, dat gij niet haastelijk bewogen wordt, alsof de dag van Christus aanstaande ware.
>
> 1 THESS. 5:2 en 2 THESS. 2:2.

TEN besluite op het eerste gedeelte van onzen oproep voor het Koningschap van Christus, blijft ons nog deze ééne vraag ter beantwoording over, of metterdaad de Schrift ons het recht geeft, om voor de doorwerking van het Koningschap van Christus een zoo langdurig historisch proces te onderstellen, dat nu reeds over twintig eeuwen loopt, en nog eeuwen na ons vervullen kan.

We toonden aan, dat de eeregeving aan Christus' Koningschap met name in onze beschaafde kringen schade leed en op pijnlijke wijze daalde, zoo zelfs dat in onze toongevende kringen schier niemand zich meer om dat Koningschap bekreunt, en het zelfs in Christelijke kringen zijn hooge beteekenis verloor. Daarna spoorden we de oorzaken op, waaruit dit verzaken van het Koningschap van Christus te verklaren was, en wezen achtereenvolgens op de afneming van het besef van afhankelijkheid door de macht die de mensch over de Natuur had gewonnen, en op de reusachtige toeneming en uitbreiding van onze kennis. We wezen er op, hoe de stroom van het godsdienstig leven zelf, in het algemeen genomen, flauwer kabbelde en ten deele zelfs verzand was door de overspannen onrust van het leven, als gevolg van de snellere communicatie en het trekken van heel de wereld in den kring onzer menschelijke actie. En in het eind legden we er nadruk op, hoe, bij dit dalen van den stroom van het leven der godsvrucht, de geest uit de diepte opwaakte, om zich van de leiding der geesten meester te maken, zich een troon

te vestigen in de groote wereldsteden, zich daar den eeredienst van Mammon oprichtte, en de innerlijke leegheid van het gemoedsbestaan, die hieruit voortvloeide, bedekte onder de glorie der Kunst.

Gelijk voor de hand lag, heeft het Christenvolk, deze onheilige ontwikkeling van het leven aanziende, zich toen veelszins vijandig daartegenover gesteld. De afneming van onze afhankelijkheid van de macht der Natuur betreurend, heeft het de wetenschap in den ban pogen te doen, en zich uit de groote levensbeweging teruggetrokken, om in isolement en in rustige stilheid zijn godvruchtig leven voort te zetten. Zoo scheen het, of de macht van de Natuur, en de macht der wetenschap, en de rijkere oeconomische ontwikkeling, en de schatten der Kunst aan de wereld, die in het booze ligt, moesten worden overgelaten, en alsof de Christenheid niet anders had te doen, dan op de puinhoopen van Sions muren te treuren, en de wederkomst van Christus en hiermee het einde der dingen, in te wachten. Zoo waande men zelf vrij uit te kunnen gaan, en al de schuld van den loop der dingen op de booze wereld te kunnen werpen. Doch juist daarvan poogde ons betoog de onhoudbaarheid in het licht te stellen. We toonden aan, hoe ons veeleer medelijden betaamt met die vele afgedoolden, die, met den stroom afgedreven, het geloof niet meer grijpen konden. We stelden in het licht, hoe de Christenheid in eigen kring zich eveneens aan geloofsverslapping had schuldig gemaakt, en hoe met name de hooge en alomvattende beteekenis van het Koningschap van Christus ook onder ons op veel te laag peil gezonken was. Om dit te doen inzien, gingen we toen terug op het koningschap van den mensch, dat, bij Goddelijke scheppingsordinantie ingesteld, wel in den val verloren was gegaan, maar bestemd was, om in het Koningschap van den Zoon des menschen weer op te leven, en lieten uitkomen hoe satan zich inmiddels als Overste der wereld had opgeworpen, om door het weer opkomen van 's menschen valsch koningschap het Koningschap van Christus te verijdelen. Maar ook, hoe de Christus den Overste dezer wereld onttroond had in zijn dood en opstanding, en nu, gezeten aan Gods rechterhand, het rijks-

bewind aanvaard had, niet alleen over zijn Kerk en over zijn uitverkorenen, maar ook over de volken en natiën, over heel de ontwikkeling van het menschelijk leven, zoo geestelijk als stoffelijk; en hoe dientengevolge ook in de toeneming van onze macht over de Natuur en in het wondere opbloeien der wetenschap, een uitkomst moest worden begroet, niet alleen door hem gewild, maar door hem bewerkt, en onder zijn heerschappij tot stand gekomen. Alzijdig werd dit door ons toegelicht door te wijzen op de geestelijke werking, die, hoezeer achter al het zienlijke schuilend, toch den loop der dingen beheerscht.

Dit nu sluit in, en vandaar de laatste vraag die ons in dit verband te beantwoorden bleef, dat een langdurig historisch proces, wel verre van bij het Christendom weg te vallen, er veeleer door geëischt wordt. Hiervan is echter het besef slechts zeer flauwelijk tot de belijdende Christenheid doorgedrongen. Maar al te zeer leefde en leeft nog de voorstelling, alsof de geschiedenis der wereld op zich zelf staat, en alsof te midden van die ons vreemde geschiedenis der wereld, de Kerk van Christus haar pelgrimsreis voortzet, gedurig door de wereld vervolgd, bedreigd en gehinderd, en dan weer door haar weelde tot ontrouw verlokt, en daarom smachtend in haar geestelijke kern uitziende naar de eindverlossing, die eerst met de terugkomst van Christus ten oordeel komen zal. Dit smachtend verlangen openbaart zich dan gedurig in het optreden van eschatologische secten, d.i. van groepen, die de leer van Jezus' wederkomst tot het hoofdstuk van hun belijdenis maken, onderwijl de Kerk in haar breedere afmetingen die wederkomst wel niet loochent, maar, in haar voldaanheid met haar tegenwoordigen toestand, schier geheel uit het oog verliest en vergeet.

Met het oog hierop nu dient erkend, dat in de Schrift tweeërlei schijnbaar elkaar uitsluitende voorstellingen naast elkander loopen. Eenerzijds de voorstelling, alsof het toen nog levend geslacht de

wederkomst van den Christus reeds had in te wachten, en anderzijds daarnaast de geheel andere voorstelling van een langdurig historisch proces, dat aan de komst van den Christus ten gerichte moet voorafgaan. Zelfs bij de apostelen vindt ge beide voorstellingen naast elkander loopen. Met name de apostel Paulus had een voorgevoel, dat hij zelf nog de wederkomst des Heeren beleven zou. Uit 1 Cor. 15:51, 52 blijkt, dat hij zich zelf een oogenblik meetelde onder hen, die den dood niet zien zouden, maar op 't oogenblik van Jezus' wederkomst, zonder sterven, in de heerlijkheid zouden ingaan. En wat nog sterker spreekt, in de openbaringen die op het eiland Pathmos aan den apostel Johannes ten deel vielen, spreekt de Christus 't zelf uit: Zie, ik kom haastelijk, tot de kerk van Philadelphia, onder bijvoeging: Houd wat gij hebt, opdat niemand uw kroon neme. En wat Paulus in 52 uit Corinthe naar Thessalonica schreef: „Gij weet zelve zeer wel, dat de dag des Heeren alzoo zal komen als een dief in den nacht," moge geen aanduiding van tijd inhouden, toch kon 't moeilijk een anderen indruk maken, dan dat de wederkomst van Christus zeer nabij was. Deze voorstelling uit de apostolische litteratuur te willen wegcijferen, gaat niet. Het staat er, op meer dan ééne wijze, duidelijk, dat men in de eerste jaren van het opkomen der Kerk het zich vaak niet anders heeft voorgesteld, dan dat de Christus zóó uit den hemel zou terugkeeren en de eindworsteling beslechten, en het blijkt even duidelijk dat meer dan één apostel gelijke verwachting gekoesterd heeft.

Maar even beslist als we dit uitspreken, even stellig staat er tegenover, dat naast deze verwachting een haar telkens brekende, een geheel andere voorstelling loopt, die, zonder een tal van eeuwen te bepalen, toch zeer duidelijk een langdurig historisch proces eischt, dat aan Jezus' wederkomst zal moeten voorafgaan. Reeds is het opmerkelijk dat Jezus zelf, zoodra de jongeren hem wilden dringen, om eenige nadere bepaling te geven omtrent de luisterrijke oprichting van zijn Koninkrijk, hen steeds terugwees. „De tijden en gelegenheden heeft de Vader in zijn eigen macht

gesteld," en daarvan weten noch de Engelen, noch de Zoon iets. Uitdrukkelijk zelfs waarschuwt de Heere, dat er na zijn heengaan valsche Christussen zullen opstaan, voorgevende dat de dag van Christus reeds gekomen was, en in verband hiermede vermaant Christus zijn Kerk, aan deze valsche geruchten geen gehoor te geven, er op wijzende, dat er nog groote wereldgebeurtenissen moeten voorafgaan, eer het einde der dagen komen kan. Zelfs wijst zijn gelijkenis van het zuurdeesem op een langdurig proces. Het zuurdeesem wordt in de drie maten meels gelegd; dan eerst vangt het proces der doorzuring aan; en dit proces moet zijn historisch verloop hebben totdat de doorzuring van de drie maten meels volkomen zal zijn. De apostel Paulus, die eerst een voorgevoel had, alsof hij den grooten dag nog beleven zou, heeft in den brief aan de Philippenzen eer een voorgevoel van zijn naderende ontbinding; zelfs verlangt hij daarnaar. „Voor mij, zoo schrijft hij, ware dit zeer verre het beste". En hij hoopt nog alleen ter wille van de Kerk op een korte voortduring van zijn leven. Reeds in 2 Cor. 5 : 1 spreekt hij 't uit: „Wij weten dat zoo ons aardsche huis dezes tabernakels verbroken wordt, wij een gebouw van God hebben, eeuwig in de hemelen," en hij voegt er bij: „zuchtende in ons zelven, verlangen wij met onze woonstede uit de hemelen overkleed te worden." Meer nu dan drie jaren liggen hier niet tusschen. De eerste brief aan de Kerk van Corinthe is niet vroeger dan van 54, de tweede niet later dan van 57. Het gaat daarom niet aan het voor te stellen, alsof de apostel in dien tusschentijd, juist in de jaren van zijn krachtigste werkzaamheid, uit de eene in de andere voorstelling zou zijn overgegaan. Beide stonden voor zijn besef naast elkander met gelijken rechte. En, wat vooral opmerkelijk is, aan de Kerk van Thessalonica, die hij, pas komende uit zijn gevangenis te Philippi, gesticht had, schrijft hij in den éénen brief: „De komst van Christus zal zijn als van een dief in den nacht," en in den anderen, dat er aan de wederkomst van Christus nog een geheel historisch proces zal moeten voorafgaan;

dat de worsteling tusschen Christus en satan vooraf over heel haar lengte en breedte zal moeten zijn uitgestreden, tot eindelijk, in de laatste poging van wanhoop, de satan zich in den „mensch der zonde" zal belichamen, en dat dit voorshands nog niet kan, daar er een macht is die dat *tegenhoudt*. Hij waarschuwt, op grond hiervan, uitdrukkelijk tegen de verwachting, alsof men de wederkomst des Heeren als terstond aanstaande moest beschouwen. Wie dat zegt en voorgeeft, misleidt de gemeente. Eerst moet de afval komen, en vooraf moet de mensch der zonde geopenbaard worden. Reeds toen hij in Thessalonica was, had hij de geloovigen aldaar tegen die onjuiste verwachting gewaarschuwd. Er is een verborgenheid der ongerechtigheid. Er is een verborgen demonische macht, die tegen Christus Kerk inwerkt, om haar te verderven. Maar de volle openbaring van die demonische macht toeft nog. Die kan eerst later komen. Er is een onweerstaanbare macht, die vooralsnog haar volle doorbreking tegenhoudt en onmogelijk maakt.

Duidelijk blijkt alzoo, dat de twee motieven van meet af in Christus' kerk naast elkander werkten. Eenerzijds het leven in het onmiddelijkheidsbesef van Jezus' wederkomst, en anderzijds het klare inzicht, dat er nog, o, zooveel, aan dien dag der dagen zou moeten voorafgaan; dat er een historisch proces van worsteling tusschen Christus en satan was ingetreden; en dat eerst na volledigen afloop van dat proces de jongste dag komen kon.

Voor wie in den tijd leeft, en het alles naar tijdsruimte afmeet, schijnt dit tegenstrijdig; maar deze tegenstrijdigheid is vanzelf gegeven door de tegenstelling van den tijd en de eeuwigheid. De psalmist drukte die tegenstelling uit in de beteekenende woorden: „Duizend jaren zijn bij den Heere als één dag, en één dag als duizend jaren," en in de Openbaring, die Johannes op Pathmos ten deel viel, staan tijd en eeuwigheid evenzoo naast en tegenover elkander, als het van den éénen kant heet: „Zie, ik kom haastelijk", en als anderzijds het

historisch proces dat stond te komen, verzinbeeld wordt in een boek met zeven zegelen, dat de toekomende dingen inhoudt, wier volheid zich eerst achtereenvolgens, in den loop der eeuwen, zal kunnen ontplooien. In de eeuwigheid, en in al wat 't eeuwige tot uitdrukking brengt, is geen tijd en geen maat van tijd. In het eeuwige is alles onmiddellijk tegenwoordig. Het is, gelijk de naam Jehovah het aanduidt, een iets dat is, was en zijn zal. Alle onderscheid van tijdruimte valt hier weg. Het verleden, het heden en de toekomst schuiven tot het ééne eeuwige ineen. Vandaar dat in de Openbaring de tafereelen, die zich in den loop der historie zullen afspelen, groepsgewijze, naar verschil in soort, worden saamgevat, als zinbeeldige voorstellingen van wat niet slechts éénmaal zal voorkomen, maar in den loop der eeuwen zich keer op keer, telkens in gewijzigden vorm, maar in grondtype één, zal herhalen, totdat het einde ingaat en het slotbedrijf voldongen wordt. Al had men dus het volste recht, om in elke groote periode der geschiedenis de vervulling te zien van één dezer zeven zegelen, men tastte mis zoo men deze zeven zegelen tot deze ééne periode bepaalde, alsof daarmeê alles ware afgeloopen. Heel de Openbaringen van Johannes zijn dioramatisch, gelijk men het noemt. Er is een golving der historie in deze zeven zegelen, maar een golving, die zich door de eeuwen voortzet, en telkens gelijken grondslag, zij 't ook onder gewijzigd lichteffect, doet terugkeeren.

We staan hier voor het mysterie, omdat al wat zich in het eeuwige terugtrekt, zich als het eeuwige aandient, en ons in het eeuwige opheft, geen anderen indruk dan dien van 't mysterie maken kan op wie leeft in den tijd en naar den tijd rekent. Wij kunnen ons van de tijdsgedachte niet los maken. Dit vloeit vanzelf voort uit ons eindig bestaan. Maar al te zeer stellen we onszelf ons onsterfelijk bestaan hiernamaals voor als een bestaan, dat zich over een eindeloos aantal eeuwen zal uitbreiden. Zelfs op den Heere onzen God brengen we die tijdsvoorstelling over, zoo dikwijls wij aan Zijn raadsbesluit denken als vastgelegd voor heel een reeks van eeuwen, en nu bij stukjes en bij beetjes zich verwerkelijkend. En toch

weten we dat dit niet juist kan zijn, wijl dit neerkomt op een toedichten aan den Eeuwige van iets wat alleen thuis hoort bij ons menschelijk bestaan. Elke poging om ons aan dit begrip van tijd en aan dit besef van het eindige te ontworstelen, mislukt, en alleen in oogenblikken van heilige spanning en in den gloed van het zielverheffend gebed kunnen we gewaarwordingen doorleven, die ons aan de macht van den tijd ontrukken en als in hooger besef optrekken.

Daar nu Christus als onze Koning in het eeuwige troont, en wij nog leven in den tijd, kan en mag het niet anders, of ook zijn wederkomst, zal ze het heimwee naar de ontraadseling der dingen in ons levendig houden, moet de ééne maal ons in het licht van het eeuwige toeschijnen, en dan ons voorkomen, als zou ze elk oogenblik intreden: en toch weer een ander maal, in den loop der tijden ingeschakeld, zich aan ons voordoen als het groote historisch proces, dat de worsteling tusschen Christus en satan, en dus ook de ontwikkeling van de Kerk, en de bevrijding van heel het leven der menschheid door den invloed van het Evangelie, zal doorloopen. De wederkomst van Christus doet een verwachting opleven, die bij den glans van het eeuwige bliksemt in het heden, en toch tegelijk zijn vuurvonken uitzendt over een historie van eeuwen, in verre toekomst. Practisch opgevat beduidt dit, dat een Kerk van Christus, die den dag des Heeren verre stelt, en inleeft in de gedachte, dat die dag eerst na verloop van eeuwen komen zal, geheel afsterft aan de bezieling die van de belofte van 's Heeren wederkomst uitgaat, innerlijk verslapt, en zich gaat aanstellen, alsof hier op aarde duurzaam haar toekomst lag. Maar ook omgekeerd, dat een Kerk van Christus, die, elken morgen en elken avond de komst van den Christus ten gerichte verwachtend, elke rustige actie opgeeft en haar werkzaamheid staakt, haar plicht en roeping verzaakt, en eindigt met zich onder overspannen voorspiegelingen te begraven. Men ziet het eerste aan de machtige volkskerken in alle landen, in wier prediking zelfs de wederkomst des Heeren geen vast

ingrediënt meer vormt, en bij wier leden de hope op Jezus' wederkomst geen vonk van bezieling meer doet opgloeien. En het andere ontwaart men bij alle eschatologische secten en dwepers, die zich in kleine groepjes aan elkaar sluiten, en bij wie de kracht voor den strijd van het Christelijk beginsel tegen het demonische der wereldmacht, geheel teloorging. Eerst leven ze dan in overspanning. Ze wachten, ze smachten. Zoo niet dit jaar, het jaar daarna zal het einde zijn. En als dan elke verwachting wordt teleurgesteld, en het toch jaren en jaren duurt, en er toch niets komt, dan maakt de overspanning voor moedeloosheid plaats, en geheel hun geloofsextase verloopt in het niet. De heilige kunst der prediking en de heilige kunst van het persoonlijk zielsleven blijft daarom nu, gelijk in de dagen der apostelen, om in 't mysterie van 't Woord, en in het mysterie van het gemoed steeds *deze beide* tot haar recht te doen komen: Eenerzijds het: Zie, ik kom haastelijk, en anderzijds het: Eerst moet de afval komen en de mensch der zonde geopenbaard worden.

Daartoe nu moet vallen de valsche afscheiding, alsof het Koningschap van Christus enkel zijn Kerk, en niet evenzoo het leven en het historisch verloop van het leven der wereld gold. Eerst in een volgende reeks van deze artikelen zal de grenslijn tusschen het Voorzienigheidsbestel en het Koningschap van Christus hierbij nader kunnen getrokken worden. Wat thans alleen protest uitlokt, is de voorstelling, die van zoo verderfelijken invloed op de eeregeving aan Christus als onzen van God gezalfden Koning is geweest, alsof Christus, gezeten aan Gods rechterhand, wel de machtige beschermheer van zijn Kerk was, maar alsof het historisch proces van het leven der wereld buiten hem omging. Zijn uitspraak: „Mij is gegeven alle macht in den hemel en op aarde," weerspreekt die bedenkelijke voorstelling ten eene male, en ook is ze, historisch en practisch bezien, ongerijmd. Kerk en wereld zijn niet twee

hermetisch afgesloten levenssferen. De Kerk is in de wereld. Er gaat van haar invloed op de wereld uit, en omgekeerd invloed van de wereld op haar. Elke eeuw wijzigt het gelaat van het menschelijk leven, en bij elken nieuwen vorm waarin het menschelijk leven optreedt, heeft de Kerk de roeping te verstaan om met dien gewijzigden toestand te rekenen, haar woord er naar in te richten, haar optreden er naar te wijzigen. Altoos het ééne onveranderlijke Evangelie, altoos het ééne zichzelf gelijkblijvende Lichaam van Christus, maar voor elke eeuw de taal sprekend, die deze nieuwkomende eeuw behoeft. Daarom is het regiment van Koning Jezus over zijn Kerk ondenkbaar, tenzij zijn koninklijke heerschappij zich ook over het leven der wereld uitstrekke, in zooverre in dat leven der wereld een geestelijke macht werkt, die zich deels door het licht, dat van Gods Kerk uitstraalt, laat beschijnen, en deels zich als demonische macht tegen Christus overstelt. In verband hiermee nu is aangetoond, dat de nieuwe gedaante, waarin thans het wereldleven optreedt, voor zoover het goede kostelijke elementen bevat, aan de heerschappij van Koning Jezus te danken is, en voor zoover er onheilige machten in werken, door Koning Jezus in toom gehouden en bestreden wordt. Reden waarom de kerk van Christus niet heeft te vertsagen, hoe ook de moderne ontwikkeling zich tegen het geloof aankant. Mits zij de teekenen der tijden verstaat, eigen schuld boet, en Jezus' Koningschap weer tot eere verheft, zal ook de ontwikkeling van onzen tijd aan de zake Gods geen afbreuk doen, maar de eere van onzen Koning dienen.

PRO REGE.

HET KONINGSCHAP VAN CHRISTUS.

DEEL EEN.

HET KONINGSCHAP VAN CHRISTUS IN ZIJN HOOGHEID.

DERDE REEKS.

Het Koningschap van Christus naar de Schrift.

I.

De Koningsidee.

> En hij heeft op (zijn) kleed en op zijn dij dezen naam geschreven: Koning der koningen, en Heere der Heeren.
>
> OPENB. 19:16.

HEEL het Christenland, vooral in de gedoopte werelddeelen van Europa en Amerika, moest, zou het goed zijn, gestadiglijk van eerbiedenis voor Christus als zijn Koning vervuld zijn; het gezag van zijn Majesteit moest alle geestelijke levensverhoudingen beheerschen; en geen naam mocht er zijn, die reeds op den eersten klank hooger geestdrift in alle rangen en standen, onder alle volken en natiën wekte, dan de naam van Christus als onzen van God gezalfden Koning. In de eeuwen die achter ons liggen, zijn er tijden geweest, waarin dit zoo was. Thans is dit niet meer zoo. Op het breede terrein van het nationale leven is de glorie van Jezus' Koningskroon uitgedoofd, en waar in den veel kleineren kring van de getrouwe belijders nog altoos geen naam boven dien van Jezus uitgaat, is het toch in dezen engeren kring meer de Heiland en Verlosser, die eere en dankzegging ontvangt, dan de ons van God gegeven Koning, wien aller hulde en trouwe is toegewijd.

De algemeene oorzaak van dit tekort in huldebetoon en heilige

geestdrift bleek gevonden te moeten worden in de algemeene daling van den stroom van het godsdienstig leven. De godsdienst en al het heilige waarop ze doelt, stond weleer vooraan in aller schatting en waardeering, ook van die der Vorsten en Volken. Niet alsof ook toen het onheilige niet insloop en het leven vergiftigde, maar dit onheilige werd nog algemeen als zonde gevoeld, en in de publieke schatting bleef het heilige, en zoo ook de Majesteit van den Christus, zijn eere behouden. Thans is dit niet meer zoo. Hoogstens kan nog gezegd, dat de religie bij zeer enkele plechtige handelingen meer nominaal dan reëel wordt erkend in haar hooge beteekenis; en hetgeen metterdaad in de publieke schatting thans op den voorgrond trad, is het stoffelijk belang, de publieke welvaart, en daarnaast de wetenschap en de kunst, de eerbaarheid en de philantropie, maar ook dit laatste als eeniglijk uit den mensch opkomend en alleen den mensch verheerlijkend. Deze keer in de publieke schatting bleek ons vooral daaruit te verklaren te zijn, dat 's menschen macht over de Natuur in de 19e eeuw op zoo gansch wonderbare wijze was toegenomen, en dat de mensch, ter oorzake van die verkregen overmacht over de Natuur, zich bevrijd gevoelde van de vreeze voor de elementaire machten, die bij verreweg de meesten de wortel was geweest van hun „vreeze Gods." Het feit nu, dat de steeds toenemende macht over de Natuur onbezorgdheid kweekte, en in steeds breeder kring de „vreeze Gods" te niet deed, riep aanvankelijk een vijandige verhouding in het leven tusschen het *geloof*, dat aan de vreeze Gods vasthield, en de *wetenschap*, die steeds voortging haar triomfen over de macht der Natuur te vieren. Zoo werd in geloovige kringen de toenemende macht over de Natuur aan de werking eener demonische macht toegeschreven. Steeds meer plaatste men in geloovige kringen zich tegen de Natuurwetenschap onvriendelijk over. Men zag met leede oogen haar gestadige overwinningen aan. En men weigerde tot het inzicht te komen, dat deze triomf over de Natuur niets dan vervulling van een heilige profetie was, en uit de heerschappij van Christus' geest

over het leven der volken was te verklaren. Zoo vormden zich al meer twee onderscheiden en afgescheiden kringen. De ééne, die van het geloof steeds meer *afweek* en glorieerde in zijn wetenschappelijk succes, om naar den aard van dat succes al meer geheel zijn leven in te richten. En daartegenover de kring die aan het geloof *vasthield*, en deze toenemende macht over de Natuur betreurde, ze weg wenschte, en zich haar niet anders dan als een vijandige macht denken kon.

Maar hoe scherp de afscheiding tusschen deze beide kringen ook was, toch ging er gestadig meer invloed van den ongeloovigen op den geloovigen kring uit. Men kon zich ook in den geloovigen kring niet onttrekken aan de winste van het leven, die de heerschappij der Natuurwetenschap steeds voortging aan te brengen. Ook zelf zocht men daarvan het profijt en de genieting. En onderwijl men zoo ongemerkt den invloed der wetenschappelijke ontwikkeling onderging, verslapte men zelf in de vastheid van zijn geloof, voelde ook in eigen kring den stroom van het religieuse leven dalen, en vroeg zich niet zonder angst af, waarop ten slotte deze keer in de publieke opinie, vooral bij het jonger geslacht, zou uitloopen. Hieruit werd ook in den geloovigen kring een onbehagelijke toestand geboren; allerlei verdeeldheid kwam op; er waren er die heil zochten in half toegeven aan het wetenschappelijk succes en die waanden het geloof het best te redden door ook voor het geloof een wetenschappelijken grondslag te zoeken; waar tegenover anderen dan weder, met te feller vijandschap tegen alle wetenschap, zich terugtrokken in mystiek isolement. Ruim een halve eeuw heeft men zoodoende in den geloovigen kring getobt, zich zelve verzwakt en aan het publieke leven onttrokken, tot eindelijk ook hier uit de wrijving de reactie geboren werd, die tot een nieuw, veerkrachtig opleven van het geloof geleid heeft. Eerst hierdoor is het gelukkige oogenblik aangebroken, dat men ook in den geloovigen kring zich weer aangordde tot zelfstandige ontwikkeling, en zich klaar en helder rekenschap begon te geven van de positie, die het geloof

tegenover de allesoverheerschende macht der Natuurwetenschap had in te nemen. Eerst hierdoor is het Koningschap van Christus ook onder ons weer aan de orde gekomen. Het besef drong door, dat wie in Christus alleen den Verzoener en Borg ter eeuwige zaligheid eerde, feitelijk de Majesteit van onzen Koning terugdrong. Niet alleen op het beperkte terrein van geestelijke zaliging, maar op geheel het breede terrein van het menschelijk leven moest de eere van Christus' Koningschap weer tot haar recht komen. Het moest worden ingezien, dat we in Christus metterdaad met *een Koning* te doen hadden, „aan wien gegeven was alle macht in den hemel en op aarde".

Tot zooverre schreed ons betoog voort in de eerste en tweede reeks dezer artikelen *Pro Rege;* thans in de derde reeks zal het er op aankomen, om dit Koningschap van Christus uit den grondslag van het leven zelf op te bouwen, bij het licht dat de Openbaring voor ons schijnen laat. En dan beginnen we met de opmerking, dat de Christus ons steeds als *de Koning*, en nooit als *de Keizer* wordt aangediend. Een schijnbaar onbeduidende opmerking en waarin toch het wezen van zijn Majesteit ligt uitgedrukt. Steeds zijn de Vorsten der aarde erop bedacht geweest, in hoogen titel een overstelpende machtsuitdrukking voor hun vorstelijke majesteit te zoeken. In Turkije noemt de Vorst zich Sultan, in Perzië den Shach, in Japan den Mikado, Tenno of Tenshi, en toen deze Oostersche Vorsten met Europa in aanraking kwamen, lieten ze zich geen van van allen als Koning maar liefst allen als *Keizer* aandienen. Nu beteekent Sultan *geweldhebber*, Shach beteekent *heerscher*, Mikado *de hooge Deur*, Tenshi *de zoon des hemels*; en juist om deze hooge titels, die ze in eigen land voerden, wilden ze ook in de internationale verhoudingen niet met de *Koningen* van de kleine landen op één lijn worden geplaatst, maar grepen ze allen naar wat in Europa de hoogste titel is, naar den eeretitel van *Keizer*. Een *Koning* was

hun ook wel een vorst, maar van lager orde. In Oostenrijk, Duitschland en Rusland heerscht niet een Koning, want ook de titel Tsaar of Czaar is slechts een Slavische vorm voor ons woord *Keizer*. De zucht om door den hoogen titel van *Keizer* zich invloed te verschaffen, ging soms zelfs in het belachelijke over. Men kent het droeve lot dat in Korea aan de vorstelijke familie overkwam, maar toch ook de vorst van dat kleine, nauwlijks meetellende land noemde zich trotsch en hoog *Keizer van Korea*. Ook in Brazilië heeft men, eer het een republiek was, een Keizerlijke kroon gekend, en toen in Mexico Europeesche invloed zich poogde te vestigen, werd ook naar deze republiek de *Keizerskroon* overgebracht. Men heeft alzoo recht om te zeggen, dat toen eenmaal de titel van *Keizer* ingang had gevonden, het in den aard der zaak lag, dat wie een hoogen titel voor den Vorst van een machtig rijk zou kiezen, vanzelf op den Keizerlijken titel was aangewezen. Nu was, in de dagen van Jezus, ook in Palestina de hooge Keizerstitel bekend en gangbaar. Het geboorteverhaal van den Christus begint met de vermelding, dat er een gebod uitging van den *Keizer* Augustus, Jezus zelf sprak het gevleugelde woord: „Geef den *Keizer* wat des Keizers is", en voor Gabbatha's rechterstoel heette het: „Indien gij dezen loslaat, zijt gij des *Keizers* vriend niet." Ook van Paulus wordt gemeld, dat hij zich, tegenover de woede van het Joodsche fanatisme, beriep op den *Keizer*. En toch, niettegenstaande alzoo reeds in Jezus' dagen de titel van Keizer gangbaar was als de hoogste titel van heerschappij en macht, is noch door Jezus zelven, noch door zijn apostelen, noch door de evangelisten, ooit de titel van *Keizer*, maar altoos en uitsluitend de eeretitel van *Koning* op Jezus' Messiaansche Majesteit toegepast. Ook nu nog zou het een ieder onzer tegen de borst stuiten om van *Keizer* Jezus te spreken. Ieder gevoelt onwillekeurig als vanzelf, dat het alleen de titel van *Koning* is, die Jezus in zijn Majesteit huldigt.

Dit trekt te meer de aandacht, omdat op zich zelf de Keizerlijke titel veel juister dan de titel van Koning, den aard en den omvang

van Jezus' heerschappij tot uitdrukking zou brengen. *Koning* toch is de titel, die uitsluitend in gebruik is voor den vorst van één enkele natie, terwijl juist *Keizer* de titel is van een vorst, wiens gebied en heerschappij zich over *vele* landen en natiën, en zoo ook over *vele* Koningen. uitstrekt. In Engeland heeft men dit onlangs nog zeer wel gevoeld, toen men aan Victoria den titel opdroeg van Keizerin van Indië. In Engeland, Schotland en Ierland bleef Victoria de *Koningin*, maar in Azië heerschte zij over allerlei volken, natiën en vorsten, en zoo werd voor Indië de titel van Keizerin aangenomen. Daar nu Jezus' heerschappij zich allerminst tot een enkele natie of een enkel volk beperkt, maar zich over alle volken en natiën uitstrekt, zou het op zichzelf voor de hand hebben gelegen, ook aanstonds voor Jezus' heerschappij den titel van Keizer te kiezen; wat intusschen nimmer geschied is. Wel heet hij niet alleen Koning, maar de *Koning der Koningen*, en de *Heere der Heeren*, en zelfs de *Overste van de Koningen der aarde* (Openb. 1 : 5), maar *Keizer* nooit.

Keizer is hetzelfde als *Caesar*, dat op zijn Grieksch *Kaisar* werd uitgesproken, en zoo in den vorm van *Kaiser* in het Duitsch, en bij ons in den vorm van *Keizer* is overgegaan. Gajus Julius *Caesar* is de eerste geweest, die dezen eeretitel droeg, en uit zijn particulieren naam is het woord Keizer afgeleid. De Romeinen zelve noemden hem meest *Imperator* of *Augustus*, vanwaar de Fransche vorm *Empereur*, en het Engelsche *Emperor*. Maar onder wat vorm ook zich aandienend, altoos duidt deze uitdrukking aan, dat de drager van dezen titel hoofd van een *wereldrijk* is, niet vorst van een bepaald volk. In eigen boezem bezaten de Romeinen een republiek, en het was de chef van deze republiek, die als heerscher over volken in Europa, Azië en Afrika, d. i. over geheel de toenmaals bekende wereld, zich door den Keizerlijken titel als Overste of Heer der gansche wereld kennen deed. Er doolden nog wel

wilde volken om buiten de grenzen van het Romeinsche rijk, maar die telden niet meê. Over al wat als meelevend deel der wereld meetelde was de chef der Romeinsche republiek de Heer en Gebieder, en dit drukte de Keizerstitel uit. Reden waarom al spoedig ook Goddelijke eer aan den Keizer bewezen werd, en hij den titel kreeg van *Dominus et Deus*, d. i. *Heer en God*. Er lag alzoo in den Keizerstitel nog een geheel andere beduidenis dan die van heerscher over een bepaald land. Het was de wereldheerschappij, die de drager van dezen titel voor zich opeischte, en nog eeuwenlang gold algemeen, ook in de middeneeuwen, de overtuiging, dat er uit dien hoofde slechts *één Keizer* denkbaar was. Er is maar één wereld, alzoo slechts één wereldheerschappij, en alzoo kon er slechts één Keizer zijn. Toen dan ook het groote Romeinsche rijk zich in een Oostersch deel met Constantinopel, en een Westersch deel met Rome tot hoofdstad splitste, was dit een anomalie. En toen het Byzantijnsch Keizerrijk onder den druk van den Islam almeer zonk, is door Karel den Groote het Romeinsche Keizerrijk hersteld, daar ook hij bij zijn titel van Frankisch Koning den eeretitel van Keizer aannam. Als zoodanig noemde hij zich dan ook *Römischer Kaiser*, een titel dien de aloude Duitsche Keizers steeds bijhielden. Eerst later is die beteekenis van heerscher over de geheele bekende wereld verzwakt. Napoleon poogde ze weer te doen opleven. Maar ook nu nog is de titel van Keizer, die èn in Rusland, èn in Oostenrijk, èn ook weer in Duitschland werd aangenomen, de eeretitel geworden van den Vorst over een zeer machtig rijk, dat in sterkte en kracht ver boven de gewone Koninkrijken uitblonk. Voor een zoo machtig rijk scheen al ras de Koningstitel te laag, en werd de Keizerstitel opgeeischt, en vandaar dan ook dat de Oostersche vorsten met den titel van *Koning* geen genoegen namen, maar, zoo dikwijls ze in Europeesche vormen zouden spreken, zich zelven eerden met den titel van *Keizer*. Iets wat mede ten gevolge had, dat thans in aller oor de titel van Keizer als een veel hooger titel klinkt, en de uitdrukking weergeeft van een veel hooger macht.

Neemt men dit verloop van den Keizersnaam in aanmerking, dan voelt ieder, hoe er op zich zelf alles voor pleitte, om ook Jezus' Majesteit met den Keizerlijken titel uit te drukken. Ook zijner was de heerschappij, niet over een enkel land, maar over alle landen der wereld. Eerde men den Keizer van Rome als Dominus et Deus, d. i. als Heere en God, Jezus *was* Heere en God. Was de Keizer van Rome de Overste van vele Koningen, Jezus was Koning der koningen en Heere der heeren. Deze oppermacht, die door den Keizer van Rome slechts aangematigd was, kwam Hem metterdaad toe. Zijns was niet een nationale, maar een wereldheerschappij. En zoo er van iemand kon gezegd worden, dat hij in vollen en letterlijken zin *Keizer* was, dan gold dit van Jezus, en van niemand meer. Wat de apostelen voor Jezus opeischten was juist datgene, wat de heerscher van Rome voor zich zelf meende te kunnen pretendeeren. En zoo lag op zich zelf niets meer voor de hand, dan dat de apostelen in de hulde die ze aan Jezus brachten, het standpunt hadden ingenomen, dat Jezus niet te vergelijken was met een der aan den Keizer ondergeschikte Koningen, maar alleen met den Keizer zelven. Zoo men zich afvroeg, welke vorstelijke macht op aarde het juiste beeld kon zijn en de juiste afschaduwing van de macht en majesteit van den Christus, dan was op zich-zelf het beeld hiervan niet te vinden bij de Koningen der Galliers of Germanen, der Perzen of der Daciërs, maar alleen en eeniglijk te Rome in het keizerlijk paleis.

Dat nu desniettegenstaande op Jezus nooit anders dan de *Koningstitel* is toegepast, vindt zijn verklaring in de zeer onderscheiden beteekenis die het begrip van *Keizer* en van *Koning* met zich brengt. De *Keizer* is de belichaming van de heerschappij door geweld en overheersching. Uit Rome waren de legioenen uitgetogen, die het ééne volk voor, het andere volk na, met wapengeweld aan de machthebbers te Rome onderworpen hadden. Tusschen die over-

wonnen volken en den Keizer te Rome bestond geen andere betrekking of verhouding dan die der overmacht, rustende op de meerderheid van het Keizerlijk leger. Al die volken spraken een hem vreemde taal; hadden een hem vreemde religie; leefden naar usantiën en gewoonten, die met de levensusantiën te Rome geheel in strijd waren. En niet het geluk van die volken, maar alleen de glans der Keizerlijke macht was het doel der bewindvoering. Ongetwijfeld bracht Rome in die landen betere orde, billijker rechtsbedeeling, en soms ook meer welvaart en verhoogde cultuur, maar hoofddoel was en bleef toch, dat de schatten uit die landen naar Rome zouden vloeien, en dat ze, met wapengeweld in bedwang gehouden, den luister van de Keizerlijke kroon zouden verhoogen. Het was een heerschappij *over* de wereld, maar ook, gelijk Jezus het voor Pilatus uitdrukte, een heerschappij *van* deze wereld, d.w.z. uit deze wereld opgekomen, en waarvoor deswege met wapengeweld gestreden werd. En daartegenover nu stelde Hij zijn heerschappij, als wel *over* de wereld, maar niet *van* de wereld, en deswege konden zijn dienaren niet, evenals de dienaren van Rome's Keizer, voor hun Heere strijden met het zwaard. Het was de aard zelf van Jezus' heerschappij, die lijnrecht tegen den aard van de Keizerlijke heerschappij overstond. De Keizerlijke heerschappij was niet het beeld, maar het spotbeeld van de heerschappij over de wereld, die aan Jezus gegeven was. De natuur van de wereldheerschappij van Rome's Keizer en de natuur van de wereldheerschappij van Jezus sloten elkaar rechtstreeks uit. Te Rome bestond slechts een schijngestalte van het ware wezen dier wereldheerschappij, die in Jezus verwezenlijkt stond te worden was. Daar het wapengeweld, hier de macht des Geestes. Ginds het alles ten offer brengen aan eigen eer en grootheid, hier in den Christus het zich geven, het zich toewijden, het zichzelf opofferen, het zichzelf vernederen, en het zichzelf vernietigen, om een volk ten eeuwigen leven te redden en met schatten van genade te verrijken.

Hierin lag de oorzaak waarom niet de Keizersidee, maar uitsluitend de Koningsidee in de Schrift op Jezus wordt toegepast, ook al

spreekt het vanzelf dat geen enkele aardsche titel, ook niet die van Koning, de adequate uitdrukking kan geven voor den eigenlijken en bijzonderen aard van zijn majesteit en macht. Alles, ook de Koningsidee, is op aarde vervalscht en onnatuurlijk geworden. Vandaar de tegenstelling in Samuels dagen tusschen den waren Koning van Israël, dat is Jehovah zelf, en „de Koningen gelijk andere volken die hadden". Van die Koningen van andere volken wordt de Messiasidee van het Koningschap dan ook van meetaf scherp onderscheiden, en niet Saul, maar eerst David is type van den Messias-Koning geworden. Het geeft dan ook niets of men ter verklaring van Jezus' Koningschap teruggaat op de afleiding der woorden, waarmee in den oorspronkelijken tekst van Oud of Nieuw Testament de Koning genoemd wordt. Oude dogmatici hebben wel beproefd, door een valsche afleiding, het Grieksche woord *Basileus* zóó te verklaren, dat het beduiden zou: hij is de *Basis*, de grondslag, de steun van het volk, maar betere afleiding wees reeds uit, dat van zulk een verklaring geen sprake kan zijn, en dat *Basileus* alleen beteekent: een die voor het volk uittrekt, ongeveer hetzelfde als *hertog*. En evenmin komt men verder met het Hebreeuwsche *Mélek*, uit Melchi-Zedek, den Koning der gerechtigheid, ook aan den gewonen Bijbellezer bekend. Ook al ging toch de onderstelling op, dat dit woord krachtens zijn oorsprong *raadsman* beteekent, zoo zouden we toch ook hiermede niets gevorderd zijn. Dit woord *Mélek* toch is het woord dat de oude Kanaänieten reeds bezigden, zonder dat uit iets blijkt dat het van heiligen oorsprong is. De Heilige Schrift gebruikt de woorden die ze in de talen der volken vindt, en neemt er de beteekenis, die ze wil uitdrukken, niet uit op, maar legt ze er in. Niet taalkundig, maar zakelijk moet hier het rechte spoor der uitlegging worden gevonden. En al kan dan ook gezegd, dat ons woord *Koning*, dat met *kunne* saamhangt, op eenheid van afstamming en alzoo op de aanhoorigheid tot het volk schijnt te doelen, nog veel meer dan het Grieksche of Hebreeuwsche woord den dieperen zin van het Koningschap nadert, toch is ook hier met dat woord

als zoodanig niet verder te komen. Ook dit woord: *Koning* toch is geheel *buiten* den kring der Openbaring opgekomen, het mist elken heiligen stempel, en het is geheel toevallig, dat het juister dan de Grieksche of Hebreeuwsche woorden het wezen van het Koningschap nabij komt.

II.

De Heerschappij.

> Gij zelf zijt mijn Koning, o God; gebied de verlossingen Jacobs.
> PSALM 44:5.

In de verschijning van den Koning belichaamt zich de gedachte *der Heerschappij*. Niet van een heerschappij, die, gelijk bij de Keizer-idee, door wapengeweld veroverd is; maar dan toch welterdege van beheerschende *macht*. Dat begrip van *macht* is in de Konings-idee zelfs het kenteekenende, datgene waardoor de Koning zich van den Profeet en den Priester onderscheidt. Onder ons drukt men dit denkbeeld der heerschappij veelal uit door te spreken van *Souvereiniteit*, ook wel van *Overhoogheid;* maar de wijze van uitdrukking nu daargelaten, komt het bij den Koning toch altoos in de eerste plaats op *macht*, op hooge, op de hoogste *macht* aan. Het is het bezit van die macht die hem eerst tot Koning maakt. Niet alsof er niet nog allerlei anders in de Koningsidee lag, maar dat andere mag de hoofdzaak nooit opzij dringen, en zoo moet ook, waar van Jezus als onzen Koning sprake komt, altoos de huldiging van *die macht* op den voorgrond staan.

Niet de Christus is er voor ons, maar wij bestaan om en voor den Christus. Van de aardsche Overheid is zeer zeker te belijden, dat de Overheid er om het volk is, en niet het volk om de Overheid.

En althans zoo men deze aardsche Overheid op zich zelve neemt, en haar niet neemt als draagster van het Gezag des Heeren, gaat deze stelling overal elders door. Maar op *den Christus* als onzen Koning is deze stelling *niet* van toepassing, juist uithoofde van zijn Goddelijke waardigheid, Wij zijn aan den Christus door den Vader *gegeven*. We zijn zijn eigendom. We behooren niet aan onszelven, maar aan den Christus toe. We zijn zijn dienstknechten en dienstmaagden. En het is juist in *deze* verhouding, dat de Koninklijke eere van den Christus eerst ten volle tot haar recht komt.

Maar ontkend mag niet, dat in den kring der geloovigen de omgekeerde voorstelling maar al te vaak op den voorgrond treedt, door eenzijdig nadruk te leggen op de liefde Christi, die ons toespreekt uit het Verlossingswerk. In het Verlossingswerk toch gaat de *macht* schuil achter de vrijwillige zelfvernedering en de *zelfovergave* van Christus in den dood. Hierbij geeft de Christus zich *voor ons*, en kan het alzoo een oogenblik den indruk maken, alsof onze redding het eenig doel was, dat in het Verlossingswerk werd beoogd. Natuurlijk is dit niet zoo. Hoofdzaak zelfs was het herstel van het recht en de eere Gods, en slechts in zooverre wij *creaturen van dien God* zijn, moest de macht en heerschappij over deze wereld ook te onzen opzichte aan satan betwist en aan God hergeven worden. Zelfs als er staat, dat God alzoo lief deze wereld heeft gehad, dat Hij, haar ter redding, ons zijn eengeboren Zoon gegeven heeft, mag dit nooit opgevat alsof onze voortreffelijkheid Gods erbarming over ons gaande maakte, en ligt ook hierin niets anders, dan dat God de verstoring van *Zijn* werk, de ontheiliging van *Zijn* wereld wel tijdelijk dulden, maar niet duurzaam dragen kon, en daarom het hoogste middel aangreep, om *Zijn* macht en recht op deze wereld te herstellen, en juist hierdoor deze wereld te redden van 't eeuwig verderf. Het is daarom, dat de apostel zoo plechtiglijk betuigt: „Wij bidden u van Christuswege, *laat u met God verzoenen.*" Niet: Neem de aangeboden redding aan. Laat de u aangeboden gelegenheid om u een zalige toekomst te verzekeren,

toch niet voorbijgaan. Want ook dit alles kan zeer wel gezegd worden, maar het dringt niet tot den bodem, tot den grondslag van het Verlossingswerk door, en juist dit doet wel het apostolisch woord: Laat u met God verzoenen!

In den aanvang echter blijft de prediking van het Evangelie meer in de oppervlakte hangen, en plaatst 's menschen behoudenis op den voorgrond. En dit is natuurlijk. Het Evangelie wordt uitgedragen tot dezulken die van God vervreemd zijn en meest onnadenkend in hun zonden voortleven. Bij de zoodanigen nu zou men met een oproeping voor de eere Gods nog niets uitwerken. Ze verstaan niet wat de eere Gods eischt, en hebben er nog geen hart voor. Dikwijls zelfs voelen dezulken zich in hun wereldsch leven volstrekt niet ongelukkig, en zijn eer veelal met zekere vrees bevangen, dat ze, door in den dienst van Jezus over te gaan, van de vreugde die de wereld hun biedt afstand te zullen moeten doen. Vooral in haar lagere vormen richt daarom de Evangelisatie zich bijna uitsluitend tot de zoodanigen, die in deze wereld een *min* gelukkig bestaan voeren, en *lijden* onder het bederf dat van hun innerlijke zonden uitgaat. Er zijn weinige Evangelisaties zoo doortastend van aard, als die, welke van het Leger des Heils uitgaat, maar ook deze richt zich toch in de eerste plaats tot de verlorenen in de lagere klasse der maatschappij. In Amerika, en ten deele ook in Engeland, waagt de Evangelisatie het soms nog om ook mannen en vrouwen uit de middenklasse en uit de hoogste klasse tot bekeering te roepen, maar op het vasteland van Europa, en zoo ook onder ons, is, na de gedeeltelijke teleurstelling van den Réveil, de Evangelisatie onder de hooger ontwikkelde, fijn beschaafde en meer wetenschappelijk gevormden bijna geheel tot stilstand gekomen. Het komt, Gode zij dank, nog wel voor, dat ook uit deze kringen een jong man of ook een bedaagde tot den Christus bekeerd wordt, maar dit is *hooge* uitzondering, en bijna nooit de vrucht van de gewone Evangelisatie. Van schier alle Evangelisatie kan gezegd, dat ze zich zoo goed als uitsluitend tot de armere en minst gelukkige klasse der maatschappij richt, vooral tot dezulken,

wier zondig leven openbaar is, en die men, zonder op ingebeelde hoogheid te stuiten, over het leven hunner ziel kan aanspreken. Ook weet men uit de apostolische schriften, hoe dit feitelijk bij het opkomen der Christelijke kerk evenzoo was. „Niet vele edelen, niet vele aanzienlijken, niet vele wijzen, maar hetgeen niets is." Van zelf volgt hieruit, dat de Evangelisatie er toe neigt, om het schriklijk lot, dat den zondaar na den dood wacht, op den voorgrond te plaatsen. Veel voor dit leven aan te bieden heeft men niet, althans niet bij personen die van de genieting van een hooger geestelijk leven nog geen begrip hebben, en bijna uitsluitend vragen naar wat hun aardsch bestaan verbeteren en verrijken kan. De vraag: Wat moet ik doen om zalig te worden? dringt zich daardoor vanzelf naar de lippen, en het is noch afkeurenswaardig noch onnatuurlijk, dat wie onder de verlorenen uitgaat om zielen te redden allereerst in het antwoord op die vraag zijn kracht zoekt. „Het leven in deze wereld geeft u reeds zoo weinig: zie toe dat ge niet bovendien nog uw eeuwig leven verspeelt. Kom tot Jezus, en vind door het geloof in Hem althans uw ingang in de eeuwige zaligheid."

Gevolg nu van deze wijze van Evangeliseeren is, dat de redding der ziel op den voorgrond treedt, en dat men geneigd is met Jezus te doen gelijk men doet met een Medicijnmeester die ons redt van doodelijke krankheid. Men is zulk een arts dankbaar, men onderwerpt zich aanvankelijk aan wat hij ons voorschrijft; men neemt het bittere medicijn willig in, dat hij ons toereikt; maar is eenmaal het doodelijk gevaar geweken winnen we in kracht en beginnen we ons weer vrijer te bewegen, dan laat men den medicijnmeester voor wat hij is, rekent met hem af, en laat hem voorts met rust. Van daar de onvruchtbaarheid van meer dan ééne Evangelisatie, zoo ze, na tot bekeering geleid te hebben, de bekeerden uit het oog verliest en aan zichzelven overlaat. De Evangelisatie stelt zichzelve dan te hoog, doordat ze met zekere geringschatting op de

Kerk nederziet, en niet verstaat, hoe juist de toebrenging tot de Kerk vaste regel moet zijn, opdat de bekeerde en toegebrachte, in den boezem der Kerk opgenomen, alsnu uit zijn oppervlakkige gedachte van ten leven gered te zijn, ingewijd worde in dat diepere leven, dat den geredde in zijn rechten stand voor Christus overleidt. Komt 't hiertoe niet, dan wordt Jezus wel geëerd als de Heiland, als de Verzoener, als de Verlosser, maar van zijn heerschappij over ons en van een opneming onder het hem toebehoorend volk komt dan geen sprake, en juist hierdoor vat almeer de gedachte post, dat de Christus er *om ons* is, en komt de veel rijkere gedachte, dat wij er om Christus zijn, niet op. De in zonde verzonkene is verloren; nu wil hij tot het eeuwige leven ingaan; en het is Jezus die hem daartoe den weg ontsluit. Dit doel is nu bereikt. De Medicijnmeester heeft zijn taak aan den kranke vervuld. Hooggestemd blijft de dank dien de geredde hem daarvoor toebrengt. Maar wordt het zulk een gegeven, na zijn sterven, metterdaad tot het paradijs Gods in te gaan, dan is het werk van den Christus aan hem immers voleind, zijn taak is afgeloopen, en hij houdt op het beheerschende element in het leven te zijn.

Dit nu juist moet de Kerk te keer gaan. Zij als Kerk mag zich niet te vreden stellen met het uitdragen van het Evangelie tot de verlorenen, zij heeft zelfs in de eerste plaats de roeping, om de geroepenen des Heeren dieper in te leiden in de Goddelijke beweegredenen, waaruit heel het Verlossingswerk is opgekomen, en dien vasten band tusschen Jezus en zijn verlosten te leggen, die met de bekeering niet voleind is, maar pas begint. En dit nu hangt zoo goed als uitsluitend aan een prediking, die na den Profeet en den Hoogepriester aan ons hart betuigd te hebben, nu ook den luister *van den Koning* ons in het zielsoog doet schijnen, en de geheel nieuwe betrekking, die tusschen den *geredde*, als ingelijfd in het volk van God, en den van God over dat volk gestelden *Koning* ontstaan moet, in de mystiek van het hart doet doorwerken. Hierin is de Kerk veelszins te kort geschoten. Ze beging de fout, om ook zelve bij Evangelisatie in

haar lageren vorm te blijven staan, en vooral hieruit is het te verklaren, dat het besef van de hooge beteekenis van het Koningschap van Christus bij een zoo aanmerkelijk deel der gemeente zoo goed als te loor is gegaan. Dat Jezus onze hoogste Profeet is, in zooverre Hij ons de waarheid der eeuwige dingen volkomen geopenbaard heeft, en dat hij is onze eeuwige Hoogepriester, die het offer der verzoening voor ons heeft opgedragen, weet, belijdt en verstaat een ieder; maar dat daarna in de belijdenis van het Koningschap van Christus *het hoogste* nog eerst komen moet, daarvan verstaan verreweg de meesten nog zoo goed als niets. Ze eeren in Jezus nog wel een patroon die voor hen bidt, en zekeren waarborg biedt, dat het verworven heil hun niet ontgaan zal. Ze zien in Jezus' zitten aan Gods rechterhand het loon na den strijd, de eere der verhooging hem door zijn Vader toebeschikt. Ook belijdt men, dat in het eind der dagen de Christus ten oordeel zal komen. Ja, en wie iets dieper leeft, voelt ook wel, dat Jezus de demonische werkingen beteugelt. Maar van een *Koninklijke macht* waarmee Jezus bekleed is, van een *Koninklijke majesteit* waarin hij troont, en van een *Koninklijke heerschappij* door hem op aarde en in den hemel uitgeoefend, bleef weinig meer dan de klank van den naam hangen, en de volle realiteit wordt er niet meer van gevoeld, genoten en beleefd. Iets wat nu gezegd wordt niet van een ieder, hoofd voor hoofd, maar als regel van de groote menigte, en zoo als het zielsbestaan van die breede schare zich in lied en woord uit. Hiermee is niet gezegd, dat Jezus niet in aller schatting hoog, zeer hoog zelfs staat, en dat niet steeds met den meesten eerbied aan Jezus gedacht en van Jezus gesproken wordt; noch ook dat niet warme, teedere, innige liefde voor Jezus in der meesten hart zou leven, een liefde die door offerande en dank en daardoor in toewijding tot uiting komt; maar dit is bedoeld, dat die geheel eigenaardige geestdrift die zich van een trouw volk meester maakt, als het *zijn Koning* mag toejubelen, — een geestdrift die bij het toejubelen van den *Koning der koningen* alle aardsch enthousiasme verre moest te

boven gaan — onder ons niet meer is, wat ze in vroeger eeuwen geweest is, en dat ze stellig, naar den maatstaf der Schrift gemeten, almeer te kort schiet. Het gevoel, het besef dat wij er *om* den Christus zijn en *voor* den Christus, en niet hij om ons, doordringt de gelederen niet meer. Het is geen optrekken meer achter den eenigen Veldheer, geen zich besloten meer gevoelen in het volk, dat in leven en in sterven hem is toegewijd.

Een zeer ondiepe, ongeestelijke opvatting van het Koningschap van Christus heeft van zelf tot deze verzwakking van geestdrift geleid. In den Koning belichaamt zich de hoogste macht, maar die hoogste macht moet, naar onze opvatting, zich dan ook toonen, en doen gelden. Is er alzoo onder de *aardsche* Vorsten een Koning, die schuil blijft, en in wiens rijk de orde en vrede gedurig door invallende vijanden verstoord wordt; wiens volk zich niet te weer kan stellen; wiens leger terugdeinst; en wiens land gebrandschat wordt, — dan gaat alle gezag en eerbied voor zulk een Vorst allengs te loor, en gelijk men in Frankrijk in vroeger eeuwen van een *roi fainéant* sprak, d.i. van een Koning die zich niet roert, zoo is alle eeuwen door en in alle landen de majesteit van het Koningschap verbleekt, zoodra de Koning zich niet door triomfeerend machtsbetoon, in- en uitwendig, wist te handhaven. En waar het aardsche Koningen gold, kon dit niet anders. De macht toch, waarop het aardsche gezag steunt en waardoor het aardsche Koningschap zich toont, kan niet buiten den sterken arm en is zonder dwang ondenkbaar. Een Vorst zonder politiemacht om de kwaden binnenslands, en zonder leger om den vijand die uit het buitenland komt opdagen, te keer te gaan, is onder de Koningen dezer aarde ondenkbaar. Maar past men nu diezelfde of gelijksoortige idee ook op het Koningschap van Jezus toe, stelt men ook hier den eisch, dat het zich, indien het bestaat, dan ook in *vertoon* en door *betoon* van een macht die in den sterken arm rust zal openbaren, dan behoeft het geen nadere

aanwijzing, hoe naar dien maatstaf gemeten, dat hooge Koningschap van den Christus zijn eere gestadig inboet. Christus' Kerk ligt gedeeld en gesplitst, secte komt na secte, ketterij na ketterij op. Zonde en overtreding woelt voort. Tot zelfs de priesters van het heiligdom schieten in trouw en in heiligen ernst te kort. En waar uit dien hoofde op geestelijk terrein gedurig de orde verstoord wordt, zonder dat Christus zijn macht openbaart om de geestelijke orde te herstellen, valt er ook van een terugslaan van den vijand, die het heilig erf van buiten bedreigt, o, zoo dikwijls geen spoor te ontdekken, en schijnt het veeleer of de kudde des Heeren aan de overmacht van de ongeloovigen en van de spotters wordt overgeleverd, ja, alsof niet Christus over de wereld, maar de wereld over de zaak des Heeren zegepraalt. Gewoon nu aan de opvatting, alsof een Koningschap zich alleen dan in zijn luister kan handhaven, zoo het allen tegenstand aanstonds neerwerpt en voor eigen wet en regel allerwegen ontzag weet in te boezemen, is men almeer onder den indruk gekomen, alsof het Koningschap van Christus meer een nominale *eeretitel* was, waarmee de Heiland gesierd werd, dan een werkelijk bestaande *macht*, waarmee we in heel ons leven te rekenen hebben.

Doch juist deze maatstaf deugt niet, en mag niet worden aangelegd. Alle aardsch Koningschap is *mechanisch* ingesteld, Jezus' Koningschap is *organisch*, en het is het hieruit opkomende verschil, dat geheel onze beschouwing van Jezus' Koningschap beheerschen moet. Juist verstaan, is er maar één die macht bezit, en die ééne is de Drieëenige God, de Schepper van hemel en van aarde, en wat de psalmist in het 44ste lied uitzong: *Gij zelf zijt mijn Koning o God!* drukt dit beginsel in een toon van jubelende aanbidding uit. De macht is Godes, omdat Godes alle creatuur is. Zijns is een oppermacht, die in het bestaan zelf der dingen gegrondvest is. Wie aan eenig ding of eenig persoon *het aanzijn* zelf geeft, is over dat ding of over dien persoon uiteraard in den meest volstrekten zin *heer en meester*. Dat geldt nooit ten volle, waar wij menschen aan iets het aanzijn heeten te geven. Zelfs de zanger die een lied spontaan uit

zijn hart zingt, is daarbij toch nooit schepper in den vollen zin des woords. Hij toch gebruikt gedachten en beelden, die hij ontleent aan wat buiten hem bestaat; zingt in tonen die samenhangen met de poëzie aller eeuwen; en drukt zich uit in een taal, die hij niet schiep, maar als taal in zijn volk vond. Wanneer we dan ook bij menschen spreken van scheppende gedachten of van producten, die ze in het leven riepen, dan is dit altoos slechts overdrachtelijk en betrekkelijk bedoeld, en is er van *absolute* scheppingsmacht nimmer sprake. In God daarentegen, maar dan ook in God alleen, is deze scheppingsmacht volstrekt. Niets is er onder het bestaande, dat Hij niet tot aanzijn riep, zonder daarbij aan iets dan Zich-zelf gebonden te zijn, en zonder dat ooit eenige factor door Hem gebezigd wordt, die niet evenzoo en even streng aan Hem, en aan Hem alleen, zijn ontstaan dankt. Ook in ons menschen schiep God niet alleen het wezen, maar ook onze natuur, en evenzoo alle krachten, gaven, talenten en hoedanigheden, die den éénen mensch van den anderen onderscheiden. Uit dien hoofde is er in het creatuur, hetzij star of zon, 't zij stof of geest, hetzij plant of dier, mensch of engel niets, dat, toen het uit Zijn hand voortkwam, niet geheel en eeniglijk zijn *Zijn* en zijn *Zoo-zijn* aan God den Heere dankte. En hierop nu rust de *Goddelijke Souvereiniteit*. God kon het creatuur niet scheppen in gebondenheid aan een buiten Hem bestaande wet, want die wet bestond niet. En evenmin kon God het creatuur scheppen met het oog op iets anders dan op Zich zelven, want buiten den Drieëenigen God was er niets. Alle creatuur verkeert daarom, krachtens de schepping, zelve in staat van algeheele en volstrekte afhankelijkheid, en kan met geen ander doel bestaan, dan om God te verheerlijken en te dienen als middel of factor voor de uitvoering van Zijn raad. Iets waaruit dan tevens volgt, dat er *naast* God geen andere macht kan bestaan, waaraan het creatuur in gelijken zin onderworpen zou zijn. Er is maar ééne Heerschappij en dat is de heerschappij van God Drieëenig, en zoo ook is maar één Macht en Majesteit, en dat is de Macht en Majesteit Godes. En deze macht nu kan niet *mechanisch*, ze moet

krachtens haar aard *organisch* zijn, wijl ze in het ontstaan en bestaan zelf van het creatuur haar grondslag vindt.

Het is daarom dan ook, dat de Schrift God Drieëenig steeds verheerlijkt als *den* HEERE. De naam Jehovah werd in Israel liefst niet uitgesproken als te heilig, en daarvoor in de plaats koos men den naam van HEERE, een naam dien ook onze Statenoverzetters alerwegen voor den naam Jehovah in de plaats hebben gesteld. HEERE is dan niet genomen als vorm van aanspraak, maar bedoeld als titel van *Majesteit*, ter uitdrukking van de absolute en volle souvereiniteit die Gode over alle creatuur toekomt. Ook de titel van „Koning" of van „Koning der koningen" werd hiervoor wel in de plaats gesteld, maar zoo, dat toch altoos HEERE de meer omvattende uitdrukking bleef, om het *volle* inbegrip van de regeermacht, de souvereiniteit en het hooge zeggenschap van God over alle ding en over alle persoon stamelend uit te spreken. Er kan op aarde een afgeleid, een opgedragen, een opgelegd gezag bestaan, en dit afgeleide gezag kan zich door dwang en geweld handhaven, maar dit alles wordt nooit iets anders dan een afschaduwing van dat eenige en dat hoogste Koningschap, dat Gode vanzelf ingevolge zijn Almachtigheid en krachtens zijn schepping toekwam, en in Hem alleen rustte. En met dit Koningschap van God zelf nu, en niet met het *aardsche* Koningschap, moet het Koningschap van den Zone Gods vergeleken worden. Niet de aardsche maatstaf van de Vorsten of gezaghebbers der wereld, maar de maatstaf van het Koningschap van den Drieëenigen God moet hier worden aangelegd. En alleen daaruit, dat men dit juist omgekeerd gedaan heeft, is het te verklaren, dat men zich in het Koningschap van Jezus zag teleurgesteld, de overweldigende openbaring van het machtsbetoon, dat men had ingewacht, miste, en er alzoo toe over ging, om dit Koningschap meer nominaal, dan reëel op te vatten. Toch hebben de apostelen ons genoegzaam gewaarschuwd. De naam en eeretitel van *Heere* is onmiddellijk door hen op den verhoogden Heiland overdragen, en in de voorstelling van den Christus als het *Hoofd* van het

Lichaam stellen ze zoo duidelijk mogelijk het *organisch* karakter van zijn Koningschap op den voorgrond.

III.

Afgeleid gezag.

> Weet, dat de Heere is God, Hij heeft ons gemaakt (en niet wij) zijn volk en de schapen zijner weide.
>
> PSALM 100:3.

HET onderscheid tusschen een gezag van *organisch* en een gezag van *mechanisch* karakter spreekt het duidelijkst in de tegenstelling van het gezag van een *vader* en van een *voogd* over hetzelfde kind. Het gezag van den *vader* toch kwam op tegelijk met de geboorte en had zijn grond in die geboorte. In en met het leven zelf van het kind was het gezag van vader gegeven. Heel anders daarentegen staat 't met het gezag van den voogd. Tusschen hem en dat kind behoeft in bloedverwantschap of maagschap zelfs geen enkele betrekking te bestaan. Voogd over een kind kan iemand zijn, die aan dat kind wild vreemd is, en niets met dat kind uitstaande had. Voor hem komt 't gezag over dat kind alzoo noch uit de geboorte op, noch is met het leven zelf gegeven, maar wordt hem door familieaccoord, door de wet, of door aanwijzing van den rechter *opgedragen*. De band van gezag tusschen vader en kind bestaat vanzelf; die tusschen voogd en pupil wordt eerst door een ander gezag aangelegd. Daar nu organisch heet wat uit het proces zelf van 't leven opkomt en mechanisch datgene wat door onze vinding, daad of bestelling in elkander is *gezet*, draagt het vaderlijk gezag een organisch, het gezag van den voogd een mechanisch karakter. En ditzelfde verschil nu komt nog veel sterker, ja in volstrekten zin uit, zoo ge het gezag van den *aardschen koning* en het gezag van den *Koning der koningen* tegen-

over elkander stelt. Geen koning op aarde regeert, dan overmits het gezag 't zij door hem zelf, 't zij door zijn voorouders veroverd is, of wel omdat het door anderen hem is opgedragen. Noch uit het bestaan van zijn volk, noch uit den aard van zijn volk vloeit vanzelf en met noodzakelijkheid juist zijn koninklijk gezag voort. Bij den Heere onzen God daarentegen is Zijne, over alles zich uitstrekkende Souvereiniteit met het bestaan zelf der creaturen gegeven. Het bestaan zelf van een creatuur zonder een volstrekt Souverein gezag, dat van God over dit creatuur uitgaat, is kortweg ondenkbaar. In het begrip zelf van creatuur is dit Souverein oppergezag van den Schepper ingesloten.

Naar den aard van het creatuur is, treedt hier intusschen een scherp geteekend onderscheid in. Een star en een engel zijn beide creaturen Gods en dienvolgens heeft het gezag Gods voor beide absolute strekking. Beiden behooren Gode toe, bestaan alleen om God en voor Zijn eere, en beider bestaanswijs, werking en lot wordt door God bepaald. Aan de star schrijft God haar baan, en aan den engel zijn weg voor, en in de rijke taal der Schrift wordt dit ook op de starrenwereld in dien levendigen zin toegepast, dat Hij geacht wordt „de starren te roepen bij hun namen," en dat ook het firmament wordt opgeroepen om Gode eere te geven. Zoo in Psalm 103. „Looft hem alle gij lichtende starren." Een doode natuur is er niet. Heel de natuur wordt door de geestelijke kracht Gods van oogenblik tot oogenblik gedragen, en het is God, Die alzoo in alle rijken der natuur oppermachtig gebiedt, Zijn wet gelden doet, en het alles beantwoorden doet aan Zijn heiligen wil. Maar hoe rijk dit ook allerwegen toega, niettemin gevoelt ge terstond, dat het Goddelijke gezag *over een star* een geheel ander karakter bezit dan het Goddelijk gezag *over een engel.* Bij de star, en bij de geheele onbezielde schepping, zet God Zijn wil en wet met mogendheid door, zonder dat er van tegenstand of verzet sprake kan zijn. Heel anders daarentegen komt het te staan, als ge uit de onbezielde in de *bezielde* schepping van engel of mensch overgaat.

Dan toch komt er een werking van God op den geest van het bezielde creatuur in het spel, die niet als een blinde macht zich uit, maar het geestelijke in den mensch of in den engel oproept en opwekt, om met de werking Gods mede te werken, en zich te stellen tot een instrument van de Goddelijke mogendheid. Dit stelt vanzelf een mogelijkheid van verzet, weerstand of afwijking van den Goddelijken wil, en het is deze mogelijkheid die aan het regiment Gods over de bezielde schepping een voor alle dingen *zedelijk* karakter leent. En al kan men poëtisch en overdrachtelijk ook bij starren en bij den oceaan van een Goddelijk gezag spreken waaraan ze onderworpen zijn, toch voelt ieder, dat het bij de onbezielde schepping meer uitoefening van *kracht* en *mogendheid* is, en dat in eigenlijken zin alleen bij de *bezielde* schepping van *gezag* sprake komt. Alleen van de bezielde schepping kan de belijdenis uitgaan: „De Heere is onze Koning, de Heere is onze Wetgever, de Heere is onze Rechter!" Maar al komt zoo eerst bij de bezielde schepping *het gezag* in eigenlijken zin op, en kan er deswege alleen bij de bezielde schepping van een Koningschap sprake zijn, de grond van dit gezag is en blijft geheel dezelfde als wat de grond van het oppermachtig beschikkingsrecht over de onbezielde schepping is. Van daar dat Israël in zijn lofzangen zingt: „Want *Hij* heeft ons *gemaakt*, en *niet* wij ons zelven, zijn volk en de schapen zijner weide".

Uit dit onderscheid nu tusschen het verschillend karakter van de Goddelijke Opperhoogheid over de *onbezielde* en de *bezielde* schepping vloeit een ander, niet minder gewichtig gevolg voort. We bedoelen de mogelijkheid om het *Goddelijk gezag* te doen werken door middel van een *afgeleid gezag*, dat door het ééne creatuur over het andere wordt toegekend. We laten de engelen hier nu buiten, omdat ons van hun huishouding zoo weinig geopenbaard is, slechts onder opmerking dat de verhouding van satan tot de

overige demonen voldingend bewijst, dat ook in de engelenwereld wel ter dege een zeggenschap van den eenen, machtiger geest over andere, minder sterke geesten voorkomt. Doch de engelen nu daar gelaten, is het klaar als de dag, dat onder menschen schier allerwegen van zulk een afgeleid, instrumenteel gezag de duidelijkste blijken aanwezig zijn. Dat de mensch, reeds krachtens zijn existentie, macht en beschikkingsbevoegheid heeft over het stof, de plant en het dier, ligt reeds in het feit, dat de mensch er op is aangelegd, om zich met hetgeen de aarde voortbrengt te voeden; en voorts bleek ons in de eerste reeks van deze artikelen, hoe de heerschappij over de Natuur aan den mensch van Godswege, en dat in bijna volstrekten zin, is toegekend, en zich thans door de vondsten der natuurwetenschap al meer verwezenlijkt. Maar hiertoe bepaalt het zich niet. De mensch heeft niet alleen heerschappij ontvangen over de onbezielde schepping van deze aarde, maar er is in de menschenwereld ook heerschappij van mensch *over mensch.* Op zich zelf ware het zeer wel denkbaar geweest, dat dit anders ware. Indien ieder mensch geschapen ware als Adam, d. w. z. in volwassen staat het aanzijn had ontvangen, en alles wat hij voor zijn leven behoefde vrij ter beschikking had gevonden, zou er geen reden denkbaar zijn, waarom de ééne mensch iets over den anderen zou hebben te zeggen gehad. Er zou dan geen gezin, er zou geen familie, er zou geen volk, er zou geen menschelijk geslacht zijn geweest. Er zouden niet anders geweest zijn, dan op zich zelf staande personen, allen van gelijken rechte en zonder eenigen band die hen verbond. Voor gezag van mensch over mensch zou er dan geen plaats zijn geweest, en alle gezag zou rechtstreeks, over ieder mensch afzonderlijk, door God zelven zijn uitgeoefend.

Maar zoo was de schepping van ons mensch-zijn niet. Alleen de eerste mensch is in den vollen zin des woords buiten alle tusschenkomst van eenig ander mensch tot aanzijn gekomen; en het is opmerkelijk hoe de Schrift er nadruk op legt, dat dit reeds bij Eva

niet alzoo was. Voorts echter is al wat mensch heet uit den mensch geboren, en hangt daardoor reeds in zijn ontstaan en geboorte met andere menschen saam. Niet mensch komt los naast mensch te staan, maar het is één bloed, dat aller leven tot eenheid verbindt. Gezins- en familiebanden schakelen de groepen ineen. Niet één staat er als los en op zichzelf staande mensch, maar allen vormen saam het eene menschelijk geslacht, en in dat menschelijk geslacht treedt een ongelijkheid in 't licht, die vanzelf zeggenschap van den éénen mensch over den anderen te voorschijn roept. Het feit, dat de mensch als hulpbehoevend kindeke ter wereld komt, schept vanzelf een meerderheid voor den vader en de moeder, die hem teelden. De ouders beginnen dan ook met juist zóó met hun machteloos wicht te handelen als hun goed dunkt, juist zoo als de leeuwin met haar welpen doet. Maar bij den mensch, als bezield wezen, mengt zich hier aanstonds een geheel ander element in. Niet van sterker natuurlijke liefde en zorge, want de zorge van een klokhen voor haar kiekens en zelfs van een tijgerin voor haar welpen overtreft niet zelden zeer verre de zorg van een ontaarde moeder of van een zelfzuchtig vader voor zijn kind. Neen, wat zich hierin bij den mensch mengt, is een *zedelijk* element van *gezag*. Niet aanstonds, want aanvankelijk is het kindeke hier nog niet vatbaar voor, maar wel zoodra onder het opgroeien het *ik* in het kindeke allengs tot zelfbewustheid ontwaakt. Is de jonge welp opgegroeid, dan ziet de oude leeuwin niet meer naar haar welpen om, en is alle band tusschen haar en haar welpen verbroken. Maar niet alzoo bij den mensch. Hier wordt juist bij het opgroeien de zorge en de plicht tot opvoeding steeds meerder en machtiger, en hieraan beantwoordt bij het kind een *gehoorzamen*, d.i. een zich onderwerpen aan een over hem geplaatst *gezag*. Men komt alzoo voor dezen toestand te staan, dat God de Heere door de wijze zelf, waarop Hij de voortplanting van het menschelijk geslacht verordineerde, den vader en de moeder gesteld heeft als instrumenten, waardoor Hij zijn hoog en Goddelijk gezag over het kindeke zou uitoefenen. Oorspronkelijk kon het vaderlijk gezag niet

zijn, want al was hij 't, die 't kind teelde, het leven en het aanzijn ontving het kindeke niet van hem, maar van zijn God. Alleen Gode komt alzoo het hooge en volstrekte oppergezag ook over dat kindeke toe. God kan dien vader en die moeder van dat kindeke in den dood wegnemen, zonder dat Zijn hoog gezag over dat kindeke daarmee wegvalt of ook maar eenigszins vermindert. Maar al berust bij God alleen het hooge beschikkingsrecht over elk kindeke dat geboren wordt, in den gewonen gang van het leven is de geboorte en de wasdom van dat kindeke zóó door Hem verordend, dat het begint met vader en moeder te eeren als dragers van een gezag, waarmee God ze bekleed heeft; en dat niet eerst door een afzonderlijke ordinantie in het 5de gebod, maar door de wijze zelve waarop het kindeke hulpbehoevend uit zijn ouders geboren is. Er is alzoo tweeërlei uitoefening van het Goddelijk gezag, de ééne rechtstreeks en onmiddellijk in de onbezielde schepping, de andere door middel van den mensch als instrument, d.i. afgeleid en opgedragen, en zich het eerst in het vaderlijk en moederlijk gezag openbarend.

Het vaderlijk gezag is wat men zou kunnen noemen een gezag, afgeleid en instrumenteel, maar toch van geregelde orde. Daarentegen komt er uit de ongelijkheid van mensch en mensch ook allerlei ander instrumenteel gezag op, waarbij die geregelde orde ten eenenmale ontbreekt. Het sterkst komt dit soort gezag uit bij genie, talent en hoogere geestesgaven. Ook op dit hooger gebied van menschelijk leven heeft een proces van opbloeiïng en ontwikkeling plaats, en ook hierbij treden wetten of normen, krachten en motieven aan het licht; en zoodra deze eenmaal aan het licht getreden zijn, blijft aan den minder rijkbedeelde niet anders over, dan hierin het voorbeeld en initiatief der rijkere geesten te volgen. Vooral in Frankrijk is men gewoon zulke heerschende geesten met den titel van „*meester*" te eeren; niet onwillig maar gewillig; en niets is gewoner, dan dat een volgeling van zulk een machtiger

geest, hem in geschriften roemt en aanspreekt als „*mon maître*". Op andere wijze spreekt men gelijke bedoeling uit, door te zeggen, dat zulke mannen van eersten rang „school maken", wat op het zelfde neerkomt. Ook in de school-idee toch ligt dit in, dat er een *meester* is, en dat de anderen zich willig als zijn *leerlingen* onder hem voegen. Al het gebazel over *gelijkheid* onder menschen is bare onzin. Eer ware te zeggen, dat er geen twee menschen aan elkaar gelijk zijn, want al mogen de verschillen tusschen mensch en mensch, vooral in min ontwikkelde Staten, soms tot een minimum inkrimpen, ieder moeder kent zeer wel haar kinderen uit elkaar, en het verschil van uiterlijk voorkomen hangt altoos met verschil van inborst, aanleg en karakter saam.

Doch niet alleen dat er tusschen menschen allerlei verschil in *soort* is, er is ook een nooit eindigend verschil in *graad*, en het is hierdoor dat vanzelf en ongemerkt aan personen van een hoogen graad niet alleen invloed op, maar ook gezag toekomt over de personen van lager graad in dezelfde qualiteiten. Men ziet dat reeds onder de knapen op straat, hoe er bij den hoop altoos één is, die de leiding geeft en gehoorzaamd wordt, want het is eerst door dat *gehoorzamen*, dat de meerderheid het karakter van gezag erlangt. Zoo is het zelfs bij een dievengroep of rooversbende. Gelijkheid is er nooit, altoos ongelijkheid, en uit de ongelijkheid wordt altoos eenerzijds de oefening van gezag en anderzijds de onderwerping aan dat gezag geboren. Dit nu teekent zich het sterkst af op de school, en vandaar dat oudtijds de man, die op school het zeggenschap had, den eerenaam van *meester* voerde, juist om uit te drukken, dat hij niet enkel kwam om onderwijs te geven, maar als bekleed met *gezag*. Waanwijs heeft de nieuwere richting dien titel van *meester* doen verouderen en hem later afgeschaft, om alleen van onderwijzers, ten uiterste van Hoofdonderwijzers, te spreken. Ten laatste heeft men echter zelf de fout die hierin lag, ingezien, en daarom nu weer den naam van *Hoofd* gekozen; een nieuwe naam, die niemand toespreekt, en slechts verzet van de klasse-onderwijzers in 't leven heeft

geroepen. De oude naam van *meester* was verreweg de beste, omdat zich hierin het denkbeeld van het *gezag* uitdrukte, en het is wel opmerkelijk, dat die naam van *meester*, die men afschafte voor de gewone volksschool, in de fijnere kringen van de hooger begaafden in Frankrijk nog altoos voor den man van genie en van talent in eere wordt gehouden. Ook de gedoctoreerde in de rechten schrijft nog altoos *meester* voor zijn naam, en ook voor den arts was vroeger de naam van *meester* algemeen in gebruik. De advocaat toch oefent over zijn client, de arts over zijn patient wel terdege zeker gezag uit; een gezag, dat de client en de patient zelf zoeken, en dat dus bij eigen keus bestaat, maar waaraan ze, hebben ze eenmaal die keus gedaan, zich dan ook meest gewillig onderwerpen, en juist die *onderwerping* is ook hier het kenteeken van *het gezag*. Wij spreken van een recept, maar in Duitschland spreekt men van een *Verordnung* van den dokter, en in Frankrijk van *prescription*.

Ook dit soort van ongeregeld instrumenteel gezag nu is afgeleid, en vloeit evenzeer als het ouderlijk gezag uit de bron van alle gezag in God. Hij is het, die de ongelijkheid van mensch en mensch gewild heeft. Hij is het, die den een arm aan geesteszin en geestes-kracht doet geboren worden, en den ander bekleedt met de majesteit van het genie. Men geeft 't genie zich zelf niet, en zelfs 't talent kan men wel scherpen en ontwikkelen, maar niet zich zelf geven. En door het eenvoudige feit nu van deze zeer ongelijke toebedeeling in gaven, roept God de Heere van zelf dat gezag op geestelijk gebied in het leven, dat zelfs van veel verder reikenden invloed is dan het geregelde ouderlijk gezag. Mannen als Luther en Calvijn op godsdienstig, als Vondel, Cats en Bilderdijk op dichtgebied, hebben zich zelve niet tot gezaghebbende geesten opgeworpen, noch zijn er door anderen voor aangesteld, maar ze waren wat ze waren *bij de genade Gods, gratia Dei*. En wel zijn er ook op dit terrein altijd weerbarstige bedillers geweest, gelijk ge onder de kinderen van een gezin zoo dikwijls eindelooze tegenpruttelaars vindt, maar het eigen-aardige van dat gezag van 't genie en van 't talent, is juist, dat de

besten het steeds willig erkend hebben en dat het in 't eind over allen tegenstand heeft getriomfeerd.

Maar natuurlijk, bij dit tweëerlei instrumenteel gezag kon het niet blijven. Het ouderlijk gezag en het geniaal gezag was niet genoeg. Er vormen zich allengs ook breeder kringen. Uit het gezin kwam de familie, uit de familie het geslacht, uit het geslacht de stam, uit den stam het volk allengs op. Dit riep, naast het gezinsverband, ook het familie-verband, het geslachts-verband, het stamverband en het volks-verband in het leven, en ook deze verbanden konden niet bestaan zonder wet en regel en tucht, en uit dien hoofde was almeer in elk dier verbanden het optreden van een gezag noodig, dat door heel den kring erkend werd. Eerst heeft zich dit toen *patriarchaal* ontwikkeld, naar eerstgeboorterecht en ouderdom in jaren, en langs dien weg kon de vorming van het onmisbaar gezag voortgaan, zoolang gemeenzame afstamming en bloedverwantschap de vorming van het verband bleef beheerschen. Maar deze mogelijkheid viel weg, toen de verwijdering tusschen de geslachten toenam, en hetzij de nood, hetzij een daad van geweld, groepen die vreemd aan elkander waren noodzaakte in één volksverband saam te leven. Aanvankelijk waren deze saamverbindingen van onderscheiden groepen tot één volk klein in omvang, zoodat we in Kanaän bij Israëls aankomst in dit land, veelal koningen vonden voor één enkele stad met haar aanhoorigheden. Zoo was Melchizedek koning alleen van Salem. Maar de aard der zaak bracht meê, dat deze kleine formatiën geen stand hielden en zich allengs oplosten in veel grootere groepeeringen, die millioenen en millioenen omvatten. Ook hier nu, hier vooral was een goed geregeld verband noodig; en dit verband was ondenkbaar zonder een treffelijk man die aan het hoofd stond; en alzoo zijn de *koningen* der volken opgekomen. Ook deze koningen oefenden uitsluitend het Goddelijk Overheidsgezag uit, maar, en dit was het princi-

gieele onderscheid met het ouderlijk gezag, hun gezag was niet meer *organisch* van karakter, het werd een *mechanisch* instituut. Er werd een toestand uit geboren, gelijk die zich bij een in zonde verzonken menschheid niet anders denken liet, maar dan toch altoos een toestand die niet beantwoordt aan de ordinantiën der schepping. Het was niet uit den Koning dat het volk was voortgekomen. Hij was niet het natuurlijk organisch hoofd van zijn volk, maar op het lichaam van het volk als hoofd opgezet. En het was het tegenstrijdige tusschen dezen feitelijken toestand en de oorspronkelijke ordinantie Gods, dat bij Israël tot uiting kwam in de betuiging van Samuel, dat het volk zondigde en God verwierp, door een Koning te willen hebben, *gelijk „de andere volken hadden."* God was *de Heere* over Israël, omdat Hij 't tot volk *gemaakt* had. Dat was het organisch begrip. De heidenen hadden koningen, die hun volk *niet* gemaakt hadden. Dat was de mechanische afwijking.

Nog iets anders kwam hier bij. De deeling en splitsing van ons menschelijk geslacht in afgescheiden en onderscheiden volken is gevolg van de zonde; maar het feit ligt er dan ook toe, dat zoodoende de eenheid van ons menschelijk geslacht gebroken is. Oorspronkelijk was de eerste Adam niet alleen met vaderlijk gezag over zijn gezin, maar ook met algemeen gezag over heel ons geslacht bekleed; en na den zondvloed kon ten deele hetzelfde van Noach gezegd worden. Maar sinds ging die eenheid van ons geslacht te loor. Er was geen *algemeen* verband van *heel* ons geslacht meer, en zoo ook geen Koning der menschheid, die instrumenteel en organisch het Goddelijk gezag over *heel* ons geslacht representeeren kon. En wel heeft men toen later door het Keizerrijk, dat tevens wereldrijk zou zijn, deze leemte pogen aan te vullen, maar gelijk in het eerste artikel van deze reeks is uiteengezet, dit was een daad van willekeur en geweld, die neerkwam op de onderwerping van de zwakkere volken aan de heirmacht van één der machtigste volken. Een opzuigen van een zoo groot mogelijk deel der volken in den levenskring van één enkel volk, niet strekkende

om den rijken schat van heel ons menschelijk geslacht tot harmonische ontwikkeling te doen komen, maar om één enkel volk, welks Koning de meeste macht bezat, over de andere volken te doen heerschen. Al heeft het Gode dan ook beliefd, en al belieft het Hem nog, bij de gedeeldheid der volken en bij hun door de zonde gebroken ontwikkeling, het mechanisch instrument van een ingezet Koningschap als instrument van Zijn regiment over de volken te gebruiken, het spreekt van zelf dat hierdoor het hooge ideaal, dat in de schepping van heel ons geslacht uit éénen bloede lag, nooit kon en nooit kan verwezenlijkt worden. Het is een gebrekkige toestand, die zijn recht van voortbestaan alleen aan het voortbestaan der zonde ontleent. Deze toestand zal eens ten einde loopen. Het ideaal moet en zal verwezenlijkt worden. En het is deze verwezenlijking van het menschheidsideaal, die vraagt en roept om *een Koning*, die *organisch* met zijn volk verbonden, uit alle natiën en tongen dat ééne volk onder zich brengt, dat heel ons menschelijk geslacht kan representeeren. En die Koning is de Christus.

IV.

Geen vergeestelijking.

> Want een Kind is ons geboren, een Zoon is ons gegeven, en de heerschappij is op zijnen schouder; en men noemt zijnen naam Wonderlijk, Raad, Sterke God, Vader der eeuwigheid, Vredevorst.
> JESAJA 9:5.

Zoo rust dan alleen in den Drieëenigen God de oorspronkelijke regeermacht, opperhoogheid en souvereiniteit. Alleen Hij, die het alles schiep en in stand houdt, kan het al voor Zijn eere opeischen, en heeft over al wat bestaat een volstrekt zeggenschap en beschikkingsrecht. Hij doet met alle schepselen naar wat Hij wil, en geen creatuur, hoe hoog

geplaatst ook, kan eenig recht, welk dan ook, doen gelden, waardoor de oppermacht en het beschikkingsrecht Gods zou worden ingeperkt of verkort. Juist daarom echter is diezelfde God vrijmachtig, om dit Zijn hoog gezag alzoo uit te oefenen en te laten werken, als het Hem behaagt. Het liet zich denken, dat het Hem behaagd had, dit zijn Goddelijk gezag altoos en allerwegen *rechtstreeks* uit te oefenen, maar het liet zich ook denken, dat het Hem behaagde in het rijk der geesten dit zijn hoog gezag *middellijk*, door den eenen geest over den anderen, te doen gelden, alzoo dat de met gezag door Hem bekleede engel of mensch daarbij dienst deed als zijn *instrument*. Dit laatste nu heeft God verkoren. Hij regeert onder menschen het kind door zijn vader en moeder; den leerling door zijn meester; de zwakkere geesten door de genieën; de stammen door hun hoofden; en zoo ook de volken door hun Vorsten.

Intusschen is de zonde oorzaak geworden, dat deze bewindvoering door menschelijke instrumenten leed aan allerlei gebrek. Misbruik van gezag in despotie ontaardend eenerzijds, en anderzijds verzet en ongehoorzaamheid, tot opstand opgedreven, verstoren de natuurlijke werking van dit door God ingesteld instrumenteel gezag, en doen wat organisch en vanzelf werken moest ontaarden in een verhouding van bedwang en geweld. Het instrumenteel gezag maakt zich almeer van den levensband los; het wordt mechanisch ineengezet; en werkt meer door den sterken arm dan door geestelijke factoren. Reeds in lager staande gezinnen valt dit te bespeuren, maar vooral komt het uit in de heerschappij over grootere en breedere kringen, met name bij de heerschappij van de Vorsten over de volkeren der aarde. Vaak behooren deze Vorsten en hun Huizen niet eens tot het volk zelf, maar kwamen van buitenaf in. Zonder politiemacht en leger kon geen dynastie zich in den loop der eeuwen staande houden. En wat nog banger worsteling in het leven riep, volk stond tegenover volk, natie tegenover natie, en zoo ook koning tegenover koning. Het liep uit op een splitsing en verbrokkeling, die vanzelf het bange oorlogswee deed opkomen, en hierdoor het

geweld van den sterken arm nog meer op den voorgrond schoof. En wat ook beproefd is, om deze gedeeldheid en verbrokkeling een einde te doen nemen, door de vele volken tot één rijk, onder één keizer te hereenigen, nooit heeft dit verder geleid dan tot de heerschappij van één volk over de andere volken, en tot een kunstmatige eenheid van een deel der wereld, beklonken door het zwaard.

Hiertegenover nu bleef in het menschenhart, dank zij de Openbaring, het ideaal der oorspronkelijke schepping stand houden. Gods opperhoogheid over heel ons menschelijk geslacht als eenheid, en over alle kringen van gezinnen, familiën, geslachten en stammen in die eenheid, zonder eenig voorbehoud te erkennen en huldigen. De Heere is onze Koning, de Heere is onze Wetgever, de Heere is onze Rechter. Dit gezag voorzooveel het beschikkingsrecht en voorzienigheidsbestuur inhield, door God Drieëenig rechtstreeks uitgeoefend, maar voorzooveel het ons menschelijk leven uitwendig regelen en beheerschen moet, instrumenteel door menschelijke personen, die God met dit gezag bekleedde. En wel bekleedde, niet door rechtstreeks ingrijpende aanstelling, maar door de plaats die ze, krachtens het leven zelf, in hun kring innamen. De vader, als stichter van 't gezin en verwekker van zijn kroost; waar hij wegviel de moeder; en waar ook deze afwezig was, de oudere der broeders over de jongeren. En naar dit voorbeeld moest dan de instrumenteele gezagvoering Gods over heel ons geslacht tot stand komen. Een Koning moest komen, die aan het hoofd van heel het menschelijk geslacht zou staan, maar die dan ook krachtens zijn wezen metterdaad het organisch hoofd van het menschelijk geslacht kon zijn. Een tweede Adam, die in verhoogden zin datgene zijn zou, wat de eerste Adam metterdaad was. En het is uit het grijpen naar dat ideaal, dat ook het Messias-ideaal bij Israël is opgekomen. Opgekomen niet door het zinnen en peinzen van het Israëlitische volk, dat zich als volk veeleer nimmer boven zijn particuliere enghartigheid wist te verheffen, en zelfs in Jezus' jongeren nog sprak van het weer oprichten van het Koningschap in Israël, maar een ideaal dat door God aan

Israëls machtiger geesten geopenbaard is, en in Christus, als Koning van het Godsrijk, is vervuld geworden. In Christus' Koninkrijk toch valt alle nationaal verschil van Griek, Jood of Barbaar weg, en alleen de eenheid van de herboren menschheid blijft. In zijn Koninkrijk is in deze bedeeling geen sprake meer van uitwendig machtsbetoon maar rust het hoog gezag uitsluitend op geestelijken grondslag. En ook in Christus' Koninkrijk is geen sprake meer van gekunstelde ineenzetting, maar van de vorming van een *Lichaam*, d. i. van een natuurlijk *organisch* in elkaar zittend volksgeheel, waarvan Hij dan zelf, krachtens zijn wezen, het alles beheerschend *Hoofd* is.

De Christus is ook de Verlosser, de Verzoener onzer zonde, onze Heiland en Zaligmaker, maar dit alles is slechts het *middel* om te geraken tot het groote *doel*, en dat hooge doel is en blijft de stichting van *het Koninkrijk der hemelen*, van een Koninkrijk, waarin hij de Koning is. Zijn Koninklijke eere en waardigheid is alzoo niet een aanhangsel, dat bij zijn Verlosserswerk bij komt, maar veeleer het einddoel waarop het alles aanstuurt, gericht is, en heenleidt. Het heel de menschheid omvattende ééne Koningschap, dat, buiten zonde, in het Paradijs vanzelf zou zijn opgekomen, maar met het verlies van het Paradijs verstoord en afgesneden werd, komt langs den weg der verlossing en der levensvernieuwing van ons geslacht, dank zij de wedergeboorte, in Christus terug. Van meet af staat bij zijn optreden dat Koningschap dan ook op den voorgrond, zelfs eer de rijke schat van het Verlossingswerk nog ontplooid wordt. Johannes de Dooper treedt op als Jezus' voorlooper en aankondiger, en zijn eerste roepstem luidt: „Bekeert u, want *het Koninkrijk,* het Koninkrijk der hemelen, is nabij gekomen". En als Jezus straks zijn prediking begint, proclameert ook hij in de eerste plaats zijn *Koningschap*, en getuigt evenals Johannes de Dooper: „Bekeert u, want het *Koninkrijk* is nabij gekomen". En aan het eind van zijn loopbaan op aarde toegekomen, spreekt hij het tegen den landvoogd van Rome's

Keizer onomwonden en plechtig uit: „Gij zegt dat ik een Koning ben. Hiertoe ben ik in de wereld gekomen". Ja sterker nog: „*Hiertoe ben ik geboren.*" Heel zijn zending vat Jezus alzoo in deze ééne, alles beheerschende gedachte van het *Koningschap* saam. De wereld miste haar eigenlijken, haar waren Koning. Er waren wel Koningen der volken, en zelfs een Keizer te Rome, maar in deze allen was de eigenlijke, de ware idee van het hooge Koningschap niet verwezenlijkt. En de vervulling van die hooge idee bracht Hij. Niet als bijzaak, maar als hoofdzaak, want hierin lag het hooge doel van heel zijn zending. Hiertoe was Hij geboren, en hiertoe was Hij in de wereld gekomen. Het ware, het wezenlijke *Koninkrijk,* het Koninkrijk, niet gelijk de zondige wereld het gekunsteld had, maar het Koninkrijk, gelijk het van God besteld was, en Gods hoog gezag vertegenwoordigen zou. Van daar dat het beurtelings heet het Koninkrijk van *Christus,* het Koninkrijk van *God* en Koninkrijk *der hemelen.* Dat Koninkrijk kwam Jezus stichten. Dat Koninkrijk zou door zijn optreden in gang komen. Dàt Koninkrijk zou door Hem zijn voleinding worden tegengevoerd. En van dàt Koninkrijk betuigde Johannes, dat het in Jezus nabij was gekomen, ja, betuigde Jezus zelf, dat Hij, om in dit Koninkrijk *Koning* te zijn, door den Vader gezonden, uit Israël geboren, en in de wereld gekomen was.

Nu heeft men dit alles verzwakt, en er zijn eigenlijke beteekenis aan ontnomen, *door het te vergeestelijken.* Zoo liet men Jezus' Koningschap in zijn profetische eere ondergaan. Jezus heeft óók getuigd, óók den aard van het geestelijk leven ons ontvouwd. En zich daaraan aansluitende, heeft men het voorgesteld, alsof het Koninkrijk dat Hij stichten kwam, uitsluitend bestond in de macht der *waarheid,* die allengs de macht van de leugen, en in de macht van *heiliger zin,* die allengs de macht der zonde zou terug dringen. M.a.w., men nam de woorden Koninkrijk, Koningschap en Koning niet in eigenlijken, maar enkel in overdrachtelijken zin. Zoo ook als wij wel zeggen, dat de waarheid *heerscht* over de leugen, en de deugd over de ondeugd, zoo ook *heerschte* dan Jezus, doordat hij op

geestelijk terrein een hooger standpunt innam, dan alle andere godsdienststichters. Dat *was* dan wel geen Koninkrijk, maar men noemde het zoo bij wijze van beeldspraak. En Hij *was* dan wel geen Koning, maar men gaf hem dien eeretitel in overdrachtelijken zin. Dit echter is ten eenenmale in strijd met al wat de Schrift prophetisch in het Oude, en historisch in het Nieuwe Testament ons voorstelt, en het is door het ongemerkt toegeven aan die vergeestelijking, dat ook in onze kringen de glorie van Jezus' Koningschap zoo veelszins is gaan tanen. We komen hierop nader terug.

Maar kracht vond die geestelijke, overdrachtelijke opvatting vooral in wat in de Schrift zelve omtrent dit Koninkrijk en omtrent Jezus' Koningschap, ter bestrijding van de nationale en materieele opvatting, die bij de Joden had post gevat, betuigd staat. De Joden, vooral in Jezus' dagen, hadden de groote profetie van den Koning, op wiens „schouder de heerschappij zou rusten, en wiens naam zou zijn Wonderlijk, Raad, Sterke God, Vader der eeuwigheid," geheel voor zich zelve als *Joodsche natie* opgeëischt. Gewisselijk, de Messias zou komen, maar om Koning *der Joden* te zijn, Israëls *nationale* Koning, die Israël over de heidenen zou doen triomfeeren. Zij konden zich daarom het Koningschap van den Messias niet anders voorstellen dan met een elpenbeenen troon, als waarop eens Salomo schitterde in het paleis te Jerusalem, en heel Israël naar het zwaard grijpend, om onder de banier van dezen Koning de volken van rondom te overheerschen. Deze enghartig-nationale, en door en door valsche opvatting van het Messiaansche Koningschap, zat er bij Israël in Jezus' dagen zoo diep in, dat zelfs Jezus' eigen jongeren, tot den einde toe, tot na zijn opstanding, ja tot op den Olijfberg vlak voor de hemelvaart, nog altoos bleven vragen: Heere, wanneer zult gij *in Israël* het Koninkrijk weder oprichten? Moederlijke teederheid had zelfs de moeder van twee der apostelen doen vragen, welke hooge waardigheid haar kinderen in dat nieuw opgerichte Israëlitische Koninkrijk zouden bekleeden. In die gegeven omstandigheden kon het dus niet wel anders, of Jezus moest tegenover die aardsche en

wereldsche opvatting van zijn Koninkrijk, volstandig en gedurig op het *geestelijk* karakter van zijn Koningschap wijzen. En het is nu door die herhaalde en sterke verklaringen van Jezus, dat men zich verleiden liet, om in 't eind zijn Koningschap *geheel* te vergeestelijken, en het feitelijk, door een opvatting van den naam *Koning* als ware die enkel overdrachtelijk bedoeld, *geheel te vernietigen.*

Hiertoe echter miste men ten eenenmale elk recht. Reeds de enkele betuiging van Jezus: „Mij is gegeven alle macht in den hemel en op aarde," werpt geheel deze opvatting omver. Wat Jezus bestreden heeft, en in de gegeven omstandigheden bestraffen moest, was tweeërlei: 1°. elke voorstelling alsof Israël, en niet *de wereld,* het oogmerk van Gods genadewerk was, en 2°. alsof zijn Koningschap een Koningschap zou zijn, gelijk aan het Keizerschap dat onder de volken bestond, rustend *op uitwendig geweld.* Israël was uit de volken als volk verkoren, om drager der Goddelijke openbaring te zijn, wat komen zou af te schaduwen en voor te bereiden, en uit zich den Messias te zien geboren worden. Het was door deze uitverkiezing geroepen niet tot heerschappij, maar tot *dienst.* God was God over heel de wereld en voor heel de menschheid. Hij had niet Israël, maar *de wereld* alzoo lief gehad, dat Hij haar zijn eeniggeboren Zoon gegeven heeft, opdat een iegelijk, Jood, Griek of Barbaar, die in Hem geloofde, het eeuwige leven zou hebben. Het ware ondenkbaar en onmogelijk geweest, dat de Almachtige God, Wiens heel de aarde, heel de wereld, en heel het menschelijk geslacht is, in zijn genadewerk alleen op het kleine, onbeduidende volk der Joden zijn oog zou hebben geslagen. Zijn genadewerk kon niet anders dan heel de wereld bedoelen, en zich uitstrekken naar al wat mensch was. En Israëls eere was niet, dat het bij God in de plaats van heel de wereld trad, maar dat het geroepen was om aan heel de wereld het heil afschaduwend en voorbereidend te bedienen. Dat het daarom toch in het eind der

dingen een plaats der eere onder de overige natiën zou behouden, gold alleen van het *echte* Israël, dat tot Jezus bekeerd werd, en kon zijn openbaring eerst dan vinden, als eerst de vorige natiën tot het heil zouden geroepen zijn. Der Joden fout was, dat ze niet *dienen* wilden om 't heil in de wereld uit te dragen, maar *heerschen* wilden over alle andere volken, en uit de overige menschheid alleen diegenen wilden begenadigen, die zich door het teeken der besnijdenis bij Israël lieten inlijven. In stee van instrument voor de glorie van hun Messias te zijn, wilden ze, dat de Messias er zijn eere in zou stellen om *hun* volksglorie te verhoogen.

Dit is Israël's val geweest. Dat de Joden *heerschen* wilden in stee van te *dienen*, was hun volkszonde, en toen ze ten slotte het wreed geschrei van: *kruist hem, kruist hem!* voor Gabbatha deden klinken, deden ze niet anders dan de logische consequentie van deze hun diepste volkszonde aan Jezus voltrekken. Jezus had 't zelf zoo duidelijk mogelijk op den voorgrond gesteld: Ik, uw Koning, ben gekomen niet om gedient te worden, maar om te *dienen*. Juist *dit* zeggen nu tastte Israël's volkszonde in haar hartader aan. Moest Israël heerschen, en niet dienen, veeleer dan nog zou Israël's Koning tot heerschappij en niet tot dienst geroepen zijn geweest. Maar ook omgekeerd, nu Israël's Koning betuigde gekomen te zijn, *niet* om heerschappij te voeren, maar om te *dienen*, gold dit in nog verhoogde mate voor het volk van dien Koning, dat dan evenals hij zijn dienst onder Gods bestel te volbrengen had, en aan geen heerschappij over de andere volken mocht denken. Wat het hart van den Jood in Jezus' dagen vervulde, was roof aan het heilige. Een poging om het heilige Gods, dat aan Israël was toevertrouwd ten einde de wereld te zegenen en haar Gods eere te doen dienen, op te eischen *voor zich als natie*, er zich zelf op te verheffen, er eigen hoogheid door te willen bejagen, en zoo zich op te maken, om de heerschappij over alle volken der aarde te gewinnen. De Jood moest groot zijn; de Joodsche natie moest groot zijn; en al het bestel Gods moest dienen, niet om den Raad Gods met *heel*

deze wereld uit te voeren, maar om het Joodsche volk tot de hoogste eere te verheffen. Jezus' worsteling met dezen Joodschen volksgeest, die in zijn dagen het hart van heel Israël vermeesterd had, was alzoo een worsteling voor het heilige Gods, voor het hoog bestel des Heeren, voor de glorie van het genadewerk, voor de redding van heel de wereld, en voor de vestiging van dat geestelijk Koninkrijk, dat niet binnen de enge grenzen van Palestina zou besloten zijn, maar heel ons menschelijk geslacht, voor zoover het aan zijn God vasthield, én onder hen die nog op aarde waren, én onder hen die reeds ter zaligheid waren ingegaan, én onder hen die nog stonden geboren te worden, in heilige eenheid zou omvatten. Zijns was niet een Koninkrijk gelijk de volkeren dit hadden. In zijn koninkrijk viel integendeel alle gedeeldheid der volken weg. De splitsing van Babel's torenbouw werd in zijn Koningschap te niet gedaan. Niet over één der volken, noch over meerdere volken, en ook niet over het volk van Israël zou hij Koning zijn. Zijn Koningschap doelde op de *ongedeelde* menschheid, op heel ons menschelijk geslacht.

En nu de tweede tegenstelling, Jezus niet Koning der Joden, maar Koning over een eigen volk uit alle natiën, en alzoo zijn Koninkrijk zich over heel de wereld uitstrekkend, dàt was de tegenstelling tegenover de Joden. Maar hierbij kwam een tweede tegenstelling, nu niet tegenover de Joden, maar tegenover de overige volken, tegenover het aardsche Koninkrijk, tegenover de Koningen „gelijk de volkeren die hadden." Die tegenstelling sprak Jezus uit in twee verklaringen. De eerste toen hij zeide: „Mijn Koninkrijk komt niet met uiterlijk gelaat. Het is binnen in u"; en de tweede toen hij tegen Pilatus betuigde: „Mijn Koninkrijk is niet van deze wereld. Anders zouden mijne dienaren voor mij gestreden hebben". Het kenmerk van de vorstelijke macht, gelijk deze zich onder de onderscheiden volken ontwikkeld had, was juist, dat de Vorst op zijn troon en onder zijn kroon moest schitteren in praalvertoon, aller-

wegen in uitwendige vormen zich moest aankondigen, in banieren en schilden uitwendig verzinbeeld moest wezen, en door dit *„uiterlijk gelaat,"* d.i. door dit praalvertoon, den indruk moest maken van hoog boven het gewone leven der menschenkinderen uit te steken. In het aardsche Koninkrijk kon en kan dit niet anders. We bepleiten daarom de overdreven weelde niet, noch de alle grenzen te buiten gaande schittering, waarin het Koninkrijk onder een Lodewijk XIV, en het Keizerrijk eerst te Rome en later onder Napoleon zijn kracht zocht; maar noodzakelijk is het nu eenmaal, dat in onzen aardschen toestand hij, die de kroon draagt, niet leeft als een gewoon burger, maar in de weelde van het paleis de hoogheid en de eere van het Rijk afschaduwe. Kroon en troon moeten indruk maken, en naar onze aardsche verhoudingen moeten ze dat óók doen door wat voor oogen is en het oog boeit. In stand staat de Vorst boven den hoogsten stand onder zijn onderdanen, en het is daarom eisch, dat zijn hofhouding boven het hoogste levensniveau uitga. Maar deze noodzakelijkheid vindt haar grond in den aard en in het karakter van onze aardsche huishouding, van maatschappij en staat. Daar nu Jezus' Koninkrijk niet aan die aardsche maatschappij, maar aan een hooger levensexistentie zijn stempel ontleent, behoorden de discipelen van Jezus diep doordrongen te zijn van de waarheid, dat bij Jezus' Koningschap van zulk praalvertoon geen sprake kon zijn, en dat zij in staat moesten zijn de hoogheid van Jezus' Koningschap te herkennen, ook al viel hierbij elk praalvertoon weg. Hier gold een geheel andere maatstaf van eere-schittering, niet voor het oog, maar in de ziel, en het was naar die grootheid en eere, dat de jongeren moesten grijpen.

En niet anders stond het met het andere kenmerk van het aardsche Koningschap: het machtsvertoon en het wapengeweld. In den huidigen aardschen toestand is zonder de beschikking over zulk een uitwendige macht geen Koninkrijk, althans niet in een Staat van grooteren omvang, denkbaar. In onzen toestand stuit elke heerschende macht gedurig op verzet van kwaadwilligheid of op gevaar dat van

buiten dreigt, en om dit verzet te breken, en orde en veiligheid te handhaven, is een gewapende macht onmisbaar. Had Jezus dan ook het Koningschap over het ééne volk der Joden, over de Israelietische natie aanvaard, zoo zou ook Jezus de zijnen hebben moeten wapenen, om den krijg tegen de macht van den Romeinschen Keizer aan te binden. Hij zegt 't zelf: „Ware mijns zulk een Koninkrijk geweest, mijne dienaren zouden voor mij (met het zwaard) gestreden hebben". Juist echter omdat Jezus' Koningschap niet van deze aardsch-zondige maar van een geestelijk-heilige orde was, kon er voor Jezus van zulk een stelsel van dwang of geweld geen sprake zijn. Ware het op machtsstrijd aangekomen, dan zou het in geen geval geworden zijn een strijd van een nieuwe aardsche macht tegen de bestaande aardsche macht, maar een worsteling van twaalf legioenen engelen tegen de legioenen onder den Romeinschen adelaar, en we zullen later zien, dat zulk een worsteling in 't eind allerminst is uitgesloten. Maar niet alzoo zou Jezus' Koninkrijk in zijn aanvang optreden. Jezus' Koningschap was niet mechanisch, maar werkte van geest op geest. Jezus trad niet in het strijdperk voor een gebrekkig *aardsch* Koninkrijk, dat met geweld heel de menschheid inlijven zou. Hij stelde het ideale en ware tegenover het gebrekkige en gekunstelde Koningschap dezer aarde. Vandaar zijn zeggen tot Pilatus, dat hij om Koning te zijn geboren was, ten einde alzoo aan het ware getuigenis te geven.

Maar juist omdat we dat universeele en ideale karakter van Jezus' Koningschap hoog houden en scherp doen uitkomen, dient te ernstiger geprotesteerd tegen elke poging van half-geloof of ongeloof, om op grond van het geestelijk karakter van Jezus' Koninkrijk de realiteit van Jezus' Koningschap teniet te doen, door het te vervluchtigen in zekeren beheerschenden invloed, dien men erkent, dat op religieus en ethisch gebied van Jezus is uitgegaan.

V.

Algemeen menschelijk.

> En heeft alle dingen zijnen voeten onderworpen, en heeft hem der gemeente gegeven tot een Hoofd boven alle dingen, welke zijn lichaam is, en de vervulling desgenen, die alles in allen vervult.
>
> EPHEZE 1 : 22 en 23.

JEZUS is uit Israël, maar geen *Joden*-Koning. Het heil was uit de Joden opgekomen, maar tegelijk bestemd om de wereld te worden ingedragen en alle natiën en volkeren te zegenen. Het opschrift boven het Kruis was daarom valsch. Het gaf noch weer wat Jezus omtrent zijn eigen Koningschap betuigd had, noch wat dit Koningschap profetisch en historisch moest zijn. „Ik heb nog andere schapen, die niet van deze kudde zijn, deze moet ik ook toebrengen en het zal worden één kudde en één herder." Ziedaar de sleutel ter verklaring van het mysterie in deze verhouding. In zijn optreden sluit Jezus zich eng aan Israël aan, en gelast zijn discipelen evenzoo te doen. Hij is gezonden tot de verloren schapen van 't huis Israëls, en het is hem niet geoorloofd het brood der kinderkens aan de hondekens te geven. Dit Israëlietisch begin sloot zich aan bij Israël's uitverkiezing en roeping. Israël was het verkoren volk van God, maar verkoren om zich op de komst van het heil in Christus voor te bereiden, dat heil, zoo het kwam, in zich zelf op te nemen, maar om het dan te bezitten niet voor zichzelf, maar tot Gods eer, en om het tot alle volken en natiën te doen uitvloeien.

Het bestel Gods was klaar en doorzichtig. Eerst in de zondige menschheid een speciaal volk vormen en doen optreden, dat in staat was in de wildernis een rechte baan voor onzen God te maken, en den weg des Heeren te bereiden in de woestijn van het volkerenleven. Daarom had bij de komst van den Christus heel Israël hem

moeten huldigen, en tevens moeten erkennen, dat, met de komst van den Messias, Israëls speciale roeping volbracht was en een einde had genomen, en dat het eertijds afgescheiden Israël alsnu in den kring der volkeren had terug te keeren, om, ook al behield het daarin een geestelijk geprivilegieerde plaats, toch in het ééne Lichaam van Christus met de geloovigen uit alle natiën te worden ingelijfd. De Joodsche natie zou ondergaan, en op het Lichaam des Heeren uit heel de menschheid het historisch stempel van *„het Israël Gods"* te zijn worden afgedrukt. Doch hieraan heeft Israël *niet* voldaan. De Joodsche natie heeft geweigerd te verdwijnen, opdat haar Koning alleen groot zou zijn. Ze heeft integendeel zich opgemaakt, om haar Koning te doen verdwijnen, en zelf de plaats der eere te behouden. Daardoor is het tot breuke tusschen de Joodsche natie en haar Koning gekomen. Die breuke heeft Jezus zelf in de gelijkenis van de landlieden met nadruk op den voorgrond gesteld. Toen de Zoon, de erfgenaam, zich bij den wijngaard vertoonde, „wierpen ze hem uit buiten den wijngaard en doodden hem". Gevolg waarvan was, dat de wijngaard zelve van de landlieden werd afgenomen en aan andere landlieden gegeven. Dit is op den Pinksterdag in vervulling gegaan. In het visioen van Petrus te Jaffa, en in de verschijning die aan Paulus dicht bij Damaskus ten deel viel, is de overdracht van Israël's zegen aan de heidenwereld plechtiglijk tot stand gekomen. Israël weigerde universeel-menschelijk te worden; toch moest het heil universeel voor alle geloovigen Gods uit heel de wereld zijn; en zoo beging de Joodsche natie in haar vasthouden aan haar nationaal particularisme geestelijken zelfmoord. En toen zijn de ranken en takken, waaraan het nieuwe leven zou uitbotten, van den wortel en van den stam van Israël afgesneden, en nieuw gestekt in het midden der volkeren. Wie uit Israël is, kan daarom wel aan dat heil deel erlangen, en zelfs kan in het eindtafereel de treffelijkheid van Israël en zijn hooge begaafdheid weer opbloeien, maar het Koninkrijk der hemelen is van het Joodsch omhulsel ontdaan, en is opgetreden in zijn algemeen *menschelijk* karakter. *Alle*

knie zou zich buigen, en *alle* tong zou belijden, en voor het Lam Gods zou het lied der eere opgaan. „Gij zijt geslacht en hebt ons Gode gekocht met uw bloed uit *alle* geslacht en taal, en volk, en natie." Heerlijke vervulling van de belofte in Ur der Chaldeën aan Abraham gegeven, dat in hem alle geslachten der aarde zouden gezegend worden.

Aan dat *algemeen menschelijk* karakter nu van het Koningschap van Christus moet streng en onverbiddelijk worden vastgehouden, en steeds moet worden gewaakt, dat het Joodsch particularisme niet in gewijzigden vorm weer binnensluipe, zooals dit feitelijk keer op keer in allerlei spiritualistische secten geschied is. Men vormde dan kringen van vromen en geloovigen, die zich ten eenenmale van het leven der menschheid afscheidden, die voor het algemeen menschelijk leven geen hart hadden, die ook Jezus' Koningschap van dat algemeen menschelijk leven losmaakten, en die zoo toch weer den ouden Joodschen zuurdeesem deden terugkeeren. Jezus nu de Koning van één enkelen kring of groep, gelijk de Joden hem vernederen wilden om Koning van één enkele natie in stede van Koning over het wereldrijk te zijn. Altoos weer de zonde van het particularisme, terwijl toch de Heere onze God, die Schepper *aller* natiën is, voor zijn Koninkrijk op niets minder dan op *heel* de wereld en op alle vertakkingen der volkeren beslag kon leggen. Door dat valsche particularisme plaatst men zich zelven dan buiten den levensstroom. Die levensstroom der wereld graaft zich aldoor een bedding waar de Christenen dan buiten bleven. Zoo kromp men in en beschimmelde. Geen frissche wind blies meer door het woud om de lucht te zuiveren. Alle kracht der Christelijke actie werd gebroken. Van de Koninklijke macht van Christus over de wereld ontwaarde men niets meer. En zij die in het leven der wereld den toon aangaven, dreven dan den spot met deze schuilende en wegkruipende aemechtige vromen, en hadden, in stee van voor Jezus' Koningschap de knie te buigen, voor zijn gepretendeerde kroon niets dan den glimlach van den spot.

Dit kon niet anders, en het moest zoo, omdat dit doen herleven van het aloude Joodsche particularisme in den kring van het Christelijk leven lijnrecht tegen de Openbaring van Oud- en Nieuw-Verbond ingaat. De belofte van het nieuwe leven komt niet eerst op bij Abraham, als patriarch van de Joodsche natie, maar reeds bij Adam en Eva in het Paradijs. Het is het *vrouwenzaad*, geheel algemeen genomen, en niet het zaad uit een bepaald volk, dat de slang den kop zal vertreden. Abraham krijgt straks de belofte des heils niet als een afzonderlijk privilegie voor het zaad uit hem geteeld, maar *voor alle geslachten der aarde*. In de psalmodie is de Naam des Heeren heerlijk *over de gansche aarde*. „Gij gansche aarde," zoo jubelt het in den 100sten psalm *„gij gansche aarde*, juicht den Heere. Dient den Heere met blijdschap, komt voor Zijn aanschijn met vroolijk gezang." En in psalm 98 heet het: „Juicht den Heere, *gij gansche aarde*, roept uit van vreugde, en zingt vroolijk, en psalmzingt." Het is aldoor een roepen Gods, dat uit Israël opklinkt, maar uit Israël zich verbreidt over alle volkeren. In de gezichten van Daniël is de Redder, die opkomt, niet een Jood, maar eens *menschen Zoon*. Evenzoo zegt de profeet: *Lo-ammi*, d. i. hetgeen het volk des Heeren *niet* was, zal 't volk des Heeren worden. Het zal alles uitloopen op een nieuwe aarde onder een nieuwen hemel. Simeon in den tempel profeteert, dat Maria's kindeke een zaligheid voor Israël, maar tevens een licht ter verlichting der heidenen zal zijn. En als de Christus verschijnen zal, kondigt Johannes de Dooper het vooruit aan, dat het heil niet komt tot Abraham's vleeschelijk nakroost, want dat God zelfs uit de steenen der woestijn Abraham kinderen verwekken kon. In woorden, voor geen tweeërlei duiding vatbaar, spreekt de apostel Johannes het dan ook uit, dat God alzoo lief niet de Joodsche natie, maar *de wereld* heeft gehad, dat Hij aan *die wereld* zijn eengeboren Zoon heeft geschonken. Paulus betoogt in den breede, dat het ware Israël niet uit de Joodsche natie alleen, maar *uit heel de wereld* opkomt. En de uitkomst bevestigt het, dat als het licht van

den Christus uitstraalt, Palestina in de donkerheid wordt weggeschoven, en daarentegen over de Heidenwereld zijn glans opgaat. Immers Jezus zelf had 't betuigd, dat hem alle macht was gegeven, niet speciaal over Israël, maar over den hemel en *over de aarde*, en reeds Johannes de Dooper wees op hem als 't Lam Gods, dat niet Israëls zonde, maar de *zonde der wereld* wegdraagt. Een wijd begrip, straks door den apostel Johannes overgenomen, toen hij betuigde, dat de Christus een verzoening is, niet alleen voor onze, d. i. der Joden zonde, maar *voor de zonde der geheele wereld.*

Het is daarom het Koningschap van Jezus verlagen, verkleinen, en te niet doen, zoo men het angstvallig tot welken kring ook beperkt, zoo men het opsluit binnen enge grenzen, en zoo men niet volmondig erkent, dat zijns een Koningschap *over de geheele wereld* is. Zeer zeker heeft dat Koningschap zijn kern in den kring der wedergeborenen, in hen die uit de wereld in het hoogere leven zijn overgegaan. Maar deze kring der wedergeborenen mag nimmer genomen als buiten de wereld staande, of als uit de wereld uitgelicht. Integendeel, die eigen kring, die het centrum van Jezus' Koninklijke heerschappij vormt, is een *menschelijke* kring, niet de kring van een speciaal volk. Zij, die in dien kring worden opgenomen, blijven niet slechts *menschen* in den vollen zin des woords, maar vertoonen zelfs *mensch-zijn* in een hoogere qualiteit. Niet als geestelijke schimmen die hier niet thuis hooren, maar als *menschen* in edeler zin moeten ze op aarde verkeeren, en de toekomst der wereld, de toekomst van de menschheid, de toekomst van het menschelijk geslacht, hangt niet aan wat buiten dien kring verkeert, maar ligt juist in dien heiligen kring besloten. Met alle draden en weefsels blijft daarom die kring verbonden aan het algemeen menschelijk leven. Op alle verhoudingen van dat algemeen menschelijk leven moet hij inwerken. In lange, bange worsteling moeten de leden van het Lichaam van Christus die wereld geestelijk voor hem veroveren. Al de schatten, al de talenten, die God in ons menschelijk geslacht schiep en eruit deed opbloeien, moeten den Naam van

Christus geheiligd worden. De *mensch* was het hoogste product in Gods schepping. Eerst in den *mensch*, dien Hij naar zijn beeld schiep, vond de schepping dezer wereld haar voleinding. Uit die *wereld* en uit dien *mensch* moest de hoogste eere Gods opkomen, waarin het Scheppingswerk zou voltooid en gekroond worden. En daarom kon het Koningschap van Gods eeniggeboren Zoon niet anders dan in rijken, vollen zin een Koningschap *over heel het rijk der menschheid zijn*, en moet 't heel deze aarde, heel deze wereld, heel dit hooger creatuurlijke leven insluiten en omvatten. Abraham was voor *Joden én heidenen*, Mozes was de man Gods in *Israël*. Jezus is de „Ecce *Homo*," de Zone Gods en Zoon des *menschen*, de Koning over alle *menschelijk* leven, dat zich nu reeds op deze aarde en in deze wereld ontsluiert, en eerst in het eind der dagen ten volle zich ontsluieren zal.

Intusschen beduidt dit niet, dat wat hier van de *menschheid* geldt, daarom gelden zou voor *alle* menschelijke personen, hoofd voor hoofd. De wereld, de menschheid, zijn de drie maten meels, waarin het zuurdeeg gelegd wordt, maar niet aanstonds werkt het zuurdeeg op elke korrel van het meel. Zoo nu is ook het Evangelie begonnen met slechts op *een klein deël* van de menschheid in te werken. Toch wijzigt dit de bestemming van het Koningschap van Christus niet. Als een drenkeling op het droge wordt gehaald met reeds verstijfde ledematen en reeds gesloten oogen, en bijna zonder ademhaling, maar men voelt dat er in zijn hart nog trilling is, en men poogt nu in de longen de ademhaling en in de hersenen de levensgeesten weer op te wekken, dan begint dit wel in *een zeer klein deel* van het lichaam, maar het kleine hart wordt daardoor niet van het lichaam afgezonderd, maar juist tot hooger werkzaamheid geprikkeld, om het lichaam te behouden. En zoo ook was het hier. Jezus vond het lichaam der menschheid als ware het half verstorven. In hooger zin gaf 't bijna geen teeken van leven meer. En als Hij nu in *een*

klein deel van het lichaam der menschheid de levensgeesten weer opwekt, en den dood terugdringt, dan geschiedt dit niet, om dat ten leven verwekte deel van het lichaam der menschheid af te zonderen, maar, juist omgekeerd, om door dat herboren deel *heel* het lichaam te zegenen. Juist daarom echter moest het Koningschap van Jezus *organisch* zijn van aard, d.w.z. moest Jezus als onze Koning met ons in organisch verband treden, en in organische verhouding tot ons zijn macht uitoefenen. God regeert èn het huislijk gezin èn het groote gezin der menschheid, maar God regeert het huisgezin door den vader als hoofd van dat gezin, en zoo ook regeert God de menschheid door den Christus als het Hoofd, het natuurlijk en organisch Hoofd van het groote gezin van het menschelijk leven. Beide malen is het regiment Gods instrumenteel. Beide malen gaat het regiment èn over het kleine èn over het groote gezin door een Hoofd. Maar ook beide malen moet dat Hoofd met dit groote zoowel als met dit kleine gezin in organisch verband staan. De vader met het kleine gezin, doordien hij zijn kroost teelde, Christus met het groote gezin, doordien hij als het Eeuwige Woord het alles schiep en het als Verlosser in zich wil inlijven.

Het is hierom, dat ook de Christus als onze Koning onder den naam van *Hoofd* met nadruk op den voorgrond treedt. Nu is in ons spraakgebruik deze naam van *Hoofd* veelszins van zijn organische beteekenis ontledigd. Reeds werd gewezen op den naam van Schoolhoofd, die elken organischen zin mist, want de meester op school is, als zoodanig, geen *vader* van zijn scholieren, en staat met hen in geen enkel verband van bloedverwantschap of van maagschap. De scholieren vormen geen lichaam met organische geledingen, en daarom kan de meester geen hoofd zijn, terwijl een hoofd zonder lichaam zich niet denken laat dan door onthoofding. „Meester" was een natuurlijke naam, een eerenaam, „hoofd" is een zinlooze naam, genomen uit het spraakgebruik, dat opkwam in onze onnatuurlijke verhoudingen. God wordt in 1 Kron. 29 : 11 zelf genoemd Hoofd over alles. „Uwer, o Heere, is het Koninkrijk, en Gij hebt U

verhoogd tot een *Hoofd over alles.*" En dit kon omdat alle ding aan God zijn oorsprong dankt. Maar het onnatuurlijke gebruik van dat woord *hoofd* komt b.v. uit, als het in Num. 14 : 4 heet, dat het opstandige volk in de woestijn riep : „Laat ons *een hoofd over ons opwerpen* en wederkeeren naar Egypte." Dit wangebruik dankt zijn oorsprong aan het droeve feit, dat al meer allerwege de organische banden verslapten, de organische verhoudingen wegvielen, en dat men nu, om toch het gemeenschapsverband en de eenheid te herstellen, hiervoor een mechanische verhouding in de plaats nam. Men had zijn natuurlijk hoofd verloren, en maakte nu zelf hoofden, en zoo kreeg men een *gemaakt* hoofd.

In dien zin echter mag wat van Christus als ons *Hoofd* gezegd wordt, nimmer worden verstaan. Alle mogelijkheid hiervan wordt zelfs afgesneden, doordien Christus zeer omstandig genoemd wordt het „*Hoofd* van het *Lichaam*". God, zoo schrijft de apostel aan de Kerk van Efeze, heeft Christus als Koning „tot zijn rechterhand gezet, verre boven alle overheid, macht en kracht en heerschappij en allen naam die genoemd wordt in deze wereld en in de toekomende, en heeft alle ding zijn voeten onderworpen". Dit is beschrijving van Jezus' Koningschap. En van dien Koning nu heet het verder: „En heeft Hem der gemeente gegeven tot *een Hoofd* boven alle dingen, namelijk aan zijn gemeente *welke zijn lichaam is*, en de vervulling desgenen die alles in allen vervult." Nader nog wordt dit ontwikkeld in het verder verloop van dezen brief, als de apostel schrijft, dat de leden der gemeente moeten „*opwassen* in Hem die het Hoofd is", en als van dat *Hoofd* nu wordt betuigd, dat „uit Hem het geheele Lichaam, bekwamelijk samengevoegd en samen vastgemaakt zijnde, door alle voegselen der toebrenging, naar de werking van een iegelijk in zijn mate, den *wasdom des lichaams* bekomt." Christus is „het Hoofd der gemeente, gelijk de man het hoofd is der vrouw", met wie hij één vleesch wordt. Nogmaals wordt het in Col. 1 : 18 herhaald, dat Jezus is het Hoofd *des Lichaams*, en in Col. 2 : 19 gaat de waarschuwing uit, om het organisch verband

met het Hoofd niet te verliezen, want noodwendig versterft ons leven, als we het „Hoofd niet behouden, uit hetwelk het geheele geheele Lichaam, door de samenvoegselen en saamverbindingen voorzien en saamgevoegd is, om alzoo *op te wassen* in Goddelijken *wasdom*".

Sterker kon het organisch karakter van den band die ons aan onzen Koning en onzen Koning aan ons verbindt, niet worden uitgedrukt, en toch is dit alles slechts de breedere uitwerking van wat Jezus zelf aangaf, toen hij sprak van den Wijnstok en de ranken. Hier is niet het beeld van het menschelijk lichaam, maar van *de plant* genomen; maar *dit* blijft in beiden één, dat ook de takken en ranken organisch uit den stam uitschieten, en uit den wortel opkomen. En weer op andere wijs drukt Jezus ditzelfde organisch verband uit, als Jezus de zijnen in Joh. 20 : 17 „*zijn broeders*" noemt. Dit ziet dan terug op zijn eigen Zoonschap, en op de geboorte der zijnen uit dienzelfden Vader, wiens eeniggeboren Zoon Hij is. Zoo noemt dan ook Paulus Jezus „den eerstgeboorne onder vele broederen," en de eerenaam van *broeders*, die voorts op alle geloovigen wordt toegepast, wijst op denzelfden organischen samenhang. Een samenhang, dien vooral de apostel Paulus daardoor op onze verhouding tot den Christus heeft toegepast, dat hij spreekt van het „ééne plante met Christus geworden zijn", zoodat wat Hem wedervoer, ons wedervoer, en op ons wordt toegepast, wat van Hem gold, beide in de gelijkmaking zijns doods èn in de gelijkmaking zijner verheerlijking. Zelfs zoover gaat de apostel van te betuigen, dat ons leven in Christus bij God verborgen is, en dat hij eenmaal zelfs het Lichaam (dat mystieke Lichaam nu *met* het Hoofd gedacht) zelf *Christus* noemt.

Er kan alzoo niet de minste twijfel overblijven, of de Schrift onderwijst ons, dat het *organisch* verband hier alles beheerscht, en dat bij Jezus' Koningschap geen oogenblik aan een *mechanisch* Koningschap mag gedacht, gelijk dit bij de Koningen der aarde nu

eenmaal bestaat, en niet anders bestaan kan. Zelfs is de organische band tusschen ons en onzen Koning niet beperkt tot de *geestelijke* verhouding, maar sluit onze menschelijke natuur met inbegrip van ons lichaam in. Het Woord is *vleesch* geworden. Wie loochent dat Christus in *het vleesch* gekomen is, is de Antichrist, zegt Johannes. Hij heeft „het vleesch en bloed der kinderkens aangenomen." Zijn opstanding raakt niet alleen zijn geest, maar ook zijn lichaam. En nu aan Gods rechterhand troont de Christus niet gelijk de engelen groot zijn, enkel in geestelijken zin, maar als de Zoon des *menschen* in onze natuur, en in „dat verheerlijkt lichaam, waaraan Hij ook ons lichaam eens gelijkvormig zal maken, door de kracht waarmee hij alle dingen aan zich zelven onderwerpt." De organische gemeenschap en saamverbinding gaat alzoo op alle manier door. Er is niet maar een over ons gezet zijn van dezen Koning, niet maar een aangesteld zijn van dezen Koning, maar hij is onze Koning, omdat Hij is ons natuurlijk, vanzelf geworden Hoofd, hoofd van het Lichaam der herboren menschheid is. Zelfs strekt deze organische eenheid tusschen ons en onzen Koning zoo verre, dat eens *zijn* heerlijkheid zich door de ontplooiing van het leven zelf aan ons zal mededeelen, en wij Koningen zullen zijn met Hem. Vooral in de Openbaringen treedt dit op den voorgrond, als de verlosten hun nieuw lied zingen, en daarin betuigen: „Gij hebt ons Gode gemaakt tot Koningen en priesters, en wij zullen als Koningen heerschen op de aarde." Reeds in den aanhef van de Openbaringen heet het: „Hem die ons liefgehad heeft, en ons van onze zonden gewasschen heeft in zijn bloed, en die ons gemaakt heeft tot Koningen en tot priesters Gode en zijn Vader." En ook Petrus betuigde: „Gij zijt een uitverkoren geslacht, een Koninklijk priesterdom, een heilig volk, een verkregen volk, opdat gij zoudt verkondigen de deugden Desgenen die u geroepen heeft uit de duisternis tot het licht." Daarom noemen we dan ook dit Lichaam het „mystieke Lichaam" van Christus, omdat veel inniger nog dan in het gewone lichaam, hier het leven van het Hoofd en het leven der leden in innige eenheid is saamgevat.

Wat in het Hoofd glanst, deelt zich vanzelf ook aan heel het Lichaam mede. Van een gekunstelde saamvoeging of onderwerping is hier schijn nog schaduw. Al de glorie van Jezus' Koningschap komt hier uit het leven zelf op, en hij is het, die door den Geest dat nieuwe leven instort en onderhoudt. Wat hij voelt, doet hij aan heel zijn mystiek Lichaam gevoelen. Zonder Hoofd zou 't lichaam geen lichaam maar een lijk zijn, en ook als *Hoofd* ware de Christus ondenkbaar, zoo hij niet dat wondere Lichaam bezat, waarvan hij Hoofd is.

VI.

De tweede Adam.

> Alzoo is er ook geschreven: De eerste mensch Adam is geworden tot eene levende ziel; de laatste Adam tot eenen levendmakenden geest.
> 1 Cor. 15:45.

DRAAGT nu het Koningschap van Christus eenerzijds een algemeen *menschelijk* en dus geen nationaal-Joodsch, en anderzijds een *organisch* karakter, dan rijst hier een moeilijkheid, die nadere bespreking eischt. Het organisch verband namelijk tusschen het Hoofd en de leden van het mystieke Lichaam bestaat, als zoodanig, alleen tusschen den Christus en tusschen diegenen uit de kinderen der menschen, die Hem van den Vader gegeven zijn. Al verbreedt men dit nu tot den kring der belijders, dan vormen toch alle Christusbelijders saam nog geen vierde deel van de gezamenlijke inwoners dezer wereld. Het is alzoo, hoe ruim en mild ook opgevat, niet dan een betrekkelijk klein deel der menschheid, waarmee de Christus in dit organisch verband van het mystieke lichaam staat. En zoo is de vraag niet te

onderdrukken, hoe dit *beperkt* organisch verband te rijmen is met het *algemeen* menschelijk karakter van zijn Koningschap.

Dit vraagstuk heeft de apostel Paulus in de voorstelling van den eersten en den tweeden Adam verklaard. De naam *Adam* wordt daarbij door hem gebezigd in den zin van een geslachtshoofd, dat voortleeft in geheel het geslacht, dat aan zijn type beantwoordt. Hoor slechts wat de apostel ons desaangaande betuigt. Hij stelt tweeërlei geslachtshoofd, die hij aanduidt als den eersten en den laatsten Adam, en deze twee zijn hierin verschillend, dat de eerste geworden is tot een levende *ziel*, de tweede tot een levendmakenden *geest*. En dan voegt hij er bij, dat hij handelt van den eersten *mensch* Adam, en in aansluiting hieraan, van den *tweeden* Adam, ten einde wel te doen uitkomen, dat hij een heilige zaak bespreekt, die heel ons *menschelijk* geslacht aangaat. De oorzaak nu van het verschil tusschen den eersten en den tweeden Adam als geslachtshoofd, bestaat hierin, dat de eerste *mensch* uit de aarde *aardsch* was, en dat de tweede *mensch* is de Heere uit *den hemel*. Uit beide deze Adams, zoo vervolgt hij, komt nu een menschelijk geslacht op. „Hoedanig de aardsche Adam was, zoodanig zijn ook de aardsche menschen, en hoedanig de hemelsche Adam is, zoodanig zijn ook de hemelsche menschen." — Geldt dit nu de ééne en de andere maal van verschillende personen, zoodat men zeggen kan: Er zijn menschen die bij Adam I, en er zijn andere menschen die bij Adam II hooren? Neen, niet alzoo. Er wordt niemand, die uit den dood in het leven overging, onder den tweeden Adam gerekend, of van nature rekende hij onder den eersten Adam. Paulus zelf erkent, dat ook hij eerst het beeld van den eersten Adam gedragen heeft, hij en alle Christenen met hem, maar dat allen, die Jezus toebehooren, nu ook even goed het beeld van den tweeden Adam zullen dragen. Ze dragen dit nieuwe beeld reeds in de ziel, maar ze zullen het eens ook dragen naar het lichaam; want heel de uiteenzetting over den tweeden Adam komt in 1 Cor. 15 voor, en in dit rijke kapittel is de opstanding der dooden het machtig onderwerp. In haar samenhang en verband

luidt de geheele pericoop of zinsnede aldus: „Alzoo is er ook geschreven: De eerste mensch Adam is geworden tot eene levende ziel; de laatste Adam tot eenen levendmakenden geest. Maar het geestelijke is niet eerst, doch het natuurlijke, daarna het geestelijke. De eerste mensch is uit de aarde, aardsch; de tweede mensch is de Heere uit den hemel. Hoedanig de aardsche is, zoodanige zijn ook de aardschen; en hoedanig de hemelsche is, zoodanig zijn ook de hemelschen. En gelijkerwijs wij het beeld des aardschen gedragen hebben, alzoo zullen wij ook het beeld des hemelschen dragen. Doch dit zeg ik broeders, dat vleesch en bloed het koninkrijk Gods niet beërven kunnen, en de verderfelijkheid beërft de onverderfelijkheid niet."

Bedoeld is alzoo een gedaanteverwisseling in den aard van ons menschelijk geslacht, die het best te vergelijken is met het enten van een edele loot op een wilden stam. Niet alsof dit volkomen gelijk stond, maar voor zooveel een beeld dit kan, heldert het ons het onderscheid toch op. Op een boom die van nature wild was, ent men zorgvuldig een loot van een edeler stam, en besnoeit het wilde uitschot. Die edele loot trekt nu het levenssap uit den wilden stam tot zich en zet 't om in edel sap. Hierdoor groeit de loot en zet zich uit, en vormt nieuwe takken en twijgen, nieuw blad, nieuw bloeisel en nieuwe vrucht. En geheel dat nieuwe gewas draagt nu het karakter van de edeler loot, en, kon het levenssap van dien nieuwen uitwas op de edeler loot spreken, zoo zou ook hier te zeggen zijn: „Ik was uit den wilden stam wild, maar de levendmakende, de veredelende geest van de edele loot bracht te weeg, dat ik nu van zelf de edele qualiteit van de edeler loot bezit". En zoo nu ook gaat het bij de redding van ons menschelijk geslacht, niet om de enkele takken of bladeren, maar om het behoud en de redding van den stam. Met elken herfst sterft het blad aan de takken weg, en worden die takken zelf besnoeid, maar de stam, de boom blijft

een en dezelfde, hetzelfde organisme. Vergelijkt men nu ook de menschheid en ons menschelijk geslacht met zulk een stamboom dan is het ook hier niet de vraag, wat er met elke twijg en met elk blad en met elken bloesem geschiedt, maar alleen: hoe het den stamboom zelf van ons menschelijk geslacht vergaat. En gelijk nu bij den geënten boom niet de wilde takken, die nog van onderen uitschieten, maar alleen hetgeen op de edeler loot wast, voor den aard en de soort en het behoud van den *boom* beslist, zoo ook beslist voor het behoud en voor de eeuwige toekomst van ons menschelijk geslacht, niet wat er gebeurt met hetgeen nog aan den wilden stam beneden uitbot, maar alleen datgene, dat hoog uitbot uit de edeler loot. Men zou dus kunnen zeggen: De Christus is als tweede Adam op den oorspronkelijk goeden, maar wild geworden stam van het menschelijk geslacht geënt. Vrucht en gevolg van die enting is, dat al wat uitschiet en uitbot boven het punt waar de enting plaats greep, nu het karakter vertoont waardoor de edeler loot zich van den wilden stam onderscheidt. Christus is de levendmakende geest, die in nieuwe uitbotsels zijn geest in brengt. En van het oogenblik af, dat die enting plaats greep, rekent nu de hemelsche gaardenier dien boom niet meer voor wild, maar voor edel, en richt zich niet meer naar het uitgroeisel van den wortel, maar naar het fijne uitbotsel uit de geënte loot. Het menschelijk geslacht, zooals het voor God geldt, rekent alzoo niet meer naar den wilden stam uit den eersten, maar naar het edele uitbotsel uit den tweeden Adam. Er heeft een overgang, een wijziging, een gedaantewisseling plaats. De oude stam *was* het menschelijk geslacht, maar van nu af is ons menschelijk geslacht hetgeen groeit aan het geënte deel van den boom. En hierbij is dit het opmerkelijke, dat het nieuwe leven niet als een nieuwe stek *naast* den ouden, wilden boom wordt geplant, maar dat het nieuwe leven opgroeit uit het oude leven, en de levenssappen van den ouden stam naar zich toezuigt, om ze in nieuw, edel soort om te zetten.

Geen enkele kracht uit de oorspronkelijke schepping van ons menschelijk geslacht wordt dus prijsgegeven of te niet gedaan. Te niet gedaan wordt alleen het karakter van *wild*, dat heel ons leven tengevolge van de zonde had aangenomen, maar het leven zelf, met al zijn sappen en al zijn krachten, blijft. Het natuurlijk leven uit den eersten Adam kon, omdat het verwilderd is, den *aard* van ons leven niet meer beheerschen. Al wat in ons menschelijk geslacht nog dien wilden aard draagt, en daarin volhardt, en weigert zich door het entsel van de edele loot in edeler takken en bladen en vruchten te laten omzetten, heeft afgedaan, telt niet meer meê, lost zich op en is ten doode gewijd. Beheerschend en toongevend en den aard van het leven van ons geslacht bepalend, is alzoo van het oogenblik der enting af niet meer de eerste Adam, maar de *tweede*. De eerste Adam, wiens uitspruitsel verwilderd was, heeft afgedaan, en zijn plaats als geslachtshoofd wordt thans door den tweeden Adam ingenomen. Stond nu het eerste geslachtshoofd aan den aanvang, *aan het begin*, toen ons menschelijk geslacht pas geschapen was en opkwam, de tweede Adam, de Christus, als tweede geslachtshoofd, komt eerst *in het midden* van den groei in ons geslacht in. Hij neemt onze natuur aan. Hij wordt op den ouden Adamschen stam geënt. Maar van het oogenblik af, dat die enting volbracht is, groeit het nieuwe uitbotsel niet meer in de lijn van den eersten, maar in conformiteit met den tweeden Adam. Eerst is dit dan wel klein, nauwelijks merkbaar en nietig. Wie er geen oog voor heeft en er niets van weet, merkt 't zelfs niet, als een opgeschoten stam geënt is, zoo klein en onooglijk is dit entsel. Maar gaandeweg wint én de edele loot én wat er uit opschiet aan kracht, en als straks de gaardenier al de wilde takken aan den ouden stam wegsnoeit, groeit het nieuwe entsel al breeder uit, en dan wordt dit nieuwe entsel *de eigenlijke boom*. Nu gaat bij breedere uitwerking elke vergelijking, en zoo ook deze vergelijking, mank, in zooverre het wegsnoeien van het uitbotsel aan den ouden wilden stam bij ons menschelijk geslacht niet in den tijd, maar eerst in den dag

des oordeels zal plaats hebben. Maar is het daar eens aan toegekomen, en worden de wilde takken voorgoed weggekapt, dan blijft de boom, de stam, dan blijft het menschelijk geslacht in zijn edeler, uit het entsel opgekomen deel behouden. De wilde takken, niet *de boom* gaat verloren. En voor zooveel er ten eeuwigen verderve gaan, zijn dit altoos slechts losse takken en twijgen, en is dit nooit de boom zelf. Wat verloren gaat valt van het menschelijk geslacht af, en het menschelijk geslacht, Gods edelste schepping, blijft, tengevolge van de enting, voor eeuwig behouden.

Al is het dus, dat Christus als het Hoofd van het mystieke Lichaam alleen tot die personen in organisch verband staat, die uit den dood in het leven zijn overgegaan, toch vindt Hij in die organische aansluiting aan het ten leven gekomen deel der menschheid tevens zijn organisch verband met *heel* ons menschelijk geslacht, en dat wel om de afdoende reden, dat alleen wat ten leven komt leeft. Wat niet ten leven komt, maar in den dood blijft, gaat over in een staat van ontbinding en rekent ten slotte voor het levende menschelijke geslacht, gelijk dit voor God geldt, niet meer meê. Toch blijft de edele loot de levenssappen uit den wilden stam naar zich toe trekken, en zoo ook laat de Christus den stam van ons geslacht niet varen, maar trekt alle krachten en talenten, die bij de schepping door God in ons geslacht zijn gelegd, naar zich toe. Zijn levendmakende geest gaat niet alleen over de personen die geroepen zijn, maar ook over dier krachten en talenten uit. Onderscheidt men alzoo in die geslachten ten eerste de personen, en ten tweede de krachten en talenten, dan is de uitkomst, dat de Christus, als de tweede Adam, door zijn levendmakenden geest het nieuw geslachtshoofd is, dat ons menschelijk geslacht èn in de geroepen personen èn in de krachten, gaven en talenten behoudt, vernieuwt en in hooger leven doet opbloeien.

Averechts en af te wijzen is daarom de voorstelling, alsof de Christus enkele takken ter behoudenis van ons menschelijk geslacht *afneemt*, om ze, als individuen en als op zich zelf staande personen,

ten eeuwigen leven te redden, om voorts het menschelijk geslacht, met al de gaven en talenten, die God in ons geslacht inschiep, prijs te geven en ten verderve te wijden. Niet maar enkele personen zijn het, het is een *lichaam*, een organisch verbonden geheel, dat gered wordt, en dat organisch lichaam is onder den Christus, als het nieuw Geslachtshoofd, het eigenlijke menschelijk geslacht, waarvan wel individuen kunnen afvallen, maar dat als geslacht, als eenheid, *als organisch Lichaam* behouden blijft. Een allesbeheerschend feit, dat eerst aan het eind der dagen voor aller oog openbaar zal worden; een feit dat nu nog in tegenspraak schijnt met wat we voor oogen zien; maar een feit dat niettemin zóó en niet anders kan of mag worden opgevat, zoo men met den apostel Paulus den Christus als *den tweeden Adam*, d. i. als het nieuwe Geslachtshoofd, eert.

Toch is hiermee nog niet genoeg gezegd. Zonder meer toch zou men deze inwerking van Jezus op ons menschelijk geslacht nog vergelijken kunnen met den invloed, dien elk groot en machtig hervormer op den gang van het leven uitoefent. De Schrift wijst ons daarom ter vastlegging van het organisch verband tusschen ons en den Christus nog op tweeërlei. Ten eerste op zijn Verrijzenis uit den dood, en ten tweede op zijn Eeuwig Zoonschap.

De Christus is „de eerstgeborene onder vele broederen," en ook in dit opzicht heet Hij de tweede Adam. De eerste Adam heeft over al zijn nakomelingen, en alzoo over heel ons menschelijk geslacht, *den dood* gebracht, en hiertegenover heeft de tweede Adam *het leven* aan het licht gebracht, waarin het menschelijk geslacht Gode tot eere, weer moet opbloeien. En ook hier is organische verwantschap. De eerste Adam geeft ons het *leven* dat we van nature bezitten, maar over dat natuurlijke leven hangt *de schaduw des doods*. De tweede Adam geeft insgelijks *het leven*, maar een leven dat *boven* den dood verheven is, en alzoo het karakter draagt

van onvergankelijk en onverderfelijk te zijn. Dit over den dood triomfeerende leven nu heeft Christus door zijn verrijzenis aan het licht gebracht, en wel door de kracht des Geestes, en het is ditzelfde nieuwverworven verrijzenisleven, dat hij thans door den Geest aan de zijnen mededeelt. Dit nieuwe leven ontvangen de zijnen niet van elders, maar uit hem. Was nu de eerste Adam ons Geslachtshoofd, omdat hij aan het menschelijk geslacht het leven uit zijn lenden gaf, evenzoo, en in veel hooger zin, is Christus, de tweede Adam, thans het Geslachtshoofd der vernieuwde menschheid, omdat hij ons evenzoo het leven geeft, en dit leven geeft uit zichzelf, maar het geeft als leven van onverderfelijk karakter. Adam is als Geslachtshoofd vervallen, omdat hij door zijn val *den dood* deed insluipen in het uit hem aan zijn geslacht toekomend leven, en Christus *blijft* het Hoofd van het menschelijk geslacht, omdat hij de kiem des doods in het natuurlijk leven te niet deed en nu *het leven zelf* verhoogde en vernieuwde, zoodat het niet meer ondergaan kan. Eerst zoo verstaat men den diepen zin van Paulus verklaring: „Christus is opgewekt uit de dooden en is de *eersteling* geworden dergenen die ontslapen zijn. Want dewijl de dood door een mensch, d. i. door menschelijk toedoen, in ons geslacht is ingekomen, zoo is ook de opstanding der dooden door een *mensch* (let wel, er staat niet door *één* mensch) tot stand gebracht. Want gelijk ze *allen* in Adam sterven, alzoo zullen ze ook in Christus *allen* levend gemaakt worden". *Allen* namelijk die tot de geredde en herstelde menschheid zullen blijken te behooren. Maar hiervoor is *een regel* gesteld, t. w. een iegelijk wordt levend gemaakt *in zijn orde*, de eersteling Christus, daarna die van Christus zijn; maar zoo dat dit eerst uitkomt *in zijn toekomst*. Adam de *eersteling* in het natuurlijk leven, maar dan ook de *eersteling* in de zonde en in den dood, Christus, de tweede Adam, de *eersteling* in het geestelijk leven en de *eersteling* in de komende heerlijkheid. Hetgeen alles door den Apostel aldus in zijn brief aan die van Colosse wordt saamgevat: „Hij is het Hoofd des lichaams, namelijk der gemeente, hij

die het begin is, de eerstgeborene uit de dooden, *opdat hij in alles de eerste zou zijn*". Het oogenblik zelf, waarop deze gedaantewisseling van ons menschelijk geslacht plaats had, wordt alzoo nauwkeurig aangegeven. Het was nog niet bij Bethlehem, het was niet op Golgotha, het trad eerst in toen Christus verrees uit het graf en over den dood triomfeerde. In zijn verrijzenis brak het nieuwe leven door. Eerst moest de zonde te niet gedaan op Golgotha, en toen eerst kon de Dood overwonnen worden bij het geopend graf. En nu ontvangen de overige leden van het Lichaam dit nieuwe leven niet elk op zichzelf, evenals Christus het ontving, maar ze ontvangen het *uit Hem*. Het is *zijn* nieuw leven, dat hij aan de zijnen mededeelt, en hierdoor vormt hij het mystieke Lichaam.

Toch laat de Schrift de kiemen en de vezelen voor het organisch verband tusschen Christus en de nieuwe menschheid uit nog dieper grond opkomen. Hij is de tweede Adam, omdat Hij de verwekker is van het nieuwe leven in onze menschheid, gelijk Adam, uit het Paradijs verdreven, straks de verwekker werd van het natuurlijk leven in heel ons geslacht; maar hij is meer. Wel is hij met Adam als levensverwekker, en dienvolgens als geslachtshoofd, te vergelijken, maar hier komt iets bij, waardoor de Christus verre boven den eersten Adam uitgaat. De apostel drukt dit aldus uit: „Hij is vóór alle dingen en alle dingen bestaan te zaam door Hem." Hij is daarom vóór Adam en ook Adam bestond door Hem, en is door Hem het eerste hoofd van ons geslacht geworden, „want, — aldus heet het in Coloss. 1 : 16, — door Hem zijn alle dingen geschapen, die in de hemelen en die op de aarde zijn, die zienlijk en onzienlijk zijn, en alle deze dingen, en dus ook ons menschelijk geslacht, en ook de eerste Adam zijn niet alleen *door* Hem, maar ook *tot* Hem geschapen." Immers „het is des Vaders welbehagen geweest, dat in Hem *de volheid*, d. i. de volheid van alle kracht en mogendheid, wonen zou".

Hierdoor nu ontvangt het „organisch verband," waarin de Christus

tot de herboren menschheid staat, een nog veel dieperen grond. Alle macht en zeggenschap over alle creatuur komt Hem toch toe, omdat wie almachtig en vrijmachtig schept, heer en meester is over wat hij schept, om daarmede te doen en te handelen naar zijn welgevallen. Naar de Goddelijke ordinantie ligt alzoo de wortel, waaruit het organisch verband tusschen God Drieëenig en het Creatuur opkomt, in het feit der Schepping zelve. Wat zijn bestaan en voortbestaan, zijn zijn en zóó-zijn aan zijn Schepper dankt, is in zijn existentie zelve organisch aan zijn God verbonden. Scheppen is geen nabootsen, scheppen is geen knutselen, gelijk wij menschen stoffelijk en geestelijk allerlei dingen weten voort te brengen. Scheppen is rechtstreeks voort doen komen uit wijsheid, wil en mogendheid, d.i. uit de „deugden des Heeren". Nu zijn die „deugden des Heeren" alle geestelijk van aard. In het geestelijke Gods ligt alzoo de wortel en oorzaak van alle creatuurlijke existentie, zoowel stoffelijk als geestelijk, en het verband is hier derhalve nooit mechanisch gelegd, maar uit de existentie zelve opgekomen, en alzoo organisch.

En geheel deze zelfde norma past nu de Schrift ook op den band toe, die ons aan den Christus, als den verwekker van het nieuwe leven in ons menschelijk geslacht, zoodra hij gelegd is, voor eeuwig verbindt. De Christus is, wat type aangaat, niet maar een wetgever als Mozes, niet maar een profeet als Elia of Jesaia, en ook niet een patriarch als Abraham, de vader aller geloovigen. Hij is meer. Hij staat veel hooger. „Eer Abraham was, ben ik," betuigde de Christus zelf. Hij is vóór alle schepsel. Ook vóór Adam; en zoo we op den diepsten wortel teruggaan, waaruit met alle dingen, ook ons menschelijk geslacht is opgebloeid, dan kunnen we niet bij Adam blijven staan, maar moeten we *achter Adam* op den Christus teruggaan. Dan is het niet de Christus, die eerst later, in het midden der historie, op den stam van ons geslacht wordt ingeënt, maar dan was wel ons menschelijk geslacht, reeds terstond na de ure der Schepping, organisch met het Eeuwige Woord

verbonden. Het nieuwe leven is alzoo ingeënt, niet op een stam die aan den Christus vreemd was, maar op een stam *dien Hij zelf geplant had.* En het is daarom dat de apostel Johannes zijn Evangelie, dat is de blijde boodschap des heils, inleidt met de plechtige betuiging: „In den beginne was het Woord, en het Woord was bij God en was God. Alle dingen zijn door dit Woord gemaakt, en zonder dit Woord is geen ding gemaakt dat gemaakt is." En dan heet het met name: „In dat Woord was *het leven,* en dat leven was het licht *der menschen.*" Dat Woord nu is vleesch geworden, en heeft onder ons gewoond. En dat vleeschgeworden Woord is de Christus, die straks betuigt: „Ik ben de Wijnstok en gij zijt de ranken".

Het organisch verband van het Koningschap van Christus met de herboren menschheid en met ons menschelijk geslacht, gelijk het eens in heerlijkheid schitteren zal, heeft alzoo *drieërlei gradatie.* 1e. Het meest zichtbaar komt het uit in den band, die in het mystieke Lichaam het Hoofd met *de leden* verbindt. 2o. Dieper opgevat vindt dat mystieke Lichaam zijn oorsprong in *het nieuwe leven,* dat Jezus door zijn verrijzenis aan het licht heeft gebracht, en nu op den stam van ons geslacht geënt heeft. Maar 3e. het diepst van al vindt dat organisch verband, zoowel wat het mystieke Lichaam, als wat het Verrijzenisleven aangaat, zijn grond en verklaring daarin, dat onze Koning het Eeuwige Woord is, en dat, mèt alle dingen, ook ons menschelijk geslacht, en al wat aan dit menschelijk geslacht als geestelijke schat is toevertrouwd, *door* Hem geschapen is.

VII.

Hoofd, maar tevens Koning.

> En niemand kan zeggen Jezus den Heere te zijn, dan door den Heiligen Geest.
>
> 1 COR. 12:3b.

DUSVER namen we de woorden: *Hoofd en Koning* als eensluidend, maar tot juister begrip zal 't noodig zijn ook op het onderscheid tusschen beide de aandacht te vestigen. Men voelt terstond, dat de Heere wel tot de zijnen zeggen kan: „Gij zult zitten met mij in mijnen troon, gelijk ik gezeten ben in den troon mijns Vaders", en „gij zult als Koningen met mij heerschen", maar dat het geen zin zou hebben te zeggen: „Gij zult *hoofd* zijn, gelijk ik het *Hoofd* ben." Metterdaad bestaat dan ook tusschen beide uitdrukkingen dit aanmerkelijk verschil, dat de naam van *Hoofd* duidt op het natuurlijke en vanzelf ontstane zeggenschap over het lichaam en over wat als lid tot het lichaam behoort, terwijl de naam van *Koning* daarentegen het machtsbezit als waardigheid en heerschappij tot uitdrukking brengt. Vandaar dat 't *hoofd* hoofd blijft, ook al geraakt het door bijzondere omstandigheden buiten staat, om op 't lichaam in te werken, terwijl de *Koning* daarentegen ophoudt koning te zijn, zoodra zijn heerschappij te niet gaat. Een vader blijft *hoofd* van zijn gezin, ook al is hij in ballingschap van zijn gezin verwijderd; een Koning houdt op *koning* te zijn, zoodra een andere macht hem 't land uitzet. Dit nu maakt dat Christus het *Hoofd* is niet van *alle* menschen, maar alleen van bepaalde menschen, die door hem bij zijn gemeente zijn ingelijfd, uit hem het nieuwe leven ontvingen en in hem der Verzoening deelachtig zijn. De Schrift zegt dan ook, dat hij is het Hoofd *der gemeente.* Die gemeente vormt de kern van zijn rijksbewind. Voor die gemeente is nu reeds werkelijk, wat voor heel ons geslacht en voor de wereld

eerst bij zijn wederkomst en na den oordeelsdag werkelijkheid worden zal. De gemeente is, omdat ze een lichaam vormt, niet zonder een hoofd denkbaar, en Hoofd over de Gemeente kan niemand anders zijn dan de Christus. Bij de gemeente als het mystieke Lichaam hoort het Hoofd vanzelf bij. Het is er onafscheidelijk van. En al wat ons eigen hoofd is voor ons natuurlijk lichaam, dat alles is de Christus ook voor het lichaam zijner Gemeente. Alleen van hem heeft de gemeente haar bewustzijn. Hij regelt en stuurt den gang der bewegingen van dat lichaam. Hij ziet de gevaren waaraan dat lichaam is blootgesteld, en wendt die gevaren af. Hij voedt en drenkt dat lichaam met geestelijke spijze en geestelijken drank. Hij zorgt voor dat lichaam en onderhoudt het. Zonder hem kan dat lichaam geen oogenblik bestaan. Tusschen Christus en zijn Gemeente draagt daarom het organisch verband het innigste karakter. Hij is voor het lichaam van zijn Gemeente, wat Hij voor hetgeen nog buiten zijn Gemeente ligt vooralsnog niet zijn kan.

Toch mag het nooit voorgesteld, alsof de Christus deswege voor zijn Gemeente wel het *Hoofd*, maar niet ook tevens de *Koning* ware. Zijn Gemeente staat niet buiten, maar in het Koninkrijk der hemelen. Wie Christus toebehoort en als een lid in zijn mystiek lichaam verkeert, is in het Koninkrijk der hemelen ingegaan. Ook over hem gaat deswege Jezus' Koninklijke heerschappij. Zelfs kan gezegd, dat de Gemeente der geloovigen de lijfwacht van Christus in zijn Koninkrijk vormt. Ze zijn niet maar zijn leden, maar ook zijn krijgsknechten. En ze hebben elk op zijn wijs den strijd des Heeren te strijden. De Gemeente is niet een private, particuliere instelling, die bij Jezus' Koninkrijk bijkomt, maar ze vormt van dat Koninkrijk het levende middenpunt, waardoor de Christus de kracht des Geestes onder de kinderen der menschen, over heel de wereld, en heel de historie door, laat uitgaan. De Gemeente vormt in zijn Koninkrijk het onmisbaar hoofdbestanddeel, en het is alleen in die Gemeente, dat zijn Koninklijke eere en majesteit niet alleen werkt, maar ook erkend en gehuldigd wordt. De Gemeente der gezaligden

laten we nu een oogenblik buiten rekening, om ons tot de Gemeente op deze aarde te bepalen; en al is 't nu dat de Koninklijke majesteit van den Christus zich veel verder dan de Gemeente uitstrekt, toch is het alleen in die Gemeente als zoodanig, dat men van dat Koningschap afweet, het erkent, verstaat wat het is, en Christus als Koning eert en huldigt. In die gemeente is zijn regiment zuiver en krachtig doorwerkend. Hij regeert haar door zijn Woord en Geest. En terwijl buiten die Gemeente allerlei geesten en personen zich tegen den Christus verheffen, om zijn Koninklijke heerschappij tegen te staan, wordt die Koninklijke heerschappij, eeuw in eeuw uit, in zijn Gemeente beleden. Zij eert Hem niet alleen als haar hoogsten *Profeet* en eenigen *Hoogepriester*, maar ook als haar eeuwigen *Koning*. Haar Hoofd is hij vanzelf. Dit behoeft niet eerst erkend en beleden te worden. Dit is een feit, dat in het ontstaan van de Gemeente vanzelf gegeven is; maar dat hij als het Hoofd der Gemeente tevens haar Koning is, en als haar Koning is te eeren, dit is niet een natuurlijk feit, maar een eerst door erkentenis en belijdenis hem toekomende hulde. Haar Hoofd is en blijft hij, want die hem van den Vader gegeven zijn, kan niemand uit zijn hand rukken. Maar de Gemeente kan door afdwaling het Koningschap van Christus op den achtergrond schuiven, gelijk ze dit ook thans zoo veelszins doet. Want wel houdt hij niet op, haar te regeeren, en van Godswege Koning over haar *te zijn*, maar een Koningschap veronderstelt twee dingen: 1°. het heerschen van den Koning, en 2°. de erkentenis en huldiging van zijn heerschappij. Niet het eerste, wel het laatste kan tekortschieten bij dezen hemelschen Koning. Een gezinshoofd blijft vader en gezinshoofd, ook al stuit hij op ongehoorzaamheid en weigering van onderwerping, maar zijn gezag gaat alsdan onder. En zoo nu ook blijft Christus het Hoofd zijner Gemeente, ook al doolt ze van hem af; maar als de Gemeente zich op doolpaden verliest, verliest ze *het besef* van zijn Koninklijke heerschappij, en leeft voort alsof ze geen Koning had.

Dit Koningschap nu van den Christus over en in zijn Gemeente drukt de Schrift in den regel uit, door hem te noemen: *haar Heere.* In heel de apostolische litteratuur is dat *Heere* de vaste en staande uitdrukking, waarmee niet de Drieëenige God, maar in den regel *de Christus* wordt aangeduid. Hij heet ook haar Koning, zoo dikwijls de Gemeente in verband met de wereldheerschappij van den Christus ten tooneele treedt, maar als de Gemeente op zich zelve wordt beschouwd, en de geloovigen op zich zelve worden genomen, is het altoos: *Onze Heere Jezus Christus.* Zoozeer zelfs wordt in dien naam van *Heere* het eigenlijke wezen der wederzijdsche verhouding uitgedrukt, dat de apostel ons betuigt, hoe *„niemand Jezus kan zeggen den Heere te zijn, dan door den Heiligen Geest"*. Wat zeggen wil, dat alleen hij, die door de werking van den Heiligen Geest in het Lichaam van Christus is ingelijfd, Hem als *zijn Heere* erkennen kan, niet met woorden, maar in der daad en in waarheid. Ook een ander kan wel van „den Heere Jezus" spreken; maar beseffen en doorgronden wat in dat *Heere* zeggen van den Christus inligt, kan zulk een niet, maar kan alleen hij, die ééne plant met den Christus geworden is. Heel de apostolische litteratuur door is dan ook onder de uitdrukking: *de Heere*, niet God Drieëenig, en niet de Vader, maar zeer bepaaldelijk en bijna uitsluitend de Christus te verstaan. Een zeer enkel maal wordt in aanhalingen uit het oude Testament deze hoogste naam ook nog wel van Jehovah gebezigd, maar dit is hooge uitzondering, en komt dan meest nog bij aanhalingen uit het Oude Testament voor; maar regel blijft het, dat de naam *Heere*, zonder iets er bij en zonder eenige nadere aanduiding, van Christus en van niemand anders te verstaan is. Als er staat: „Waar de Geest *des Heeren* is, daar is vrijheid," dan doelt dit op den Geest van Christus. Als het heet: „Een iegelijk die den naam *des Heeren* zal aanroepen", dan wordt dit op den Christus overgebracht. Als er verklaard wordt: „Er is verscheidenheid der bediening, maar het is dezelfde *Heere*", dan wordt dit, juist blijkens het verband, bepaaldelijk van den Christus uitgesproken. En zoo ook, als er staat:

„Wordt krachtig in *den Heere* en in de sterkte zijner macht," dan wijst ook dit op den Christus. Ja, de zoo telkens voorkomende uitdrukking: *in den Heere*, wijst niet op onzen verborgen omgang met het Drieëenig Wezen, maar zeer bepaaldelijk op de innige verhouding waarin de verlosten tot Christus staan.

Nu vraagt Jehovah in Maleachi 1 : 6: Ben ik dan een Vader, waar is mijne eere, en ben ik een *Heere*, waar is mijn vreeze? Dat *Heere* in het Oude Testament drukte de heerschappij uit, die Gode over al het geschapene toekomt, en dezelfde onderscheiding als tusschen het *Hoofd-zijn* en het *Heere-zijn* van Christus, treedt ook hier op den voorgrond. God is Vader, in zoover Hij aan alle schepsel het aanzijn schonk; maar daarnaast staat een tweede betrekking, niet van Vader, maar van Heere. Hem komt alles toe. Alles bestaat alleen door en voor Hem. Hij alleen voert over alle creatuur het hooge Goddelijk regiment. Een zoon zal zijn vader eeren, en zoo moet dus alle schepsel zijn God *eeren*, maar er is meer dan dat. God is ook de *Heere*, de Gebieder, de Bewindvoerder over alle creatuur, en als zoodanig moet alle creatuur Hem *vreezen*. Juist zoo nu is het bij den Christus. Ook hier is hij 't, aan wien het mystieke Lichaam zijn aanzijn dankt, en dit komt tot uitdrukking in de betuiging, dat hij *het Hoofd des Lichaams* is, gelijk God de vader is van alle creatuur. Maar gelijk er nu bij Jehovah bij komt, dat Hij ook is de Bezitter, de Eigenaar, de volstrekte Beschikker over alle creatuur, zoo komt er ook bij den Christus bij, dat hij is *de Heere der zijnen*, over wie hij het volle zeggenschap bezit, zoodat ze hem niet alleen als hun Hoofd, maar ook als hun *Heer* hebben te huldigen.

Voor zoover hij hun *Hoofd* is, zijn ze zijn *leden*, voor zoover hij aller *Heere* is, zijn ze zijn *dienstknechten*. Bestaande voor zijn eer, voor zijn glorie, en geroepen om zich zelven en al wat het hunne geacht wordt, hem toe te wijden, in zijn dienst te stellen, en voor hem ten offer te brengen. De uitdrukking *Hoofd* der Gemeente, wijst meer op wat uit den Christus aan de Gemeente toekomt en toevloeit; de uitdrukking *Heere* daarentegen op al datgene, wat hij

als de *Heere* van de zijnen te verwachten en te vorderen heeft. Een Koning neemt van zijn onderdanen cijns en tribuut, hij vordert van zijn volk hulde en eere, en hij eischt, dat wie strijden kan, zich in zijn heirscharen late inlijven, om tot prijs van zijn naam elken tegenstand ter neder te werpen. Nu wordt het woord *onderdaan* in de Schrift niet gebezigd. Het is wel in de dogmatiek gewoonte geworden, om te zeggen, dat Christus geen Koning zonder *onderdanen* kan zijn, maar de Schrift kent dat woord niet. Het hoort meer thuis bij de Koningen, gelijk de volken die hadden, dan bij het veel edeler Koningschap van God of van zijn Christus. Wel wordt gezegd, dat de Gemeente aan Christus *onderdanig* is, maar dat beteekent dan alleen, dat zij zijn hoog gebod te gehoorzamen heeft; doch nooit wordt het woord *onderdaan* gebezigd, als om daarin heel het wezen van den belijder te doen opgaan. Wel daarentegen wordt herhaaldelijk het woord *dienstknecht* en *dienstmaagd* en *krijgsknecht* gebezig, en dan altoos in verband met het *Heere-zijn* van den Christus.

Dat „dienstknecht van Christus" worde nu niet verkeerd verstaan. Dit zou voorkomen zijn, indien onze overzetters het woord niet door dienstknecht, maar door *slaaf* of *lijfeigene* hadden vertaald, want dat staat er eigenlijk. Het woord „dienstknecht" is gekozen, omdat het woord *slaaf* in ons oor een verachtelijke beteekenis heeft, en dit bij onze verhouding tot den Christus niet zou voegen. Maar steeds moet er bij het lezen van dat woord „dienstknecht" in de apostolische litteratuur aan worden gedacht, dat een dienstknecht in die dagen heel iets anders was dan thans. Thans is de dienstknecht een vrij man, die zich bij overeenkomst voor dienst verhuurt, gelijk dit in Israël regel was; wat blijkt uit de gelijkenis van de arbeiders. Maar de brieven van Paulus zijn alle geschreven aan kerken in heidensche steden, te Rome, te Corinthe, te Ephese, te Colosse enz., en in die heidensche wereld bestond en heerschte destijds de slavernij.

Men was als slaaf geboren, of als slaaf gekocht. Dit nu sloot in zich, dat de heer van den slaaf over dien slaaf een volstrekt beschikkingsrecht had. Hij, de slaaf, was geen persoon tegenover zijn heer, maar zijn bezit, zijn eigendom, hem naar lichaam en ziel toebehoorend. De slaaf was rechtloos in de burgermaatschappij. Zijn heer kon hem tuchtigen naar welgevallen, hem verkoopen en overdoen, en tot zekere hoogte had hij zelfs beschikkingsrecht over het leven van zijn slaaf. En zulk een slaaf nu heette in het Grieksch *doelos*, waar tegenover een gehuurde dienstbewijzer *diakonos* heette. Nu is voor de verhouding tot Christus ook wel dat woord *diakonos* gebezigd, maar dan met betrekking tot een aangesteld voorganger in de gemeente. Vandaar dat onze armverzorgers in Christus' kerk nog *diakenen* heeten, een naam die van 't woord *diakonos* afkomt. Doch wil de apostel niet een *ambt* uitdrukken, maar de verhouding waarin elk lid der Gemeente tot den Christus als zijn Heere staat, dan bezigt hij het woord *doelos*, wat niet een vrije dienstknecht, maar een slaaf aanduidt, en in zooverre had kunnen vertaald worden door wat men in de middeneeuwen ook in ons land een *lijfeigene* noemde. Doch al hebben nu onze overzetters, om den min edelen bijsmaak, dit woord „slaaf" gemeden, en er derhalve het woord *dienstknecht* en *dienstmaagd* voor in de plaats gesteld, toch mag nooit vergeten, dat de uitdrukking „dienstknecht en dienstmaagd van Christus" een veel dieper zin heeft, dan in ons oor de naam van een dienstknecht aangeeft.

Onze Catechismus heeft dat gevoeld, en daarom het woord *lijfeigene* weer opgenomen, en zelfs het *lijfeigene* van Christus zijn onzen eenigen troost in leven en sterven genoemd. Die eenige troost toch is, naar luid van den Heidelberger, dat ik met lijf en ziele, beide in het leven en in het sterven, niet mijn, maar mijns getrouwen Zaligmaker Jezus Christus *eigen* ben. Dat *eigen* nu wijst op bezit, op eigendom. Christus bezit ons, we zijn zijn eigendom, en in dien zin had *lijfeigene* den zin nog 't best weergegeven. We behoorden oorspronkelijk *niet* aan Christus toe, we waren onder de macht van

een anderen heer, die heerschappij over ons had. Maar uit de macht van dien vroegeren heer en meester heeft Jezus ons *gekocht.* Zooals het in 1 Cor. 6 : 20 heet: „Gij zijt duur *gekocht,*" en nogmaals in 1 Cor. 7 : 23: „Gij zijt duur gekocht; wordt dan geen slaven van menschen." Voor dien vrijkoop heeft Jezus betaald. Betaald, zooals de apostel Petrus betuigt, met geen goud of zilver, maar met zijn eigen dierbaar bloed. Door die betaling en vrijkoop zijn wij thans verlost uit onzen vroegeren afhankelijken staat, en nu overgegaan in het bezit en eigendom van Christus. De Overste der wereld was Satan. Diens macht heerschte over ons. Maar uit diens macht zijn we thans losgemaakt. Aan hem binden ons geen banden meer. Wat hem aangaat, zijn we *vrijgemaakten.* Doch niet om alsnu onze eigen heer en meester te zijn, maar om van heer en meester te wisselen. In plaats van Satan, is nu de Christus Heer en Meester over ons hart geworden. Hem behooren we thans toe met lijf en ziel, met heel onze persoon en al onze krachten en gaven. Niet voor ons zelven, maar voor Hem hebben we te bestaan, te leven, te dulden, te dragen en te lijden. En dit nu is de diepe zin en beteekenis, die er in ligt, als we den Christus thans noemen *onzen Heere.* Zelf kunnen we dus geen enkel recht doen gelden, want Hij heeft *alle* recht over ons. Iets eigens mogen we naast wat we van den Christus zijn, niet meer zoeken noch bedoelen, want we hooren Hem *geheel* toe, met al wat in en aan ons is. Zijn wil bepaalt wat wij moeten willen. Tegenover zijn wil is er voor een eigen wil onzerzijds geen plaats meer. We gaan geheel in Hem op. In Hem verliezen we ons. En juist door ons in Hem te verliezen, gewinnen we de volle vrijheid van de kinderen Gods. Niet de visch op het strand, maar de visch in het water is vrij, maar is dan ook juist geheel en in alle deelen door het water omsloten. En zoo nu ook hebben wij eerst door in Christus te worden ingelijfd en in Christus op te gaan, ons eigenlijk levenselement teruggevonden, en we blijven dit genieten, zoo dikwijls en zoo lang als wij zelf niets meer zijn, en Christus voor ons *alles* is geworden.

Hier is alzoo onze verhouding tot Christus als onze *Heere* in het *Verlossingswerk* zelf gegrond, doch niet als iets bijkomstigs, maar veeleer als datgene, wat rechtstreeks uit het optreden van den Christus als Messias voortvloeit. Het *Heere*-zijn toch van den Christus gaat op het scheppingswerk zelf terug. Krachtens onze schepping waren we Gods eigendom. Gode volstrekt toebehoorende, en alleen bestaande voor zijn eer, geen anderen wil dan zijn wil eerbiedigende, en ons lot uit zijn hoogheilige beschikking aannemende. Dat was het paradijs. Dat was onze oorspronkelijke toestand. Doch uit deze verhouding heeft de mensch zich door de zonde losgebroken. Hij heeft zijn wil tegenover Gods wil doorgezet. Hij heeft gepoogd niet voor God, maar voor zich zelf te bestaan. Hij streefde er naar, *zijn eigen heer* en zijn eigen meester te worden. De zondaar beeldt zich dan ook in, dit doel bereikt te hebben, en vrij man geworden te zijn. Doch dit is schijn, geen werkelijkheid. Door zich los te maken van zijn God, is de mensch een „slaaf der zonde" geworden, en overgegaan in den dienst van den Verleider. Hij weet dat niet, hij erkent het niet, hij loochent het; maar het feit ligt er toe, dat hij den wil van den Verleider gedaan heeft, en daardoor onder zijn heerschappij is overgegaan. Wat nu Christus met zijn zelfofferande heeft bereikt is, dat die opperheerschappij over ons zondig hart is gebroken, en dat de band, waarmee satan ons gebonden hield, ons van den hals afgaat. Doch nu kan de mensch zoo niet blijven staan. Hij kan niet op zich zelf leven. Een mensch is bestemd en er op aangelegd, om voertuig en instrument te zijn van een boven hem staande wilsmacht. En daarom nu neemt de Christus de heerschappij over zijn verlosten aan. Hij neemt ze als *de zijnen* in zijn levenskring op. Hij drijft ze door den Geest aan, om voor Hem alleen te bestaan en voor Hem te leven. En dat nu wordt uitgedrukt door te zeggen, dat de Christus *hun Heere* is geworden, en dat zij zijn eigendom en zijn dienstknechten en dienstmaagden zijn. Het woord *Heere*, en niet het woord Koning, wordt in dien zin meest gebezigd, omdat, naar onze aardsche ver-

houding, een *Heere* meer is dan een *Koning*. In onze aardsche huishouding heeft een Koning wel over zijn onderdanen te gebieden, maar niet in volstrekten zin, terwijl *de heer* van een slaaf op geen enkelen tegenstand stuiten kan, en volstrekte zeggenschap, onvoorwaardelijk, en zonder eenig beding, over hem bezit. Het Koningschap van Christus over de zijnen ligt hier dus wel in opgesloten, maar de uitdrukking *de Heere* is sterker en houdt volstrekter beschikkingsrecht in. Doel nu van dat *Heere-zijn* van den Christus is wel, om ons tenslotte in de heerschappij van God Drieënig terug te leiden, opdat God weer alles in allen zij, maar alvorens dit einddoel bereikt wordt, is het regiment aan Christus gegeven, en is Hij „de Koning der koningen en de Heere der Heeren". Voor wie de onderscheiden beteekenis van een *Heere* en van een *Koning* dieper indenkt, is de titel van *onzen Heere* dan ook veel doordringender, veelmeer alles insluitend en omvattend; een Koningschap, als we zoo zeggen mogen, in verhoogden graad.

Geheel hetzelfde nu wordt uitgedrukt, zoo de verloste een *krijgsknecht* van Christus wordt genoemd. De Christus treedt dan voor ons in het beeld van onzen *Veldheer*, en vooral in de dagen waarin Paulus schreef, sloot dit in, dat de krijgsknecht, onder de strengste tucht, van allen eigen wil afzag, en geen anderen roem kende, dan om stiptelijk en met volstrekte onderworpenheid den wil van zijn veldheer te volbrengen. Thans is deze verhouding veelszins gewijzigd, maar wie de Schrift leest, moet zulk een uitdrukking natuurlijk nemen in den zin waarin ze destijds gold. En dan lag in het begrip van krijgsknecht van Jezus Christus deze tweeërlei gedachte. Vooreerst, dat de krijgsknecht van allen eigen wil afstand deed, om niets anders dan de order en het gebod van zijn veldheer als richtsnoer te doen gelden. Maar ook ten andere, dat de krijgsknecht gehouden was, al zijn moed, al zijn kracht, al zijn geestdrift en zelfs zijn leven aan zijn veldheer toe te wijden. Als 't moest, moest hij voor zijn veldheer en voor de glorie van wie over hem gebood, den dood onvertsaagd tegengaan en voor

zijn veldheer sterven; iets wat natuurlijk alle minder lijden en alle mindere toewijding in zich sloot.

Tusschen beide uitdrukkingen, die van *lijfeigene* en van *krijgsknecht* van Christus, lag alleen dit verschil, dat in het woord *doelos*, of lijfeigene, meer gezien werd op wat Christus voor ons deed, en dat in het woord *krijgsknecht* meer op den voorgrond treedt wat wij voor Christus hebben te doen. Maar beide uitdrukkingen stemmen hierin overeen, dat ze Jezus' heerschappij en Jezus' Koningschap over zijn verlosten op de meest besliste wijze doen uitkomen. Wie wel Jezus als zijn Verlosser aanvaardt, en roemt in zijn roeping ten eeuwigen leven, maar nalaat onmiddellijk hieruit af te leiden, dat dus de Christus *zijn Heere, zijn Koning*, zijn volstrekte *Gebieder* en de absolute *Beschikker* over zijn lot en leven, over zijn krachten en vermogens is, loopt ernstig gevaar, zijn eigen naam onleesbaar te maken in het boek des levens.

VIII.

De vloek over Kapernaum.

> En Jezus, bij hen komende, sprak tot hen, zeggende: Mij is gegeven alle macht in den hemel en op aarde.
> MATTH. 28 : 18.

Zoo is Christus dan de *Koning* van zijn eigen *volk*, het *Hoofd* der gemeente, welke is zijn *Lichaam*, in beeldspraak door hem zelven aldus uitgedrukt: „Ik ben de *Wijnstok*, en gij zijt de *ranken*," of ook weergegeven door het beeld van den *Herder* met de *schapen* zijner kudde. In dezen band van Koning en volk, van Hoofd en lichaam, van Wijnstok en ranken, van Herder en schapen, ligt het middenpunt van Jezus' hooge waardigheid. Doordien echter deze band begint

met zuiver geestelijk te zijn, is het aan meer dan één overkomen, dat hij dit alles slechts in *overdrachtelijken* zin opvatte, als werd er niet anders mee gezegd, dan dat de Christus door zijn Geest zekeren invloed uitoefent op het hart van wie hem als zijn Heiland erkent. Zelfs zijn er niet weinigen, die de beteekenis van dezen band zoo ordinair maken, dat Jezus' invloed op het hart der zijnen dan weer bijna gelijksoortig wordt genomen met den invloed, dien de ééne mensch op den anderen kan uitoefenen; alleen in graad iets hooger. Die invloed van Jezus' Geest op den geest der zijnen uitgaande strekt dan om hun geloof te bevestigen, hun hope te verhelderen, en den gloed der liefde in hen brandende te houden. En deze geestelijke en zedelijke uitwerking, zoo waant men, wordt dan *genaamd* „Jezus' Koningschap over ons hart," en de rijkere atmosfeer, die hieruit opkomt, wordt beeldspreukig als „het Koninkrijk der hemelen" aangediend. Iets waaruit volgt, dat men op het standpunt van wie zoo oordeelt, dan ook veilig al deze overdrachtelijke titels van Koning en Hoofd kan laten glippen. Het zijn, aldus bezien, toch niet anders dan zinledige namen. De Gemeente heeft er toch niet aan. Waarom dan die doodgeloopen namen niet afgeschaft, en duidelijk, kort en eenvoudig gesproken van Jezus' *invloed*, d.i. Jezus' *geestelijken* invloed op het hart van wie hem *belijdt?* Dan valt alle mystiek weg. Dan spreekt ge van den invloed van Jezus' *voorbeeld*, van den invloed van *zijn woord*, en van den invloed, die van de door hem in het leven geroepen vereeniging, *kerk* genaamd, op de wereld, en bijzonderlijk vooral op zijn belijders, is uitgegaan. Doch dan, ge gevoelt het, is het Koningschap van Jezus ook met voorbedachten rade te niet gedaan, en juist hiertegen staat ons protest. Dat is tegen de Schrift, dat is tegen Jezus zelf ingaan, het is het opsmelten van het hoog heilige in de smeltkroes van de ordinaire zedelijkheidsbegrippen der rationaliseerende wereld.

Niet onze moderne zedeleeraars, maar Jezus zelf en zijn apostelen moeten ons leeren, welk begrip we ons van zijn Koningschap hebben te vormen, opdat het beantwoorde aan de werkelijkheid; en gaan

we bij hen ter school, dan blijkt terstond duidelijk en zonneklaar, dat er in Jezus' Koningschap nog van heel iets anders dan van zedelijk-geestelijken *invloed*, dat er van *macht*, van *gezag*, van *overhoogheid* sprake is, en van die *macht* zelfs in bijna onbegrensde mate. Het eerst trad dit in het licht in Jezus' doemvonnis over Kapernaüm. Dat doemvonnis luidde: „Gij Kapernaüm, gij die tot den hemel toe verhoogd waart, gij zult tot de hel toe nedergestooten worden." Hierin nu ligt tweeërlei: 1°. dat Jezus' driejarig verblijf te Kapernaüm door hem zelven wordt aangeduid als een „verhoogd zijn ten hemel", en 2°. dat Jezus bevoegdheid bezat om zulk een onherroepelijk vonnis over deze stad uit te spreken. Een vonnis, dat nu reeds aan Kapernaüm vervuld is, want het is geheel van den aardbodem verdwenen. Het bestaat niet meer. Zulk een ontzettende verklaring nu gaat het perk van wat een geestelijk voorganger, zedeleeraar en godsdienststichter zeggen kon, ten eenenmale te buiten. Wie als geestelijk voorganger of zedeleeraar of godsdienststichter aldus zich zelven op den voorgrond stelde, dat hij zijn inwoning in deze of gene stad, voor die plaats een eere noemde, waardoor ze „tot den hemel verhoogd was", zou reeds door dat ééne zeggen toonen, zedelijk zichzelf in hoogmoed te verlagen. En wie, omdat zulk een stad zijn hoogheid niet wilde erkennen, over haar 't vonnis sloeg, dat ze deswege tot de hel toe zou worden nedergestooten, zou voor krankzinnig worden aangezien. Lees daarom over zulke sterke uitspraken van Jezus nooit heen. Het zijn uitspraken, die niemand hem ooit op de lippen zou hebben gelegd. Het zijn uitspraken, die het merk van echtheid, in haar algeheele afwijking van het gewone, met zich brengen. En het zijn uitspraken, waarin het zelfbewustzijn van Jezus naar voren treedt, als van Een, bekleed met een macht en waardigheid, die alle hoogheid en majesteit van aardsche vorsten verre te boven gaat. Maar hierbij bleef het niet, Jezus dorst er bij voegen: „Ik zeg u, dat het den lande van Sodom verdragelijker zal zijn, in den dag des oordeels, dan ulieden, inwoners van Kapernaüm." Nu staat de zonde van Sodom heel de

Schrift door als de grootste gruwel gebrandmerkt, en gelukkig mag er bijgevoegd, dat de zedelijke publieke opinie nog altoos op Sodom terugwijst als op de stad, waar de menschelijke zelfverlaging het verst was doorgegaan. Maar, eilieve, wat wilt ge ons dan Jezus' Koninklijke macht aanprediken als een louter geestelijk en zedelijk overwicht. Of wat acht ge wel, dat den zedepreker onder ons zou wachten, die zich zelven zóó hoog dorst verheffen, dat over zijn lippen kwam: Vervallen in de zonde van Sodom, is *minder erg*, dan dat ge mij verwerpen durft. En toch, dat, en niets minder, heeft Jezus, uw heilige Jezus gezegd.

Jezus zelf is dan ook blijkbaar een oogenblik onder den indruk geweest van het alle verhoudingen omkeerende effect, dat zijn krasse uitspraak over Kapernaüm op het publiek waaronder hij verkeerde, maken moest. Zoo sterk zelfs drong de scherpe tegenstelling tusschen de gewone zedelijke opvatting van wie in Israël den toon aangaven, en tusschen de door hem met zijn uitspraken over Kapernaüm ingenomen positie, zich aan hem op, dat, blijkens het verhaal, Jezus heil zocht voor het benauwende, dat hier in lag, door zijn ziel tot zijn Vader op te heffen, zeggende: „Ik dank u, Vader, Heere des Hemels en der aarde, dat Gij deze dingen voor de wijzen en verstandigen verborgen hebt, en hebt ze aan de kinderkens, aan de eenvoudigen die mij volgen, geopenbaard." Zielkundig verklaart zich de samenhang van dit gebed met zijn doemvonnis over Kapernaüm van zelf. Wat Jezus over Kapernaüm had uitgesproken, druischte ten eenenmale in tegen de aangenomen zedelijksbegrippen. Het was gesproken uit een hoogere orde, uit die orde, die niet het aardsche leven op zich zelf neemt, maar aarde en hemel saamvat, en naar hoogere, heiliger ordinantie rekent. Tegenover die ordinantie nu stonden de leeringen en zedelijke vermaningen van de wijzen en verstandigen dezer wereld lijnrecht over, en het waren alleen de kinderkens, d.i. de eenvoudigen die hem aanhingen, die in deze hoogere ordinantiën,

zonder geërgerd te worden, konden inleven. Van daar dat Jezus zijn Vader hier aanroept als *„Heere des Hemels en der aarde"*, wat op die hoogere ordinantie heenwijst, en daarop scherp tegenover elkaar stelt de zedelijke en geestelijke voorgangers in het gewone leven, *„de wijzen en verstandigen,"* en die ontbloote en daarom openstaande gemoederen, die zich aan hem ontsloten, hier aangeduid met den naam van *kinderkens*. Om nog duidelijker te doen uitkomen, dat hier van *hoogere ordinantiën* sprake was, voegt Jezus er zelfs bij: „Ja, Vader, want alzoo is geweest *het welbehagen* voor U".

Deze zielsverheffing tot zijn Vader was blijkbaaar niet in stilte en niet in het verborgen gefluisterd, maar in geestelijke vervoering voor het oor van zijn jongeren uitgesproken. Hoe zou ze ons anders in het Evangelie kunnen bericht zijn? En nu laat Jezus het hier niet bij, maar zich tot zijn jongeren wendende, komt hij nu tot deze allesbeslissende uitspraak: *„Alle dingen zijn mij overgegeven van mijn Vader."* Zijn doemvonnis over Kapernaüm, omdat haar inwoners hem verworpen hadden, was alzoo niet maar een verwachting, dat 't zoo gaan zou; niet slechts een profetie dat het zoo komen zou; maar een rechterlijk vonnis, gesproken door wie macht had om alzoo te vonnissen; want zijns was die macht, hem waren *alle dingen* overgegeven van den Vader. En als om het verrassende, dat hierin voor zijn jongeren lag, nog nader toe te lichten, wijst Jezus nu op zijn geheel eenige positie. „Niemand kent den Zoon, dan de Vader, noch iemand kent den Vader dan de Zoon, en wien het de Zoon wil openbaren." Het gaat hier om de verklaring niet van het Goddelijk mysterie, maar van *zijn macht*, waardoor hij tot het vellen van zulk een doemvonnis gerechtigd was. Dit nu konden de lieden in Kapernaüm, dat konden zelfs zijn jongeren niet verstaan. Zijn wondere macht is van dien aard, dat alleen de Vader die kent. want onder menschen verstaat niemand wie de Zoon is. Niet een eenig creatuur, alleen de Vader kent den Zoon. En hiermede nu hangt 't saam, dat ook niemand den Vader kent dan de Zoon, en

dat alleen hij, die van den Zoon leeren wil, wat de Vader en wat diens ordinantiën zijn, in het mysterie van hemel en aarde kan worden ingeleid. Op dit mysterie van de ordinantiën der hoogere orde, die hemel en aarde omvat, komt Jezus dan ook in het slot terug. Er is tweeërlei geestelijk juk. Dat van de wijze en verstandige wereld, die aan de lieden een juk oplegt, dat ze neerdrukt en waaronder ze gebogen gaan, en daartegenover staat het juk der hoogere ordinantiën, dat ruste brengt en de ziel doet opleven. Van daar dat vlak naast het vonnis van Kapernaüm, dat hem verwierp, deze oproep te lezen staat: „Komt tot mij, gij allen die vermoeid en beladen zijt, en ik zal u rust geven, want mijn juk is zacht, en mijn last is licht."

Deze uitspraak over Kapernaüm is, in haar samenhang genomen, voor Jezus' Koningschap dan ook een der gewichtigste uitspraken, die het Evangelie ons biedt. Hier wordt niet van den naam of van den titel van Koning gehandeld. Men moet daarom de woorden: „*Alle dingen zijn mij overgegeven*," niet los en op zichzelf nemen, wat van enkel van buiten leeren van teksten zoo licht het gevolg is. Deze allesbeslissende uitspraak, dat *alle dingen* hem zijn overgegeven, moet in verband worden genomen met wat over Kapernaüm voorafgaat, en over het tweeërlei juk onmiddellijk volgt. Er ligt een openbaring van koninklijke autoriteit en koninklijke macht in, die èn de autoriteit èn die macht rechtstreeksch aan zijn persoon op een wijze bindt, die alle vergelijking van Jezus met andere zedeleeraars, geestelijke opwekkers en godsdienststichters ten eenenmale afsnijdt. Er treedt een andere *wereld*, een andere en hoogere orde mee aan het licht. Er ligt de teekening in van een ander *Rijk*, dat van het rijk der wereld geheel onderscheiden is. De deur wordt hier geopend, die u zeer van verre een inzicht gunt in een rijk der hemelen, dat tegen het rijk der aarde overstaat, en toch komt om ook die aarde te beheerschen, en dat rijk nu is „*het koninkrijk der hemelen*", waarin, krachtens hetgeen Jezus hier zelf betuigt, niemand anders dan hij als *de Koning* denkbaar is.

Deze betuiging van Jezus, dat hem alle dingen van den Vader zijn gegeven, staat bovendien niet alleen. Ze komt, in gewijzigden vorm en in ander verband, herhaaldelijk voor. Reeds Johannes de Dooper had verklaard: „De Vader heeft den Zoon lief en heeft *alle dingen* in zijn hand gegeven" (Johannes 3 : 35); en Jezus zelf herhaalde hetgeen hij ter gelegenheid van het doemvonnis over Kapernaüm sprak nog drie malen. De eerste maal bij Bethesda, toen hij betuigde: „De Vader heeft mij *macht* gegeven ook *gericht* te houden," en dat niet omdat hij de Zone Gods was, neen, er staat uitdrukkelijk bij, „omdat hij des *menschen Zoon* is." Geheel deze aanstelling nu van Jezus als *Rechter*, om eens allen, die in de graven zijn, te oordeelen, valt saam met wat hij bij Kapernaüm uitsprak, dat hem alle dingen zijn overgegeven. Uit die verleende overhoogheid over alle dingen, vloeit zijn rechterlijke volmacht voort, en het is die rechterlijke macht, die hier het sterkst uitkomt. Hiermede toch wordt de macht van Jezus' Koningschap onmiddellijk uit den kring der zijnen uitgebreid *over alle ziel.* Nu zijn wij gewend aan een rechterlijke macht, die *naast* het koningschap zekere zelfstandige plaats inneemt. Onnadenkende leeraars in het staatsrecht hebben zelfs de leer verkondigd, dat de souvereiniteit niet één is, maar in drie stukken uiteeenvalt, en dat een van die drie stukken is de *rechterlijke macht.* Die averechtsche leer is ook onder veel Christenen doorgedrongen, en dit brengt te weeg, dat ze ook in Jezus het rechtstreeksch verband tusschen zijn Rechterlijke macht en zijn Koningschap niet meer voelen. In de dagen waarin Jezus sprak, en vooral in Israël, was dit ondenkbaar. De koningen hadden zelve toen de rechterlijke macht in handen. Salomo's eerste gericht geeft er heugenis van. Wie de opperste rechterlijke macht uitoefende, was vanzelf de Koning, gelijk ook onder ons de betere leeraars in het staatsrecht nog altoos leeren, dat de rechterlijke bevoegheid uit de Kroon vloeit, en gelijk deswege nog steeds recht gesproken wordt in naam des Konings. Het strijdt alzoo met elkaar, wel Jezus' rechterlijke macht te erkennen, maar hierin iets anders dan attribuut

van zijn Koningschap te zien. Integendeel, overal waar Jezus als *de Rechter* wordt aangeduid, die vonnis slaat zonder appel, ligt in die rechterlijke macht de stelligste en duidelijkste aanwijzing van zijn Koninklijke Souvereiniteit.

Jezus zelf is hier de onwraakbare getuige. Nergens is in de Schrift Jezus' majesteit, als Rechter, beslister uitgesproken, dan in Matth. 25 : 31, en, wat lezen we daar? Wederom dat er niet sprake is van den Zone Gods, maar van den zoon des menschen. „Wanneer de *Zoon des menschen* komen zal in zijn heerlijkheid, en al de heilige engelen met hem, dan zal hij zitten op den troon zijner heerlijkheid, en voor hem zullen vergaderd worden *alle de volken.*" Niet dus alleen zijn belijders, maar heel 't menschelijk geslacht. En als nu de uitspraak, het vonnis komt, dan staat er met zooveel woorden: „Alsdan zal *de Koning* zeggen tot degenen die aan zijn rechterhand zijn;" en zoo nogmaals in vs. 40: „En *de Koning* zal hun antwoorden en zeggen." Beide alzoo ook hier saamgevat: 1°. Rechterlijke macht niet alleen over de belijders, maar over heel de aarde, over alle volken; en 2°. in die rechterlijke macht zijn Koningschap uitkomend. Koning en Rechter is één. De Koning zelf is de Rechter. De Rechter zonder appèl, en zonder recht van gratie boven hem, kan niet anders dan Koning zijn. Die prediking nu van Jezus' rechterlijke en alzoo Koninklijk-rechterlijke hoogheid, gaat heel de apostolische litteratuur door. „Wij allen moeten geopenbaard worden voor den Rechterstoel van Christus," is de grondtoon van al wat de apostelen ons over het einde der dagen openbaren, en in de Openbaring aan Johannes op Pathmos is het keer op keer hetzelfde thema. „Ik zag den hemel geopend, zoo bericht hij ons, en ziet een wit paard, en die daar op zat was genaamd Getrouw en Waarachtig, en *hij oordeelt.*"

Vlak voor Gethsemané heeft Jezus dit hem verleend zijn van de oppermacht over alle dingen op nog plechtiger wijze bezegeld, toen hij in het hoogepriesterlijk gebed, nu niet tot menschen, maar voor den Vader betuigde: „Vader, de ure is gekomen, verheerlijk

nu uw Zoon, gelijkerwijs *Gij hem macht gegeven hebt over alle vleesch.*" Dit zet op dit stuk van onze belijdenis een nog heiliger zegel. Soms beeldt een oppervlakkige lezer zich in, dat men wat Jezus vroeger over „zijn macht over alle dingen" en over zijn rechterlijke bevoegdheid gesproken had, niet zoo *letterlijk* moest verstaan. Men zal 't meer moeten opvatten in den zin, dat ten slotte toch de geest over de stof heerscht, en dat alzoo Jezus' geest als de rijkste en reinste geest ingewikkeld en vanzelf een oordeel in zich besluit over alle geestelijk leven. Nu behoeft nauwelijks gezegd, dat ernstige bestudeering van het verband, waarin Jezus zulke uitspraken deed, en van den vorm waarin hij zijn uitspraken inkleedde, al zulke opvatting ten eenenmale afsnijdt. Bij Jezus is grootspraak, zelfs in den vorm, uitgesloten. Maar juist ter afsnijding van zulk beweren, is het ons zoo veel waard, dat Jezus vlak vóór zijn gang naar Gethsemané en Golgotha, in dat heilig oogenblik, toen hij in het Hoogepriesterlijk gebed zijn apostelen en zijn Kerk aan zijn Vader opdroeg, datzelfde machtbewustzijn, dat hem *macht over alle vleesch* was gegeven, niet alleen behield, maar zelfs in den aanvang van zijn gebed op den voorgrond geplaatst heeft als den grond, waarop zijn bede rustte.

En zelfs hier laat Jezus het niet bij.

In zijn laatste woord, dat hij voor zijn hemelvaart op den Olijfberg tot zijn jongeren sprak, heeft hij 't nogmaals herhaald: *„Mij is gegeven alle macht in hemel en op aarde."* Een uitspraak zoo kras, zoo veelzeggend, en zoo sterk sprekend, dat de ongeloovige critiek er wel toe moest komen, om dit woord kortweg voor onecht te verklaren. De methode die altoos wordt toegepast. Spreekt Jezus over het gewone geestelijk en zedelijk leven, dan kan men op wat er staat, aan. Dan is wat men in de Evangeliën leest, *echt.* Immers dit alles komt den loochenaars van Jezus' Koningschap in het gevlij, en het past in hun voorstelling, dat Jezus schittert als geestelijk voorganger, zedeleeraar en godsdienst-

stichter. Alles daarentegen wat in Jezus' uitspraken een veel hooger, een verhevener, een veel majestueuzer zelfbewustzijn doet uitkomen, weerspreekt het beeld dat ze ons van Jezus schetsen, en wordt daarom eerst door valsche uitlegging verzwakt, dan door overdrachtelijke opvatting ontledigd van zijn eigenlijken zin, en ten slotte verdacht gemaakt en voor onecht verklaard; en niet weinige leden der gemeente, die niet op de hoogte zijn, laten zich dat aanleunen. Juist dit pogen der critiek echter om al zulke uitspraken van Jezus weg te cijferen en teniet te doen, verhoogt er voor ons de beteekenis van. Het laatste woord van Jezus, eer hij opvoer ten hemel, moest uiteraard een woord van hoog gewicht en verstrekkende beteekenis zijn. Het was zijn testament aan zijn jongeren. Die jongeren zaten nog altoos beklemd in de idee, dat Jezus, ja wel Koning, maar dan alleen Koning van Israël zou zijn, en zoo lezen we dat ze zelfs in dat laatste oogenblik hem nog afvroegen: „Heere, zult gij in dezen tijd aan Israël het Koninkrijk wederom oprichten?" Tegenover die beperking nu stelt Jezus aanstonds het bevel, om zijn naam te prediken *tot aan het uiterste der aarde.* Geheel in gelijken zin als waarin hij op den berg in Galilea gesproken had: *Mij is gegeven alle macht in hemel en op aarde,* daaruit aanstonds dit gebod afleidend: Gaat dan heen, en onderwijst *alle volken.* Dat dit alles nu strekken moest om zijn Koninkrijk *geestelijk* uit te breiden, sprak vanzelf, want alleen waar zijn Koninkrijk geestelijk wordt uitgebreid, kan het tot de *erkentenis* van zijn Koningschap komen. Zoo had Jezus ook in het Hoogepriesterlijk gebed gezegd: „Gij hebt mij macht gegeven over alle vleesch, opdat alwie Gij mij gegeven hebt, ik hun het eeuwige leven geve." En zoo nu ook hier: „Mij is gegeven alle macht in hemel en op aarde; gaat dan henen en maakt alle volken tot mijn discipelen, leerende hen onderhouden al wat ik u geboden heb, en bezegel ze met mijn doop."

Maar al moet de strekking altoos zijn om de zielen, om de wereld, om de menschheid, om ons menschelijk geslacht te behouden, en zoo het geestelijk Koninkrijk te doen triomfeeren, toch zijn de

uitdrukkingen, die Jezus' *Koninklijke* macht aangeven, van zoo ver strekkende beteekenis, dat ze beschikkingsrecht inhouden over al datgene, wat over het lot der volken en der menschheid beslissen zal. Bij niet één dier uitspraken vinden we eenige de minste beperking. Nergens een bepalen van zijn macht tot het geestelijk terrein. De woorden zijn, van den beginne tot het einde toe, steeds alomvattend, alles insluitend. En daar het nu vaststaat, dat geheel de loop der dingen, heel de loop der historie, heel het lot der volken op elk terrein, invloed oefent op hun geschiktheid of ongeschiktheid om voor Jezus het hart te ontsluiten; en het evenzoo vaststaat, dat het lot der Kerk op deze aarde gedurig bepaald wordt door allerlei uitwendige gebeurtenissen, zoo dat er heele streken zijn, bijv. in Klein-Azië en op de noordkust van Afrika, waar die Kerk eertijds heerlijk bloeide, en naderhand onder den loop der gebeurtenissen geheel te niet ging, zoo kon het niet anders, of de toekomst der Kerk, en zoo ook de toekomst van het hemelsch Koninkrijk, kon alleen gewaarborgd worden door een Koning, die niet alleen op geestelijk terrein, maar ook over al deze gebeurtenissen, die over het lot der volken beslisten, *macht bezat.* Den loop der geestelijke dingen te isoleeren van den loop der aardsche gebeurtenissen, is valsch spiritualisme, dat door heel den loop der historie weersproken wordt. En leest en herleest ge nu, met dit onloochenbare feit van den samenhang der geestelijke en der aardsche dingen voor oogen, Jezus' stellige uitspraken: „*Alle dingen* zijn mij van den Vader overgegeven." „Gij hebt mij macht gegeven over *alle vleesch*," en: „Mij is gegeven *alle* macht in hemel en op aarde," — dan stuit u elke uitlegging die hiervan ook maar iets wil uitzonderen, en is het voor u uitgemaakt, dat Jezus zichzelf aandient als een Herder der schapen, als een Hoofd der gemeente, maar dan ook als *de Koning in zijn Majesteit*, die niet maar een nominale souvereiniteit ontving, doch die bekleed is met alle gezag en met alle macht, die voor de instandhouding en voor de voleinding van zijn Koninkrijk noodzakelijk zou blijken.

IX.

De geesten Hem onderworpen.

> En hij heeft alle dingen zijnen voeten onderworpen.
>
> EPHEZE 1 : 22b.

JUIST in Jezus' rechterstoel ligt het bewijs, dat zijn Koningschap zich in het minst niet beperkt tot de geloovigen, maar zich over *al wie mensch is* uitstrekt. Dat de Christus in het laatste oordeel als Rechter zal zitten, is uitvloeisel van zijn Koninklijke macht, en van zijn vellen van het vonnis in het laatste oordeel wordt uitdrukkelijk betuigd, dat het gelden zal voor *allen* die in de graven zijn; gelijk Jezus elders verklaarde, dat niet alleen „de schapen", maar ook „de bokken" voor zijn rechterstoel verschijnen zullen. Ging Jezus' rechterlijke macht alleen over de geloovigen, die behouden worden ten eeuwigen leven, dan zou er bijna van geen oordeel sprake zijn, maar eeniglijk van vrijspraak en gratie. Het is eerst het verschijnen voor Christus van degenen die Hem *niet* aangenomen en zijn zaak *tegengestaan* hebben, waardoor zijn laatste oordeel zoo hoogernstige beteekenis erlangt. Het baat daarom aan de ongeloovige wereld niet, of ze zich in dit leven verre van Christus houdt, en doet alsof de Christus haar niet aanging. Het staat niet aan haar, om te beslissen, of ze al dan niet met den Christus zal te doen hebben. Christus zelf bepaalt dit krachtens de volmacht, die hij van den Vader ontvangen heeft. En eens komt de ure, waarin al die duizenden en nogmaals duizenden, die hier op aarde geweigerd hebben Jezus' Koningschap te erkennen, toch voor hem zullen verschijnen, en zelf aan de uitoefening van zijn rechterlijke macht, en dan voor eeuwig, zullen onderworpen zijn. De miskende en verworpen of vergeten Heiland zal over hen Rechter zijn, en alsdan zich ook als hun Koning openbaren.

Hier moet nadruk op gelegd. De voorstelling toch, alsof de Christus

alleen het Hoofd der gemeente en slechts Koning over de zijnen was, heeft in latere jaren steeds meer veld gewonnen. Er mocht alleen van een *geestelijke* heerschappij van Christus over de *geesten* sprake zijn. Die geestelijke macht openbaarde zich alleen bij wie tot het geloof in den Christus kwam. Over dezulken alleen kon dus ook van Jezus' Koninklijke heerschappij sprake zijn, en juist dit wees uit, dat dit Koningschap alleen in het oefenen van invloeden tot heiliger leven kon bestaan. Zoo werd feitelijk, door het Koningschap tot de geloovigen te beperken, het Koningschap vernietigd en tot een nominalen eeretitel verlaagd. De onhoudbaarheid van heel deze voorstelling nu is terstond uitgewezen, zoo we hier tegenover stellen, dat de Christus de hoogste rechterlijke volmacht ook over alle ongeloovigen, en alzoo over heel de menschheid, nu reeds bezit, en steeds zal uitoefenen. Hierbij toch kan men niet volstaan met van geestelijke invloeden te gewagen, immers het zich niet inlaten met of hun verwerping van den Christus, toont, dat deze invloeden niet werkten, of niet doordrongen. Toch wordt de beschikking over het lot, over het wel en wee van deze allen in Christus' hand gesteld. De Christus moet alzoo ook alle niet-geloovigen kennen, kennen in hun innerlijk bestaan, en kennen in al wat ze gedaan hebben, 'tzij goed, 'tzij kwaad, om eens zijn vonnis over hen te kunnen vellen. Zoo bezit de Christus dan een macht, die zich over *alle* menschen uitstrekt, die kennisse van *aller* leven onderstelt, en die eens met Goddelijke majesteit, zonder appèl, over hen zal beschikken. Op deze hooge beteekenis van Jezus' rechterlijke macht wordt in den regel veel te weinig gelet. Heel de Christelijke Kerk, door alle eeuwen heen, beleed en belijdt nog, dat Christus is „zittende aan Gods rechterhand, waarvan hij komen zal om *te oordeelen de levenden en de dooden*". Steeds wordt er in de Schrift op gewezen, dat door dit laatste oordeel niet alleen het eeuwig lot der verlosten, maar evenzoo het eeuwig lot der verlorenen zal beslist zijn. Vast staat dus in aller schatting, dat het laatste oordeel ook over de vijanden des Heeren gaan zal; en dit eindoordeel zou in

Christus' rijk ondenkbaar zijn, indien niet aller zielsbestaan en leven voor hem bloot lag. Niet alleen zijn Koningschap als zoodanig, maar zeer beslist ook zijn Koningschap *over de ongeloovigen* volgt uit het feit, dat de Vader aan den Zoon het houden van het gericht heeft overgegeven. En zoo blijkt ook langs dezen weg, dat het Koningschap van den Christus heel de menschheid, niet enkelen uit de menschheid, maar *heel het menschelijk geslacht* aangaat. Naar luid van Psalm 2 heeft de Christus „de volkeren ontvangen tot zijn erfdeel en de vorsten der aarde tot zijn bezitting," en tot alle vorsten der aarde gaat de oproeping uit, dat ze den Zoon den kus van trouwe en van hulde zullen geven, „opdat ze niet vergaan mogen op hun weg, zoodra zijn toorn ook maar een weinig zou ontbranden". Al blijft dan ook de gemeente der geloovigen zijn mystiek Lichaam, en als zoodanig het centrum van zijn meest intensen invloed vormen, toch gaat in het feit, dat Christus het Hoofd der gemeente is, zijn eere niet op. Na het laatste oordeel, ja, dan zal al wat behouden wordt, in dat mystieke Lichaam zijn ingelijfd, en de nieuwe menschheid, na den afval van wat verloren gaat, met dat Lichaam één wezen. Maar totdat die ure aanbreekt, moet onderscheiden worden, en valt het Koningschap van Christus, voor wat deze aarde aangaat, in twee sferen uiteen, in de sfeer der geloovigen waarin Hij nu reeds geestelijk heerscht, en in de sfeer der nog onherboren wereld, die *„met alle dingen aan zijn voeten onderworpen is"*. Iets waarin tevens het bewijs ligt, dat Christus' heerschappij geenszins opgaat in de op zichzelf staande behoudenis ten eeuwigen leven, maar dat hij zijn Koninklijke macht op *heel ons menschelijk* leven doet gelden in elke sfeer van menschelijke werkzaamheid en krachtsontplooiing. Het staat niet zoo, dat voor Christus alleen de vraag gold: zal deze of gene ziel behouden worden of verloren gaan? alsof deze vraag van geheel ons overig leven zou zijn af te scheiden. Zulk een scheiding en afscheiding in ons menschelijk leven is ten eenenmale ondenkbaar. Ons menschelijk leven is één raderwerk, waarvan alle raderen en tanden in elkaar

grijpen. De levensvraag voor onze ziel kan niet van de overige vragen die ons leven beheerschen geïsoleerd worden. En daarom kan en mag ook het Koningschap van Jezus niet als de heerschappij over *één enkel stuk* van ons leven worden opgevat. Overmits in ons persoonlijk leven alles samenhangt, moet de heerschappij van Jezus zich ook over alle ding van dat leven uitstrekken. Het moet een macht zijn, die geheel de ontwikkeling van ons persoonlijk en in 't gemeen van het menschelijk leven beheerscht.

Nog sterker treedt dit in 't licht, zoo we bij het Koningschap van den Christus, behalve zijn zitten als Rechter in het laatste oordeel, ook zijn heerschappij *over de geestenwereld* in rekening brengen. Evenals zijn rechterlijke oppermacht wordt ook die overhoogheid van Christus over de geestelijke machten, binnen de wereld der menschenkinderen, met vollen nadruk in de apostolische Schrift geleerd. Reeds had Jezus zelf zijn macht over de engelenwereld doen uitkomen, toen hij betuigde, dat de Zoon des menschen, verschijnende ten gerichte, als Koning komen zou „met al zijn heilige engelen." Zonder uitzondering worden alzoo de engelen voorgesteld als zijn lijfwacht, als hem volgende, en onderworpen aan zijn ordinantie; een heerlijkheid, waarvan het voorspel reeds te Bethlehem was gezien, toen de engelen nederdaalden, om den nieuwgeboren Koning met hun jubelzang te begroeten. Zijn nu de engelen aan Christus onderworpen, dan van zelf ook de demonen, die evenzoo oorspronkelijk engelen, maar uit hun staat uitgevallen engelen zijn, en we zien dan ook heel de Evangeliën door, dat Jezus over de demonen macht heeft, zulk een macht zelfs, dat hij ze uitwerpt, en dat ze de uitwerking van zijn machtwoord niet kunnen weerstaan. Tegen het hoofd der demonen is Jezus in de woestijn opgetreden, en ook hem heeft hij overmocht. Op Golgotha is satans macht voor goed gebroken, en hiermee de geregelde oppermacht van Christus over geheel het rijk der demonen in werking getreden. Vóór de

Verzoeking en Golgotha kon satan nog pogen zekere onafhankelijkheid in de sfeer van zijn eigen onheilige actie te handhaven, maar na Golgotha heeft dit uit. Hij is er nog wel, en werkt nog wel, en eerst in het eind der dagen zal zijn macht voor eens en voor altoos teniet worden gedaan, maar zijns is nu alleen een *ondergeschikte* macht, die hij niet kan uitoefenen dan onder de overhoogheid van den Christus. Ook het rijk der demonen is ingesloten, als het heet dat *alle dingen* aan de voeten van Gods gezalfden Koning onderworpen zijn.

Dit hoogst opmerkelijk deel nu van Jezus' Koninklijke oppermacht wordt door de apostelen met allen nadruk op den voorgrond gesteld. In Efeze 1 : 20 v.v. betuigt Paulus, dat de Vader hem „gezet heeft tot zijn rechterhand in den hemel, verre boven alle overheid, en macht, en kracht, en heerschappij, en allen naam die genoemd wordt, niet alleen in deze wereld, maar ook in de toekomende, en heeft alle dingen aan zijn voeten onderworpen." In Col. 1 : 15 v.v. leidt de apostel deze Koninklijke macht van den Christus daaruit af, dat „door hem alle dingen geschapen zijn, die in den hemel en die op de aarde zijn, die zienlijk en onzienlijk zijn, hetzij tronen, hetzij heerschappijen, hetzij overheden, hetzij machten, zoo dat alle dingen geschapen zijn door hem en tot hem." En in 1 Cor. 25 : 24 v.v. spreekt de apostel het uit, dat Christus „als Koning heerschen moet, totdat hij zijn macht gerealiseerd zal hebben, d. i. totdat hij alle vijanden onder zijn voet zal gelegd hebben, door het teniet doen van alle heerschappij, van alle macht en alle kracht." Tweeërlei wordt hier alzoo uitgesproken. Ten eerste, dat in die geestenwereld niet alle geesten gelijk zijn, maar dat er onder de geesten de zoodanige zijn, die met hooger macht bekleed zijn. Die hooger macht van enkele geesten in de geestenwereld wordt dan voorts aangeduid met titels en waardigheden aan dit aardsche leven ontleend. Er zijn er die een troon hebben, er zijn er die als overheden heerschen, er zijn er die met heerschappij zijn bekleed, er zijn er die over bijzondere macht en kracht beschikken. Maar hoe hoog enkele dier

geesten daardoor ook geplaatst mogen zijn, hun aller macht en heerschappij wordt geheel in de schaduw gesteld door de majesteit waarmee de Middelaar bekleed is. Hij alleen troont aan Gods rechterhand, hoog boven allen. Dit vooreerst, en dan in de tweede plaats, dat niet alleen de Koninklijke heerschappij van den Christus de waardigheid en de glorie van al die hooge geesten verre te boven gaat, maar nu ook, dat alle deze geesten, zelfs de hoogstgeplaatste onder hen, niet naast Jezus komen te staan, maar aan zijn Koninklijke macht, zelfs aan zijn voeten, onderworpen zijn. Iets wat natuurlijk met zich brengt, dat de heilige geesten, de reine engelen, en onder hen zelfs de heilige engelen zich willig en vanzelf voor hem nederbuigen; maar ook dat de booze geesten, de demonen in hun duivelensfeer, en onder hen vooral de met hooge macht bekleede geesten, en met name hun aller hoofd, de satan, zich tegen deze overhoogheid van den Christus verzetten, zich als vijanden tegen hem overstellen, door hem bestreden en bedwongen worden, en dat in het eind al hun macht en kracht en heerschappij zal worden teniet gedaan. Het laatst de Dood. „De laatste vijand, die te niet wordt gedaan, is de Dood."

Dat in Efeze 1 : 20 v.v. niet aan aardsche Koningen en Overheden te denken valt, blijkt ons uit wat de apostel Petrus schrijft: „Jezus Christus, welke is aan de rechterhand Gods, opgevaren ten hemel, de engelen en machten en krachten hem onderdanig gemaakt zijnde." Niet van menschelijke machthebbers, maar van *engelen* is hier alzoo sprake, en het gaat niet aan, wat daarop volgt van „machten en krachten" anders dan van de geestenwereld te verstaan. Ook de bijvoeging van „krachten en machten" bevestigt dit. Onder menschen kan nog sprake zijn van „tronen, overheden en heerschappijen"; maar, al gewende men zich in later jaren eraan in onpersoonlijken zin van „leerkrachten" in plaats van „onderwijzers" te spreken, een „kracht" is geen menschelijk ambt, geen mensche-

lijke waardigheid, geen menschelijke eeretitel, en alleen in de geestenwereld kan een ordening bestaan, die behalve aan overheden en heerschappijen ook aan „krachten" een afzonderlijke plaats inruimt. Bedenking kan alleen opleveren, dat de apostel Paulus spreekt van „kracht en macht niet alleen in deze wereld, maar ook in de toekomende." Metterdaad heeft men uit deze bijvoeging dan ook pogen af te leiden, dat de apostel in de eerste plaats de koningen en overheden op aarde bedoelde, en daar slechts als aanhangsel ook de machthebbers onder de geesten aan toevoegde. Toch laat het verband deze uitlegging niet toe, en de reden van deze bijvoeging is een geheel andere. Er is sprake van een Middelaar, en wordt gehandeld van de macht, die deze Middelaar, aan de rechterhand des Vaders gezeten, uit de wereld daarboven op deze aarde uitoefent; een macht die geconcentreerd wordt in zijn gemeente. Welnu, ook van die geestenwereld gaat een gestadige actie op deze wereld uit. Van de gevallen geesten zoowel als van de geesten die heilig bleven. Er wordt daarom hier van die geestenwereld gesproken, niet gelijk ze, afgescheiden van deze wereld, in de onzienlijke wereld bestaat en werkt, maar in de eerste plaats zelfs in zooverre ook die geestenwereld inwerkt op deze aarde en op de wereld der menschenkinderen. Eerst zoo komt ze in aanmerking ter vergelijking met de macht van den Christus, want ook van zijn macht is alleen sprake voor zoover hij inwerkt op ons menschelijk leven. En ons wordt nu gezegd, dat deze gelijksoortige macht en kracht der geesten ten eerste minder in waardij is, dan de macht van den Christus, en ten andere, dat al deze werkingen, die van de geestenwereld naar deze aarde uitgaan, niet meer zelfstandig werken, maar aan de Koninklijke heerschappij van den Christus onderworpen zijn.

Dat velen dit bij eerste lezing van wat de apostel schrijft, niet aanstonds gevoelen, is te wijten aan hun averechtsche voorstelling van het verband tusschen hemel en aarde. Velen toch denken zich het menschelijk leven hier op aarde als geheel op zich zelf staande, en, geheel afgescheiden daarvan, denken ze zich dan in onmetelijke

verte voor den troon van Gods majesteit de engelenwereld, waaruit hoogstens in het grijs verleden een enkele persoon op aarde is neergedaald, om over te brengen, wat God hem gelast had ons te komen aankondigen. Zoo denkt men zich onze wereld en de geestenwereld als twee geheel afgezonderde sferen, die niet dan bij hooge uitzondering saam een enkel maal in aanraking komen. Geheel deze voorstelling kan echter voor de Heilige Schrift niet bestaan, en het is vooral met het oog op de gevallen geestenwereld, dat ieder, die de Schrift kent, dit voetstoots zal toegeven. Er is geen sprake van, dat de wereld der demonen buiten verband met ons menschelijk leven zou staan, en dat in den loop der eeuwen, slechts een zeer enkel maal, een invloed van die booze geestenwereld naar deze onze menschenwereld zou zijn uitgegaan. Jezus legt ons zelf in het Onze Vader, als dagelijksche smeeking voor elk Christenmensch, de bede op de lippen: „Leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van den Booze"; iets wat geen zin zou hebben, zoo er niet elken dag en elken nacht booze werking en invloed uit de duivelenwereld zich naar ons toe bewoog, en in ons poogde in te dringen. Steeds, zegt de apostel, gaat de duivel rond als een brieschende leeuw, zoekende wien hij zou mogen verslinden. Tijdens zijn omwandeling op aarde komt Jezus gedurig met de duivelen in aanraking en in strijd, en evenzoo zijn apostelen na hem. Zelven weten we uit eigen ervaring, wat booze verleidingen uit de duivelenwereld naar ons toekomen, en hoe dieper een kind van God in het heilige leven indringt, hoe meer hij ontwaart, dat de demonische wereld hem zoo goed als nooit met rust laat, maar steeds in zijn eigen hart, en in zijn gezin, en in heel zijn omgeving, met haar booze, onheilige krachten werkzaam is.

Vreemd is alleen, dat waar de Christenheid in het gemeen dit ten opzichte van de booze engelen erkent, belijdt en ervaart, men veelal zwijgt van de werking en den invloed der goede engelen.

Vooral sinds de Reformatie nam de vergetelheid der goede engelen toe. Dit verklaart zich daaruit, dat de eerbied voor de engelen allengs over was gegaan in het *aanroepen* van de engelen, om door hun invloed invloed op den Christus uit te oefenen, en hiertegenover stelden de Reformatoren, dat Christus onze eenige Voorspraak is, en dat we noch de voorbidding der heiligen, noch de voorbidding der engelen behoeven, als factoren die zich tusschen ons en den Christus zouden inschuiven. Hiermee werd niet betuigd, dat de engelen niet voor ons bidden, noch ook dat de heiligen onzer in hun smeekingen niet gedenken zouden, maar alleen uitgesproken, dat wij zelven, als verlosten en kinderen Gods, de toeleiding en den toegang tot den troon der genade hebben, en dat we alzoo geen tusschenschakel behoeven, om ons van de liefde en voorbidding Christi te verzekeren. Hij immers „leeft om voor ons te bidden." Maar gelijk het gemeenlijk gaat, naar wat kant men zich ook keert, we zijn altoos geneigd tot overdrijving, geneigd om in uitersten te vervallen. Eerst had men de tusschenkomst en de beteekenis der engelen te veel op den voorgrond geplaatst, en zag er zoodoende een soort tusschenpersonen in, die tusschen ons en den Christus stonden. Dit is men toen in de dagen der Reformatie te keer gegaan, maar om nu op zijn beurt naar den anderen kant te overdrijven, en de engelenscharen zoo goed als geheel uit onze religie te bannen.

Er zijn er onder ons, die ganschelijk niet meer met de engelen rekenen; die nog wel gelooven aan hun bestaan, maar er weinig anders in zien, dan een ornament van glorie voor Gods heerlijkheid. En dit nu is in openlijke tegenspraak met wat ons de Schrift omtrent de wereld der engelen leert. „Des Heeren engel schaart een onverwinbre legermacht rondom hem die Gods wet betracht. Zoo is hij wel bewaard." En Jezus zelf heeft betuigd: „Zie toe, dat ge niet een van deze kleinen veracht, want ik zeg ulieden, dat hun engelen in den hemel altijd zien het aangezicht mijns Vaders die in de hemelen is." Het is dan ook al te ongerijmd, wel een gestadige

inwerking en invloed van de booze, gevallen engelen te belijden, en alle gelijksoortige invloed en werking van de goede engelen te ontkennen. De booze engelen kunnen dien invloed niet oefenen, of het oefenen van zulk een invloed moet in de natuur en in de roeping der engelen als zoodanig liggen, en daarom houdt het geen steek, den invloed te laten gelden bij satan en zijn demonen, maar bij de reine, heilige engelen voor niets te rekenen. Dit punt is vroeger in onze artikelen, die als *Tractaat van de engelen Gods* later afzonderlijk verschenen, breeder uitgewerkt, zoodat we hier volstaan kunnen met naar het toen verhandelde te verwijzen.

Ons leven op aarde, noch in de natuur, noch in de menschenwereld, is een zelfstandig en op zich-zelf staand leven. In de natuur weten we, hoe het de zon is, en ten deele de maan en menige ster, die op den toestand van deze aarde, niet slechts invloed oefent, maar dien beheerscht. En niet anders nu is het in de geestelijke wereld. Ook op geestelijk terrein gaat er actie van de hoogere geestenwereld op ons geestelijk leven uit. De eigenlijke geestelijke strijd en worsteling wordt niet hier op aarde, maar in de ongeziene wereld gevoerd, en wat op aarde valt waar te nemen, is daarvan slechts het uitvloeisel en de nawerking. Daarom ware het ten eenenmale ondenkbaar, dat de Christus op het geestelijk terrein van deze wereld als Koning zou heerschen, zoo hij ook niet als Koning heerschte over de geesten van de ongeziene wereld, zoo goede als booze. Jezus' heerschappij in de wereld der demonen en goede engelen is niet iets wat bij zijn Koningschap over deze wereld bij komt. Een soort bijkomstige eere, die hem, tot verhooging van zijn luister, van den Vader er bij is gegeven. Veeleer was het, overmits de geestenwereld daarboven de geestenwereld op aarde bewerkt, volstrekt noodzakelijk, dat de Christus, om hier te kunnen heerschen, ook de heerschappij over de ongeziene geestenwereld ontving. Zonder in de geestenwereld volstrekte macht te bezitten, kon hij zijn geestelijke oppermacht op aarde niet uitoefenen. En zoo is het juist in logisch verband dat de apostel Paulus eerst zegt: Christus

heeft macht over de engelen en demonen ontvangen, en dan, dat hij als zoodanig gegeven is aan de Gemeente tot een Hoofd. Door heel de stad brandt 's nachts het licht, uit gas of electriciteit ontstoken, maar wie dit licht zal doen branden, moet heer en meester zijn in de plaats waar dat gas gestookt, of de bron van die electriciteit ontwikkeld wordt. En zoo nu moet Christus heer en meester zijn over alle krachten en machten, die het doorbreken van het licht in de geestelijke wereld op aarde mogelijk maken, en daarom is hem, *opdat* hij Hoofd der geesten en Koning der menschheid zou kunnen zijn, de volmacht, de overhoogheid en de opperbeschikking gegeven over alle geestelijke factoren in de onzienlijke wereld, die vandaaruit op deze wereld werken en invloed oefenen.

Zoo ontving hij dan macht en heerschappij 1°. over de herboren menschheid, 2°. over de nog niet herboren menschheid die zich tegen hem verzet, en zoo ook ten 3°. over de wereld der demonen en der heilige geesten, — en eerst door de heerschappij over *deze drie sferen* kan zijn eeuwig en heerlijk Koningschap bestaan.

X.

Koning als Middelaar.

> Den Koning nu der eeuwen, den onverderfelijken, den onzienlijken, den alleen wijzen God zij eere en heerlijkheid in alle eeuwigheid, Amen.
> 1 TIMOTH. 1 : 17.

ALZOO is de Christus ten eerste het Hoofd van zijn mystiek Lichaam. Hij is in de tweede plaats de Rechter van geheel de menschheid. En ten derde is hij de Heere der engelen. Thans is er zoowel in de menschenwereld als in de engelenwereld nog verzet tegen deze zijn heerschappij. We zijn nu nog in de periode van worsteling. De strijd is nog niet

volstreden. Maar is hij eenmaal volstreden, dan zal de uitkomst deze zijn, dat Christus in de geheele geestelijke levenssfeer, die menschen en engelen omvat, als overwinnaar heerschen zal. Alle tegenstand zal dan gebroken zijn. In de menschenwereld zal een iegelijke ziel, die niet in Jezus is, ophouden langer mee te tellen. Ons menschelijk geslacht zal dan alleen de *herboren* menschheid wezen. En zoo ook zal in de engelenwereld alleen de heirschare der *goede* engelen, na uitwerping van de demonen, haar werking blijven oefenen. Deze *herboren* menschheid, met dat heir der goede engelen, zal voor eeuwig de geestelijke wereld uitmaken, en in die uit *mensch* en engel gevormde wereld, zal *de mensch* Christus Jezus de Koning zijn. De mensch is in zijn schepping een weinig minder dan de engelen gemaakt, maar voleindt de mensch zijn roeping, dan komt hij ver boven de engelen uit. Ziende op Christus, zegt daarom de Hebreënbrief: „Hij is zooveel treffelijker geworden als de engelen, als hij uitnemender naam boven hen geërfd heeft"; een uitspraak waarin de schrijver de engelen laat optreden als „dienende geesten", en daarentegen den Christus als „het afschijnsel van Gods heerlijkheid en het uitgedrukte beeld zijner zelfstandigheid, dragende alle dingen door het woord zijner kracht." Christus zittende aan Gods rechterhand, moet daarom steeds ingedacht in zijn drievoudige beteekenis: *Hoofd* der gemeente, *Rechter* der gansche aarde, en *Heere* der engelen, en daarbij bekleed met zoodanige majesteit, dat hij geheel de geestelijke orde der schepping aan zich kan onderwerpen, elken tegenstand in die geestelijke orde kan breken, en zich in het eind den volkomen triomf in geheel de geestelijke schepping verzekerd ziet.

Hier nu rijst vanzelf de vraag, op wat wijs we ons de verhouding te denken hebben tusschen deze geheel de menschen- en geestenwereld omvattende heerschappij van den Christus, en de oorspronkelijke heerschappij van God Drieëenig. Nimmer toch mag het voorgesteld, alsof de Almachtige God zich van Zijn macht en heerschappij ontdaan had, zich uit het voorzienig bestel over Zijn

schepping had teruggetrokken, en nu slechts toezag op wat wijs in Zijn naam het bewind over het heelal door den Christus gevoerd werd. Dat ware den Christus in de plaats van den Almachtige stellen, den Drieëenigen God onttroonen, om alleen Christus op den troon te doen heerschen, en alzoo een God te aanbidden, Die, als we het, met allen eerbied, in een menschelijken term mogen uitdrukken, had *geabdiceerd*, en nu een God op *non-activiteit* ware geworden. Een God, die uit de verte aanzag hoe het ging, maar Zelf van allen invloed op den gang der dingen afstand had gedaan. Een tusschenbewind, ingesteld, niet voor altoos, want in het eind zou de Christus het Koninkrijk aan den Vader teruggeven, maar wel voor nu, beginnende met Jezus' opvaren ten hemel, en eerst na Jezus' wederkomst ten gerichte een einde nemend. Bij meer dan één mystieke secte had zulk een voorstelling dan ook post gevat, en nu nog zijn er niet weinigen, die zóó en niet anders de heerschappij van Jezus, als den van God gezalfden Koning, verstaan. En tegen dit ééne uiterste, waarbij ter wille van Christus' Koningschap de Koninklijke heerschappij van den Almachtigen God tijdelijk rusten moest, kwam dan bij reactie gedurig het andere uiterste op, dat, om Gods heerschappij ongekrenkt staande te houden, steeds meerderen weigerden het Koningschap van Christus anders dan in *overdrachtelijken* zin te verstaan. Zoo geraakte men in de klem van het dilemma: Er kan maar één Koning zijn. Is Christus die Koning, dan hield God op onze Koning te zijn. Of, omgekeerd, is God Koning gebleven, dan kan het Koningschap van Christus niet anders dan een Koningschap in naam zijn. Beide, het Koningschap van God Drieëenig en het Koningschap van den Christus, zich als saam bestaande te denken, scheen niet wel mogelijk. Van daar dat er steeds kringen waren, en er nog altoos kringen zijn, waarin zoo schier uitsluitend alle ding van den Christus wordt ingewacht, dat de aanbidding van God Drieëenig er schade door leed; en dat hier tegenover, bij reactie, veel breeder kringen zijn opgekomen, waarin men van het voorzienig bestel Gods alle ding ver-

hoopt, maar dan ook de Koninklijke heerschappij van den Christus zoo goed als heeft opgegeven. Van die tegenstelling nu weet de Schrift niet. Nog in Openbaring 17 : 3 heet het: „Groot en wonderlijk zijn uwe werken, Heere, gij almachtige God! Rechtvaardig en waarachtig zijn uwe wegen, gij Koning der heiligen," gelijk Paulus in Titus 1 : 17 uitroept: „Den Koning nu der eeuwen, den onverderfelijken en onzienlijken, den alleen wijzen God, zij eere en heerlijkheid in alle eeuwigheid!" En daarnaast staat even beslist en scherp belijnd het Koningschap van den Christus, „die de getrouwe Getuige is, de eerstgeboorne uit de dooden, de Overste der Koningen der aarde." Ja, de Christus zetelt „verre boven alle overheid en macht en kracht en heerschappij, en alle naam die genoemd wordt, niet alleen in deze wereld, maar ook in de toekomende." Het komt er dus op aan, dat Koningschap van Christus zoo te verstaan, dat het Koninkrijk Gode blijft, en het is deze bijeenvoeging van beide, die de Schrift uitdrukt door te zeggen, *dat de Christus gezeten is aan de rechterhand des Vaders, aan de rechterhand Gods, in den hemel.*

Dat „zitten aan Gods rechterhand" is beeldspraak, en alzoo, gelijk alle beeldspraak, ontleend aan toestanden hier op aarde, en wel aan toestanden gelijk ze, in Jezus' dagen, in het Oosten bestonden. Met name nu in de Oostersche landen kende men destijds een *Grootvizier*, gelijk die nu nog in enkele Oostersche landen aanwezig is. Zulk een Grootvizier is de machthebber in 's Konings rijk, die in naam des Konings alle dingen bestelt. Hij was en is onder de Vorsten de hoogste waardigheidsbekleeder. Ook al zijn er Ministers, en ook al is er een Ministerraad, de Grootvizier staat verre boven deze lagere ambtenaren. Nu nog voert in Turkije de Grootvizier, en hij alleen, den titel van *Zijne Hoogheid.* De Grootvizier bezit het volste vertrouwen van zijn Vorst, zijn Vorst geeft hem zijn volle macht ter beschikking, en al blijft de heerschappij aan den Vorst, zoodat hij elk oogenblik zijn Grootvizier kan afzetten, zoolang deze

Grootvizier blijft, is hij de persoon, door wien de Vorst zijn heerschappij uitoefent. Deze geheel eenige positie nu van den Grootvizier geeft hem bij plechtige gelegenheden het recht op den hoogsten eerezetel, en die eerezetel is op den troon, rechts van den Vorst, en deswege is het zitten aan 's Konings rechterhand de staande uitdrukking, om de hooge eerepositie van den Grootvizier uit te drukken. En die uitdrukking nu was reeds in Israëls profetie, en is naderhand door den apostel op den Christus overgebracht; niet alsof hierdoor zijn majesteit volledig werd uitgedrukt, want met Jezus' heerschappij is niets op aarde te vergelijken; maar overmits er een beeldspraak noodig was, en onze aardsche samenleving geen ander beeld opleverde, waarin de *ondergeschikte* heerschappij sterker uitkwam, dan in de positie van zulk een Oosterschen Grootvizier. Maar meer dan beeldspraak was het niet. Geen Oostersch Vorst beschikte over een majesteit als aan Gode toekomt. De Grootvizier van zulk een Oostersch vorst was niet zijn zoon, maar een vreemde. De Grootvizier werd vaak afgezet en door een ander vervangen, en keerde dan terug tot de positie van een gewoon onderdaan. Altegader bijkomende omstandigheden, die reeds genoegzaam aantoonen, wat principieel verschil er bestaat tusschen de heerschappij van zulk een Grootvizier en het Koningschap van Christus. Jezus is Koning, de Grootvizier was slechts een betaald ambtenaar. Het zitten aan Gods rechterhand mag, voor wat de beeldspraak aangaat, dan ook nooit verder worden getrokken, dan om aan te duiden, dat onder alle schepselen niemand met een majesteit als van den Christus bekleed is, en dat God Drieëenig zijn heerschappij uitoefent *door Hem.*

Grondgedachte blijft alzoo, dat we in de Koninklijke heerschappij van den Christus te doen hebben met een overgedragen, met een opgelegde, met een instrumenteele heerschappij. In God is de heerschappij vanzelf bestaande en oorspronkelijk, in den Christus is de heerschappij een gevolg van een daad Gods, waardoor Christus tot Koning gezalfd en met macht bekleed is. Nooit echter in dien zin,

dat God, door Christus tot Koning over het Godsrijk te zalven, zelf van zijn Majesteit afstand zou gedaan hebben. God Almachtig is en blijft de Koning der koningen. Zijns is en blijft de opperheerschappij. En waar de Christus dienst doet als instrument, waardoor God zijn heerschappij uitoefent, blijft het toch altoos God, en God alleen, van Wien de heerschappij uitgaat. Als een moeder de zorg over haar kroost toevertrouwt aan een dienstbode, en deze in de kinderkamer regeert, wil dat nooit zeggen, dat daarom de moeder ophield het zeggenschap over haar kinderen te bezitten. Het is veeleer krachtens haar moederlijke autoriteit, dat zij een dienstbode over haar kinderen aanstelt, want die dienstbode moet haar bevelen nakomen, en regeeren in haar geest. En zoo dikwijls zij zelve zich in de kinderkamer vertoont, waant niemand dat haar autoriteit door die dienstbode gebroken of ook maar verkleind is. Een meester op een school met meerdere klassen is niet in alle klassen tegelijk tegenwoordig, en daarom stelt hij over de lagere klassen onderwijzers aan, die in hun klassen over de kinderen, die hem toevertrouwd zijn, zeggenschap uitoefenen. Maar steeds blijft de meester de verantwoordelijke persoon, en weet zoowel elk scholier als elk onderwijzer, dat het Hoofd der school in alle klassen zijn zeggenschap doet gelden. Zoo is het met een Koning, die een veldheer aan het hoofd van zijn uittrekkend leger plaatst. Elk soldaat en elk officier van dat leger moet den veldheer gehoorzamen en zijn bevelen uitvoeren, maar in geen hunner komt 't denkbeeld op, dat daardoor de Koning afstand van zijn gezag zou hebben gedaan. Op een schip in oorlog beveelt een opperofficier, maar als heel de vloot uitstoomt onder een admiraal die het opperbevel heeft, weet heel de manschap, dat die admiraal heel de vloot in zijn macht houdt, en dat de bevelhebber op elk afzonderlijk schip zijn autoriteit slechts ontleent aan hem. En ook, zoowel die admiraal als die scheepscommandanten denken er geen oogenblik aan, dat de autoriteit, waarmee zij bekleed zijn, het oppergezag van den Vorst van het land zou uitsluiten of te niet doen. Voor het grijpen zijn alzoo de

voorbeelden uit onze aardsche huishouding, die ons doen zien, hoe een hoog gezag uitsluitend door andere autoriteiten kan worden uitgeoefend, zonder dat hierbij ooit sprake is van een afleggen van de heerschappij door den Vorst van het land, van een vader in zijn gezin, van een opperbevelhebber in het leger, of van een admiraal op de vloot. Veeleer blijft de macht van hen, die andere personen voor de uitoefening van die macht gebruiken, ongedeerd en ongeschonden, en in niets wordt aan de oorspronkelijke autoriteit afbreuk gedaan. En zoo nu ook blijft de oppermajesteit van God Drieëenig geheel wat ze was en is, ook al is het, dat de Christus als de Middelaar optreedt, om in den naam zijns Vaders zijn Goddelijke autoriteit over de wereld der menschen en de wereld der engelen uit te oefenen.

De vaderlijke macht *vervangt* de macht van God over het kind niet, en beide, vader en kind, verstaan uitnemend wel, dat het God is die hen beide regeert. De macht van den koning die regeert bij de gratie Gods *vervangt* de macht van God over land en volk niet, en beide, vorst en volk, voor zoover ze God dienen, verstaan uitnemend wel, dat God hun Heere en Meester blijft. En zoo nu ook *vervangt* de heerschappij van den Christus de opperheerschappij van den Almachtige niet, en blijft het Christus' eere, nooit anders dan de eere zijns Vaders te bedoelen, zijn spijze daarin te vinden, dat hij den wil des Vaders volbrengt, en de zijnen niet van den Vader af te houden, maar integendeel ze tot den Vader te brengen. Alle *afgeleid* gezag als zoodanig, 't zij van den vader in zijn gezin, van een vorst over zijn land, of van Jezus als Koning van het Godsrijk, rust op en gaat uit van het gezag van God Almachtig, blijft daaraan ondergeschikt, en heft het niet op, maar dient het en strekt om het te verheerlijken. Maar bij aanmerkelijke gelijkheid tusschen het afgeleid gezag van een vader en een koning en het gezag van den Christus als Koning van het Godsrijk, bestaat er toch

tusschen beide tweeërlei diepgaand verschil. Het eerste verschil is, dat het gezag van den vader en den Koning beperkt, het Koningschap van Christus daarentegen alomvattend is. En het tweede verschil bestaat hierin, dat het gezag van een vader en van een koning op aarde niet zelden gebrekkig, en zelfs tegen Gods wil wordt uitgeoefend, terwijl het gezag van den Christus in het Godsrijk altoos zuiver en heilig is, en nooit anders dan naar Gods wil tot uitoefening komt. Over beide verschillen een kort woord.

Een vader moet voor zijn kinderen zorgen, ze hun levensexistentie verzekeren, ze leiden en opvoeden, en ze aldus bekwamen, om straks zelfstandig in de wereld op te treden. Maar hierbij is de vader beperkt in zijn middelen. Hij moet zelf het brood van zijn God ontvangen, om 't aan zijn kinderen te kunnen uitdeelen. Hij heeft de gezondheid en den welstand van zijn kinderen slechts ten deele in zijn macht. Hij is niet altoos bij hen. Hij heeft de invloeden niet in zijn macht, die van allen kant op zijn kinderen worden uitgeoefend. Hij moet allerlei hulp gebruiken, om zijn kinderen te bewaken, te leiden en te doen onderwijzen. En bovenal, hoe innig hij ook met zijn kinderen leve, en al zijn ze vleesch van zijn vleesch en bloed van zijn bloed, hij heeft niet dan zeer zijdelings toegang tot hun hart. Hun innerlijk leven is evenmin als hun levenslot in zijn hand. Voor zoover het gezag Godes door een Vader over zijn kinderen wordt uitgeoefend, heeft dit alzoo slechts zeer ten deele plaats, en nimmer kan gezegd worden, dat de vader het instrument is, waardoor God al zijn Goddelijk gezag over het kind uitoefent. Dit wat het eerste verschil betreft. En sterker nog spreekt hier het tweede verschil. Een vader, zelf een zondig, gebrekkig mensch, kan uit dien hoofde niet anders dan een zondig en gebrekkig instrument zijn voor de uitoefening van het Goddelijk gezag. Niet zelden gaat dit zelfs zoo ver, dat een vader het hem verleende gezag over zijn kind niet slechts op uiterst feilbare wijze uitoefent, maar ook dit gezag misbruikt, om tegen den wil van God met zijn kind in te gaan. Er zijn vaders, helaas, die het gezag Gods bij

hun kind afbreken, in plaats van dat op te bouwen. Vaders zelfs, die oorzaak zijn geweest, dat hun kind, op hun aandringen, tegen God inging. En dat niet alleen door kwaad voorbeeld en gebrek in de opvoeding, maar zelfs door een opzettelijk aankweeken in het kinderhart van onheilige beginselen en het uitstorten in het kinderhart van ongoddelijk zaad. Wat nu voor den vader geldt, geldt evenzoo voor de vorsten der aarde. Ook hun macht is eenerzijds beperkt, en gaat buiten het innerlijk leven van hun onderdanen om, en keert zich anderzijds vaak tegen de eere Gods, in stede van den eerbied voor het Goddelijk gezag in hun onderdanen aan te kweeken en te bevestigen.

Maar juist deze beide hindernissen vallen bij het Koningschap van den Christus geheel weg. Zijn invloed op ons hart is onbegrensd. Er is niets in onze existentie of in ons innerlijk leven, dat aan zijn macht en invloed onttrokken is. Om dit scherp te doen uitkomen, sprak Jezus 't zelf uit, dat aan hem, niet aan den vader noch aan den vorst, maar aan hem alleen *alle dingen* waren overgegeven, ja, dat *alle macht* in hemel en op aarde te zijner beschikking stond. Van aanvulling *kan* en *moet* sprake zijn bij een vader of een vorst, maar juist van die *aanvulling* kan nooit sprake zijn bij den Christus. Zijn heerschappij omvat volledig heel de existentie der zijnen. „Het Lam dat geslacht is", zoo zongen Gods engelen, „is waardig te ontvangen de kracht, de rijkdom, de wijsheid en sterkte, en eere, en heerlijkheid en dankzegging." En ten andere, in Jezus is elke gebrekkige uitoefening van het Goddelijk gezag ondenkbaar. Nooit kan er in de uitoefening van het hem toekomende gezag iets te kort schieten, iets verkeerd toegaan, en nimmer vooral kan de uitoefening van het Goddelijk gezag door den Christus ingaan tegen de eere Gods of tegen Zijn heiligen wil. Bij alle ander opgelegd gezag is het beperkte, het gebrekkige, het zondige, bij den Christus is de uitoefening van het gezag des Vaders altoos alomvattend, volkomen en heilig in den allerheiligsten zin. Dit nu maakt eenerzijds, dat bij de heerschappij van den Christus geen aanvulling

noodig is, ja van geen aanvulling sprake kan zijn, en andererzijds, dat steeds en ten volle juist het Goddelijk gezag in zijn bewindvoering tot uidrukking komt.

Dit is nu alleen mogelijk, doordien Christus Gods eeniggeboren Zone, en zelf der Goddelijke natuur deelachtig is. Het is zoo, het wordt door Jezus en zijn apostelen duidelijk uitgesproken, dat hij met deze Koninklijke macht bekleed is als *Zoon des menschen*. Als de Zone Gods, als de tweede Persoon in de Heilige Drievuldigheid, kon hem geen macht gegeven worden, maar bezit hij die macht in en uit zichzelf. Maar niettemin blijft hij ook als Zoon des menschen zijn Goddelijke natuur in zich dragen. Hij heeft zich zelven vernederd, wat den staat van Goddelijke *heerlijkheid* aangaat, en is gevonden in de gestalte der vernederde menschheid, maar zijn Goddelijke natuur kon hij niet afleggen. Ze mocht omhuld, ze mocht omfloersd zijn, maar nooit week ze ook maar één oogenblik van hem. En juist dit nu maakt, dat in zijn Koninklijke heerschappij als Zoon des menschen steeds van zelf tevens het Goddelijk gezag heerscht. Beide zijn in zijn eigen persoon onafscheidelijk van elkander. Dieper indringen kunnen we hier niet, want wie zal, zij 't ook stamelend, uitspreken, wat de band in het Goddelijk Drieëenig Wezen is tusschen den Vader, den Zoon en den Heiligen Geest? Zij het ons daarom genoeg, dat de apostelen, waar ze ons de Koninklijke heerschappij in beeld brengen, steeds op de Goddelijke mogendheid teruggaan, waardoor Christus, als de Zone Gods, alle dingen geschapen heeft, zijnde en blijvende hij het afschijnsel van Gods heerlijkheid en het uitgedrukte beeld van Gods zelfstandigheid, zoodat we niet alleen aan hem het *ontstaan* danken, maar ook nu nog *bestaan* door hem. Van een scheiding of tegenstelling tusschen het gezag Gods en het gezag van den Christus kan alzoo geen sprake zijn.

Maar wel is er in zijn Koning-zijn het *Middelaarschap*. De rechtstreeksche gemeenschap van onzen geest met den Geest Gods was door de zonde verbroken. Er was door die zonde een stuiting. Het

Goddelijk gezag, nu in zijn heiligste opvatting genomen, kon niet in ons als zondaren tot zijn recht komen. Het kon wel *over* ons worden uitgeoefend, maar niet heiliglijk *in* ons. En in die breuke nu voorziet de Middelaar. Als het Lam dat geslacht is, doorbreekt hij den giftigen walm der zonde, die het recht Gods belette uit te komen, en als onzer één, als Zoon des menschen, treedt hij met ons zondig menschelijk geslacht in *levensgemeenschap*. Dit nu bracht te weeg, dat de Christus ons een toenadering tot het Goddelijk leven schonk, die we met God zelf niet rechtstreeks bezaten. Zoo kon hij het Goddelijk gezag tot ons en in ons doen doordringen op veel intiemer wijs, dan de gemeenschap met den Vader, in onzen gebrekkigen staat, dit alsnog toelaat. Maar, natuurlijk, daar kan het niet bij blijven. Het einddoel moet zijn, dat we niet alleen aan Hem, *door* wien alle dingen zijn, maar ook aan Hem *uit* Wien alle dingen zijn, rechtstreeks onderworpen worden. Het Goddelijk gezag moet in het eind uit God Drieëenig rechtstreeks, en zonder tusschenschakel, in ons dringen en ons geheel beheerschen. Welnu, de apostel getuigt dan ook, dat het daartoe komen zal. Tot aan het einde der dagen blijft het Middelaarschap onmisbaar. Maar treedt eenmaal het einde in, dan valt het Middelaarschap weg, en zal de Christus zijn heerschappij, voor zoover ze uit het Middelaarschap voortvloeit, aan God en den Vader overgeven, opdat ten leste alle scheiding worde te niet gedaan, en het dan zijn zal *God alles en in allen*. Dan zal de Goddelijke autoriteit, het Goddelijk gezag, zonder tusschenschakel, rechtstreeks aller hart beheerschen, en de menschenwereld met de engelenwereld saâm, in heerlijke harmonie, die geestelijke schepping vormen, waarin God Drieëenig geestelijk heerscht. Niet alsof hiermee de Koninklijke heerschappij van den Christus wegviel. Hij blijft immer de Zone Gods, en hij blijft het Hoofd van het mystieke Lichaam. Maar de sluier van het Middelaarschap zal dan wegvallen; dat Middelaarschap heeft dan zijn vrucht voleind; en het zal niet meer zijn *door* den Middelaar tot den Vader, maar *in* Christus in zalige gemeenschap met God Drieëenig verbonden.

XI.

De Messias.

> Voorts zag ik in de nachtgezichten, en zie, er kwam een met de wolken des hemels, als eens menschen zoon, en hij kwam tot den Oude van dagen, en zij deden hem voor Dien naderen.
>
> En hem werd gegeven heerschappij, en eere, en het koninkrijk; dat hem alle volkeren, natiën en tongen eeren zouden; zijne heerschappij is eene eeuwige heerschappij, die niet vergaan zal, en zijn koninkrijk zal niet verdorven worden.
>
> DANIËL VII : 13, 14.

CHRISTUS' Koningschap *vervangt* de heerschappij des Vaders niet, maar strekt haar tot instrument. Het is *door* de Koninklijke Majesteit van den Christus, dat het Koningschap van den Drieëenigen God tot zijn recht komt. De profetie van Israël en Jezus' eigen aansluiting aan Israël bevestigen dit. Hij is niet maar onze *Middelaar*, maar ook de *Messias*. Op zichzelf liet het zich zeer wel denken, dat de Zone Gods onze natuur had aangenomen door een nieuwe schepping als in het Paradijs. Waarom kon op zichzelf het Woord niet vleesch worden, zonder juist aansluiting te zoeken aan het bestaande menschelijk geslacht? Ook elders bespraken we de vraag, waarom God de Heere, na den val van dit geslacht in zonde, *dit* menschelijk geslacht niet vernietigd heeft, en er een ander geslacht, een nieuw geslacht, voor in de plaats had gesteld. Doch dit is niet geschied. Er mogen verschijningen hebben plaats gehad, waarin de Heere aan Abraham, aan Hagar of aan Jacob verscheen in een menschelijke gedaante, maar dit ging voorbij. Het bleef niet. Het was niet de Vleeschwording. Die Vleeschwording zelve daarentegen is een rechtstreeksche aansluiting aan het bestaande, aan het in zonde verzonken

menschelijk geslacht, en in dat menschelijk geslacht bepaaldelijk aan Israël als natie, en in Israël nader aan het Huis en geslacht van David, en in Davids Huis aan Maria, de gezegende onder de vrouwen. Naast die geslachtslinie in Israël loopt nu in datzelfde Israël de profetie. Tweeërlei lijn loopt alzoo evenwijdig. Er wordt uit ons geslacht een enkele tak afgezonderd in Abraham, die vader aller geloovigen zal zijn, en aan dien tak bot Davids Huis uit, en aan dat Huis van David is Maria ten slotte de ontloken bloem. Dat is, als we ons zoo mogen uitdrukken, *de linie naar het vleesch.* Maar daarnaast loopt een geheel andere linie, doordien er van het Paradijs af een Messias in de profetie opkomt, die straks door Abraham zich aan datzelfde Israël hecht, en dat is de linie niet van het vleesch, maar *van den geest.* Die twee nu, die linie van het *vleesch* en die linie van den *geest*, ziet ge in Israëls historie nu eens als door elkander gevlochten, en dan weer naast elkaar loopend, een enkel maal zelfs tegen elkaar inwringend. In David zijn ze als één, met Rehabeam raken ze uit elkaar, in Manasse botsen ze. Maar zijn beide liniën tenslotte tot haar voleinding gekomen, en verschijnt Messias aan de oevers van den Jordaan, te Kapernaüm en in Jerusalem's tempel, dan is er een aansluiting van Gods zijde niet alleen aan onze menschelijke *natuur*, maar tevens aan het *bestaande* menschelijk geslacht tot stand gekomen.

Het paradijswerk Gods wordt niet te niet gedaan, om er een tweede scheppingswerk voor in de plaats te stellen. Satan voert niet het eerste paradijsgeslacht als buit weg, zoodat God de Heere, na deze eerste mislukking, het met een tweede geslacht beproeven moet. Neen, omgekeerd wordt dat eerste paradijsgeslacht, zoo melaatsch als het is, aan satan ontrukt, daarna van zijn melaatschheid gereinigd, en, na aldus gereinigd te zijn, in het rijk der heerlijkheid opgenomen. De Vleeschwording was uit dien hoofde de aansluiting aan een *zondig* geslacht. Juist de zondige staat van dat geslacht was oorzaak, dat God de Heere in dat geslacht niet alles en in allen kon zijn. Zoo kon de geestelijke heerschappij van God

Drieëenig over dit geslacht nog niet rechtstreeks zijn. En hier lag de noodzakelijkheid van het optreden van een tusschenschakel, van een Messias, die eenerzijds zelf God, anderzijds lid van dat bestaande menschengeslacht zou zijn; die Hoofd zou wezen van dat geslacht, voorzoover het herboren werd; en juist dit komt tot stand en tot openbaring in Christus' Koninklijke heerschappij. Hier zijn twee perioden wel te onderscheiden. De *eerste* is het tijdperk, dat met Bethlehem begint en dat eindigen zal als het jongste gericht gehouden is en het rijk der heerlijkheid ingaat; en daarop volgt dan de *tweede* periode, als het rijk der heerlijkheid er is, en op een nieuwe aarde, en onder een nieuwen hemel, niets meer bestaat *dan de herboren menschheid.* In de eerste periode treden zonde en genade naast elkander op, en overwint de genade wel, maar zonder dat de zonde en al haar demonische macht nog uitgeroeid en weggebrand is. De laatste vijand is nog niet overwonnen. De worsteling, die strekt om al de vijanden Gods aan de voeten van den Messias te onderwerpen, gaat nog altoos door. Maar eens heeft dit uit. Dan zal de macht van satan en van zonde geheel overwonnen niet alleen, maar ook te niet gedaan zijn. Dan zal het menschelijk geslacht, besnoeid en geschud, aan zijn nieuwe uitspruitsel onzondig en rein zijn uitgeschoten en dan heeft de worsteling uit, om het rijk van eeuwigen vrede te doen ingaan. In de eerste periode de kring van het Godsrijk, die zijn voorafschaduwing vindt in *David* den held, die de strijden Gods strijdt, en daarna de tweede periode van Christus' Koninklijke heerschappij, die voorafgebeeld was in het vrederijk van *Salomo.* Die eerste periode duurt nu nog. In die periode verkeert ook het thans levend geslacht. De heraansluiting van het geestelijk leven van ons geslacht aan God Drieëenig bestaat alzoo wel *in* Christus en door hem in zijn leden, maar nog niet aan *ons geslacht* als zoodanig. Vandaar de tusschenheerschappij van den Christus, als een instrumenteele heerschappij, waarin de Verlosser het zondige in ons dekt, en zelf één met den Vader is. Maar heeft de strijd, de worsteling eens uit, en is eens voor al de zonde teniet gedaan, dan sluit de

Vader zelf aan het herboren geslacht aan, en zal God Drieëenig *alles* en *in allen* zijn, d. w. z. niet maar in enkelen uit ons geslacht, maar in heel ons menschelijk geslacht als zoodanig. En wel blijft de Christus ook dan nog het Hoofd van die herboren menschheid en de Koning van dit geslacht als zijn volk, maar de tusschenschakel valt dan weg. De aansluiting zal alsdan een volkomene zijn. God en zijn menschheid in Christus één. „Zij allen één, gelijkerwijs Gij Vader! in mij en ik in U." De verhooring en toepassing van het hoogepriesterlijk gebed, niet meer gelijk nu op de enkelen, maar op hetgeen God in de schepping van ons geslacht, als doel van zijn heilig Koninkrijk, zich voor oogen had gesteld.

De Messias treedt daarom niet plotseling na het paradijs in ons geslacht op, maar aan zijn komst gaat een lange voorbereiding vooraf. *En wel naar het vleësch* in Abraham en zijn zaad, in het volk van Israël, in den stam van Juda, in het Huis van David, in het gezin waaruit Maria geboren werd, en tenslotte in de persoon van Maria als de moedermaagd. En daarnaast loopt dan van het paradijs af de *geestelijke* lijn in de profetie, die eveneens over Abraham op het volk Israël gaat, en in dit volk zich voortzet tot op den tijd toen Davids Huis lag neergeworpen, het grooter deel van Israël in ballingschap omzwierf, en zelfs de tempel verwoest was. En nu is het in deze profetie opmerkelijk, dat ze gestadig tweeërlei profeteert, eenerzijds het herstel van Gods eigen heerschappij over zijn volk, maar ook anderzijds de komst van een Messias, van een tusschenpersoon, van een Middelaar, die tusschen God en zijn volk zal staan, en aanvankelijk zelf het koninklijk bewind zal voeren. Ook hier dus de beide momenten. Eenerzijds, dat God zelf koning moet zijn, en anderzijds dat er een Messias optreedt die uitsluitend voor God en tot Zijn eere deze koninklijke heerschappij in zijn Naam uitoefent, zonder dat er ook maar één oogenblik van een tegenstelling tusschen deze beide sprake komt. Ook

in de heerschappij van den Messias is het de heerschappij Gods die zich handhaaft. In Psalm 96 wordt de komst niet van een Messias, maar van Jehovah zelf aangekondigd: „*Jehovah* regeert; ook zal de wereld bevestigd worden, zij zal niet bewogen worden. Hij zal de volken richten in alle rechtmatigheid. Dat dan de hemelen zich verblijden en de aarde zich verheuge, dat de zee bruise met hare volheid voor het aangezicht van *Jehovah*, want Hij komt, want Hij komt om de aarde te richten." En evenzoo in Psalm 98: „Juicht *voor Jehovah*, gij gansche aarde, roept uit van vreugde, en zingt vroolijk en psalmzingt voor het aangezicht des Heeren, want Hij komt om de aarde te richten. Hij zal de wereld richten in gerechtigheid en de volken in rechtmatigheid." Bij Jesaja heet 't eveneens: „*Ulieder God* zal ter wrake komen met de vergelding Gods. Hij zal komen en ulieden verlossen." Nog sterker klinkt het in Jesaja 40: „O, Sion, gij verkondigster van goede boodschap, hef uw stem op met macht, vrees niet, zeg den steden van Juda: *Zie hier is uw God.* Want ziet, de Heere *Jehovah* zal komen tegen den sterke en zijn arbeidsloon is voor Zijn aangezicht." Of ook in Jesaja 52: „*Jehovah* zal voor ulieder aangezicht heen trekken, en *de God van Israël* zal uw achtertocht wezen." Niet anders betuigt de Heere het bij Ezechiel: „Zoo zegt *de Heere Jehovah:* ziet ik, ja ik zal naar mijn schapen vragen en zal ze opzoeken, gelijk een herder zijn schapen opzoekt." Duidelijk en klaar alzoo de gedurige aankondiging, dat het *Jehovah zelf* is, die tot zijn volk zal naderen, en die zijn Koninklijke heerschappij zal doen gelden. Heel de Openbaring door altoos die ééne gedachte: In de zonde breekt zich de mensch uit de gemeenschap met zijn God los, maar God zal die gebroken gemeenschap heelen. De mensch van God afgeweken, maar God den afdolenden mensch weer opzoekende, nagaande, opsporende, en niet rustende eer de oorspronkelijke gemeenschap volledig zal zijn hersteld. Toenadering van den Vader der geesten tot den geest des menschen is het kort begrip van heel het Openbaringswerk. Heeft satan in den val van den mensch gepoogd God te onttronen, God zelf gaat

hier tegen in, en rust niet eer de mensch weer in aanbidding zich aan de voetbank zijner voeten nederbuigt. Daarom kan er nooit sprake van zijn, dat de tusschenkomende Koninklijke heerschappij van den Christus de Koninklijke heerschappij van God Drieëenig vervangen of inperken zou. Geheel de Openbaring kent slechts één doel, en dat ééne doel is juist, de volledige heerschappij van God over den mensch, dien Hij naar zijn beeld schiep, te herstellen.

Doch gaat nu de schrift over tot de verklaring *hoe*, op wat *wijs*, deze herstelling van Gods heerschappij over den mensch zal plaats grijpen, dan wordt reeds van het paradijs af het uitzicht geopend, dat dit alleen tot stand kan worden gebracht door den Zoon des menschen, en de paradijs-belofte als het vrouwenzaad aangediend. En hiermee schuift de Schrift de profetie van Jezus' instrumenteel Koningschap als tusschenschakel in de profetie van Gods komen tot zijn volk. Die ingeschoven profetie verbreedt zich dan steeds meer, tot ze in Israël het karakter der Messiaansche profetie aanneemt, d.i. de voorzegging wordt van een Koning-priester, uit Israël geboren, die zijn heerschappij over alle natiën en volken zal uitstrekken, en na harde, bange worsteling, waarin hij eerst zelf ondergaat, ten leste het voordeel zal houden, en daarna het rijk van den eeuwigen vrede zal doen ingaan. En nu vereenigen zich gedurig in die profetie beide gedachten, zoowel dat *Jehovah* zelf zijn volk zal regeeren, als dat Jehovah dit doen zal *door* den Middelaar. Van den éénen kant heet 't dan: „Ik, Jehovah, zal mijne schapen gelijk een herder opzoeken," maar tegelijk van den anderen kant: „Ik zal een herder over hen verwekken, die zal ze weiden, mijn knecht David zal herder over hen zijn." Of ook beide saâm in Ezechiel 34 : 24: „Ik Jehovah, zal hun God zijn, en mijn knecht David een koning in hun midden." De twee denkbeelden alzoo, van een rechtstreeksche en van een instrumenteele heerschappij, saamgaande, zonder elkaar uit te sluiten. Ook in de heerschappij van den grooten Koning die als Messias verschijnen zal, is het Gods heerschappij die zich bevestigt.

Diezelfde onderscheiding en saamvoeging van de eigen heerschappij van Jehovah en de opgedragen heerschappij van den Messias toont de historie u voorts in het leven zelf, in den loop der historie. Reeds aan Abraham wordt geopenbaard, dat *Koningen* uit zijn lenden zullen voortkomen. Jacob in zijn zegening gewaagt van *den Scepter* van *Juda* en van een Silo die komen zal, aan wien de volken zich zullen onderwerpen. Ook Bileam zingt bij Israëls optocht naar Kanaän van een „geklank des Konings", dat bij hen is. Zelfs Mozes wijst reeds op de gevolgen, die het optreden van een Koning voor het volk hebben zal. Maar met dit al blijft in het eerste gedeelte van deze historie de Koning zelf uit. De Messias komt nog niet, maar ook zijn voorbeeld of type blijft nog uit. Voorshands heerscht in heel deze historie slechts ééne gedachte, en dat is die van *Jehovah's* heerschappij. Abraham had zeer wel den titel van Koning kunnen aannemen, zoodra hij in Kanäan vasten voet had verkregen. Hij, die met zijn bondgenooten een veldslag tegen Kedar Laömer leverde en hem versloeg, was voor 't minst even machtig als Melchizedek, die den titel van Koning van Salem voerde. Ook vele andere Koningen van dien tijd waren in die streek stellig minder machtig dan Abraham. Toch is er van het aannemen van den Koningstitel geen sprake. Hetzelfde ziet men bij Isaäc, en daarna bij Jacob. En nog sterker in wat ge ontwaart bij den uittocht uit Egypte. In dien tijd was het geslacht van Abraham reeds tot een groot en talrijk volk uitgewassen, dat gewapende troepen van duizenden en tienduizenden in het veld kon brengen, en dat volk heeft een hoofd, Mozes. Niet Aäron, de priester, maar Mozes blijft tot zijn sterven toe de leider en aanvoerder van heel het volk. Niet in patriarchalen zin, want van familiewege kwam hem deze gezagsuitoefening niet toe, maar krachtens aanstelling van Godswege. Niets zou dus meer voor de hand hebben gelegen, dan dat Mozes den vorstelijken titel had aangenomen of ontvangen. Maar ook hier blijft het Koningschap nog uit; iets wat te sterker spreekt, omdat Mozes het volk niet alleen geleid en gered, maar ook georganiseerd en

onder vaste wetten gebracht heeft. Maar onder dit alles blijft het in Israël zuivere en rechtstreeksche Theocratie. Jehovah zelf is Israëls Koning, en er is geen Koning onder Hem. Na Mozes' dood treedt Jozua als energiek veldheer op. Hij overwint de meeste toenmalige Koningen van Kanaän, en neemt hun steden en sterkten in, maar ook hij voert geen Koningstitel. Jehovah alleen wordt in Israël als Koning geëerd. Onder de Richters is het niet anders. Richter na Richter treedt op, en wordt in breeder of enger kring als leidsman geëerd, maar de Koningsidee komt alleen bij Abimelech in Sichem op, en heeft op het vrome volk nog geen vat. Eerst onder Samuël wordt dit anders. Toen deze Ziener ouder werd, begon het volk andere behoeften te gevoelen, en toen riep het om een Koning, „gelijk de andere volken hadden", en van dit oogenblik treedt de Koninklijke macht onder Israël op, in onderscheiding van de Koninklijke heerschappij van Jehovah. Toch komt juist hierbij de tegenstelling uit tusschen wat een Koning op aarde heette, en hetgeen in de Messiaansche profetie de van Godswege bedoelde, en in aardsch voorbeeld afgeschaduwde Koning zou zijn.

Het Koningschap, gelijk de andere volken dat kenden, is met het Koningschap van Jehovah in onverzoenlijken strijd. Tot Samuël wordt het onomwonden gezegd: „Zij hebben niet u verworpen, maar ze hebben Mij verworpen, dat Ik geen Koning meer over hen zij." De Koning, die eerst optreedt, is dan ook een finale misleiding. Saul's Koningschap staat niet alleen tegenover Jehovah's Koningschap, maar ook tegen het Messias-Koningschap lijnrecht over. Hij gaat dan ook onder, en zijn Koningschap gaat te niet. En nu eerst begint God zelf het voorbeeldende Koningschap van Israël op te richten. David, Isaï's zoon, wordt van achter de kudde geroepen. Hij wordt gezalfd en gesterkt om Israël's strijden te voeren, en in weerwil van allen tegenstand wordt tenslotte zijn Koningschap door heel Israël erkend, en deze Koning gekroond met de verbondsbelofte, dat God hem *een huis zal bouwen*, en dat in dit Davidisch Huis het Koningschap eens een duurzaam en eeuwig karakter zal aan-

nemen. Maar met dit door God zelf ingezette Koningschap valt de Theocratie *niet*. Jehovah blijft de Koning Israël's, en David „als de man naar Gods harte" oefent *zijn* hooge heerschappij uit. Na hem verschijnt nu in Salomo, zijn zoon, de tweede phase van het *voorbeeldend* Messias-Koningschap. De eerste phase zou zijn strijd en worsteling. Daarna zou in de tweede phase de heerlijkheid van den vrede onder den Messias-Koning doorbreken, en het is deze toekomende heerlijkheid die in Salomo's regeering wordt afgeschaduwd. Terstond daarop echter wordt aan Israël alle illusie benomen, alsof in Davids natuurlijk Huis het Messiasrijk reeds gekomen ware. Reeds bij Rehabeam wordt het ideaal van het Messias-Koningschap losgemaakt van de wezenlijke monarchie te Jerusalem. De grootste helft van het volk valt af. De afgoderij neemt weer hand over hand toe. Er zijn Koningen uit Davids huis, die hierin meegaan, en dat booze kwaad van afval van Jehovah zelfs aanwakkeren. Tusschen deze in staan dan de betere koningen, die weer de Theocratie herstellen, opdat de duurzaamheid van het verbond van God met David blijve. Maar hoe hoog ook enkele dier Koningen stonden, dit besef dringt toch allengs tot het vrome volk door, dat in deze reeks van Koningen de werkelijke Koning niet verschenen is. Vanzelf scheidt dientengevolge de profetie van Jezus' Koningschap zich almeer van het reëele Koningschap te Jeruzalem af, neemt een ideaal-geestelijk karakter aan, en kweekt de verwachting van een Messias, die straks als door een wonder komen zal, en in wien *God zelf* tot zijn volk zal naderen.

Maar inmiddels gaat de afscheiding van het ideaal van datgene wat voor oogen was, nog verder, daar ook ten slotte heel het Koningschap in Davids Huis ondergaat, het volk zelf in ballingschap wordt uitgedreven, en de tempel op Sion wordt verstoord. Nu is in het Heilige land alles weg. Er is geen Koning meer, er is geen vrij volk meer, er is geen Theocratie meer, er is geen tempel meer en geen

offerande der verzoening. Krachtiger nu kon Israël niet uit de werkelijkheid naar het ideaal gedreven worden. En het is vooral dank zij de ballingschap, dat de Messias-profetie van Jezus' Koningschap als van boven komende, als geestelijk van karakter, en als bestemd om een heerschappij over alle natiën te zijn, steeds helderder en klaarder in de profetieën doorbreekt. Ook in de Psalmen en bij de eerste Profeten vindt ge wel klare aanduidingen die hierover geen twijfel laten, maar in den aanvang is de Messias-profetie van Jezus' Koningschap nog in een mystieken sluier gehuld, en het is eerst onder en na de ballingschap, dat tegelijk èn het ideale èn het persoonlijke karakter van het Messias-Koningschap vaste gestalte verkrijgt. Het wordt daardoor van Davids Huis niet losgemaakt. Veeleer wint de overtuiging, dat de Messias een Spruit uit Davids huis zal zijn, bestendig aan zekerheid. Maar de aardsche luister verbleekt, en de grootheid van den Messias-Koning gaat onder in *den Man van Smarte*, in den „Herder die doorboord zal worden." Al wat bleef is een afgehouwen tronk, en uit dien tronk zal een rijske voortkomen. De idee der verzoening, de idee van den priester vermengt zich met de Koningsidee, en de Majesteit van den Koning die komen zal, wordt niet meer ontleend aan Salomo's elpenbeenen troon, noch aan Davids krijgstropheën, maar aan zijn hoogeren oorsprong. De Goddelijke natuur van dezen ideaal-Koning begint door te schitteren. „Daarom heeft u, *o God,* uw God gezalfd met vreugdeolie." Goddelijk groot, maar de wereld veracht en door de wereld uitgeworpen, zal deze Koning zijn. De Messias wordt de *lijdende* Messias op aarde. Er mengt zich een ondergang in smarte en in dood in de gestalte, die de profetie u teekent. Van Israël wordt daardoor zijn beeld losgemaakt. Het wordt een heerschappij die *alle natiën* zal omvatten, maar een heerschappij, waartoe hij eerst door uit den dood op te staan geraken kan. Daarna eerst wordt de strijd tegen alle booze machten aangebonden, en eerst als die laatste strijd zal volstreden zijn, kan de heerlijkheid uitbreken van het vrederijk, dat door Profeet na Profeet bezongen wordt.

Doch inmiddels waren vier eeuwen verloopen, eer de aldus rijk ontplooide Messiasbelofte in vervulling ging. In die vier eeuwen was de stem der profetie verstomd, was Israël als volksstaat in geheel anderen vorm opgetreden en weer ondergegaan, en hiermede had zich de Messias-verwachting van Israël geheel gewijzigd. Wat in de Profetie almeer een geestelijk, universeel en ideaal karakter had verkregen, is in den loop dier vier eeuwen weer *nationaal* ingekrompen, en zakelijk opgevat. Het werd nu een Messias die komen zou om de Joden te verlossen van hun verdrukkers, van Herodes den Idumeër en van de Romeinsche legioenen, die heel het land overheerschten. Zoo ging alle hoogere gedachte weer teloor, alle ideale denkbeeld week, het geestelijke verbleekte, en toen eindelijk de geestelijke Messias zelf verscheen, botsten op elkander deze twee, lijnrecht elkaar uitsluitende voorstellingen: 1e. Van Jezus' zijde een Messias-Koningschap, dat met zijn uitgangspunt in de Goddelijke natuur, de herstelling van Gods opperheerschappij in geestelijken zin over alle natiën en volken bedoelde, en daarom door lijden tot heerlijkheid moest gaan; en 2e. aan de zijde van het volk de verwachting van de weeroprichting en vrijmaking van den Joodschen volksstaat, om straks met breede legerscharen uit te trekken, en de volken van rondom, evenals in Davids dagen, aan zich te onderwerpen. In de worsteling tusschen die twee lijnrecht tegenover elkander staande voorstellingen is de Joodsche volksstaat toen ondergegaan. Toen de Christus verschenen was, had die volksstaat zijn roeping vervuld en uitgediend, en wat bleef was niet het Jodendom, maar de heerlijkheid van zijn Messias, die wel in den dood onderging, maar juist door den dood te overwinnen, de geestelijke heerschappij van Jehovah over alle natiën en volken in zijn eigen persoon grondvestte.

XII.

Koning van Israël.

> Gijlieden aanbidt, wat gij niet weet; wij aanbidden, wat wij weten; want de zaligheid is uit de Joden.
>
> JOH. 4 : 22.

EERST was er in Israël de volstrekte Godsregeering, de rechtstreeks werkende Theocratie. God was Koning. Hij alleen. Daarop schuift de idee van een Davidisch Koningschap hierin, dat, hoewel in aardschen vorm optredend, toch van meetaf tegelijk een ideale lijn vertoont. Als gevolg van Israëls ontrouw, tegenspoed en ballingschap, en als vrucht van de juist in die jaren krachtig doorgebroken profetie, valt straks het aardsche Koningschap weg. Er is ten leste geen Koning uit Davids Huis meer. Maar juist nu neemt de Messias-verwachting almeer een *geestelijk* karakter aan, en gaat de *nationale* opvatting van het Davidisch Koningschap in de *ideale* opvatting van den Messias als Koning van het Godsrijk onder. Inmiddels echter herleeft er een Joodsche Volksstaat in Kanaän. De Makkabeën verbazen door hun heldenfeiten. En weer komt de nationale opvatting van den Messias de ideëele van den Koning van het Godsrijk verdringen. Vooral toen, kort daarop, weer vreemde overheersching de Joden krenkte, klemde heel het volk zich weer aan de nationale idee van den Messias vast. De nationale Messias zelf werd der Joden ideaal, en hierdoor kwam dat hooge zelfgevoel op, dat zich den Jood, in nationalen trots, als den erfgenaam der wereldheerschappij liet gevoelen. Alle volken konden in Israëls tente een schuilplaats vinden, mits de tente Joodsch bleef. En toen begon die machtige propaganda om proselyten te winnen, waarvan Jezus sprak: „Gij omreist zee en land om één Jodengenoot te winnen, en wint ge hem, dan maakt ge hem een kind der helle erger dan gij zelf zijt." Uw

inbeelding van een Messias, die uw nationalen trots bevredigen zal, verheft zich als een muur tusschen u en den waren Messias, en belet u in *zijn* Koninkrijk in te gaan. En waar die Heidensche mensch, dien gij besnijdt, anders voor den waren Messias een geopend oor en geopend hart zou gehad hebben, sluit gij ook hem van mij, en daarmeê van zijn eeuwig heil, af. Zoo zit heel Israël, als eindelijk Johannes de Dooper optreedt, in zijn nationale enghartigheid vastgeroest, zóó vast, dat zelfs vlak voor de Hemelvaart Jezus 't nog van zijn eigen jongeren moet aanhooren: „Heere, wanneer zult gij aan Israël het Koninkrijk weder oprichten?"; dat Paulus te Antiochië Petrus nog openlijk moet weerstaan; en dat zelfs toen nog de Joodsche nevengedachte, die in de pas bekeerde Christenen uit de Joden nawerkte, ook Petrus bezielde. Vooral het optreden van Herodes, den Idumeër, die uit Edom was, trok der Joden geest van het smadelijke heden naar een toekomst der eere, waarin de tweede David te Jerusalem tronen zou, om van Sion uit niet overdrachtelijk, maar feitelijk de natiën aan zich te onderwerpen. De Joden waren het heilige volk; de *Goim*, d.z. de natiën, waren onrein. Alleen door proselyten-doop kon wie Heiden was in Israël overgaan. Door den doop brak hij dan met zijn eigen volk, ja zelfs met zijn eigen gezin, om geheel in Israël over en op te gaan. In dat Israël zou straks het heil dagen. En van dat Israël zou 't heil over de aarde uitgaan, maar uitgaan in geen anderen zin, dan dat alle natiën tot het Jodendom bekeerd zouden zijn, of door de Joden aan zich zouden onderworpen worden. Wie tegenstand bood zou ondergaan. En ten slotte zou *dit* het rijk van glorie zijn, dat de Koning uit Davids Huis, en niet de Keizer van Rome, den scepter over het wereldrijk zou voeren, en de dienst van Jehovah in zijn tempel op Sion alle afgoderij zou verdringen. Zoo zonk de stroom van het geestelijk leven onder de profetische verwachting weg. Alleen de ijskorst, die door den afvloeienden stroom werd achtergelaten, herinnerde nog aan die overdrachtelijke bewoordingen, waarin de Profetie haar hoog en heilig ideaal had bezongen. De geest der profetie verloor zijn

macht over de volksziel, en daarentegen maakte het Pharizeïsme zich van die trotsche volksziel meester. Een Pharizeïsme, daarom zoo in merg en been *geveinsd*, niet omdat het opzettelijk loog, maar omdat het zich aandiende als drager van de Messiaansche verwachting, en toch feitelijk alle hoog en heilig ideaal der Openbaring versteenen liet in een wettischen vormendienst en in de illusie eener nationale zelfinbeelding.

In de nationale hoovaardij sloeg toen Johannes de Dooper het eerst onherstelbare breuke juist *door zijn doop*. Die doop van Johannes toch was niets minder dan een getuigenis aan Israël, dat Israël zelf *onrein* was, en dat alzoo niet de onreine Heidenen tot Israël moesten ingaan, maar dat Jood én Heiden beide *onrein* waren, en beide door den doop der afwassching van zonde moesten ingaan in het waarachtige Koninkrijk, dat straks in Jezus komen zou. In dien doop op zichzelf lag het program van de dingen die komende waren. Die schijnbaar zoo eenvoudige doop bij den Jordaan was de meest radicale veroordeeling van Israëls nationale verwachting en nationalen trots, die zich denken liet. De Joden riepen tot de Heidenen: „Ik ben heiliger dan gij, kom tot mij over," en Johannes riep juist eerst de Joden zelfs op, hun betuigende: „Gij zijt zelf onrein, laat u dan doopen om in te gaan in het heilig Koninkrijk van Hem die komt, en wien ik niet waardig ben de schoenriemen van zijn voeten te ontbinden." Zoo *scheen* doop tegenover doop te staan, als waren beide doopen gelijk. De doop van Johannes, om de Joden naar het Koninkrijk van Messias te roepen, tegenover den den doop der proselyten, die de Heidenen deed overgaan in het Jodendom. Maar meer dan schijn was dit niet. De doop der proselyten toch was een puur uitwendige doop. Echt formalistisch hing de Pharizeër aan het uitwendige waterbad, en aan de ceremoniën, die dit waterbad verzelden. Maar de doop van Johannes was heel iets anders. Teeken, en niet anders dan teeken, van bekeering en afwassching der zonde, onder heenwijzing naar hem die doopen zou met den Heiligen Geest en met vuur. Zoo doorbrak

de doop van Johannes tegelijk der Pharizeën formalisme, en leidde uit de versteende godsdienstvormen in de geestelijke kern der waarachtige religie over. En dit laatste vatte Johannes saam in de eene plechtige aankondiging, dat niet het herstel van het Joodsche Koninkrijk, maar dat het *Koninkrijk der hemelen* nabij was gekomen.

Jezus' komen tot den Doop van Johannes had alzoo deze hooge beteekenis, dat Jezus zelf, die als Jood geboren en alzoo lid van den Joodschen volksstaat was, in den doop aan den Jordaan plechtiglijk met de onwaarachtig nationale verwachting van de toenmalige Joden brak; op geheel die valsche nationale verwachting den ban legde; en nu als de pretendent-Koning, als we ons zoo mogen uitdrukken, van het waarachtige Messiaansche Koninkrijk positie nam. In den doop aan den Jordaan lag in beginsel de volstrekte veroordeeling *van*, en de rechtstreeksche breuke *met* het Pharizeïsme, én de ontsluiting van dat geestelijk Koninkrijk, waarin hij als de van God gezalfde Koning zou optreden. Toch merkt ge aan alles dat Jezus, zóódoende, allerminst den band doorsneed, die hem aan Israëls verleden bond. „De zaligheid is uit de Joden", sprak hij tot Samaritaansche. Hij zond zijn discipelen uit tot alle vlekken en steden van Israël. Zelf heeft hij zijn getuigenis niet anders dan tot Israël gebracht. Hij heeft tot de heidensche vrouw uit den omtrek van Sidon het harde woord doen uitgaan: „Het is niet geoorloofd het brood der kinderkens te nemen, en den hondekens toe te werpen." Steeds beriep hij zich op de Openbaring, in de Patriarchen, en ook in Mozes, de psalmisten en profeten aan Israël gegeven. Liever dan Palestina te ontvluchten, heeft hij zelf zijn uitgang gezocht in Jerusalem. En toen Pilatus boven zijn kruis het bord liet spijkeren, waarop stond: *de Koning der Joden*, sprak zich hierin wel de valsch-nationale opvatting der Joden uit, maar school toch ook in dit woord een diep-reëele zin. Het Koninkrijk der hemelen kwam op *uit Israël*.

In al wat we van Jezus' korte leven op deze aarde weten, blijkt dan ook op alle manier, dat hij alleen in Israël optreden *kon*. Eenerzijds was zijn herkomst uit Israël, en anderzijds vond hij alleen in Israël de jongeren aan wier geest zich zijn getuigenis kon aansluiten; het *milieu*, zooals wij zeggen, waarin hij werken kon. En die herkomst en dat milieu zijn hier even belangrijk. Op zichzelf stond niets er aan in den weg, dat de Vleeschwording van het eeuwig Woord in Rome, met een Romeinsche vrouw als moedermaagd, had plaats gevonden. Gods almachtigheid was op zichzelf niet gebonden. En naar gewone menschelijke berekening zou men zelfs zeggen kunnen, dat een optreden van Jezus in het middenpunt van de toenmalige wereldmacht veel machtiger indruk zou gemaakt hebben, dan zijn optreden in het afgelegen Galilea en in de vergeten vlekken van Palestina. Maar aldus was het Goddelijk bestel niet. In dit bestel is alles voorbereid, is alles organisch aangesloten aan het verleden, is alles historisch bepaald. Het is geen plotseling inbreken van de hoogste Openbaring in de toenmalige wereldmaatschappij, maar een zich aansluiten aan den loop der Openbaring van de vroegste eeuwen af. Het is één werk Gods, dat in den geheelen loop der Openbaring begonnen was, en nu zijn hoogtepunt bereikte in de verschijning van den Beloofde aan de vaderen. Van Abraham gaat de geslachtslinie van Messias uit. Ze gaat over in den stam van Juda. Ze zet zich vast in Davids Huis. En door een historie van eeuwen heen loopt ze uit op Maria, de gezegende onder de vrouwen. Maria was het product van deze heilige historie veler eeuwen. Vergeleken met de vrouwen uit andere natiën, en zelfs vergeleken met de overige vrouwen uit Israël, stond Maria zoo eenig hoog, niet door wat ze zelve was of volbracht had, maar doordat God haar hiertoe had uitverkoren. In haar blonk de vrouwenadel op het schitterendst uit.

Doch zelfs de band, die door Maria hem aan David, Juda en Abraham verbond, was Jezus niet genoeg. Om *Zoon des Menschen* te zijn moest zijn historische aansluiting doorloopen tot op Adam,

het onttroonde hoofd der gevallen menschheid. Het geslachtsregister uit Mattheus I wijst terug tot op Abraham, dat in Lukas III gaat tot op Adam terug. Reeds bij Seth begon in die tweede genealogie de afscheiding. Die linie loopt over Noach door, en komt zoo uit, over Sem, bij Abraham. Niet maar midden in de historische menschheid moet Jezus als een vreemd element worden ingeschoven. Hij moet zijn genealogischen wortel bezitten tot in den eersten Adam, uit wien heel het menschelijk geslacht, heel de menschheid was opgekomen. Alleen zoo was hij wezenlijk onzer één. En alzoo eerst kon Hij het Hoofd worden niet enkel van eenige bekeerden uit Israël, maar het Hoofd der herboren menschheid, en kon de doorwerking van zijn offerande aan het Kruis tot op den aanvang der erfzonde teruggegaan. Een legende wil, dat onder den heuvel van Golgotha het stoffelijk overschot van Adam rust, en dat door een spleet van dien heuvel enkele druppelen bloeds van den Man van Smarte tot op Adams stoffelijk overschot zijn afgelekt. Zonder hier nu aan te hechten, spreekt in die legende zich toch de diepzinnige gedachte uit, dat de verzoenende kracht van het bloed van den Christus, omdat hij uit Adam was, tot op Adam terugging. Hij stierf niet als een verzoening alleen voor onze, d. i. voor der Joden, zonde maar als aanbrengende de verzoening voor de zonde *der geheele wereld*, voor heel ons geslacht, voor de herborenen uit geheel de menschheid.

Vond onze Koning alzoo in Adam zijn historische aansluiting aan de menschheid, in Abraham aan Israël, in Juda en David aan de Koningstype, en in Maria aan de gezegende onder de vrouwen in Israëls veredelde menschheid, toch kan hier nooit uit worden afgeleid, dat het heil uit menschelijke heiligheid opkwam. Reeds de inschakeling van Thamar en Bathseba in het geslachtsregister wijst elke opvatting van dien aard onverbiddelijk af. Eer integendeel werd door zijn historische herkomst hier aan den mensch alle eere onttrokken, en alle eere van

het heil alleen en eeniglijk aan God toegewezen, want wat Israël van de volken onderscheidde, was niet wat Israël heiligs bestaan had, maar eeniglijk wat God aan en in Israël gewerkt had. En dit werk Gods, en niet der menschen, van de voorbereiding van de komst van onzen Koning bepaalde zich allerminst tot zijn herkomst, maar kwam zelfs nog sterker uit in het scheppen van wat wij noemden het *milieu*, dat onmisbaar was, zou Jezus' verschijning doel kunnen treffen. Een ieder leeft in een *milieu*, in een omgeving, in een kring van leven, waarvan hij 't leven deelt, en waarin zijn leven alleen ten volle tot uiting kan komen. Zoo is er een religieuse wereld, een zedelijke wereld, een wereld van gedachten en voorstellingen, en een wereld van personen, te midden waarvan we optreden en ons leven doorleven. Bestaat er nu tusschen ons leven en die wereld om ons heen geen sympathie, geen overeenstemming, geen aansluiting, dan overkomt ons wat aan de plant overkomt, die ge in vreemde aarde overplant, we gedijen, we groeien niet, er gaat geen invloed van ons uit. Niemand ondervindt dit bitterder dan de man die uitgezonden wordt, om onder Heidenen of Mohammedanen den Christus te prediken. Eerst beeldt hij zich in, dat dit vanzelf wel gaan zal, want dat toch in elks harte zekere behoefte aan verlossing schuilt. Maar alras ontwaart hij, dat dit tegenslaat, juist doordat hij met het religieuse en geestelijke leven van de Heidenen en Mohammedanen schier geen contact kan krijgen. Ze zijn anders, ze bestaan anders, ze voelen anders, ze denken anders. Ditzelfde nu zou aan onzen Koning zijn overkomen, indien er in Israël geen menschelijk milieu ware voorbereid, waarin hij aansluiting vinden kon. Hij zou dit niet gevonden hebben te Athene of te Rome. Het kon nergens op aarde uit de gewone menschelijke ontwikkeling zijn opgekomen. Het kon er niet komen, of God zelf moest het toebereiden, en dat nu heeft onze God door Abraham's afzondering en door de stichting van het volk van Israël metterdaad gedaan. Wat Jezus brengen kwam, was het Koninkrijk der hemelen. Er moest alzoo iets uit de hemelen in dit aardsche leven ingaan, om de voor

Jezus' komst onmisbare voorbereiding tot stand te brengen. En dit nu is juist geschied door geheel de Openbaring die van Godswege aan Abraham en Israël geschonken is, en door den bijzonderen levensloop, dien God, onder inwerking van zijn wondermacht, over Israël heeft gehengd.

Allereerst was noodig een kring, een volk, een milieu, waarin de eenige waarachtige God gekend en erkend werd, en waarin met alle afgoderij was gebroken. Het monotheïsme moest in dit milieu heerschend zijn. Welnu, dit resultaat was metterdaad, toen onze Koning verscheen, in Israël bereikt. Niet vóór de ballingschap. Tot op de ballingschap toe, heerschte veeleer de Baäldienst bij tien der twaalf stammen, en dook ook in Juda's Koninkrijk telkens de meest banale afgoderij weer op, niet zelden zelfs door de Koningen van Juda aangemoedigd en bevorderd. Maar ten leste was dit booze kwaad toch overwonnen. Onder Ezra en Nehemia, en onder de Makkabeën, heeft het verjongde Joodsche volk finaal met de afgoderij gebroken, en zich principieel in heel zijn bestaan en levensopvatting aan het Monotheïsme aangesloten. Nu nog is onder de omdolende Joden de belijdenis van dit Monotheïsme, voor zoover ze religieus bleven, hun hoogste en meest begeerde eeretitel, de roem hunner sterkte. De apostelen, die onder de Heidenen optreden, roepen weer: Bewaart uzelven van de afgoden! maar Jezus heeft den strijd tegen de afgoderij niet gevoerd. De afgoderij *was* in Israël overwonnen, en Jezus trad onder een volk, dat den eenig waarachtigen God algemeen beleed.

Evenzoo stond het met de *zedelijke* wereld, die Jezus in Israël vond. Vroeger was ook onder de Joden het diep zedelijk bederf doorgedrongen, dat vooral de Aziatische afgoderij van den Astarte- en Baäldienst met zich bracht. Er was in de Heidenwereld geen besef van een Goddelijke ordinantie van reinheid op zedelijk gebied, waaraan elk menschelijk creatuur vanzelf onderworpen was. Vandaar de schrikkelijke onzedelijkheid, die alom in de Heidenwereld den toon aangaf en die den dienst der zinnen in weelde en brood-

dronkenheid, ja tot in de onnatuurlijkste zonde tot heerschappij had gebracht. Lees het maar in Rom. 1, hoe de apostel, die te midden van deze Heidensche wereld verkeerd heeft, ze te Corinthe, te Athene en te Rome vond. Alleen in Israël was dit anders. Niet, alsof ook in Israël niet allerlei zonden uitbraken, en alsof met name Herodes in zijn hof te Tiberias niet met den Keizer van Rome in zondige weeldezucht wedijverde. Maar dit had Israël, dat het een wet Gods, een hoogere levensordinantie erkende, en dat deze wet en deze ordinantie een zedelijken ernst had gekweekt, gelijk men dien elders te vergeefs zocht. In de Heidenwereld was er wel zedelijke ernst bij de enkelen, maar niet in de volksopinie. En al heeft nu het Pharizeïsme in Israël dezen ernst van de wet Gods in zijn formalisme laten versteenen, en er de levenwekkende ader uit weggenomen, dit bleef dan toch, dat in Israël, onder alle rangen en standen, de overtuiging was ingeworteld, dat we niet onszelf de wet naar eigen lust en zin kunnen vormen, maar onderworpen zijn aan de wet, die door God op ons gelegd is. Eerst hierdoor was zondebesef denkbaar, schuldgevoel mogelijk, en daarom kon Jezus alleen in zulk een milieu optreden als het Lam Gods, dat de zonde der wereld wegdraagt.

Van de *gedachtenwereld* gold geheel hetzelfde. Aan Israël was de Heilige Schrift toebetrouwd. In die Schrift was een geheele wereldbeschouwing aan Israël gegeven. Een juiste blik op het heden, en een juist inzien in het ideaal dat moest worden nagejaagd. De psalmen vooral toonen ons, in welke gesteldheid des gemoeds de vromen in Israël, dank zij die Openbaring, verkeerden, en de profeten openden de heerlijkste vergezichten van het toekomst-ideaal, dat in tegenstelling met het gebrekkige heden, eens door Gods doen verwerkelijkt stond te worden. Men kan dit saamvatten in het Messiasideaal, gelijk psalmist en profeet ons dit in steeds fijnere trekken en in steeds helderder kleuren geteekend hebben. En al was nu in

het Israël, dat Jezus vond, dit hooge ideaal door eenzijdig patriotisme en door nationale enghartigheid scheef getrokken, de verwachting van den tweeden David hield toch alleen in Israël stand, en uit de wet, uit de psalmen en uit de profeten kende Israël de gedachten, de termen, de woorden, de uitdrukkingen, die straks noodig zouden zijn, om het Koninkrijk der hemelen te doen verstaan. Eerst zoo was er gedachtenwisseling, was er gedachtenuiting mogelijk, en kon Jezus zich aandienen, niet als een vreemde, maar als de beloofde der Vaderen, als de Messias in wien Israëls gansche historie zich toespitste. Bij zijn eerste optreden begint hij dan ook met uit Jesaja's profetie de beloften voor te lezen, en verklaart dan: Heden is deze Schrift in uw ooren vervuld geworden. Dat is de aansluiting aan Israëls gedachtenwereld.

Waar dan tenslotte bijkomt het *persoonlijk milieu*. Ware Jezus gestorven, had hij geleden, ware hij opgestaan en weer ten hemel gevaren, zonder personen achter te laten, die zijn getuigen konden zijn, zoo zou, na zijn verscheiden, alles weer tot het oude zijn teruggekeerd. Alleen door ranken uit te schieten, kon deze Wijnstok voortbloeien en vruchtdragen. Hiertoe nu waren *personen* noodig, die een vasten kring om hem vormden, en die, na zijn heengaan, zijn getuigenis in de wereld indragen. Welnu, die personen vond Jezus in Israël; en Paulus incluis zijn al zijn apostelen van Joodsche herkomst. Toch vond Jezus deze personen niet in Jeruzalem, en niet in Judea, maar bepaaldelijk in Galilea. Dit nu was de noordelijke landstreek, waar het Pharizeïsme met zijn versteend nomisme veel minder invloed op had uitgeoefend. De bewoners dier streek golden voor „het volk, dat de wet niet kent", d.w.z. voor een groep, waarin wel de geest van Israël voortleefde, maar zonder die ombuiging te hebben ondergaan, die het Pharizeïsme in Judea doordreef. Bij velen was dientengevolge de echte belijdenis verwaterd, maar er waren er dan toch bij, wie die geest van Israël nog iets van de profetische schittering behield, en het zijn deze mannen en vrouwen geweest, die zich voetstoots en onverdeeld aan Jezus hebben aangesloten, en zoo hem den kring

boden, dien hij behoefde. Niet alsof in dien engen kring niet ook veel van het nationale zuurdeesem school. Dat rusteloos dringen van de apostelen op de oprichting van het Koninkrijk in Israël, en dat vragen van die moeder, wat hooge waardigheid haar zonen in dat nieuwe Koninkrijk bekleeden zouden, bleef tot het laatste toe een scheidsmuur tusschen Jezus en de zijnen. Dit moest daarom tegengestaan, en allerlei verkeerdheid van inzicht moest in dien kleinen kring worden uitgeroeid, eer het volle, klare besef van het Koninkrijk der hemelen in dien kring kon doorbreken. Maar de gegevens voor aansluiting waren er dan toch. Hoe tragelijk ook, ten slotte is die kring dan toch tot recht verstand van Jezus' verschijning gekomen, en door dien kring is, na zijn Hemelvaart, zijn zaak niet slechts bevorderd, maar heel de wereld ingedragen. En zoo verschijnt dan onze Koning als de Zoon des menschen, krachtens herkomst uit Adam, Abraham en David, en vindt hij bij zijn verschijning in Israël het monotheïsme gereed, gereed ook de erkenning van Gods wet, gereed de gedachtenwereld, waaraan hij kon aansluiten, en niet minder gereed den kring van personen, die zijn Geest in zich opnemen, en zijn Woord verstaan en uitdragen kunnen.

XIII.

Johannes de Dooper.

> En zeggende: Bekeert u, want het koninkrijk der hemelen is nabij gekomen.
>
> MATTH. 3:2.

JOHANNES de Dooper vervult, eer de Messias verschijnt, nog een bijzondere roeping, die nauw samenhangt met de voorbereiding van de komst van onzen Koning in heel Israëls verleden. Voor de verschijning van Immanuël was, zou zijn komst doel treffen, het vooraf gereed zijn onmisbaar

van een *religieuse* en *zedelijke* atmosfeer, van een *gedachten-* en *voorstellingen*-wereld, en van een *persoonlijken* kring, waaraan hij zich kon aansluiten. In Abrahams afzondering en in Israëls historie was die onmisbare voorbereiding tot stand gekomen, en het is opmerkelijk hoe de *Diaspora*, d. i. de toenmalige verspreiding van de Joden over de landen ten Oosten en ten Westen van Palestina, met name aan den Eufraat, in Egypte, in Griekenland en Italië, gelijk aansluitingspunt gegeven heeft aan de apostelen en evangelisten, toen dezen ook onder de Heidenen het evangelie uitdroegen. Niet alleen toch ging de prediking van het Evangelie in den regel van de Synagoge uit, maar reeds lang van tevoren was door de Synagoge de kennisse van Israëls Openbaring onder de ernstiggestemde Heidenen gekomen. En al waren het slechts enkelen die zich lieten besnijden, vrij talrijk was allerwegen het getal van mannen en vrouwen, vooral uit de aanzienlijke standen, die God vreesden en in de Synagoge zich vinden lieten. Men weet hoe te Kapernaüm zelfs de Synagoge der Joden door zulk een toegenegen Heiden gebouwd was. Men gaat dan ook niet te ver, zoo men van tweeërlei voorbereiding uit Israël spreekt, in Palestina voor de komst van den Koning zelven, en in de *Diaspora* voor de komst van zijn apostelen.

Maar van hoe hooge beteekenis deze algemeene voorbereiding van Immanuels verschijnen ook in Israël moge geweest zijn, toch was, toen zijn komst aanstaande was, nog een laatste voorbereiding noodig, en daarvoor trad Johannes de Dooper op. Reeds de profetie had op de komst van zulk een voorlooper gewezen. Er was een stem des roependen in de woestijn gehoord: *„Bereidt den weg des Heeren,* maakt recht in de wildernis een baan *voor onzen God*". En nog van Maleachi's lippen was het gehoord: „Ziet, ik zende mijnen engel, die voor mijn aangezicht *den weg bereiden zal*". En in nog bepaalder zin: „Ziet, ik zende u den profeet Elia, eer dat die groote en vreeselijke dag des Heeren komen zal". Zoo is dan ook Johannes de Dooper vóór Jezus opgetreden, èn om zijn op handen zijnde komst aan te kondigen, èn om een schifting van de

geesten te doen ontstaan, èn om al wat in Israëls historie en profetie de ideale opvatting van den Messias had opgebouwd, nogmaals saam te vatten en het beslist en krachtig tegen de vervalschte nationale opvatting over te stellen. In Johannes trekt al wat in Israëls historie en profetie voorbereid was, zich ten slotte als in één brandpunt saâm. Johannes zegt het aan het toenmalig Israël aan, dat God ook uit de steenen der rotswoestijn Abraham kinderen verwekken kan. Dat is de kaakslag in het aangezicht van het valsche, vleeschelijke patriotisme, dat enkel roemde in afstamming. Johannes brengt den proselietendoop op de Joden zelf over. Dat is de breuke met den nationalen trots. De schijndoop, die Jodengenooten maakte, verdierf, in stee dat hij redde, en maakte, naar Jezus' scherp woord, kinderen der hel in plaats van kinderen Gods. De echte doop daarentegen was de doop, die eerst den Jood en daarna den Heiden uit hun onheiligen staat overleidde in den Godsstaat. Juist daarom kon Johannes dezen doop slechts voorloopig toedienen, in afwachting van hem, die doopen zou met vuur van den Heiligen Geest. En eindelijk, Johannes de Dooper sloeg aan alle verwachting van een terugkeeren van Salomo's aardsche glorie in een Davidisch Koninkrijk te Jerusalem den bodem in, door aan te kondigen de komst van een Koning, wiens Koninkrijk *niet* aardsch, maar *hemelsch* van aard zou zijn. „Bekeert u, want het Koninkrijk *der hemelen* is nabijgekomen."

Deze beteekenis van Johannes' optreden in het voorzienig geestelijk bestel kan daarom niet hoog genoeg worden aangeslagen. Zijns was niet maar een prediking, die de profetie resumeerde, d.i. haar in 't kort saamvatte, zijn optreden was *een daad.* Hij greep met forsche hand in de toenmalige gesteldheid der geesten in. Hij bracht een heel het land doortrillende gisting in de gemoederen te weeg. Die gisting bracht schifting. Te Jerusalem zag men zijn optreden met leede oogen aan. Herodes beefde. Het Sanhedrin werd ongerust. En toch was de indruk van zijn optreden op het volk zoo aangrijpend overweldigend, dat men hem niet aandorst en bij den Jordaan

geworden liet, en dat welhaast over heel 't land een groep zich vormde, die vóor Johannes en tegen de officieele geestelijkheid partij koos. Vóór zijn komst lag de geest van heel het volk in den band van die officieele geestelijkheid als gekluisterd; en wat hij deed en bewerkte door zijn optreden was, dat hij bij een deel van het volk den geest vrij maakte, hen van den vorm en het symbool naar het wezen terugriep, de hoogere en meer ideale opvatting van den Messias weer ingang deed vinden, en zich als aansloot aan de groote profeten, die vóór en tijdens en kort na de ballingschap waren opgestaan. Het is dan ook bij dat geestelijk vrijgemaakte en naar het ideaal teruggeroepen deel van Israël, dat Jezus bij zijn optreden ingang vond. Het is Johannes, die door zijn doop en prediking de Bruid uit Israël den Bruidegom die kwam, heeft toegevoerd.

Dit alles nu ligt bij Johannes saamgetrokken in het Evangelie des Koninkrijks, in zijn roepen, dat het *Koninkrijk der hemelen* was nabij gekomen; reden waarom Jezus zelf bij zijn optreden, in gelijke bewoordingen den korten inhoud van het Evangelie saamvat, en evenzoo begint met te getuigen, dat het *Koninkrijk der hemelen* nu inging. Het Koninkrijk is het rijk *van den Koning*. De prediking begint alzoo niet met den Heiland, den Verzoener, den Verlosser aan te kondigen, maar plaatst *den Koning* op den voorgrond. Die Koning zou den volkeren zaligheid en eene alles te boven gaande heerlijkheid aanbrengen. Hij zou dus ook van zonde verlossen en verzoenen met God, en onze borg ten eeuwigen leven zijn, doch dat alles gaat niet aan zijn Koningschap vooraf, maar volgt er uit. Hij zal ook onze profeet en onze hoogepriester zijn, maar niet om eerst daardoor *Koning* te worden en zijn rijk op te richten. Het gaat juist omgekeerd toe. Christus is onze Koning, hij sticht zijn rijk, en als Koning is hij tevens profeet en priester, om de stichting van zijn rijk te doen gelukken. Hierop is niet genoeg gelet. Men

heeft bij het hooren van dat woord *Koninkrijk* er niet genoeg aan gedacht, dat er geen Koninkrijk zonder Koning bestaat, en dat wie spreekt van het Koninkrijk der hemelen, den hemelschen Koning onderstelt. Johannes heeft Jezus óók aangekondigd als het Lam Gods dat de zonde der wereld wegdraagt, maar eerst toen hij stond tegenover de aanstaande discipelen van den Christus. Deze werden dieper ingeleid. Maar zijn eerste en zijn algemeene aankondiging aan heel het volk was en bleef de aankondiging van *onzen Koning* wiens rijk stond in te gaan en van wien hij, juist met het oog op die Koningseere, niet waardig was, de schoenen zijner voeten te ontbinden. Het Koninkrijk, en alzoo de Koning, ging voorop. Al het andere volgde. De Christus was priester naar de ordening van Melchizedek, maar ook Melchizedek was eerst Koning en als Koning eerst priester. Jezus' profetische roeping komt en gaat voorbij. Zijn hoogepriesterlijke daad wordt op Golgotha volbracht. Maar Koning is en blijft hij. In dat Koningschap ligt zijn eigenlijke hoogheid. Hiertoe, zei Jezus zelf tot Pilatus, d. i. *om Koning* te zijn, ben ik geboren, en daartoe ben ik in de wereld gekomen. In het Koningschap trekt zich van meet af zijn onovertrefbare majesteit saam. Eer hij naar Golgotha gaat, rijdt hij Jeruzalem binnen op het veulen der ezelin, onder het geroep van het volk: „Hosanna de Zone Davids!" d. i. onder zijn huldiging *als Koning*. Men verstaat dan ook de Schrift niet, zoo men bij Johannes' prediking uitsluitend aan het *Koninkrijk* denkt, en *den Koning* uit het oog verliest. In de prediking van het Koninkrijk was de prediking van den Koning ingesloten, en de aankondiging van den Koning stond daarin zelfs op den voorgrond. Zonder den Koning is er geen Koninkrijk. Het rijk wordt niet eerst voor den Koning gesticht, opdat hij later daarin optrede. Hij zelf brengt dat Koninkrijk in zijn eigen persoon. Hij sticht het. Door zijn optreden eerst komt 't tot stand.

Hierop nu moet daarom met zooveel nadruk gewezen, omdat, helaas, zelfs ook onder belijders van den Christus een voorstelling ingang vond, alsof we onder het „Koninkrijk der hemelen" meer

een zekere geestelijke orde hadden te verstaan, buiten elk verband met Jezus' Koningschap. Die opvatting is bij ons ingedrongen uit den breeden kring, die roept om recht en gerechtigheid en met geestelijke idealen dweept, maar weigert voor Jezus de knieën te buigen en, niets voor zijn Koningschap gevoelend, weigert hem als Koning te huldigen. Men dweept dan in het algemeen en in het overdrachtelijke met een rijk des geestes, met een rijk van het ideaal, met een rijk van gerechtigheid, en waant dan dat de uitdrukking „Koninkrijk der hemelen" in gelijken overdrachtelijken zin moet worden opgevat. Als maar het recht triomfeert en hooge zedelijke idealen ingang vinden, oordeelt men, dat het rijk des geestes van zelf tot heerschappij geraakt. Men verstaat dit dan geheel buiten Jezus' persoonlijke heerschappij om. Zulk een rijk, zulk een geestelijk Koninkrijk, fantaseert men zich dan, dat allengs zou gekomen zijn, ook al ware Jezus nooit verschenen. Het is een rijk in zichzelf, dat allengs van zelf tot victorie en triomf moet komen. En ook al erkent men dan, dat ook Jezus behoort onder diegenen, die de komst van dit rijk des geestes bevorderd hebben, men verstaat dit dan toch alleen van zijn zedelijken en geestelijken en religieusen invloed, en denkt er niet aan om dit alles met Jezus' Koningschap in rechtstreeksch en onlosmakelijk verband te stellen. Vandaar, dat ook zij, die in Jezus niet anders eeren dan een Rabbi van Nazareth, en zelfs zijn volstrekte onzondigheid in twijfel trekken, dwepen kunnen met dat Koninkrijk der hemelen; een Koninkrijk, dat dan allerminst door Jezus gesticht zou zijn, maar tot welks stichting alle edeler figuren onder alle natiën hebben medegewerkt, en alleen in dien zin ook Jezus, voor zijn aandeel. Geheel deze voorstelling nu druischt in tegen al wat ons in de Schrift geopenbaard is. Eerst als Jezus komen zal, is dit Koninkrijk der hemelen nabij gekomen. Het is een Koninkrijk, dat door het komen van den Koning ingaat. Een Koninkrijk, gelijk het in de profetie was aangekondigd, met zijn wortelen in Israëls historie en in Davids huis. Een Koninkrijk, dat zich zonder den Koning niet denken laat, dat in den Koning ligt saamgevat, dat

eerst met zijn optreden de wereld ingaat, en dat door hem en door hem alleen tot de openbaring van zijn volle heerlijkheid geraken zal. De opvatting van een rijk des geestes in overdrachtelijken zin was aan Israël geheel vreemd. Die opvatting is uit de Grieksch-Romeinsche, niet uit de Israëlitische wereld opgekomen. Ze is een afgetrokkenheid, die bij de verklaring der Schrift geheel misplaatst is Een Koninkrijk, zonder een Koning in den meest eigenlijken zin, is op de lippen van den Dooper, en op de lippen van Jezus zelf, een innerlijke tegenstrijdigheid.

In figuurlijken zin spreken wij, Westerlingen, van een rijk der delfstoffen, een rijk der planten, een rijk der dieren, en zoo ook van een rijk der kunsten en wetenschappen, het rijk der waarheid, het rijk der gerechtigheid. De Franschen spreken zelfs van een *règne de la mode*, het rijk der mode. De geleerden onder ons, in aansluiting aan het Latijnsche gebruik en aan onze vroegere staatsinrichting, spraken meermalen van de *respublica litterarum*, d. i. de republiek der letteren, wat op hetzelfde neerkwam. Alles wat een in zichzelf afgesloten geheel met vaste wetten vertoonde, werd als een *rijk* aangediend. Soms zelfs ging men zoover, van te spreken van een leeuw als den koning van het dierenrijk, van den ceder als den koning van het plantenrijk, en van het goud als den koning van het delfstoffenrijk. Maar dit alles bleef figuurlijk, een overdrachtelijke wijze van spreken, waarbij men aan geen persoonlijken koning denkt. En door dit zelfde nu ook op het rijk der waarheid, op het rijk van het goede en op het rijk van het schoone over te brengen, kwam men in even figuurlijken zin tot een opvatting van het rijk der hemelen, dat met de heerschappij van het goede, ware en schoone geheel op één lijn stond. Te Frankfort aan den Main heeft men in den gevel van het Operagebouw, in groote letters, het opschrift: „Gewijd aan het goede, aan het ware, en aan het schoone", en het is feitelijk in deze zelfde gedachte, dat maar al te velen ook het „Koninkrijk der hemelen"

hebben doen opgaan. Aan de stichting van dit rijk erkende men nu, dat evenals Plato en Aristoteles, evenals Solon en Lycurgus, ja, in verhevener zin zelfs, óók Jezus zal hebben medegewerkt, maar het bleef alles overdrachtelijk genomen, en juist die figuurlijke, overdrachtelijke opvatting is in het Oosten ongekend en komt in de Schrift nergens voor. De boomen worden nog wel beeldspreukig ingevoerd als zoekende een koning, maar het woord *rijk* wordt nergens in de Schrift gevonden in den overdrachtelijken zin, dien wij er vaak aan toekennen. Vooral zoodra we, in wat wij het organisch rijk noemen, aan den mensch toekomen, is geen saamvatting van het geheel in een rijk denkbaar, zonder bewuste wetgeving, bewust bestuur, bewuste rechtsspraak, en bewusten strijd tegen de vijanden, die het rijk omver willen stooten. En daar nu dit bewuste regiment van een Koninkrijk alleen in een persoonlijken Koning denkbaar is, mag en kan het Koninkrijk der hemelen niet anders worden verstaan, dan als een rijk met zijn Koning, door zijn Koning gesticht, door zijn Koning in stand gehouden, door zijn Koning geregeerd, en door zijn Koning verdedigd tegenover zijn vijanden. Geheel dienovereenkomstig treedt Jezus dan ook in de Schrift als de Koning van het Godsrijk op, als de Koning die het rijk der hemelen sticht, handhaaft, regeert en beschermt, en die als Koning van dat rijk eens als Rechter zitten zal om de levenden en de dooden te oordeelen, en tegelijk met dit oordeel tevens aan zijn vijanden den laatsten stoot toe te brengen, zoodat ze zich allen aan hem moeten onderwerpen. Strikt, en zonder iets toe te geven, moet daarom volgehouden, dat Johannes' aankondiging, straks door Jezus zelf overgenomen, luidende: „dat het Koninkrijk der hemelen was nabij gekomen", de aankondiging van den Messias zelf inhield, d. w. z. de aankondiging van den Koning, die ons het Koninkrijk brengen zou.

Nu lette men er hierbij op, dat de uitdrukking „Koninkrijk *der hemelen*," alleen in het Evangelie van Mattheus voorkomt, en dat men, tot in de gelijkluidende plaatsen zelfs, bij de overige evangelisten

reeds de uitdrukking vindt van het *Koninkrijk Gods*. Dezelfde zaak, maar in eenigszins verschillende bewoordingen aangeduid. Nu is in de uitdrukking „Koninkrijk *Gods*", de Koning met name genoemd; er is sprake van het Rijk, waarin God zelf Koning is; en had ook Mattheus dezen vorm van uitdrukking gekozen, dan zou vermoedelijk de figuurlijke opvatting nooit ingang hebben gevonden; en het is meer dan iets de uitdrukking, waarin: *van den hemel*, in plaats van: *van God*, geschreven werd, die tot deze figuurlijke opvatting geleid heeft. De bedenking, dat, zoo er sprake is van het Koninkrijk *Gods*, dit alzoo het Koningschap van Jezus niet in-, maar veeleer uit zou sluiten, houdt natuurlijk geen steek. Juist in het Koningschap van den Christus werkt en handhaaft zich het Koningschap van God. Veeleer ligt in deze uitdrukking van het *Koninkrijk Gods* de hoogere strekking, om uit te spreken, dat het God zelf was, die in Christus tot ons zou naderen, en dat de Christus niet zijn zou een gewoon nakomeling van David, maar zulk een nakomeling, zulk een spruit van David, in wien het Eeuwige Woord, dat God en bij God was, zelf het vleesch, dat is onze natuur, en zulks uit het geslacht van David, zou aannemen.

Dit gaat terug op wat we reeds uiteen hebben gezet. Oorspronkelijk was er in Israël geen koning op aarde, omdat God zelf, in volstrekt theocratischen zin, de Koning van Israël was. Het was daarom afval van zijn God als zijn Koning, toen Israël in Samuël's dagen riep om een aardsch Koning. Saul viel dan ook, en eerst in David verwekte God zelf een Koningshuis, dat ten slotte weer in het Koningschap van God zelf uitvloeien, en alzoo den oorspronkelijken staat herstellen zou. Reeds de profetie had duidelijk voorzegd, dat dit geschieden zou door een, die zelf „Raad, Sterke God" zou wezen, en als Immanuël in *zijn* heerschappij *God zelf* zou doen regeeren. Johannes' aankondiging, dat kort na zijn optreden, een volstrekte Theocratie weer zou opkomen, door het komen van het Koninkrijk van *God*, houdt dus in én een vervulling van de profetie, én tegelijk een tegenstelling met wat Israël verkeerdelijk begeerd

had. Israël had het Koninkrijk van God verworpen. Toen was er een aardsch Koninkrijk gekomen. Maar het Goddelijk bestel had dit in dier voege geleid, dat in aansluiting aan dat aardsche Koningschap van David, toch in het eind het theocratisch Koningschap van God zou terugkeeren, en zulks wel door het eerst allengs ontsluierd mysterie, dat eenmaal in een spruit uit Davids Huis God zelf zich openbaren zou.

Johannes' aankondiging van het Koninkrijk Gods, of van het Koninkrijk der hemelen, gaat alzoo rechtstreeks tegen de toenmalige verwachting der Joden in. Hun nationale enghartigheid wordt terug gewezen, want God is Koning niet alleen over Israël, maar over heel ons menschelijk geslacht, en God zal zich als Koning openbaren, niet door wederom een Jood uit Davids Huis te kronen, maar door zijn eengeboren Zoon te zenden, en in Hem zelf zich aan Israël en aan de geheele wereld te openbaren. Israël was geroepen tot dienst. Het was het door God uitverkoren volk, dat de Openbaring zou ontvangen, en in zinbeeldigen vorm het heil dragen zou. Maar was die roeping vervuld en die taak voleind, dan moest wat uit Israël opkwam, *door heel de wereld* uitvloeien, en alzoo *de menschheid* voor Israël in de plaats treden. Ook zoo zou Israël onder de natiën een plaats der eere behouden, maar het zou eigener beweging afstand moeten doen van zijn geheel eenige en exceptioneele positie. Het moest niet worden een Joodsch Koningschap, met een onderwerping van alle natiën en volken aan den Joodschen Volksstaat, maar de Joodsche volksstaat moest opgaan in het Koninkrijk van God over heel ons geslacht. Dat *is* dan ook geschied, maar tegen Israëls wil en keuze. Zelfs heeft het zich tegen dezen overgang gewelddadig verzet. Het heeft den Christus aan het Kruis geslagen en daardoor zichzelf het oordeel, dat in de verwoesting van Jeruzalem reeds dertig jaren daarna kwam, op den hals gehaald. Toch is sinds het volk der Joden steeds als natie gehandhaafd. Terwijl alle

omliggende volken spoorloos verdwenen, is de Joodsche natie er altoos nog, en uitgedijd zelfs tot een kleine twaalf millioen. Ook bezit ze nog altoos zeer bijzondere intellectueele gaven, die ze natuurlijk alleen van God ontvangt. Maar met dit al is ze buiten de lijn van het Koninkrijk der hemelen geraakt. Velen uit de Joden zijn daarin overgegaan, maar als natie sloot Israël er zich buiten, en dit is het noodzakelijk gevolg, dat van zelf besloten lag in Johannes' aankondiging, dat alsnu het Koninkrijk van God niet alleen over Israël, maar *over de wereld* stond hersteld te worden, en dat dit niet zou zijn het *aardsche* Koninkrijk, maar het Koninkrijk der *hemelen*.

De Koning staat alzoo op den voorgrond. Die Koning is God zelf. God zelf openbaart zich in den Zoon zijner liefde. Zoo treedt de Christus in Zijn naam als Koning op, en is het door hem, dat God weer als Koning regeert. En dit tijdperk van regeering van den Christus duurt, tot feitelijk en werkelijk het Koninklijk gezag weer in alle sferen des geestes zal hersteld zijn, en dan zal de Zoon het Koninkrijk aan den Vader zelf overgeven, opdat God Drieëenig alles en in allen zij. Jezus drukt hetzelfde uit, als hij zegt: „*Mijn* Koninkrijk is niet van hier." Het Koninkrijk van God en het Koninkrijk van Christus is één. Van een figuurlijke opvatting kan daarom geen sprake zijn. In den Christus treedt de Koning persoonlijk op. Van hem gaat voor het Koninkrijk de wet uit, gelijk hij die vooral in zijn gelijkenissen over het Koninkrijk bloot legt. Hij regeert dat Koninkrijk. Hij zal als Koning van dat Rijk eens als Rechter zitten. En hij is het, die persoonlijk den strijd voert voor dat Koninkrijk, om alle vijanden, die er zich tegen verzetten, te onderwerpen en machteloos te maken. Er mag dan ook nooit gezegd, dat dit Koninkrijk een louter *geestelijk* karakter draagt. Want wel begint het met niet te komen „*met uiterlijk gelaat.*" Er staat voor onzen Koning geen troon op aarde. Zijns is geen luisterrijke hofstoet. Hij heeft geen gewapende macht, die voor hem uittrekt. Er is op aarde geen kroon met diamanten, die hem op het hoofd zal worden gedrukt. Maar dit louter geestelijk karakter van het Koninkrijk, waarvan hij Koning

is, zal niet altoos duren. Is eenmaal de geestelijke worsteling haar einde naderend, dan zal ook in *physischen* zin zijn Koninkrijk aanbreken. Er zullen beroeringen plaats grijpen in geheel de natuur; heel de bestaande orde van zaken zal gewelddadig veranderd worden; er zullen zoo ontzettende gebeurtenissen plaats grijpen, dat heel de aarde versmelten zal, om straks als nieuwe aarde onder een nieuwen hemel in luister te pralen. Hier kan dit nog niet in zijn volle beteekenis worden uitgewerkt, maar er moest toch in dit verband reeds op gewezen worden, omdat alle *figuurlijke* opvatting van het Koninkrijk der hemelen er met noodzakelijkheid en vanzelf toe geleid heeft, en toe leiden moet, om ook het laatste oordeel als product der fantasie af te wijzen, en alles teniet te doen, wat in de profetie, in de redenen van Jezus, in de apostelische brieven, en in de Openbaring van Johannes, wijst op deze *physische* gebeurtenissen, die in het eind der dagen te wachten staan.

XIV.

Triomf der hoogere orde.

> Opdat het sterfelijke van het leven verslonden worde.
>
> 2 Cor. 5:4.

Tot helder inzicht in Christus' Koninklijke heerschappij geraakt men het best, door te letten op de heerschappij van het levensbeginsel in die orden of rijken van de natuur, die een eigen leven bezitten.

Er is in de natuur geen eentonig eenerlei, maar eindeloos onderscheid; zoo echter, dat er toch weer in deze groote verscheidenheid zekere orde blijkt te bestaan, waardoor de verschijnselen, die we waarnemen, in zekere groepen, die men dan *orden* of *rijken* noemt, worden ingedeeld. Als het laagste rijk in rangorde dient zich dan

het dusgenaamde delfstoffenrijk aan; daarop volgt het plantenrijk; en hierop weer het dierenrijk. Gelukkig is die naam van „delfstoffenrijk" zeker niet, en juister is in elk geval de aanduiding van dit rijk als het *anorganische*. Tot dit laagste rijk der natuur toch behoort alles wat nog niet de werking van een eigen levenskiem vertoont. De vraag, of de kristallen dit niet wel terdege doen, blijve hierbij onbesproken. In bijzonderheden kunnen we hier niet afdalen. We bepalen ons tot de drie rijken der natuur in het algemeen. Tusschen elk dier rijken nu bestaan wel grenzen, maar grenzen, die 't ons niet altoos mogelijk is, scherp te trekken. Voor ons tegenwoordig doel is het voldoende, al wat uit een eigen beginsel leeft onder het plantenrijk en dierenrijk te rekenen, en daarentegen al wat zulk een eigen levensbeginsel mist, onder het *anorganische* te nemen, of onder wat men vroeger altoos noemde het *delfstoffenrijk*. In het *plantenrijk* komt dat bezit van een eigen leven klaarlijk het eerst uit, en in nog hooger mate vertoont zich dat beginsel van eigen leven in het *dierenrijk*, en zulks wel zoo, dat het steeds sterker in het licht treedt, hoe hooger ge in de dierensoorten opklimt; en het allersterkst uitkomt bij *den mensch*, die naar zijn lageren aanleg immers steeds bij het dierenrijk wordt ingedeeld. Maar in dat dierenrijk gaat de mensch niet op, doordien het levensbeginsel bij hem den nog hoogeren vorm van *geest* aanneemt. Door dien geest is de mensch weer aan de hoogere geestenwereld verwant; en in de orde of het rijk van al wat geestelijk is, neemt de Christus dan weer de hoogste plaats in. Hij is der *engelen* Heer en de Zoon des *menschen* en beheerscht als zoodanig geheel de orde van het geestelijk leven, hier en daarboven. En omdat Hij het Eeuwige Woord is, bestaat geheel die geestelijke wereld *uit den Vader* der geesten, maar alleen *door* den Christus. Van het laagste beginnende, vindt ge alzoo deze creatuurlijke trap. Eerst het rijk van het stoffelijke, dan dat der plantenwereld; daarna het dierenrijk; in het dierenrijk komt de wereld der menschen op; de mensch is verwant aan de wereld der geesten; van die geestenwereld is de

Christus het Hoofd; en in Christus is het Goddelijke met het creatuurlijke door een heilig middelaarschap vereenigd. Een ineenschakeling alzoo van alle orden der lagere natuur en van de wereld der geesten, die in Christus haar hoogste toppunt bereikt. Een heelal, van Gods scheppend machtwoord uitgegaan, telkens in eigen sfeer van het laagste tot al hooger opklimmend; eindelijk uitkomend in den Christus; en in en door den Christus weer aan God Drieëenig verbonden. Met het onbewuste, anorganische beginnend, en door alle geledingen en trappen zich verheffend tot het God-menschelijk levensbewustzijn in den Christus, en in hem den scheppingsband met God bezegelend. Geldt het hierbij nu als regel, dat elke hoogere orde de naast lagere orde beheerscht: de plant het stoffelijke; het dier het stoffelijke èn de plant; de mensch het stoffelijke, de plant èn het dier; de geest van den mensch dit alles en bovendien zijn eigen dierlijke natuur; en Christus, bij dit alles, het geestelijke in den mensch, tot ook Christus het rijk aan den Vader overgeeft, *opdat God zij alles en in allen*, — dan blijkt hieruit hoe de macht van Christus, langs geheel de scala der schepping, koninklijk heerscht in heel de Schepping, en hoe alle dingen in hemel en op aarde hem zijn overgegeven. In zijn wonderen heeft de Christus deze zijn macht over het stoffelijke, over het plantaardige, over het dierlijke, over den mensch, en over de booze geesten, die hij uitwierp, op alle manier, van buitenaf ingrijpend, dan ook getoond. Verborgen en inwendig bestond die band van meetaf, want alle dingen, d. i. alle rijken en orden der natuur, zijn „door hem *geschapen*, en *bestaan* te zaam door hem." Door zijn middelaarschap verheft hij dezen alles omvattenden en alles ineenschakelenden band tot het hoogst geestelijk bewustzijn. En is zijn middelaarschap eenmaal voleind, dan zal tegelijk met het laatste oordeel de overgang van deze gebroken wereld in het rijk der heerlijkheid plaats hebben door geweldige gebeurtenissen in alle rijken der natuur, die van hem zullen uitgaan. Zijn Koninklijke heerschappij, in de schepping van alle dingen door het Eeuwige Woord gegrond, dringt alzoo door alle sferen der

schepping heen, en in het eind zal blijken, dat niets in hèmel noch op aarde van die Koninklijke heerschappij is buitengesloten.

Nu ziet men in de rijken der natuur op voor ons geheel onverklaarbare wijze *het leven* opkomen, en zoodra heeft dat leven, in zijn eersten, laagsten en zwaksten vorm zich niet geopenbaard, of het oefent aanstonds heerschappij uit over het lagere in de schepping. Het zaadkiempje van een plant moge nog zoo klein zijn, terstond heerscht het over het stoffelijke wat het om zich heen vindt. Uit die kiem, die uit het zaad te voorschijn komt, bouwt de plant zich zelve op, en beschikt daarbij over de stoffen die het in den bodem en in de lucht vindt. De plant verwerkt die stoffen in zich zelve, zet ze om in haar eigen natuur, beheerscht ze, en bestendigt haar leven door voortplanting, om steeds opnieuw over het stoffelijke te heerschen en het stoffelijke aan zich te onderwerpen. Eerst als de plant in haar levensbestand verzwakt, en niet meer in staat is haar volle heerschappij over de stof in bodem en lucht uit te oefenen, geraakt haar leven in gevaar. Het stoffelijke begint zich dan tegen haar heerschappij te verzetten, herneemt zijn eigen macht, en gaat dit door, dan bluscht het ten slotte het leven in de plant uit, en de plant verdort, versteent, en sterft. De dood treedt in.

Bij het dierlijke gaat het evenzoo. Ook het dierlijke draagt in zich *leven*, en wel leven van een hooger soort en van een hooger orde dan de plant bezit. Door dit in zijn wezen schuilend leven, gebruikt nu het dierlijke zoowel hetgeen het in de stoffelijke als wat het in de plantenwereld vindt, om zichzelf op te bouwen en in stand te houden. Wel kent ook het plantenrijk parasieten, die van andere planten leven, en zoo ook kent de dierenwereld een verslinden van het ééne dier door het andere, maar dit is uitzondering op den regel, dat de plant leeft van het stoffelijke in bodem en lucht, en dat het dier leeft èn van het stoffelijke én van het plantenrijk. Ook hierin nu is heerschappij. De plant dient het dier. En het dier plant

zich voort en voort, om steeds zijn heerschappij over het plantenrijk voort te zetten. Doch ook hier doet zich hetzelfde verschijnsel voor als in de plantenwereld. Het dier kan verzwakken. Zoowel de stoffelijke als de plantenwereld kan het in dien verzwakten toestand den krijg aandoen. Plantaardige weefsels kunnen in het lichaam van het dier verwoesting aanrichten. En ook zonder dat, kan het leven van het dier zijn beheerschende kracht inboeten. Dan sterft ook in het dier het leven uit. Ontbinding en verrotting treden in. En ook hier is het einde: ondergang in den dood.

Komt ge nu bij den mensch, dan ontwaart ge ook bij hem, voor zoover hij tot het dierenrijk behoort, gelijk verschijnsel als bij het dier. Ook de mensch wordt opgebouwd uit een levenskiem, die de elementen uit de stoffelijke en de plantaardige wereld aan zich dienstbaar maakt en beheerscht. Maar bij den mensch treedt nog iets hoogers op, waardoor de mensch ook de dierenwereld beheerscht. En ook hierbij ziet ge een worsteling opkomen. Giftige planten, wilde dieren bedreigen zijn leven, en zelfs in den vorm van bacillen en microben, van made en lintworm, ziet ge planten- en dierenrijk een strijd aanbinden tegen het leven van den mensch. Gelukt het nu aan die elementen van een lagere orde, om zich in het menschelijk lichaam vast te zetten en in dat lichaam tot zelfstandige ontwikkeling te geraken, zoodat de levensmacht van het lichaam hun voortwoekering niet meer beheerschen en stuiten kan, dan treedt ook hier verwoesting in, het leven van den mensch wordt aangetast, en de dood volgt. Of ook neemt de levenskracht van den mensch af, en sterft hij, dan hernemen op eens de chemische stoffen, de plantenkiemen en de ingenestelde dieren hun heerschappij over het menschelijk lichaam, en de ontbinding treedt in.

Maar bij den mensch gaat dit verder. In den mensch is niet alleen, gelijk in het dier, een *ziel* als levenselement, maar die ziel, dat levenselement in den mensch, bezit ook een *geestelijk* karakter. En dat geestelijke in den mensch heerscht over zijn lagere zieleleven dat hij met het dier gemeen heeft. Juist door die heerschappij van

zijn geest over dat lager dierlijke van zijn zieleleven, komt hij in zijn waarde en kracht als mensch uit. Hoe meer de geest in hem niet alleen over de stoffelijke, plantaardige en dierlijke bestanddeelen in zijn lichaam, maar ook over de lagere zielselementen in hem heerschappij voert, hoe hooger hij als mensch staat. En omgekeerd, hoe minder de heerschappij van den geest in den mensch erin slaagt, om het dierlijke zieleleven aan zich te onderwerpen, hoe meer de mensch in zijn waarde als mensch daalt, en terugkeert tot een dierlijk bestaan. Wat de schrift ons openbaart over het Beest dat opkwam uit de zee, en over de diergestalten der ongoddelijke rijken, zegt niet anders, dan dat ook de mensch als groep, als volk genomen, van de hooge geestelijke orde naar de lage dierlijke orde kan afdalen. Ook het volksgebruik noemt den mensch, die alle heerschappij over zijn dierlijk leven verloor, een beest van een mensch. En dit is niet overdrachtelijk, noch figuurlijk, maar zeer eigenlijk genomen. Wijkt de hoogere orde van den mensch terug, dan blijft er niets anders over dan zijn lagere orde, die hij met het zieleleven van het dier gemeen heeft, en zijn verwantschap aan het dier wordt gelijkvormigheid. Ook dit nu is verwoesting, is ontbinding, en loopt uit in den dood. Van daar, dat de Schrift de gevolgen der zonde als *dood van den geest* in den mensch voorstelt. De dood kan hier geen macht zijn, en op geen enkel terrein intreden, of het hooge in de ziel, dat heerschappij over het lage voert, moet in zijn kracht gebroken, en van zijn heerschappij ontdaan zijn. Zelfs kan men zeggen, dat de opstanding van Christus niet anders was, dan de voleinde heerschappij van zijn heilig, geestelijk leven over de lagere orden der natuur, die den strijd tegen hem opnamen, en zijn lichaam poogden te verwoesten. Iets wat ze niet konden, omdat zijn innerlijke levenskracht, die van zijn geest uitging, ongebroken was gebleven.

Maar al kon op die wijs de wet, dat het hoogere ondergaat, zoodra hetgeen van lagere orde is triomfeert, ook bij den mensch door-

gaan, zoodat gif, parasiet of verslinding door de macht van het plantenrijk en dierenrijk zijn lichaam verwoesten, en al kon het dierlijke in zijn zieleleven hem ook geestelijk verlagen, toch is dit alles nog niet genoegzaam, om de breking van de macht *van zijn geest* te verklaren. Die is tot stand gekomen, niet buiten het plantenrijk en dierenrijk om, want we lezen bij zijn val ook van een boomvrucht en een slang; maar toch in beginsel is die verwoesting aangericht door de inwerking uit een heel ander rijk, uit het rijk des geestes. Gemeenlijk rekenen wij alleen met de drie rijken van het stoffelijke, het plantaardige en het dierlijke, maar het *rijk des geestes* mag daarom niet vergeten worden, want door zijn geest staat de mensch ook met die geestenwereld in contact, en er kunnen dienvolgens van die geestenwereld werkingen op den mensch uitgaan. Nu is vergeleken bij den mensch in zijn heerlijke voleinding ook de engelenwereld van lagere orde dan de mensch. Wel is de mensch een weinig minder dan de engelen geschapen, maar zijn voleinding ligt daarin, dat niet de engel, maar de mensch met heerlijkheid wordt gekroond. Er staat uitdrukkelijk, dat wij de engelen oordeelen zullen, niet zij ons. Dit is zoo te verklaren, dat de engelen van meet af in voleinding geschapen zijn, en dus geen ontwikkelingsproces doorloopen, terwijl wij daarentegen op een gestadige ontwikkeling zijn aangewezen, die zich eerst allengs voleinden kan. Wij beginnen lager, maar komen hooger. Feitelijk was de mensch in het paradijs minder dan de geesten in de hooge geestenwereld, *potentieel*, d. i. naar vermogen, was hij meer. Nu kan de werking van die hooger geestenwereld onze hoogere ontwikkeling tot heerlijkheid dienen, voor zoover de engelen uit worden gezonden om dergenen wil die de zaligheid beërven zullen, en van de kinderkens zegt de Christus zelf, dat hun engelen te allen tijde voor het aangezicht van hun Vader in den hemel staan. Een onverwinbare legermacht van hooge geesten schaart zich rondom hen die Gods wil betrachten, en eerst de eeuwigheid zal ons openbaren wat we voor onze toebrenging en heiliging aan de hoogere geestenwereld ver-

schuldigd zijn. Maar uit die hooge geestenwereld kan ook een *verwoestend* element in ons doordringen. In die hoogere geestenwereld staat een *demonisch* rijk tegenover een *heilig* rijk, en deze demonische wereld is georganiseerd onder een rijker dan eenig ander bewerktuigden geest, onder satan; en deze satan, of duivel, dringt zich evenals de plantenwereld en de dierenwereld aan ons op, om in ons *parasiet* te worden, wel te verstaan, *parasiet op onzen geest.*

Als louter geest heeft die demonische parasiet geen vat op de plantenwereld; wel met de dierenwereld kan ze in contact treden, gelijk we zien, dat Jezus zeker aantal demonen in de kudde zwijnen deed varen, zoodat ze afstortten van den berg en verdronken in de zee. Maar zijn eigenlijke vat heeft deze geestelijke parasiet toch alleen op den mensch, omdat in den mensch het leven ook een *geestelijk* element in zich draagt. Gelijk de parasiet in het lichaam, zoo nestelt zich ook deze demonische parasiet in onzen geest. Iets dat vooral in Jezus' dagen in zeer sterke mate plaats greep, gelijk blijkt uit de vele *bezetenen*, die Jezus op zijn weg ontmoette, want bezetenen zijn juist de zoodanigen, in wier ziel een demonische geest zich als parasiet heeft weten te nestelen, om te spreken door zijn mond en te teren op zijn geest.

Toch was dit alles slechts nawerking van de eerste indringing van satan in ons menschelijk geslacht. Bij die eerste indringing werd 't beslist. De natuurlijke band van 's menschen geest aan God werd toen door hem losgerafeld, en zijnerzijds een snoer van afhankelijkheid om 's menschen geest geworpen; en sinds is die inwerking blijven voortgaan, en gaat nog voort, tot ze eerst in het end der dagen door Christus zal worden te niet gedaan. Zoo sloeg ook hier de heerschappij om. De mensch als potentieel van hoogere orde bezat heerschappij over de geestenwereld, en had die heerschappij moeten behouden. Maar de demonische wereld, hoezeer van lagere orde, is toen in verzet gekomen. Zij heeft de heerschappij over den mensch aan zich getrokken. En ware geen andere ordinantie Gods tusschenbeide gekomen, zoo zou deze demonische

wereld allengs al het hoogere in den mensch hebben te niet gedaan, hem terug hebben geschoven in het dierlijk leven, en hem als een plant hebben doen vegeteeren. Altoos tengevolge van deze vaste wet: Als het hoogere verzwakt, hervat het lagere aanstonds de poging om de heerschappij van het hoogere te niet te doen, en zelf de heerschappij over het hoogere aan zich te trekken. Daarom kon alleen door het ingaan in onze natuur van het Eeuwige Woord onze menschelijke heerschappij hersteld worden. Eens verzwakt door den val, kon de geest des menschen het demonisch juk niet meer van zich afschudden, noch zijn heerschappij in de geestenwereld hernemen. En alleen zoo in een kind des menschen de geest des menschen weer onverzwakt, ongebroken en onaantastbaar optrad, kon deze Zoon des menschen de tyrannie van deze demonische parasiet weer te niet doen. Wat nu is ingetreden, was *de dood*. Niet alsof terstond *alle* leven was uitgebluscht. Integendeel, het dierlijk leven hield stand, en het geestelijk leven bleef als de pit van het nachtlicht, die zieltoogt. Gevolg hiervan was geweest, dat het dierlijk leven van den mensch de overhand kreeg, en dat de vernielende macht van de stoffelijke, plantaardige en dierlijke wereld zich op hem wierp, om den mensch lichamelijk door allerlei krankheid en gevaar te verzwakken, tot eindelijk de strijd moest opgegeven, en ook de lichamelijke dood intrad. Gelijke verzwakking, vergiftiging en verwoesting trad ook in de *samenleving* der menschen in, die haar geheel in wanorde bracht. En wat het bangste was, ook het *geestelijke* in den mensch werd vergiftigd en door satan gedwongen *zijn* hoogheid in stee van Gods eere te dienen.

Zoo drong het parasitisme van de lagere orden en rijken almeer in de hoogere orde der creaturen door, en stond heel onze wereld voor de vraag, of de hoogere orde de heerschappij zou kunnen herwinnen, of wel dat ze gedoemd was in de overheersching der lagere onder te gaan. Zou plantenrijk en dierenrijk voortgaan den

mensch lichamelijk ten onder te brengen; zou het dierlijke in ons het geestelijke ten onder houden; en zou de demonische wereld voortaan den geest in ons te vergiftigen? Of wel, zou 's menschen geest in staat worden gesteld, om met satan te breken, en zoo zijn eigen heerschappij over alle lagere orden der schepping te hernemen? Het was niet de vraag, of God Almachtig dit verzet der lagere orden breken kon. Zijn Almacht, die 't al schiep, kon 't alles desnoods tot het niet doen wederkeeren, en een nieuwe wereld in het leven roepen. Neen, het ging om *'s menschen geest.* Om de vraag of 's menschen geest zich in zijn oorspronkelijke kracht herstellen kon, en alzoo de hem oorspronkelijk verleende heerschappij over alle lagere orden der schepping kon hernemen. Daarom is het de *Zoon des menschen*, die in deze nieuwe worsteling steeds op den voorgrond treedt. Die Zoon des menschen was God, maar hij had zich zelven vernederd, ja vernietigd, en de gestaltenis eens *menschen*, ja, van een *dienstknecht* aangenomen. En dit nu is het wondere der redding, dat in dezen Zoon des menschen het geestelijke geheel onverzwakt en ongebroken is, en dat zijn geest over alle lagere orden der schepping de heerschappij inzet en maintineert. In zijn wonderen doet hij dit voorloopig èn over het plantenrijk èn over het dierenrijk èn over het rijk der demonen. Maar dit betoon van herwonnen menschelijke heerschappij diende slechts om den strijd te beginnen en zijn oppermacht te toonen. Doch met dezen triumf in de peripherie was ons geslacht niet geïed. In het middenpunt, in het centrum van het menschelijk leven zelf moet de strijd *geestelijk* gestreden, en dit geschiedde in de Verzoeking, in het geestelijke tweegevecht tusschen den Zoon des menschen en den Overste der wereld. Vandaar bij de Verzoeking het vasten, ter onderdrukking van het dierlijke, de wilde dieren, die er om sluipen, en eindelijk de broodvraag als de Verzoeking begint. En toen nu bleek, dat de Zoon des menschen geestelijk niet te wonden en te kwetsen was, moest het satan's toeleg wel zijn, om Jezus te doen verdwijnen, en zoo mogelijk hem *door den dood* te

vernietigen. Daarop heeft satan 't dan ook toegelegd, en Jezus is in den dood gegaan. Maar juist in dien dood bleek nu, dat de geest van den Zoon des menschen onkwetsbaar was. Hij verslond den dood door de macht van zijn geestelijk leven. Hij stond op, en juist in die opstanding van Christus herstelde zich de macht van de hoogere orde over alle lagere orde der schepping. Het leven van den geest deed den dood te niet. Het leven van den geest brak door in het verheerlijkt lichaam, en van die ure af begint het groote proces, om nu wat uit de wereld te redden is, in Jezus op te nemen, en aan hem gelijkvormig te maken. Die macht draagt de zielen en herbaart ze ten eeuwigen leven, d.i. tot een leven dat niet meer door een lager rijk beheerscht wordt, maar het zelf beheerscht. Een geheel andere orde der dingen dringt nu in de menschelijke saamleving door. En de profeten voorzeggen ons het oogenblik, waarin er op deze aarde, na vernieuwd te zijn, een nieuwe menschheid zal schitteren, die, verheerlijkt naar het lichaam, alle heerschappij van de lagere rijken over dit lichaam afschudt, en eens verheerlijkt als Jezus zelf, ja als Koning gekroond, voor God zal staan. En ook hier is organisatie. Het is niet elke mensch op zich zelf, maar heel de menschheid in één Lichaam, en in dat Lichaam Christus als het geestverwekkend, alles leidend, al wat tot dit Lichaam behoort beheerschende Hoofd. Dat is zijn Koningschap. Alzoo een Koningschap, dat in den geest des menschen aanvangt, maar door den geest des menschen alle lagere rijken der natuur aan zich onderwerpt, en alzoo tot al deze rijken, d. i. tot heel de schepping, doordringt. Een herschepping, die de mensch in zijn zielsleven en zijn saamleving omvat, maar zich ook uitstrekt tot de lagere orden van het dierlijk, plantaardig en stoffelijk leven. Een Koningschap, dat tijdelijk nog kan gestuit zijn, maar rusteloos verder dringt, en in de voleinding der eeuwen zich als een volkomene, al het geschapene beheerschende heerschappij zal openbaren. En is dit eenmaal voleind, dan valt alles weg wat tusschen God Drieëenig en den mensch als naar zijn beeld geschapen instond, en de volle, rijke en innige

gemeenschap belemmerde. Dan zal ook het Middelaarschap voltooid zijn, en God Drieëenig in Christus heel ons geslacht, en door ons geslacht heel de schepping beheerschen, en *alles in allen zijn.*

En wat zal dan anders getriomfeerd hebben dan *het leven?* Dat wondere beginsel van het leven, dat in de plant opkomt, in het dier zich rijker ontplooit, en in den mensch zich voleindt. En dat *leven,* dat door de voortwoekering der lagere rijken gedurig werd aangetast, en zoodoende weer van zijn macht was ontdaan, dat *leven* was de Zoon des menschen zelf; dat leven in zijn hoogste en rijkste openbaring. En het is dat *leven,* dat in den Zoon des menschen onverwinlijk optredend, het stoffelijke heeft verslonden, en zoo over den Dood triomfeert. De laatste vijand, die te niet gedaan wordt is de Dood; en Hij, die den Dood overwint, is het principieele *Leven* in zijn hoogste machtsontplooiïng. Als God weer alles en in allen zal zijn, is het *'t Leven,* dat weer zuiver en onbezoedeld uit de Fontein des levens uitvloeit en doorvloeit in heel zijn schepping.

We durven vertrouwen, dat hetgeen in onze eerste reeks gezegd is over de openbaring van Christus' Koninklijke heerschappij ook in de klimmende macht van 's menschen geest over de natuur, thans in zijn diepere beteekenis zal worden verstaan.

XV.

Samenhang met het leven.

> Want gelijk de Vader het leven heeft in zichzelven, alzoo heeft Hij ook den Zoon gegeven, het leven te hebben in zichzelven.
>
> JOH. 5:26.

DE apostel betuigt ons, dat in het Eeuwige Woord, d. i. in den Zoon, *het leven* is, en dat dit *leven* is het *licht* der menschen. Wij zouden hier in plaats van *licht*, misschien, hooger bewustzijn schrijven, maar de zin blijft één. In Christus is *het leven*, en van dat *leven* gaat alle hoogere opbloeiïng, en zoo ook onze verlossing uit. Christus zelf verklaart ons dit nader, als hij zegt, „dat de Zoon *het leven* heeft in zich zelven", en dat wij daarentegen het leven alleen uit hem ontvangen kunnen. Hij treedt voor ons, als degene, „die aan de wereld *het leven geeft*". Hij noemt zich zelven „de weg, de waarheid *en het leven*". Van daar de stelregel: „Wie den Zoon heeft, die heeft *het leven*, wie den Zoon niet heeft, die heeft *het leven* niet." Alle toebrenging is een overgaan uit den dood *in het leven*. En Christus is tegelijk het Brood des levens, d. i. het Brood waardoor leven blijft, wie eens het leven ontving. Paulus trekt dit zelfs zoo ver, dat *ons leven* met Christus verborgen is in God, ja, dat de Christus *is* ons leven. Wordt nu, in tegenstelling met dat *leven*, alle onheiligheid, alle ongerechtigheid, alle innerlijke verzwakking van onze hoogere existentie, door de Schrift in het beeld van *den Dood* geteekend, dan volgt hier vanzelf uit, dat de *heerschappij* van onzen Koning een heerschappij moet zijn van het *leven* over den *dood*, en dat het in het leven zelf is, dat we de grondverklaring van die heerschappij moeten zoeken. De dood heeft *geheerscht* van Adam tot Mozes, en zoo nu zal ook *het leven* heerschen in hen, die in Christus zijn. In heel Jezus' verschijning is dan ook niet de hoofdzaak het woord,

dat Hij spreekt, maar zijn eigen persoon; niet wat van Hem uitgaat, maar *Hij* zelf; en heel de strijd tegen Hem trekt zich ten slotte saam in het ééne doel, om *zijn leven* te niet te doen; terwijl anderzijds zijn Koningschap daaruit opkomt, dat het leven, dat hij in zich zelf bezat, niet *kon* vernietigd worden, maar door den dood heenbrak, en zich in zijn Verrijzenis verheerlijkte. Niet de zonde, zelfs niet satan, maar *de Dood*, d. i. de antithese van *het Leven*, is uit dien hoofde de *laatste* vijand, die overwonnen moet worden. Van het *leven* gaat de genade-beweging als van haar eersten mijlpaal uit, en de laatste mijlpaal is eerst bereikt, als het Leven den Dood verdoet. De heerschappij van de Koningen der aarde is zoo niet. Deze gaat uitwendig toe. Er gaat een bevel uit. De onderdaan hoort dit bevel. Zijn wil schikt zich naar dat bevel, en hij volbrengt het. Of ook, hij volbrengt het niet, en dan komt de sterke arm en de Koning dwingt hem. Maar hier is sprake van een heerschappij, die inwendig uit het leven zelf opkomt, en in het leven rust. Christus, onze Koning, deelt *zijn leven* mede. Diegenen, die zijn leven in zich ontvangen, zijn wedergeboren, en als zoodanig leden van zijn Lichaam; een beeld evenzoo aan *het leven* ontleend. En uit dat leven komt dan straks ook wel het hooren naar zijn woord, en een met eigen vrijgemaakten wil volbrengen van dat zijn woord. Maar dat is gevolg. Het is uitwerking. Het is de tweede phase; maar het uitgangspunt, de aanvang ligt in *het leven*, en daarom is het in Christus' Koningschap voor alle dingen het *leven*, d. i. *zijn* leven, dat in ons heerschappij voert, en hem Koning in ons zijn doet.

Nu is het leven van Christus wel het hoogste, het rijkste, het eenig onwankelbare leven, maar toch blijft het in grondkarakter één met alle leven van het creatuur. Het is in het leven van het creatuur het leven van de hoogste orde, en uit dat leven komt dan ook het Koninkrijk op, dat ver boven alle rijken der natuur staat; maar het volgt niettemin de wet die alle leven regeert, en staat met alle lagere orden van het leven in verband. Hij, de Christus, nam onze menschelijke natuur aan, niet alleen naar de ziel, maar ook

naar het lichaam, en ons menschelijk lichaam staat op zijn beurt in rechtstreeksch verband, zoowel met het dierenrijk, als met het plantenrijk. Er is alzoo een opklimming van creatuurlijke orden. Het laagste in orde is het leven van de plant, dan komt in tweede orde het leven van het dier. In de plant niet, in het dier wel komt het leven in een ziel op. Allerwegen toch zegt ons de Schrift, dat ook het dier een ziel heeft. Maar in den mensch klimt dit zieleleven weer op tot een hoogere, tot een geestelijke orde. In de geestenwereld begint die geestelijke orde met boven ons te staan door haar gereede voleinding, maar in het eind gaat 's menschen geest boven de geestenwereld uit. Die hoogere orde van het geestelijk leven in den mensch vindt dan ten slotte weer haar hoogste openbaring in den Christus, en in Christus is de rechtstreeksche aansluiting aan *het leven Gods*. Een *scala* dus, gelijk men het noemt, d.i. een ladder des levens, waarlangs het leven, van sport tot sport, steeds hooger opklimt, maar zoo, dat ook op de laagste sport *het leven* zelf het groote mysterie blijft, en ook van planten en dieren in Psalm 104 gezegd wordt, dat de vonk ervoor ontstoken wordt *„door den Geest van God."* Uit God, door God, en tot God is op heel de *scala* van het leven de gestelde wet. En de tweede wet is, dat in deze reeks van het laagste, het hoogere, en het hoogste leven, het hoogere steeds rust op het lagere en het laagste beheerschen moet, en dit ook doet, zoolang het gaaf en ongeschonden blijft. Maar dan ook omgekeerd, dat als het leven van hoogere orde vervalt en inzinkt, het leven van lagere orde over het hoogere gaat heerschen, en daardoor het hoogere leven doodt. Als de plant in het dier gaat heerschen, sterft het dier. Als plant of dier in den mensch gaat heerschen, sterft de mensch lichamelijk, en zoo de dierlijke ziel in den mensch over den geest in den mensch gaat heerschen, sterft de mensch geestelijk. En daarom kon het leven van den mensch alleen daardoor onvergankelijk en eeuwig leven worden, dat een geestelijk leven van hoogere orde in den mensch post vatte, een leven dat geestelijk niet bezwijken kon,

en lichamelijk door den dood kon heenbreken; en dat is geschied in Hem die, als onze Koning, alle lagere orden van het leven zoo volkomen beheerscht, dat geen enkel leven van lagere orde meer over het hoogere kon zegevieren. En zoo heerscht dan deze onze Koning, die *het leven* in zich zelf heeft, en *ons leven* is, over alle creatuurlijke orden. Hij heerscht over de geestenwereld, hij heerscht over de wereld der menschenkinderen, hij heerscht over het leven in het rijk der dieren en der planten. Hij heerscht over het plantaardig, over het lichamelijk, over het zielachtig, over het geestelijk leven. En alle dingen zijn hem onderworpen, omdat „alle dingen te zaam bestaan door Hem".

Eerst door dit teruggaan op *het leven* treedt de Koninklijke heerschappij van den Christus in haar vollen glans en glorie voor ons in helder licht. Zijn geboorte, zijn wonderen, zijn sterven, zijn opstanding, zijn zijn van hoofd der engelen en der menschen, zijn machtsbezit over alle dingen, d.i. over heel de schepping, vormt dan eerst een eenheid, zoo ge op de diepste kern van zijn macht, d.i. op *het leven* van de hoogste, alles beheerschende orde, die in Hem was, teruggaat. Alles kan men ontleden, voor alles heeft men een oorzaak en oorsprong weten te ontdekken, maar alleen voor *het leven* niet. En of ge dit leven neemt van plant of dier, van mensch of engel, het blijft altoos even raadselachtig, het groote raadsel, dat alle oplossing tart. Plotseling komt het leven in de schepping op, en op de vraag: Wie ontstak de vonk van dat leven, is nog altoos geen ander antwoord te geven, dan: *Dat deed God.* Alle leven in de schepping is een onmiddellijk getuigenis van Gods inwerking, zoowel in het leven der volken als in Michaël den aartsengel. Door alle orden, rijken en rangen der schepping heen, blijft daarom dat leven in zijn grond één. Het ontplooit zich van lager tot hooger. Het sluipt en kruipt eerst; dan gaat het en beweegt zich in hooger besef voort; allengs ontwikkelt het zich tot steeds klaarder bewustzijn;

het wordt geestelijk van aard, en begint aan het leven Gods verwantschap te vertoonen. En ten slotte treedt het in Christus in dien hoogeren, in dien Koninklijken vorm op, waardoor het én menschelijk én Goddelijk tegelijk is. Al die overgangen van lager naar hooger, komen dan weer alleen door een inwerking Gods tot stand. Het dier is niet uit de plant, de mensch is niet uit het dier, de engel is niet uit den mensch, de Christus is niet uit de geschapen geestelijke wereld. Telkens weer treedt het mysterie in. Het afzonderlijk mysterie in de schepping van de plant, een eigen mysterie in de schepping van het dier, een bijzondere orde in de schepping van engel en mensch, en zoo ook een onderscheidenlijk mysterie in de Vleeschwording van het Woord, maar in heel deze reeks van mysteries sluit God zelf keer op keer het hoogere aan het lagere aan. Er is geen leven van het dier, dan door het leven van de plant. In den mensch is aansluiting aan het dierlijk leven. Tusschen mensch en engel bestaat samenhang, en de Christus verschijnt niet, dan door het aannemen van onze menschelijke natuur.

De heerschappij die de Christus, als hebbende in zichzelf het hoogste, het onwankelbare leven, uitoefent, is uit dien hoofde geen uitwerking van *opgelegde* heerschappij, maar een heerschappij, die *organisch* en *vanzelf* door heel de schepping heentrekt. Zijns is een onwankelbaar Koninkrijk, juist omdat het niet uitwendig gevormd en opgelegd is, maar wortelt in *zijn leven* en door dit hoogste leven vanzelf over alle leven van lagere orde heerschappij voert. Het is niet een scepter die aan den Christus wordt uitgereikt, opdat hij door de macht van dien scepter, met betoon van uitwendige overmacht, al het andere aan zich onderwerpe. Voor hem en voor zijn heerschappij blijft het beeld: *Het hoofd van het lichaam.* Bij de heerschappij nu die ons hoofd over onze ledematen uitoefent, geeft ons hoofd geen uitwendige bevelen aan onze ledematen, die onze ledematen, door hun wil te buigen, opvolgen, maar de heerschappij van onze hersenen over onze zintuigen, en over onze ledematen, gaat vanzelf en gaat inwendig toe. Als het hoofd

oopen wil, dan gaan onze voeten vanzelf vooruit. Als we iets grijpen willen, bewegen onze handen zich vanzelf naar het voorwerp dat we willen aanvatten. Als we iets zien willen, richten zich onze oogen vanzelf naar het voorwerp dat we zoeken. Het is al ook in ons een vanzelf werkende heerschappij van de hersenen in dit hoofd over de andere deelen en geleidingen van ons lichaam. En dit beeld schuift nu de Schrift op den voorgrond om ons de Koninklijke heerschappij van den Christus, die zoo hemelsbreed verschilt van de heerschappij der aardsche koningen, in haar wezen en werking te doen verstaan. Het Koninkrijk der hemelen is *binnen in u*, en het is door het leven zelf, dat uw Koning u in uitstort, en als het bloed door de aderen, door heel uw wezen laat stroomen, dat hij zijn heerschappij in u vestigt, uitvoert en instandhoudt. Maar hierbij kunt en moogt ge u zelf niet afzonderen en afscheiden van de overige schepping. Gij zijt in die schepping besloten, gij hebt aan alle leven ook van de lagere orden der schepping deel, en zoo is ook de Koninklijke heerschappij van den Christus niet bepaald en beperkt tot uw geestelijk leven. Ze dringt door alle orde en rangen der schepping heen. Al 't lagere is ook hier, en hier vooral, aan het hoogere onderworpen. Christus bezat heerschappij over planten- en dierenrijk. Nooit lezen we, dat de Christus krank is geweest. Daarvoor beheerschte zijn leven ook zijn lichaam te oppermachtig. In zijn opstanding toont hij, hoe die macht van zijn leven over zijn lichaam zelfs den dood doorbrak. En eerst zoo ge de Koninklijke heerschappij van den Christus in dien volmaakten zin verstaat, waartoe ge vanzelf komt, zoo ge *zijn leven* tot uitgangspunt kiest, gaat er een licht voor u op over die anders zoo raadselachtige woorden, dat hem macht is gegeven „over *alle dingen* in hemel en op aarde."

Opmerkelijk in dit verband is het, hoe weinig Christus in heel zijn optreden en in zijn woord, zich in het afgetrokken geestelijke

terugtrekt, hoe zelden hij leerstellingen uitspreekt, en hoe hij niet dan bij uitzondering dogmatiseert. Bijna altoos beweegt Jezus zich in zijn doen, bij zijn woorden, en onder zijn prediking in het leven, dat hij creatuurlijk om zich vindt. En dan zien we onzen Koning zich bezighouden met het creatuurlijk leven in de geestenwereld, met de gewone uitingen van het menschelijk leven, maar evenzoo gedurig met het creatuurlijk leven van lagere orde in de planten- en dierenwereld, en zelfs op het rijk van het stoffelijke gaat hij terug. Reeds onder Israël was de aansluiting aan het hoogere leven in tabernakel en tempel vanouds gegeven in de vruchten van den akker en in het offer uit de kudde, dat Gode in zijn heiligdom werd opgedragen. En wel verre van dien band los te maken, hooren we Jezus tot zelfs in de Bergrede de schare wijzen op de leliën des velds, die noch arbeiden noch spinnen, maar die God zelf bekleedt met een heerlijkheid, ver boven de pracht en praal van Salomo en zijn paleis uitgaande. En evenzoo wijst hij op de vogelen des hemels, die niet zaaien noch maaien, en die nochtans alle door onzen Vader die in de hemelen is, worden gevoed. Ook voor zijn breuke met Israël grijpt Jezus naar een beeld uit de dierenwereld. Gelijk een klokhen haar kiekens onder de vleugelen bijeenvergadert, zoo heb ik, uw Koning, u, o Jerusalem, willen bijeen vergaderen, maar gij hebt niet gewild. Hij zelf laat zich door den Dooper aandienen in het beeld van het Lam Gods. Zie het Lam Gods dat de zonden der wereld wegneemt. En in de Openbaringen op Pathmos wordt in het hemelsch visioen dit eigen beeld voor de hemelsche gewesten overgenomen, en Johannes ziet „*een lam staande als geslacht.*" Altoos uit de lagere orde der schepping het beeld genomen voor wat in de hoogere orde onze aanbidding vraagt. Zelf dient Jezus zich aan als het *Brood* des levens. En als het oogenblik van scheiden van zijn jongeren nadert, de gang naar Golgotha beginnen zal, en vaste merkteekenen voor het Nieuwe Verbond moeten worden ingesteld, neemt Jezus nogmaals uit de plantenwereld èn het *brood* én den *wijn*, en drukt op beiden het Sacramenteele zegel. Reeds

wezen we er op, hoe in zijn wonderen zich hetzelfde voordoet. Wonderen in het plantenrijk, als de brooden vermenigvuldigd worden, en de vijgeboom verdort, en wonderen in het dierenrijk, als de wondere vischvangst de jongeren verbaast, of de vischkens voor de schare der 5000 vermenigvuldigd worden. Bijna nooit beweegt Jezus zich in het afgetrokkene, schier altoos is hij bezig in wat voor oogen is; en de twee lagere creatuurlijke orden van het plantenrijk en dierenrijk worden daarbij zoo weinig vergeten, dat ze veeleer op den voorgrond treden, en steeds weer nieuwe stof bieden voor het bestaan van hooger macht en voor het ontsluieren van heilige mysteriën.

Nog sterker spreekt deze aansluiting van Jezus aan het gewone leven om hem heen, in zijn gelijkenissen, die ons bijna altoos als gelijkenissen van *het Koninkrijk* worden voorgesteld. Immers ook in die gelijkenissen worden we gewezen op de werking van het zuurdeeg in het meel, op het wondere mosterdzaad, op het uitzaaien van het zaad in den akker, en hetgeen bij die uitzaaiïng, in verband met de gesteldheid van den bodem, van het uitgezaaide wordt. We worden bepaald bij de tarwe en het onkruid, en bij het inzamelen van den oogst. De vischvangst treedt als beeld op, en evenzoo hetgeen na de vangst met de visch bij het schiften geschiedt. Jezus gaat in zijn gelijkenissen in op het gewone menschelijk leven, op wat voorvalt bij het koopen van een akker, op de arbeiders, die in den wijngaard gehuurd worden, op een vrouw, die in haar huishouding een penning verloor, op een koning, die een bruiloft aanricht, op de maagden, die met de lampen wachten op den koninklijken intocht. Maar sterker toch dan dit alles, treedt het beeld van den herder met zijn kudde op den voorgrond. Wij zijn de *schapen* zijner weide, gelijk het reeds in de psalmen bezongen was. Er zijn nog andere *schapen*, die Jezus ook moet toebrengen. Het zal wezen één kudde en één herder. De wolf, die de kudde belaagt, wordt afgeweerd. En als Jezus zijn laatste oordeel voorzegt, dan spreekt hij uit, dat de Zoon des menschen *als Koning* zitten zal, en dat hij

alzoo vaneen zal scheiden de *schapen* van de *bokken*. Nu had, naar Jezus' eigen woord, dit spreken in beelden zeer zeker ook de bedoeling om het heilige en geestelijke te omsluieren, maar op zich zelf wijst al zulk spreken over het Koninkrijk in altoos nieuwe beelden, aan het creatuurlijke leven van lager orde ontleend, dan toch op een samenhang met dat lager leven. Er moest in al dit creatuurlijke, door gelijksoortigheid, zin en gedachte liggen, zou het als beeld dienst kunnen doen. Dit nu behoeven we zelfs niet te gissen. Het wordt ons toch in Matth. 13 : 35 zelfs uitdrukkelijk verklaard, dat Jezus in gelijkenissen sprak, om daardoor dingen te doen uitkomen, die er in verborgen waren van voor de grondlegging der wereld. Wat nu wil dit anders zeggen, dan dat in de schepping alle lagere orde der natuur een profetie was van de hoogste orde, die stond geopenbaard te worden? Wat anders, dan dat eenzelfde gedachte Gods heel het scheppingswerk heeft beheerscht, en dat in alle rijken der schepping, die ééne heilige en hoogste gedachte eerst in het grove is uitgesproken; zich bij de opklimming van de schepping tot hooger orde steeds meer verfijnt; en zoo eindelijk in de hoogste orde tot volkomen vertolking komt. En dit altoos zoo, dat wie een hooger orde kent, in de lagere orden, die voorafgingen, daarvan de grondslagen ontdekt, en dat wie eindelijk in de hoogste orde ingaat, het verband met al de lagere orden der schepping klaarlijk voor zich ziet.

Zoo opgevat nu is het *Koninkrijk der hemelen* zelf de hoogste orde, waartoe het creatuurlijk leven opklimt. Er wordt daarom herhaaldelijk gesproken van een niet verre zijn van dat Koninkrijk en van een in dat Koninkrijk ingaan; wat nooit anders kan beteekenen, dan een komen onder de heerschappij die door Christus onzen koning over die hoogste orde wordt uitgeoefend. Gelijk de mensch geroepen was om koning te zijn in deze aardsche huishouding en als mensch over de drie lagere rijken der natuur, over

het stoffelijke, over het plantenrijk en over het dierenrijk te heerschen; ja, gelijk de mensch als zoodanig in zekeren zin dat koningschap over deze drie rijken der natuur nog feitelijk uitoefent; zoo werd nu ook de orde of wil men het rijk der engelen, en het rijk der geheiligde menschheid onder Christus als Koning gesteld, en werd in dat rijk van de hoogste orde de grondgedachte der gansche schepping verwerkelijkt. Christus het hoofd der menschen en der engelen; de mensch het hoofd der zienlijke schepping op aarde; het dier heerschende over het plantenrijk; en de plant over het delfstoffelijke rijk; en dit alles in Jezus' Koningschap gesubsumeerd, en in één lijn van heerschappij doorgetrokken. Zoo nu genomen, kon en moest alle rijk van lagere orde reeds de grondtrekken van het hoogere en hoogste in zich bevatten, omdat God ze er in gelegd had, en zoo vond Jezus in de natuur en in de omgeving om zich heen, alle beelden gereed, waardoor hij ons den aard en het wezen van zijn Koninkrijk zou belichten. Dat alles legde Jezus er niet in, maar het lag er in van de grondlegging der wereld af, en Jezus nam het er uit, omdat hij 't er in zag, en wees er ons op, opdat ook wij het er in zien zouden. Waarheen we ons dan ook wenden, nooit mogen we tusschen het Koninkrijk der hemelen en de lagere scheppingsorden een scheidsmuur optrekken, alsof dat alles, zoodra we in het Koninkrijk ingaan, ons niet meer raken zou. Dat te doen is het drijven van een valsch spiritualisme, dat nergens in de Schrift steun vind. Het is niet zoo, dat alleen de zielen gered worden, en hoogstens ook de menschheid als geslacht gered wordt. De heerschappij van onzen Koning moet heel de schepping omvatten, en daarom kan het niet anders of alle orden en rijken der schepping moeten verlost worden van den druk waaronder ze zuchten. „*Al het schepsel* zucht als in barensnood, wachtende op de openbaring van de vrijheid der kinderen Gods," en zulks in het besef, „dat ook *al het schepsel* zelf zal vrijgemaakt worden van de dienstbaarheid der verderfenis." Jezus zelf betuigt, dat hij *den wijn* nieuw zal drinken in het Koninkrijk zijns Vaders, en al wat ons van het rijk der heerlijkheid geprofeteerd

wordt, wijst gestadig op een doorwerking van Christus' Koninklijke macht in al 't creatuur. Reeds de profetie in Israël profeteerde een toekomst, dat de woestijn zou bloeien als een roos, dat de wildheid der roofdieren van hen zou wijken, en een kind zou spelen bij het hol van de adder. En hetzij ge de profetische, hetzij ge de apostolische Schriften opslaat, het wijst alles onveranderlijk heen naar een toekomst, waarin heel deze aarde vernieuwd zal worden, en de heerlijkheid des Heeren zal uitstralen uit een nieuwen hemel op een nieuwe aarde.

Het gaat nooit om de ziel, zonder dat het tevens om het lichaam gaat. Christus' opstanding uit de dooden beheerscht zoozeer heel het Evangelie, dat ons steeds wordt aangezegd, hoe ook ons sterfelijk lichaam de onsterfelijkheid zal aandoen en hoe ook ons vernederd lichaam gelijkvormig zal gemaakt worden aan Jezus' verheerlijkt lichaam, niet uit zich zelf, maar door een daad van onzen Koning, een daad, die uitvloeisel zal zijn van die wondere kracht, waardoor hij ook alle dingen, tot zelfs de stoffelijke, aan zich zelven onderwerpen kan. De bijvoeging van Koninkrijk *der hemelen* mag ons dan ook geen oogenblik misleiden, om daaruit het gevolg af te leiden, alsof we bij ons sterven voor eeuwig van de zienlijke dingen scheiden zouden. Het is één lijn, die met name de apostel Paulus van Christus' opstanding eenerzijds doortrekt naar onze *geestelijke* opstanding, maar ook anderzijds naar onze *lichamelijke* opstanding in den jongsten dag, en naar de heerlijkheid die daarna komt: en diezelfde lijn trekt hij ten slotte door ook tot *al het schepsel* dat nu onder de ijdelheid zucht. En als ons in de Openbaring de visioenen worden voorgelegd, waarin deze laatste ontknooping van het mysterie des heils wordt afgeteekend, dan zien we als voor oogen, hoe de Koninklijke macht van den Christus naar alle rijken der natuur doordringt, den afgrond en de aarde en de hemelen beheerscht, en deze uit hun vervalschte orde losbreekt, om ze in hun van God gewilde orde ineen te zetten. Omdat Jezus' Koningschap wortelt in het beginsel zelf van *het leven*, en alle leven, van lagere en hoogere orde, één

is in zijn uitgangspunt in het mysterie van Gods Almacht, kan en mag niets wat leeft van zijn Koninklijke heerschappij uitgesloten blijven, en moet met hand en tand, tegenover het eenzijdig spiritualisme, dat enkel oog en hart voor het afgesloten geestelijke heeft, steeds aan dit alomvattend karakter en het heel de schepping doordringend vermogen van Jezus' Koningschap worden vastgehouden. De ongeestelijke mensch ziet alleen den stam en de takken, het blad en den bloesem, maar Jezus ziet van den stam den wortel, die onder de aarde verscholen ligt, en het is naar dien wortel van alle hooger leven, dat hij ons bij alle rijken der schepping van lagere orde gedurig heenwijst. Niet de boom als omgehouwen stam, maar de boom bloeiende op zijn ongeschonden en onbeschadigden wortel zal onder zijn Koninklijke heerschappij eens het beeld der verheerlijkte schepping zijn.

XVI.

Voorloopige toestand.

> Want wat baat het een mensch, zoo hij de geheele wereld gewint, en lijdt de schade van zijne ziele? Of wat zal een mensch geven tot lossing van zijne ziele?
>
> MATTH. 16 : 26.

HET Rijk der hemelen is een *Koninkrijk*, omdat het door een *Koning* gesticht wordt en in zijn geestelijke ordonnantie, gelijk men een bouworde noemt, *monarchisch* bestaat. Dit kan niet anders, omdat het niet enkel zedelijk, maar voor alle dingen zelfs religieus van aard is, en de zaligheid en heerlijkheid stelt in het rechtstreeks onderworpen zijn van alle schepsel aan de Goddelijke ordening. De heerschappij van God moet alzoo in dat Rijk volkomen wezen, God moet er in heerschen

langs alle lijnen. God de Heere moet er alzoo *Koning* in zijn, en het is het alomvattend opperbestuur Gods over hemel en aarde, dat in dezen *koninklijken* naam uitkomt, voor zoover dat Opperbestuur gaat over geestelijke wezens, die bewustzijn en wil bezitten, d. i. over *engelen* en *menschen*. De heerschappij over de *onbezielde* schepping valt daarom niet weg, veeleer wordt ze er bij ondersteld, maar in de heerschappij over de stof en over de elementaire krachten der natuur treedt het *Koninklijk* karakter van het Opperbestuur Gods niet aan het licht. Een Koningschap onderstelt onderdanen met zelfbesef, die door den Koning geregeerd worden, 't zij met dwang, 't zij omdat ze het zelve alzoo willen en begeeren. In het Koninkrijk der hemelen nu grijpt alleen dit laatste plaats. „Zijn volk zal willig zijn tot zijn heirdag." De betrekking van Vader en kind wordt uitdrukking van de persoonlijke verhouding tusschen dezen Koning en hen over wie Hij regeert. En zijn regiment is doordringend tot in den uitersten omtrek van het zelfbewust bestaan van zijn onderdanen. Is eenmaal dit Koninkrijk der hemelen tot in de voleinding van heilig ideaal werkelijkheid geworden, dan is het zelfbewust leven van wie er toe zijn ingegaan geheel ontplooid tot in zijn rijkste uitingen, en is deze volkomen ontplooïng langs alle lijnen en in alle vormen door God als onzen Koning beheerscht. Zooals de zon heerscht in geheel ons zonnestelsel, zoo heerscht dan God in heel zijn geestelijk Koninkrijk. Zonder eenige leemte, zonder dat er eenig gebrek of tekort is, zonder zweem van iets, dat nog onheilig of ongelukkig ware. In volkomen zuiverheid. En geheel de onbezielde schepping zal dan slechts één doel meer hebben, om namelijk in het uitwendige en zienlijke de heerlijkheid van dat Koninkrijk te verluchten.

Deze toestand is thans nog niet aanwezig. Die toestand treedt eerst in, als de voleinding der eeuwen komt, en er geen nacht meer zijn zal, d.i. als de tijd in de eeuwigheid zal verslonden worden. Tot zoolang bestaat dit Koninkrijk nog alleen in de hemelen heilig, en als het ideaal dat komen zal, en wordt daarom op aarde het Koninkrijk

der hemelen genaamd. Maar inmiddels ving het aan, om op aarde gerealiseerd te worden. Nog onvolkomen. In een toestand, die den herboren zondaaar wel als „nieuwen mensch" vindt, maar zonder dat daarom de finale afsnijding van de zonde van zijn innerlijk leven nog tot stand gekomen is; en wel als „kind van God", maar zonder dat de dienstbaarheid der verderfenisse nog geheel is te niet gedaan. Er kleeft aan dezen „nieuwen mensch" nog zonde, en hij is nog in den staat van ellende. Al is dus God zijn Koning geworden, God is nog niet *alles* in hem geworden. Er heerscht een voorloopige toestand, en dit brengt te weeg, dat het Koningschap van Christus plaatsbekleedend voor het rechtstreeksch Koningschap van God optreedt. Christus, omdat hij niet alleen de Zone Gods en zelf God, maar ook *Zoon des menschen* is, kan rechtstreeks gemeenschap hebben met de uitverkorenen, ook al kleeft hun nog zonde aan, en hij kan ook over ons heerschen, al verkeeren we nog in staat van ellende, en nog niet in dien van heerlijkheid. Zelf heeft hij onze zonde op zich genomen, en is in onze ellende ingegaan. Van daar, dat Jezus gedurig spreekt van: „*Mijn* Koninkrijk", omdat hij 't is, die in het Koninkrijk der hemelen, in het Koninkrijk van God, als plaatsbekleedend Koning verschijnt. Hij is de Middelaar en Koning. En eerst als alle zonde zal zijn te niet gedaan en de laatste vijand is overwonnen, en alle ellende in heerlijkheid is verkeerd, neemt deze plaatsbekleeding een einde, zal God zelf alles en in allen zijn, en het Koninkrijk aan God den Vader worden overgegeven. Christus blijft ook dan het Hoofd van het Lichaam. Dat blijft hij eeuwiglijk. Maar het Opperkoningschap van God Drieëenig werkt dan rechtstreeks.

Het grondverschil tusschen beide ligt alzoo hierin, dat het plaatsbekleedend Koningschap van Christus strekt om den toestand, die komen moet om het rechtstreeksch Koningschap van God Drieëenig mogelijk te maken, voor te bereiden en te doen komen. Er is nu nog onzuiverheid van binnen, en er zijn nog vijanden buiten. Zonde en ellende is nog niet te niet gedaan. Dat gaat niet op eens. Hiertoe moet een

lang proces worden doorloopen. Zooals de engel het uitriep in het visioen van Patmos: *De oogst der aarde moet eerst rijpen.* (Openb. 14 : 15). Die afvallen moeten eerst rijpen voor het verderf, en die ingaan, moeten eerst rijpen voor de heerlijkheid. In zulk een toestand nu kan alleen hij het Koningschap uitoefenen, die, zelf God zijnde, tegelijk de *Zoon des menschen* is, en alzoo rechtstreeksch contact met ons menschelijk aanzijn heeft. Van daar dat Jezus zelf in Matth. 25 : 31 v.v. zegt, dat als de rijpwording, als het geestelijk proces zal voleind zijn, niet de Zoon Gods, maar de *Zoon des menschen* zal zitten op den Troon zijner heerlijkheid, en dat de Zoon des menschen alsdan *als Koning* (vs. 34) het oordeel vellen en de schifting voleinden zal.

Hiermede nu hangt 't saam, dat onze Koning tevens is onze hoogste Profeet, en onze eenige Hoogepriester. In een koninkrijk, dat niet zuiver geestelijk is, wordt de macht, de heerschappij, steeds meer van de geestelijke factoren van het leven des volks afgescheiden. In de ordening van Melchizedek was nog het Koningschap met het Priesterschap vereenigd. Zoo was het opgekomen uit het regiment van den vader over zijn gezin. In het gezin berust bij den vader niet alleen de macht om te regeeren, maar ook de geestelijke verantwoordelijkheid om zijn gezin geestelijk te leiden. Macht en geestelijke leiding zijn in het vaderschap nog één. Zoo kon het dus niet anders, of aanvankelijk moest ook bij het opkomen van het Koningschap in den Koning tevens de priester optreden, en dit is het oorspronkelijke standpunt, dat ons in de Schrift als de ordening van Melchizedek wordt afgebeeld. Van daar voor den Messias de profetie in psalm 110: „De Heere heeft gezworen en het zal Hem niet berouwen: Gij zijt *priester* naar de ordening van Melchizedek." En dit werd gezegd nadat in de voorafgaande verzen eerst het *Koningschap* van den Messias was uitgeroepen: „Zit aan Mijne rechterhand, totdat Ik uw vijanden zal gezet hebben tot een

voetbank uwer voeten." Nu nog leeft de poging, om het Koningschap met het Priesterschap te vereenigen, na in de Caesaropapie, gelijk die het sterkst in Rusland, maar ten deele ook nog in enkele Luthersche landen voortduurt, doordien de koning tevens verklaard is tot *Opperste Bisschop*, summus episcopus. Deze Caesaropapie is echter niets dan machtsaanmatiging tegenover de Kerk van Christus. Beide de Koninklijke macht en de Bisschoppelijke hoogheid zijn er geheel uitwendig saamgebonden. Alle innerlijke eenheid ontbreekt. Ook al is de koning persoonlijk een geheel ongeloovige, hij blijft „opperste bisschop". In den goeden gang van zaken daarentegen zijn almeer het koninklijk gezag en de geestelijke hoogheid uit elkander gegaan. Het één is almeer van het andere afgescheiden. Er zoo is ook in Israël, onafhankelijk van het Koningschap, de *priester* opgetreden, en trad tusschen deze beiden de *profeet* op. De profeet om onder de leiding des Geestes het hooge ideaal te doen schitteren, de priester om door offeren de zonde des volks te verzoenen. Het ééne volle ambt splitst zich alzoo in tweëen. Eenerzijds het Koningschap, om het gezag uit te oefenen en het volk te regeeren, en anderzijds de twee geestelijke ambten van den profeet en den priester, om de geestelijke leiding van het volk op zich te nemen. Voor het uitwendig leven de Koning, voor het inwendig leven de profeet en de priester.

Maar natuurlijk, in het Koninkrijk der hemelen kon deze scheiding niet voortduren. De scheiding was opgekomen uit de gedeeldheid van ons leven, uit de scheiding tusschen het hoogere en het lagere leven van het volk, uit de persoonlijke onheiligheid van zoo menigen koning onder de koningen der aarde. De kracht, waardoor zich dientengevolge het Koningschap staande hield, was de kracht van het uitwendig geweld. De onwilligen werden niet overtuigd en geestelijk omgezet, maar door den sterken arm gedwongen om het gezag van den Koning te erkennen en er zich aan te onderwerpen. Maar in het Koninkrijk van Christus viel dit alles weg. Zijn regiment is een geestelijk regiment. Hij dwingt niet uitwendig, maar herbaart en

overtuigt inwendig. Hij legt beslag op het innerlijk leven. „Het Koninkrijk Gods komt niet met uitwendig gelaat, *het is binnen in u.*" Het zijn geestelijke factoren, waardoor de Christus over Gods kinderen heerscht. Hij grijpt ze in de ziel, hij grijpt ze in hun geestelijk leven aan, en zet ze innerlijk op zulk een wijze om, dat geheel hun inwendig bestaan zich naar hem toekeert, ja, dat hij ze inlijft in zijn mystiek lichaam. Hier kon alzoo naast den Koning voor geen op zichzelf staand profeet of priester plaats zijn. Deze Koning kon geen Koning zijn, tenzij hij vanzelf profeet voor ons bewust, en priester voor ons ethisch leven zij. Alleen doordat hij onze profeet en onze priester is, *kan* hij onze Koning zijn. Deze drie ambten smelten bij hem in één alomvattend ambt saâm. De drie lijnen van het drievoudig ambt in Israël vereenigen zich in hem tot hooger eenheid. Hij geeft in volkomen wijze wat het Profetisme in Israël nog slechts voorbereidend gaf, de volkomen openbaring der waarheid omtrent den hemel en omtrent onze aardsche toestanden, en omtrent het Goddelijk ideaal, waarheen 't al zich beweegt, en waarvoor het alles rijpt. En zoo ook, hij geeft op reëele en volkomen wijze datgene, wat de priester in Israël slechts zinbeeldig kon voorstellen, de verzoening van den zondaar met den heiligen God. Hij offert het lam niet, maar is zelf het Lam, dat de zonde der wereld wegdraagt. En eerst doordien hij als priester ons verzoent, en als profeet ons het klare inzicht in wat is en was en komen zal gegeven heeft, werkt doeltreffend die geestelijke en koninklijke macht, waardoor hij over de geesten met volstrekt gezag heerschen kan. Hier treedt een zuiver geestelijke macht op, die onbeperkt heerschen zal, maar die, om te kunnen heerschen, niet de geestelijke beweging terugdringt en de geesten met het zwaard overweldigt, maar die de onderdanen inwendig verovert, in hun eigen wezen aangrijpt om ze niet meer los te laten, en nu hun geestelijke opbouwing in zulk een zin voleindt, dat ze als „levende steenen" worden voor den tempel waarin God zal wonen.

Daarom nu moest in Christus de Koning en de Profeet één zijn.

Bij de anti-christelijke macht ziet ge daarentegen in het visioen op Pathmos juist het tegendeel. Eerst komt het Beest uit de zee op, en in deze verdierlijkte menschengestalte dient zich de antichristelijke koningsmacht aan. Maar daarna komt er een ander Beest op uit de aarde, en de verdierlijkte menschengestalte die hierin verschijnt, is geen koning, maar profeet; profeet alleen; en deze maakt zich nu op, om geestelijke leiding aan het volk te geven, opdat het 't beeld der anti-christelijke koningsmacht zou aanbidden, zijn merkteeken ontvangen, en in zijn handel en wandel, d.i. in zijn maatschappelijke saamleving, zou uitsluiten al wie dit merkteeken niet droeg.

Heet nu het Rijk, dat met Christus komt, een *Koninkrijk*, omdat het monarchistisch-geestelijk bestaat en een Koning er de heerschappij in voert, toch treedt dit Koninkrijk op in zeer onderscheiden gestalte. Genomen gelijk het in het bestel Gods in bestek was gebracht, is het één, maar in den loop van zijn geschiedkundige ontwikkeling neemt het een zeer onderscheiden gedaante aan. Het is een Rijk, dat grenzen heeft, waardoor bepaald wordt wat er wel en wat er niet toebehoort. Ook dit Rijk heeft zijn eigen gebied, en daarbuiten ligt een gebied, dat onder een geheel andere bedeeling staat. De grens, die afbakent wat tot dit Rijk en wat tot het daarbuiten liggend gebied behoort, moet alzoo overschreden worden, zal men in dit Koninkrijk *ingaan*. Men kan het naderen, en zelfs er niet verre meer van zijn, dat men toch er niet toe komt om de laatste schrede tot over de grens te doen, en staat er dan nog buiten. Geheel in den zin zooals het tot den rijken jongeling heette: „Gij zijt niet verre van het Koninkrijk Gods"; maar toch kon hij den laatsten stap niet doen, en zoo ging hij niet in, maar bleef staan op het gebied, dat er buiten ligt, zij 't ook vlak naast de grens. Dit sluit natuurlijk alle vaagheid in de opvatting van dit Koninkrijk uit. Er is niet een zwevend geestelijk gebied, dat ongemerkt van het ééne in het andere

overgaat, en waartoe men rekenen kan al wat naar het ware, goede en schoone zweemt. Het is een Rijk, dat zelf uitwijst waar het wel, en waar het niet is, en daarom steeds een *overgang* eischt. Een overgezet zijn uit het rijk van satan in het Koninkrijk van den Zoon der Liefde. Een getrokken zijn uit de macht der duisternis naar het rijk, waar zijn wonderbaar licht schijnt. Een overgaan uit den dood in het leven. Vooral deze laatste uitdrukking der Schrift trekt de grens zeer scherp, en neemt de tegenstelling tusschen wat binnen en wat buiten het Rijk ligt zeer concreet. Juist dat *overgaan*, dat overgezet en overgebracht worden uit het onheilige in het Rijk van Christus, is daarom door Johannes den Dooper, en door Jezus in zijn eerste optreden, zoo sterk op den voorgrond gesteld. Het Koninkrijk van Christus was er eerst niet. Ook niet in Israël. Maar nu kwam het, het was nu nabij gekomen, en een iegelijk, die God vreesde, werd nu opgeroepen, om over te gaan en in dat Koninkrijk in te gaan, in te gaan door bekeering; en om dezen overgang en bekeering zinbeeldig te bezegelen door het ondergaan van den Doop in den Jordaan, straks door den vuurdoop van Christus te volgen. Zelfs van *geleidelijken* overgang is alzoo geen sprake. Wat was, vloeide niet ongemerkt in wat komen zou over. Er was breuke, er was *uitgaan* uit hetgeen waarin men was, om alzoo *over te gaan* in het nieuwe, dat te komen stond, om zoo eerst in het Koninkrijk der hemelen *in te gaan*.

Neemt ge nu dit Koninkrijk der hemelen naar zijn Goddelijk bestek, in zijn ideale opvatting, en gelijk het eens in de voleinding der eeuwen zijn zal, dan staat het voor u als het Rijk van volkomen zaligheid, heiligheid en heerlijkheid. Dan is tweeërlei verworven. Ten eerste de uitzwering en uitbanning van al wat uit de demonische wereld, uit de zonde des menschen, en uit de ellende, die op de zonde volgde, èn in de geestenwereld èn op onze menschenwereld, zich tegen God in het creatuurlijke genesteld en zich vijandig tegen Hem gesteld had. En in de tweede plaats, keert dan niet de toestand terug, die vóór den val bestond, met het paradijs gelijk

het was. Immers in dien paradijsstaat was de menschelijke ontwikkeling nog pas begonnen, en was ze nog in geen enkel opzicht voleind. Na de uitbanning van zonde en ellende begint nu het paradijsleven niet opnieuw, maar verschijnt de creatuurlijke wereld in haar voleinde en voltooide ontwikkeling. In het paradijs kon de mensch nog vallen, in den staat van het voleind Koninkrijk Gods is dit uitgesloten. De gezaligde engelen en de gezaligde menschen zijn boven het gevaar van val in zonde verheven, en al wat uit den mensch, ware hij niet gevallen, bij rijker ontwikkeling zou zijn voortgekomen, is, na den jongsten dag, in het Koninkrijk der hemelen, niet maar potentieel, maar in vollen zin en in volle mate verwerkelijkt. Satans macht en invloed op ons menschelijk geslacht is dan te niet gedaan, en de mensch is niet meer aan eigen wilskeus overgelaten, maar al wat geestelijk leven heeft, wordt dan in zijn geestelijk bestaan door Christus als zijn Koning beheerscht. Terugval is ondenkbaar. Niemand kan uit zijn hand rukken, wat hem door den Vader gegeven is. Het hooge ideaal is dan werkelijkheid geworden. Alle vrucht is gerijpt. De volmaaktheid Gods spiegelt zich af in een volmaakte schepping. Het „God zag, dat het goed was", uit de ure der schepping, is dan ook toepasselijk op wat uit de schepping geworden is. Niets staat meer tegen. Het „heilig, heilig, heilig!" in den lofzang, klimt uit de zuivere heiligheid der geesten op. En God is alles en in allen.

Maar dit is niet de toestand, die *aanstonds* intreedt. Zelfs in de hemelen toeft de openbaring der volkomen heerlijkheid nog. Ook in de hooge geestenwereld gaat de strijd nog door. Michael en zijn engelen voeren nog aldoor den strijd met den Draak en zijn trawanten. En zoo ook op aarde begint dat Koninkrijk met binnen zeer enge grenzen besloten te zijn. *Een kleine kudde.* Een kring van enkele getrouwen. En zelfs in dien kring, zoo klein als hij is, de strijd nog altoos doorgaande. Er komt allengs voor dezen Koning een volk, een eigen volk, een verkregen volk, maar dat volk staat als een *kleine schare* tegen de machtige volken der aarde over. En al is na

Jezus' hemelvaart deze kleine schare aangegroeid, en al vindt Jezus thans zijn onderdanen onder alle volken en natiën, toch is zelfs nu nog die groep onder de kinderen der menschen, die beslist den overgang maakte, en in het Koninkrijk der hemelen is overgegaan, noch in aantal, noch in macht, met de breede schare, die buiten staat, ook maar te vergelijken. In dit zijn historisch verloop is bovendien de *heerlijkheid* van het Koninkrijk nog allerminst tot openbaring en ontsluiering gekomen. Het uitwendig vertoon der wereld haat Gods kind, omdat het zijn hoogen eisch niet zou kunnen bevredigen, maar ook de naar buiten treding van de *heerlijkheid* wordt nog teruggehouden. De ellende duurt voort, ze wordt voor hen, die in het Koninkrijk zijn ingegaan, juist ter oorzake van dat ingaan, nog vaak verhoogd. En niet alleen dat de heerlijkheid nog toeft, maar ook de doorwerking van het heilig karakter van het Koninkrijk kan het nog slechts tot een begin van zijn hooge glanzen brengen. Niet dan een klein begin van de volkomen gehoorzaamheid, zegt onze Catechismus, wordt hier op aarde zelfs in de besten en vroomsten gevonden, en eerst in hun dood sterven zij der zonde af. De strijd, die aan de volkomen openbaring van het Koninkrijk der hemelen in de geestenwereld nog altoos voorafgaat, in een worsteling tusschen de booze en de heilige geesten, vindt alzoo op aarde zijn tegenbeeld in tweeërlei worsteling. Ten eerste in de worsteling tusschen hen, die God vreezen, en hen, die zich tegen Hem stellen. Maar ook ten tweede in de onderdanen van Koning Jezus zelf. De zonde werkt na. De demonenwereld poogt nog steeds de onderdanen van onzen Koning tot ontrouw te verlokken. En alleen doordien de geestelijke heerschappij, die er van Christus uitgaat, zoo overweldigend is, wordt de terugval van de zijnen voorkomen. Niet zij handhaven zich zelve. Het is hun Koning, die beschermend zijn hand over hen uitstrekt. Maar met dit al openbaart het Koninkrijk zich ook in hen nog niet dan in gebrekkigen vorm. Wie in Jezus is ingelijfd, kan niet meer zondigen met de zonde van Adam, en afvallen, want hij is uit God geboren, maar de

glans der heiligheid blijft nog door het stof der zonde verdoofd.

Doch al is de heerschappij van onzen Koning hierdoor nog ingeperkt, toch bepaalt ze zich allerminst tot de heerschappij over het nieuwe leven in de wedergeborenen. Door geestelijk in te werken op de zijnen, werkt hij door hen geestelijk in op heel het bewuste leven van ons menschelijk geslacht. De zijnen worden niet weggenomen *uit* de wereld, maar bewaard *in* de wereld. Ze blijven alzoo met de wereld in aanraking en gemeenschap, en oefenen op de ontwikkeling van het bewuste menschelijk leven invloed uit. Zoo is de heerschappij van onzen Koning niet beperkt tot de grenzen van zijn Rijk, maar werkt over die grenzen heen. Wanneer heidensche Staten als Japan en China zich verbinden, om in den oorlog te land en ter zee af te laten van de vroegere wreedheden en barbaarschheden, om het hooger menschelijke ook in den oorlog tot zijn recht te laten komen, dan is dit een vrucht van de heerschappij van den Christus. Hij heeft die heiliger gevoelens in de zijnen doen opkomen; door de zijnen zijn ze in het algemeen menschelijk bewustzijn overgegaan; en door de macht van de menschelijke saamleving triomfeeren deze gevoelens dan ver buiten de eigenlijke grenzen van het Koninkrijk. En zoo is het op elk terrein. Had de Christus zijn Koninkrijk niet tot deze aarde doen komen, zoo zou de menschelijke ontwikkeling nooit geworden zijn wat ze nu is. Van Hem is de stoot tot hooger ontwikkeling uitgegaan op de zijnen, van de zijnen op de algemeene menschelijke saamleving, en het is niet de mensch zelf, maar het is de Christus, die door de macht van zijn geest ons op dit hooger standpunt geplaatst heeft. In een rijk als het oude Egypte of een rijk als China, dat in eeuwenlange worsteling zijn ontwikkeling voleindde, zien we wat er uit die ontwikkeling wordt, als ze aan den mensch is overgelaten. Maar zoo ook zien we in de ontwikkeling van het menschelijk leven, die thans in het dusgenaamd Christelijk Europa en Amerika is tot stand gekomen, hoeveel hooger vlucht die ontwikkeling aan de inwerking van den Christus dankt. Want al klinken er in die ontwikkeling allerlei wanklanken meê, ja al mag

niet ontkend, dat ze ook in het onheilige tot een schrikkelijke ontplooiing kwam, te betwisten valt niet, dat er ook betere gevoelens hebben veldgewonnen en dat de macht van 's menschen geest, nu in goeden zin genomen, zich onder de banier van het Kruis, ook al werd dat Kruis feitelijk verloochend, op bemoedigende wijze heeft uitgebreid. En dit nu is niet buiten den Christus omgegaan. Het is door de macht en den invloed die van hem en de zijnen uitging dat dit resultaat bereikt is. Zooals ons land koloniën buiten het rijk heeft, zoo heeft ook het Koninkrijk van Christus heel de wereld tot zijn buitenbezitting, en op die wereld werkt hij zegenend en verzachtend en energie-wekkend in. Reeds onder de volken op aarde is de invloed van een machtig en energiek volk niet binnen zijn grenzen beperkt, maar schuift ver over die grenzen heen. Denk slechts aan den invloed van den Franschen geest of van den geest van Engeland en Duitschland op alle volken uitgeoefend. En zoo nu ook is de heerschappij van den geest van onzen Koning niet tot zijn Rijk in enger zin beperkt, maar dringt over die grenzen tot heel ons menschelijk leven door.

XVII.

De bestaande orde gehandhaafd.

> Alle ziel zij den machten over haar gesteld, onderworpen; want er is geene macht dan van God, en de machten, die er zijn, die zijn van God geordineerd.
> ROM. 13 : 1.

MOET nu de Koninklijke heerschappij van den Christus in dien alomvattenden zin worden verstaan, dat van het oogenblik van zijn hemelvaart af alle gezag, dat op aarde bestaat, te beschouwen is als van hem uitgaande? Ontleent met name de Overheid, na Jezus' hemelvaart, aan den

Christus haar overheidsgezag? Regeert niet alleen de Christelijke keizer van Duitschland, maar ook de heidensche keizer van Japan door den Christus? Vooral in vroeger eeuwen was deze vraag dáárom van zoo overwegend belang, omdat de „stedehouder van Christus" de bewering opwierp, dat hem het zeggenschap ook over tronen en kronen toekwam. Maar al is deze theorie over de pauselijke volmacht thans schier in vergetelheid geraakt, het vraagstuk zelf blijft desniettemin zijn gewicht behouden, en we hebben er ons rekenschap van te geven, of aan het gezag op aarde een zelfstandige sfeer toekomt, dan wel, of alle wereldlijk gezag onder menschen thans te beschouwen is als uitgaande van den Middelaar. Van het gezag van de Kerk spreken we nu niet. Dat alle kerkelijk gezag van den Christus tot ons afdaalt, is onbetwist. De vraag, waarvoor we staan, doelt slechts op het wereldlijk gezag, op dat gezag, dat, niet alleen onder Christenen, maar ook onder Heidenen en Mohamedanen, door den éénen mensch over den anderen wordt uitgeoefend. Er wordt onder menschen gezag uitgeoefend door een vader en moeder over hun kinderen, door een man over zijn vrouw, door een vorst die regeert, door diens ambtenaren en aangestelden, door den rechter in de rechtszaal, door een veldheer over zijn leger, door een admiraal over zijn vloot, door een onderwijzer over zijn leerlingen, door een patroon over zijn werklieden, door een heer of vrouw over haar dienstbaren, door genie en talent in de sfeer waarin zij schitteren. Overal waar meerderen saamleven, is er een die leidt en zijn er anderen die volgen. Er kan zonder deze heerschappij van een ambtelijk of inklevend gezag noch geordende saamleving, noch ontwikkeling en vooruitgang zijn. Overmacht bestaat ook in de planten- en dierenwereld, maar een overmacht alleen in geweld gegrond. Onder menschen alleen is daardoor een hoogere saamleving ontstaan, dat hier het *gezag* voor het *geweld* in de plaats treedt, en zich wel, des noodig, óók door den sterken arm handhaaft, maar niettemin rust op een zedelijken grondslag. Een koning, die zich alleen door de macht van het zwaard weet te maintineeren, is ver-

loren, en de zenuw van zijn oppermacht vindt een koning niet in zijn soldaten, noch in zijn politie, maar in de conscientie van zijn onderdanen. Zoolang slechts *een deel* van zijn onderdanen in verzet komt, kan hij dezen met geweld te keer gaan, maar ook dan nog alleen in de onderstelling, dat de overgroote meerderheid van zijn onderdanen hem trouw blijft en zijn gezag blijft huldigen. Zelfs ook de troepen, die een opstand moeten onderdrukken, zouden geen steun meer aan zijn gezag bieden, zoo hij niet rekenen kon op hun trouw. Het geweld is bijkomstig, den grondslag van zijn heerschappij kan een Vorst alleen vinden in de trouw van zijn onderdanen; een trouw, die in hun conscientie opkomt uit de overtuiging, dat ze hem om Gods wil eeren en gehoorzamen moeten. De macht nu, die op dezen grondslag rust, draagt het karakter van *gezag*, en het is dit *gezag*, dat het cement is van alle menschelijke saamleving. Moet men nu zeggen, dat dit gezag onder menschen (de Kerk er altoos buiten gelaten) door God Drieëenig, of wel dat het door Christus, als Koning van het Godsrijk, gelegd wordt op hen, die er mede bekleed zijn? Of ook, indien dit gezag in vroeger eeuwen van God Drieëenig uitging, moet dan althans na Jezus' hemelvaart beleden worden, dat het uitgaat, niet van God Drieëenig maar van den verhoogden Messias, die gezeten is aan de rechterhand des Vaders?

Op die vraag nu luidt het antwoord, dat, vóór als na Jezus' hemelvaart, alle wereldlijk gezag onder menschen niet van den Christus, maar van God Drieëenig uitgaat. De koning regeert bij de gratie Gods, en niet bij de gratie van Christus. De heerschappij, die aan de koningen der aarde toekomt, is, evenals de geestelijke heerschappij van den Christus, door God Drieëenig hun toebedeeld. Jezus is Koning in zijn Koninkrijk, en zij zijn koning in het koninkrijk, dat hun is toegewezen, beide malen krachtens het bestel, de beschikking en verordening van God Drieëenig. Verre steekt de heerschappij van den Christus boven hun heerschappij uit. Hun koninkrijk is noch wat omvang, noch wat duur, noch wat innerlijke kracht betreft,

ook maar van verre met het Koningschap van Christus te vergelijken; maar toch staat het er *naast*, niet er *onder*. De Christus is de Koning der koningen en de Heere der heeren, niet omdat hij de koningen en heeren aanstelt, maar omdat hij onder alle koningen en onder alle heeren in alle opzicht de hoogste, de uitnemendste, de voortreffelijkste is, en omdat hij eens over hen geestelijk zal oordeelen en hun rechter zal zijn. Maar de bron, de oorsprong van hun gezag is niet in den Christus te zoeken. Die oorsprong, die bron ligt in God Drieëenig, in den Vader, den Zoon en den Heiligen Geest, en alzoo óók in den Zoon, in zooverre hij met den Vader en den Heiligen Geest eenswezend is; maar niet in den Zoon des menschen, niet in den Middelaar, niet in den Koning van het Godsrijk als zoodanig.

Het duidelijkst gevoelt men dit, zoo men allereerst let op het *ouderlijk gezag*, dat met het Overheidsgezag één in soort is. Dit ouderlijk gezag toch gaat geheel buiten het verlossingswerk, wat zijn oorsprong betreft, om. Het komt op uit de teeling voor wat de ouders, en uit de geboorte voor wat de kinderen aangaat. Deze teeling nu en geboorte komen op uit een Scheppingsordinantie. Op zich zelf ware het zeer wel denkbaar geweest, dat alle menschen, evenals Adam, rechtstreeks door God geschapen waren. Waarom niet? Met de engelen ging het immers niet anders toe. Een huwelijk is er onder de engelen niet. Jezus zelf wees er op, dat in den hemel zelfs onder de gezaligden niemand ten huwelijk gegeven wordt. Wat wij de generatie van het ééne creatuur uit het andere noemen, bestaat alleen op onze aarde. Het bestaat in het plantenrijk, dat zaadzaaiende geschapen is. Het bestaat evenzoo in de dierenwereld, waar het ééne dier uit het andere geboren wordt of uit het ei voortkomt. En zoo heeft God het in zijn Scheppingsordinantie ook verordend voor den mensch. Na Adam is Eva door een afzonderlijke scheppingsdaad ontstaan, maar na Adam en Eva heeft ieder

mensch een vader en een moeder. In die geboorte nu uit vader en moeder is beider gezag over het uit hen geboren kind gegrond. Bij het dier is ook in deze verhouding van *gezag* geen sprake. Zoodra het jonge dier ophoudt hulpbehoevend te zijn, gaat het zijn eigen weg, zoekt zelf zijn voedsel, en het duurt niet lang of het herkent zelfs zijn eigen moeder niet meer. Van een tijdelijk kennen van zijn vader is slechts bij hooge uitzondering sprake. Bij de menschen nu begint dit op gelijke manier, maar om reeds spoedig een geheel anderen vorm aan te nemen. De hulpbehoevendheid wordt door het kind aanvankelijk niet eens gevoeld. Het jonge, pas geboren dier is aanstonds veel verder ontwikkeld dan het jonge, pas geboren kind. Het kind weet van niets, merkt niets. Het kan niet loopen, het kan zijn moeder niet zoeken. Het wordt gedragen, en het ondergaat het eerste leven geheel bewusteloos en hulpeloos. En niet alleen dat het jonge kind veel minder ontwikkeld is dan het jonge dier, maar ook als de ontwikkeling en de groei intreden, gaan die veel langzamer. Een jong dier, van een jaar oud, vindt veelal reeds zijn eigen weg, een eenjarig kind is nog in alles van de moederlijke zorg afhankelijk. Het duurt ten minste zeven, en veelal tien jaar, eer het jonge kind een begin van zelfstandigheid begint te erlangen, en verreweg de meesten kunnen niet eer ze vijftien, zestien jaar onder verzorging zijn geweest op zich zelf staan en in eigen nooddruft voorzien. Daarbij komt, dat het jonge dier enkel lichamelijke ontwikkeling behoeft, en voorts op instinct drijft, terwijl het jonge kind, naast zijn lichamelijke ontwikkeling, ook om geestelijke ontwikkeling roept. Dit nu schept niet slechts een tweede hulpbehoevendheid en afhankelijkheid, maar kweekt ook tusschen kind en ouders een geheel anderen band. Bij het dier is soms reeds enkele maanden na de geboorte elke verstandhouding met zijn moeder geheel verbroken. Bij het jonge kind daarentegen wordt in een reeks van levensjaren tusschen zijn hart en het hart van zijn ouders een steeds hechter band geweven. In deze beide nu, èn in die lang aanhoudende hulpbehoevendheid van het kind, èn in dien geestelijken band

van hart tot hart, rust het ouderlijk gezag, en uit beide komt de erkenning van dat gezag bij het kind op.

Nu zeggen we niet, dat dit bij onze kinderen buiten zonde en genade, en alzoo buiten het Verlossings-werk omgaat. Eer ligt het in den aard der zaak, dat de zonde in de ouders en de zonde in het kind gestadig dit gezag ondermijnen. Het is de zonde der ouders, die zoo telkens de zorge voor het kind en het gezag over het kind bij vader en moeder verzwakt, en omgekeerd is het de zonde in het kinderhart, die aan de gehoorzaamheid afbreuk doet en aanspoort tot ongehoorzaamheid, zoo niet tot verzet. En evenzoo is het omgekeerd volkomen waar, dat de genade èn bij de ouders èn bij het kind dit bederf in zonde stuit, en het ouderlijk gezag op vaster grondslag vestigt. De doop is ook een steunsel voor het gezag. Maar ook al moet erkend, dat zonde en genade ook op deze verhouding inwerken, toch is genade er niet de grondslag van. Sterk komt dit uit, zoo ge opmerkt hoe b.v. in China het vaderlijk gezag zelfs veel hooger staat dan in het Christelijk Europa. Geen zoon, al is hij 40 of 50 jaar, zal in China in tegenwoordigheid van zijn vader gaan zitten, of zijn vader moet er hem toe hebben uitgenoodigd. De eerbied voor den vader althans, en ten deele ook voor de moeder, is in China de zenuw van alle zedelijke ontwikkeling. En al moge uit anderen hoofde ook op deze verhouding zijn af te dingen, wat nu nog in China bestaat, bewijst in elk geval, dat het vaderlijk gezag hoog kan opbloeien en standhouden onder een volk, dat nog aan alle inwerking der bijzondere genade in zijn volksleven vreemd is.

Is nu èn de ordinantie, dat niet elk mensch afzonderlijk geschapen, maar uit ouders geboren wordt, èn de ordinantie van de volstrekte hulpeloosheid van het pasgeboren kind, gevoegd bij zijn niet dan zeer langzame ontwikkeling, in de schepping en niet in het genadewerk gegrond, dan volgt hieruit met noodzakelijkheid, dat ook het

ouderlijk gezag, dat uit deze beide ordinantiën opkomt, afgeleid worde uit Hem, die de aarde schiep met al wat daarin is, en niet uit den Middelaar. Dit gezag moge, waar het verstoord dreigde te worden, door den Middelaar worden hersteld, en in zijn uitoefening geheiligd, maar in zich zelf vormt het een zelfstandige sfeer, die, gegrond in de natuurlijke orde der dingen, onafhankelijk van het zaligmakend geloof bestaat, in stand bleef ook in landen en streken, waar van de kerstening van het volk ganschelijk geen sprake was, en soms krachtiger zelfs in heidensche landen dan onder menig Christenvolk zich wist te handhaven. Voor zoover ons bekend, is dan ook nooit beweerd, dat het ouderlijk gezag uit den Christus zou zijn af te leiden, en uitvloeisel zijn zou van zijn Koninklijk bestel. Denkt men zich de eeuwen vóór Christus komst, en overziet men het leven van deze wereld, voor zoover het den doop van den Christus niet ontving, zoo is vooral het ouderlijk gezag het uitgangspunt voor alle menschelijke saamleving. De menschelijke maatschappij heeft zich alle eeuwen door en in alle streken uit het gezinsleven ontwikkeld, en dat gezinsleven vond steeds ten principale zijn saamhoudenden band in het gezag, dat 't zij door beide ouders, 't zij door vader of moeder over de kinderen werd uitgeoefend. Is nu het ouderlijk gezag niet uit den Christus, maar uit de scheppingsordinantie, dan volgt reeds hieruit, dat ook de verdere ineenzetting van het maatschappelijk en staatkundig leven der volkeren niet uit den Christus kan zijn, maar uit het bestel en de beschikking der Goddelijke Voorzienigheid moet verklaard worden.

Uit het gezin en het ouderlijk gezag heeft zich toch vanzelf het patriarchaal gezag ontwikkeld, en het patriarchaal verband is ongemerkt in het stamverband overgegaan. Ook in deze patriarchale kringen en bij deze stammen wordt behoefte gevoeld aan zekere orde en regeling niet alleen, maar ook aan zekere eenheid, om zich te krachtiger tegen derden te kunnen weren. Onder allerlei vorm ontstond er zoodoende een eenhoofdig gezag, en ook dit gezag had met de komst van den Christus niets uitstaande. Het bestond, eer

hij verscheen. Het bleef na zijn komst wat het vóór zijn verschijnen geweest was. En het hield stand ook bij de stammen, die buiten de sfeer van den Doop hun bestaan voortzetten. Is nu van lieverlede uit dit stamverband ook het volksverband en staatsverband opgekomen, lang eer de Christus in Bethlehem geboren werd, en is ook de vorming dier staten van oudsher buiten elk verband met den Christus doorgegaan, zoo valt niet in te zien, waarom van het overheidsgezag over heel een volk niet geheel hetzelfde zou gelden, a s van het vaderlijk gezag in het gezin. Het is zoo, het Overheidsgezag is ingesteld *om der zonde wil.* Buiten zonde, zou het gezag dat rechtstreeks uit het gezin opklom, volstaan hebben, geen geweld zou gepleegd zijn, geen geweld zou te keeren zijn geweest, en het grooter deel van wat wij de Staatsinrichting noemen zou niet zijn opgekomen. Ook de deeling der volken, die nu van Babels spraakverwarring uitging, zou zijn uitgebleven. Het Staatsgezag is alzoo een correctief, dat strekt om de verstorende werking der zonde tegen te gaan. Toch is deze opkomst van het Staatsgezag niet te danken geweest aan het bijzondere Verlossingswerk, maar was uitvloeisel van de Gemeene gratie. De genade draagt tweeërlei karakter. Ze is zaligmakend met het oog op het eeuwige leven, maar ook tijdelijk herstellend met het oog op dit aardsche leven. Zaligmakend verlost ze alleen de uitverkorenen, als tijdelijk herstellende macht strekt ze zich tot geheel de menschheid uit, en het optreden der Overheid moet alzoo niet uit de *Zaligmakende*, maar uit de *Gemeene gratie* verklaard worden, in zoover ook het Staatsleven en het daarmee verbandhoudend Overheidsgezag onder alle volken is opgekomen, zoo voor als na Christus' verschijning stand hield, en ook daar zich voortdurend deed gelden, waar de naam van den Christus zelfs niet genoemd wordt. Dit correctief van het Staatsgezag richtte zich uit dien hoofde op de menschelijke saamleving, gelijk ze krachtens de Scheppingsordinantie bestond. Het gebrek, door de zonde in het leven, dat krachtens die scheppingsordinantie opkwam, teweeggebracht, gaf aan in wat vorm dit Staatsgezag had

op te treden. Het werd er door bepaald. Het onderging er den invloed van. Gegeven de Scheppingsordinantie voor ons menschelijk saamleven, en gegeven de verstoring hierin door de zonde aangebracht, waren hierdoor ook vanzelf de lijnen voor het optrekken van het staatsgebouw aangewezen, en zoo ging die opbouwing van den Staat uit haar aard geheel buiten het Verlossingswerk om. Stel voor een oogenblik, dat het heil in Christus nooit verschenen ware, toch zou de Staat zijn opgekomen, toch zou er een Overheid zijn opgestaan, en toch zou deze Overheid haar gezag hebben doen gelden. Al datgene nu wat er evenzoo zou geweest zijn, indien de Christus nimmer ware verschenen, kan niet uit den Christus worden verklaard, maar moet zijn oorsprong en de bron van zijn ontstaan vinden in een Goddelijke ordinantie, die door den Schepper van ons menschelijk geslacht over heel ons geslacht besteld is. Dat de Christus ook op het staatsleven, gelijk het nu eenmaal bestaat, inwerkt, en dat wie den Christus belijdt, ook bij zijn staatkundig beleid zich doòr den Christus laat bezielen, is hiermee allerminst ontkend. Veeleer zal in de derde reeks van onze artikelen hierop breedvoerig gewezen worden. Maar dit alles is enting op den oorspronkelijken stam, en de stam waarop geënt wordt, heeft eigen oorsprong, en kan nooit uit het entsel worden verklaard.

Opmerkelijk is het dan ook, hoe de apostelen, die er steeds op uit waren, om het Koninklijk gezag van den Christus op het hoogst te verheffen, als ze toekomen aan de bespreking van de wereldlijke autoriteit, nooit op den Christus wijzen, maar steeds op God. Vooral wat de apostel Paulus aan de Kerk van Rome dienaangaande uiteenzet, spreekt hier sterk. Hij schrijft: „Alle ziel zij den machten over haar gesteld, onderworpen; want er is geene macht dan van God, en de machten die er zijn, die zijn van God geordineerd. Alzoo dat die zich tegen de macht stelt, de ordinantie Gods wederstaat; en die ze wederstaan, zullen over zich zelven een oordeel halen." Tot driemalen toe wordt alzoo met nadruk de naam van *God* op den voorgrond geplaatst, en in hetgeen volgt wordt nogmaals

dr ewerf de Overheid een „dienaresse *Gods*" genoemd, zonder dat in heel dit verband de naam van den Christus ook maar genoemd wordt. Jezus zelf heeft in zijn getuigenis voor Pilatus evenzoo verklaard, dat Pilatus geen macht over hem hebben zou, indien die macht hem niet van Boven gegeven ware. Jezus zegt niet: indien die macht u niet *van mij,* maar, indien ze u niet *van Boven* gegeven ware. Steeds heeft Jezus zich aan die van God gestelde macht onderworpen. En de groote zonde van het toenmalig Israël, en voor korten tijd ook van de jongeren, was juist, dat zij zich den Messias voorstelden als een *wereldlijke* macht, die Israël tot heerschappij over de volken en Israëls Koning tot een soort Keizer over alle vorsten verheffen zou. Jezus heeft er nooit aanspraak op gemaakt, dat de wereldlijke Davidische Koningsmacht op hem was overgegaan. Nooit heeft hij naar het bewind over Israël de hand uitgestrekt, maar veeleer steeds de feitelijk regeerende Souvereiniteit èn zelf erkend, èn zijn jongeren tot de erkenning ervan verplicht. Zijn afkomst naar het vleesch uit David doelde dus allerminst op de overerving op hem van het wereldlijk gezag, dat eens door David was uitgeoefend. Davids Koningschap is wereldlijk en had geen andere dan nationaal-symbolische beduidenis gehad. Israël was zinbeeld en prototype van het Godsrijk, en David was in hoogeren zin slechts de voorafschaduwing van wat de Christus in het geestelijk Koninkrijk wezen zou. Jezus en zijn apostelen laten daarom de bestaande orde onaangetast en ongestoord voortbestaan. Het is *in die bestaande orde* dat zij optreden. Geen poging gaat van hen uit, om hiervoor een andere orde van zaken in de plaats te brengen, en het is van *de bestaande machten* dat de apostel zegt, dat zij *uit God* zijn. Zoo was het toen, en zoo is het nog. Het bestek voor ons menschelijk leven is in de schepping zelve gegeven, zoowel voor ons lichaam als voor onzen geest, en zoowel voor den enkelen mensch, als voor de menschelijke saamleving. Het is naar de ordinantie van dit bestek, dat nog steeds het menschelijk leven zich voortzet. En alle deze lijnen van dit

oorspronkelijk bestek liggen vóór en alzoo buiten het Verlossingswerk, en mogen deswege niet uit den Christus, maar moeten uit de Wijsheid en Almachtigheid van den Drieëenigen God, aller creaturen Schepper, worden verklaard, en er uit worden afgeleid. Niet het grondbestek der Schepping heeft zich naar het Verlossingswerk, maar het Verlossingswerk heeft zich naar dit grondbestek geschikt. Het is God de Heere, die *beide* verordende: *eerst* het Scheppingswerk naar de door Hem gestelde ordinantie, en *daarna* het Verlossingswerk, deels in de Gemeene gratie, deels in de bijzondere genade, en God de Heere heeft zich bij dit *tweede* werk gericht naar de grondlijnen van het *eerste* werk. Zoo is dan Christus gesteld als Hoofd der gemeente en als Koning van het Godsrijk, *door het besluit Gods*, en het is krachtens een even heilig besluit Gods, dat het gezag van mensch over mensch in het wereldlijk regiment is ingesteld, zoo van de ouders over de kinderen, als van de *overheid* over de volken. Zoowel de Christus als Koning van het Godsrijk, als de vorsten van de Koninkrijken der aarde, regeeren bij de gratie Gods.

XVIII.

De behoudenis der wereld.

> Zoo wie nu het goed der wereld heeft, en ziet zijnen broeder gebrek hebben, en sluit zijn hart toe voor hem, hoe blijft de liefde Gods in hem?
> 1 JOH. 3:17.

IN de aankondiging van den engel Gabriël aan Maria wordt aanstonds het Koningschap van den Christus op den voorgrond geplaatst. Van Johannes den Dooper heet 't in Zacharias' lofzang: „En gij, Kindeken, zult *een profeet* des Allerhoogsten genaamd worden", maar van Jezus betuigt de engel, nog eer hij geboren is: „Deze zal groot zijn, en

zal *de Zone* des Allerhoogsten genaamd worden, en God zal hem den troon zijns vaders Davids geven, en hij zal over het huis Jacobs *Koning* zijn, en zijns Koninkrijk zal geen einde zijn." Ook Jezus zal *profeet* zijn, maar Johannes gaat als *de* profeet voor Jezus uit, en Jezus verschijnt als *Koning*. Jezus zal ook *priester* wezen, maar ook dit priesterschap treedt aanvankelijk terug, en het is zijn *Koninklijke* majesteit en *Koninklijke* roeping, die, als heel zijn leven beheerschend en al het overige in zich opnemend, met uitsluiting van elk ander ambt, door den engel aan Maria wordt aangezegd. Ook de Wijzen uit het Oosten komen naar Jeruzalem met de boodschap, dat er een groot *Koning* in Israël moet geboren zijn, en dat ze zijn ster in het verre Oosten aan het firmament hebben gezien. Straks treedt Johannes de Dooper op, om de komst van het *Koninkrijk* der herten in te leiden en de schare voor te bereiden op de verschijning van den Koning, die in dit rijk den scepter zal zwaaien. Om zijn Koningschap wordt Jezus geoordeeld door het Sanhedrin en gevonnist door Pilatus. Het is zijn *Koninklijke* titel, die hem ten smaad op zijn Kruis wordt gespijkerd. Het is als *Koning*, dat hij opvaart ten hemel en nu gezeten is aan de rechterhand des Vaders. En als in de Openbaringen op Pathmos de uitgang der dingen ons in visioen na visioen getoond wordt, is het altoos weer Jezus, die als de Koning der koningen en als Heer der heeren, rijdend op het witte paard zijner majesteit, zijn vijanden terugslaat en de zake Gods doet triomfeeren. Alzoo de Koning eerst, de Koning van den aanvang tot den einde, de Koning steeds op den voorgrond tredend, en zijn eere als Redder en Zaligmaker eerst uit dit Koningschap voortvloeiend. Niet aanvankelijk enkel redder en medicijnmeester, om eerst als zoodanig tot Koninklijke eere op te klimmen, maar juist dank zij zijn Koningschap in staat, om onze redder en heilaanbrenger te zijn. Niet de Zaligmaker *wordt* Koning, maar de Koning *wordt* Zaligmaker, en kan alleen doordien hij Koning is, onze Zaligmaker zijn. Christus is de *Behouder*. Hij is de Behouder des Lichaams, maar ook de Behouder der wereld. Hij is niet tot de wereld gekomen,

„om de wereld te oordeelen, maar om de wereld te *behouden*". Het oordeel komt ook wel, maar het moet toeven tot de voleinding ingaat. Ware Jezus terstond als Rechter verschenen, zoo zou voor het werk der behoudenis geen plaats geweest zijn. Zijn eerste en zijn tweede komst vallen uit dien hoofde niet enkel naar tijdsorde, maar veel meer nog zelfs naar aard en karakter uiteen. Zijn eerste komst is niet om te oordeelen, maar om te behouden; zijn tweede komst zal zijn, niet om te behouden, maar om te oordeelen. Dit onderscheiden doel van tegenovergesteld karakter bepaalt den eigenaardigen vorm waarin Jezus de eerste maal te Bethlehem verschijnt, en zal eens evenzoo den eigenaardigen vorm bepalen, waarin hij ten oordeel zal komen. Eerst als *Redder*, straks als *Rechter*, maar in alle die gestalten *de Koning*, die zijn roeping vervult en zijn taak voleindt, en die, hetzij als Redder, hetzij als Rechter verschijnend, beide malen de *Behoudenis der wereld* verwezenlijkt. Behoudenis, de eerste maal door wat krank is te genezen en te herstellen, de andere maal door al wat ongeneeslijk krank bleek te zijn, uit te schiften en te verdoen.

Jezus volbrengt dit werk der behoudenis *niet* mechanisch, niet werktuigelijk, niet als een arts die een medicijn ingeeft, en voorts zich verwijdert, en veelmin als een goudsmid, die een kostbaar keurgesteente, dat in het ongereede raakte, herstelde en nu terugzendt aan den eigenaar; neen, dat werk der Behoudenis gaat organisch toe. D.w.z. Jezus gaat zelf in die wereld, die hij behouden zal, in. Hij daalt niet maar op die wereld neder, om haar oppervlakte met zijn voetzool aan te raken, en straks weer op te varen ten hemel. Jezus gaat in het leven zelf van die wereld in, en verkeert op die wereld, en onder de kinderen der menschen, niet als een vreemde hemeling, niet als een engel of gezant van boven, maar als mensch treedt hij onder menschen op. Niet als een nieuw geschapen mensch, die bij ons oude Adamitisch geslacht zich aandient als een mensch op zich zelf, die stichter en stamvader van een nieuw menschengeslacht zal zijn, maar als „des vleesches en des bloeds der kinderen

deelachtig," met het gevallen Adamitisch geslacht eenzelfde bloed in zijn aderen dragend. Om de wereld te behouden laat hij zich in die wereld zóó opnemen, dat hij nu zelf tot die wereld behoort, deel aan haar leven heeft, en van binnen uit zijn macht op haar kan laten inwerken. En hierin juist openbaart zich zijn Koningschap. Onze koningin is koningin van Nederland maar ze is niet koningin van Java of Sumatra. Java en Sumatra zijn wingewesten, die aan haar kroon onderworpen zijn. Maar wij zijn haar volk. Het verleden van onze vaderen is dooreengeweven met het verleden van haar vaderen. Tusschen ons en onze Koningin bestaat levensgemeenschap. Zij onze Koningin en wij haar volk. En zoo ook is het hier. De wereld is niet als wingewest aan Jezus overgegaan en, als hem vreemd, aan zijn macht onderworpen, maar hij is tot ons gekomen, tot ons leven ingegaan, onzer één geworden. Zoo is hij onze Koning en zijn wij zijn volk, en het is als onze Koning in dien engeren en organischen zin, dat hij de wereld zal behouden. Het is één leven, dat hij met ons en wij met hem gemeen hebben, en van dat leven zelf dat óns met hem en hèm met ons gemeen is, gaat de kracht uit, die het gif uitdrijft, het kranke geneest, en van ons het ongeneesijke zal afscheiden, om eenmaal het behouden zijn, en voor eeuwig behouden zijn, der wereld te vieren, als geen smet of rimpel haar meer ontsieren zal, en niets dat onrein of onheilig is, meer in haar zal worden gevonden. Dan eerst zal het Verlossingswerk voltooid en de *behoudenis der wereld voleind zijn*. Niet deze wereld moet weg, om er een andere wereld voor in de plaats te stellen. Deze eigen, deze zelfde wereld moet blijven. Ze moet niet vernietigd, maar *behouden* worden. Vernieuwd, herschapen, 't zij zoo, maar toch altoos in wezen en ordinantie diezelfde wereld, waartoe wij behooren, waarin wij leven, de wereld van alle voorgeslachten, de wereld die God eens schiep en zag dat ze goed was. God laat niet varen 't werk dat zijn hand begon. Van verijdeling van het werk Gods kan geen sprake zijn. Schijnbaar moge alles verloren zijn, maar die schijn zal worden te niet gedaan. Al wat satan en zonde in de wereld inwrongen, om haar te ver-

derven, gaat er eens uit, maar de wereld als wereld blijft. Wat voorbijgaat is „deze *gedaante* van de wereld", niet de wereld in haar wezen. Die blijft als „nieuwe aarde onder den nieuwen hemel", en Gode zal eeuwig de glorie van zijn Scheppingswerk zijn.

Om nu die behoudenis van de wereld tot stand te brengen, heeft Jezus die wereld aangegrepen *bij den mensch*. Die mensch is hier op aarde de kroon der Schepping. De mensch is van deze wereld het heerschende en alles beheerschende creatuur. Er is een onbezielde natuur. Te midden dier onbezielde natuur komt het leven uit van de bezielde schepping in plant en dier. Maar ook hiermee is de schepping nog niet voleind. Het gebouw mist zijn gevel en kroonlijst nog, en de voltooiing wordt eerst bereikt, als de mensch in het paradijs verschijnt om uit Gods hand den scepter over al het geschapene te ontvangen. Zoo zijn alle deelen der schepping op deze wereld ineengevat. De onbezielde natuur dient de bezielde; de plantenwereld voedt het dierenrijk; en dierenrijk zoowel als plantenrijk zijn aan den mensch onderworpen; en eerst deze vier orden saam vormen wat men noemt *het leven der wereld*, en het is dat leven der wereld, dat moest *behouden* worden. Van daar, dat Jezus bij zijn komen tot deze aarde, haar aangrijpt in den mensch. Hij gaat tot ons menschelijk geslacht in, voegt zich in de rij der menschenkinderen, en schuift zich in dit ons menschelijk geslacht in de plaats van Adam. Was Adam de vanzelf aangewezen Koning der menschheid in het paradijs, in zijn plaats wordt Jezus nu Hoofd der menschheid, Koning van ons geslacht. Wij menschen zijn ongelijk; de één verschilt van den ander; er zijn onder ons meerderen en er zijn minderen; van de meerderen gaat heerschappij over de minderen uit; en juist die vanzelf opkomende heerschappij schakelt ons tot één geheel saam. Die werking van mensch op mensch bepaalt zich niet tot den tijd dat we hier op deze aarde leven. Machtige geesten werken na, ook al gingen ze van ons. Juist de

invloed, die van deze machtiger geesten uitgaat, verbindt de geslachten, vormt volken en natiën. En is er nu onder al deze machtige geesten één, die hun allen in macht en geest te boven gaat, en diensvolgens hen door zijn geest beheerscht, nu en in volgende geslachten, dan is die ééne, allesovertreffende geest, aller Koning, de Koning der geesten, de Koning van ons geslacht, de Koning der menschheid in deze wereld, niet in naam en titel alleen, maar feitelijk, werkelijk, omdat hij Koninklijk over allen heerscht, en aller geest aan zijne majesteit onderwerpt. Dat was oorspronkelijk Adam en dat had Adam kunnen blijven, maar hij viel uit, en toen lag alles ontredderd ter neder, juist omdat we toen een rijk *zonder* een Koning waren geworden. Dit duurde tot de komst van Jezus tot deze wereld en den ingang van Jezus in ons menschelijk geslacht. Immers van die ure af had de menschheid, had deze wereld weer een Koning, *haar* Koning, den alle geesten in macht te boven gaanden geest, waarvan vanzelf de heerschappij uitging. Dat merkte de wereld niet, daar vernam men in de Koninklijke residentiën niets van. Israël zelf verstond het niet, en ook de jongeren begrepen er van verre de beteekenis niet van. Maar feitelijk was het zoo. Van het oogenblik af dat Jezus in Maria's maagdelijken schoot ontvangen was, en Jezus als kind des menschen zijn aanzijn begon, behoorde hij tot de menschheid, was hij *in* ons geslacht, en was zijns de geest, die de macht van alle andere geesten in ons geslacht, niet slechts betrekkelijk, maar volstrekt, in kracht te boven ging, en daardoor was hij onze Koning. Hij *werd* het niet eerst na zijn hemelvaart, maar was het van meet af, omdat de sterkte en macht van zijn geest en waarheid terstond potentieel al het andere te bovenging. Eerst na zijn hemelvaart kon dit Koningschap zich in zijn schittering naar buiten openbaren. Aanvankelijk mocht het schuilen, gelijk tot zelfs het spraakvermogen schuilt in het pasgeboren wicht. Maar de Koninklijke meerderheid moest niet nog eerst veroverd worden. Die *was* er van de ure zijner ontvangenis af. Dit is het mysterie van het eeuwige Zoonschap. Het Woord is vleesch

geworden, God is geopenbaard in het vleesch. Er kon alzoo in ons geslacht niets creatuurlijks zijn of komen, dat boven Jezus uitging. Hij was, hij is boven allen, en *zal steeds boven allen zijn*. Vandaar dat zijns vanzelf, en zonder overdracht, de heerschappij en de macht over allen geest der menschen is. Er moge tijdelijk tegenstribbeling, er moge verzet, er moge tegenworsteling zijn, maar de einduitkomst moet en zal zijn heerschappij bezegelen, allen tegenstand breken, en eens moet de ure komen, dat alle knie voor hem zich buigt, en dat alle tong hem belijdt als aller Meester, Heer en Koning.

Maar tusschen Bethlehem en die volzalige einduitkomst ligt een langdurig geschiedkundig verloop, dat nu reeds twintig eeuwen aanhield, en wie weet hoelang nog doorgaan kan. Niet enkel om de behoudenis van *den mensch*, maar om de behoudenis van *de wereld* is het te doen. Ingegaan in ons menschelijk geslacht, moet Jezus alzoo, vandaar uit, ook *die wereld* aan zijn Koninklijke macht onderwerpen. Die wereld staat niet op zichzelf, maar staat in verband met de wereld der geesten, zoo met de heilige engelen Gods, als met de gevallen engelen die satans heirscharen vormen. Als onze Koning moet Jezus deswege ook in die geestenwereld bestellen, wat tot behoudenis van onze wereld noodig is, en hij kan dit, omdat hij tevens is *der engelen Heer*. Te onderscheiden is alzoo: 1°. wat Jezus als Koning doet voor en *in de enkele personen*; 2°. wat hij als Koning doet voor en in *de samenleving van ons geslacht*; 3°. wat hij als Koning doet om het wereldleven *buiten den mensch* aan den mensch te onderwerpen; en 4°. tenslotte hoe hij als Koning strijdt, om de macht van *zonde en satan en dood* te niet te doen. Het eerste: de toebrenging en behoudenis van de enkele personen, grijpt geestelijk het diepst in, omdat hierbij Goddelijke macht den geest in 's menschen ziel rechtstreeks omzet. Bij de enkele uitverkorenen komt het tenslotte aan op persoonlijke wedergeboorte. Bekeering is niet sterk genoeg gesproken. Bekeering

is de persoonlijk-*bewuste* uitwerking van de wedergeboorte; maar de levensomzetting, die objectief in het wonder der wedergeboorte zelve tot stand komt, is een mystiek Goddelijke daad, die elke verklaring tart. Door die wedergeboorte wordt de omgezette persoon reeds, zonder dat hij 't zelf weet, een onderdaan van Koning Jezus, en door het persoonlijk geloof ontstaat het *bewust* verband tusschen die wedergeboorte en de eenmaal volbrachte verzoening. Zoo wordt de onderdaan tevens de *gekochte* door het bloed des Lams, en als zoodanig, naar ziel *en lichaam*, Jezus' onderdaan en eigendom.

Ook met dat lichaam moet hier worden gerekend. Geschiedde er niets meer en niets verders, dan dat de afgescheiden zielen der verkorenen, na het sterven, ten hemel ingingen, zoo zouden er aan het geestenheir om Gods troon andere geesten zijn toegevoegd, maar hetgeen God in den mensch, zoo geheel anders dan in den engel, schiep, zou niet tot zijn recht komen. De hooge beteekenis toch van de wereld der menschen in onderscheiding van de wereld der engelen ligt juist daarin, dat in den mensch het zienlijke en het onzienlijke vereenigd is. In de onbezielde schepping is alleen het zienlijke, in de engelenwereld is alleen het onzienlijke, maar in den mensch zijn beiden dooreen gevlochten. Vandaar dat Jezus, om onze Koning te kunnen zijn, ook het vleesch en het bloed der kinderkens moest aannemen; niet alleen naar de ziel, maar ook naar het lichaam lijden moest; en in het laten vergieten van zijn bloed zijn liefde moest bezegelen. Daarin, dat het Woord *vleesch* is geworden, ligt het uitgangspunt voor de behoudenis van ons geslacht. De opstanding is alleen door de vleeschwording noodzakelijk en mogelijk geworden, en zelfs de hemelvaart is niets anders dan het noodzakelijk gevolg van zijn overwinning op den dood, niet enkel geestelijk, maar ook welterdege van de zijde van het lichaam. Hoe nu veel lieve vromen zich een Koningschap van Jezus denken konden, dat ook nu nog in zijn *verheerlijkt lichaam* triomfeert, en het zich toch niet anders voorstelden, of de afgestorvenen zouden eigenlijk *alleen naar de ziel* blijven voortbestaan, is,

met de Schrift voor oogen, een volkomen raadsel. De vleeschwording eischt opstanding en hemelvaart en de heerschappij van Jezus aan Gods rechterhand in het verheerlijkt *lichaam*. En hieruit volgt weer met noodzakelijkheid, dat de verlosten door het bloed des Lams ook op hun beurt der wederopstanding deelachtig zullen worden, en dat ook hun vernederd lichaam eens door Christus aan zijn verheerlijkt lichaam gelijkvormig wordt gemaakt. En dit nu levert 't bewijs, dat het Koningschap van Christus niet tot het *onzienlijke* beperkt is, maar zich welterdege ook tot het *zienlijke* uitstrekt, en dat uit dien hoofde alle eenzijdig spiritualisme moet worden veroordeeld. Immers ons lichaam is geen vrucht van op zichzelf staande schepping. Heel het werk der Schepping is als één keten, waarvan de enkele schalmen in elkaar zijn geklonken. De mensch is, wat zijn lichaam aangaat, geschapen uit het stof der aarde. Zijn schepping sluit de reeks der afzonderlijke scheppingen af. Wat in plant en dier geschapen werd, moest voorafgaan, om op wat in het lichaam des menschen nog zooveel rijker en zooveel edeler zou worden heen te wijzen. En als we ook nu nog het lichaam des menschen ontleden, of de voeding, instandhouding, verzorging en genezing van dat lichaam wetenschappelijk bespieden, blijkt telkens weer, dat schier alles wat buiten den mensch in het zienlijke bestaat, zeker verband vertoont met hetgeen we in en aan het menschelijk lichaam waarnemen. Zal derhalve Jezus' Koningschap zich uitstrekken over den *geheelen* mensch, en aan den geheelen mensch naar ziel èn lichaam volzalige heerlijkheid waarborgen, dan kunt en moogt ge den Christus op geenerlei wijs van de overige zienlijke schepping isoleeren, maar is het eisch, dat ge in uw belijdenis ook geheel de *zienlijke* wereld in haar samenstel aan het Koningschap van Jezus onderwerpt en er bij inlascht.

En geheel ditzelfde nu geldt evenzoo van de *menschelijke samenleving*. Met die menschelijke samenleving is hier bedoeld niet het gezelschappelijke, maar het rijke, organische leven, dat uit de veelheid der menschen in hun onderling verband opkomt. In de Libysche

woestijn doolden in de 8e eeuw tienduizenden van eenzame kluizenaars rond, die in de afzondering van het menschelijk leven hoogere heiligheid zochten. En, al zullen we ons wel wachten om de bedoeling, die hen daartoe uitdreef, uit de hoogte te veroordeelen, toch behoeft men met deze omdolende eenlingen het rijke menschelijk leven aan den Nijl slechts te vergelijken, om aanstonds te voelen, hoe de menschelijke samenstelling iets heel anders, iets veel rijkers, iets veel verheveners is, dan het leven van vele enkelingen, elk op zich zelf. Al datgene nu wat in zulk een menschelijke samenleving, in gezin en maatschappij, in landbouw, nijverheid en handel, in wetenschap en kunst, in zedelijke ontplooiing en bovenal in godsdienstige verheffing uitkomt, is bij wijze van kiem door God zelf in onze menschenwereld gelegd. Hij schiep niet maar den enkelen mensch, maar een *wereld* van menschen, en in die wereld van menschen schittert zijn veelvuldige wijsheid. En nu is het wel zoo, dat de zonde ook deze saamleving aangetast en haar leven vergiftigd en bedorven heeft, maar hierom geeft God den schat niet prijs, dien Hij in die menschenwereld inschiep. Veeleer moet die menschenwereld onder zijn Verlossingsbestel van het onreine, onheilige en satanische gezuiverd, en daarna tot hooger en rijker ontplooiing worden opgevoerd, om eerst in het eind der eeuwen op de nieuwe aarde en onder den nieuwen hemel den vollen rijkdom van de menschelijke saamleving in ongedempte heerlijkheid te doen schitteren. Maar is dit zoo, dan kan de menschenwereld in haar organische ontplooiing ook niet buiten Jezus' Koningschap liggen. Dan moet Jezus' Koningschap zich niet alleen tot onze ziel en ons lichaam, maar ook tot onze *saamleving* als menschenwereld uitstrekken. En eerst zóó opgevat, komt de uitspraak der Schrift, dat God zijn Zoon gegeven heeft om *de wereld* te behouden, tot haar recht. Elke poging, om hier onder *wereld* alleen de zielen der verkorenen te verstaan, miskent de diepere opvatting van het Verlossingswerk, dat in de Schrift steeds op den voorgrond treedt, als *heel* onze menschelijke existentie omvattend, naar ziel, lichaam èn saamleving.

Doch ook hiermee is nog allerminst de uiterste grens van Jezus' Koninkrijk bereikt. Onze menschenwereld is niet beperkt tot deze aarde, gelijk wij die kennen. Tot die menschenwereld behoort ook de schare der martelaren en verlosten, die nu reeds jubelen voor den Troon, en deze onze menschenwereld staat èn hier op aarde èn daarboven in contact met *de geestenwereld*. Gelijk onze menschenwereld door onze lichamelijke existentie in verband staat met geheel de zienlijke schepping, zoo ook staan we als geestelijke wezens in contact met de onzienlijke wereld der geesten, zoo heilige als onheilige. Het zou uit dien hoofde niet baten, of onze Koning ons al naar *de ziel* vrijmaakte, en in het rijk der heerlijkheid op de nieuwe aarde onze menschelijke *saamleving* tot haar volkomen ontplooiing bracht, indien hij niet ook als onze Koning zijn macht deed gelden in die wereld der geesten. Zijne moet een macht zijn, om wat in die geestenwereld het op ons verderf toelegt, te weerstaan, te breken en te vernietigen, en evenzoo om wat in die geestenwereld ons genegen is, in zijn dienst te stellen, en tot de behoudenis van de wereld der menschen te doen medewerken.

Zoo eerst verkrijgt het Koningschap van Christus zijn *vollen* omvang. Het is een Koningschap voor de ziel, een Koningschap voor ons lichaam, en in verband hiermee voor de geheel de zienlijke schepping. In de derde plaats een Koningschap, dat indringt in geheel onze menschelijke saamleving, op elk gebied en in elke bestaanswijs. En in de vierde plaats is het een Koningschap, dat heerscht in de geestenwereld, om eerst daardoor in voller en rijker zin onze wereld te behouden. De uiteenzetting hiervan zal ons later bezighouden, tevens ons wijzend op de verplichtingen, die hieruit voor ons voortvloeien. Maar vooraf moet nog op het tweetal onderscheiden perioden gewezen worden, waarin dit Koningschap van Christus zijn macht openbaart: de periode van het geleidelijk proces waarin we nu verkeeren, en de slotperiode die, heel anders, met overmacht, het groot geding voleinden zal.

XIX.

Voorbereiding, stichting, doorwerking en voleinding.

> Hem zeg ik, wiens toekomst is naar de werking des satans, in alle kracht en teekenen en wonderen der leugen.
> 2 THESS. 2:9.

HET Koningschap van Christus zet in bij den *mensch*. Bij den mensch niet alleen naar de ziel, maar evenzoo naar het *lichaam*. Door dit laatste dringt het ook in de wereld der *zienlijke* dingen. Wijl voorts de mensch geen atoom, maar lid van het menschelijk geslacht is, vestigt zich de Koninklijke heerschappij niet maar in het hart van den enkele, maar ook in aller *saamleving*. En overmits ons geslacht den invloed ondergaat van de wereld der geesten, zoo ten kwade als ten goede, moet Christus als onze Koning ook die geestenwereld beheerschen. Eerst nu in dien omvang genomen, is het Koningschap van Christus in staat „*de wereld te behouden*", en hiermee de zending van den Christus tot onze aarde aan haar doel te doen beantwoorden. Maar, zoo merkte het slot van ons vorig artikel op, is hiermee de omvang bepaald van het terrein, waarover zich het Koningschap uitstrekt, er moet bij dat Koningschap niet minder gelet op het onderscheid van zijn werking in de verschillende perioden die het doorloopt. Deze onderscheiden tijdperken zijn vier in aantal. Er is voor dit Koninkrijk een periode van *voorbereiding*, die in het paradijs begint en doorloopt tot aan Johannes den Dooper. Er is in de tweede plaats een periode van zijn *stichting*, beginnende bij Bethlehem en eindigende op den Olijfberg bij de hemelvaart. Dan is er de derde periode, de periode van *doorwerking* in het verloop der wereldhistorie. En eindelijk komt er straks nog een vierde periode van weer geheel ander karakter, de periode van *voleinding*, die beginnen zal met hetgeen *Jezus' wederkomst* op de wolken zal inleiden, en

die haar besluit zal vinden in het overgeven van het Koninkrijk aan den Vader.

Dat deze vier perioden metterdaad een geheel onderscheiden karakter dragen springt in het oog, en het is telkens de persoon van den Christus, die het onderscheid scherp doet insnijden. In de eerste periode is de Christus nog niet op aarde. In de tweede komt hij op aarde. In de derde is hij weer van deze aarde weg. En in de vierde komt hij weer tot deze aarde terug. Feitelijk is in alle deze vier perioden het Koningschap één, maar de werking ervan verschilt, naar gelang van de verhouding, waarin de Koning tot zijn rijk staat. In de eerste periode, laat ons zeggen mogen, onder de bedeeling van het Oude Testament, kondigt de Koning ons zijn komst aan, doet die voorgevoelen, en laat er alles op voorbereiden. In de tweede periode verschijnt hij en toont een oogenblik zijn mogendheid, om die straks weer in zijn dood te doen ondergaan, maar ze even beslissend in zijn opstanding te doen zegevieren. Is hiermee de stichting van zijn Koninkrijk voorloopig voleind, dan trekt hij zich weder terug waar hij van te voren was, en regeert nu zijn Koninkrijk uit den hooge. Dit duurt dan tot de worsteling tusschen Christus en den wederpartijder geheel zal zijn uitgestreden, en het zuurdeesem de drie maten meels zal doorzuurd hebben. En zal dat punt eenmaal bereikt en hiermee de oogst der aarde gerijpt zijn, dan komt de Koning weder, om elken tegenstand „te verdoen door den geest zijns monds", en alsnu in vollen luister het Koningschap te doen doorbreken, dat in zijn voleinding aan den Vader zal worden overgegeven. De twee eerste perioden liggen lang achter ons; in de derde periode leven we thans; de vierde of slotperiode toeft nog, en blijft de verwachting van al wie bij Geloof en Liefde ook aan de Christelijke Hope vasthoudt.

De periode der *voorbereiding* wekt de behoefte aan het Koningschap van Christus, beeldt het af in 't zinbeeldige, geeft er historisch in Israël niet slechts een vorm aan, maar tegelijk ook een punt van aansluiting in den persoon en het huis van David, en schept een

kring, die er op toegerust is, om den Koning te kunnen ontvangen. De eerste schikking voor dat werk der Voorbereiding gaat reeds van het paradijs uit, in Noachs dagen zet ze zich voort, door Abrams roeping begint ze actief te worden en, weer splitsend en schiftend, wordt de tegenstelling, die bij Kaïn en Abel reeds begon, tot in Jacob en Ezau voortgezet, om ten slotte zich in Juda's stam en in het huis van Israël vast te zetten. Altoos schifting en splitsing, om te doen uitkomen, dat wel ons menschelijk geslacht zich aan Gods gezag onttrekt, maar dat de Heere in zijn souvereine beschikking telkens opnieuw op een deel van dat geslacht de hand legt, dat deel in zijn Verbond opneemt, in dat Verbond geslacht na geslacht aan zijn majesteit onderwerpt, en zoo de opkomst van een rijk der hemelen tegenover het rijk der wereld steeds meer doet naderen. In Israëls nationaal bestaan neemt deze voorbereiding dan tevens zijn *zinbeeldigen* vorm aan. Niet alleen in zijn zinbeeldigen tempeldienst, maar evenzoo in het zinbeeldig volksbestaan zelf, want dit nationale bestaan van Israël *is* het Koninkrijk van den Christus niet, maar beeldt het slechts af en toont het in zinlijken vorm. Profetisch komt de gedachte, dat wat komt een Koninkrijk zal zijn, er door in de geesten op. Om te doen uitkomen, dat het Davidisch Koningschap en het Israëlitisch volksbestaan niet het reëele, maar slechts het zinbeeldige was, sterft David, gaat zijn erfelijk koningschap te niet, en moet zijn volk in ballingschap zijn erve verlaten. Al het feitelijke, al het reëele wordt weggenomen. Wat overblijft is alleen de idee, de profetie, de geestelijke vorm. En die idee, die profetie, die geestelijke vorm, roept dan ten slotte om vervulling en verwezenlijking, en het is die vervulling en verwezenlijking die komt, als het heilig Kindeke te Bethlehem geboren wordt. Een Kindeke, dat alleen komen kon op een erve, bij een volk en in een geestelijke omgeving, als in het toenmalig Israël, als vrucht der historie, zich aanbood. Wie geen oog had om het geestelijke te zien, zag toen terug op de lijn van David, Salomo en Rehabeam, en wie geen geestelijk oor had om te hooren, poogde Israël's aloud bestaan

terug te roepen en Israël's triomf over de volkeren als ideaal te kiezen. Maar ook, wie ooren had om te hooren wat de Geest sprak, liet de schelp los om de parel te grijpen, en ging uit Israëls zinbeeldig nationaal bestaan in de volle geestelijke realiteit van het Koninkrijk der hemelen over. Die voorbereiding nu is niet buiten den Christus om tot stand gekomen. Zelf is de van God over Sion gezalfde Koning in dat alles doende geweest. Zoo als het in Jesaja 63 heet: „In al hun benauwdheid was Hij benauwd, en de Engel zijns aangezichts heeft hen behouden. Door zijn liefde en door zijn genade heeft hij hen verlost, en Hij nam hen op, en Hij droeg hen al de dagen van ouds. Alzoo is Hij hun geworden tot een Heiland."

Met de voleinding der Voorbereiding treedt dan de tweede periode in, de periode der *Stichting* van het Koninkrijk van Christus, als de beloofde des Vaders in Bethlehem uit Maria geboren wordt. In Johannes den Dooper trekt vlak voor zijn komst nog eens helderder dan ooit de profetie van voorbereiding zich saam, en Jezus spreekt het zelf uit, dat nu de profetische periode een einde neemt, en dat het Koninkrijk der hemelen zelf alsnu ingaat. En in de korte jaren dat de Koning van het Godsrijk op aarde vertoefde, heeft hij op elk terrein van het menschelijk leven de majesteit van dit zijn Koninkrijk geopenbaard. Reeds in de periode der voorbereiding had zich geheel de omvang van zijn Koninkrijk afgeschaduwd. Persoonlijk werden de uitverkorenen ten leven verwekt. Of wie kan de psalmen genieten zonder te gevoelen, dat het een verloste ziel is, die erin worstelt om het heil te grijpen? Maar ook buiten het geestelijk en onzienlijk terrein had de macht des Heeren ingegrepen in de orde der zienlijke dingen. Het wonder was voor Israël middel ter verlossing van de Roode Zee af, en steeds heeft dit wonder ingegrepen in de wereld der zienlijke dingen, en aldoor Israël op zijn pelgrimstocht door den loop der historie verzeld. De macht van den Koning, zoo over de stoffelijke

wereld als over de natuur, moest reeds in de periode der Voorbereiding getoond worden, en getoond niet enkel als machtsopenbaring, tegelijk als middel ter verlossing. De wonderen van het Oude Verbond zijn schier alle verlossende werkingen. Maar hierbij bleef het niet. Ook op de saamleving der menschen moest de van God gezalfde Koning reeds in de periode der Voorbereiding zijn stempel afdrukken, en het is in het patriarchale saamleven eerst, en daarna in het nationaal bestaan van Israël, dat de van God gezalfde Koning practisch zijn invloed en inwerking op het saamleven der menschen tot uitdrukking brengt. En wat eindelijk het vierde terrein aangaat, het terrein waarop de Koning zijn strijd met de onheilige machten voert, zoo vond deze strijd zich afgebeeld in de worsteling van Israël met de volken. Die volken werden beheerscht door den geest van het demonische, uitkomende in hun afgoderij, guichelarij en duivelskunstenarij. En al is nu Israël in zijn kleinheid als niets, vergeleken bij de machtige rijken van Egypte, Assyrië, Babylon en Perzië, toch wordt dat kleine Israël, zoo lang het aan God vasthoudt, met eere in zijn onafhankelijkheid gehandhaafd, en zelf schijnt 't onder Salomo, alsof Israël reeds heerscht over de demonische macht der volkeren.

Maar ditzelfde nu breekt nog veel klaarder door, als eindelijk in de tweede periode, in die der *Stichting*, de Koning zelf geboren wordt, en het Koninkrijk der hemelen ingaat. Ook hier actie op de vier terreinen: 1°. in de ziel, 2°. het lichaam en in de zienlijke dingen, 3°. in de saamleving der menschen en 4°. in den strijd met de demonische machten. In de drie jaren van zijn omwandeling op aarde heeft de Koning van het Godsrijk op elk van deze vier terreinen zijn Koninklijke majesteit doen uitschitteren. Hij roept zijn jongeren en ze geven zich aan hem over. Hij leert de schare en boeit ze door zijn woord, en straks kan de apostel getuigen: „We hebben zijn heerlijkheid aanschouwd als van den eengeborene van den Vader." Breed is de kring niet, die zich aan hem aansluit, maar die zich aan hem aansluiten zijn ten leven geroepenen,

en zullen straks zijn getuigen in heel de wereld zijn, eerst door het woord dat ze spreken, en nu nog door het woord dat ze te boek stelden en als erfstuk, als geestelijk erfstuk, ons achterlieten. Maar tot de geestelijke werking op *de ziel* bepaalt Jezus zich niet, hij trekt zich ook het *lichaam* aan. Zijn er kranken, hij geneest ze. Aan de blinden geeft hij het gezicht weder. De geraakte neemt op zijn machtwoord zijn beddeke op en wandelt. Soms zelf schijnt het, of de genezing van wat het lichaam deert grooter plaats in zijn werkkring inneemt, dan de toebrenging der zielen. En ten slotte openbaart hij zijn hoogste macht over het lichaam, door wie gestorven was, ten leven terug te roepen, en in het eind zelf, nadat hij stierf, uit de dooden weer op te staan, en zich in een verheerlijkt lichaam aan de zijnen te openbaren. Van het lichaam breidt de Koninklijke macht van den Christus zich dan voorts uit over al het zienlijke in de natuur. Het plantenrijk beheerscht hij op de bruiloft te Kana, in de vermenigvuldiging der brooden, in het vervloeken van den vijgenboom; en evenzoo toont hij zijn macht over het dierenrijk, in de wilde dieren, die om hem heen sluipen in de woestijn, en in de wondere vischvangst. Ja, zelfs de elementaire kracht der natuur weet hij aan zijn macht te onderwerpen, en als 't stormt op het meer van Gennesareth, bedwingt hij den storm, die opstak, door zijn machtwoord. De menschelijke *samenleving* als zoodanig zet de Koning bij zijn komst tot deze aarde niet om. Hij doet niet, wat de anabaptisten van alle tijden gewild hebben, een nieuwe orde van zaken voor het maatschappelijk leven instellen. De verhoudingen in het gezin, de verhoudingen tusschen patroon en werkman, de verhoudingen tusschen volk en overheid tast hij niet aan, eert ze, en laat ze voortbestaan. Maar wel poogt Jezus in al deze verhoudingen een heiliger geest te doen werken. Hij gaat de verslaafdheid aan het zinlijke en aan het zienlijke goed te keer. Hij heiligt het huwelijk in edeler vorm. Hij verheft de positie van de in het Oosten altoos gedrukte vrouw. De kinderen trekt hij naar den voorgrond. Over de armen ontfermt hij zich, spijzigend vijfduizend.

Hij stelt geheel het leven onder de hoogheid der religie, en wijst in alles op het hoog en heilig ideaal, dat in de wet van zijn God spreekt, in de macht der liefde dit ideaal saamtrekkend. Zoo laat hij staan, wat uit de ordonnantie van het leven was opgekomen, maar stort er een anderen geest in uit, om door dien heiliger geest Koninklijk ook in de saamleving te heerschen; en aanstonds ziet ge het dan ook, als er zich Christelijke kringen beginnen te vormen, dat ze een ander maatschappelijk beeld vertoonen dan wat dusver bestond. En even Koninklijk treedt Jezus ten vierde op wat de verhouding tot de *geestenwereld* betreft. Gods heilige engelen luiden zijn komst in, en treden herhaaldelijk in zijn korte aardsche leven op. Op die engelen wijst hij in het Onze Vader. Hij spelt de blijdschap van de engelenwereld, zoo dikwijls er een uit de zondaars overgaat in het Koninkrijk der hemelen. Hij zegt, dat de engelen, die ons ten dienste worden uitgezonden, staan voor het aangezicht des Vaders. En daarentegen bindt hij van meet af den strijd met de onheilige geesten aan. Den overste der wereld werpt hij terug in de woestijn bij de eerste Verzoeking. Hij werpt de demonen uit de bezetenen. En hij treedt openlijk tegen de adderengebroedsel op, evenals Johannes de Dooper het vóór hem deed, om de macht te breken waarmee satan in tal van personen en kringen, ook zonder dat van bezetenheid sprake kon zijn, de geesten gevangen hield. De worsteling met de demonische machten bracht hij zelfs op zijn apostelen over. Ook hun roeping was het om het demonische rijk afbreuk te doen; en duivelen uit te werpen was reeds bij hun eerste uitzending onder Israël een vast stuk van hun taak. En dat zelfs met het heengaan van zijn apostelen die strijd nog niet volstreden zou zijn, bleek het duidelijkst uit de dagelijksche bede van het: „Verlos ons van den Booze," die Jezus voor alle eeuwen aan zijn discipelen en verlosten op de lippen heeft gelegd.

Resultaat is derhalve, dat zoowel in de *voorbereiding* van het Koninkrijk van den Christus onder Israël, als bij de *stichting* van dit Koninkrijk in de periode, die tusschen Bethlehem en de hemel-

vaart ligt, de handeling beidemalen op *vierderlei* erf plaats greep: geestelijk in de ziel; lichamelijk in de stoffelijke wereld; sociaal in de saamleving; en anti-demonisch in de geestenwereld. En wat nog meer zegt, dat de handeling op elk van deze vier terreinen gedurig door een rechtstreeksch ingrijpen van een bovennatuurlijke macht tot stand kwam. Heel de handeling is als dooraderd met het wonder. Konden we nu de derde periode, die der *doorwerking*, waarin wij thans verkeeren, overspringen, om aanstonds bij de vierde of laatste periode, die der *voleinding*, uit te komen, zoo zouden we ook hierbij hetzelfde karakter van Jezus' Koninklijke handeling terug vinden. Met het oog vooral op de Openbaring van Johannes zullen we dit breedvoeriger toelichten. Maar zooveel kan toch nu reeds gezegd, dat ook in de periode der voleinding de handeling van den Christus een deels geestelijk, deels stoffelijk, deels sociaal, deels anti-demonisch karakter zal dragen, en dat ook dan de handeling veelal bovennatuurlijk van aard zal zijn. De voorstelling, alsof de handeling van Jezus in zijn Koninkrijk uitsluitend *geestelijk* van aard zou zijn en blijven, blijkt dan ook, hoe dieper men in het onderwep indringt, steeds meer onhoudbaar. Veeleer moet vastgesteld, dat de handeling van den Koning in het Godsrijk een overwegend bovennatuurlijk karakter draagt; dat het wonder er onafscheidelijk van is; en dat zoowel het lichaam als de ziel, en even goed de krachten der geestenwereld als de krachten der natuur, door die bovennatuurlijke handeling beheerscht worden. Wat we het wonder noemen, komt er niet bij maar staat er in op den voorgrond. Iets wat geldt op elk der vier terreinen, althans zoo lang er sprake is van de beide eerste en van de laatste of vierde periode. Bij de voorbereiding, de stichting en de voleinding van het Koninkrijk, geeft het wonder den toon aan, en komt in hoofdzaak al wat zich in den loop der historie vertoont vooral door het wonder alleen tot stand. Van de derde periode, die der *doorwerking*, is daarentegen dit het eigenaardige, dat in deze periode het wonder steeds meer schuilen

gaat, en een natuurlijke ontwikkeling het bovennatuurlijke ingrijpen grootendeels vervangt.

Niet alsof de bovennatuurlijke inwerking daarom geheel uitviel. Op geestelijk gebied houdt ze veeleer aldoor stand. Alle wedergeboorte komt op bovennatuurlijke wijze aan de ziel toe, en zonder wedergeboorte gaat niemand ten leven in. Wie niet wedergeboren is uit water en geest, kan het Koninkrijk Gods zelfs niet zien. En vraagt ge aan Jezus, hoe, van waar, op wat wijs de wedergeboorte aan onze ziel toekomt, dan luidt het antwoord, dat het er mee is als met den windstoot in het zeil. Ge hoort het geluid van den wind, maar ge weet niet van waar hij komt, noch waar zijn drijven heenen gaat. Evenmin zouden we durven ontkennen, dat er ook op lichamelijk gebied nog steeds nu en dan wonderen plaats grijpen. Veel moge bij wat men in dien zin wonderen noemt, verklaarbaar zijn uit een werking die subjectief uit het geloof op het zenuwgestel inwerkt, maar ook dan zelfs moet het geloof, om deze uitwerking te erlangen, bovennatuurlijk door bijzondere genade gesterkt zijn. En bovendien, er zijn genezingen tot stand gekomen, die zelfs deze verklaring niet toelaten. De vraag, die voor het karakter van Jezus' Koningschap in deze derde periode beslist, is intusschen niet, of er hier of daar, nu of dan, niet wel ook eens een wonderdadige genezing of uitredding in de historie viel op te teekenen, maar, heel anders, of de bovennatuurlijke machtsopenbaring van den Christus nu nog, even als in de eerste en tweede periode, zet en regel is: of het wonder ook in deze derde periode de gewone machtsdaad is, waardoor Jezus zijn Koninklijke majesteit aandient, doorzet en handhaaft; en of men dientengevolge zeggen moet, dat, evenals in het Oude en in het Nieuwe Testament, ook deze laatste achttien eeuwen de historie van het Christendom één doorloopend verhaal van wonderen is geweest, en ook nu nog in hoofdzaak één machtige, indrukwekkende openbaring van wondere, bovennatuurlijke werking gebleven is. En stelt men zóó de vraag, naar de eenig juiste wijze, waarop ze gesteld mag worden, dan kan over het antwoord geen

oogenblik twijfel rijzen, en staat het vast, dat in de periode der *doorwerking*, op stoffelijk en demonisch gebied, de bovennatuurlijke ingrijping bijna geheel terug treedt, en de historie van het Godsrijk steeds meer het karakter aanneemt van een doorzuring van de drie maten meels, door het zuurdeesem dat in het meel gelegd was.

Het karakter van de actie in de derde periode is op het vierderlei erf, waarop die actie ook nu nog steeds uitgaat, kortelijk aldus te omschrijven. Op het terrein van het leven *der ziel* blijft die actie, vóór als na, bovennatuurlijk van aard, in aanvang bij de wedergeboorte en voorts in de genadeleiding. Wel wordt het geestelijk leven meer dan voorheen door de Verbondsgenade in de geslachten en zoo ook door den dienst der Kerk en door het geestelijk saamleven gedragen, maar ook zoo blijft toch alle geestelijk leven, in opkomst en voortgang, vrucht van de werking van den Heiligen Geest; en immers de heilige Geest werkt in het genadeleven steeds bovennatuurlijk. Nog steeds houdt hierin het rechtstreeksch regiment van onzen Koning stand, en onze Koning voert dat regiment over de geesten door den Heiligen Geest. Wat in de tweede plaats de werking op *het lichaam*, en op geheel de daarachter liggende *natuur* betreft, heeft de Christelijke actie, door in het maatschappelijk leven van kunst en wetenschap in te dringen, de middelen ontdekt en opgespoord, om allerlei ziekten te genezen, en allerlei natuurkrachten aan zich dienstbaar te maken, en dit op zoo breede schaal zelfs, dat ze in omvang het profijt der vroegere supranatureele actie verre te boven gaat. Een feit, dat terstond in het oog springt, zoo men èn de middelen ter genezing, èn de middelen om de natuur te beheerschen, die ons in het Christelijk Europa thans ten dienste staan, vergelijkt met den vroegeren toestand, eer het Christendom de wereld inging, of ook met den toestand, die in de heidensche streken van Azië en Afrika nog steeds stand houdt. Wat voorts het *derde* erf, dat van ons menschelijk saamleven, betreft, houdt nog steeds de regel aan, dat het Christendom *de bestaande orde* van zaken niet omver werpt, maar die door zijn geestesmacht tot veel hooger peil

opheft en veredelt. En wat ten slotte aangaat de anti-demonische werking van Jezus' Koningschap, zoo is in Christenlanden de inwerking van satan nog wel steeds doorgaande, maar is ze toch als heerschende macht ten eenenmale gebroken. Op zedelijk gebied gaat ze nog altoos door, en klimt zelfs, hierin gestadig door de zedelijke macht van het Christendom te keer gegaan. Maar als geestelijke macht is het demonische in geen enkel Christenland meer, wat het eertijds ook in Europa was, en in het heidensche and nog veelszins is gebleven.

XX.

De wederkomst des Konings.

> En ik zag in de rechterhand Desgenen, die op den troon zat, een boek, geschreven van binnen en van buiten, verzegeld met zeven zegelen.
> OPENBARING 5:1.

CHRISTUS, onze Koning, heeft in Israël, diep met de wortelen tot in het paradijs, zijn Koningschap *voorbereid*. Hij heeft 't, door zijn vleeschwording in Israël, vóór nu twintig eeuwen, *gesticht*. Hij doet zijn Koninkrijk nu reeds eeuwen lang geleidelijk in het leven der menschheid *doorwerken*. Maar eens zal ook die derde periode der geleidelijke doorwerking een einde nemen, en zal de laatste periode, die der *voleinding*, ingaan, zich samentrekkende om het groote feit van zijn *wederkomst*. Deze stellige openbaring en aankondiging in de Heilige Schrift mag niet beneveld, omfloersd of vergeestelijkt worden. Het moet voor ons vaststaan en duidelijk worden uitgesproken, dat de periode der geleidelijke doorwerking, waarin we thans verkeeren, eens een einde zal nemen, en zal overgaan in de laatste periode van een bovennatuurlijke machtsopenbaring, die heel deze wereld, ja met deze

wereld het gansch heelal, omvatten zal. De weg der geleidelijkheid kan den eindtriomf niet brengen. Ze loopt op mislukking uit. En als klaar en duidelijk in het historisch verloop zal gebleken zijn, dat de natuurlijke, geleidelijke ontwikkeling niet tot het einddoel voert, noch voeren kan, dan, maar ook dan eerst, zal onze Koning op geheel bovennatuurlijke wijze ingrijpen, om allen tegenstand te niet te doen, en de volle heerlijkheid van zijn Koninkrijk te doen doorbreken. Vooraf moet het zijn uitgemaakt en bewezen, dat de geleidelijke ontwikkeling niet tot zijn triomf leiden kon. Er moet van achteren niet kunnen gezegd worden: „Had het God maar beliefd, de menschheid aan haar eigen, natuurlijke ontwikkeling over te laten, dan zou alles vanzelf terecht zijn gekomen." Neen, het moet in de feiten der historie blijken, dat de menschheid in zich zelf hiertoe onmachtig is. Haar moet daarom tijd worden gelaten. De tijd om al den zegen van het Christendom geleidelijk in zich op te nemen. De tijd, om op alle manier en op allerlei wijs te beproeven, of zij niet zelve zich, met behulp van het Evangelie, redden kan. En eerst als na afloop van dien ruimschoots toegemeten tijd zal gebleken zijn, dat de menschheid hierin niet slaagt, omdat de wortel zelf van haar leven vergiftigd is, en bij elke nieuwe ontwikkeling de demonische macht nieuwe wegen en middelen vindt, om in haar aderenweefsel in te dringen, en haar innerlijk te verderven, dan eerst zal de Christus deze periode van geleidelijke ontwikkeling, doorzuring en doorwerking, plotseling afbreken, en met zijn volle Koninklijke macht ingrijpen, nu niet meer om te *behouden*, maar om te *oordeelen*, en met bovennatuurlijke macht de voleinding van zijn Koninkrijk door te zetten.

De leidende gedachte hierbij is deze. De menschheid is als één geheel, en dus gerepresenteerd in een natuurlijk hoofd, d.i. in Adam, geschapen. De zonde breekt die organische eenheid. Na den val heeft de menschheid geen hoofd, geen Koning meer, vervalt daardoor in steeds voortgaande verbrokkeling en ontbinding, en nu moet van tweeën één gebeuren. *Of* de menschheid gaat steeds verder tot

ontbinding over, en verliest ten slotte alle beteekenis als eenheid. *Oftewel,* de menschheid moet een nieuw hoofd erlangen, en God moet haar een Koning geven. Dit laatste is geschied. In Christus ontvangt de menschheid een Koning terug, maar nu in den tweeden Adam veel heerlijker, dan dit in den eersten Adam het geval was. Uit den val komt niet hetzelfde voort, wat er zonder den val uit geworden zou zijn, maar iets veel heerlijkers. Iets wat Augustinus spreken deed van de *Felix culpa*, den geluk aanbrengenden val. Dit schenken aan de menschheid van een zoo heerlijken Koning, is nu aldus in zijn werk gegaan, dat eerst het hooge leven der menschheid zich in het nationale bestaan van één enkel, uitverkoren volk saamtrekt. Dit is in Israël geschied. In dit verkoren volk komt nu allengs de idee van een *heilig* Koningschap op. Niet reëel, want alles in Israël is schaduwachtig en zinbeeldig. Maar de idee schiet toch wortel. Een Zoon des menschen, niet uit de menschheid, maar in haar ingedragen, als geestelijk hoofd, wordt het volksideaal; reeds bij Daniël is de formule van den Zoon des menschen zich vastzettend. Ten slotte verschijnt die Koning in Israël. Maar nu breekt ook het zinbeeldige en schaduwachtige der realiteit door. Gelijk we het in een vorig artikel uitdrukten, de schelp splijt en de parel komt er uit te voorschijn. Daarmee valt Israël als natie. Voor het *vleeschelijk* Israël uit Abraham treedt het *geestelijk* Israël der wedergeborenen in de plaats. Van dat Israël is Christus de reëele Koning. Hij is het die zijn volk schept, en zijn volk in één Lichaam met zich zelf als het Hoofd verbindt. Dit geestelijk Israël vormt zich uit alle geslachten, natiën, tongen en talen. Zoo komt er een scheiding in het leven der menschheid tot stand. Aan de ééne zijde staat dàt deel der menschheid, dat werkelijk uit Christus als zijn Koning leeft, door hem geregeerd en beschermd wordt, en aan de andere zijde dat andere deel, dat weigert zich aan hem als zijn Koning te onderwerpen. En of nu al de aanhangers van den Christus en de onderdanen van den Koning in aantal toenemen, en van de duizenden tot de millioenen uitdijen, de tegenstelling valt niet weg.

Een deel der menschheid volhardt in haar verwerping van den Koning. Dit *is* nu zoo, en zal zoo *blijven* tot den einde toe. In dit weerbarstig deel der menschheid nu zet zich de macht van het demonische vast. Het is nogmaals de Verzoeker, die Overste der wereld wil zijn, en *zijn* Koninkrijk tegen dat van den Christus overstelt en poogt te handhaven, ja het Koninkrijk van den Christus weer poogt te niet te doen. En hieraan nu zal onze Koning door zijn Wederkomst een einde maken. Hij zal de *geschiedenis* der menschheid door zijn Wederkomst afbreken en een einde doen nemen. Hij zal de macht van het demonische voor goed teniet doen en verpletteren. En hij zal als rechter zitten om te oordeelen de levenden en de dooden, in Zijn rijk verzamelend geheel het menschelijk geslacht, voor zoover zijn Koningschap daarin zal zijn doorgedrongen, en afwerpend van den stam van ons geslacht al die enkele takken en bladeren en verdorde bloesems, die tot den einde toe in de verwerping van zijn Koningschap zullen hebben volhard. Zoo zal er ten slotte niets overblijven dan het Koninkrijk van Christus. Al wat nog het menschelijk geslacht zal vormen, zal hem onderdanig zijn. En alsdan zal het Rijk der heerlijkheid ingaan. Een rijk dat daarom het rijk der heerlijkheid zal zijn, omdat heel de natuur en heel de geestenwereld, met heel ons geheiligd geslacht in de eenheid van leven en heerschappij, die onze Koning tot stand bracht, alsdan in volkomen harmonie zal zijn opgenomen.

Die eindgebeurtenis nu, die met de *Wederkomst* van Jezus zal intreden, die door het *laatste oordeel* tot beslissing zal komen, en die de *voleinding* van Jezus' Koninkrijk en het Rijk der heerlijkheid brengen zal, kondigt de Heilige Schrift ons in de visioenen aan, die op Pathmos aan Johannes ten deel vielen. We kunnen daarom tot geen heldere voorstelling van het Koningschap van den Christus komen, tenzij we vooraf op deze visioenen de aandacht vestigen; en stellig is het een leemte in de gedachtenwereld der geloovigen,

dat ze uit deze Openbaringen van Johannes zoo weinig den troost en den levensmoed weten in te drinken, dien de Schrift er hun in aanbiedt. Maar al is het met name in de Openbaringen van Johannes, dat deze laatste periode der Voleinding ons in beeld is gebracht, toch wordt die eindgebeurtenis ons even beslist in de profetie, in het Evangelie en in de brieven der apostelen aangekondigd. Op een voleinding der dingen door geleidelijke geestelijke ontwikkeling wordt nergens in de Schrift uitzicht gegeven. De doorgaande onderwijzing der Schrift is steeds, dat de gang der historie eens zal worden afgebroken, afgebroken voor goed, en dat alsdan door een bovennatuurlijk ingrijpen, dat zoowel de geheele onzienlijke als de geheele zienlijke wereld omvatten zal, de verwezenlijking van het hooge, heilige ideaal staat te komen. Reeds bij Joël, een der oudste profeten, wordt de dag aangekondigd, waarop „de oogst der aarde zal gerijpt zijn" (3 : 13), en de sikkel in dien oogst zal worden geslagen, en de dag des Heeren komt. En dat dit komen des Heeren niet enkel een geestelijke actie zal zijn, maar ook tot de natuur en haar elementaire krachten zal doordringen, blijkt wel uit wat hij schrijft, dat niet alleen de Geest zal worden uitgestort, maar dat ook „wondertee̊kenen zullen komen in den hemel en op aarde, bloed, vuur en rookpilaren, en dat de zon zal veranderd worden in duisternis en de maanglans in bloedkleur, eer die groote en doorluchtige dag des Heeren komt." En in 3 : 15 herhaalt Joël nogmaals, dat als de dag des Heeren nabij is „de zon en de maan zullen zijn zwart geworden, en de sterren hun glans zullen hebben ingetrokken."

Niet minder stellig dan de profeten van Israël heeft Jezus zelf, nog kort vóór zijn sterven, dien dag der dagen aan zijn jongeren aangekondigd. Lees het maar in Matth. 24 : 27 v.v., waar het heet: „Gelijk de bliksem uitgaat van het oosten en schijnt tot het westen, alzo zal de toekomst van den Zoon des menschen zijn. Terstond na de verdrukking dier dagen zal de zon verduisterd worden, en de maan zal haar schijnsel niet geven, en de sterren zullen van den hemel vallen, en de krachten der hemelen zullen bewogen worden.

En alsdan zal in den hemel verschijnen het teeken van den Zoon des menschen, en dan zullen de geslachten der aarde weenen, en zullen den Zoon des menschen zien, komende op de wolken des hemels, met groote kracht en heerlijkheid. En hij zal zijn engelen uitzenden met een bazuin en groot geluid, en zij zullen zijn uitverkorenen bijeenverzamelen uit de vier winden, van het eene uiterste der hemelen tot het andere." En daarop volgt dan in Matth. 25 : 31 v.v. even beslist de aankondiging van het oordeel, dat terstond op zijn Wederkomst volgen zal: „Wanneer de Zoon des menschen komen zal in zijn heerlijkheid, en al de heilige engelen met hem, dan zal hij zitten op den troon zijner heerlijkheid, en voor hem zullen alle volken vergaderd worden, en hij zal ze van elkander scheiden, gelijk de herder de schapen van de bokken scheidt. Deze zullen gaan in de eeuwige pijn en de rechtvaardigen zullen gaan in het eeuwige leven." Bij Jezus' hemelvaart wordt nogmaals dezelfde aankondiging, nu niet door Jezus, maar door de engelen aan de discipelen gedaan: „Twee mannen stonden bij hen in witte kleeding, welke ook zeiden: Gij, Galileesche mannen, wat staat gij en ziet op naar den hemel. Deze Jezus, die van u opgenomen is in den hemel, zal alzoo wederkomen, gelijkerwijs gij Hem naar den hemel hebt zien opvaren."

In de apostolische brieven is de Wederkomst van Jezus dan ook een vast bestanddeel van het Evangelie, dat zij de wereld indroegen. „In een punt des tijds," zoo heet het in 1 Cor. 15 : 52, „in een oogenblik, met de laatste bazuin: want de bazuin zal slaan, en de dooden zullen opgewekt worden in onverderfelijkheid. En wanneer dit sterfelijke zal onsterfelijkheid aangedaan hebben, alsdan zal geschieden wat geschreven is: „De dood is verslonden tot overwinning." En evenzoo in 1 Thess. 4 : 16: „De Heere zelf zal met een geroep, met de stem des archangels, en met de bazuine Gods nederdalen van den hemel, en die in Christus gestorven zijn, zullen eerst opstaan." Steeds klaarder zelfs wordt door den apostel beleden, dat er eerst een tijd van *doorwerking* en gisting zal zijn, en

dat eerst daarna de Wederkomst des Heeren zal intreden. Zoo in 2 Thess. 2:7 v.v.: „De verborgenheid der ongerechtigheid wordt alreede gewrocht. Alleenlijk, die hem nog wederhoudt, zal dit blijven doen, tot dat hij uit het midden zal worden weggedaan. En alsdan zal de ongerechtige geopenbaard worden, denwelken de Heere verdoen zal door den geest zijns monds en te niet maken door de verschijning zijner toekomst." En dat deze Wederkomst des Heeren verzeld zou gaan van een bovennatuurlijk ingrijpen in de bestaande orde van zaken, ook in de natuur, spreekt Petrus met nadruk uit in deze woorden: „De dag des Heeren zal komen als een dief in den nacht, in welken de hemelen met een gedruisch zullen voorbijgaan, en de elementen brandende zullen vergaan, en de aarde en de werken, die daarin zijn, zullen verbranden. De hemelen, door vuur ontstoken zijnde, zullen vergaan, en de elementen zullen brandende versmelten." En dan zal het rijk der heerlijkheid komen, want „wij verwachten, naar de belofte, nieuwe hemelen en een nieuwe aarde, waarop gerechtigheid wonen zal." De vervulling van de aloude profetie in Jesaia 65:17: „Want zie, Ik schep nieuwe hemelen en een nieuwe aarde, en de vorige dingen zullen niet meer gedacht worden, en zullen in het hart niet meer opkomen."

Ook al ware de Openbaring van Johannes niet als sluitsteen in het Nieuwe Testament ingevoegd, zoo zou derhalve op grond van de profetie des O. V., van Jezus' eigen getuigenis en van de duidelijke uitspraken in de Apostolische brieven, de Wederkomst des Heeren toch muurvast in het gebouw onzer Christelijke belijdenis zijn ingemetseld. Er is zonder het artikel over Jezus' Wederkomst op de wolken geen Christelijke belijdenis, in uitgewerkten zin, denkbaar. De twaalf Geloofsartikelen houden dan ook de belijdenis in: „Opgevaren ten hemel, van waar hij komen zal om te oordeelen de levenden en de dooden", en alle Christelijke Kerken zonder onderscheid hebben de twaalf Geloofsartikelen, met dit stuk er in,

aanvaard. In de laatste negen eeuwen echter is die belijdenis van Jezus' Wederkomst van de zijde der Kerken weinig meer dan nominaal geweest. Wel zijn er, schier van eeuw tot eeuw, kleine groepen en kringen geweest, die zich zelfs te eenzijdig op dit ééne stuk wierpen, en zich al spoedig in allerlei droomerijen verliepen. Maar, uitgezonderd deze groepen of secten, heeft de Wederkomst des Heeren niet als bezielend motief in de prediking geleefd, en is in niet ééne Kerk in het Geloof der Gemeente tot haar recht gekomen. In tijden van druk en vervolging leefde het geloof aan Jezus' Wederkomst weder even op. Zoo ging het ook tijdens de Reformatie in die landen, waar de Reformatie zich óf niet dan met moeite kon staande houden, óf, erger nog, na even te zijn opgekomen, weer wegzonk. In zulke dagen van angst en ontzetting greep men weer naar de belofte van Jezus' toekomst. Maar nauwelijks had zich in de 17e eeuw de positie der onderscheidene Kerken tegenover en naast elkander vastgezet, of men begon zich in de wereld weer thuis te gevoelen; verschoof het einde der dingen naar een onafzienbaar vergezicht; en begon opnieuw, evenals vroeger, de belijdenis van Jezus' toekomst tot een bijna doode letter van onze belijdenis te maken. Zoo was het in de Grieksche, zoo was het in de Roomsche, zoo was het in de Luthersche en in de Gereformeerde Kerken; en zelfs bij de Doopsgezinden, de erfgenamen van de vroegere Anabaptisten, die in de leer der laatste dingen met kracht waren ingeleefd, viel al spoedig een willige berusting in den stillen voortgang der historie waar te nemen.

Als reactie tegen deze koele onverschilligheid met opzicht tot „de laatste dingen" traden dan wel gedurig enkele mystiek aangelegde of dweepzieke personen op; of voelden machtige zangers zich door de aangrijpende visioenen over Jezus' Wederkomst aangetrokken, zooals ons land dit in Da Costa genoot; of ook vormden zich nieuwe groepen, zoo als de *latterday Saints* c. a., die waanden de toekomst des Heeren nog bij eigen leven, binnen enkele jaren, te mogen inwachten; maar in den breeden stroom van

het kerkelijk leven werden de wateren door dit zuchtje van den eschatologischen wind ter nauwernood gerimpeld. Ja, in breeden Christelijken kring verviel men allengs zelfs in zoo volstrekt tegenschriftuurlijke voorstelling, dat men zich niet veel anders voorstelde, dan dat de afgescheiden zielen der ontslapenen bestemd waren om tot in alle eeuwigheid in het Vaderhuis geen ander dan een *geestelijk* bestaan te leiden, zonder dat er aan een Wederopstanding der dooden, aan een wezenlijk laatste oordeel, of aan een verheerlijking van het in dood en graf vernederd lichaam meer gedacht werd. Met het schuil gaan van de belijdenis van Jezus' Wederkomst, weekte ook hetgeen daarmee in verband staat al meer los; en al bleven er steeds kringen van dieper ingeleide Christenen over, die in de leer der laatste dingen inleefden, er hun geloof door sterkten, en er in genoten, — voor de groote menigte hield de belijdenis der laatste dingen almeer op, een wezenlijk bestanddeel van hun geloofsovertuiging te zijn. Met het stoffelijk overschot van zijn dooden had men in het graf afgerekend. Onze dooden bestonden nu nog alleen als onsterfelijke zielen in het Vaderhuis. Dat Vaderhuis wachtte ook ons op. En zoo zou 't voortgaan van eeuw tot eeuw. Tot eens het leven der wereld ophield, en er alleen het hemelleven zou overblijven. En in dat hemelleven zou het weerzien van wie men hier verloren had en in den hemel terug zou vinden wèl zoo breede plaats innemen, als het leven in den dienst van den verheerlijkten Koning. Over dien Koning dacht men weinig meer. Hoogstens was er nog sprake van een Vriend die ons gered en verlost had en dien we daarvoor onzen dank zouden brengen. Maar van een Rijk der heerlijkheid, van een nieuwe aarde onder een nieuwen hemel, van een ons terugvinden in een dan verheerlijkt lichaam, van een triomf van den Christus over zijn wederpartijders, van een gericht over levenden en dooden, en van een ingaan in de volle glorie van het Koninklijk regiment van den Christus, was, een enkele predicatie of een enkel lied uitgenomen, bij het sterfbed of bij de geopende groeve nauwelijks sprake meer. De

leer der laatste dingen was het eerste stuk wat de gemeente losliet, en dat ze uitruilde voor een oppervlakkige, eenzijdig-geestelijke voorstelling, die zich in ongeloovige kringen gevormd had.

Het boek der Openbaringen van Johannes sprak daarom de gemeente niet meer toe. Ze voelde er niets meer voor. Ze verstond het niet langer. Ze vond er geen voedsel meer in voor haar geloof. En toen de vervolging had opgehouden, voelde ze aan de vertroosting, die dit laatste boek der Heilige Schrift bood, geen behoefte meer. Veel schoons vond men nog altoos in de zeven brieven aan de zeven Klein-Aziatische gemeenten, en ook vond men in de beschrijving van het nieuwe Jeruzalem en van het hemelsche paradijs nog veel dat aantrok door dichterlijke schoonheid, maar wat tusschen die zeven brieven en die teekening van het nieuwe Jeruzalem in lag, hield op te boeien. Men las het niet meer. Men kende het niet meer. En 't was al evenals het artikel over Jezus' Wederkomst in de XII Geloofsartikelen een doode letter geworden. En wijl nu in geen boek van het Nieuwe Testament het Koningschap van Christus zoo alzijdig uitschittert als juist in de visioenen van Johannes op Pathmos, kon het moeilijk anders, of dit laten glippen van de leer der laatste dingen moest meer dan iets anders aan de vereering van Jezus' Koningschap afbreuk doen. Alles dreef er heen, om in Jezus eeniglijk zijn Redder en Verzoener te eeren, en vooral zijn Koninkrijk uitsluitend in geestelijken zin op te vatten als de heerschappij van zijn hooge religieuse en zedelijke denkbeelden. Dat Jezus' Koninklijke majesteit zich ontplooien zou in een machtsbetoon over alle creatuur, niet alleen over de zelfbewuste, geestelijke creatuur in den mensch, maar ook over de onbezielde schepping in heel het rijk der natuur, tot in haar eerste elementen, en niet minder over de rijke wereld der geesten, die buiten onzen menschelijken levenskring stond, ging in de voorstelling der menigte almeer teloor. Het geloof in de wonderen, waarin Jezus deze macht, tijdens zijn omwandeling op deze aarde, vertoonde, verzwakte, en men verstond er niets meer van, dat deze zelfde wondermacht in het eind der

dagen nog eens veel heerlijker zou doorbreken, om de Koninklijke majesteit van den Christus te openbaren. Geestelijk wilde men aan Jezus alle eere laten, de een om hem nog als Verlosser, de ander om hem alleen als religieus genie te loven; maar supranaturalisten en modernen gingen hierin saâm, dat er van een nieuwe, nog hoogere en nog veel geweldiger machtsopenbaring van onzen Koning niets meer in de toekomst te verwachten was. Het laatste oordeel zelfs mocht alleen verstaan van Jezus' werking in onze consciëntiën. En zoo was het niet het minst het prijsgeven van de leer van Jezus' Wederkomst, waardoor voor het geloofsbesef der breede schare alle deugdelijke voorstelling van Jezus' Koningschap, als van een Koningschap dat over alle dingen in hemel en op aarde beschikt, ophield een kracht ten leven te zijn.

XXI.

De openbaring op Pathmos.

> En hij zeide tot mij: Deze woorden zijn getrouw en waarachtig; en de Heere, de God der heilige profeten, heeft zijnen engel gezonden, om zijnen dienstknechten te toonen hetgene haast moet geschieden.
>
> OPENB. 22:6.

ONDER ons in de leer der laatste dingen te verdiepen, mag toch deze tweede reeks niet gesloten worden, zonder dat hetgeen de Openbaring van Johannes ons over het Koningschap van den Christus toont, nader zij toegelicht. Op den voorgrond sta hierbij, dat de visioenen, die aan Johannes op Pathmos te beurt vielen, in de eerste plaats bestemd waren voor de toen levende Christenen. Hun lot was hard. Ze stonden als een kleine kring, in vollen zin als het kleine kuddeke, te midden van een wereld, die zich met haar overheidsmacht, met

haar geleerdheid en met haar maatschappelijk streven tegen haar keerde. Hadden die eerste Christenen zich tevreden gesteld met een bescheiden plaats naast dat leven der wereld, men zou hen geduld hebben. Waarom zou er, naast de veelzijdige religiën dier dagen, niet ook een plaats zijn ingeruimd aan de Christelijke religie! Men had immers de Joden met hun Oud-Testamentische religie tot zelfs in de Keizersstad niet alleen geduld, maar hun zelfs een plaats der eere gegund. Hiermee echter namen de Christenen geen genoegen. Neen, het was hun niet te doen, om naast de heidensche en Joodsche religiën, als met deze op één lijn staande, nu ook hun Christelijke religie te doen plaats nemen. Hun bedoelen ging veel verder, hun streven mikte veel hooger. Zij waren het Koningsvolk, en Christus, hun Koning, moest heerschen over alle volk en natie. Alle andere religie moest te niet worden gedaan. De Christelijke religie was de wereld-religie. De eenig ware, de alleen zuivere, de alleen te dulden vorm van aanbidding. En daarom moest alle tempel geslecht, alle priesterdom afgeschaft, alle afgod in zijn niet tentoongesteld, en alle ziel des menschen voor de eere van den Christus worden opgeëischt. Van coördinatie kon geen sprake zijn. Zelfs subordinatie aan de overige religiën kon niet volstaan. Alle andere religie moest als zondig en God beleedigend verdwijnen. Niets dan het Christendom moest overblijven, en de heerschappij van den Koning der Christenheid over heel de aarde worden erkend en gehuldigd. Oorspronkelijk waren het alzoo niet de heidenen, die de Christenen aanvielen, maar omgekeerd, de Christenen die in hun belijdenis een aanval deden op alle bestaande religiën. Vrede was hierdoor ondenkbaar. Het moest op een worsteling gaan, en in die worsteling moest òf het Christendom òf het heidendom bezwijken. Een worsteling tusschen der Christenen Koning en den Keizer. Een worsteling tusschen der Christenen belijdenis en de heidensche filosofie. En een worsteling evenzoo tusschen der Christenen maatschappelijke zedeleer en de zedeleer der heidensche maatschappij. Die worsteling nu scheen, vooral in de eerste eeuw, voor de Christenen

metterdaad wanhopig. Wat was hun kleine kuddeke tegenover de macht van Rome's keizer? Hoe drong niet reeds in de eerste eeuw allerlei heidensche philosophie door de leer der Nicolaieten, Doceten en Gnostieken in de Christelijke belijdenis door? En vooral, hoe dreigde niet hun heilige levensopvatting, vooral bij het jonger geslacht, door de lagere zedeleer der heidensche maatschappij verzwakt en vergiftigd te worden?

Bij dien stand van zaken nu is de Christus op Pathmos aan Johannes verschenen, om hem in een reeks visioenen den gang der historie, der Christenen lijden, maar ook hun eindelijke zegepraal in boeiende beelden te vertoonen. Geef zekerheid dat het eind der bange worsteling een finale triomf zal zijn; hef allen twijfel op wat de uitslag der worsteling zal wezen; doe in klare teekenen zien, hoe de gang der historie noodzakelijkerwijs tot dien gewenschten uitslag leiden zal, — en de zwakste voelt heldenmoed in zich opwaken, en wie als martelaar in die worsteling sterven moet, sterft met een jubelkreet op de lippen, en vindt zich, eer hij den brandstapel beklimt of voor de wilde dieren geworpen wordt, in de beklemdheid zijner ziele getroost. Uit dàt oogpunt moet daarom heel de Openbaring op Pathmos bezien worden. Ze richt zich allereerst tot het toen levend geslacht der Christenheid; ze wil aan die lijdende Christenheid de zekerheid van den eindtriomf doen kennen, en ze wil door die zekere toekomst den zinkenden moed verlevendigen, en troosten wie in de worsteling ondergaat. Op die zekerheid komt hier alzoo alles aan. Voor twijfel noch aarzeling mag plaats worden gelaten, en vandaar die verschijning van den Christus zelf, vandaar die herhaalde betuiging dat het alzoo geschieden zal, en vandaar nogmaals aan het eind de plechtige betuiging: „Deze woorden zijn getrouw en waarachtig, en de Heere, de God der heilige profeten, heeft zijn engel gezonden, om zijnen dienstknechten te toonen hetgeen haast geschieden moet." Een betuiging nog versterkt door de verklaring, dat „indien iemand afdoet van de woorden des boeks dezer profetie, God zijn deel zal afdoen uit het boek des

levens en uit de heilige stad." Staande te midden van een worsteling, die naar menschelijke berekening niet anders dan op een algeheele nederlaag en uitroeiing der Christenen kon uitloopen, had de toenmalige Christenheid behoefte aan vastheid van overtuiging, aan de zekere wetenschap, dat de uitkomst juist tegenovergesteld zou zijn, en aan de onwankelbare hope, dat de eindtriomf aan Christus haar Koning zou verblijven. En *die* vastheid, *die* zekere wetenschap, *dat* fundament harer hope is het, wat die Koning aan Johannes op Pathmos, en door hem aan de lijdende en vervolgde en hard geprangde Christenheid geschonken heeft. Die visioenen zijn een der middelen voor den triomf van de Christenheid geweest.

Aan tweeërlei eisch nu moesten deze visioenen voldoen. Ze moesten ten eerste, door heel de historie heen, *het einde* en in dat einde den *finalen triomf* vertoonen; en ze moesten ten andere nadruk leggen op den *aanvankelijken* triomf, die toen reeds, onmiddellijk, te wachten stond. Vandaar dat deze visioenen dioramatisch een doorzicht door heel den gang der historie geven, en door dit alles heen van verre den eindtriomf zoo helder teekenen, dat ze het rustpunt worden voor den zoekenden geloofsblik. Getoond wordt de ondergang van Jerusalem die zoo te komen stond, en van dat vaste punt uit gaat de lijn der historie rechtdoor tot naar het eindpunt, als Christus wederkomt, alle tegenstand door hem gebroken wordt, het jongste gericht ingaat, en de heerlijkheid zich openbaart. Of daartusschen jaren of eeuwen liggen, is onverschillig. Zijn niet duizend jaren bij den Heere als één dag? Waar het maar op aankomt is, te toonen, dat die macht van den Koning nu reeds aanvangt te werken. Niet pas in later eeuw, maar nu reeds, aanstonds, in den val van Jerusalem, en straks in den val van het heidensche Rome, en dat de geloovigen, van daaruit door den dioramatischen gang der historie glurend, den eindtriomf van Christus onzen Koning als vergezicht in klare trekken voor zich hebben. Voor het

eerste hebt ge de gedurig herhaalde verklaring, dat getoond wordt *„hetgeen haastelijk geschieden moet."* Een machtsopenbaring wordt in deze visioenen getoond, die niet eerst over eeuwen zal uitkomen. Neen, terstond zal die machtsopenbaring een aanvang nemen. De visioenen geven geen verwijzing naar wat veel later eerst zal beginnen te werken, maar ze wijzen klaarlijk en duidelijk op *een begin* van die machtsopenbaring, dat onverwijld voor de deur staat. De twee groote machten, waartegenover de eerste Christenen zich geplaatst vonden, waren het Jodendom en de heidensche Keizersmacht. Welnu, die beide machten, vertegenwoordigd de ééne in Jeruzalem, en de andere in het keizerlijk Rome, zouden reeds aanstonds worden aangetast, en beider val wordt in duidelijke beelden aangetoond. Door de bijvoeging: „alwaar onze Heere gekruist is" (11 : 8) wordt de stad aangeduid, buiten welker muren Golgotha lag, en in 17 : 9 wordt met de woorden: „De zeven hoofden zijn de zeven bergen waarop de vrouw zit", even stellig gezinspeeld op het oude Rome, dat alom als de stad met de zeven heuvelen bekend was.

Zelfs die visionaire aankondiging van Jerusalem's en Rome's val mag intusschen niet zóó verstaan, alsof de werking van Christus' Koninklijke macht niet reeds vooraf werkte, en alsof zij alleen in zulke groote gebeurtenissen uitkomen zou. Gelijk vanzelf spreekt, werkt ook in het gewone leven de Koninklijke macht van den Christus altoos, zonder onderbreking, rusteloos door, zoo in de lotgevallen van de Kerken als in het persoonlijk zielsbestaan der geloovigen. Lees maar, hoe Jezus zelf in de brieven aan de Kerken in Klein-Azië gedurig getuigt van wat hij, als aller Hoofd, doen zal, en hoe hij, juist ter bescherming van die Kerken, ook op particuliere personen inwerkt. Duidelijk ziet ge dat in den brief aan Thyatire, waarin het van de vrouw Jezabel heet: „Ik heb haar tijd gegeven, opdat ze zich bekeeren zou, en zij heeft zich niet bekeerd. Zie, ik werp haar te bed, en die met haar overspel bedrijven, in groote verdrukking, en hare kinderen zal ik door den dood ombrengen, en

alle de gemeenten zullen weten, dat ik het ben, die harten en nieren proef." Maar al blijkt hieruit klaarlijk, dat de Openbaring van Johannes allerminst bedoelt de stille inwerking van Christus op het gewone leven voorbij te zien of gering te schatten, toch straalt in heel de schikking dezer visioenen de toeleg door, om de macht van onzen Koning te doen schitteren in de groote, machtige wereldgebeurtenissen, die als mijlpalen op het pad der historie zijn uitgezet, en waarbij het verloop der dingen, zichtbaar omzwenkend, een merkbaren keer neemt. Zoo beziet ieder zijn eigen leven, en hecht in de herinnering het meest aan wat in zijn levensgang en levenslot aanmerkelijke verandering bracht. Zoo vertoont elk volk zijn historie, door juist die gebeurtenissen, die den landstoestand beheerschen en op nieuwe banen leiden, voor het nakomende geslacht te boek te stellen. En in dien zin nu is het de bedoeling ook van deze visioenen op Pathmos om, tot bemoediging en vertroosting der Kerken in haar bangen druk, vooral op die aanstaande openbaringen van Jezus' macht alle aandacht saam te trekken, die door een verrassend ingrijpen in den loop der historie het onweerstaanbaar karakter van Jezus' altoos voortgaande overwinning voor aller oog deden uitkomen. Staat het nu vast, dat het Christendom, bij zijn ingang in de historie, in het Jodendom en heidendom, verzinbeeld door Jeruzalem en het Keizerlijk Rome, de twee hoofdmachten tegenover zich vond, waarover het triomfeeren moest of waarvoor het moest onderdoen, dan kon de Koningsmacht van den Christus door niets zoo schitterend in het licht treden, als juist daardoor dat nog in de eerste eeuw Jeruzalem ten val kwam, en dat aan de keizerlijke macht van Rome reeds spoedig haar doodelijke wonde zou worden toegebracht.

Maar hierin kon het visioen niet rusten. Bij elke worsteling kon de kans op en neder gaan. Ook al bleek straks, dat het Christendom welhaast Jeruzalem en Rome zou zien vallen, hierin lag op zichzelf nog geen waarborg, dat de gelukskans niet keeren kon. En wat zou voor de Koningsmacht van Christus de val van Jeruzalem

en Rome baten, zoo straks weer andere machten opkwamen, die bij nieuwen aanval aan de Christelijke religie een volkomen nederlaag toebrachten? En daarom, dàn alleen konden deze visioenen op Pathmos op afdoende wijze de gemeente des levenden Gods sterken, zoo duidelijk getoond werd, dat er niet alleen triomf in den aanvang, maar ook algeheele victorie in het eind te komen stond. Hoe lang en donker ook de gezichtskoker was, waardoor men, van Jeruzalem's en Rome's val uit, doorzag naar het einde, *op dat einde zelf* moest, in het verste punt van het diorama, dan ook een volkomen helder licht vallen, en, op wat historischen afstand ook, het moest als voor oogen gezien worden, hoe *in dat einde* wel alle onheilige macht zich nogmaals tegen onzen Koning zou vergaderen, en alle instrument zich tegen hem keeren zou om zijn Rijk te niet te doen, maar hoe dan ook onze Koning met onweerstaanbare majesteit achtereenvolgens elkeen dier onheilige machten aantasten en ter neer werpen zou, tot eens elke vijand aan zijn voeten zou zijn onderworpen. En van achter het slagveld, waarop deze laatste strijd stond gestreden te worden, moest dan voor het zielsoog de volle glans van het rijk der heerlijkheid opdoemen, om in de bruiloft van het Lam, of wilt ge, in het nieuw Jeruzalem en in het paradijs Gods, de zaligheid te doen uitblinken, waarop voor hemel en aarde het raadsbesluit Gods van eeuwig had gedoeld. En dit nu is het juist, wat de geloovigen dier dagen in de visioenen op Pathmos ontvingen. Aankondiging van den ophanden zijnden triomf over Jeruzalem. Dan den val van het keizerlijk Rome. En daarna wel de lange, donkere historie, die naar het einde zou leiden. Maar dat einde in heldere, bezielde beelden afgemaald. Verlokkend door schoonheid, verrukkend door de reusachtige worsteling waarin hun Koning triomfeeren zou, en rust gevend door de volle zekerheid, waarmee die eindtriomf stond bezegeld te worden.

Toch bleef het hier niet bij.

Het was niet genoeg, dat getoond werd wat *welhaast* te geschieden

stond, en hoe heerlijk eens de *eindtriomf* zou zijn. Ook wat daartusschen zou komen te liggen, moest althans *aangeduid*. Vandaar de pogingen, die herhaaldelijk zijn aangewend, om in de visioenen van Pathmos heel de geschiedenis der wereld, al die eeuwen door, tot op het heden in bijzonderheden te vinden. Ook in de kantteekeningen op onze Statenoverzetting vindt men van die pogingen nog de nawerking. Nu ligt hierin dit ware, dat al wat sedert Pathmos voorviel, en tot op Jezus' wederkomst ons nog te wachten staat, metterdaad in de visioenen, die ons den gang der historie afteekenen, besloten ligt, en alleen in zooverre tastte men mis, dat men vers voor vers op bepaalde feiten der historie poogde toe te passen, waar toch die visioenen ons niets anders geven konden dan een resumtie van de karaktertrekken, die gedurig, en in klimmend proces, in deze worsteling der eeuwen zouden uitkomen. De stellige uitspraak van Jezus, dat van de bepaalde ure, waarop het alles geschieden zal, niemand iets af weet, zoo min de engelen als de Zone Gods, want dat „de Vader de tijden en gelegenheden in zijn eigen macht gesteld heeft" laat geen andere uitlegging van deze visioenen toe. De visioenen vormen één geheel, want ze komen op uit „het Boek met de zeven zegelen", en in het achtereenvolgens optreden van de zeven engelen, de zeven bazuinen en de zeven fiolen is ongetwijfeld een historisch verloop aangekondigd. Maar heel iets anders is het, of in zulk een openbaring, eeuw voor eeuw en jaar voor jaar, de komende gebeurtenissen voorzegd worden, of wel, dat *het karakter* ons geteekend wordt, dat in den loop der eeuwen doorgaande en voortgaande zich in dezen gang der gebeurtenissen openbaren zal. Voor het geloof is het niet om jaartallen en namen en enkele feiten te doen, maar om de geestelijke worsteling, die zich in den loop der historie met klimmende duidelijkheid vertoonen zal, en het is juist dit laatste, wat zich in deze visioenen van Pathmos aandient. Het karakter van die worsteling nu vertoont zich hoofdzakelijk in deze trekken: 1^0 is er een klimmend proces. Het gelijksoortige keert telkens weder, maar bij elken terugkeer vertoont zich

dezelfde worsteling in toenemende heftigheid. De uitgieting van den toorn Gods vangt aan met de gewone verschijnselen van opkomende oorlogen, bange pestilentie en angstigen hongersnood. Maar bij elken golfslag der historie wordt de vernieling steeds doortastender. Eerst treft de vernieling slechts een deel, veelal een derde deel. Maar dan gaat 't voort en verder, tot eindelijk niets weerstaat, niets gespaard wordt, en alles ondergaat, in verband waarmee de vernielende machten steeds banger van aard zijn. 2°. Naast dit karakter van het klimmende proces vertoont zich even standvastig deze scherpe trek, dat de strijd niet alleen geestelijk wordt gevoerd, maar ook gewelddadig ingrijpt, en dat niet alleen de menschenwereld, maar ook de natuur, in het firmament en op aarde, in de worsteling wordt opgenomen. De macht van den Koning van het Godsrijk bepaalt zich niet tot het gebied des geestes, maar tast ook de natuur en de wereld der zienlijke dingen aan. Zon en maan, de zee en de rivieren, de lichamen der menschen en der dieren. Het blijkt steeds duidelijker, dat er een worsteling gaande is, die alle creatuur, die heel het aardrijk, en ten slotte gansch het heelal omvat. 3°. Behalve dit steeds klimmen van het proces, en het steeds meer alomvattende van de worsteling, komt als derde trek uit, dat gedurig nog de gelegenheid aan de afvalligen gegeven wordt om zich te bekeeren en Gode de eer te geven. Bij de ingezonken geloovigen gelukt dit ten deele, maar de wereld verhardt zich, en als onze Koning de afvallige wereld nog telkens weer door zijn oordeelen tot bekeering roept, verharden zij zich in het kwaad, lasteren God die hun deze plagen brengt, en kauwen hun tongen van pijn, onderwijl ze in het vervloeken van den Almachtige voortvaren. 4°. Even stellig blijkt uit deze visioenen, dat aan de anti-Christelijke macht gedurig weer de gelegenheid wordt gegeven om te toonen wat ze kan. Ze organiseert zich steeds krachtiger. Ze richt haar anti-Christelijk rijk tegenover het Rijk van Christus op. Ze bootst in haar eigen rijk het rijk van Christus na. Ze werkt door koningen en door valsche profeten, en eindigt met een teeken op al haar aanhangers af te

drukken, om ten slotte al wie „het teeken van het beest" niet draagt zelfs van het gewone leven en van handel en bedrijf uit te sluiten. Het is de mensch der zonde die zich in het eind in den tempel Gods als God stelt, en heel de wereld voor zich opeischt. Christus zal triomfeeren, maar eerst moet aan zijn vijand de gelegenheid zijn gelaten om zijn volle macht tegen den Christus in het veld te brengen. Eerst als de anti-Christelijke macht het uiterste harer krachten zal hebben ingespannen, en al haar onheilige mogendheid zal ontplooid hebben, wordt de eindstrijd Christus waardig, en viert hij in de vernietiging van die ten volle ontplooide macht den hem passenden triomf.

En daarbij komt dan in de 5de plaats nog deze, alle visioenen beheerschende karaktertrek, dat hetgeen geschiedt, hetzij door den antichrist hetzij door onzen Koning, ook al wordt het op aarde afgespeeld, toch zijn drijfkracht niet uit de aarde ontvangt, maar uit de wereld der geesten. Zoo is het van de zijde van den Christus, want hij zit aan Gods rechterhand. Hij strijd niet alleen, maar met de heirscharen van Gods engelen. En al wat onze Koning doet, vindt zijn uitgangspunt in hetgeen voorviel in het paleis onzes Gods, in de hemelen. Heel het heilig drama wordt opgevoerd naar hetgeen geteekend staat in het Boek met de zeven zegelen, en elke nieuwe stoot voor de uitvoering van het drama gaat uit van den troon der majesteit Gods. Het is niet uit deze aarde dat het leven zich naar boven opheft, maar het visioen begint telkens met ons in de hemelen bij Gods troon te verplaatsen, en van den troon Gods gaat elke nieuwe beweging in het ontzaglijk drama uit. Maar juist zoo gaat het dan ook toe aan de zijde der antichristelijke macht. Ook hier is het niet de zonde der menschen, waaruit de actie tegen Christus opkomt. De strijd, die op aarde tegen het Rijk van Christus uitbreekt, is slechts uitvloeisel en gevolg van de vijandschap, waarin satan tegen den levenden God volhardt. Scherp wordt dit aangeduid door het nederwerpen van den rooden Draak, (d.i. van satan) uit de geestenwereld op deze aarde. Ook vòòr dat oogenblik gaan

er vele werkingen van satan op de menschenwereld uit, maar eerst van dat oogenblik af woelt en werkt satan op de aarde zelve. Hij bootst de vleeschwording van het Woord na, door zich zelf in een mensch te incarneeren, en op de Godlasterlijkste wijze de aanbidding van hem, satan, en van zijn beeld, voor de aanbidding van God Almachtig en van het uitgedrukte beeld zijner zelfstandigheid in de plaats te stellen. Zoo eerst komt de *valsche* menschwording tegenover de *echte* menschwording, de valsche profeet tegenover een waarachtigen profeet, de door satan gezalfde koning tegenover een van God gezalfden Koning te staan. En nu eerst kan het groote pleit tusschen Christus en satan beslist worden. Demonen en engelen, satan en Christus, dood en leven, zonde en heiligheid, hel en paradijs komen zoo eerst principieel, en beiden in de volle ontplooiing van hun macht, tegenover elkander te staan. Verder kan het niet. Hier eindigt de historie. Er kan geen historie meer volgen. De tijd heeft uit, de eeuwigheid gaat in. En de einduitkomst is, dat God alles en in allen zal zijn, en dat alle onheilige macht wegzinkt in den poel des verderfs.

XXII.

De twee Rijken.

> En de duivel, die hen verleidde, werd geworpen in den poel des vuurs en sulfers, alwaar het Beest en de valsche profeet zijn; en zij zullen gepijnigd worden dag en nacht in alle eeuwigheid.
>
> OPENB. 20 : 10.

NIETS heeft zoozeer in de geloofsvoorstelling der Gemeente aan Jezus' Koningschap afbreuk gedaan, als de sterk toegenomen onverschilligheid voor de geestenwereld. Zoowel voor de wereld der engelen als voor de wereld der demonen. Niet, alsof de geloovige gemeente mee zou gaan in

de ontkenning van het bestaan van zulk een geestenwereld. Dit kon niet, voor zooveel men nog bij het geloof in de Heilige Schrift volhardt. In de Schrift wordt het bestaan van zulk een geestenwereld en haar inwerking op het leven onzer wereld zoo duidelijk en omstandig geleerd, dat de erkentenis van het *bestaan* van zulk een wereld der geesten wel moest stand houden. Al ware het alleen de bede in het Onze Vader, dat we Gods wil mogen volbrengen op aarde gelijk die wordt volbracht in den hemel, gevoegd bij die andere bede: „leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van den Booze", die deze erkentenis onderhielden, zoo staat het dan toch vast, dat al wie dat Onze Vader nog als het hoogheilig gebed meêbidt, daarmêe vanzelf zijn geloof in het bestaan, zoo van goede engelen als van demonen, belijdt. Maar deze bloot uitwendige belijdenis mist kracht, zoo ze niet gepaard gaat met de erkentenis van de inwerking van deze geesten op ons eigen lot en zielsbestaan; en hieraan juist hapert het. Veelmeer dan men denkt, staan ook de geloovige belijders onder de heerschappij der openbare meening en der algemeen gangbare denkbeelden. Vaak denkt men wel, dat men alleen bij de Schrift leeft, maar ongemerkt heeft de openbare meening ook bij de geloovigen een, o, zoo sterken invloed op hun opvatting van die Schrift. In de dagen van Luther en Calvijn leefde het besef, dat er een satan bestaat, in de algemeene voorstelling dier dagen, en werd dan ook de Schrift door een ieder zóó gelezen en zóó verstaan, dat de inwerking van satan op het lot der wereld en op 's menschen hart in aller voorstelling meêtelde. Maar nadat, vooral in de 18e eeuw, het geloof aan geesten in de openbare meening geheel onderging, werd het ook in de geloovige kringen almeer verzwakt. En thans staat het veelal zoo, dat men bij het lezen der Schrift het bestaan en de inwerking der geestenwereld nog zeer wel aanneemt, maar, als de Bijbel weer dicht is, er in het leven verder niet meê rekent. Zelfs in de predicatie van beslist geloovige predikers wordt niet dan zeer zelden bij die geestenwereld opzettelijk stil gestaan. Die geestenwereld hield op een vast bestanddeel bij het on-

derwijs te zijn. Bij den engelenzang hoort men er nog van, en zoo ook bij de laatste bede van het Onze Vader. Maar voor het overige wordt zoowel de wereld der engelen als die der demonen veelal niet anders dan *pro memorie* uitgetrokken. Ook bij den gang der geestelijke gebeurtenissen wordt nagenoeg ganschelijk niet meer van de demonische machten gehandeld. Het is of de mensch 't alles doet, of de mensch het alles bewerkt, en of er behalve den mensch geen andere creatuurlijke macht in de historie werkzaam is. En nu is het opmerkelijk, hoe in ditzelfde tijdperk, zoowel eenerzijds de klare voorstelling van Jezus' Koningschap, als anderzijds de klare voorstelling van de macht der geestenwereld, in de voorstelling der gemeente wel niet uitgesleten, maar toch half onleesbaar is geworden. Iets waar dan nog bijkomt, dat het laatste boek der Heilige Schrift, waarin deze beide, èn het Koningschap van Christus èn de demonenwereld, het sterkst uitkomen, in deze zelfde periode door een maar al te groot gedeelte der gemeente ongelezen werd gelaten, of ook, waar dan nog werktuigelijk hoofdstuk na hoofdstuk er uit wordt overgelezen of voorgelezen, het boek als boek toch ophield in de voorstelling der geloovigen een onmisbare plaats te bekleeden. Er is daarom alleszins oorzaak, bij dit verband tusschen Christus' Koningschap en de werking der Geestenwereld nog even opzettelijk stil te staan. Wat van Jezus' Koningschap gezien is toen hij op aarde was, bleef omsluierd; het regiment van onzen Koning in deze eeuwen van stil proces kan zich alleen aan het geloofsoog ontdekken; en voor hemel en aarde zal dan eerst het Koningschap van Christus in zijn volle majesteit uitschitteren, als de laatste strijd zal volstreden, de overwinning voor eeuwig zal verzekerd zijn, en onze Koning, na zijn eindtriomf, op een nieuwe aarde en onder een nieuwen hemel den laatsten vijand aan zijn voeten zal onderworpen hebben.

Dit nu is het, wat de Schrift doet uitkomen door *Rijk* tegenover *Rijk* te stellen. Van een *Rijk* van satan sprak Jezus met nadruk,

toen hij vroeg: „Indien dan de satan den satan uitwerpt, hoe zal zijn Rijk bestaan?" Satan is niet alleen, en staat niet op zich zelf. Satan heeft onder zich een macht. Zoolang die macht één en aan hem onderworpen blijft, vormt ze een Rijk, en dat Rijk kan geen stand houden zoo het ééne deel ervan zich keert tegen het andere. Dit Rijk heet daarom een „mogendheid", gelijk wij 't thans plegen uit te drukken, wat destijds heette *een macht*. De genade Gods bestaat hierin, dat „Hij ons getrokken heeft uit de *macht* der Duisternis en ons heeft overgezet in het *Koninkrijk* van den Zoon zijner liefde". Veelal verstaat men dit, als wilde 't zeggen uit de hand van satan, uit zijn overmacht. Doch dat kan de bedoeling niet zijn. „*Overgezet*" wordt men van het ééne *terrein* op het andere. De „*macht* der Duisternis" is alzoo hier het terrein van het Rijk van satan, en van dat *terrein* wordt de verloste afgenomen, en overgeplaatst, overgezet, overgebracht op het *terrein* van het Koninkrijk van Christus of van het Koninkrijk der hemelen. Het wezen van Satan's Rijk wordt dan hierbij in de Duisternis gezocht, als tegenstelling met het Licht, dat het levenselement is van het Rijk van Christus. Ook in dit „Rijk der Duisternis" beschikt Beëlzebub de Vorst over een machtig leger, dat als zijn heirleger voor hem strijdt om zijn Rijk te verdedigen, en geheel bestaat uit gevallen engelen, demonen of booze geesten. Voor zoover de Vorst van dit Rijk der Duisternis zijn macht ook over onzen aardbol had uitgebreid, trad hij op als „Overste der wereld", een titel dien Jezus zelf van hem bezigt. Zelf uitte deze Vorst der Duisternis zich tegenover Jezus, dat alle koninkrijken der aarde in zijn macht waren gesteld, en dat hij ze schonk aan wien hij wilde. Overste der wereld is niet zijn titel als Vorst van zijn eigen Rijk, maar zijn titel in zooverre hij, als Vorst van het Rijk der Duisternis, deze aarde als *wingewest* aan zich had getrokken. Deze aarde behoorde oorspronkelijk niet tot zijn Rijk, maar tot het Koninkrijk van God, en het is aan God, dat hij deze aarde ontweldigd heeft. Hij heeft ze van het Koninkrijk van God afgescheurd, en ze gevoegd bij zijn Rijk. Zelfs gaat, naar de voorstelling van

de Schrift, de reuzenstrijd tusschen God en satan om niets anders dan om het bezit van deze aarde. Door de verleiding en verzoeking in het paradijs heeft satan den mensch doen bezwijken, diens kracht gebroken, en aan hem, als aangestelden stedehouder Gods, de macht over deze aarde ontrukt. En dit duurt tot God zijn Zoon zendt, om satan's heerschappij op deze aarde terug te slaan, en opnieuw, en nu voor altoos, de heerschappij van God weer te vestigen en haar te herwinnen voor het Rijk van God.

Noch voor wat Christus noch voor wat satan aangaat, mag hierbij het woord *Rijk* overdrachtelijk of zinbeeldig worden opgevat. Het is beide malen in den meest eigenlijken zin bedoeld. Beide Rijken zijn twee georganiseerde machten. Beide worden bestuurd, beheerd en geleid naar een vast plan. Tegenover het Raadsbesluit van God stelt satan zijn sluw en listig opzet. En al spreekt 't vanzelf, dat satan in kracht en mogendheid slechts een creatuur blijft, toch is hem onder alle creatuur de hoogst denkbare macht verleend. Er is ons geen geest bekend, die vóór zijn val rijker begaafd en heerlijker was uitgerust, dan deze geschapen geest, en het is juist de hoogheid van de hem verleende gaven, die den waanzin om zich met God te meten in hem deed opkomen. Die waanzin nu bracht vanzelf mede, dat hij er op bedacht moest zijn, uit al het geschapene zooveel maar mogelijk was naar zijn kant te trekken en voor zich te veroveren. Een eigen terrein, een eigen levenssfeer, een eigen machtsgebied had hij niet. Hij was het hoogste creatuur, maar bleef toch altoos schepsel, en was als zoodanig tot geen ander doel geschapen, dan om God te dienen en diens majesteit te verheerlijken. Door in dezen dienst ontrouw te worden, ontstal en ontroofde hij zich zelven aan God, en ontstal en ontroofde hij evenzoo aan de eere Gods al wat hij uit de geestenwereld met zich meetrok. En datgene wat hij meetrok, was vanzelf georganiseerd, gelijk al wat in Gods schepping bestaat, in organischen samenhang geschapen is. De lagere geesten, die hij verleidde, geraakten aanstonds, in onderling verband, in zijn macht. Zijn persoonlijke meerderheid schonk hem aanstonds de macht,

om alle lagere booze geesten volstrekt te beheerschen en aan zich dienstbaar te stellen. De demonen voeren geen guerillaoorlog elk op eigen hand, maar zijn ingelijfd in zijn heirschare en voeren hun strijd in onderlingen samenhang, en wenden al hun kracht en vermogen aan, om, tegenover de door hen bestreden eere Gods, de eere van satan te verhoogen. In dezen onheiligen dienst wist nu satan ook ons menschelijk geslacht te vangen, en al heeft de Gemeene gratie en de in het paradijs reeds intredende verlossing satan steeds belet, zich geheel en al van dit aardrijk meester te maken, toch heeft hij het wereldsche leven onder zijn banier gebracht, heeft hij de heidensche volkeren aan de heerschappij van zijn geest onderworpen, heeft hij in het bewind van de aardsche koninkrijken zich weten in te dringen, en is hij alzoo „Overste der wereld" geworden.

Zijn Rijk bestond dienvolgens uit twee deelen: uit zijn eigenlijk Rijk in de gevallen geestenwereld, en uit het wingewest dat hij op dit aardrijk had ingenomen. In dit ons aardrijk nu had hij zijn macht steeds verder doen doordringen. Veelal stelt men zich het voor, alsof dat aardrijk zelf neutraal is, en alsof de strijd tusschen satan en God zich uitsluitend in het hart der menschen afspeelt. Het aardrijk zelf zou dan 't zelfde blijven, voor den val, na den val, en na de verlossing. Het tooneel, als we ons zoo mogen uitdrukken, zou altoos één en 't zelfde zijn gebleven, en al het verschil zou hierin bestaan, dat de mensch zich eerst vervreemdde van het paradijs, daarna zich geestelijk van God vervreemdde, en, dank zij de verschijning van Christus, althans voor een deel voor God werd teruggewonnen. Doch zoo leert de Schrift het ons niet. Velen vermoedden zelfs, dat vóór de schepping van den mensch de breuke van satan in de geestenwereld met zijn God reeds heel de schepping en zoo ook deze aarde ontredderd had, en dat we ons daaruit het „woest en ledig" moeten verklaren, waarvan in Gen. I : 2 melding wordt gemaakt. Het paradijs zou dan slechts een oâse in de onaf-

zienlijke woestenij zijn geweest, en in dat paradijs zou de mensch tot aanzijn zijn geroepen. Geheel daargelaten echter, wat hiervan aan zij, vast staat, dat de *val* aanstonds gevolgd wordt door den *vloek*, een vloek die het paradijs doet verdwijnen, en heel het aardrijk in zijn wijze van bestaan aantast, zoodat het nu „distelen en doornen" voortbrengt, en de Dood, de schrikkelijke dood, zijn intrede in deze wereld houdt. Niet alleen de geest der menschen wordt verleid tot afval, maar zijn lichaam, dat organisch met zijn geest saamhangt, verliest zijn hoogeren levensglans. Ziekte en kwalen, allerlei lijden en ellende treedt in, volstrekt niet alleen wat ons zielsbestaan, maar wel ter dege ook wat ons lichamelijk bestaan en onze uitwendige saamleving betreft. En ook buiten den mensch werden de elementaire krachten der natuur ontbonden, en verwoesting over heel het aardrijk aangericht.

Natuurlijk is hier uit te zonderen al wat later uit de Germaansche godenleer bij de volken van Europa binnendrong, waaruit wel het meest bekend zijn de dusgenaamde heksenprocessen. Hiermee echter heeft de voorstelling der Schrift niets uitstaande. En ook wat uit het Perzisch dualisme binnensloop, moet hier geheel buiten rekening worden gelaten. Satan en zijn trawanten zijn in de Schrift steeds Gods eigen creaturen, die alleen bestaan door Zijn mogendheid, en die ten slotte weer aan Zijn mogendheid zullen onderworpen worden. Maar ook zoo ligt het in den aard van het wezen der geesten om ook op de zienlijke dingen, ook op de zichtbare natuur, ook op wat voor oogen is, macht en invloed uit te oefenen. 's Menschen geest is niet van zijn lichamelijk bestaan en 's menschen lichamelijk bestaan is niet van de overige natuur af te zonderen. Alles hangt saâm. Tusschen alles bestaat organisch verband. Vandaar dat de macht van satan, eenmaal in deze wereld ingebroken, allengs heel deze schepping heeft aangetast. Wat thans steeds duidelijker de Natuurwetenschap en de zielkunde leert, dat 's menschen geest met zijn lichaam saamhangt, en dat er voorts een organisch verband bestaat tusschen alle rijken der Natuur, en ten slotte zelfs tusschen

de organische rijken der natuur en de stoffelijke wereld, tot in het diepste ingewand der aarde en tot in de fijnste elementen der natuur, ligt reeds van oude dagen her uitgedrukt in het feit, dat de val van den mensch *in zijn geest* gevolgd is door den vloek die over heel deze aarde kwam in alle rijken *van haar natuur*. Het Rijk van satan dringt dientengevolge door alles heen, en poogt steeds meer alles te omvatten. Voorbeeld voor het Rijk van satan is en blijft het Rijk Gods. Gelijk God heerscht over geesten en menschen, heerscht over geest en stof, en heel de schepping insluit, zoo ook wil satan tegenover God zijn rijk oprichten. De macht Gods moet te niet gedaan, en het einddoel waarop satan mikt, is, om als Gods macht finaal zal gebroken zijn zich in Gods plaats te stellen, en te worden en te wezen en te blijven datgene wat God zelf is, de Gebieder over alle ding, dé Koning over alle creatuur, de Heere over alle schepsel. En nu is dit het majestueuse in dezen strijd, dat God Almachtig den in laaien opstand gekomen satan niet verplettert door zijn overmogendheid, maar hem eerst geworden laat, en hem zelfs tot reusachtige machtsontwikkeling doet komen, om daarna eerst den principieelen strijd tegen hem aan te binden, en ten slotte in dien principieelen strijd hem ten onder te brengen en te vernietigen. Satan is en blijft een *geest*, en moet daarom *geestelijk* overwonnen worden. Hij moet niet op eenmaal met geweld en overmacht worden verpletterd, maar eerst dan, als hij in zijn volle wapenrusting kan uitkomen, geestelijk in het hart der menschen worden aangetast, en aldus geestelijk worden te niet gedaan. Eerst zoo toch kan blijken de geestelijke overmacht van het Licht over de Duisternis, de triumf van de Waarheid over de Leugen, de zegepraal van het Leven over den Dood. Niet alleen satan moet overwonnen worden, maar in die overwinning, op satan behaald, moet tegelijk de hooge heerlijkheid van Gods gerechtigheid uitschitteren.

Bij deze bange worsteling der eeuwen is satan er steeds op uit, achter de schermen te blijven. De dief wil, als hij inbreekt, niet opgemerkt worden. De sluipmoordenaar houdt zich tot het laatste oogenblik schuil. De roover loert op den weg uit een plek, waar hij ongezien kan blijven. En zoo ook is al satan's toeleg, om zich te omnevelen, te omhullen, te omsluieren, en zijn werk in het verborgene te doen. Hij is en blijft de Vorst der Duisternis, die in de Duisternis zijn sterkte zoekt. Nooit gaat de schaterlach van satan dan ook hooger, dan indien hij merkt dat de wijzen dezer wereld rondvertellen, dat er geen satan en geen Rijk der demonen bestaat, en indien zelfs onder de geloovigen het rekenen met zijn duivelsche strikken hooge uitzondering wordt. Het is hem lief, als hij vergeten wordt, als niemand van hem spreekt, als men er het zwijgen toe doet, zoodat niemand op zijn listen en lagen verdacht is. Geen heerlijker periode voor satan, dan indien algemeen het geroep uitgaat, dat al wat voorheen en in de Schrift over duivelen en demonen beleden werd, op louter fantasie berust. Dan toch juist kan hij zijn werk ongestoord volbrengen, om zich eerst te vertoonen, als zijn toeleg gelukt is. Maar daarom juist moet tegenover dezen Vorst der Duisternis de Vorst van het Licht optreden. Een Koning moet verschijnen, die dezen Overste der wereld aanvalt en straks diens Rijk te niet doet. De mensch op zich zelf genomen is tot deze worsteling onbekwaam. Wat den strijd tegen dezen Vorst der Duisternis, met zijn georganiseerde demonische macht, zal aanbinden, moet zelve een georganiseerde macht zijn.

De menschheid moet, om vrijgemaakt te worden, ook zelve onder een Koning kunnen optreden, en deze Koning moet niet enkel mensch zijn, want de geest van satan is veel machtiger dan de geest des menschen, maar, als Zoon des menschen opkomend, tevens in zich dragen de Goddelijke machtsvolkomenheid. Zulk een Koning alleen is machtig en in staat, niet enkel om persoonlijk voor zichzelf satan af te slaan, maar om tevens de fundamenten zelf van diens Rijk te doen schudden en los te wrikken. Wie tegen

satan op zal treden, moet even diep kunnen dalen en even hoog kunnen mikken als hij zelf. Om het wingewest, deze aarde, aan satan te ontrukken, moet satans macht principieel in zijn eigen geestenrijk worden aangetast. Niet alleen zijn macht onder de menschen dezer aarde moet worden gebroken, maar ook moet hij in zijn eigen geestenwereld worden onttroond. De held Gods moet èn den „Overste der wereld" verdringen, en zelf Koning over alle koningen der aarde worden, en tegelijk Heere en hoofd der engelen zijn, om ook in de wereld der geesten den laatsten strijd uit te strijden. En eerst in dit verband verschijnt het Koningschap van Christus in zijn volle realiteit. Hij treedt niet op als een Koning, die hoog boven de menschheid zweven zal, en ze door dwang aan zich zal onderwerpen. Integendeel, hij wordt onzer één, mensch als wij, lijft organisch alle uitverkorenen in zijn mystiek Lichaam in, en heerscht *over* hen, door *in* hen te heerschen, en ze geestelijk vrij te maken. Zoo vormt de door hem overgezette menschheid met hem één macht, één geheel, een organische eenheid, en is hij Koning, niet in den zin van onze aardsche koningen, maar Koning door *in allen* volkomen heerschappij uit te oefenen. Wat hij als Koning inlijft, is voor eeuwig aan satan's macht onttrokken. Zoo komt er te midden van het onheilige leven een heilige oäse van hemelsch leven, en van uit dit heilig brandpunt breidt de Christus, als onze Koning, zijn macht en invloed steeds verder op aarde uit, en tegelijk worstelt hij met zijn heilige engelen in de wereld der geesten, om satans invloed en inwerking op deze aarde te fnuiken.

Maar gelijk hij bij zijn eerste optreden door den Geest in de woestijn geleid werd, om aanstonds satan persoonlijk aan te tasten, zoo ook kan het einde niet komen, alvorens door onzen Koning de worsteling met den Vorst der Demonen nogmaals persoonlijk wordt aangebonden. En nu wordt satan vrijgelaten, ja geprikkeld en uitgedaagd, om zich voor 't laatst in zijn volle macht en volle wapenrusting tegenover het Rijk van Christus te stellen; en dan komt de

laatste tweestrijd. Satan, die zich in den Antichrist en in den valschen profeet nogmaals meester van de wereld waant, en tegen hem opkomend „de Koning op het witte paard, omstuwd van de heirlegers des hemels, en hij oordeelt en voert krijg in gerechtigheid, bekleed met een kleed, dat met bloed geverwd is, en zijn naam wordt genoemd: *het Woord Gods*." En nu *verdoet* deze Koning satan en zijn demonen met den geest zijns monds, en het Hallelujah gaat in alle hemelen op. „Hallelujah, want de Heere, de almachtige God heeft als Koning geheerscht." Die Koning heeft macht over de menschen, macht over de geesten, macht over ziel en lichaam, macht over alle krachten en elementen der natuur. Het gif van afval en zonde, van leugen en duisternis, van ellende en dood wordt tot in zijn laatsten sluiphoek te niet gedaan. En nu is het niet alsof satan er nooit geweest ware. Veeleer breekt thans een heerlijkheid door, veel hooger dan eens uitblonk in het paradijs. Het is een nieuwe aarde onder een nieuwen hemel, en dit is de verrassende einduitkomst, dat satan als Vorst der duisternis in het eind niets anders blijkt te hebben bewerkt, dan een hooger uitkomen van de heerlijkheid Gods, die zonder zijn opstand nooit zou zijn gekend geweest. En dit nu kan alleen door de verschijning van onzen Koning worden tot stand gebracht. Rijk tegenover Rijk, Vorst tegenover Vorst, Overste tegenover Overste, Koning tegenover Koning! En vandaar dat de glans van Jezus' Koningschap in uw geloofsbesef *moet* gaan tanen, zoo dikwijls het geloof aan den opstand en den tegenstand van den Vorst der Duisternis voor u de klaarheid verliest, die God u in zijn Woord bezegeld heeft.

De historie drukt hier het zegel op.

Of is het niet alzoo, dat juist die geloofshelden, die in eigen zieleleven het diepst ervoeren, hoe hun strijd niet ging tegen „vleesch en bloed", niet tegen den mensch, maar „tegen de geestelijke boosheden in de lucht", de mannen waren, die aan het Koningschap van Christus het sterkst behoefte hebben gevoeld, en dit Koningschap van Christus op het hoogst hebben verheerlijkt?

Een wolke van getuigen, van den man van Tarsen tot den man van Worms met zijn: „Hier sta ik, ik kàn niet anders, God helpe mij!"

XXIII.

Mystiek en Instrumenteel.

> Die ons vernederd lichaam veranderen zal, opdat het gelijkvormig worde aan zijn heerlijk lichaam, naar de werking, waardoor hij ook alle dingen zichzelven kan onderwerpen.
>
> PHIL. 3 : 23.

NIET geheel mag gezwegen worden van de wijze, waarop we ons de uitoefening van Jezus' Koningsmacht te denken hebben. De apostel betuigt ons, dat zijns de „*werking* is, waardoor hij ook alle ding zich zelven kan onderwerpen." In de Openbaringen spreekt de Christus zelf van „*'t zwaard zijns monds*" (2 : 16). De Christus wordt gezegd den wederpartijder te zullen „*verdoen* door den geest zijns monds." En ook wordt hij ons geteekend met in de hand „een *scherpen sikkel*, om den oogst der aarde te maaien." We hooren op Pathmos den lofzang opgaan, dat „het Lam waardig is te ontvangen *de kracht*" (5 : 12), en straks den jubelzang dat nu „de *macht* geworden is van den Christus" (12 : 10). De Hebreërbrief zegt ons, dat de Christus „alle dingen draagt door het woord zijner *kracht*." Het is de vurige bede van den apostel, dat „*de kracht van Christus*" in hem moge wonen, en waar hij den apostolischen ban slaat, zegt hij dat te doen „met de kracht van onzen Heere Jezus Christus" (1 Kor. 5 : 4). Reeds tijdens zijn omwandeling op aarde lezen we herhaaldelijk, dat „er *kracht* van Jezus uitging" (Lukas 8 : 48) en dat hij „*met kracht* den onreinen geest gebood" (Lukas 9 : 1). En bij

zijn heengaan van deze aarde laat hij ons het woord der vertroosting achter: „Mij is gegeven *alle macht* in hemel en op aarde." Doch al wordt door deze reeks van uitspraken de overtuiging gevestigd, dat de Christus, om zijn Koninklijk ambt uit te voeren, een alzijdige macht te zijner beschikking heeft, zulk een algemeene betuiging bevredigt niet, en het loont daarom de moeite eenigszins nader op de machtsuitoefening van den Christus in te gaan. Niet natuurlijk, alsof het ons ooit zou kunnen gelukken, deze machtsuitoefening zóó te ontleden, dat we haar werking geheel doorzagen. Zelfs in alle physieke kracht blijft altoos ten slotte een onverklaarbaar iets over, dat we hebben aan te nemen, zonder het ons te kunnen verklaren; en vooral in alle geestelijke kracht ligt op den bodem altoos een zeker mysterie, dat alle nadere uitlegging tart. De kracht der liefde, de kracht van 't geloof, de kracht van den heldenmoed boeien ons, zonder dat we haar in heur wezen doorgluren kunnen, en hoe zou 't ons dan ooit gelukken kunnen, de wondere kracht, die in Christus èn eertijds werkte èn nog werkt, tot in haar wortel te kunnen naspeuren? Maar ook al weten we deswege vooruit, dat het raadsel, waarvoor we hier staan, niet geheel voor oplossing vatbaar is, toch behoeft deze beperktheid van onze kennis geen beletsel te zijn, om te streven naar een algemeene voorstelling van de wijze, waarop de machtsuitoefening van Christus als onzen Koning toegaat.

Zoo ligt het aanstonds voor de hand, onderscheid te maken tusschen de werkingen die Jezus rechtstreeks *zelf* volvoert en die andere, die hij tot stand brengt door zijn bestelde dienaren en onderdanen. Bij die dienaren hebben we voorts niet alleen aan *menschelijke* personen te denken, maar naast deze evenzeer aan *de Engelen*. Een aardsch koning gebruikt voor het voeren van zijn bewind een heirleger van ambtenaren, en beschikt over een gewapende macht. Door die ambtenaren laat hij zijn bevelen overbrengen aan wie het aangaat, en met den sterken arm dwingt hij gehoorzaamheid aan zijn bevelen af. Tot op zekere hoogte nu

staat 't hiermede gelijk, dat ook de Christus, krachtens zijn Koninklijke majesteit, sommigen gegeven heeft tot apostelen, anderen tot evangelisten, tot opzieners, tot herders en leeraars, om zijn kudde te weiden. Deze dienaren toch hebben niet uitsluitend in last, om het Evangelie aan te kondigen en het bevel tot gelooven over te brengen, maar ze zijn ook bekleed met zekere macht, met die macht oefenen ze tucht uit, en door het middel van die tucht wordt er zeker geestelijk regiment op aarde in stand gehouden. Telt men nu al deze dienaren des Woords, al deze opzieners en diakenen uit alle kerken, over heel de wereld, saam, dan vindt men als uitkomst een onafzienbare heirschare van duizenden en tienduizenden ambtsdragers, die den Christus in zijn Koninklijk regiment ten dienste staan, en voor zoover ze getrouw zijn, metterdaad in Jezus' naam een deel van dat regiment uitoefenen. En toch is deze heirschare van dienaren onder de menschen nog klein, vergeleken bij de onafzienbare heirschare der engelen, die in de wereld der geesten steeds tot zijn dienst bereid staan. Deze engelen zijn altoos trouwe dienstknechten, die vaardig passen op het bevel dat uit 's Konings mond uitgaat; ze zijn aan geen aardsche beletselen gebonden, en steeds weer worden ze „uitgezonden om dergenen wil, die de zaligheid beërven zullen". Men tast daarom geheel mis, zoo men zich de positie van onzen Koning aan de Rechterhand Gods als een geïsoleerde denkt. Integendeel, er is geen keizer of koning op aarde, die ook maar van verre de breede reeks zijner ambtenaren en de rijke ontplooiïng van zijn gewapende macht met de phalanx van de dienstknechten en krijgsknechten en onderdanen van onzen Koning vergelijken kan. Ook al vernamen we dus niets naders van het mysterie der wondere kracht, die Jezus zelf uitoefent, dan nog zouden we ons van zijn regiment niet licht een te omvattende voorstelling kunnen vormen. Zijn twaalf discipelen zijn in den loop der eeuwen uitgebreid tot duizenden en tienduizenden, en de twaalf legioenen engelen, waarvan hij kort voor zijn sterven sprak, zijn thans uitgedijd tot al de heirscharen des hemels. Zijns is in geen

enkel opzicht een geïsoleerde positie, maar zelfs in de hoogere sferen verschijnt hij omstuwd door „de engelen zijner kracht".

Toch eischt reeds deze machtsuitoefening door zijn dienaren op aarde en door de engelen zijner kracht nadere toelichting. Immers het gewone raderwerk van de ambtenaarswereld, waarover de aardsche koning beschikt, ontbreekt hier. Bij een aardsch koning verschijnen zijn hoogste raadslieden in eigen persoon, om zijn welbehagen te vernemen en te raden en te overleggen; schriftelijke orders worden in gereedheid gebracht; en er is een breede dienst van klerken en boden, die door koeriers, door post en telegraaf en drukpers 's konings wil en bevelen ter kennisse van zijn onderdanen brengen. En ook, bij een aardsch Koning geschieden de benoemingen van de dienaren en de aanstellingen van de hoofden zijner krijgsmacht door geschreven orders, en bestaat tusschen alle dienaren onderling een hierarchisch, van persoon tot persoon overgaand verband. Bij Koning Jezus daarentegen valt dit alles weg. Hij is niet op aarde. Hij troont in de hemelen. En geen dienaar op aarde heeft den Koning gezien, heeft zijn stem ooit gehoord of ontving ooit van hem een persoonlijke dagorder. Wel bestaat er op aarde in de Kerk zekere organisatie, waardoor de aanstelling van zijn dienaren tot stand komt en toezicht en tucht over de gemeente wordt uitgeoefend, maar dit alles gaat buiten persoonlijk, zichtbaar contact met den Koning toe. Hij blijft in den hemel, en geheel deze organisatie van zijn Kerk gaat op aarde, onder menschen, als we 't zoo mogen uitdrukken, op eigen gelegenheid toe. Vandaar het misbruik, dat hierbij telkens insloop, en zoo vaak geheel deze organisatie verdierf. Zoo verdierf, dat maar al te dikwijls zijn dienaren op aarde niet alleen insliepen, en tot niets-doen vervielen, maar ook ten slotte zich organiseerden tot een massa, die zich tegen den Koning stelde, en zijn trouwe onderdanen vervolgde en verdrukte. Vergeleken bij de regeeringsorganisatie waarover een koning op aarde beschikt, maakt alzoo

deze organisatie van zijn dienaren op aarde een hoogst gebrekkigen indruk. Er ontbreekt het persoonlijk contact, er ontbreekt het uitgaan van een rechtstreeksch bevel *ad hoc*, er ontbreekt de rechtstreeksche persoonlijke aanstelling, en de mogelijkheid bestaat, dat deze aardsche organisatie zich keert tegen haar doel. Wel liet onze Koning aan de Kerk op aarde zijn Woord achter, met den eisch, dat zijn Kerk naar dat Woord leven en uit dat Woord haar kracht zou putten, maar dat Woord is geen Khoran. Dat Woord is een historisch product. Het is in den loop der eeuwen in Israël opgekomen en draagt daardoor een historisch-Oostersch type. Het geeft geen gereede reeks van wetten en besluiten, maar verhaalt historie, verhaalt de machtdaden Gods, en geeft uitspraken en betuigingen van profeten, maar niet in dien gereeden vorm, dat het geheel als een wetboek zou kunnen gelden, waarin men voor ieder voorkomend geval het toepasselijk artikel slechts zou hebben op te slaan. Hoe groot de macht van dat Woord dan ook zij, het draagt een geheel ander karakter dan het wetboek van een aardsch vorst; het oefent zijn invloed op geheel andere wijze; en het bewerkt de geesten om ze aan Jezus' wil te conformeeren, maar op heel andere wijze dan een wet of besluit op aarde werkt. Hieruit volgt, dat er over den zin en de beduidenis van dat Woord allerlei geschil kan rijzen; dat er én wetenschappelijke èn geestelijke studie vereischt wordt om dat Woord te verstaan en het op de gelegenheden des levens toe te passen; en dat er alzoo bij dat Woord een hooge, geestelijke leiding vereischt wordt, die niet van menschen kan uitgaan, maar uitgaan moet van den Koning zelven. Ook al bepalen we ons tot de gewone organisatie van de Kerk op aarde, en tot de regeering die ze in Jezus' naam uitoefent, dan is hier reeds een onzichtbare inmenging van den Koning zelven noodig en onmisbaar, die een geheel mystiek karakter draagt, en niet uit de aardsche instelling is te verklaren. Bij de engelen is deze mystieke inmenging door een daad des Konings evenzoo onmisbaar. De Koning moet zijn engelenwacht kennen, weten voor welken dienst elke engel geschikt is. Hij moet aan

elken engel zijn bevel mededeelen, zoodat zulk een engel wete wat zijn taak is, en de Koning zelf moet hierbij zijn engelen alzoo beschermen en leiden, dat zij zijn hoog bevel op de door hem gewilde wijze uitvoeren. Reeds dit deel van het Koninklijk regiment, dat bediend wordt door ambtsdragers of door dienaren uit de engelen of uit de menschen, vordert alzoo een macht in den Koning, om tot in het kleinste toe te weten wat er op aarde omgaat, en het alles zoo te schikken, te sturen en te regelen, dat zijn wil doorga, zijn bevel worde uitgevoerd, en zijn Koninklijk gezag gehandhaafd worde.

En naast deze uitoefening van Jezus' Koninklijke macht door middel van onderdanen, ambtsdragers en engelen, staat dan in nog veel dieper mystieken gloed gedompeld de *rechtstreeksche* inwerking van den Koning op heel den gang van ons menschelijk leven. Onze Koning is geen lijdelijk Koning, die, gezeten aan de rechterhand des Vaders, slechts toeziet en afwacht, wat zich op aarde uit den dienst van zijn aanhangers ontwikkelen zal, maar hij regeert daadwerkelijk, werkt op de dingen dezer wereld in, en oefent persoonlijk zijn Koninklijke heerschappij uit. Velen hebben daar geen oog voor. Ze denken zich Jezus als opgevaren ten hemel, en nu in het Vaderhuis verkeerende, wel in omgang met de engelen en de gezaligden, maar verstoken van rechtstreekschen invloed op de dingen hierbeneden. Hij stelde zijn Kerk in, hij gaf ons zijn Woord, hij begiftigde ons met de Sacramenten, en verder maakt hij de vrucht van zijn offerande geldende bij den Vader, maar voorts is hij huns inziens afwachtende wat er op aarde gebeurt, toeziende hoe de dingen op aarde loopen, lijdelijk gedogende wat er voorvalt, en zoo verbeidende het einde der dingen, als wanneer hij nogmaals in den loop der dingen zal ingrijpen. Er zijn er, die dan nog wel zekere vrij-sterke gemeenschap tusschen Jezus en de verloste ziel aannemen, en zelven in die onderstelde gemeenschap met hun Heiland genie-

ten, maar, dit alles gaat om buiten zijn Koninklijke macht, zelfs buiten zijn Koninklijk ambt. Het is in alles de Hoogepriester hunner belijdenis, dien ze hierbij zoeken, die nu leeft om voor hen te bidden en plaatse voor hen zal bereiden in het Vaderhuis, maar *als Koning* is Jezus ook hun een *roi fainéant,* d. w. z. een Koning in naam, die afwacht wat er komende is, maar zonder feitelijk een regiment op aarde uit te oefenen. Anderen geven zelfs die mystieke gemeenschap niet toe, en stellen het zich zoo voor, dat Jezus alleen de heugenis van zijn verschijning achterliet, dat de indruk van zijn leven, lijden en sterven nog altoos voortduurt, dat zijn voorbeeld nog altoos wint en trekt, en dat zijn Woord, dat hij ons achterliet, wel als teekening van een heilig ideaal de harten vermeestert, maar dat er voorts van eenigen rechtstreekschen invloed, dien Jezus voorbedachtelijk en met volle bewustheid ook nu nog op aarde zou uitoefenen, geen sprake zijn. Een Koningschap van Jezus staat huns inziens misschien met zijn wederkomst te wachten, maar in de eeuwen, die tusschen zijn hemelvaart en zijn wederkomst op de wolken verloopen, is hier geen sprake van. Wel als eeretitel, en voorts onder de engelen en de gezaligden daarboven, maar niet voor wat aangaat ons menschelijk leven op deze aarde. Thans op aarde hebben we zekere gemeenschap met Jezus' geest door zijn woord en voorbeeld, dat hij ons achterliet, en door de heugenis van zijn gansche verschijning, en eens zullen we in het Vaderhuis een geheel nieuwe gemeenschap met Jezus ontsloten zien, als we hem zien zullen gelijk hij is; maar in de jaren die we hier op aarde doorbrengen is er niets anders voor ons dan de historie en het ideaal, en berust alle persoonlijk contact met Jezus op inbeelding en fictie. Feitelijk de vernietiging van Jezus' Koningschap of althans een op non-activiteit stellen van dat Koningschap, en een gelijkstelling van Jezus' positie met die van elk gezaligde die van ons ging en in de gewesten der heerlijkheid werd opgenomen.

Geheel deze voorstelling intusschen druischt in tegen wat de Schrift ons geopenbaard heeft. Ge behoeft slechts de reeks brieven

van Jezus aan de gemeenten in Klein-Azië in het 2e en 3e hoofdstuk van de Openbaringen op te slaan, om de tegenstelling te voelen. In die brieven spreekt Jezus zelf de gemeenten zóó toe, dat hij toont ze tot in bijzonderheden te kennen; haar doen en laten tot in het kleine en onderscheidenlijke te beoordeelen; haar lot in zijn hand te hebben; en zóó over haar toekomst te beschikken, dat hij met koninklijke macht nu reeds allerlei oordeel over haar voltrekt, ze straft en zegent, ze bedreigt of met beloften verrijkt en haar toekomst in zijn hand heeft. Van een afwachtende, lijdelijke houding is hier geen oogenblik sprake. Jezus is *in* de gemeente tegenwoordig, Jezus kent haar, Jezus beoordeelt haar verleden en haar tegenwoordigen toestand, hij kent ook zelfs de enkele dwaalleeraren die in haar midden zijn opgestaan, en zegt haar aan, dat zoo ze zich niet bekeert, hij zal ingrijpen, haar zijn macht zal doen gevoelen, en ten slotte haar kandelaar van haar zal wegnemen. En geheel dezelfde voorstelling geven de apostelen in hun brieven op elk punt en op elk terrein. Jezus is de Koning, Jezus is de Heere, die kracht geeft aan wie kracht behoeven om zijn wil te volbrengen. Jezus heerscht als Koning over elk persoon, over elken dienaar, in elk levensmilieu. Het is altoos de Heere, de Koning die op den voorgrond treedt, en zijn werking en inwerking aan de personen en in de gemeente ervaren doet. Ja, sneed niet Jezus zelf elke voorstelling alsof zijn Koningschap slechts nominaal en titulair zou zijn, vlak vóór zijn hemelvaart af, toen hij het doopsbevel tot inlijving van de volken inleidde met de plechtige verklaring, dat hem alle macht in den hemel *en op aarde* gegeven was? Let wel, niet alleen in den hemel, maar ook *op de aarde*. Niet alleen in de gewesten der zaligheid zou hij schitteren in majesteit, maar die majesteit zou ook *op aarde* openbaar worden. Gelijk zijn apostelen dan ook na de eerste wondere genezing het openlijk uitspraken, dat niet zij, maar Jezus dat wonder der genezing volbracht had.

Zoo bezit dan Jezus macht om de zielen te naderen, op de geesten der menschen in te werken, hen te leiden, te richten en te sturen naar zijn wil. Alle afstand valt hier weg. Zooals onze Catechismus het uitdrukt: „Naar zijn menschelijke natuur is hij niet meer op aarde, maar naar zijn Godheid, majesteit, genade en Geest wijkt hij nimmermeer van ons." In het geestelijke is geen afstand. Geestelijk zijn aarde en hemel één geestelijke eenheid. Niets scheidt ons van onzen Koning of onzen Koning van ons. Hij weet niet maar, dat er op aarde een Kerk is, maar hij kent in die Kerk een iegelijk van de zijnen hoofd voor hoofd. Hij deelt met Goddelijke deernis in hun lijden en in hun worsteling. Hun leven is in hem verborgen. En elken morgen en elken avond gaat zijn leidende kracht uit den Hooge op de zielen uit. En niet enkel persoonlijk gaat dit koninklijk regiment toe, maar het omvat evenzoo den gang, het lot en het verloop van een geheele gemeente, ja van heel zijn Kerk op aarde. En daar het lot van zijn Kerk op aarde telkens afhangt van en beheerscht wordt door de lotgevallen der natiën en volken, strekt zijn invloed en inwerking zich evenzoo tot de historie en de lotwisseling der volken uit. Dit laatste niet alleen, en zelfs niet voornamelijk, genomen met het oog op de oorlogen die ze voeren en de gedaantenwisseling die ze ondergaan, maar ook wat betreft hun innerlijke verwording, ontwikkeling en vervorming. Het lot van een volk wordt beheerscht door de geesten die in dit volk heerschappij voeren, op religieus, op zedelijk, op wetenschappelijk, op artistiek en op maatschappelijk gebied. De worsteling van deze geesten heeft tot uitkomst de geestesstemming van dat volk, zijn aspiratiën, zijn geestelijke inzinking of verheffing, en hiermee staat in onlosmakelijk verband de stemming der geesten die in de Kerk van dat land zal heerschen. Zoo hangt het lot der Kerk met de geestesontwikkeling van elk volk op het nauwst saam. Zal dus Jezus als Koning in zijn Kerk heerschen, dan moet hij ook heerschappij voeren over geheel de geestesontwikkeling die zulk een volk doormaakt. Het een is van het ander niet af te scheiden, en wie Jezus' Konink-

lijke macht over de volken en natiën te niet doet, doet van zelf ook zijn Koninklijke macht over zijn Kerk te niet. En daarom moet onvoorwaardelijk vastgehouden aan wat we in onzen Catechismus aldus belijden: „Dat Christus daarom ten hemel gevaren is, opdat hij zich zelven daar bewijze als het Hoofd zijner Christelijke Kerk, *door wien de Vader alle dingen regeert.*"

Er gaat alzoo van onzen Koning een regeerende, sturende en leidende macht uit, niet enkel op de personen der geloovigen, maar op het leven der wereld in zijn geheel, op personen en toestanden, op den loop der historie en op de gebeurtenissen, op de ontwikkeling der natuur en op de geesten, die zich als machthebbend onder de volken opwerpen. Ge komt hier niet uit met de nawerking van Jezus' verschijning, noch met de heugenis van zijn leven en sterven. De mystieke gemeenschap van de geloovigen met hun Heiland is zielsgenot, maar is niet het Koninklijk regiment. Om dat Koninklijk regiment te grijpen als een noodzakelijke waarheid, die het lot der wereld beheerscht, moet aan Jezus, gelijk hij gezeten is aan de rechterhand des Vaders, een macht, een kracht, een invloed, een inwerking ten dienste staan, die door niets kan gestuit worden, die geen grenzen vindt waarop ze stuit, en die, in alles doorwerkend, feitelijk *alle dingen aan hem onderwerpt*, voor hem toegankelijk maakt, voor hem ontsluit, en door zijn Koninklijk gezag doet beheerschen. Wie in onzen Koning niet anders eert, dan de vermogens die in de menschelijke natuur bij de schepping van den eersten mensch zijn gelegd, kan die kracht, die macht, die mogendheid niet in hem vinden, ook al zet men die vermogens van onze menschelijke natuur uit tot in haar hoogste spanning. Van daar dat de apostelen, zoo dikwijls ze dit Koninklijk regiment ons toelichten, gedurig op de Godheid van den Middelaar teruggaan, van wien te belijden is, dat „hij is vóór alle dingen en dat alle dingen door hem te zaam bestaan."

XXIV.

De Uebermensch.

> Daarom heeft hem ook God uitermate verhoogd, en heeft hem eenen naam gegeven, welke boven allen naam is.
>
> PHIL. 2 : 9.

HET Koninklijk regiment van den Christus gaat van een bepaalde plaats uit. Als onze Middelaar, is de Zone Gods niet afgescheiden van zijn menschelijke natuur denkbaar. In 't lichaam is hij opgestaan uit de dooden, en in het lichaam is hij opgevaren ten hemel. Dat lichaam heeft hij noch onder het opvaren, noch daarna afgelegd. In dat lichaam leeft hij. In dat lichaam is hij verschenen. In dat lichaam zal hij wederkomen ten oordeel. Een lichaam nu moet *ergens* zijn, is aan een bepaalde plaats gebonden, en zoo het zich aan onzen blik ontdekte, zou ook het lichaam van Jezus, en dus ook onze Middelaar in dat lichaam, blijken van uit een bepaalde plek in het heelal zijn werking te doen uitgaan. Hiermee is niet betwist, dat ook een geschapen geest, en zoo ook de ziel eens menschen, niet ergens een bepaalde plaats inneemt; maar, zoo er sprake is van een geest, komt hierbij nog zooveel anders in aanmerking, dat het zoo licht ons inzicht verwart. Van daar de bijzondere nadruk dien we leggen op Jezus' *in 't lichaam zijn*, omdat hierdoor aanstonds voor een ieder Jezus' plaatselijke existentie vaststaat. *Waar* we ons die heilige woonstede te denken hebben, is niet voor veel nadere omschrijving vatbaar. Te zeggen, dat onze Koning „gezeten is op zijn troon, aan de rechterhand des Vaders", geeft ons plaatselijk geen nadere bepaling. De uitdrukking: „rechterhand", toch is beeldspreukig. God is een geest, geheel onlichamelijk, en bezit alzoo geen rechterhand. Deze beeldspreukige uitdrukking beeldt uit de majesteit en de mogendheid des Heeren HEEREN, maar wijst geen

bepaalde plek aan, waarheen 't zoekend oog zich richten kan en waarin onze blik zou kunnen rusten. Met de uitdrukking: „Vaderhuis," is 't niet anders. En of we al zeggen, dat onze Koning *„in den hemel"* troont, geeft ons evenmin een klare, vaste voorstelling. We worden naar boven en naar den hooge verwezen, en dit blijft eender, al weten we, dat onze tegenvoeters aan de andere zijde van dezen aardbol, evenzoo naar boven en naar den hooge wijzen, ook al denken zij daarbij aan een hemelstreek, die voor ons juist in de diepte wegzinkt. Onzekerheid behoeft ons dit niet te geven, mits we slechts bedenken, dat we geen taal bezitten om het geestelijke anders dan op overdrachtelijke wijs, in beelden aan het stoffelijke ontleend, uit te drukken. Van afstanden, die den hemel van Gods heerlijkheid van deze aarde zouden scheiden, weten we dan ook zoo goed als niets, en de voorstelling, alsof die hemel van Gods heerlijkheid, ook wel de derde hemel genoemd, ver boven de laatste vaste sterren zou gewelfd liggen, heeft geen enkelen grond waarop ze rust. Zelfs heeft die voorstelling iets dat tegen ons gemoed indruischt. Die laatste vaste sterren liggen zoo onmetelijk ver, dat zelfs heur lichtstraal duizenden van jaren behoeft, om tot ons door te dringen. En daarom, als de psalmist zingt: „'k Hef mijn ziel, o God der goden, tot u op," *kan* niet bedoeld zijn, dat onze ziel in haar uitgieting dien onmetelijken afstand zou doorloopen om zoo eerst haar God te vinden. Gods alomtegenwoordigheid is ons niet genoeg. We hebben er ook behoefte aan, om ons een eenig middenpunt van Gods majesteit te denken, onzen God als onzen Vader *in de hemelen* te aanbidden, en met het *sursum corda*, d.i. 't hart naar boven, ons onzen God te denken in de majesteit van zijn paleis. Maar verder gaan kunnen we niet. Waar, in wat sfeer, in wat richting die hemelen van Gods heerlijkheid zich bevinden, hoe ver ze van deze aarde afliggen, en al wat op nadere plaatselijke definitie gelijkt, ontgaat ons geheel; en evenmin kunnen we iets zekers zeggen over de wijze, waarop de overgang uit deze wereld in die hemelen der heerlijkheid plaats

grijpt. We weten niet hoe de hemelvaart van den Christus plaats greep, en we weten evenmin hoe de ziel van een in Christus ontslapene het Vaderhuis bereikt, en evenzoo kent geen onzer den gang van zijn gebed, als het onze lippen verlaat, en uitgaat naar den Hooge. Dat alles ontgaat ons, omdat het een gansch andere orde van zaken betreft, waarvan we kennis noch voorstelling hebben. Het geldt hier mysteriën, die eerst de toekomst ons zal ontsluieren. En zoo nu ook is het ons geheel ondoenlijk, iets naders vast te stellen omtrent de plaats waar Jezus, onze Koning, vertoeft; omtrent de omgeving waarin hij zich bevindt; omtrent de sfeer die hem omringt; omtrent de lichamelijke existentie, die hij leidt. Wel weten we, dat hij omstuwd is van zijn heilige engelen, en dat de gezaligden zijn nabijheid genieten, maar èn die engelen èn die gezaligden leiden een louter geestelijk bestaan, en ook zij zeggen ons derhalve omtrent de zienlijke en stoffelijke existentie van onzen Heiland en Koning niets hoegenaamd. Alleen dit mag op grond van de Schrift worden vastgesteld, dat de stoffelijke existentie van onzen Koning niet dezelfde is, als eens zijn stoffelijke existentie op aarde was. Immers met nadruk betuigt de apostel ons, dat „vleesch en bloed de onverderfelijkheid niet beërven." Al blijft het lichaam één, het verkeert toch in geheel anderen vorm. Het is een lichamelijke existentie in verheerlijkte gedaante. En reeds de verschijning op den weg naar Damascus aan Paulus en die aan Johannes op het eiland Pathmos zeggen ons hoe machtig, al blijft het grondtype één, de verschijning van het aardsche lichaam verschilt van de openbaring van het hemelsche lichaam.

Tweeërlei komt hierbij in aanmerking. Ten eerste het onderscheid tusschen het lichamelijke in zijn *kiem* en in zijn *voleinding*, en ten andere het onderscheid tusschen hetgeen het menschelijk lichaam aan zijn *aardsche* en hetgeen het aan zijn *hemelsche* levenssfeer ontleent. Het eerste verschil tusschen het lichamelijke in zijn eerste

en in zijn voleinde ontwikkeling blijkt ons zelfs in de personen, zoo we de verschijning van een wilden, menschetenden neger vergelijken met de edele gestalte van een Salomo op den troon. Beide menschelijke existenties, maar in de verschijning zoo ganschelijk ongelijk en uiteenloopend. En geldt dit reeds van de uitwendige verschijning, nog veel sterker geldt het van de kennis, de werking en de machtsopenbaring van een mensch in zijn eerste en laagste ontwikkeling, vergeleken met een mensch op hoogen trap van ontwikkeling. Den paradijstoestand, waarin Adam verkeerde, laten we nu buiten bespreking. De menschheid verkeert thans in haar vernederden toestand, en ook de Christus heeft uit Maria niet de paradijsgestalte van den mensch, maar het vleesch en bloed der kinderen, d.i. ons vernederd lichaam, aangenomen. En vergelijkt ge nu in dien staat van vernedering de kennis, de werking en de machtsopenbaring van een wilden volksstam, die nog op den laagsten trap staat, met de kennis, de werking en de machtsopenbaring waarover wij in het gekerstend Europa en Amerika beschikken, dan voelt ge terstond het diepgaand onderscheid tusschen den mensch, in wien de ontwikkeling van zijn vermogens nog schuilt, en dien anderen mensch, in wien de eerst schuilende vermogens reeds tot openbaring zijn gekomen. Vergelijkt ge nu den toestand van den mensch vóór 4000 jaren met den toestand van nu, dan bespeurt ge een onmetelijken vooruitgang in 's menschen macht. Maar het is allerminst gezegd, dat hiermede reeds het einde dezer ontwikkeling bereikt is. Veeleer toont de laatstverloopen eeuw, hoe aanmerkelijk reeds in die ééne eeuw 's menschen macht en vermogen nogmaals geklommen zijn. Zeer wel kunnen we ons daarom voorstellen, hoeveel machtiger die ontwikkeling nog zijn zal, als nogmaals twee, drie eeuwen zullen zijn voorbijgegaan, en hoe verbazingwekkend die ontwikkeling zelfs dan nog zal kunnen worden, als ze eens haar eindpunt zal bereikt hebben. Denkt ge u nu de menschelijke existentie van Jezus onzen Koning in de hemelen, dan spreekt het vanzelf, dat ge u in hem de menschelijke ontwikkeling als *geheel voltooid* hebt te denken, en

dat alzoo de sterkste machtsontwikkeling, waartoe wij thans op aarde geraakt zijn, ons nog slechts een flauw denkbeeld geeft van de menschelijke machtsontwikkeling, waarin de Christus troont in het rijk der heerlijkheid. Ge moogt u uw Koning dus niet denken als onzer een, noch zijn kennis, werking en machtsopenbaring afmeten naar wat ons ter beschikking staat, maar ge moet u zijn menschelijke existentie denken in haar *volkomenheid*, in de *volle* ontplooiïng van alle gaven en krachten, die in kiem in onze menschelijke natuur schuilen.

Nog sterker wordt dit, zoo ge de vernedering geheel weg denkt. Ware de paradijstoestand van den mensch in ongestoorde ontwikkeling ôntplooid geworden, dan zou onze menschelijke existentie nog geheel andere wonderen vertoonen, dan thans het geval is. En toch, dàt is het juist wat ge u in den verheerlijkten Christus hebt te denken. De Christus leeft alzoo niet alleen in den hoogsten toestand van ontwikkeling, waartoe de mensch op aarde aan het eind der eeuwen zal geraakt zijn, maar zijn existentie is nog veel heerlijker. Al wat in Adam, vóór den val, in kiem door God gelegd was, en, ware geen zonde tusschenbeiden getreden, zich op deze aarde in ons zou ontplooid hebben, is in den Christus ten volle tot heerlijke ontplooiing gekomen. Niets is er dat meer in hem schuilt, zijn ontplooiing in heerlijkheid is een volkomene. Vandaar dat 't ons niet mogelijk is, ons ook maar een eenigszins juiste voorstelling te vormen van de kennis, de werking en de machtsopenbaring waarover de Christus als onze Koning ook naar zijn menschelijke natuur beschikt. We zien in Adam een macht over de natuur om hem heen, die bij ons te loor ging. En tot zelfs in dien vernederden staat, waarin wij thans verkeeren, is onze kennis allengs zoo onnaspeurlijk uitgebreid, is onze macht over de natuur zoo wonderbaar toegenomen, en is wat eens de menschen in afstand scheidde, door telegraaf, telephoon en telegraphie zonder draad zoo bijna geheel te niet gedaan, dat we ons de verheerlijkte menschelijke existentie van onzen Koning wel niet anders kunnen denken,

dan triomfeerend over schier alles, wat ons nog belemmert en onze levensfuncties beperkt. Reeds bij zijn verschijning op aarde lezen we telkens, dat er van Jezus *een kracht* uitging, om over de natuur te triomfeeren, en toonen ons zijn wonderen, hoe heel anders hij tegenover de natuur stond, dan wij. Denken we ons dit nu in zijn volleinding, dan blijkt reeds daaruit, hoe we den Christus niet anders mogen voorstellen, dan in een menschelijke existentie, die in kennis, werking en machtsopenbaring de onze geheel te boven gaat.

En hier komt nu in de tweede plaats bij het ingrijpend onderscheid tusschen hetgeen ons uit onze aardsche levenssfeer toekomt, en hetgeen aan onzen Koning ter beschikking staat in de veel hoogere levenssfeer waartoe hij is ingegaan. Ons leven wordt veelmeer dan de meesten dit nog inzien beheerscht door onze omgeving, door de natuur waarin we verkeeren, door de atmosfeer waarin we leven, door den invloed dien de aarde, die we bewonen, op ons uitoefent. Vergelijk slechts het armelijk bestaan van den Eskimo in de poolstreken, het leven van den neger onder de verzengende hitte van de keerkringen, met het leven van den Europeaan in de gematigde luchtstreek, om te zien, hoezeer de streek, waarin wij wonen, reeds èn lichamelijk èn geestelijk op ons inwerkt. En dat is nu nog op deze zelfde aarde, alleen verschillend in streek. Hoeveel machtiger moet het onderscheid dan niet nog worden, zoo ge een mensch van deze aarde vergelijkt met een menschelijke existentie in geheel andere gewesten van het heelal? In de hemelen is de toestand van geheel andere natuur dan hier op deze aarde. Beiden zijn schier niet met elkander te vergelijken. Ook al heerscht er ook in die zalige gewesten een stoffelijke natuur, toch kan het niet anders, of die stoffelijke natuur moet een geheel ander, een veel meer etherisch karakter dragen. Als er lucht is, dan moet die lucht een geheel andere, veel fijnere zijn. Een geheel ander licht moet daar schijnen. De instandhouding van het lichaam gaat er niet door voedsel, want de buik,

zegt de apostel, zal zijn te niet gedaan. Er wordt niet ten huwelijk gegeven, noch ten huwelijk genomen. De afstanden vallen er geheel weg. Het is niet het aardsche, maar het is een hemelsch paradijs. 't Schittert er alles in gloed en glorie, en 't schoonst wat onze aarde oplevert, zinkt weg in onbeduidendheid, vergeleken bij de majesteit en glans waarin het leven in de zalige gewesten schittert. Toch is de mensch in zijn grondtype ook op die heerlijkheid aangelegd. Jezus heeft niet van lichaam verwisseld, maar zijne ééne en geheel dezelfde lichamelijke existentie is uit wat deze aarde van die existentie maakte overgegaan in wat er in die hoogere sferen uit worden kon. Niet gedeeltelijk, maar geheellijk. De overgang uit de rups in de kapel moge ons van zulk een overgang een flauwe afschaduwing geven, toch licht ze ons den overgang uit die aardsche in de hemelsche existentie volstrekt nog niet volledig toe, want rups en kapel behooren beide tot onze aardsche bedeeling. Al wat aardsch is valt in het rijk der heerlijkheid weg, en zulks met alle beperktheid, alle belemmering en alle hindernis, die hieruit voortvloeit. Men sterft er niet meer, maar ook, men heeft er geen behoefte aan rust en slaap. Het leven waakt er op in volle klaarheid en gaat ongestoord alle eeuwen door. Het is een *eeuwig* bestaan, dat geen vermindering of verzwakking kent. Er is geen smart en geen lijden. Er is geen traan, maar een eeuwige engelenlach. En hoe zult ge u dan ook maar van verre eenig denkbeeld, eenige voorstelling vormen van de aldoordringende kennis, van de alomvattende werking en van de allesbeheerschende machtsopenbaring, die uw Koning reeds naar zijn menschelijke natuur aan de rechterhand Gods ter zijner beschikking heeft?

Hierop moest nadruk gelegd, omdat niets zoozeer als het zich denken van Jezus in onze aardsche gestalte aan de erkenning van zijn Koninklijke macht in den weg staat. *Wij* zijn beperkt, we zijn aardsch, we zijn op alle manier gebonden. En ook al stelt men zich nu een menschenkind voor, dat onder zijn medemenschen op 't hoogste uitschittert, het blijft toch altoos een mensch in zijn *aardsche* beperktheid. Stelt ge u nu zoo ook uw Koning voor, als

onzer één, als evenals wij aan allerlei aardsche beperktheid en onvolkomenheid onderworpen, dan kan het niet anders, of ge verkrijgt van Jezus' majesteit een zoo geringe voorstelling, dat ge u zijn heerschappij over alle dingen moeilijk verklaren kunt. En dan moet ge wel van tweeën één doen: óf zijn Koningschap louter geestelijk duiden, en dus vernietigen als reëele machtsheerschappij, ofwel, zijn Koningschap uitsluitend uit zijn Goddelijke natuur afleiden, en het alzoo van den Middelaar, van den mensch Jezus, geheel afscheiden. En dit nu juist wordt voorkomen, zoo ge u de menschelijke existentie van uw Koning niet denkt naar het aardsch model, maar verstaat van die hooge, volkomen existentie der menschelijke natuur, waarin alle verborgen vermogens onzer natuur tot volle ontwikkeling zijn gekomen, en dat uit die geheel andere levenssfeer der hemelen een macht en majesteit heeft verkregen, die verre achter zich laat al wat een menschelijke existentie, op haar hoogst genomen, op deze aarde, in de hier heerschende levenssfeer zijn kan.

Ongetwijfeld is en blijft de menschelijke existentie van onzen Koning *creatuurlijk* van aard, en daarom *eindig* van natuur. Immers, de macht, waarover hij als Middelaar en dus ook als onze Koning beschikt, is niet oorspronkelijk, maar is hem door den Vader *gegeven*. En even stellig dient erkend, dat de achtergrond van zijn Goddelijke natuur bij de uitoefening van deze macht nooit uit het oog mag worden verloren. Maar de menschelijke natuur van den Christus staat dan toch altoos op den voorgrond, en, gelijk we zagen, wordt er in de Schrift steeds nadruk op gelegd, dat hij onze Koning is als „Zoon des menschen". Verliest men dit uit het oog dan is er geen sprake van *verhooging*. Het „daarom heeft God hem uitermate zeer verhoogd", uit Phil. 2 : 10, valt dan weg. En juist daarom is het zoo van aanbelang, zich van de menschelijke existentie van onzen Koning in den staat der heerlijkheid en der

verhooging geen *aardsch* denkbeeld te vormen, maar alle aardsche beperktheid en alle aardsche bepaling hierbij weg te denken, ten einde die menschelijke existentie te nemen in haar voleinding, en in de volle ontplooiing van de haar inwonende krachten. Dit geldt niet alleen van Jezus, maar zal ook van ons zelven gelden, als eenmaal „ook ons vernederd lichaam gelijkvormig zal gemaakt zijn aan zijn verheerlijkt lichaam, door de werking, waarmee hij ook alle ding aan zich zelven kan onderwerpen." Hoeveel meer moet dit dan niet in het oog worden gehouden waar sprake is van den Christus. Want natuurlijk, al zal ook onzer eens de verheerlijkte menschelijke existentie in al haar voleinding zijn, zoodat we als koningen met Jezus zullen heerschen op zijn troon, toch gaat de Zoon des menschen ons nog zeer verre te boven. Reeds onder ons zien we het, hoe de één door gaven en talenten verre boven den ander uitmunt. Gelijkheid is er onder menschen niet. Wat is een stille huismoeder op 't stuk van kennis bij een wijsgeer als Augustinus vergeleken? Wat is een landman die den ploeg drijft, op 't stuk van kennis, vergeleken bij mannen als Plato of Kant? Geheel 't zelfde geldt van het verschil in kunstzin en kunstmacht, van wilskracht en veerkracht, van moed en doortastendheid. Er zijn geen twee menschen gelijk aan elkander, en onder ons menschen zijn er laag staande, zijn er gewone menschen, zijn er menschen van hooger orde, en zijn er ten laatste genieën en heroeën, die boven allen uitmunten. Dit verschil nu kan in den staat der heerlijkheid niet te niet gaan, want het hangt saam met wat God bij de schepping als kiem in elken mensch gelegd heeft. En al zal dan ook deze verschillende aanleg in den staat der heerlijkheid geheel anders uitkomen dan hier op aarde, toch zullen er ook in den staat der heerlijkheid zijn, die in kennis, werking en machtsopenbaring boven anderen uitgaan. En dit nu geldt natuurlijk nog in veel hooger mate van het Hoofd der menschheid, van den Zoon des menschen, van hem, die bestemd was om aller Koning in het Godsrijk te worden. Wat

Jezus in zijn menschelijke existentie ontving, gaat al wat de edelsten en besten onder ons ooit ontvangen hebben, zeer verre te boven. Hij werd onzer één, maar niet één onzer is in kiem en aanleg met den Zoon des menschen te vergelijken. Alleen in hem bezit de menschelijke existentie haar *volstrekte en hoogste volkomenheid*. Hij is niet maar tot onzen Koning *aangesteld*, maar hij is van nature de meerdere van allen. In hem woont het volstrekt hoogste, waarvoor onze menschelijke existentie, krachtens Gods bestel, vatbaar is. Hij is aller Koning door zijn inwonende meerderheid. Hij is aller genieën genie, aller heroëen heros, de wijsheid aller wijzen, de sterkte aller sterken, de geïncarneerde adel van al wat er onder menschen ooit edels en ideaals schitteren kon. Ge moet u zijn menschelijke existentie in den staat der heerlijkheid alzoo denken als niet alleen voleind, in vergelijking met het onvoltooide van onze ontwikkeling; en als niet enkel verheerlijkt door den overgang uit het aardsche in het hemelsche paradijs; maar ook als voltooid en ten volle ontplooid in dien geheel exceptioneelen zin, waarin alleen de alle menschheid in aanleg te boven gaande „Zoon des menschen" die hoogste heerlijkheid openbaren moet. Eerst wie den Koning eens zien zal, gelijk hij nu is, zal ten volle verstaan de diepte der vernedering, waarin hij om onzentwil is ingegaan. En verschijnt hij eenmaal bij zijn wederkomst op de wolken des hemels, dan zal er *een heerlijke mensch* gezien worden, die door de menschelijke majesteit, die van hem uitstraalt, alle andere menschelijke existentie verre overschaduwen en alle menschelijk oog verblinden zal.

Er is de laatste jaren zoo vaak van een *Uebermensch* gerept. Welnu, de eenige *Uebermensch* is onze Koning.

XXV.

Kennis en Macht.

> Geliefden, nu zijn wij kinderen Gods, en het is nog niet geopenbaard, wat wij zijn zullen. Maar wij weten, dat als hij zal geopenbaard zijn, wij hem zullen gelijk wezen; want wij zullen hem zien, gelijk hij is.
>
> 1 JOH. 3:2.

VAN hetgeen onze Koning reeds als Zoon des menschen, d.i. naar zijn menschelijke natuur, kent, vermag en doet, kunnen we ons alzoo nooit een te hooge voorstelling vormen, en in geen geval mag *onze* menschelijke existentie op aarde hiervoor als maatstaf dienst doen. In den verhoogden Koning is het voleinde, en niet meer het zich allengs ontwikkelende. In hem is de gestalte, niet die aan deze aardsche sfeer, maar aan de sfeer der hemelen beantwoordt. In hem schittert niet het gewone, maar het hoogste waarvoor onze natuur in aanleg vatbaar is. En in hem blinkt dat alles met die bijzondere hoogheid en voortreffelijkheid, met die geheel eenige majesteit en uitnemendheid, die uit het „uitermate zeer verhoogd" zijn van den Messias opkomt. Hij is Koning ook, omdat hij boven alles Koninklijk uitmunt, en bij elke verklaring van zijn Koninklijk regiment moet daarom altoos deze geheel eenige hoogheid van zijn menschelijke wezenheid op den voorgrond treden. Verklaarde Jezus zelf, dat hij straks ten oordeel zou komen als *Zoon des menschen* (zie Matth. 15 : 31), dan mag 't niet anders verstaan, of ook als regeerend Koning voert hij dit zijn regiment allereerst *menschelijk* uit; maar dan moet ook helder ingezien, hoeveel hoogere kennis en macht in den mensch opkomt, als hij is overgegaan in den staat der heerlijkheid. Vooral wat de kennis betreft, geeft met name 1 Cor. 13 hier onderwijzing. We nemen, zegt de apostel daar, onze hier ver-

kregen kennis niet mede bij ons sterven, om er daarboven nog meer bij te leeren, maar ons kennen en weten verkrijgt in de heerlijkheid een geheel ander karakter. „Hier kennen we ten deele, profeteeren we ten deele, maar als het volmaakte zal gekomen zijn zal al hetgeen ten deele is, te niet gedaan worden." Profetieën, talen, kennis, betuigt hij in vs. 8, het zal alles te niet gedaan worden. Zooals een volwassen man te niet doet de voorstellingen die hij als kind had, en nu op een heel andere wijze de dingen beziet en inziet, zoo ook zal het onderscheid zijn tusschen de kennis en wetenschap, die we ons hier op aarde, de een meer, de ander minder, eigen maakten. Tusschen onze huidige kennis en onze kennis in den staat der heerlijkheid zal niet enkel een verschil van graad, maar wel waarlijk een verschil in wezen bestaan. We moeten ons hier tevreden stellen met de kennis van een *schijn*. We zien nu alleen het beeld der dingen in een spiegeling, en daardoor *onduidelijk* (in een duistere rede). Maar in den staat der heerlijkheid zal dat zoo geheel anders wezen; dan zullen we het wezen der dingen zien, „aangezicht tot aangezicht", we zullen dan kennen, gelijk God ons kent, d.w.z. onmiddellijk, door rechtstreeksche aanschouwing. Onmiddellijk zijn we gekend, en even onmiddellijk zullen we dan zelf kennen. We zullen kennen, gelijk we gekend zijn. Het eenige wat in den staat der verheerlijking met ons gaat, is ons geloof, onze hoop, onze liefde. Al 't andere was ten deele, en valt daarom weg, en wel zullen we ook in den staat der heerlijkheid kennis en wetenschap hebben, maar van gansch andere soort en verkregen op gansch andere wijze.

Het instinct en wat de Schrift de Wijsheid (de Chokma) noemt, geven ons van die geheel andere soort van kennis en van weten hier reeds eenig denkbeeld. Zelfs onder dieren nemen we die soort onmiddellijke kennis waar. Een spin die voor het eerst haar webbe uitspint, en dit terstond met volmaakte evenredigheden doet, heeft hiervoor nooit op school gegaan, heeft er niets van afgezien, gebruikt er geen patroon of berekening voor, maar volbrengt dat

kunstwerk, dat geen mensch haar nadoet, van zelf en uit zich zelf. En evenzoo vindt men nog bij onbeschaafde natuurvolkeren een veel grooter heerschappij van dit instinctieve, dan bij ons. En in aansluiting hiermee wijst de Spreukendichter gedurig op de Wijsheid, als iets dat niet uit de boeken geleerd wordt, en niet door geleerden wordt bijeengezameld, maar in het maatschappelijk leven onder gewone lieden zich als van zelf voortplant. Juist de geleerden, zeergeleerden en hooggeleerden missen deze wijsheid zoo veelszins, en staan daardoor vaak zoo verkeerd voor het practische leven. In anecdoten moge dit overdreven zijn, maar een kern van waarheid ligt er in. En nu nog wordt de wijsheid, die Salomo bedoelt, geestelijk veel meer op onze dorpen, dan in ons hoog verstandelijk stadsleven gevonden. In de visie der kunst, gelijk men het noemt, d.i. in de onmiddellijke zielsaanschouwing van den kunstenaar, staan we voor een soortgelijk verschijnsel. En als we van Adam lezen, dat hij, de onderscheidene dieren aanziende, aan elk dier zijn eigen naam gaf, dan denkt ook hier niemand aan zoölogische studie, die in het paradijs zou gemaakt zijn, maar verstaan we allen hieronder, dat Adam nog het instinctief vermogen bezat, om rechtstreeks elk dier in zijn aard te doorzien. Elk dier kent zijn vijand. Het jonge muisje, dat nog nooit door een kat een muis zag moorden, vlucht schuw bij 't eerste gezicht van een kat, in haar hol weg, en niet anders staat het met de zwaluw tegenover den sperwer. Tot zelfs in het grif raden, en in de oude orakels, in het dusgenaamde gedachtenlezen, en in het voorgevoel van naderend onweder bij de wilden vinden we heel een reeks van verschijnselen, die hiermede analoog zijn. Alle wijzende op een onmiddellijk kennen der dingen bij eerste waarneming en door rechtstreeksch aanschouwen. Maar onder ons neemt dit af. Wij menschen op aarde kunnen door die instinctieve kennis slechts een eerste houvast aan de dingen krijgen. En willen wij verder in de kennis der dingen doordringen, dan slijt veeleer dit instinctieve bij ons uit, en zien we ons verplicht door gestadige

ontleding, vergelijking en saamvoeging den moeilijken en vaak pijnlijken weg van geleerde studie te bewandelen. Wat een zwaluw, mier of bever vanzelf doet, moet een architect eerst door passen en meten leeren: het bouwen van een huis.

Zoo dus ook mogen we de kennis en wetenschap, waarover onze Koning aan Gods rechterhand beschikt, nooit met onze geleerdheid en wetenschap en veel minder nog met onze wijze van kennisnemen vergelijken. In den staat der verheerlijking is zijn menschelijke kennis, nu nog geheel afgezien van zijn Goddelijke almachtigheid, eene opeens volmaakte, een onmiddellijke, een rechtstreeksche kennis der personen, dingen en toestanden. En waar soortgelijke onmiddellijke kennis reeds het deel is van alle gezaligden, gelijk 1 Cor. XIII: 8 dit uitspreekt, is deze kennis bij onzen Koning tot den hoogsten trap van volkomenheid verheven, en is hij ook weer hierin uitermate verhoogd. Hoe ver deze kennis zich uitstrekt, en binnen welke grens ze aan afstanden gebonden is, weten we niet; even weinig als we er van af weten, hoever deze kennis zich bij de engelen en bij de gezaligden uitstrekt. Bij ons, in onze aardsche bedeeling, is de beperking door afstand een zeer pijnlijke. Van wat vlak naast onze deur, bij onze buren geschiedt, merken we vaak niets. Elke muur, die vertrek van vertrek scheidt, sluit onze waarneming af. Alleen in de helderziendheid, en nu laatstelijk in den glans van het radium, kennen we verschijnselen, die in staat stellen ook door muren en op afstanden te zien; en evenzoo mag geconstateerd, dat voor ons deze beperking door afstand veel minder bezwaar oplevert dan voor vorige geslachten. Wij zijn nu reeds zoover, dat we aan den avond van elken dag kennis kunnen dragen van gebeurtenissen, die over heel het wereldrond zich op den voorafgaanden dag hebben voorgedaan. En stellig mag aangenomen, dat in den staat van verheerlijking ook deze beperking van onze kennis door afstanden voor een zeer aanmerkelijk deel zal wegvallen. Reeds van Jezus in zijn

aardsche verschijning lezen we, dat hij tot Nathanaël zeide: „Eer u Philippus riep, toen ge onder den vijgeboom waart, zag ik u." Ook zou er onder de gezaligden, die eens een schare van millioenen en millioenen zullen vormen, geen gemeenschap der heiligen denkbaar zijn, indien hun onderling verkeer gebonden was aan deze beperktheid. We mogen het ons daarom niet anders voorstellen, of voor onzen Koning in den staat der heerlijkheid vallen ook deze grenzen voor een aanmerkelijk deel weg. En bezit reeds een engel kennis van personen en plaatsen hier op aarde, wat blijkt uit het feit, dat ze tot bepaalde personen en naar bepaalde plaatsen gezonden werden, en die wisten te vinden, — dan moet althans de vraag gesteld, of onze Koning niet reeds door de gave van zijn menschelijke natuur een veel hoogere kennis van onze aardsche toestanden bezit, dan wij ons gemeenlijk voorstellen.

We zullen ons wel wachten, hierin verder door te dringen dan 't ons geopenbaard is. De kennis en het weten, waartoe de menschelijke natuur in den staat der heerlijkheid bekwaam is, blijft hier op aarde voor ons een mysterie. We staan er te laag voor, om er ons een heldere voorstelling van te vormen. Al wat we doen kunnen, is acht geven op de verschijnselen van soortgelijken aard, die we in de natuur waarnemen, en hiermede in verband brengen wat de Schrift ons desaangaande, b.v. in 1 Cor. XIII, openbaart. Maar vergeten mag niet, dat een andere apostel evenzoo zegt, dat de geloovigen de zalving van den Heilige hebben, en *daardoor alle dingen weten* (1 Joh. 2 : 19). En op grond van deze gegevens mogen we en kunnen we tot geen andere slotsom komen, dan dat de kennis en wetenschap der gezaligden, en in veel hooger mate de kennis en de wetenschap van den Zoon des menschen in zijn staat van verheerlijking, èn andersoortig is dan onze aardsche kennis, èn op een andere wijze verkregen wordt, èn zeer verre al onze kennis te boven gaat. Waar een aardsche koning, in zijn paleis, niets van zijn volk ziet, maar eerst door allerlei rapporten van zijn ambtenaren met den toestand van zijn volk moet worden bekend gemaakt,

staat 't vast, dat onze Koning aan Gods rechterhand al deze tusschenschakels niet van noode heeft, maar zelf onmiddellijk en rechtstreeks heel den toestand van zijn Koninkrijk doorschouwt. Evenmin heeft hij tusschenschakels noodig, om met de engelenwereld in contact te komen. Ook die wereld kent en doorziet hij met onmiddellijke visie. En ditzelfde geldt natuurlijk voor de wereld der demonen. Onze Koning wacht niet op rapporten, die hem zeggen zullen wat er in de satanische wereld woelt en voorvalt en wordt voorbereid. Ook die demonische wereld doorvorscht, doorschouwt en kent hij door onmiddellijke waarneming. In den staat van heerlijkheid valt ook hier alle verborgenheid weg.

Ditzelfde nu wat van de kennis en wetenschap van den Zoon des menschen in zijn staat van Koninklijke majesteit geldt, geldt evenzoo van zijn *kracht en macht*. Ook in dat opzicht zien we reeds bij zijn aardsche verschijning, dat de in hem inwonende kracht, de gewone kracht en het vermogen van den mensch, in den staat zijner vernedering, te boven ging. Er ging, zoo lezen we, *kracht van hem uit* om te genezen. En Jezus wist dit, als er zulk een kracht van hem uitging, want toen de bloedvloeiende vrouw, ongemerkt van de schare, genezen was, betuigde Jezus zelf, dat er kracht van hem was uitgegaan. Nu is ook onder ons de kracht, waarover we beschikken, zeer uiteenloopend. Bij den dierentemmer zien we zelfs een vermogen aan het licht treden, dat aan de meesten onzer geheel vreemd is. Ook de persoonlijke kracht van mensch op mensch is zeer verschillend. Er zijn er die door hun enkelen blik een ander in bedwang kunnen houden en geheel overmeesteren. Er zijn er, die weten te *boeien* in den meest letterlijken zin van het woord. Ook ziet men bij geheele volken in de heldenperiode van hun geschiedenis een veerkracht en een kracht tot daden uitkomen, die later verflauwde en ten slotte wegstierf. Denk slechts aan wat ook ons volk in de periode van zijn hoogsten bloei in de 16de en

17de eeuw heeft bestaan, en vergelijk daarmee de moedeloosheid en de machteloosheid van datzelfde volk in de 18de en de eerste helft der 19de eeuw. Zelfs mag er op gewezen, hoe de kracht en de macht van den volwassen man, in de vaag zijns levens, de kracht van het kind en van den grijsaard zeer verre te boven gaat. Opgemerkt dient zelfs, hoe in denzelfden mensch in hachelijke oogenblikken een zoodanige kracht soms uitkomt, dat we betuigen, *dat hij zich zelf heeft overtroffen.* Dit is sluimerende kracht, die in een gegeven oogenblik plotseling in den mensch opwaakt, en dan ieder, en ook hem zelven, verrast. Maar blijkt reeds hieruit, dat voor de kracht en de macht, die van onze menschelijke natuur kan uitgaan, kwalijk een vaste maatstaf is aan te leggen, het ligt in den aard der zaak, dat de verheerlijkte macht ook in dit opzicht den mensch in den staat der vernedering zeer verre moet te boven gaan, overmits in den staat der heerlijkheid zoo goed als alles wegvalt, wat hier op aarde ons bindt en belemmert. Zooals het kind onderdoet voor den volwassen man, zoo zal ook in dat opzicht de volwassen man op aarde weer geheel onderdoen voor den verheerlijkten mensch, als hij eens schitteren zal in het lichaam der heerlijkheid met een geheiligden geest.

Doch er is meer. Gelijk wij onze kennis opzamelen door allerlei tusschenschakels, zoo noodzaakt onze aardsche toestand ons, onze kracht en onze macht over de natuur en over onze medemenschen door allerlei tusschenschakels uit te oefenen. Een aardsch Koning regeert in zijn land en over zijn volk, niet met eigen hand, maar door allerlei tusschenpersonen, die hij hiervoor aanstelt, door zijn ambtenaren, zijn politie, zijn krijgslieden en zijn bureelisten. En wat onze kracht en macht over de natuur betreft, is 't niet anders. Wonderbaar en verrassend is onze kracht en macht over de natuur geklommen, en er is bijna niets waarvoor de mensch in zijn worsteling met de natuur meer terugdeinst. Zijn heerschappij over de natuur is, vergeleken bij vroeger, bijna reusachtig geworden, en daar niets er op duidt, dat dit proces reeds tot stilstand zou zijn ge-

komen, en veeleer te verwachten is, dat onze macht over de natuur nog steeds zal toenemen, en in volgende eeuwen een nu nog geheel ongekende hoogte zal bereiken, — blijkt wel dat de heerschappij over de natuur, die aan den mensch in kiem bij zijn schepping was gegeven, schier geen grenzen kent, al staat 't ook vast dat er zoodanige grenzen zijn. Maar hoever die macht der menschen over de natuur ook zij voortgeschreden, de uitoefening van die macht is en blijft gebonden aan tusschenschakels. Het is heel het heirleger van grovere en fijnere werktuigen, dat we aanwenden, waardoor we onze zeggenschap over de natuur ons verzekeren. Het is door die werktuigen van grover en fijner aard, dat we de kracht zelve der natuur aan ons dienstbaar maken, om door haar die natuur te onderwerpen aan onzen wil. Zonder werktuig, zonder tusschenschakel, bloot met zijn lichamelijke kracht tegenover die natuur staande, is en blijft de mensch machteloos. Bij schipbreuk op een vlakke zee drijvende, zonder roer, zonder roeispaan en zonder kompas is de kundigste zeekapitein willoos, en machteloos aan het spel der baren overgeleverd. Zonder locomotief voor den trein, of zonder rails op den weg, kan de knapste conducteur geen beweging in zijn trein brengen. Alle uitoefening van macht hangt dan ook aan die werktuigen, aan die tusschenschakels; en zonder die hulpmiddelen wordt elke poging om kracht uit te oefenen verijdeld. Zelfs de landman vermag zonder ploeg en spade niets op zijn akker, en zonder gebit en teugel valt ten slotte de beste ruiter van zijn paard. Er moge nog van onmiddellijke krachtoefening sprake zijn bij den dierentemmer en bij wie een ander biologeert of hypnotiseert, maar voorts zien we ons bij alle krachtoefening zonder tusschenschakels, zonder werktuigen en zonder allerlei andere middelen beperkt tot dat weinige, wat we met onzen voet verduwen en met onze hand oplichten of verwringen kunnen; de meest onbeholpen wijze van krachtoefening.

Vallen nu in den staat der heerlijkheid ook op dit terrein de tusschenschakels weg, zoodat de kracht die van den verheerlijkten

mensch uitgaat, zich rechtstreeks en onmiddellijk op het door hem gekozen voorwerp richt, dan springt het in het oog, hoe ook hierdoor zijn krachtoefening verhoogd wordt. Wat bij de helden der oudheid in hun wonderbaar heroïsme, bij den dierentemmer, en bij den biologeerenden meester nu nog slechts flauwelijk nawerkt, wordt dan regel en opgevoerd tot zijn hoogste volkomenheid. Het beeld Gods in den mensch zal dan eerst ten volle in hem uitschitteren. Altoos in zijn eindigen en dus beperkten kring, zal hij toch voor zijn aandeel alleen door zijn wilskracht de natuur beheerschen, en die natuur in het rijk der heerlijkheid zal niet meer tegen den mensch inworstelen, maar plooibaar onder zijn scepter zijn. Breng dit nu op onzen Koning over, en ge verstaat het, hoe die Koning metterdaad heerscht en regeert en zijn wil doorzet. Ge hebt dan niet meer de voorstelling van een verheerlijkten Koning, die in gedachten verzonken en in aardsche beperktheid aan Gods rechterhand is gezeten, afwachtende de dingen die komen zullen, maar van een Potentaat der potentaten, van een Koning der koningen, die met onmiddellijke kennis en wetenschap van zijn Koninkrijk toegerust, niet slechts zijn bevel doet uitgaan, opdat het door zijn onderdanen volbracht worde, maar ook zelf handelt, handelt met mogendheid, en tot stand brengt wat hem behaagt. Hij is dan niet maar een Redder van den vloek, die zijn offerande bij den Vader voor zijn verlosten doet gelden, en voorts toeziet, hoe in den loop der tijden de worsteling tusschen de goede en de booze geesten zich ontwikkelt, maar een machthebbend en machtoefenend Koning, die 't alles ziet, 't alles doorvorscht, 't alles stuurt, leidt en beheerscht, en zijn macht op elk gegeven oogenblik, waar 't noodig is, doet gelden, en even onweerstaanbaar als onmiddellijk doorzet. Dat dit alles eerst tot zijn voleinding komt door den achtergrond van zijn Goddelijke natuur, blijft uiteraard onbetwistbaar. Ook hiervan zullen we opzettelijk handelen. Wat alleen te keer moest gegaan, is de voorstelling, alsof eigenlijk geheel het Koninklijk regiment van den Christus zoo goed als uitsluitend uit zijn Goddelijke eigenschappen zou moeten verklaard

worden, en alsof de menschelijke natuur van den Zoon des menschen ook in den staat der heerlijkheid gebonden bleef aan onze aardsche beperktheid, zoodat we ons onzen Koning op den troon, voor wat zijn menschelijke existentie aangaat, als onzer één, naar den maatstaf van ons aardsche leven hadden voor te stellen. Ware dit zoo, dan zou aan den Christus niets zijn verleend, niets zijn gegeven, en dan zou er van verhooging geen sprake kunnen zijn, want als de Zone Gods bezit hij alle zijn Goddelijke eigenschappen van zelf. De Middelaar, de Zoon des menschen, zou slechts een bijkomstig iets in hem zijn, waarvan geen kracht uitging, en het zou tot den Zone Gods, tot den tweeden persoon in de Drieëenheid zijn, afgescheiden van zijn menschheid, dat we met onze gebeden ons hadden te wenden. Beide naturen zouden in den verheerlijkten Koning afgescheiden naast elkander staan, en de menschelijke existentie van onzen Koning zou, wat zijn Koninklijk regiment aangaat, schier alle beteekenis voor ons verloren hebben.

Aan deze onjuiste voorstelling nu ontkomen we dan eerst, zoo we ons helder voor oogen stellen het zeer groote onderscheid tusschen de menschelijke existentie hier op aarde en de menschelijke existentie gelijk ze in het rijk der heerlijkheid ook ons eens zal gegeven worden, als we eens in het verheerlijkt lichaam verrijzen zullen. Hoe dit zijn zal, is nu nog een mysterie. Geliefden, schrijft de apostel, het is nog niet geopenbaard wat we zijn zullen. Maar dit weten we, als hij zal geopenbaard zijn, *zullen wij hem gelijk wezen, want we zullen hem zien gelijk hij is.* Onze Koning nu zetelt reeds in het verheerlijkt lichaam. Zijns is reeds de volle heerlijkheid, die ons eerst in de voleinding der eeuwen wacht. En dit niet alleen, maar voor zoover er ook onder de gezaligden in den staat der heerlijkheid verschil naar aanleg zal zijn, is onze Koning met de allerhoogste heerlijkheid bekleed, en is zijn *kennen* en *kunnen* de voleindigde openbaring van het Beeld en de Gelijkenisse Gods, waarnaar de mensch geschapen is. Zoo eerst leeft voor ons in den Christus niet alleen de Profeet

die ons zijn Woord gaf; en niet alleen de Hoogepriester, die leeft om voor ons te bidden; maar zoodoende leeft ook voor ons onze Koning in glorie en majesteit, die niet alleen door engelen en door zijn dienaren en onderdanen op aarde, maar ook zelf, onmiddellijk en rechtstreeks, zijn macht en kracht betoont en zijn Koninklijk regiment uitoefent, zonder dat eenige creatuurlijke macht hem stuiten kan in Zijn heerschappij.

XXVI.

Goddelijke Mogendheid.

> En hij is vóór alle dingen, en alle dingen bestaan te zamen door hem.
>
> En hij is het Hoofd des lichaams, namelijk der gemeente, hij die het begin is,de eerstgeborene uit de dooden, opdat hij in allen de eerste zoude zijn.
>
> Want het is des Vaders welbehagen geweest, dat in hem al de volheid wonen zoude.
>
> COL. 1 : 17, 18, 19.

MET opzet poogden we de uitoefening van het koninklijk regiment van den Zoon des menschen in de eerste plaats uit de gegevens voor *zijn menschelijke natuur* te verklaren. Niet alsof we in onzen Koning te doen zouden hebben met een menschelijk *persoon,* die verbonden was aan de Goddelijke personen. De Zone Gods heeft onze menschelijke *natuur* en niet een menschelijke *persoonlijkheid* aangenomen. In den diepsten grond blijft het *ik* in den Middelaar altoos de Zone Gods. Maar toch neemt dit niet weg, dat de Zone Gods, als *Zoon des menschen,* voor zijn machtsopenbaring gebonden was aan de grens van het eindige, die van onze menschelijke natuur nooit valt weg te denken. Het scheen daarom raadzaam voor een helderder inzicht

in de wijze, waarop de Christus zijn Koninklijk regiment uitoefent, van het mindere tot het hoogere op te klimmen, en alzoo eerst te overwegen en in te denken, tot welke kennis, werking en machtsopenbaring reeds de menschelijke natuur zich in hem leenen kon. Geen oogenblik mocht de voorstelling ingang vinden, alsof door en na de Hemelvaart de menschelijke natuur van den Middelaar haar beteekenis had verloren, en alsof nu voorts alleen de Goddelijke natuur werkte. Met het oog hierop nu wezen we er in den breede op, dat de menschelijke natuur, gelijk de Christus die aannam, niet mag worden afgemeten maar wat ze is bij het gewone menschenkind, vooral niet in den staat zijner vernedering. Is de menschelijke natuur reeds onder ons in enkele personen veel rijker aangelegd dan bij anderen; is onze menschelijke natuur in de 20e eeuw na Christus geboorte reeds tot veel meer bekwaam, dan ze dit was in de 20e eeuw vóór Bethlehem; zou ze, waren we onzondig gebleven, tot nóg veel hooger bekwaam zijn; en moet eindelijk aangenomen, dat ze in den staat der heerlijkheid eens nóg veel rijker begaafd zal blijken; — zoo volgt hieruit, dat we van de functie der menschelijke natuur in den onzondigen, volmaakten, en in heerlijkheid verhoogden Koning, ons moeilijk een te indrukwekkende voorstelling kunnen vormen. De kennis, de innerlijke werking en de machtsopenbaring, die in de menschelijke natuur van den Middelaar kon vallen, gaat zeer verre alles te boven wat op aarde, onder menschen, zelfs in de grootste helden en genieën door de menschelijke natuur vermocht is. Eindig blijft ook Jezus' menschelijke natuur in haar functies, maar ze beweegt zich over veel ruimer en rijker terrein dan ze dat onder ons kan, ook wat de afstanden betreft, die reeds voor ons zooveel meer zijn ingekrompen dan voor onze vaderen, maar natuurlijk nog veel minder belemmering opleveren voor den Christus in zijn „uitermate zeer groote verhooging".

Dieper echter kunnen en mogen we hierin niet indringen. Ons ontbreken toch de gegevens, om scherp en juist bij het Koninklijk regiment van den Christus te onderscheiden, welk deel hiervan

door de functies van zijn menschelijke natuur tot stand komt, en welk ander deel rechtstreeks tot de Goddelijke natuur in den Middelaar moet herleid worden. Reeds gedurende zijn verschijning op aarde geraakt men bij die onderscheiding zoo licht op een dwaalspoor. Denkt men zich de menschelijke natuur in Jezus, bij het doen van wonderen, als even sterk beperkt als in ons, dan is men zoo licht geneigd, al het buitengewone in den Christus uitsluitend uit zijn Goddelijke natuur af te leiden, terwijl toch duidelijk blijkt, dat ook zijn menschelijke natuur hierbij werkzaam en in functie was; dat ook aan de geloovigen de bekwaamheid om buitengewone dingen te doen, wordt toegekend; en dat zelfs van den antichrist voorzegd wordt, dat hij evenzeer door buitengewone teekenen zijn invloed zal weten te verhoogen. Er moet ook bij de menschelijke natuur steeds wel onderscheiden worden tusschen hetgeen haar krachtens ingeschapen *vermogen* en hetgeen haar nu reeds in de *uitwerking* eigen is. En waar dan gedurig blijkt, dat er in ons *vermogen* veel meer schuilt dan dusver naar buiten trad, moet steeds wel verstaan, dat bij den Middelaar in den staat zijner verhooging de functie van zijn menschelijke natuur ten volle en volkomenlijk uitgeeft al wat, naar het oorspronkelijk scheppingsbestel, als *vermogen* in de menschelijke natuur gelegd is. Met een schoolschen term noemt men hetgeen in dit *vermogen* schuilt: een *potentieele*, en hetgeen dusver of in een bepaald persoon tot uitwerking komt: het *actueele*. Naar die terminologie nu moet beleden, dat al het *potentieele* van onze menschelijke natuur in onzen verheerlijkten Koning ten volle *actueel* is, terwijl bij ons daarentegen hier op aarde in den staat van onze vernedering dit actueele steeds ver en zeer verre beneden het potentieele blijft. In het potentieele is het beeld en de gelijkenisse Gods volkomen, in het actueele nog slechts uiterst gebrekkig, zoowel wat het heilig bedoelen, als wat de kennis en de machtsuitoefening betreft. Iets wat men ook zóó kan uitdrukken, dat het beeld en de gelijkenisse Gods in het zijn, in het kennen en in het kunnen van den mensch eerst in den

verhoogden Koning zijn voleinding vond, naar den regel door hem zelven in deze woorden uitgesproken: „Weest dan gijlieden volmaakt, gelijk uw Vader in de hemelen volmaakt is." Alleen de Zoon des menschen is zelf *het* Beeld des onzienlijken Gods.

Maar hoe hoog we ook bij de machtsuitoefening van onzen Koning en bij zijn Koninklijk regiment de functie zijner voleinde menschelijke natuur stellen, toch staat vast, dat deze allerminst genoegzaam is, om zijn machtsuitoefening volledig te verklaren. Het komt toch bij het Koninklijk regiment van Christus volstrekt niet uitsluitend aan op zekere afzonderlijke daden, die hij ten opzichte van de menschen, van de geesten en van de onbezielde natuur volbrengt, maar tenminste evenzeer op de inlassching en inschakeling van deze bijzondere daden in het algemeen Voorzienigheidsbestuur, dat over geheel deze aarde, ja, over het gansche heelal gaat. Scheidt men toch deze beide geheel van elkaar af, zoodat het algemeene Voorzienigheidsbestuur over volken en natiën, over den enkelen mensch en over heel de natuur zijn eigen verloop heeft, geheel buiten den Christus om; en plaatst men dan *daarnaast* hetgeen de Christus bijzonderlijk doet om zijn Koninklijk regiment uit te voeren; dan verliest men de eenheid en het verband en wordt de historie der wereld, althans na de Hemelvaart, ten eenenmale onverklaarbaar. Steeds heeft de Kerk van Christus daarom beleden, dat we bij het Koninklijk regiment van den Christus wel te onderscheiden hebben tusschen zijn *algemeen* Koninkrijk dat over alle dingen gaat, en het *bijzonder* Koninkrijk dat zijn Kerk en zijn geloovigen betreft, en ook onze Catechismus belijdt in het 50e antwoord: „Dat Christus daarom ten hemel gevaren is, opdat Hij zichzelven daar bewijze als het Hoofd zijner Christelijke Kerk, *door wien de Vader alle ding regeert.*" Alleen zóó komen dan ook de uitspraken van Jezus tot hun recht, „dat alle dingen hem door den Vader zijn overgegeven", en dat „Hem gegeven is alle macht

in den hemel en op de aarde." Reeds bij het eerste lezen voelt men, dat dit niet slaat op de functies van zijn menschelijke natuur, en dat hierbij veeleer terug wordt gegaan op den achtergrond van zijn Goddelijke natuur. Bij de breede uitmeting, die we van de functie van zijn menschelijke natuur geven, was het dan ook in niets ons bedoelen, om de kennis, werking en machtsuitoefening van den *Zone Gods* in onzen Koning te ontkennen. Gelijk we het uitspraken, wie eenmaal helder doorziet, dat de Zone Gods niet een menschelijken *persoon,* niet den mensch Jezus, maar alleen onze *menschelijke natuur* heeft aangenomen, kan er geen oogenblik over in onzekerheid verkeeren, of steeds is en blijft de Zone Gods ook in den Zoon des menschen wat men noemt het subject, het onderwerp, het *ik*. Nu is het hier de plaats niet, noch om het mysterie der Heilige Drievuldigheid, noch om het mysterie van de vereeniging der beide naturen in den Christus in breeden omvang ter sprake te brengen, maar vast staat dan toch, dat onze Koning, ook als Zoon des menschen, steeds de Zone Gods, de tweede Persoon in de Heilige Drieëenheid is en blijft. En is de heerlijkheid, die hem als zoodanig eigen is, in den staat zijner vernedering op aarde voor ons ook al schuil gegaan, de Schrift leert nadrukkelijk, dat dit schuil gaan, dat deze vernedering, dat deze zelfvernietiging een einde nam met zijn Hemelvaart. Dat hij, toen verhoogd, zelfs uitermate verhoogd is, zoodat de volle glans van zijn Zoonschap Gods weer doorblonk.

Nu is hetgeen in het mysterie der Heilige Drieëenheid, voor wat de machtsoefening aangaat, het meest op den voorgrond treedt, wel dit: dat alle dingen zijn *uit* den Vader en *door* den Zoon. Zoo was het in de Schepping, en zoo bleef het in het Voorzienigheidsbestuur. Van daar dat de apostelen, om ons in het Koninklijk regiment van den Christus het juiste inzicht te geven, gedurig op de schepping aller dingen teruggaan, teneinde duidelijk te doen uitkomen, hoe eerst *door* den Zoon alle ding zijn aanzijn, zijn vorm, zijn bestaanswijs en zijn werking ontving. De apostel Johannes leidt zelfs heel

zijn Evangelie in met de verklaring, dat in den beginne het Woord bij God was, hoe dat Woord zelf God was, en hoe door dat Woord, d. i. door den Zone Gods, alle ding geschapen is. En ook de apostel Paulus put zich uit in betuigingen, om ons wel te doen verstaan, hoe in den Zone Gods *al de volheid* woont, hoe hij alleen het zuivere Beeld van onzen God is, hoe alle dingen, die in den hemel en op aarde zijn, hetzij onzienlijke, hetzij zienlijke, door hem en tot hem geschapen zijn, en hoe alle dingen alle te zaam bestaan door hem. Wel gaat van den Vader alle wijsheid, alle besluit, alle kracht en macht, alle regeering en alle bestuur uit, omdat in den Vader is de fontein des levens, de bron van macht, het uitgangspunt van al wat worden zal, maar steeds wordt er bij beleden, dat niets van hetgeen van den Vader uitgaat, tot stand komt dan *door den Zoon.* In den Vader is alle ding één, eerst door den Zoon komt de ontplooiing der dingen in hun afzonderlijk bestaan en in hun veelvormigheid. Van de werking van den Zone Gods is alzoo niets uitgesloten. Op alle geschapen ding drukt hij zijn handmerk. En al wat in deze wereld en in het gansche heelal toegaat, gaat alzoo toe door hem. De dingen zijn niet alleen *door hem* geschapen, maar ook ze *bestaan* in hun tegenwoordigen vorm en gestalte alleen door den Zone Gods.

Vóór den tijd zijner vernedering nu moge ons dit voor een onoplosbaar raadsel plaatsen, daar we niet kunnen verstaan, hoe de Christus, op 't zelfde oogenblik dat hij in Gethsemané schier in zijn doodelijke droefenis bezweek, toch alle dingen droeg door het Woord zijner kracht, maar in den staat der verhooging valt dit ondoorgrondelijke voor ons weg. In dien staat der verheerlijking is onze Koning de Zoon des menschen en onze Middelaar, maar tegelijk schitterend in zijn majesteit als God, alwetend en almachtig! Onze Koning bezit zijn geestelijke onderdanen uiteraard alleen in de toegebrachte uitverkorenen, maar in breederen zin is alle mensch en

alle geest hem onderworpen. Er leeft niet één mensch, of één engel, over wien zijn scepter niet als over zijn *onderdaan* heerscht. Natuurlijk *erkennen* alleen de engelen en de geloovigen, dat ze zijn *onderdanen* zijn, maar feitelijk is alle creatuur als onderdaan in zijn macht gesteld. En gelijk het met de bezielde en bewuste creatuur is, niet anders is het met de onbezielde schepping; ze is *op* deze aarde en buiten deze aarde aan den Christus onderworpen, en hij beschikt over haar met volstrekte macht en mogendheid. Bij de functiën van zijn menschelijke natuur hebben we er op gewezen, dat zijn weten en kennen zich reeds als zoodanig veel verder uitstrekt, dan dit bij ons het geval is; maar toch het weten en kennen, dat hij bezit als Zoon des menschen blijft altoos beperkt. Bij den Zone Gods daarentegen valt alle beperktheid en alle grens weg. Niets is voor hem verborgen. Hij doorziet en doorschouwt 't al, en ook in uw persoonlijk leven blijft niets voor hem geheim. Eerst hierdoor nu verklaart zich ook het regiment over zijn Kerk en zijn geloovigen. De Goddelijke alwetendheid brengt teweeg, dat elk persoon hier op aarde hem bij name bekend is. Bekend in zijn verleden en heden. Bekend in zijn innerlijk bestaan en uitwendig levenslot. En hierdoor eerst wordt die innige betrekking mogelijk, die tusschen hem als onzen Koning en een ieder van zijn geestelijke onderdanen bestaat. Hij leeft om voor ons te bidden, niet alleen in dien algemeenen zin, dat hij bidt voor *de Kerk* als geheel, of voor *de geloovigen* als groep, maar zoo dat hij de nooden van elks hart kent, en die nooden voor elk van de zijnen opdraagt. In zijn Kerk worden zijn dienaren door hem aangesteld, wel door tusschenkomst van menschen, maar dan toch zoo, dat elk hunner door hem tot het ambt verheven, voor dit ambt bestemd, en in dit ambt gesteld is. En ook dit ware ten eenenmale ondenkbaar, zoo niet elk persoon hem persoonlijk en met name bekend was. Er is geen spoor in het Evangelie van te vinden, dat Paulus vóór zijn toebrenging, toen Jezus nog op aarde was, met Jezus in persoonlijke aanraking was gekomen. Toch blijkt uit het gebeurde op den weg naar Damascus, dat Jezus dien Saulus

van Tarsen kende, doorgrondde, wist wat in hem was, wist dat hij de verzenen tegen de prikkelen sloeg, en ook wist, dat hij op dat oogenblik zich op den weg naar Damascus bevond. En zoo bepaald er zoo letterlijk moeten we het bij de aanstelling van elken Dienaar nemen.

Doch dat afweten van de zijnen en dat kennen van degenen, die hij roepen zal, is niet genoeg. Er werken op zijn Kerk en op zijn geloovigen allerlei invloeden van buiten in. Invloeden van nationalen aard, invloeden van historisch karakter, invloeden van sociaal karakter, invloeden van de publieke opinie, invloeden van wetenschap en kunst, invloeden van den tijdgeest. Zijn geloovigen drijven niet als een oliedrop op de wateren, maar leven in de wereld, en zijn door allerlei banden van geboorte, familie, ambt, bedrijf enz. in het leven der wereld ingeschakeld en daarmee op allerlei wijs verbonden. Denkt gij u nu uw Koning als van dat alles niet afwetende, van dat alles niet op de hoogte, hoe zou hij dan voor zijn Kerk en voor zijn geloovigen datgene kunnen teweegbrengen, wat ze juist met het oog op die veelzijdige invloeden van noode hebben? Het is daarom niet anders aan te nemen, of onze Koning doorziet ook dit alles, ziet er de gevaren van, weet waarop 't alles uit zal loopen, en doorschouwt, met Goddelijke zekerheid, hoe al deze gevaren te ondervangen zijn, en hoe dit alles moet gekeerd, geleid en aangewend om er vruchten van te plukken voor de zijnen. Hangt ons lot, als geloovigen, veelszins af van de historie van ons volk als natie, en van wat er in de wereld onder de volken broeit, in verband ook met ons eigen volksleven, — hoe zou dan het regiment van onzen Koning denkbaar zijn, zonder dat „het bruisen der natiën, gelijk de stroomen bruisen" klaarlijk voor hem openlag? Het regiment in geestelijken zin is niet uit te oefenen, zonder dat alwetende kennis elke verborgenheid voor onzen Koning ontsluiert, en het lijdt aan innerlijke tegenspraak zoo dikwijls men beweert, dat het regiment van onzen Koning wel geestelijk is, maar buiten het regiment der wereld omgaat. Het een is van het ander in ons

persoonlijk leven niet af te scheiden, en daarom evenmin af te scheiden van het hoog bestuur van Christus' Kerk op aarde.

Maar ook deze alomvattende wetenschap der dingen zou niet volstaan, zoo onze Koning niet tegelijk op dit alles in kon werken en aan dit alles leiding kon geven. Stond het Voorzienigheidsbestuur geheel buiten hem, zoo zou hij wel telkens kunnen beproeven, om gevaar, dat ons dreigt, nog af te wenden, maar gedurig zou hij er machteloos tegenover staan, en het moeten laten geworden. Daarom wijst onze Catechismus er zoo met nadruk op, dat „de Vader ook alle dingen door hem regeert". Ook dit Voorzienigheidsbestuur is niet iets afzonderlijks, dat alleen aan den eersten Persoon in het Heilig Drieëenig Wezen toekomt, maar iets, dat, hoezeer van den Vader uitgaande, toch werkt door den Zoon en in den Heiligen Geest. Onze Koning heeft alzoo in dat Voorzienigheidsbestuur zijn eigen hand, en het werkt niet dan door hem. Toen in onze worsteling met Spanje het lot van zijn Kerk in deze landen telkens aan den uitslag van een enkel gevecht of van een enkelen zeeslag hing, heeft Hij niet lijdelijk afgewacht, hoe dit alles loopen zou, maar er zelf in meegewerkt, er zelf het beleid van gevoerd en er zelf den uitslag van verzekerd. In het persoonlijk levenslot is dit evenzoo. Uw geestelijke wasdom wordt telkens beheerscht door wat u overkomt in uw leven. Ging nu dit uw levenslot geheel buiten uw Koning om, zoodat hij er wel van afwist, maar er niets in leiden, er niets aan veranderen kon, zoo zou ook *uw* geestelijke leiding hem ten eenenmale ontglippen, en hij zou er wederom machteloos tegenover staan. En juist daarom alleen is hij in vollen zin uw geestelijke Herder en Leidsman en uw Middelaar, die u ter zaligheid leidt, omdat hij als de Zone Gods ook in het Voorzienigheidsbestuur voor uw persoonlijk leven meewerkt, en er in het minst niet lijdelijk tegenover staat. De *alwetendheid* is ook hier niet genoeg, maar ook hier moet de *almachtigheid* zich met de alwetendheid vereenigen,

om het doel van zijn geestelijke leiding te kunnen verwezenlijken. Met betrekking tot de geestenwereld geldt hetzelfde. Ook uit die geestenwereld werken gestadig allerlei invloeden op den tijdgeest, op uw volk, op uw eigen levenskring en op uw hart in. Bezat nu uw Koning alleen de kennis en de wetenschap van dit alles, maar miste hij de macht en de kracht om er op in te werken en er tegen te reageeren, zoo zou door die geestenwereld alles kunnen bedorven en te niet gedaan, wat hij aan onze geestelijke opvoeding gearbeid had. Van daar dat de Schrift er ons zoo met nadruk op wijst, dat alle heerschappij die genaamd wordt, niet alleen in deze tegenwoordige, maar ook in de toekomende wereld, met alle ding aan zijne voeten onderworpen is.

Schijnt 't nu hiermee in tegenspraak, dat èn in deze wereld, èn in de Kerk, èn in de geestenwereld zooveel te betreuren valt; dat niet aanstonds alle tegenstand wordt gebroken; dat zooveel ontrouw tot in zijn dienaren te beklagen is; en dat 't gedurig schijnt, alsof onze Koning buiten staat ware, al dit onheil en dit gevaar af te wenden, — zoo moet er ook hier op gewezen, dat het Koninklijk regiment van den Christus wel onze zaligheid, maar toch in de eerste plaats de verheerlijking van God Drieëenig ten doel heeft. En waar het nu, gelijk we breedvoerig uiteen hebben gezet, Gods eere is, niet om elken tegenstand met bruut geweld en door overmacht aanstonds te niet te doen, maar om elken tegenstander en elken vijand in principieele worsteling te overwinnen, daar verklaart het zich ook hier, waarom onze Koning gedurig het alzoo beschikt, dat deze tegenstand opkomt, ja, dien tegenstand geworden laat, om juist daardoor de principieele vijandschap te glansrijker te overwinnen. Zoo nu doet hij ook in uw persoonlijk leven. Ook u laat hij gedurig door allerlei geesten tegenstaan, ook u laat hij eerst uw krachten uitputten, ook u leidt hij door drukkende benauwdheid heen, om juist daardoor u te beter en te heiliger te doen rijpen voor den oogst van zijn Godsrijk. Zoo hangt alles in zijn Koninklijk regiment saam. Het lot der wereld met uw persoonlijk lot. Het lot

van uw volk met uw eigen geestelijk bestaan. Het wisselend op en neergaan van het lot van zijn Kerk op aarde. Nu eens dagen van gedijen en van glorie, en dan weer dagen van ontrouw, afval en inzinking. En van dat alles liggen de draden niet in de hand der menschenkinderen, maar in de vaste hand, waarmee onze Koning alle ding regeert. En dit allesdoordringend en allesomvattend regiment voert hij uit, thans als onze Middelaar, om, is eens de laatste vijand aan zijn voeten onderworpen, zelf Hoofd der gezaligde menschheid te blijven, maar het Koninklijk regiment in het Goddelijk albestuur te doen teruggaan.

XXVII.

De Heilige Geest.

> Zoo iemand mij liefheeft die zal mijn woord bewaren; en mijn Vader zal hem liefhebben, en wij zullen tot hem komen, en zullen woning bij hem maken.
>
> JOH. 14:23*b*.

EEN bijzonder, eigenaardig en geheel mystiek karakter draagt het Koninklijk regiment van den Christus over zijn geestelijke, d.i. zijn eigenlijke onderdanen, de leden van zijn mystiek Lichaam, de verlosten door zijn bloed, de vrijgekochten des Heeren. Deze bijzondere betrekking is ontstaan door de uitstorting van den Heiligen Geest. Dat de Heilige Geest zou worden uitgestort, en dat deze uitstorting zou plaats hebben kort na Jezus' heengaan van deze aarde, als ook dat ze zou plaats hebben door onzen Koning, blijkt op alle manier uit hetgeen Jezus daarover zelf in de laatste gesprekken met de zijnen had gezegd. Hij zou tot den Vader bidden, dat aan zijn discipelen *een andere*

Trooster mocht geschonken worden, die hen nooit weer verliet, maar bij hen bleef tot in der eeuwigheid (Joh. 14 : 16). Die Trooster zou zijn de Heilige Geest, dien zij kenden, die bij hen zou blijven, *en die in hen zou zijn* (17). Ze zouden dan geen weezen meer zijn, want, zoo sprak hij: „Gij zult *in mij wezen en ik in u*" (20). De Vader zelf zou hen lief hebben en de Christus zou met den Vader komen, *en woning bij hen maken* (23). In dit alles is alzoo sprake van een geheel bijzondere betrekking, waarin onze Koning tot de zijnen zou treden; en wel een betrekking, veel inniger, veel teederder, veel gewichtiger dan de betrekking, waarin de Koning tegenover de onverschilligen en tegenover zijn vijanden zou staan. Een onderscheid, vooral daaruit opkomende, dat zijn regiment alleen bij zijn geestelijke onderdanen in hun eigen innerlijk bestaan wordt gevoerd; en dit doordringen tot het innerlijke van het zielsbestaan der zijnen wordt dan op allerlei wijs, maar in hoe langer hoe sterker bewoordingen, uitgedrukt. We hooren van den wijnstok met zijn ranken; we hooren van de leden en van het hoofd van het ééne Lichaam; we vernemen, dat Christus zelf *bij* hen woont, ja *in* hen is, gelijk zij *in* hem zijn. En geheel datzelfde wordt in de brieven der apostelen onder het beeld van den tempel gebracht. Het hart, de ziel der door Christus verlosten is de *tempel* des Heeren geworden. De afscheiding van den mensch van zijn God is te niet gedaan. God zelf woont in de geloovigen. Het huis Gods, de tempel Gods, de woonstede Gods is niet meer op Sion, maar in het hart van wie Jezus toebehooren, omdat ze door zijn bloed gekocht zijn.

Het keerpunt nu ten deze in de historie is de uitstorting van den Heiligen Geest op den tienden dag na Jezus' hemelvaart. In het paradijs stond aanvankelijk tusschen God en den mensch *niets*. Er was gemeenschap, er was verkeer, er was omgang, en alle ding was aanstonds voor het tot stand komen van het intiemste saamleven gereed. In 's menschen ziel had zich de bloemknop slechts te ontsluiten, en de adem des Geestes zou in hem gedrongen zijn, en het zijn van God in ons en van ons in God hebben verwezenlijkt.

Maar hiertoe kwam het niet. De bloemkelk ontsloot zich niet, maar boog met heel de twijg, waaraan hij was uitgebot, zelfs zijwaarts. Zoo bleef niet alleen het innige saamleven uit, maar werd zelfs het uitwendig contact afgebroken. God en mensch gingen uiteen, in stee dat de mensch naar God toetrok. De zonde is verwijdering van God, afgaan van God, het hart voor God toesluiten. Wat we in Jesaia lezen (18 : 4), dat de Heere zegt: „Ik zal stille zijn en in mijne woning zien," hoezeer op Moorenland doelend, drukt zoo ten volle de verhouding uit, waarin na den val, God en mensch ten opzichte van elkander stonden. De mensch gaat zijns weegs en God ziet hem gaan, maar ziet hem na en lokt hem nog terug. Maar de koorde, die 's menschen hart aan het hart van zijn God verbond, is verslapt, bijna geheel gesprongen. Er is geen innige gemeenschap meer. Het weekt alles los, en in het eind sluit de mensch zich in zichzelf op, en zijn 't twee geheel afgescheiden innerlijke levens geworden, het volzalige innerlijke leven in de Heilige Drievuldigheid, en het aan dood en vloek en zonde onderworpen zielsbestaan van den mensch. Dien toestand nu wil de mensch bestendigen. Hij tart God. Hij wil niet terug. Als door een Chineeschen muur moet en zal het leven des menschen van het leven van zijn God gescheiden blijven. Hij zal daarom wel goden hebben, maar hij zal de goden zelf uitdenken, zelf uitbeelden, zelf maken. In het paradijs was het: een wereld van God met den mensch er in, maar nu in de breede wereld zou het worden: een wereld van den mensch met goden er in. Tot hij ook van die goden genoeg had, zijn eigen afgodsbeelden verbrijzelde, het zonder goden deed, en, in volslagen atheïsme vervallen, zichzelven genoegzaam zou zijn. Scherp en rechtstreeks alzoo de ruwe, krasse tegenstelling tusschen God en den mensch. Eerst was het in 't paradijs God op den troon en de mensch als onderdaan op de voetbank zijner voeten neergeknield, maar nu moet het zijn de mensch op zijn eigen troon, en God Almachtig hoog daarboven in zijn woning afgesloten en tot stil-zijn gedoemd. De verwijdering, de afsluiting tusschen God en menschen tot op het uiterste gedreven. Zoo werd het onder

de heerschappij van zinnelust en valsche philosofie in de heidenwereld der oudheid, en zoo is het nu weer veelszins onder geheel dezelfde heerschappij van het meest ruwe materialisme. En wel raken de idealisten in onze dagen daar onder uit. Maar ook bij hen wordt 't weer: Een god naar het beeld des menschen geformeerd, in stede van de mensch geschapen naar het beeld Gods.

Het werk van den Christus nu kan niet voleind zijn eer ook op dit punt zonde, vloek en dood tot in hun wortel overwonnen is. Met het Kruis is dit niet voleind, en evenmin met de Opstanding. Het Kruis neemt den vloek weg en brengt het rantsoen voor onze zondeschuld, en in de Opstanding overwon het leven den dood. Maar met dat alles is nog de verwijdering, de afscheiding niet te niet gedaan, en de innige gemeenschap van het „leven van God in ons" en het „leven van ons in God" er nog niet voor in de plaats gesteld. Wel in den Christus zelven, maar nog niet in ons. En toch, daartoe moest het komen. Dàt was het oorspronkelijk bedoelen en het aanvankelijk bestaan geweest. En dat oorspronkelijke moest hersteld, en, na hersteld te zijn, worden opgevoerd tot zijn hoogste ontwikkeling en volkomen voleinding. De breuke moest niet alleen worden te niet gedaan, maar de eenheid moest zoo volkomen worden hersteld, dat niets meer aan het eens bestaan hebben van de breuke herinnerde, en dat er voor in de plaats trad een innig saamleven, nog veel hooger staande dan het saamleven dat in het paradijs was ingezet, en dat voortaan nieuwe breuke uitsloot. En dat nu kon eerst tot stand komen, als door Christus, verhoogd aan Gods rechterhand, God de Heilige Geest in den kring der zijnen zou indalen, om nimmer meer van dien kring te scheiden, en hierdoor een geheel nieuwen toestand te voorschijn te brengen, waarvan het kenmerk zou liggen in dit wondere feit, dat de Christus met den Vader „in het hart der zijnen zou inwonen", en alzoo het hart van Gods kinderen een tempel, een woonstede van den Heiligen Geest zou

zijn. Dit is het innigste dat zich denken laat. Als ons hart een woonstede Gods is geworden, en God zelf in het hart der zijnen inwoont, is alle afscheiding, alle verwijdering te niet gedaan, en vervangen door de hoogste innigheid, die zich tusschen het leven Gods en het leven van den mensch denken laat. Het wordt dan *Immanuel,* niet alleen in den persoon van den Middelaar, maar door hem in heel zijn mystiek Lichaam. Geen God meer van verre, maar een God van nabij, ja, een God in ons eigen hart inwonende.

Dit nu kon alleen tot stand komen door het indalen in het Lichaam van Christus van den Heiligen Geest. In het wondere mysterie toch van het Heilig Drieëenig wezen is de Heilige Geest steeds die persoon van het Goddelijk wezen, die in het creatuur ingaat. Alle ding is *uit* den Vader, is *door* den Zoon, maar het eigen leven komt eerst op uit hetgeen de Heilige Geest werkt. Dit geldt niet alleen van den mensch, maar van alle creatuur. Het geldt evenzoo van plant en dier, het geldt van alle talent en alle gave, het geldt van al wat zich op aarde onder de schepselen roert, en van de wereld der engelen geldt 'tzelfde. Doch bij dit alles blijft het bij inwerkingen van den Heiligen Geest. Het zijn krachten die van Hem uitgaan, werkingen die zich van den Heiligen Geest naar het creatuur toe bewegen en de energie van zijn leven onderhouden. Het is alles nog niet het indringen van den Heiligen Geest in den mensch zelf, om het leven Gods in hem te planten en zijn leven in zijn God te doen opbloeien. Waar ook op deze aarde menschen wonen of gewoond hebben, altoos is de Heilige Geest in hen werkzaam geweest, voor hun natuurlijk leven, voor hun talenten en gaven. Nu nog is de werkzaamheid van den Heiligen Geest in het minst niet beperkt tot den kring der geloovigen, maar breidt en strekt zich uit tot alle menschenkinderen, tot zelfs tot atheïsten en ruwe zondaars. Nooit kon een mensch zoo diep vallen of zoover afdolen, of altoos dankte hij aan den Heiligen Geest alle vonk van licht, die in hem lichtte, tot zelfs in zijn zonde. Er is geen menschelijk leven zonder en buiten den Heiligen Geest

denkbaar. Maar op zichzelf brengt dit niet verder dan tot een uitwendige inwerking van den Heiligen Geest, die niets met 's menschen innerlijk bestaan gemeen heeft, geheel buiten zijn besef en bewustzijn omgaat, en in niets zijn verwijdering van God te niet doet. Het ingaan van den Heiligen Geest *in* den mensch, het wonen van den Heiligen Geest *bij* den mensch, en het in het leven roepen van een heilige gemeenschap tusschen het hart des menschen en het hart van zijn God draagt een geheel ander, een geheel onderscheiden karakter. Daartoe moest eerst in het hart van den mensch een tempel voor zijn God gereed gemaakt en ontsloten worden. En dit nu was in den Christus naar zijn menschelijke natuur gegeven. Nooit één eenig oogenblik van zijn leven op aarde is de Christus van den Heiligen Geest gescheiden geweest. Hem was de Heilige Geest gegeven *zonder mate.* In hem *was* de tempel. In dien tempel woonde de Heilige Geest. En alzoo was 't eerst in den persoon van Jezus de verwijdering ook naar zijn menschelijke natuur te niet gedaan en de volle, innige gemeenschap met God, ook naar zijn menschelijke natuur, voltooid. Niet van lieverlede, maar aanstonds. Van het oogenblik af dat de Moedermaagd hem in haar schoot ontvangen had.

Toch heeft de toenadering van God tot den mensch, die zich van Hem verwijderd en afgescheiden had, niet getoefd tot op de kribbe van Bethlehem. Veeleer is heel de geschiedenis van het Oude Testament één doorloopende poging van den Heilige, om weer tot zijn menschheid te naderen. Te naderen in zijn Woord, dat Hij openbaarde, in de visioenen waarmee hij zijn gezanten verrijkte, in de wondere daden, die Hij tot stand bracht, in de roeping der patriarchen, in de zending van Mozes en van de overige profeten, in de stichting van zijn volk Israël, in het verkiezen van Jeruzalem, in zijn heiligen dienst op den berg Sion. Maar dit alles kon niet anders dan *voorbereidend* zijn. Eensdeels toch bleef het in dit alles bij wer-

kingen, die op enkele personen uitgingen, en liet het de menigte onaangedaan. En anderdeels bleef het alles hangen in het uitwendige en in het zinbeeldige. Met name het wonen van God op Sion was de klare uitdrukking, dat Hij nog niet weer woning in de harten had gemaakt. Een dienst als op Sion ware in het paradijs ondenkbaar geweest, en van het nieuwe Jerusalem lezen we, dat er in die stad geen tempel was. Dit spreekt van zelf. Een tempel van steen, hoog op Sion opgetrokken, en het Heilige der heiligen achter het voorhangsel verbergend, was de klare aanduiding, dat de innerlijke en innige gemeenschap tusschen God en het kind des menschen er niet was, en dat daarom in een tempel van steen die vereeniging van God en mensch slechts zinbeeldig kon worden aanschouwelijk gemaakt. Vandaar, dat Jezus het zoo opzettelijk uitsprak, dat zijn lichaam den tempel op Sion verving. Dat kon niet anders. Van het eigen oogenblik af, dat de eenheid tusschen God en mensch in het menschelijk hart van Jezus, al was het dan ook nog pas in één enkel menschenhart, tot stand was gekomen, had de tempel op Sion uitgediend. En toen door de uitstorting van den Heiligen Geest in de discipelen op den Pinksterdag, in een der voorzalen van dien tempel, God zelf woning in het hart der geloovigen had genomen, had die tempel zelf geen reden van bestaan meer. De tent wordt verlaten, als de vaste woonstede gereed en toebereid is.

Hiermede hing dan ook saam, dat er in de dagen der patriarchen en onder Israël wel bijzondere werkingen van den Heiligen Geest uitgingen, maar dat het steeds bleef bij licht dat uitstraalde, bij kracht die uitging; en ook al kwam het hierbij vaak tot verborgen omgang, tot inwoning in het hart kwam het nog niet. God laat Israël geen rust, maar dringt voortdurend met zijn toenadering van dichterbij in Israëls leven in; doch bereid is in Israëls hart de tempel Gods nog niet. Veeleer ziet ge het volk van Israël gestadig naar de afgoderijen der Heidensche volken afdolen. Zelfs ziet Jesaja de profeet zich genoodzaakt, zich van het volksgeheel af te sluiten, om in een kleinen kring van geloovigen zich terug te trekken, en onder hen „het ge-

tuigenis toe te binden", gelijk de Schrift het uitdrukt. Eerst de vreeselijke ballingschap brengt hier beterschap in. Want als eindelijk in die ballingschap de ure der verlossing slaat, blijft het afgedoolde deel van Israël in Babylon achter, en alleen wie den naam des Heeren vreesde keert terug. Maar ook in den nieuwen Joodschen staat, die door Ezra en Nehemia gegrond, en straks door de Maccabeesche vorsten tot hoogen luister verheven is, blijft de afscheiding van God voortduren. Zelfs houdt de profetie allengs op. De bijzondere werkingen van den Heiligen Geest nemen af. En als eindelijk in Johannes den Dooper de profetie herleeft, blijkt het nog altoos de oude tegenstelling te zijn: een groote volksmassa, die voor het geestelijke doof en dood is, en slechts kleine groepjes hier en daar, die hongeren naar de gerechtigheid. De uitstorting van den Heiligen Geest is daarom iets geheel op zichzelf staands. Alle werking van den Heiligen Geest, die in de dagen der vaderen voorafging, droeg een geheel ander karakter. En ook waar na het groote Pinksterfeest van een doop des Heiligen Geestes sprake is, geeft dit nooit een herhaling van het geheel eenige Pinksterwonder, maar leidt slechts tot een toebrengen van enkele personen tot het heil, of tot een verdieping in hen, die reeds toegebracht waren, van hun geestelijk leven. Voorheen werkingen en krachten die van den Heiligen Geest uitgingen, openbaringen, visioenen, droomen, het verleenen van gaven en talenten, het verwekken van helden en moedige getuigen, en het leiden van de enkele personen op het pad der gerechtigheid; maar op den Pinksterdag heel iets anders. Nu het nederdalen van den derden Persoon der Heilige Drieëenheid, het ingaan van God den Heiligen Geest in den kring der verlosten, om van nu af en voortaan in dien kring te blijven, er zich woning te maken, het hart zich tot een woonstede te vormen, en in werkelijkheid tot stand te brengen de vereeniging tusschen God en mensch. En dit wel zoo, „dat God in ons en wij in God", thans de leuze van alle hooger leven werd.

Let nu op Jezus' hoogepriesterlijk gebed, tot den Vader opgezonden in de bange ure toen hij uit zou gaan naar Gethsémané: „Vader, ik bid voor hen, opdat ze allen één zijn, gelijk wij, Gij, Vader, in mij en ik in U, *dat ook zij in ons één zijn. Ik in hen, en Gij in mij.*" Voeg daarbij de belofte in diezelfde ure aan zijn jongeren gegeven: „*dat hij met den Vader komen zou om woning bij hen te maken.*" Vereenig hiermee de toezegging, dat het hun nut was, dat hij van hen ging, want dat hij eerst door van hen te gaan hun den Heiligen Geest, den Trooster, zou kunnen zenden, en dat deze het alles uit hem nemen zou, om het hun toe te brengen. En alles zegt u immers, hoe de Christus zich er volkomen van bewust was, dat hij eerst als Koning op den troon der heerlijkheid gezeten de verwijdering tusschen God en menschen zou kunnen te niet doen en de innige gemeenschap tusschen God en zijn menschheid zou kunnen herstellen. Immers die volle gemeenschap tusschen God en menschen kon niet hersteld worden, tenzij eerst *alle zonde,* al wat onheilig was, uit 's menschen hart was weggedreven. De heilige God kon niet wonen waar zonde woont. Vandaar dat de eerste gemeenschap tusschen God en mensch alleen tot stand kon komen in den Christus zelven, in hem, die wel onze menschelijke natuur had aangenomen, *maar zonder zonde.* Op zich zelf zou alzoo voor ons die gemeenschap eerst hebben kunnen intreden *na ons sterven,* als we in den dood aan alle zonden zullen zijn afgestorven. Iets wat zeggen wil, dat, tot op de wederkomst des Heeren, geen innige gemeenschap met God, geen inwoning van God in den tempel van ons hart denkbaar zou zijn geweest. De discipelen, hoe innig ook met Jezus verbonden door het geloof, en hoe ook ambtelijk met gaven des Geestes gesierd, zouden in hun hart toch geen *woonstede Gods* hebben bezeten, indien het hierbij gebleven was, en zoo niet het groote, machtige wonder van de uitstorting des Heiligen Geestes kort na Jezus' Hemelvaart had plaats gegrepen.

Hoe was nu die uitstorting mogelijk en denkbaar in den kring der geloovigen, die, hoe hoog ook den Christus eerende, toch

altoos nog zonde in hun hart droegen? Op die vraag geeft Johannes, de apostel, dit antwoord: „Een iegelijk die uit God geboren is, *doet de zonde niet*, want zijn zaad blijft in hem; en hij *kan niet zondigen*, want hij is uit God geboren"; dezulken „hebben de zalving van den Heilige". En de apostel Paulus verklaart het ons uit eigen zielservaring aldus: „Indien ik nu datgene doe, wat ik niet wil, *zoo doe ik het nu niet meer*, maar de zonde die in mij woont." Woorden, in raadselen voor u gehuld, zoo ge de mystieke unie van de geloovigen met Christus niet kent en niet verstaat. Maar op die mystieke unie komt 't dan ook juist aan, en het is die mystieke unie die Christus als onze Koning tot stand bracht, en Koninklijk onder ons in stand houdt. Eerst als onze Koning is hij het Hoofd van het Lichaam. Als Hoofd van het Lichaam doet hij zijn leven uitvloeien in alle ledematen van dat Lichaam. In heel dat Lichaam is maar één leven, het leven van Christus, waarvan de apostel dan ook betuigt, dat het verborgen is in Christus bij God. Daar nu de Heilige Geest de geest van den Middelaar is, maakt die Heilige Geest woning niet slechts in het Hoofd, maar in heel het Lichaam en in een iegelijk die als een levend lidmaat in dit mystieke Lichaam is ingelijfd. Voorzoover nu in die geloovige gemeente de Christus als het Hoofd des Lichaams heerscht, is er in die gemeente geen zonde, is het een heilige gemeente, zijn ze „heiligen", gelijk ze dan ook steeds genoemd worden, en is de tempel bereid, dien God zich tot een woonstede kiezen kan. Voor dat mystieke Lichaam waren de gegevens voorbereid vóór Jezus' Hemelvaart, maar eerst toen hij opgevaren was, en van den Vader den Heiligen Geest voor de zijnen had ontvangen, was die tempel gereed. Toen eerst kon hij als Hoofd den Heiligen Geest in dien tempel, d.i. in dat Lichaam, uitstorten, en zoo is toen op den Pinksterdag, voor eens en voor altijd, de toenadering van God tot ons volkomen geworden, nadat alle scheiding en verwijdering was te niet gedaan. En zulks niet alleen voor de toen levenden, maar voor allen die eens ledematen van dat Lichaam worden zouden.

Of heeft niet de Christus in het hoogepriesterlijk gebed zijn smeeking uitgestort, niet alleen voor zijn discipelen, maar ook voor hen *„die door hun woord in hem gelooven zouden"*? De uitverkiezing bepaalt het mystieke Lichaam, en het Verbond der genade doet het uitgroeien, de eeuwen door, in de toegebrachte menschheid. Alzoo is het 't Koninklijk regiment van den Christus, thans in geestelijken zin verstaan, waardoor het mystieke Lichaam tot stand komt; waardoor de levende lidmaten van dat Lichaam, in Christus verborgen, een heilig leven bezitten, dat van alle zonde is afgescheiden; waardoor zij in hun hart de woonstede, den tempel voor den Heilige bereid hebben, en nu ook in dien tempel de tegenwoordigheid en inwoning van God in hun innerlijk zielsbestaan ontvangen. In de worstelingen, die daarna noodzakelijk in de geloovigen moeten opkomen tusschen dit hun heilig bestaan en de nog in hen overgebleven zonde; bij de worstelingen, die juist de voortgang in de genade bij hen in het leven roept; en bij al den strijd dien ze met de wereld hebben aan te binden, — is hun Koning hun nabij, leidt en steunt, vertroost en heiligt hen. Zoo ook is het zijn Koninklijk regiment, waardoor te weeg wordt gebracht, dat niemand, ook al valt hij, van de genade *vervallen* kan. En evenzoo dat het Lichaam van Christus steeds weer aangroeit; dat zijn gemeente, hoe ook bedrukt, bedroefd en vervolgd, toch stand houdt, en dat het woord bezegeld wordt, dat niemand noch de zijnen, noch zijn gemeente als geheel genomen ooit rukken kan uit de hand des Vaders.

XXVIII.

Resumtie.

> Want hij moet als Koning heerschen, totdat Hij alle de vijanden onder zijne voeten zal gelegd hebben.
> 1 COR. 15 : 25.

ZIEN we thans, aan het slot van de tweede reeks, op den afgelegden weg terug, dan vertoont zich het Koningschap van Christus in zijn volle majesteit.

Uitgangspunt is en blijft het Koningschap door God Drieëenig aan den mensch toebeschikt in het paradijs. Dat Koningschap ging voor den mensch te loor door zijn afval van God. En het is ditzelfde Koningschap, dat in Christus terugkeert en hersteld wordt, ja boven zijn oorspronkelijke glorie wordt opgevoerd.

Nu staat omtrent dit den mensch in het paradijs verleende Koningschap vast, dat het in zich sloot de heerschappij van den mensch over geheel de natuur, d.i. over alles wat buiten den mensch op deze aarde thuis hoort. De majesteit waarmee Adam alle dieren voor zich liet verschijnen en hun karakter en wezen in een naam uitdrukte, was van de majesteit dier heerschappij de zinbeeldige voorstelling. Doch deze heerschappij strekte nog verder. Wel toch was de mensch in zijn eerste opkomen beneden de engelen geplaatst, maar het einde zou zijn, dat wij de engelen zullen oordeelen, en boven hen zullen staan. Iets wat hieruit is te verklaren, dat een engel op eenmaal gereed is, terwijl de mensch een langen weg van ontwikkeling heeft te doorloopen, en eerst aan het eind van dien weg tot de volle openbaring van zijn mogendheid geraakt. Hij begint daardoor met minder dan de engelen te zijn, maar eindigt met boven hen te staan. In betrekking tot den mensch, zijn de engelen niet de voorwerpen onzer vereering, maar „dienende geesten", die in ons heil pogen in te zien, maar het zelf niet doorgronden kunnen. Zoo voegt zich dus voor den oorspronkelijken mensch, bij

de heerschappij over heel deze aarde, ook het zeggenschap over de geestenwereld. Al bestaat de schepping uit deelen, die deelen hangen toch onderling saam, en de eenheid van dien samenhang moet, naar het oorspronkelijk bestel, hierin uitkomen, dat de mensch het creatuur wordt, dat alle ander, alle overig creatuur onder zijn heerschappij saambrengt, om nu voorts priesterlijk heel deze schepping Gode op te dragen, en ze koninklijk Hem voor eeuwig toe te wijden. Dat nu de mensch in het paradijs voor zoo hooge heerschappij *kon* bestemd worden, verklaart zich uit zijn schepping naar den Beelde en de Gelijkenisse Gods. Door die schepping naar Gods beeld toch bestond de mogelijkheid voor den mensch, om, gelijk hij van Gods geslacht was, zoo ook eens volmaakt te worden, gelijk zijn Vader in de hemelen volmaakt is. Hierdoor toch was de mensch er op aangelegd, om, èn in den enkelen mensch èn in de menschheid als geheel, voor Gode een *tempel* te zijn, een *woonstede* van den Heilige, zoodat God in den mensch en de mensch in God zou zijn. God alles en in allen, en zulks door den mensch als onderkoning onder God Drieëenig.

Zoo stond de mensch in het scheppingsplan en in het te verwezelijken ideaal, waarop dit plan doelde, uitermate zeer hoog. Ja er is voor het creatuur niet hooger te bedenken, dan, naar luid der Schrift, den mensch was toebeschikt. Ware de mensch dan ook, van zijn eerste schepping af, zonder stoornis, naar de volkomen vervulling van deze ideale bestemming voortgeschreden, zoo zou zijn onmiddellijke heerschappij over al het zienlijke hem vanzelf in een wereld van wonderen hebben verplaatst; in die wereld van wonderen zou hij in zijn eigen wezen heiliglijk ontplooid zijn; zelfs de geestenwereld zou hem onderworpen zijn geweest; en in het eind zou aard en hemel, stoffelijke en geestelijke wereld, al wat zienlijk en al wat onzienlijk is, één Hallelujah voor God Drieëenig hebben opgedragen, omdat 't al door den naar Gods Beeld geschapen mensch in zulk een voege aan God vrijwillig onderworpen was, dat het: „God alles en in allen" werkelijkheid werd.

In dit scheppingsprogram van het Koningschap van den onzondigen mensch, is nu tevens het heilig program van het Koningschap van den Christus gegeven. God blijft zich zelven gelijk. Hij verandert niet. Of dus al stoornis in zijn schepping intreedt, dit doet zijn raadslag niet te niet. In dien raadslag is ook die stoornis opgenomen. En als die stoornis intreedt, en geheel het oorspronkelijk program der schepping schijnt verijdeld te worden, gaat toch het werk Gods rustig door, en in 't eind zien we, hoe ten slotte het oorspronkelijk scheppingsplan toch juist zóó tot uitvoering komt, als het door God geordineerd was. Het Koningschap van Christus treedt eenvoudig voor het verloren koningschap van den mensch in de plaats; en zulks niet als een andersoortig iets maar als geheel 't zelfde. En daarom wordt het Woord vleesch en neemt deze Koning onze menschelijke natuur aan, ons menschen in alles gelijk, uitgenomen natuurlijk de zonde, die de storing aanbracht. Ook het Koningschap van den Christus, in zijn Middelaarsgestalte, is een heerschappij over de natuur en over de geestenwereld; het is een heerschappij, die heel de schepping in eenheid saamvat, ze priesterlijk Gode opdraagt en Koninklijk aan God Drieëenig onderwerpt. En het eind is ook nu, dat in den mensch de woonstede Gods, de heilige tempel wordt ontsloten, en dat, als alles volbracht en voleind is, ook dit Koninkrijk Gode wordt overgegeven, opdat God zij alles en in allen.

Zoo komt dus het Koningschap van Christus, en dat eerst geeft de vastigheid, niet als een vreemd iets in het geheel van het scheppingsleven in, maar het is er in gegroeid, het wordt er door geëischt, het vloeide er, onder Gods hoog bestel, als van zelf uit voort. De stoornis komt niet uit den mensch op, maar uit de geestenwereld. In die geestenwereld was de wetenschap, dat ze zelve aan den mensch stond onderworpen te worden, en hieruit kwam de prikkel op, om dit plan Gods in zijn tegendeel te ver-

keeren, zoodat het nu omgekeerd zou worden: de mensch onderworpen aan den machtigen Vorst, die over de geestenwereld heerschte. De val en afval van satan ligt daarom achter 's menschen val. Satan komt 't eerst in opstand. Aannemelijk is het daarbij, dat in verband hiermede reeds eer de mensch in het paradijs optrad, een verstoring van deze aarde en van de natuur heeft plaats gegrepen, en dat 't hieruit zal te verklaren zijn, dat deze aarde „woest en ledig was en duisternis op den afgrond" heerschte. Satan's verandering had toen den val ook van den mensch ten gevolge. Ook de mensch viel, *maar hij viel niet als satan.* Omdat er in de geestenwereld geen proces van ontwikkeling was, was satan's val aanstonds een volstrekte val en is verlossing en wedertoebrenging voor de wereld der demonen uitgesloten. Maar de mensch had *wel* zulk een proces van ontwikkeling te doorloopen. Zijn val was daarom *niet* aanstonds een volstrekte afval. 's Menschen val liet de mogelijkheid van zijn wedertoebrenging toe. Vandaar van het oogenblik van den val af de reusachtige geestelijke worsteling van satan tegen de heiligen. Van satan's zijde een hardnekkig volgehouden strijd om den mensch steeds verder van God af te trekken, en omgekeerd een alles te boven gaande ontferming van Gods zijde, om den mensch weer naar zich toe te trekken, hem uit de oorspronkelijke omarming van satan te bevrijden, en in 't eind zijn plan met den mensch door te zetten en te voleinden. Eerst gaat nu satan's toeleg door. De zonde verkrijgt de overhand. In den vloek wordt de verstoring der natuur voortgezet, het paradijs verdwijnt, en de mensch wordt ingeleid in een wereld, die hem doornen en distelen voortbrengt, maar toch altoos zoo, dat de mensch in het zweet zijns aanschijns zijn levensbestaan uit die wereld zal kunnen trekken. Maar tegelijk gaat uit het hart des menschen de zonde door in zijn saamleving, en wordt heel 's menschen saamleving in gezin, stam, volk en natie almeer door den invloed van satan overheerscht. Zóó sterk, dat in het eind een toestand intreedt, waarbij het al den schijn heeft, alsof het leven dezer wereld geheel aan God is ont-

trokken, zoodat satan genoemd kan worden de Vorst dezer wereld, hierdoor rechtdraads tegen het oorspronkelijk Koningschap van den mensch overstaande. Dat Koningschap van den mensch is weg. De mensch is in stee van Koning der schepping slaaf der zonde en hiermee dienaar van den Overste der wereld geworden.

Doch tegelijk treedt reeds in het paradijs de doorzetting van Gods oorspronkelijk scheppingsplan in. Naar Gods wil, raadslag en bestel, moest niet satan, maar de mensch Overste der wereld hier beneden, en tegelijk overste der geestenwereld daarboven zijn. En zoo begint reeds in het paradijs de werking van de genade Gods, die in het eind zal toonen, hoe satan en zijn macht verdaan worden, en hoe toch de mensch triomfeert, triomfeert ondanks zijn val, ten spijt van den vloek dien hij over zich haalde, en in weerwil van de vernedering die hij over zich bracht. Alleen maar, uit den gevallen mensch zelven kon dit niet opkomen. De val brak zijn kracht en verslond zijn heerlijkheid. De eenheid van het geslacht ging er door te loor, en in haar splitsing zwak en machteloos bezat de zondige menschheid tegen de macht van satan geen verweer. Vandaar, dat God zijn eeniggeboren Zoon bestemt om in het leven van deze wereld in te gaan; onze menschelijke natuur aan te nemen; als Hoofd der menschheid de gesplitste en verdeelde en uiteengevallen wereld weer tot éénheid te verzamelen en in één Lichaam te vereenigen; de zonde der wereld te niet te doen als schuld voor den Heilige door zijn eigen bloed; en daarna het Koningschap des menschen, dat te loor was gegaan, in zijn eigen persoon weer op te richten. Aldus satan en de demonen te bestrijden en terug te dringen; in den verlosten mensch nieuw leven in te planten; daardoor zijn hart tot een woonstede van God te maken; en hierdoor in het eind toch het oorspronkelijk plan der schepping te verwezenlijken, waarvolgens ons menschelijk geslacht, als naar Gods Beeld geschapen, de heerschappij zou uitoefenen èn over de zienlijke èn over de onzienlijke wereld, opdat door den mensch als tusschenschakel God zijn zou alles en in allen, in heel zijn in heilige eenheid saamgevatte schepping. Zoo loopt alles uit op een

geheel te niet doen van de door satan aangebrachte stoornis. God, en door God de mensch, triomfeert, Zijn raad bestaat. En in 't eind blijkt het, hoe de stoornis, die satan aanbracht, niet alleen volstrekt onmachtig was, om Gods bestel te niet te doen, maar hoe zelfs satans inwerking slechts gestrekt heeft om de deugden Gods te heerlijker te doen uitkomen, en den eindtriomf zelfs nog bóven wat het paradijs beloofde te doen uitgaan.

Dit herstelde Koningschap, dat in Christus van den mensch in het gemeen op den „Zoon des menschen" overgaat, zet in met de verklaring, dat het Vrouwenzaad aan satan den kop zal vermorzelen, en wordt straks de allesbeheerschende factor in de geschiedenis van ons geslacht. Als achtereenvolgens Memphis en Thebe, Ninive en Babylon, Athene en Rome heur rol hebben uitgespeeld, gaat van Jerusalem de geestelijke sfeer uit, die eerst in Europa, en straks in Amerika, een geheel nieuw, veel hooger staand menschelijk saamleven tot aanzijn roept. Deze keer in de historie der wereld was voorbereid in de schepping van het aan God geheiligde volk in Israël. Dit volk komt tot stand door afzondering, door afscheiding van een enkel deel uit het geheel. Bij Noach begint dit, ja zelfs ten deele reeds bij Seth, en in de roeping van den eersten Patriarch en zijn uitzending uit het hart van Azië naar de kust van de Middellandsche zee wordt de grondslag gelegd voor het Israël dat komen zal. En begint eindelijk onder Mozes dat Israël zijn loopbaan als volk, dan ontwikkelt zich de Theocratie onder David en zijn Huis tot een voorbeeldend Koningschap, dat wel weer ondergaat, opdat blijke, dat het slechts voorbeeldend en niet het wezenlijke was, maar de Koningsidee vat toch post in Israël, de Messiaansche profetie knoopt er zich aan vast, en de indrukwekkende verklaring: „Ik toch heb mijn Koning gezalfd over Sion, den berg mijner heiligheid", doet onder al wie God vreesde de Koningsverwachting opleven. Het beidt alles, het wacht alles, het voelt alles het heimwee naar

den Koning, die te komen staat, naar den Koning, die er naar Gods bestel in de hemelen reeds was, maar die nog toefde om in onze menschelijke natuur in te gaan. Eer hij verschijnen zou, moest de geschiedenis der volken op het vereischte punt zijn aangekomen, en in Israël moest het terrein zijn voorbereid, dat den Christus tot de tentoonspreiding van zijn macht en tot aansluiting aan ons menschelijk geslacht in staat zou stellen.

En nu verschijnt de Zoon des menschen naar zijn naam van Immanuel. Hij is niet een mensch *uit* de menschen, maar de Zone Gods, die in zich opnam onze menschelijke natuur. Hierin lag het mysterie, maar een mysterie, dat zich allengs onthulde. Nu toch was het gebleken, dat het „God alles en in allen" niet tot stand kon komen doordat de mensch tot God naderde, maar alleen voor verwezenlijking vatbaar was, doordat God zelf zijn toenadering tot den mensch zóóver doorzette, dat in den Zoon God-zelf zich met ons geslacht door het aannemen van onze menschelijke natuur vereenzelvigde. Niet: wij met God! maar: „God met ons". Immanuel moest het uitgangspunt zijn. Niet de mensch kon de Goddelijke natuur aannemen, maar wel God de menschelijke natuur. Niet het afschijnsel van het Beeld Gods kon met dit Beeld één worden; wel hij die het Beeld van den onzienlijken God was kon zich in één persoon met het afschijnsel van dat Beeld vereenigen. En kwam eens de voleinding der eeuwen, wanneer het God alles en in allen zou wezen, dan zou de eere hiervan niet aan den mensch, maar Godes zijn. Wij hadden God niet gezocht, maar ons van Hem verwijderd. En Hij was het die zich toen naar ons toe bewoog, tot ons naderde, in onze natuur inging, en ons hart omzette in zijn tempel en woonstede. Hierom ging Bethlehem zooverre boven het paradijs uit, en kon alleen Bethlehem verwezenlijken, wat in het paradijs wel voorgespiegeld, maar niet verwezenlijkt was.

En toen nu de Christus verscheen, openbaarde zich in Hem terstond weer de macht van den mensch over de natuur en over de geestenwereld, het in het paradijsleven verordineerde Koningschap.

De evangelist Markus wordt met het teeken van den leeuw, de koning van het woud, aangediend, en vooral in het Evangelie van Markus komt dat Koninklijk optreden van Jezus in zijn Koninklijke machtsoefening over de natuur, over den mensch en over de geestenwereld uit. Er spreekt Koninklijke macht in zijn woord, er is Koninklijke majesteit in zijn optreden, er is Koninklijke macht in zijn wonderen en blijkt Koninklijke macht uit zijn heerschappij over de demonen, en Koninklijke majesteit niet minder uit de wijze waarop hij den Verzoeker weerstaat en afwijst, zijn vijanden tegemoet treedt, en zijn kruis willig op zich neemt; en bovenal Koninklijke macht uit zijn verbreken van de banden des doods in zijn opstaan, en straks in zijn hemelvaart in glorie. Reeds tijdens zijn omwandelen op aarde was alzoo in dezen Zoon des menschen 's menschen oorspronkelijke heerschappij, 's menschen Koninklijke macht over alle creatuur hersteld, en tegelijk zijn volstrekte zielsvereeniging met God Drieëenig waarheid geworden.

Toch bleef dat alles nog *locaal*. Het was aan land en plaats gebonden, en schitterde daarmede nog slechts in beperkten kring bij één volk onder de vele natiën. Doch dit veranderde met Jezus' hemelvaart geheel. Nu zette hij zich op den troon, hoog boven alle volken en natiën, boven alle sferen der geestenwereld, in één woord, boven alle creatuur. Van nu af aan begint zijn tweeledig regiment. Eenerzijds zijn Koninklijk regiment over de wedergeborenen en geloovigen, en anderzijds zijn Koninklijk regiment over heel de schepping Gods, over wat zienlijk en wat onzienlijk is, in den hemel en op aarde. Het is van deze ure af, dat hij Hoofd van het mystieke Lichaam wordt, en tegelijk dat God Drieëenig alle ding *door den Middelaar* regeert. Voor het eerste doel lijft hij zijn verlosten bij zich in, neemt ze op als levende ledematen in zijn mystiek Lichaam; doet uit zich het leven in dat Lichaam stroomen; en bestiert, beschermt en verheft het als Hoofd der geheiligde

menschheid. Hij sticht zijn Kerk op aarde, en al is deze Kerk slechts het aardsch omhulsel van zijn mystiek Lichaam, voor zoover het nog op aarde vertoeft, toch vormen de wedergeborenen van die Kerk het ware bestanddeel, zoodat Kerk en mystiek Lichaam vaak één schijnen en dit in de triomfeerende Kerk daarboven metterdaad zijn zullen. In dit mystieke Lichaam stort hij den Heiligen Geest uit, en roept hierdoor reeds op aarde een toestand in het leven, waarbij de vereeniging van den mensch met God, door de inwerking van God in het hart des menschen, als in zijn tempel, tot stand komt. Maar noch die Kerk noch dat mystieke Lichaam wordt uit de wereld uitgelicht, noch van de wereld geïsoleerd. Beiden staan en leven voort in het midden van het leven der wereld, en vormen er, met het oog op het eeuwig ideaal, de kern en het middenpunt van. De heerschappij van onzen Koning over zijn mystiek Lichaam, en de heerschappij van den Zoon des menschen over alle macht, zijn op elk punt dooreengeweven. Omdat hij alle dingen draagt door het woord zijner kracht kan hij alle dingen zoo schikken en richten, dat zijn gemeente stand houdt en niet dood wordt gedrukt. En omdat hij Hoofd van het mystieke Lichaam is, kan hij uit zijn mystiek Lichaam allerlei krachten en invloeden op de ontwikkeling van ons geslacht in de wereld doen uitgaan, die heel het menschelijk leven opvoeren tot hooger standpunt. De twee zeer onderscheiden deelen van zijn Koninklijke heerschappij werken wederkeerig op elkander in. Hij heeft macht over de zijnen naar ziel en lichaam, naar levenslot en innerlijke ontwikkeling. En evenzoo heeft hij macht over al wat in de wereld gist en leeft en in de geestenwereld broeit.

Die heerschappij van onzen Koning wordt eensdeels rechtstreeks door hem uitgeoefend, en anderdeels, onder zijn hoog bevel en leiding, door de engelen, door zijn ambtsdragers op aarde en door zijn geestelijke onderdanen; doch dit laatste altoos zoo, dat onze Koning zelf zijn onderdanen in zijn dienst neemt, zijn ambtsdragers instelt, zijn engelen gebiedt en uitzendt, en aan zijn dienaren de

krachten toebeschikt, die ze voor het volbrengen van hun taak behoeven. De periode, waarin deze actie van onzen Koning uitgaat, is de periode van *doorwerking* van het eeuwenlange proces, waarin hij zijn Koninkrijk der voleinding tegenvoert, en voorts alle mogelijkheden in het leven roept, ja de sterkste machtsopenbaring van zijn vijanden gedoogt, toelaat en zelfs uitlokt, opdat, komt eens de zegepraal, die zegepraal een gansch volkomene zij. En is dit punt eenmaal bereikt, dan komt de *voleinding*. Die voleinding komt niet in den geregelden loop der dingen, maar zal dien loop der historie afbreken. Dat is het oogenblik waarop onze Koning tot deze aarde zal wederkeeren, den laatsten vijand aan zijn voeten onderwerpen en verdoen zal, en, na het oordeel, het rijk der heerlijkheid zal doen ingaan. Aldus zal hij zijn Koninklijke macht openbaren over allen geest des menschen en der engelen en der demonen. Dan zal hij zijn macht openbaren over ons lichaam, door het verheerlijkt te doen opstaan. Daarna zal hij zijn Koninklijke macht openbaren over heel deze aarde, door ze te vernieuwen onder een nieuwen hemel. En als alles zal voleind zijn, en Gods bestel en raadslag op elk punt zal getriomfeerd hebben, dan zal ook de Zoon des menschen zijn Koninklijk middelaarsambt hebben voleind, en de teruggewonnen en nu verheerlijkte schepping overgeven aan God Drieëenig, opdat God alles en in allen zij. Wel verre dus dat het Koningschap van Christus uitsluitend een geestelijke machtsoefening in en onder de geloovigen zou zijn, is het een wereldheerschappij, ja een heerschappij over alle creatuur en beweegt zich de historie dezer wereld, ja de historie van gansch de schepping, *om* dat Koningschap van Christus als haar allesbeheerschend middenpunt. Dat ziet, verstaat en weet de wereld niet. Onbewust ondergaat ze er de invloeden en de machtsoefening van, tot ze in het eind tot haar schrik en verbazing als met oogen zien zal, hoe ze blind is geweest voor wat haar voortbewoog en haar gang beheerschte. En daarom, wel hem, wiens oog hier op aarde reeds voor die Koninklijke majesteit mocht geopend worden; die in zijn Koninkrijk hem hier dienen mocht;

en komt eens de ure van zijn scheiden van deze aarde, daarboven door zijn Koning wordt opgewacht.

INHOUD.

HET KONINGSCHAP VAN CHRISTUS.

DEEL EEN.

HET KONINGSCHAP VAN CHRISTUS IN ZIJN HOOGHEID.

EERSTE REEKS.

De verdonkering van Christus' Koningschap.

		Bldz.
I.	Christus en Mohammed	1
II.	Verdonkering in het Christenland . . .	11
III.	Verdonkering in de Gemeente	21
IV.	De algemeene afval	30
V.	De mensch groot	39
VI.	De godsdienstzin verminderd	48
VII.	De verstrooing der gedachten	59
VIII.	De groote wereldsteden	71
IX.	De koninginne der wereld	82
X.	De geldmacht	92
XI.	De heerschappij der Kunst	102

TWEEDE REEKS.

De ondermijning van Christus' Koningschap.

		Bldz.
I.	Bij de gratie Gods	113
II.	De mensch heer over de natuur . . .	123
III.	Geen paradijs meer	133
IV.	Het wonder	143
V.	Wonderen van den Christus	153
VI.	De ons gegeven macht	163
VII.	Onze machtsverhooging	174
VIII.	Verstandiger in hun geslacht . . .	184
IX.	De geestenwereld	195
X.	Inwerking der geestenwereld . . .	206

		Bldz.
XI.	Christus en satan	216
XII.	De wijsheid der wereld	226
XIII.	De wetenschap in het Christenland	237
XIV.	Universalisme	247
XV.	Geestelijke eenheid	258
XVI.	Het verloop der eeuwen	267

DERDE REEKS.

Het Koningschap van Christus naar de Schrift.

		Bldz.
I.	De Koningsidee	277
II.	De heerschappij	287
III.	Afgeleid gezag	297
IV.	Geen vergeestelijking	307
V.	Algemeen menschelijk	318
VI.	De tweede Adam	328
VII.	Hoofd, maar tevens Koning	339
VIII.	De vloek over Kapernäum	349
IX.	De geesten Hem onderworpen	360
X.	Koning als Middelaar	370
XI.	De Messias	381
XII.	Koning van Israël	392
XIII.	Johannes de Dooper	402
XIV.	Triomf der hoogere orde	413
XV.	Samenhang met het leven	425
XVI.	Voorloopige toestand	436
XVII.	De bestaande orde gehandhaafd	447
XVIII.	De behoudenis der wereld	457
XIX.	Voorbereiding, stichting, doorwerking en voleinding . . .	468
XX.	De wederkomst des Konings	478
XXI.	De openbaring op Pathmos	488
XXII.	De twee Rijken	498
XXIII.	Mystiek en instrumenteel	509
XXIV.	De Uebermensch	519
XXV.	Kennis en macht	529
XXVI.	Goddelijke mogendheid	539
XXVII.	De Heilige Geest	549
XXVIII.	Resumtie	560